Theol.

III, I. 253.

I 253

R 2072

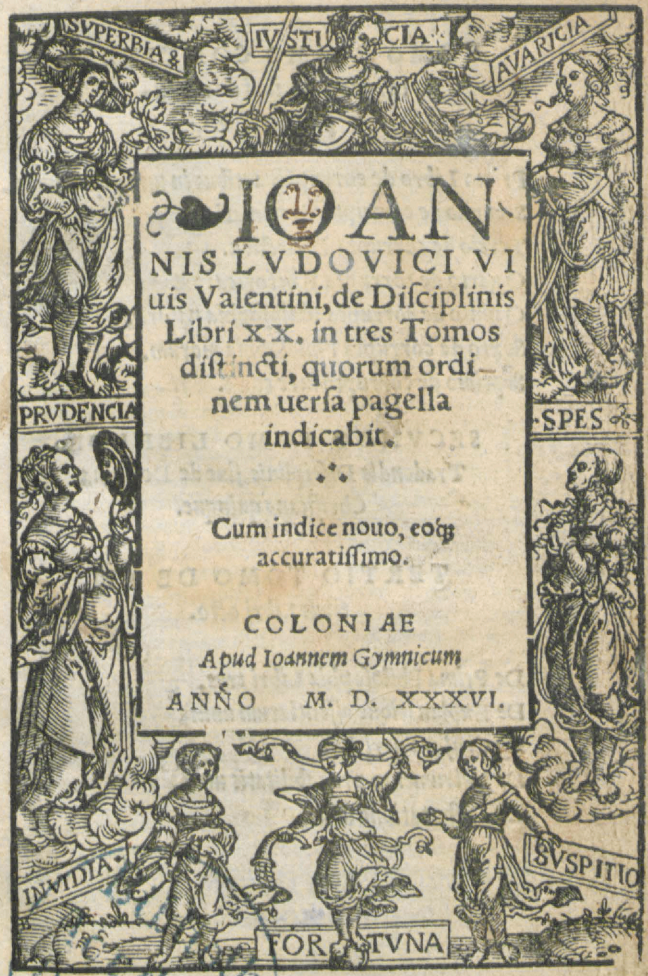

IOANNIS LVDOVICI VIuis Valentini, de Disciplinis Libri XX. in tres Tomos distincti, quorum ordinem uersa pagella indicabit.

Cum indice nouo, eoq; accuratissimo.

COLONIAE
Apud Ioannem Gymnicum
ANNO M. D. XXXVI.

Dorpat

TOMO PRIMO CONTINEN-
tur septem Libri de corru-
ptis artibus.

Primo Libro de corruptis artibus in uniuersum. p. 1.
Secundo de corrupta Grammatica. 68.
Tertio de corrupta Dialectica. 99.
Quarto de corrupta Rhetorica. 140.
Quinto de corrupta Philosophia naturæ. 169.
Sexto de corrupta Philosophia morum. 196.
Septimo de corrupto iure ciuili. 211.

L.1.p.231. L.2.p.259. L.3.p.285. L.4.p.331. L.5.p.371.

SECVNDO TOMO LIBRI DE
Tradendis Disciplinis, siue de Doctrina
- - - Christiana quinque.

TERTIO TOMO DE AR
tibus Libri octo.

De Prima Philosophia Libri tres. L.1.p.421. L.2.p.453. L.3.p.510.
De Explanatione essentiarum unus. 535.
De Censura ueri duo. L.1.p.556. L.5.p.575.
De Instrumento probabilitatis unus. 601.
De Disputatione unus. 640.

A-III A
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
3346
a 50656727

IOANNES LVDO-
VICVS VIVES IOANNI TER
tio Lusitaniæ & Algarbiorum Regi inclyto,
Domino Guineæ & cætera. S. D.

MAIORVM PRAECLARA facinora ut nobilitatem posteris suis adferunt, ita etiam necessitatē ingentē, ne ab illis degenerent. Nec aliud uidentur esse q̄ notæ quędam generosi seminis, ut sciant oēs, qd ab illis debeant expectare, ac quasi reposcere suo iure: qd in mutis animantibus & stirpibus uidemus pastores atq; agricolas facere, ut uel oues uel arbores egregias insigniant: fœtumq; earum pro certo habeant peculiaris cuiusdam & excellentis præter cęteros uirtutis futuros. Equidē cum in tuorū maiorū res gestas intueor, quæ omnes in te unum sunt collatæ atq; impositæ, magno atq; acerrimo iudicio, diligenti uigilantia, & cura opus tibi fore uideo, ut illas non sustineas modo, sed qd ab specimine tuæ uirtutis passim requirit, auctiores ad posteros tuos & splendidiores transmittas. Ausi sunt p- genitores tui Lusitania egressi, noua maria, nouas terras, noua atq; incognita sydera scrutari: primum littus Atlantici maris deiectis inde Agarenis occuparūt. Euecti longius ultra uiam solis penetrarūt ad orbem nobis aduersum, permensi mare notionale sub Aethiopia: hinc ad mare rubrum, adq; fauces Persici sinus munierūt sibi arces. Transgressiq; supra ostiū Indi fluminis, in feracissima & beatissima Indiæ totius ora ius sibi & ditionē quæsiuerūt. Ostenderunt nobis uias cœli ac pelagi nunq; antea ne fando quidē auditas: populos nationesq; ut ritu ac barbarie admirabiles, ita etiā ijs opib⁹, quas tantopere affectus nostri suspicitūt: planè generi humano suus est orbis patefactus: ut ueterum peregrinationes quas fama in cœlū euehit, nemo sit adeo ignarus rerum, qui cū his censeat comparandas, siue magnitudine uiarum, siue difficultate itinerum, siue prolatiōe rerū inauditarum,

Gesta Lusitanorū.

quæ tam uehementer facie, cõsuetudine, more à nostris abhorrerent. Sed hæc oĩa longe antecellit propagata lõge & late pietas nostra tãta cum gloria Christiani nois, tanta cum utilitate eorum, quos subegistis, ut meliore sint illi conditione, quia uicti à uobis, q̃ uos, quia illos uicistis: nam uobis quid aliud his uictoriis partum est, q̃ ut in quærendo, ita in conseruãdo studium, & labor, & difficultas negotij. Grãde propositũ est Christianis principibus exẽplar, quod æmulent, hæc demum esse induẽda arma: huiusmodi quærendas uictorias in quibus uictores sibi uincãr & Deo, uicti perpetuo se esse superatos lætantur: quandoquidẽ ex uictoria sui tam ampla ad eos ipsos emolumẽta reuertunt, & in illa Asia uel Africa nõ de agello quopiã uel ciuitatula ingẽti uirium apparatu & mole dimicare, sed de latissimis prouinciis & regnis: ut maxima orbis totius pars præmiũ esset fortunę belli. Maioribus quidẽ tuis qui hęc tanta ex tam paruis initijs fecerunt gratulandũ est iam amplissimã tot laborum & tam indefessæ uirtutis mercedẽ consecutis: tibi uero prima huiusce cursus spatia ineunti non tam est gratulandum, q̃ cohortandus es, ut q̃d restat, alacriter decurras, eisdemq; uestigijs ad pulcherrima facinora insistas, quibus illi ipsi, quoꝝ intra domesticos parietes habes exemplum. Conseruanda sunt tibi, quæ accepisti, eisdem artibus, quibus illi parauerunt, diligentia, industria, mãsuetudine, magnanimitate, magnificentia, cõstantia, fide: ut quẽadmodũ nos ad uirtutẽ te progenitorum tuoꝝ excitamus, ita minores tuos posteri ad te imitandũ erigant, & exhortent: quod futurũ speramus de quibusdam tuis actis, quæ iam ista ætate uelut experimentũ tui ędidisti, cum aliarũ rerum quæ dignę sunt uiro principe, tũ uero sanctæ ac incorruptæ iustitię, & cũ opus est, seueræ q̃q; & inflexibilis: qua perfeciſti, ut non iam q̃d multis in locis solet fieri, hominibus seruiant leges, & iura: sed ut legibus & æquitati hoĩes obtẽperent, ac seruiant, quo sint liberrimi. Hic ipse ingenij tui gustus, ne tu tibi admodũ placeas, quasi pignus est ad omnes tuos, quo magna deinceps & pulcherrima opera tanq̃ debitum à te repetẽt, molesti appellatores futuri, nisi in tempore, quæ debes, repręsentes: fauor etiam iste tuus erga literatos, & literas, quẽadmodum in sapientiã & cultum ingenij sis affectus, testat. Neq; uero nuda est istæc benęuolentia, & sterilis, quẽadmodũ apud plerosq; principũ, qui satis abunde sese rentur fecisse, si laudent, aut se bene cupere fateant. Adiungis benignitatem, atq; adeo pro regijs opibus magnificentiam. Testis est Lutetia atq; aliæ Academiæ, in quibus tot scholasticoꝝ agmina de tuo aluntur. Nimirum faues tui similibus, faues futuris tibi magno usui. Iustissima de causa iactatũ est illud per Hispaniã, nullum esse patremfamiliãs Emanuele parente tuo prudentiorem: qui neminẽ in familia sua uacare officio uoluit, filiosq; suos torpere otio nõ est passus: omnes, quod principes decebat, & rei militari assuefecit & studijs literarum. Tum intelligis quanta sit inter principes & eruditos hoĩes munerum consensio: ut nõ sint duo hoĩm genera, quæ amica inter se magis & coniuncta esse conueniat: ut alterũ ab altero fulciat, & quasi mutuum inter se auxiliũ præbeant. Sunt utrique ciuitatibus & populis à deo tributi, ut bene illis cõsulant eruditi præceptis, principes edictis et iussu, ambo exemplo sui. Eruditio quiete indiget, quã præstat regia potestas: hæc uero cõsilio ad molem tantaꝝ rerum tractandã, quod præstant docti prudẽtia ex disciplinis collecta: ut appareat si alterutris alteri desint, exequi eos munus suũ ac tueri non posse. Talis tui & eoꝝ, quos enutris, erit cõsociatio officiorũ, ut tu illoꝝ peritiã, illi tuam potentiã adiuuẽt, & sustẽtent: q̃d erit liberalitatis tuæ prætiũ amplissimũ. Nã q̃s audias alios rectius, aut quorũ uel accuratioribus, uel fidelioribus uteris cõsilijs q̃ illorum, qui beneficio tuo tales euaserunt, ut adesse tibi maximis de rebus deliberãti merito possent. Hæc tua summa adeo & singularis in literas & literatos uoluntas adduxit me, ut libros, quos nuper de disciplinis conscripserũ nuncupare tibi nõ dubitarẽ, hoc est, de rebus, quas tibi multo esse gratissimas omnes scimus: ut si placere opus tractatione nõ possit, inscriptione saltem placeat. Vale Brugis Men. Iulio.

ANNO M. D. XXXI.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI IN libros de Disciplinis, Præfatio.

COGITANTI MIHI NIHIL esse in uita uel pulchrius uel præstabilius cultu ingeniorum, quæ disciplinæ nominantur, qui nos à ferarum ritu & more separat, humanitati restituit, & ad Deum extollit ipsum, uisum est de illis, quantum ipse quidem assequerer, literis mandare: idque alia, nisi fallor ratione, quam plerique maiorum nostrorum fecere: primum ita aperte ac dilucide, ut percipi facile, ac teneri possent, quæ dicerem. Tum ad naturam rerum, quoad præstare potui, congruenter: ut liberet ingenio cum delectatione aliqua illas cognoscere. Fructus quoque redeat ad discentes amplior, nam usui accommodaui illas, quo ad huiusmodi studia generosa inuitarent ingenia: nitor præterea sermonis addidi aliquem, & quo non expediret res pulcherrimas sordide ac spurce uestiri, & ut studiosi elegantiam literarum no perpetuo in uocum, & sermonis cognitione adhærescerent: quod hactenus ferè accidit, tædio nimium infrugiferæ ac horridæ molestiæ, quæ in percipiendis artibus diutissime erat deuoranda. Itaque uenietur paulatim ad utilitatem doctarum linguarum, quas ideo tanta diligentia paramus, uel quia disciplinas cõtinent, uel quia sunt illis continendis idoneæ. Conatus sum etiã artes ab impijs scrupulis repurgare, atque à gentilitijs tenebris ad lucem traducere pictatis nostræ: ut quod olim ueteres illos scriptores fefellit, no id factum humani ingenij uitio, sicut nonnulli arbitrantur, sed illorum ostendã. Ideoque rationes attuli petitas ex natura, no è diuinis oraculis: ne ex philosophia in Theologiam transilirem. Quod si quadamtenus patefecero, profecto laboris mei fructum capiam uberrimum. Nam quid excogitari utilius potest, quam homines à tenebris ad eius lucis intuitum transferre, quã intueri adeo refert omnium, ut sine illa perpetuo futuri simus miserrimi, & si qui magis ligne

ligne se illam suspicabantur uidere, planius & apertius conspiciant: atque illo modo, quo se clarissime putent cernere. Nec inter prima studia gentilitijs erroribus imbuti, mox religione illis contaminemus: sed ab exordio statim rectis sanisque persuasionibus assuescamus, quæ paulatim nobiscũ adolescant. Verum quam antiquorum hominum in tradendis artibus confirmata esset autoritas, ne illa uel præcipienti mihi officeret, uel studiosis, quæ sese libenter ac facile duci alicui receptæ fidei cõmittunt, declarandũ mihi fuit, quibus in rebus lapsos esse illos censerem: sic rectius cõmodiusque existimaui posse me de artibus disserere. In quo opere multa fuerunt mihi contra priscos autores disputanda, non omnes quidem, nam id infinitũ atque inutile fuisset, sed receptos solũ & diutino consensu approbatos. Hic meipsum, si qua est fides, suscepti huius mei sæpenumero puduit, & confidentiã ipse meam damno, quam scriptoribus quo cõsecratis audeã repugnare. Aristoteli in primis, cuius ego in humanis artibus ingenium, industriã, diligentiã, iudiciũ, unice præter cæteros & admiror & suspicio. Sed rogo, ne quis me idcirco uel ingratitudinis, uel temeritatis damnet. Nã & habendã ego illis maximã gratiã semp duxi, quod studio & solertia potuerũt exculpere, non inuiderũt nobis suis posteris, & si quid lapsi sunt loco, ignoscendũ humanæ infirmitati in culpa cõi. Porrò de scriptis magnorum autorũ extimare multo est literis cõducibilius, quam autoritate sola acquiescere, & fide semper aliena accipere oia: absint modo iudicãdi & pronuntiandi pestes, liuor, acerbitas, præcipitatio, impudẽtia, & dicacitas scurrilis. Nec enim effœta est iam uel exhausta natura, ut nihil prioribus annis simile pariat: eadem est semper sui similis: nec raro tanquam collectis uiribus pollentior, ac potẽtior: qualẽ nunc esse credi par est robore adiutã & confirmatam, quod sensim per tot secula accreuit. Quantũ enim ad disciplinas percipiẽdas cõs aditũ nobis inuẽta superiorũ seculorum aperiunt, & experiẽtia tam diuturna: ut appareat posse nos, si modo applicaremus eodẽ animũ, melius in uniuersum pronuntiare de rebus uitæ ac naturæ, quam Aristotelẽ, Platonẽ, aut quemquam antiquorum: uidelicet post tam longã maximarum

& abditarum rerum obseruationem, quæ nouæ illis ac recentes admirationẽ magis pariebãt, sui q̃ cognitionẽ adferebãt. Quid Aristoteles ipse, an nõ superiorum oĩm placita conuellere est ausus? nobis examinare saltẽ ac censere nefas erit? præsertim cũ, ut Seneca sapienter dicit, qui ante nos ista mouerunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus ueritas, nondũ est occupata. Multum ex illa etiã futuris relictum est. Neq; uero ipse æquari me antiquis illis postulo, sed rationes eorũ comparari cum meis: ut tantum mihi habeatur fidei, quantũ ratio mea euicerit, ubi paria fuerint argumentorũ momenta, impudentiæ foret recusare, quominus prisci illi mihi & cuiuis recentiorum scriptorum anteponant, id est, tam longo experimento comprobati nouis & incognitis adhuc. Equidẽ ut de me uno loquar, nolim quenquã se mihi addicere: nec autor unquam sectæ, nec suasor ero, etiam si in mea uerba iurandum sit. Si quid uobis ô amici recte uidebor admonere, tuemini illud, quia uerum, non quia meum: id & uobis & in cõmune studijs omnibus cõducet. Nam pro me digladiari nec proderit mihi, & oberit uobis ob dissensiones & partes: ueritatis sectatores ubicunq; eã esse putabitis, ab illa state: me uero seu uiuentem adhuc, seu fato iam defunctũ relinquite meo iudicio, cui uni conscientia mea satisfactura est. Nec dubito, quin ipse sim in his quæ attuli, sæpenumero falsus, uidelicet qui lapsos esse illos contendo, cum quibus ego nec ingenio, nec studio, neque usu & cognitione rerum ulla ex parte sum comparandus. Sed quemadmodum Aristoteles pro inuẽtis à se reposcebat gratiam, uenia uero pro omissis: ita ego uoluntatem meam oro, consulatis boni, erratis autem in nouo duntaxat inuento faciles benignicq; ignoscatis. Nulla ars simul & inuenta est, & absoluta. Si quis hæc mea & expolire dignabitur rudia, & explere defecta, fortasse efficietur id, quod cum fructu aliquo iuuet cognosci.

Præfationis

FINIS.

Index

INDEX RERVM QVAE IN HISCE XX. IOANNIS Ludouici Viuis libris continentur locupletissimus.

A

A B actione 509 & 551
ab effectis 552
abenrois 179
ab eo in quo est 616
ab inhęrẽtibus 551. & 608
abrahamus quõ ad inuestigationẽ dei peruenit 244
absoluta 560
abstractio mathemat. 192
absurda dogmata originẽ ab Homero traxerũt 14
academia in quauis ꝓuincia statuenda 260
academia quid 266
academia sensibus fidẽ male abrogauit 603
à causis 551
accidentalia 441
accidentia 437
accursius 56. & 220
acron 330
acta conciliorum 383
actio 617. & 466
actio ingenij 273
actio naturalis 510
actius Sannasarius 329
actus 439
adagia Erasmi 323
ad diffiniendũ quid principio sumendum 547
addita 554
ad æquitatis cognitionem & interpretationem quib⁹ opus 219
à diffinitione 608
administrationi Reip. quibus opus 392
admonitioni feroces se prębent 16. & 18
adolescere 512
ad ꝓbabilitatis iuestigationẽ q̃s enarrabit doct. 348
ad quæsita p quid, accidẽtis responsum adiung. 110
ad quæ utilis disciplina prima philosophiæ 430
ad quale substantiam reddunt 110
ad rem 619
ad res rusticas qui legẽ. 335
adriani Põtificis mos 413
aduersæ 559
ad uiuum oĩa resecant 136
adulteria ipunita alibi 212
ædificia 232
ædilitio 418
ædilitionis correctio Ibidẽ
ægesippus 381
ægnatius 330
ælianus 380
ælius Donatus 330
ælius Spartianus 382
æquitas 212
æquiualentia 577
æquiuoca 561
aër 417. & 490
æsopi

æsopi fabulæ 319
æternitas
affecta ualetudo 364
affectus 547. & 11
affirmatio 566
à fine 614
à genere 549. & 606
agens 467
agentia naturalia non dire
cte corrumpunt 517
agere ex præstantia 533
agython de Tartaris 383
alabadensis Apollonius
(10
albertus Crantus 383
albertus Grotus 362
alexander Seuerus in rebus
dubijs historiæ gnaros con
sulebat 376
algorismus 356
alienum 515
alij alijs credunt omnia 29
alij aliorum inuenta obscu
rarunt 25
alimenta 231
aliud uel diuersum 541
altercationes in iure 226
& 399
ambiguis sententijs qua-
re usus Aristoteles 24
ambiguum 562
ambitio 19
ambrosius 326
ambrosius de officijs 258
&
amigdalus 390
ammianus Marcellinꝰ 349
amor 382
amor nos deo deuincit 551
ampliationes & restrictio-
nes 326
analogia 133
analogum 456. 547. 562
andreas Alciatus 562
angeli 327
angina 445. & 547
animæ quinque functiones 549
animi 640
animus 445
anni uarij 547
an pars hoīs homo 93
an quatuor elemēta sint in
unoquoq; misto 495
ante rem 460
ἀντίτυπον 624
anticipationes Ibidē
antigerio 193. & 601
antinomiæ 546
ἀντιπερίστασις 220
antiquissimi artis rhetoricę 458 & 534
præceptores 142
antistrephon 584
antonius Florentiæ archie-
piscopus 385
à partibus 550
à passione 551
apollinaris 329
apollini tributum, Nosce
te 196
appellatio 575
appianus Alexandrinꝰ 381
à priuatione in habitum re
gressus 508
à propinquis pueri ingeniū
explorandum 271
à proprio 606
apulcius 326

à quibus autoribus abstinē
dum 307
à quibus & quēadmodum
discamus 242
à quibus non discendū 246
arabes 179
arabica interpretatio com
mentatoris qualis 180
aratus 328. & 329. & 333
archimedes Siculus 194
archimedis opera 359
arcus tensio 519
à rei appellatione 631
argumenta iurisconsulto-
rum 226
argumētatio 117. & 579
argumētatiōis tractat. 643
argumentorū inueniendo-
rum tractationem rheto
res occupauerunt 119
argumentum 603. & 117
argumētū ab ęquiuoco 632
argumentum ab amphibo-
logia Ibidem
argumentū idē ex uarijs lo
cis depromi potest 633
aristotelem gentiles ,p im-
pio habent. 200
in Aristotele sunt multa do
gmata parū solida 35
aristoteles arte maximo 55
aristoteles aliter mundū fie
ri non posse putat 502
aristoteles contraria inter
dum sentit 28. & 170
aristoteles de mundo 334
aristoteles in alienas līguas
quomodo transfusus 24
& 61. & 207
aristoteles in moralibꝰ 199
aristoteles medicinæ operā
cur dedit 242
aristoteles oīes carpsit 26
aristoteles quomodo studē
dere consuevit 49
aristot. solus in schola 178
aristoteles uafer in definiē-
do 177
aristoteles de utilitate dia-
lecticæ sententia 105
aristotelis enarratores 119
aristotelis libri ad quē hæ-
reditate puenerunt 25
de aristotelis libris 104. 332
aristotelis nasus cereus 61
aristot. obscuritas 23. & 60
aristotelis uolumina cur in
telligi nō potuerunt 179
& 207
arithmetica 251. & 252
& 354. & 355
arma 238
arrianus 380
ars 1. & 237. & 240
ars grammatica 289
ars naturæ æmulatio 465
ars tradēda æq & boni 394
artes ad usum, nō inanem
delectatiunculam referē
dæ 255
artes ī alieniſſimis locis ha
bitare censentur 14
artes maleficā reliquas af-
flatu suo uitiarunt 12
artes quō distinguunt 242
artibus liberalibus quot o-
lim impēdebant anni 52
artis finis 239

artium aut cognitionis nomen falsæ impostur nõ merentur 239
artium differentiæ 240
artium diuisio 4. & 249
ascensus 583
asconius Pędianus 330
aspectus naturæ 252
assensuũ differentiæ 601
assentatio doctorum 404
astra alij obseruant, alij cõtemnunt 190
astra an multum uirium in hęc corpora habeant 190. & 193
astrologia 193
astronomia 354
athenę pferuida ciuit. 142
athenæus 323. & 384
athenis uetiti oratores affectus mouere 156
ἄτομον 539
a toto 550
attributa 621. & 554
auaritia 19
auditiua 356. & 191
augustini Retractationes 18. & 415
augustinus 326
aures uariæ 155
auriũ iudi. seculis muta. Ib.
ausonius 329
autores causarũ natu. 361
autores de Philosophia morum 388
autores historiæ 378
autores imperite enarrati & intellecti 58
autores linguæ Græcę 322
autores mathematico. 357
autores medicinę 366
autores misti 323
autores Oecomicæ 391
autoritas quomodo censetur 626
autoritas quomodo eleuatur 628
autoritas sacrarum literarum 283
autorum differentiæ 306
autorum nomina 311

B

BAlbi 299
balsamum 552
baptista Mantuanus 315
barbara 587
barbaries muliplex 84
barboco 589
baroco 590
basilius de ethnicis poctis legendis 328
batalarij 64
beatitudinis tria genera Aristoteles facit 200
beatitudo Ibidẽ
beatus Rhenanus de rebus Germanicis 383
beda presbyt̃ de Anglis Ibi.
bellum quo argumẽto quidam iustũ esse dicunt 39
bembus 327
beneuolentia 211
berosus Babylonius 378
bibliothecarũ clades 20
bionis Philosophi dictũ 17
blæsi 299
blondus 382
bocardo 590
boĕthus 357. & 326
bombarda 552
bona omnia 522
bonitas 526
bonorum tria genera Aristoteles facit 200
bonum quid sit cuiq; 522
bucolica Virgilij 315
budæi annotationes & as-
budæus 327 (sis 323

C

Cæca est arrogantia 13
cęcilij Plinij an audiẽdũ ait, Oratoris non magis esse loq; q̃ tacere 149
cælij antiquę lectiões 323
καιρός 485
cæsar quotidiano sermoni utilissimus 314. & 349
calculationes 184
calepinus ex quibus dictionarium suũ congessit 318
calor 457
calor omnia uiuificat 517
camestres 590
campanus 327
capitolinus 382
caput in altercatione omni quod sit 650
carminum lex à Catullo lata 88
carolus Bouillus de perspectiua 358
castigatio 303
casus 464
casus in artem interdum uertitur 465
casus in iure 227
casus in quibus sit 552
κατάληψις 602
categoriæ 104
categoricę enũtiatiões 563
κατηγορία 564
cato antiquarius 318
cato oratorem quomodo diffiniuit 146
catullus 328
causa condendi mũdi 443
causæ 611. & 467
causæ uoluntatis Dei 423
causalis 577
causarum cognitio 480
causarũ differentiæ 613
causarum diuisio 474
causa sine qua non 613
κοσμοπῶλαι quę dicant 632
celarent 588
cenotaphium 226
censorinus de die natali 362
censorinus de musica 358
cesare 390
chrysippus 276
ciceroniani 72
ciceronis imitatio 348
ciceronis stilum quomodo imitantur 165
cicero quæ in dialecticam conijcit 102
cicero cur pauciss̃imos uersus in oratiõe citat 154
circunstantię 227
citandi benigne per quos profecimus 413
citatio legum 224
claudianus 329
cleanthes Stoicus 8
coaceruatio 584
codices mendosi 37

codices puriores ac integriores 38. & 100. & 194
cœli Aristot. seculo ꝗt 502
cœna in honoris gradu nõ facienda 263
cogitatio cuiusdã Gotthorũ regis de Roma instauranda, alioꝗ noïe appel. 21
cognitio 527
cognitio quæ 239
cognitio rerũ naturæ 139
coitus 547
collatæ 560
collatio studiorum 302
collectiões septẽdecim in tres ordies distribuũt 591
collectiuę enũtiationes 568
columella 318
comici 315
cõmendatio eruditiõis 304
cõmentarij Græcæ linguæ Budæi 322
commentator 179
commoditas 234
communicatio sui 527
comparata 622
comparatio 583
composita enuntiatio 566 & 568
composita uox 562
conatus 501. & 509
concio 552
cõcio eloquẽtię nutrix 156
concionatores huius temporis 158
concordia doctorum 410
concretum 560
concurrentes 264
conditionalis 579
conditiões bonæ legis 585
conficta 432
confusio artium 55
cõfusiones nominum in poëtis 92
cõgregatiões multipli. 141
coniugata 607
consequutiones quales faciant 127
consignificatiua 558
contemnẽdo parua amissa sunt magna 53
contigua 493
continua 492
contra arrogantiam doctorum 400
contradicentes, hoc uerum in lumĩe naturæ, illud in lumine fidei 176
contradictio 569
contra naturam 468
contra negantes de ÿbis se esse solicitos 22. & 53
contraria 506
contrarietas 569
contra ueritatem non dicẽdum, nec pro materia infami 345
conuiuium 631
cornelius Nepos 381
conelius Tacitus 317 & 349. & 381
cornucopiæ Perotti 318
correctio 302
correctio declamatiõis 346
corruptum 515
ĸριτικὴ 331
crocodilinæ 600. & 599
crocodilus 552
cudbertus Tonstalus de arithmetica 358
cupiditas ueri inueniẽdi 7
curiosa delectatio scrutan 245
cyprianus 326 (di
D
Dæmon 530
dæmones 445
damnandi ne sint scriptores quòd aliquoties lapsi fuerunt 28
damnantes quæ non recordantur se legisse 71
darapti 589
dares Prygius & Dictis Cretensis 379
darij 588
datisi 589
de academia 208
de arte 311
de causis naturæ 362
decem rerum genera 104
de censendo 412
declamatio 346
declamationes Quintiliani alienæ ab ipsius p̃cep. 158
declamatio quid 546
de cœlis q enarrabunt 334
de compositis enuntiationibus 575
decori sæpe obliuiscuntur poëtæ 90
de docendo 409
de exercẽtibꝰ medicinã 368
defatigatio 509
de forma et forma acceptionis terminorum 127
de generatio. 527. & 515
de gloria 405
de imitatione 547
de indiuisibilibus 482
de ingenio 273
de instantia 644
de laudando 415
delectatio in habitu 469
de libris 253
de loco academiæ 259
delphinus 551
demonstratio 108
demosthenes 323
ἀλόγῳ 117
de poëtis 307
deprehensa 432
de prima philosophia 337
de ratione linguarum 344
de rebus spiritalibus 360
de reflexis & īsolubilib. 598
de republica qui olim scripserunt 392. & 393
descensus 583
de scribendis operibus 416
descriptio naturæ 334
de singulis literis singulos libros q scripserint 74
de spiritibus, seu mentibus 442
de transferendo 300. & 319
de ÿsu in soluta oratiõe 152 (400
de uita & moribus eruditi
deum esse 422
deus 423
deꝰ an agat necessario 504
deus an operatur infinite 503
deus corpus nõ habet 442
deus immobilis 496
deus infinitus 501

Deus neurospasies 496
dexteritas 55. & 28
dieta 252
dieticus Ibidem
dialecti 288
dialectica 100. & 331
dialectica Lauren. Val. 140
dialectica metaphysicę pro pago 103
dicēdi genᵉ Aristotelis 24
dicendi ratio non spernēda 342
dictionarium 312
dictum 564
differentia 21. & 539
differentiæ 72
differentiam & proprium non accipere magis & minus 113
diffinire quāti sit uiri 555
diffinitio 543. & 546
diffinitiones mistæ 554
dilemma 584. & 648
diligentia grāmaticorꝫ 70
diminutum 493
diodorus Siculᵉ 379. & 94
diogenes Laērtiᵉ de philosophorꝫ uitis 362. 380. 381.
dion Cassius Cocceius 381
dionysiᵉ Halicarnassęᵉ 380
dioscorides 429. & 333
directe concludere 586
disamis 590
discendi ratio 846
discentes 263
disciplinę omnes cōnexionem habēt inter se 53
diserti 299
disiunctiue 575
disputantes de miraculis et ijs q̄ naturā oēm exce. 184
disputare discendi finē esse populus putat 42
disputatio exterior 650
disputatio quid 640
disputationes 41. & 301. & 339. & 411
disputatiōes de uitijs 390
disputatiōes in Gram. 82
disputatiōes in medici. 366
disputatiōes in morali. 208
dispu. publi. rarꝫ erūt 262
distinguere inter ῥba quæ urbana q̄ rustica recētio res nondū potuerūt 78
distributio rerꝫ I locos 549
diuersa 623
diuersæ 559
diuina 468
diuina in scholis pueris ꝓponuntur 122
diuinatio 193
diuini uates unde poētę nominantur 87
diuisa enuntiatio 566
diuisio 543
diuisio moralis philo. 387
diuisio rerum 431
docere habitum est abiectum 67
doctores quidam prædam suā spectant, nō discipuli institutionem 269
docto uiro cogitādum frequenter de migratiōe ex hoc æuo 406
doctus uir ad capessendam rēpub. nō se ingeret 403
dogma 571. & 583
dogma de consequenti 598
domi an foris docendi pue
donatus Acciolus (ri 266
de Carolo magno 383
dotes medici 365
draco Athenienſis 212
druydę Gallię sacerdotes 3
duces decepti 27
duces scientiarum 19
ducum & præceptorum multitudo 30
duo necessaria ad actio. 490
duo uitia ab eruditione repellenda 261
dux uitæ mens 421
Δυνατὸν 471
E
Effecta 614 effectio 439
effectio ē substātia 440
effectiones cœlestes 462
effectiones igneæ Ibidem
effectus actionum 511
eginhardᵉ de Car. ma. 383
electio professorum 264
elenchi 113
in Elenchis multæ captiōes
I latinū ῥsę gratiā ꝑdid. 117
elocutio 150 eloqui 168
emendatio 417
enarratio autorum 294
ἐνδεχόμενον 106
energia 307. & 439
enthymema 597. & 582
enumeratio 645
enumerationes 563
enumeratio singularis 566
enumeratio uera 570
ens 433 ἔνστασις 643
ἐπαγωγὴ 571. & 583
epicherema 589
epicuri placita pietatem
epistolæ Ciceroīs (ied. 245
ad Atticū 314. & 557
epitheta in Homero 321
epulæ 186 eques 554
erasmus 318. 327. 329. 350
erasmus de Ciceronia. 163
errata medi. īpune sunt 188
error hoīs ī se cognosc. 534
erubescūt iurecōsulti sine lege log 225 eruditio 558
eruditio ꝓpter quæstū 49
eruditio ꝙt rebus cōstet 401
ἐρώτημα 602
esdras Iudææ gentis scriba 3. & 379
esse 435
esse non recipit magis aut minus 447
essentia 527
esualis 252. & 365
ἑτερογενὴς 492
ἑτερομερῶς Ibidē
ethica 252. & 196
ethicorꝫ uolumia Arist. 388
etyma quō Cic. uocauit 631
etymologia 547
euangeliū Christi 381
euclides 358
euentus 246. & 618
euripides 329
eusebius Cæsariēsis. 382. 384
eutropius 382
Ex adhærentibus 550
excellentiæ in deo 528
excellentia speciei 529
excogitata 432
exegetice 79

exemplar 472
exemplũ. 583 & 622 & 644
exemplum diffinitionis inquirendæ ex Rodol. 548
exercitatio 341 & 517
exercitatio ad uires confert 518
exercitatio artis 240
exercitatio legum 399
exercitatiões corporis 340
exercitia artis medicæ trifaria 367
ἔξις 469 & 508
exitus disciplinæ 243
ex linguarũ cognitione ma lũ non exiguũ artib⁹ natũ 22
experientia 238
experimẽta 186 & 371 & 373
exponibilia 132
ex primo gustu qdã iud. 40
extra naturam

F

Facies 434
facilia ac dilucida tuol. 15
falsæ Aristotelis opiniones nõ ad luc. natu. fut sũptę 177
fapello 589 fapesmo 589
faustus Victor 380
felapton 589
felicitas Aristotelica contraria pietati nostræ 202
fenestella de magistratibus & sacerdotiis Ro. urbis 380
ferio 588 feriſco 590
ferison 589
ferrum in comœdia non potest nom. 91 festino 590
festiuũ Philippi Alexandri patris dictum 187
fides 546
fines 242
fines dei ad nos referũt. 472
finis 474. & 522
finis à cupidit. nascit 475
finis bonorum 235
finis hominis 243 & 634
finis studiorum 403
finitio 545
fiscus principis 215
flauius blondus 382
flauius Vopiscus Ibid.
floſculi ex auto. select. 52
forma 434 & 439
fortitudo 203
franc. Patri. de repub. 393
frãciſcus Petrar. 326 & 329
francis. Philel. Ibidem
francis. Picus 327
francis. Syluius 330
frigus 212
furari habetur alibi festiuũ

G

Ganguinus de rebus Francorum 383
galenus 327 & 55
gellius 323 & 325
generatio 527
generationes & corruptiones unde 455
geneſis 378
gennadius 382
gentilium opera lecta quib⁹ nihil nocuerunt, & quibus nocuerunt 256
genus 110 & 537
geometria 251
& 253 & 354 & 356
geometria habet tria principiorum genera 192
geor-

georgij Vallę mathema. 359
georgius Trapezũtius 327
gloria 204
gloriæ cupiditas medicinæ se admiſcuit 188
gloriæ cupiditate ad ſupua canea eruẽda acti ſunt 172
gloſſas fieri in iure Iuſtinianus uetuit 222
gradatio 594. 648. 683
gradus honorum 64. 262
græca hiſtoria fabuloſiſſima 379
græca lingua 287
græci Ariſtotelis interpretes 332
græci cur mẽdaces in hiſto (ria 93
græcitatis ſtudium 318
græcitatis ſtudium Quinti. iubet Latinis literis præponi 290
græcorũ ingenia qui morbus uitiarit 12
grammatica 69. & 252
grammaticę dignitas 75
grammaticam cur quidam contemnunt 74
grammatici nomen priſci cõplures affectarunt 76
grammatici officium 79
grãmatico⁹ criſis amiſ. 36
grãmatico. uaria erudit. 76
grammaticos uocari ſe probro ducunt 78
grãmaticus qd ꝓfiteat 75
γραμματικὴ 69
γραμματικὸς Ibidem
grande nefas rati recentiores à maiorum placitis deflectere 30
grapaldus de domo 318
graues autores è ſcholis eiecti 45. & 173
gregorius 328

H

Habitus 469
hadrian⁹ Cardina. 317
hæreſis an in uocum an in rerum ſtudio ſit 81
hæreſis crimen 33
hebræa lingua 288
hermolaus 327. & 330
herodianus hiſto. 321. & 382
herodotus 94. & 379
heſiodi genealogia 329
heſychius 322
hic immenſitatis 489
hieronymi locus enarratus abſurde 60
hieronymus 326
hieronymus de ſcriptorib⁹ eccleſiaſticis 382
hieronymus quibuſdã Græce ſcripſit, eum Eraſmus in Latinũ tranſtulit 39
hieronymus Vidas 329
hiſpanorum prouerbiũ 278
hiſtoria 91. & 373
hiſtoria imago ueritatis 95
hiſtoria magiſtra uitę Ibi.
hiſtoria naturæ 252
hiſt. oꝫbus artib⁹ utilis 375
hiſtoria tripartita 382
hiſtoriæ delectatio 373
hodie 484
homeri uirtutes 320
homeri uitia Ibidem
homerus ex Platõis repub.

cur pulsus 308
home. quõ op⁹ suũ edid. 321
hoĩbus q̃ deo credere malumus 198 homo 551
hõ ꝑ loca argumentoꝝ 633
hõ princeps sublunariũ 426
homo rerũ indigus in hanc lucem prodit 1
honor ademptus artib. 66
honor alit artes 8
honor magis ẽ in honorãtibus q̃ honorato 208. 487
honores artiũ ineuntib⁹ pecunia ĩposita 65 horat. 228
horribilis sophista 173
humanũ iudicium 422
hypotheticę enũtiatiões 128

I

IAcobus faber 357. & 332
idem 541
ignẽ habẽt quæ alunt 461
igni qs locus assignet 457
ignorare aliqd nefas nõ ducet Grãmat. 293. & 324
imitant, nec sciunt quid sit imitari 166. & 161
immensitas 489
immodici in his quæ nunq̃ contingunt 184
immortalitas 527
imperitia cum arrogantia & impudentia 60
impossibile 470
imprudentes quidã ad mendacia prolabuntur 94
in alio esse 485
in alio q̃ sunt uel fuerũt argumẽtũ de eo adferũt 619
in assignãdo subiecto & ꝑdicato qd spectandũ 116. 117
inchoata 461 indagata 438
indefinita enuntiatio 116
indicatiui nomina 563
indiuiduum 539
inductio 583. 646.
ineptos mercaturę aut ciuĩ. munijs ad scholas mit. 279
in finib. ñ tẽdit in ĩfini. 478
infinitæ enũtiationes 568
infinitum 483
ingenia ꝑclara & solida ab schola cur refugerũt 62
ingeniũ fiscella eruditio. 11
ingeniũ quibus instrumẽtis inuenit artes 7
inge. sequet cõgruentia 349
Inhęrens 540
inhærentiũ interitus 520
inhærentium motus 506
inhærentium ortus 520
in historia qui legẽdi 317
in histo. cognitiõe circa friuola ñ cõuenit distineri 376
in infinitum in causis rectã non disceditur 474
in Latinis uerbis qui duces sequendi 317
in patria meliore sunt oĩa conditione 270
in, ꝑ potẽtia 508 inqsita 438
in sacris literis & Aristotele cur pluria detorta 60
insolubilia 134
instantia 133
instrumentũ ueri quęrẽdi 7
instrumentũ 471. 499. 613
integrũ 493 ĩtelligẽtia 527
intercalaris 549

interiora ꝑ externas actiones aut passiões se profe-
interp̃tatio 547 (rũt 463
interpretes 329
interpretes legis 397
inuenire an sit rhetori. 149
inuentio medij 595
inuẽtio probabilitatis 253
inuentores 12. & 327
in uerbo quæ 565
inuidia magistrorum 16
Ioan. Boccatius 317. 326
ioan. Cantuariensis de perspectiua 358
ioan. Chrysostomus 328
ioan. Dullardus 77
ioan. Hantuillensis 329
ioan. Picus 327
ioan. Pierius 330
ioan. Ruellius de arte ueterinaria 366
ioan. Sacribusti 335
ioan. Stofflerinus 358
ioannes Tritemius 383
iodocus Clichtoueus 357
iordanes Castalio de rebus Gotthicis 383
iosephus 381. & 379
iotacismus 299
iouianus Pontanus 318 & 327. & 329
iracundus 551
ira fortitudinẽ accendi. 203
ironia pro dissensiõe ẽ. isidorus Hispalensis 323
isocrates 322. & 350
isocrates numeros cur in orationem inuexit 156
ἰχνοθέται 299
ἰχνοφώνοι Ibidẽ
iucunditas orationis detinet lectorem 98
iudicia 232. & 642
iudiciali genere nihil indigemus 345
iudicium 249. 371. 379
iulius Frontinus 381
iulius Higinius 333
iul. Obsequẽs de ꝓdigijs 381
iulius Pollux 321
iure cõsulti Pãnoniæ 229
iuriscõsulti 194
iuriscõsulti ueteres 210
iurisperitissimi & imprudẽtissimi simul multi 224
iurisprudentia 224
ius ciuile 550
iustinus 326. & 380
iustitia 211. & 141
iuuenalis 328
iuuencus 329

L

LAbdacismus 299
labor 509
lacedæmonij seruos ebrios cur liberis suis offere-
lactantius 326 (bant 389
lætã Catastrophen Comici amoribus addunt 89
lampridius 382
lãdin⁹ 330 λαρυγγίζειν 299
latinæ linguæ autores 311
latini dialecti. ꝑ oĩa Aristotelis uestigijs ĩstiterũt 114
latini nõ tantã habẽt ꝑticipioꝝ copiã quãtã gręci. 126
laurẽtius Valla 71. 316. 326
lectio autorum 314

lectores 49.&386
legenda aurea 98
leges 212.233.393
leges dici faciles ægerrime ferunt iurisconsulti 218
leges diffinitionis 555
leges diuisionis 544
leges in quod repertæ 216
leges paucę & faciles 217
leges Romanæ Ibidem
leges sanctientium quæ prima cura erit 216
legũ indices uel elenchi 224
leo Albert. de architect. 359
leonardus Aretinus 383
leonardus Brunus 326.382
lex 608
lex contradictoriarũ 577
lex contrariarum 578
libanius 327
liberales artes quę & q̃t 5
libri legũ ἀρχέτυποι 399.222
libri Machabæorum 380
libri suppositi 37
licentiati 64
licentiati iuris 65
linea 192.431.497
lingua doctorum 287
lingua Latina 286
linguarũ casus & obscuratio medicinę cladẽ at. 188
linguarũ ignoratio 20.221
linguas contemnentiũ animos quid urat 82
linguas uocant hæreseos seminarium 79
literæ 3
literæ sermonis uicem obtinent 250
literati 75 literator 69
literatura Ibidem
liuius 317.349.380
loca & tpa 313 loci 605
loco attributa 488
locus 487. & 617
locus ab essentia 606
locus spiritalium 489
logica noua 120
logica uetus Ibidem
λογικὸν ζῶον, cur uocatus homo 278 λόγ⊙ Ibi.
longolius 165.166.302
lucanus 316.&381
lucianus 322
l. Florus de Romana historia 380
l. Iucullus ingẽs imperator ex rebus legẽdis fact⁹ 374
ludus in quacũ ciuitate constituendus 272
lumen naturale 173
lusus 305
lutherus 81
lycurgus de adulteriis nihil cauit 228

M

Macrobius 323
magis & minus 448
magister 260
magistri affectus 280
magistri nõnulli in familiã se dant locupletum 66
magistrorum eruditio 324
magnanimitas 204
magnificentia 203
magno conatu magnas nugas agere 509
mala ex disputationib⁹ 43
mancinellus 330
manilij astronomic. 328.333
μαγδάνευμ 117
m. Tullius 325
margita philosophica 358
maria Siculus de rebus Aragonensibus 383
martialis 329
martianus annotauit Ciceronẽ in deligẽdis pedibus non satis consentire 155
martianus quomodo differentiam finiat 112
marullus 329
materia 239. 438. 451
materia argumẽtorum quõ tractatur 642
materia cœlorum 435
materia copiosa disputandi in medicinã inuecta 189
materia & actio 276
materia ingenij 275
materia non perit 453
materia rhetorices 145
materiæ partiũ differẽ. 240
materiæ paratio 511
materies 434
mathematica 191
mathematicarum artium studium 354
mathematicæ disciplinę integriores ꝓmanere 193 & 194
maximæ locis assignatæ à Boëtho 119
maximorũ autorũ orationes ex ipsius aut magna illoꝝ parte cõflatæ 153
medias 476
medicina 186. 231.252.362
medicia quæstuosa 187
medici ad ægrum ingressus qualis 369
medici iuuenes 189
medicorum liuor 190
medium in motu 506
melanchthon 327
memoratiua 148
memoria 3.148.279
memoria duabus cõstat partibus 297
memoria ingenij signũ 278
memoriæ ueteris cognitionem inutilem esse sibi persuadent quidam 374
memoria patrum & auorũ ꝑ quos cœptum fit reuocari in Italia studiũ linguarum 159
mendacium 629. & 630
mente & manibus reliquæ animalia anteimus 249
mentiendi licentia in res sacras irrepsit 97
μιριμνᾶν 248
meta 137
metaphora 561. & 547
in metaphysicam impetus factus 120
metaphysicum ingeniũ quẽ dicant habere 179
meteororum libri quomodo tractentur 178
methodice 79
michaël Ritius 383
μικρολόγοι 260
mistæ enuntiationes 566
mistum 515

mistum naturale 441
modi significandi 83
mœnia 233
moles 434
monstra quæstionum 121
mores ad ingeniũ 172
morum præcepta in media rhetorica 145
mos Caroli Viruli 360
moses 245 motus 496
motꝰ cœli cur circula. 498
multa arte nostra fiũt meliora q̃ sunt à natura ꝓducta 503
multi à receptis cur nõ possunt discedere 32
multi tota uita nihil aliud sunt q̃ dialectici 135
mũdũ nõ fuisse ɛternũ 451
mundus 632
mundus aliquando conditus 449. & 502
musica 251. 354. 357
musica mutata 195
musica uitiata 194
musicus 252 mutatio 542
mutationes ingeniorũ 275

N

NAtare discebãt pueri 5
natura 251. & 448
natura communis 121
natura hoĩ quę dederit 173
natura in rebus pietatis plenos nos docet 177
natu. iſtrumẽtis ĩdiget 454
naturam aliam confinxerunt 178
natura rerum infinite uarĩa 174
naturale 467
naturalis magia 245
naturaliɛ quæ iudicant 422
nauclerus 378
necessarium 470
necessitas 169
negantes 559
negatio 565
negatiõis usus 131
neglectus canonum 73
negligentia 48
negotium 227
ne loquãɛ celeriɛ pueri 299
nemo reiectus ab honoris gradu qui numerarit 65
nestor 318
nicolaus Beraldus 330
nihil causa sumpsius 481
nobilis sepulchri inscriptio 191
nobilitas 554
nominum distinctio 541
non imitãdus unus 347
norma excellẽtiarum 528
nostra & patrũ memoria quæ ĩ naturæ cognitione quæsita 172
noua & somniata rerum natura 57
numeris deuincta magis recordamur 84
nunc æternitatis 484

O

OBex 644
obiectio 643
obiectum 564
obligationes 134. & 332
obscuritas ueterum 22
observatio fabularum 72
occa-

occasio 485
oculꝰ ĩgenio similis 272. 277
odium Grammaticæ 75
œconomia 252
œconomica 391
officia 590
oĩa sunt deo naturalia. 472
omnia ubiq; satis apte dici quidam arbitrantur 59
ὁμοιομερῆ 492 ὁμογενῆς Ibi.
oppianus de piscibꝰ 335
opiniones errorum 44
opiter 554 optimum 479
oracula ueterũ de scho. 410
oratio homini similis 151
orationes 563
orationis cultũ qui affectant 142 (rint 78
oratores
oratoria ars quando prorsum sublata 158
de oratoria Ciceronis uero ordo credibiliũ 597 (ba 146
ordo præceptorum 283
ordo rerũ 530 ordo studiũ 291
ordo tradẽdę medicinę 366
ὄργανα 307 orichalcũ 552
oris uitia 299 ὄρος 545
ὀρθοέπεια 304
ottho Phrysingensis 384
otium uitandũ 248
ouidius 328 οὐσία 438

P

PAlæphatus 328
palladiꝰ 318 parasitꝰ 554
par fides oĩbus tribui ɛ 40
parrhasius 330
pars 491. & 607
partes & factiones in omni disciplinæ genere 22
partes temporis 483
participium nõ semper idɛ quod ῥῆμα reddit 126
particulares argumentatio
particularis enun (nes 580 tiatio 566. & 567
parua logicalia 131
passio 466. & 609
paterculus Velleius 381
patriã dupliciɛ facit Cic. 611
patri cura erit de filij morĩ
pauci ad honorũ (bus 266 gradus admittendi 262
paulinus 329
paulus Aemilius 385
paulus Cortesius quã imitandi uiã ostendat 164
paulus Orosius 168. & 171
paulus Varnefridus 171
paup 554 pausanias 380
peculiares gẽtiũ histo. 383
pecunię auiditas 63
peccatũ causa qua desciuit homo à deo 426
perfectio 236
perfectiones dei 524.
perfectum 522. & 533
περὶ ἑρμηνίας 106
περιήγησις 227 persius 316
perspectiua 191. & 354
petrus Crinitus 323. & 382
petrus Crescentias 335
petrus Marsus 330
petrus Martyr de nauigationibus Oceani 384
petrus Textor 323
phantastica 431. & 520
pharmaca 460
philippus Beroaldus 330

philoAlexandrinus 379
philologi 323. & 324
philologia 253. 291. 324
philosophia morum 386
philosophi Athenis inui. 66
philosophi est de æquitate tractare 394
philosophorum impitia & superbia 171
philostratus 327. 379. 381
phurnutus 92
pietas 236. 244. 266
pietas artiũ regula 244
pietati nulla ex se materies contraria Ibidem
pietatis fundamenta statim initio tradenda 279
pindarus 321
pius Põtifex de rebus Bohe placita 137 (micis 383
πλατιασμός 299
platina de Romanis Pontificibus 383
plato 327. 350. 363
platonis Academia 259. 275
platonis edictum Academię fronti inscriptum 191
platonis opinio, recordari nos non addiscere 601
plautus 314
plinij Cæcilij epist. 349. 313
plinij Secundi diligẽtia 49
plinius 328. & 336
plutarchi uitæ 380. & 381
plutarchus 96. & 350
plutarchus de poëtarum lectione 309. & 328
podagra 549
poesis 84. & 251
poësis theatrica 89
poëta 253
poëta uera canet 88
poëtæ 328 (abusi 92
poëtæ loquendi figuris cur
poëtarꝫ fabulas ad naturalẽ interpretationẽ trahũt 85
polidorus Vergilius de inuentoribus rerum 384
politica 252
politianus 318. 327. 329. 330
polybius 380
polyhistor 253
pompei lex 156
põponius Lętꝰ 327. 380. 382
pomponius Mela 334
pontanus de bello Neoplitano 383
populũ magnũ erroris magistrũ Socrates uoca. 196
porphyrion 330
possibile 471. 573. 570
possidonij Stoici artiũ partitio 4
posteriora analityca 107
posthumus 554
post rem 554. & 625
præcepta 1
præceptor qualis 341
prædicamenta permissa & confusa 109
prędicamẽta Porphyrij. 110
prædicari in quid Ibidẽ
p̃dicarũ 504 p̃iudicia 626
prędmiũ uirtutis 204. & 205
præsens 484
præstantia 523
præteritis impfectis in narrationibus cur uta. 576

præter

Præter naturam 468
Precarium 192
Primæ intentiones 561
Prima in disciplinis exercitatio 6
Prima inuentio 1
Prima philosophia 252
Prima p̃paratio mate. 455
Prima rerũ diuisio 430
Primus ingressus pueri in scholam 265
Principes non tenentur legibus 213
Principibus cœlũ datũ 214
Principi q̃d libet licet 214
Priora analytica 107
Priuantes 560
Priuatio 436. & 507
Priuilegium 397
Probabile 642. & 604
Probabiliora 643
Probationes p contrarij̃ p̃positionem 624
Proclus 358
Procopius & Agathias 382
Professor 263
Professores aut magistri q faciendi Ibidem
Professorum mores cor. 63
προλήψεις 238
Pronuntiare 148
Pronuntiatio 346
Propertius 328
Proportio 547
Propositio non potest ostẽdere seipsam 135
Proprium 539. 540
Prospecta 432 Prosp 329
Protagoræ Abderitæ sententia 431
Prudens 253
Prudentia 149. & 234. & 253. & 371
Prudentia diuinatio 372
Prudentia duplex Ibid.
Prudentius 315
φιλόι 299
Ptolomæi astrono. 359
Ptolomæi picturæ 338
Pudor discendi. 17
Pueri affectus 281
Puerilis eruditio 396
Pueri magistri 65
Pueri naturalit̃ simij̃ 266
Puerorum unusquisq; librũ habebit chartę uacuũ 296
Puer quomõ audiet Ibidẽ
Pugnæ enuutiationũ 569
Pulchrum 203
Puncta in tempore 498
Punctum 192. 193. 481
Purbachius 335. & 358
Purum 358
Pyrus sylues̃tris 549
πῦσμα 602
Pythagoras arithmetica acumen ingenij̃ explorabat 278
Pythagoras cur nõ scrip. 3

Q

Quę ab alijs capiunt 553
quæ artes Christ. 248
quæ cognoscuntur triplicia 174.
quæ cõtra naturã 478
quę ex historia tenẽda 377
quę habent utilia gentilium libri 256

quæ

quæ habent mala 257
quę ingenia ĩcepta literis 280
quæ in ſcriptore quoq; cõſi deranda potiſſimum 39
quæ rem capiunt 552
quæ ſit argumentorum ratio 649
quæſtio 602
quęſtio de libris gẽtiliũ 256
quæſtiones ridiculæ 121
quæ uerba uitanda 229
qualis magiſter 338
qualitas quomodo uocetur à quibuſdam 110
qualitates ſecundæ 459
quantitas 491
quantitas duplex 191
quantitas enuntiationũ 115
quatuor elementa 455
quatuor prĩa inhęrẽtia 457
querela de hiſto. eccle. 385
qui autores in quaq; uirtute præcipui 349
quidã exactiſſima oĩa in unoquoq; requirũt 40
qui diſcipulo ſeorſum legẽdi 316 quies 518. & 496
qui in arte autores 325
qui libri ex Ariſtotelis libris deſumpti 178
quintiliani errores 118
quintilianus 325
quintilianus philoſophos furti arceſſit 145
quintus Curtius 380. & 325
quod pro argumento ſumitur 626
quõ alĩ utuntur locis 635
quõ ferenda inuidia 416
quomodo imitandum 351
quomodo ingenium profecret ſe 278
quomõ leges docendæ 398
quomodo res ueniunt ad eſſentiam 446
quõ tradẽda rhetorica 343
quomodo uerſabitur inter homines eruditus 407
quos conſulet ſolum 318
quos diſcipulus leget in grẽcis 322
q̃s græcos cõſulet ſolũ Ibi.
quot ſunt angeli 446

R

RAphaël Volaterran⁹ 323 & 336. & 358. & 384.
ratio dux legis 397
ratio inueniendi argumenta cuius ſit 150
ratio inueniendi argumenta 340
rationalis 576
rationem euidentẽ in omnibus quidam poſtulant 16 & 171. & 333
rationum fides 27
ratio ſyllogiſmorum 582
ratiunculæ collectæ, quib⁹ diſcipuli in ſingulis cauſarũ generibus uterenẽ 150
reales 192 (ſtæ 119
recẽtiores dialectici ſophi-
recentiores hiſtoriam quõ ſcribant 97
recreationes 305
rectum mẽſura ſui & obli-
reductio 594 (qui 523
reductio enthymemat. 596

reductionum ratio 592
reflexa probatio 649
regula contradictionũ 569
regula de ambiguo 562
regu. de cõradictorĩs 578
regula de enuntiationibus in futuro & p̃terito 573
regulę de ỹo tres 570. 571
regulæ uniuerſales 428
relata ad aliud 553
relatiua 647. 624. 646
relaxationes ſtudiorũ 52
religio 236. 244 res 433
reſpecta 432 reſpub. 391 rhegino 382
rhetorica 250. & 252
rhetorica ad Herẽniũ 344
rhetorica quid ſit 146
rhetorice gemina 144
rhetoricen qui homines expetiuerunt 143
rhetorices origo 142
rhetorices ptes quinq; 148 rigor 131
rodericus Toletanus de rebus Hiſpanicis 383
romani filios ſuos ad ſenẽ aliquem mittebant 267
rubricæ 225
rugerus Suicetus 184

S

SAbellicus 327. & 330 ſacerdos uilior profano
ſadoletus 327 (exiſtiaẽ 68
ſalluſtius 317. 349. 381
ſapientia 527
ſaxo Grammaticus 383
ſaxũ an aliq. ignis ha. 461
ſcribendi exercitatio 300
ſcriptores omnes cenſenẽ æquales 39
ſcriptores rerum Græcarũ ex culice elephantum Indicum fecerunt 96
ſcriptorum culpatio quomodo excuſanda 630
ſcripturo quid faciẽdũ 416
ſcrutatio 252
ſecta recentium 33
ſecta ueterum Ibidẽ
ſectæ 173. & 235
ſeculum felix 409
ſecundæ intentiones 561
ſedulius 329
ſemina oĩm diſciplinarũ indita ſunt aĩæ noſtræ 238
ſeneca 325. 350. 362
ſenecæ quid ab Agrippa exprobratum 67
ſenecæ ſententia 400
ſeneca Tragicus 315
ſenium 519 ſenſatũ 434
ſenſibilia 431
ſenſum aliqui per omnia ſecuti 170
ſenſuũ ianuis ad cognitionẽ reg̃ ingredimur 430
ſermo 141. 233. 250. 285
ſermone ſpurco uſi olim qdam 77. & 415
ſermonis inopia cur laboremus quotidie 71
ſeruius Honoratus 330
ſextus Aurelius 382
ſiculi 142
ſigna 625
ſignificare 556
ſignificare aliqd & aliquo modo

modo 558 (sum 559
significare idem & diuer-
significatiua 558
similis forma 579
similiter cadētia & desinē-
tia 89
similitudo 622
similitudo accidentalis 540
similitudo quorundam ine
pta reiicitur 31
simplex 495
simplex uox 562
simultates inē literato. 18
singulare 539
singulares enūtiatiōes 567
Socrates 196
Socrates nihil se scire pro
fessus 401
Socrates quatenus Geome-
triæ operam impendendā
censebat 356
Socraticæ interrogationes
332. & 350
solertia 464
solinus Plinij simiolus 336
& 384
solon de paricidijs legem
non tulit 228
sophista 137
& 651
sophista respondens 653
sophistæ iactantes se argu
mentis posse uertere can-
dida in nigrum 139
sophistica 245
sophistica an utilis alijs ar-
tibus 139
sophocles 329
soriza 648. & 584
species 434
& 537
species quomodo distinguū
tur 532
spiritalitas 252
statius 328
status 513
stellæ qd in mūdo agāt 503
stilus triplex 150
stoici intra iudicandi fines
dialecticā concludūt 102
strabo 335
& 384
strofæ duo 329
studiorum fructus 407
studiorum fructus pecunia
non est æstimandus 403
studium ab oratione auspi-
candum 402
subalterna oppositio 116
subcontrariæ non sunt op-
positæ Ibidē
subiectum 564
subiectum inhærentis 521
substantia 437
substantia & accidens an di
stincta Ibidē
substantiæ nomē nisi præro
infinitari non potest 114
subtilitas 274
suetonius 349
& 381
suicetica 334
suidas 323
& 384
superbia 11. & 234
superbia non obstinata tan
tum sed & præceps 13
superficies 481

sup-

superiores 559
suppilare uocāt imitari 161
suppositio confusa 572
suppositum 539
supra naturam 468
sydonius Apollinaris 162
sylla dictator libros Aristo
lis emit 25
sylius Italicus 328
syllogismi in singulari-
bus 593
syllogismi multiplices 594
syllogismorū uis in quo si-
ta est 586
syllogismus 585
συμβιβαστικόν 437
syncretismus 534
synesius 327
syntaxis à Græcis parū ac-
curate conscripta 319

T

Temeritas 476
temperantia aēris 457
tēporis cuiq; assignati bre
uitas 248
temporis diuisio 485
temporis & loci differē. 621
tempore certo detinebunt 6
in quaq; disciplina 263
tempus 483 & 618 & 617
tenebræ ingeniorum 10
tenebræ in nobis, non in re-
bus 427
terentij fabellæ 314
termini crescēdi ac minuen
di 513
termini syllogismorū 586
de terminis quomodo præci
piant 123
terminus cōnotatiuus 124
terminꝰ naturę et nost. 446
tertullianus 326
themistiꝰ de scriptis Ari
stotelis 24
theodorus Gaza 327
& 350
theologus 253
theonomus Ibidem
theophrasti sententia 401
theophrastꝰ de stirpibꝰ 335
thessalus ἰατρονίκην se uoca
uit 188
thomæ Linacri Grammati
ca 316
thomas Aquinas 388
thomas Morus 329
thucydides 379
τὸ ὦμ 433
topica 109
tormenta 630
tortellius 318
totum 493. & 607
tragici 315
transcēdētia sex faciūt 121
transitus in gradatione ob
seruandus 648
τραυλοί 299
trebellius Pollio 382
tres artes de sermone 69
tria causarum genera 147
tria tempora 578
tribonianus cō sueuit leges
pretio uendere 220
triplex mēsura in tempore
(485
triplex stilus 150
trogus 380
tuburcinari 546

turpi

urpinus de Caro. mag. 383
tibullus 319

V

VAcuum 490. & 443
ualerius Flaccus 328
ualerius Maximus 316. 381
ualerius Probus 417. 329
anum 479
uarietas ingenio. infini. 175
uarietas rerũ ex uirib⁹ 436
uarronis de lingua Latina uegetatio 549 (libri 318
ueras cauſas declamabant ueteres 137
uerba adiectiua 126
uerba adiectiua uolũt reſolui in ſubſtantiua 125
uerba aliis rebus accõmodãtur, non ſibi 599
ueri cognitio quifacta 48
ueritas 640
ueritas nullius propria 419
uernaculã puerorũ liguam cognoſcet p̃ceptor 203
uero⁊ ſunt nobis naturaliſ ingenitę formatiões 177
ueſcus 252 ueſtes 231
ueteres tantummodo perſequentes 36
uici 232 uictus 306
uipera 552. & 547
uir bon⁹ 147 uires 462, 499
uirgiliꝰ Aeneis 316
uergilius quomodo Homerum imitetur 166
uiriles 277 uirtus 202
uirtutes in oratione unde ſpectentur 151
uis 434. & 537
uis ſciendi & intelligẽdi in uerbis eſt 429 uita 527
uitæ quorundam ſigillatim editæ 384
uitanda tria genera captionum in ſophiſta 653
uitia duorũ generum 389
uitium in naturæ ſcrutatione 172
uitruuius 18. & 359
ulpianus quibus ỿbis profeſſionẽ iuris ſit complenda lingua 285 (xus 223
unaquæque ars alia quauis adiuuatur, nec protinus pars eſt illius 144
unde naſcit nomẽ loci 637
unde nata ẽ rer⁊ diſtinct. 531
unde tãta poẽtar⁊ auto. 310
uniuerſale 536
uniuerſalis enuntiatio 566
unita 492 uniuoca 561
unum 496
unus mundus 496
uocabula in philoſophia prima 339
uocum collatio 581
uolcatius Gallicus 382
uoluntariũ 468 uoluptas
uox ſignificans 557 (234
uſus linguar⁊ ad uitã 324
utopia Thomę Mori 393
ὕλη 435 ὑπόστασις 437. 539

Z

Zẹnobia regina hiſtorię perita 375
zeno cui dialecticen, & cui rhetoricen cõparauit 101 & 143.

FINIS.

IOANNIS

LVDOVICI VIVIS DE CAVſis corruptarum artium Liber Primus, qui eſt de artibus in uniuerſum.

ANIMANTES OMNES NAturæ benignitate, ac magiſterio ſatis eſſe ad tuendam uitam inſtructas uidemus. Quippe integumenta corporum naturæ munere accipiunt, & cibo ueſcuntur parato, & ubiq; obuio. Homo uero prodit in lucem hanc multarum rerũ indigus, ut appareat, crimine aliquo detracta illi eſſe naturæ beneficia, nullis reliquorum animãtium denegata. Non habet, quo ſe à ui frigoris, ab æſtu, ab imbre tueatur, niſi quæſita multo labore: nec ei alimenta terra fundit niſi rogata, imò coacta longa & moleſta cura. Illa tamen in re, indulgenter homo eſt à principe, & autore ſuo habitus, quòd cum ipſe neceſſitates ſibi ſua culpa tam uarias accerſierit, Deus tamen inſtrumentũ ei reliquit ad eas quoquo modo propulſandas, ingenij acumen uiuax & ſua ſponte actuoſum. Hinc ſunt nata inuenta hoĩm omnia utilia, noxia, proba, improba. Prima inuentio.

Prima rerum inuentio neceſſitatibus ſuccurrit: hæc enim ingenia mirificè exacuit ad ea excudenda, quis obſeſſor adeo grauis arceatur, ne qua expugnare ualeat, quod ab eo tanta diligentia diu noctuq; oppugnatur. Initio ſibi quiſq; pro re nata conſilium captabat, ut rebus oppreſſis afflictisq; ſubueniret. Tum ſi quid relaxamenti concederetur, uſu & meditatione excogitabat, quod proficeret in poſterum: hæc ab eodem uno per uaria experimenta collecta, uel collata cum alienis præcepta efficiebant, q̃ etiã alios in re ſimili iuuarent: multa uero ſimul coniuncta, q̃ ad unũ aliquem ſimilémue uitæ uſus ſpectarent, uocarunt artem. Hæc iam olim ſunt à maxi- Præcepta. Ars.

maximis uiris scite animaduersa, Aristotele philoso-
pho in libris primæ philosophiæ, Virgilio & Manilio ua
tibus, quorum hic inquit:

Et labor ingenium miseris dedit, & sua quenq;
Aduigilare sibi iussit fortuna premendo. Et idem
Per uarios usus artem experientia fecit.

Tum Virgilius connumeratis cõmoditatibus quas Iup-
piter hominum generi ademisset, uidelicet umbram
quandam assecutus dicti illius, execrabilis terra opere
Gene.3. tuo, ut alia quædam uerę pietatis, coactos esse homines
canit pulso ueterno operi incumbere:

Tum uariæ, inquit, uenêre artes.
Labor omnia uincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.

Et post:

Vt uarias usus meditando extunderet artes.

Et quemadmodum uidemus in uita contingere, ut ho-
mines perfuncti domesticis & necessariis negotijs, ap-
plicent animum ad aliquid altius ac liberalius cogno-
scendum, ita artibus, quæ præsenti atque urgenti neces-
sitati opem ferrent rite inuẽtis ac constitutis, usum est
humano ingenio sensim ad pulchriora sese attollere.
Nescit animi nostri uigor quiescere opere, ut inquit il-
le, pascitur. Tum Mathematice & philosophia natura-
lis quæsita, & ciuitates constitutæ, & leges datæ, quæ tã-
etsi uitæ magnopere prosunt, tamen non illis necessita-
tibus consulunt, quibus terræ fossio, aratio, repastina-
tio, & alia quæ operibus rusticis exercentur: neu uellen-
da lana, & nenda, & texenda, aut ædificia construenda,
quis fine uita ne diem quidem unum posset propagari.
Et quo quæq; artes altiores res, minusq; præsenti, & di-
urno corporis usui necessarias spectabant, hoc præstan-
tiores habebantur, eorumq; professores digniores sa-
pientiæ nomine: uidelicet hominum consensu, id decla-
rante, excellentiora esse quæcunq; ad animum pertine-
rent, quàm quæ ad corpus: & hoc naturali quadam in-
formatione in humanis pectoribus inædificatum ex-
pressumq; Et corpus quidem pecudis more præsentibus
acquiescit, oblitum præterita, securum futu ri. Animus
uero

uero utpote diuinus, recordatur trãsacta, & ea in usum Memo-
futurorum reuocat. Vnde uetus sententia, prouidentiã ria.
memoriæ filiam esse atq; usus: magnus rerum actarum
thesaurus est memoria, quæ quod fluxa in plerisq; & in-
firma esset, uisum est adiuuari eam reminiscẽtia, ut qui
busdam uelut signis rediret in recordationem eorum,
quæ quæreret: hæ literæ fuerunt. Apud alios imagines
animantium, quibus Aethiopes uulgo utebãtur, & post Literæ.
eos Aegyptij. Sed hi tantum in sacris atq; in arcanis re-
bus, quæ idcirco sunt ἱερογλυφικὰ nominata: quorum cre-
bra mentio apud ueteres. Mira res est, quisquis ille fuit
tanti autor inuenti, quatuor & uiginti notulis plus mi-
nus potuisse tantam humanarum uocũ sonorumq; ua-
rietatem comprehendere. Sunt qui inuentionem hanc
perstrinxerint, ut ille in Phædro Platonis, qui Theu-
to AEGYptio de repertis literis glorianti, tanquam
memoriæ adiumento respondit, illum non memo-
riam adiuuisse, sed reminiscentiam. Et Pythagoræ Sa-
mio, hanc ferunt fuisse causam cur non scriberet, quod
diceret nolle se scribendis sensis animi sui discipulos de-
fidiæ assuefacere, quippe qui monimentis literarum con
fisi, minus memoriæ excolendæ studerent. Eadem pro-
pemodum fuit Druydarum Galliæ Sacerdotum mens:
idcirco multa illa uersuum millia, quibus sacra, & ce-
remoniæ eorum continentur, alij alijs uelut per manus
tradebant sine scriptione ulla. Sed certè necessariæ sunt
literæ ad æternitatem memoriæ. Infidelis est enim illa
per manus traditio, quod is, qui accipit, uel non satis ac
curatè auscultauit, uel obliuiscitur, aut quod negligen-
ter recoluit, aut morbi alicuius, aut certe ætatis ipsius
iniuria, quam non temere dicunt auferre omnia: inter-
dum quoq; moritur, antequam tradat accepta. Pythago-
ræ ipsius ut uidemus quàm pauca extant? & hæc ope li-
terarum exempta nóxæ æui: nec illa aurea, ut uocant,
uerba legeremus, nisi Philolaus aliquid ausus esset con-
tra magistri præcepta, condiscipulis frementibus, & ue-
hementer reclamantibus. Druydarum nihil est reliqui.
Esdras quoq; scriba gentis Iudææ, quum cerneret popu-
lum suum toties capi, ac sedes mutare, tum cædibus &

exilijs absumi, statuit quæ de lege domini inter ipsos ue lut successionibus, atq; hereditatibus tradebantur, literis consignare atq; mandare. Hisce literis artes omnes, & necessitates, & sapientiæ, tum res gestæ, & omnis antiquitatis memoria ceu thesauro quodam conseruantur, ne unquam intercidãt. Sed de artibus corporis alius erit mihi dicẽdi locus. Nunc de ijs artibus, quæ inquisitione mentis constãt, erit sermo: quę fuerint apud ueteres, quemadmodum adultæ uiguerint, quemadmodum postea marcuerint, & illarum quædam sensim deciderint, ac penè extinctæ sint. Sentẽtiam uerò de artibus meam, hoc opere non aperiam, tãtum qua ratione, quibus causis corruptas esse existimem, indicasse contentus. Nam adijciam huic operi Christo propitio, libros alios, quibus persequar quid ipse de artibus, deq; disciplinis, de scholis, de institutoribus sentiam.

Artium diuisio.

Galenus medicus hac utitur sectione artium, ut alias dicat contemptibiles uilesq;, quæ corporis laboribus & manibus exercentur, quas Græci χειρουργικὰς uocarunt. Alias honestas & homine libero dignas, de quo genere primam facit Medicinam: hoc cõdonandum amori professionis, & tanquam pietati in nutricem bene meritam: Addit Rhetoricam, Musicam, Geometriam, Astronomiam, Arithmeticam, Dialecticam, Grammaticam, Legum prudentiam. Nec repugnat, si quis uelit huic numero adscribere eas, quis fingimus pingimusq; . Quod hæ tametsi citra manuum operam non obeantur, tamen nõ uidẽtur egere robore illo & lacertis iuuenilibus. Seneca uero non adducitur ut in numerum liberalium artium pictorem recipiat, non magis quàm statuarios, aut marmorarios, aut cæteros luxuriæ ministros. Aeque luctatores, & totum oleo ac luto cõstantem scientiam expellit: quod ei conuenit cum Galeno. Nec liberalia studia sunt, sententia Senecæ, exercitatiões rei militaris. Venationem quoq; à liberalibus Sallustius excludit. Possidonius Stoicus artes hunc in modum partiebatur, ut alias uulgares & sordidas nominaret, quæ manu constarent, & essent ad instruendam uitam occupatę, expertes decori atq; honesti: Alias ludicras, quæ ad uoluptatem ferrent

derent oculorum atq; aurium. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus similes, quas ἐλευθερίας Græci uocãt, quę non perducunt animum ad uirtutem, sed expediũt. Liberales uerò, imò, ut inquit, solæ liberæ sunt, quibus est curæ uirtus. Recepta opinio est, septem esse liberales artes: Tres de sermõe, Grammaticam, Dialecticam, quę eadem est Logica, Rhetoricam: Quatuor de quantitate, Geometriam, Arithmeticam, Musicam, Astronomiam, quas mathematicas nuncupant Græci, ceu quis dicat disciplinales. Has ingenuas cognominarunt, quasi has solas ingenui dicerent, ac exercerent. Nemo enim ferè in liberis ciuitatibus ingenuus manuarijs artibus operam accommodabat: Sed puer hisce erat artibus deditus, iuuenis uero militiæ, campo, gymnasio, aut publicis negotijs, administranda republica, causis actitandis, & eiusmodi exercitamentis, quæ sola censebant illi digna homine libero. Vnde illud in comœdia, fac periculum in literis, fac in palæstra, in musicis, quæ liberum scire æquũ est. Illæ enim artes maxime existimabantur ingenuis hominibus ad uitæ cultum, & ad rempublicam gerendã congruere, ut sermo esset emendatus & purus: tum ratio differendi cum facundia esset in promptu, quis in foro, quis in senatu, & cum populo agerent. Tum ad priuata negotia Arithmetica: ad agriculturam & nauigationem Astrologia: ad mensuras agrorum Geometria. Postremo ad honesta oblectamenta Musica, quæ apud Græcos maximo in precio fuit. Romani nõ perinde eã coluerunt, homines magis militares. & rusticanæ simplicitatis. Discebant quoq; pueri simul cum literis nata re: quod Græco prouerbio declaratur, quod in imperitũ penitus iaci est solitum, neq; literas eum nosse, neq; natare: idem est & Romæ factitatum. Sed miror prætermissas ab illis Architecturam & perspectiuam ad multa utilem: nisi has sub ambitu Geometriæ cõcluserunt, aut quod Architectura manus exerceret, quàmuis rara omnino ars, & quam pauciſſimi tenerent in Græcia, sicut Plato quodã in loco testatur. Porrò nemo miretur nullam esse de morali philosophia mentionem, tam q illorum iudicio quærenda pecunia primum est, & protinus

Liberales artes quæ & quot.

Natare dicebãt pueri.

ad censum, de moribus ultima fiet quęstio: quàm quod, ut recte Possidonius apud Senecam diffiniuit: Artes hę quæ liberales nuncupantur, pueriles sunt, rudimẽta nostra, non opera. In nostris scholis hæc quoq; fundamenta sunt trium ædificiorum, Medicinæ, Theologiæ, & peritiæ Iuris, quas supremas artes disciplinasq; nominamus, & usui quotidiano cum primis seruiunt. Philosophiam moralem adiunximus quæ multum Theologiæ adminiculatur, & ex qua ius esse ortum existimant sacrum & prophanum. Tum cognitionem naturę rerum, sine qua medicina manca est prorsum: nec rite aut percipi potest, aut teneri. Atq; hæc uelut collegijs sunt distincta, ut unum esset septem illarum liberalium artiũ, quibus annumeratur Philosophia, quę est de moribꝰ, quęq; de natura: alterũ Medicinæ, tertium Ciuilis Iuris, quartum Pontificij, quintum & supremũ Theologiæ. In his militiæ quędam, & ascensus ad fastigium dignitatis per certos honorum gradus.

Prima in disciplinis exercitatio.

Harum omnium artium materia, uires, utilitates in natura sunt ab opifice Deo positæ ac constitutæ. Sed ad eas humanum ingenium ægre penetrat à luce ac uiribus destitutum: quòd si non stimulis quibusdam urgeretur, ac excitaretur, nihil fieri possit illo squalidius aut horridius. Primum necessitas acutissimum calcar addidit seu pugionem uerius ad uigilandum: quippe si in ea paulisper obdormisceret, in discrimen ueniret, ne unquam euigilaret postea. Nec solum in sua quisq; necessitate solicitus fategit eorum, quæ essent opus, uerũ auxilium implorauit eorum, à quibus se aliquid subsidij consequi posse speraret. Inuitati sunt complures quos multitudo plurimum ualere ingenio arbitrabatur, & allecti maximis præmijs, ut artibus in commune necessarijs darent operam: laboris præmia fuerũt pecunia, honor, decus, gratia & priuata & publica. Ea de causa Aegyptij sacerdotes multã in mathematicis posuerũt operã, ꝙ uehementer Geometria Aegyptus tota indigeret, cõfusis per annos agrorũ limitibus ab inundante Nilo. Adduxit ad tractãdas atq; excolẽdas artes magnitudo rei, & opus unũ excellentia mentis nostræ longe dignissimum

simum cupiditas ueri inueniendi, qua nihil est præclarius nec quod magis deceat hominem: sicut ignorari, falli, decipi, turpe ac miserum iudicamus: quæ ut euitarent, philosophatos esse priscos illos, nec alia causa, aut in alium usum, Aristoteles perhibet grauis imprimis autor. Admiratio huius tanti operis ingẽtes illos animos ad studium & inquisitionem causarum compulit. Hinc si quid se putarent nouum & alijs inauditum inuenisse, incredibilis sequebatur delectatio, tanquam parta uictoria, & tantis difficultatibus superatis: ea delectatio detinebat eos in cura & labore: quam illi delectationem opibus, dignitatibus & alijs omnibus uitæ cõmodis prę ponebant. Ergo expedierũt se uaria hominum ingenia, ut in uerum hoc quasi defodiendum ac cruendum prorsum incumberent: alia spe præmij inducta, alia ut fruerentur ijs oblectamentis, quæ ex spectatione theatri huius naturæ maxime capiuntur, uariæ subinde ac diuturnæ. Præstantia ingenia ex sublimi illa & generosa nota huc uenerunt, quod cum se tanta pectoris luce illo uigore mentis præditos reputarent, ac instructos, nulla in re alia consumi tanta bona oportere cẽsuerunt, quã ut rem pulcherrimam scrutarentur ac complecterẽtur, & quatenus liceret, quàm plurimis prodessent. Omnes ergo mira alacritate contenderunt adiuti luce quadam uelut duce uiæ, qua insisterent ad quęrendum, tum quærendi dexteritate & industria, postremo diligentia atq; studio, quibus uires omnes explicabantur ingenij atque animi. Lux erat uis mentis & acumen, quo prospicerent quò eundum esset, & quà: dexteritas erat illis ceu scientia explicandi se è locis arctis & difficilibus, ut ex facilioribus quid facto in difficilioribus esset opus colligerent: diligẽtia erat, ut promouerent, & propius accederent: quò intenderant. Sic enim imagine quadam sunt hæc ob oculos ponenda. In diligentia sunt animi intentio, & quasi uigilia quædam, nam contrarium, remissio est somnus: cura, sedulitas, labor. Inuentor artium & disciplinarum omnium est ingenium acumine & solertia præditum ac instructum, sed diligentia atq; usu uehemẽter adiuuatur: nam per diligẽtiam & procedit longius,

Instrumẽta ueri quærendi.

Ingenium quibus instrumẽtis inuenit artes.

& plura ei se aperiũt, quę prius erãt abdita & occulta, non aliter quàm nauigantibus: ita & acies mentis expolitur atq; exacuitur, & dexteritas ac solertia fit prõptior. Quemadmodum de Cleanthe Stoico memoriæ est proditum, qui hebetudinem ingenĩ ad studiũ & uigil antiam tanquam ad cotem acuebat. Acre ingenium & usui aptum naturæ sunt munera: diligentia uel necessitate urgetur, uel delectatione allicitur, uel admiratione magnitudinis & pulchritudinis rei capitur: quàmuis in hoc quoq; tacita inest delectatio, postquam assecutus es causam tantæ rei. Deinde cupiditate aliqua excitatur decoris aut pecuniæ. Postremo perficiendi spe alitur & detinetur. Ergo ut in quibusq; gentibus hæc uiguerunt, ita ibi artes uel inuentæ sunt, uel auctæ excultęq;. Græcia parens fuit disciplinarum omnium, ingeniĩs fœcũda acutis, subtilibus, uiuidis. In Aegypto permagnus mathematicarum usus, quas premiĩs & honore afficiebat necessitas. Acutissime illud in hominũ moribus ac natura deprehẽdit, qui dixit honore ali artes. Excellere enim quisq; cupit, & honore affici: quare, ut id cõsequatur, ei se tradit studio, quod in pretio esse uidet. Ita fit, quàm recte, non disputo: nec solùm in magnis ciuitatibus ac populis, sed in quocũq; cœtu, in qua cunq; consuetudine & familiaritate hominum, uirorũ, fœminarum, senum, iuuenum. Sic eloquentia maxime in liberis ciuitatibus floruit, uelut Athenis & Romæ, q̃ is certissimus esset gradus ad maximos honores, ac potentiam. In Academĩs publicis pleriq; alliciuntur illis honorum nominibus, tum iis quæ magno æstimantur. Vnde Lutetiæ tanta Theologorum copia, Aureliæ iurisconsultorum: apud Nitiobriges, quem nunc mõrem Pessulanum uocant, medicorum. Et sub principibus, ut quisq; est arte aliqua delectatus, ita ea in eius regno tractata est & exculta: Sub Alexandro militabãt plurimi: Sub Augusto nemo non cudebat carmen: Neronis tempore multi per urbẽ cantores, histriones, phonasci, multi magi. Adrianus omnes faciebat obseruatores ueterũ scriptorum. Romæ Leone Pontifice omnia perstrepebãt cantibus, Iulio armis. Phœnices nauticas artes multum

tum exercuerunt ad suum quęstum: & hoc magis hisce inflammabantur rebus ad cognoscẽdi cupiditatem, quo spes ostenderetur amplior perueniendi quò intendissent: ut Chaldæi & Aegyptij, qui propter locorum opportunitates, quod planicies in illis locis essent, & cœlum serenum, cognitione se astrorum dediderunt. Ex iis ergo initiis ortæ sunt artes, his fulcimentis sustentatæ, his alimentis auctæ ac confirmatæ. Non quod ars ulla uel ad absolutionem aliquam sit perducta, uel ita extersa ac expolita, ut nihil haberet admistum inutile ac reiiciendũ. Non eæ sunt humani ingenĩ uires, clausi molle hac corporis & tenebris, ut aliquid excudat perfectũ atq; absolutum, cui non desint plurima ad cumulũ perfectionis, & quasi ad fastigium illud naturæ cuiusq; rei. Nec potest quicquam à multis contrectari, cui non aliquid adhæreat uitiĩ, tanquam ex contagio. Nunquam ergo uel perfectæ fuerunt artes uel puræ, ne in sua quidem origine: ea est superbissimi animi cæcitas atq; imbecillitas. Sed certè beneficio magnorum ingeniorum usu ac studio adiutorum erectæ sunt, atq; ex paruis admodum initiis ad magnitudinem quandam perductæ: ut non fuit perinde difficile augere inuenta, atq; omnino inuenire: tum correcta multa quæ parum recte fuerant in originibus obseruata, & exornata quæ ruditer, & illustrata, quæ obscurè. Hæc omnia quasi brachiorum ui aliquo usq; progressa tanquam aduerso flumine, ubi primum cœperunt brachia remitti, relapsa sunt, alia sensim, alia magno impetu ceu moles per præceps præruptum. Non absre Virgilius exclamat:

Sic omnia fatis in peius ruere, & retrò sublapsa referri. Nec mihi solũ quomodo ceciderint, ac corruptæ sint uideo dicẽdum, sed etiam quomodo in ipsis originibus, & quasi inter ipsas formantium manus detortæ sint ac deprauatæ. Sic enim apertius corruptelæ omnes patefient, non tantum recentiorum hominum sed uererum quoq;, quibus tamen artium exordia debemus: non ẽd autor sim cuiquam, ut ingratus sit illis, quibus acceptũ ferimus ingeniorum cultum, & humanitatem omnem: uerum agendi gratias alius erit locus: nec pro beneficio

non habebimus gratias, & quidem semper, etiam cum illorum indicabimus peccata: nam quod falsi, quod lapsi sunt, ignoscemus communi sorti, ac naturæ. Lapsus tamen ad nostram cautionem detegemus, quantum quidem fuerit uirium nostrarum. Quanto ij, qui sunt in artibus uersati, & ingenio, ac dexteritate plus ualuerunt, & studio ac diligentia in eam rem contenderunt, tanto artes ex eorum manibus & adultiores exierunt, & tersiores. Sic contra acies illa mentis retusa, & tanquã lux quædam offuscata, tum dexteritas impedita, postremo socordia ac desidia artes affixerunt omnes, ut uel magnitudini detraherent, uel corrumperent puritatem: & quum hæc in prima inuctione contigerunt, limo & cœno fontem inficerent, ut nũquam puri ac liquidi riui defluxerint. Ingenio tenebræ offunduntur, primum naturali quadam hebetudine, atq; obscuritate, uel in uniuersum ad omnia, uel ad eam ipsam rem atq; artem, ad quã se applicat. Nemo expendit uires ingenij sui, quid possit ferre, quid recusct: unusquisq; satis sibi fidit: nec est ullus tam infelicis ingenij, qui ferè desperet se quiduis posse assequi, quòd acumine deficiatur, sed quòd uoluntate, ita ad ea se adiungit ac tradit, quibus tam est aptus, quã uulpes aratro. Nec mirum est amorem sui in unoquoq; esse cæcum, uulgus patrum non acutius cernit in uitijs in indole filiorum, nihil sibi nõ spondent de sua sobole, si non iudicio, certe desiderio ac uoto: ut proximus est spei amor, ita ad artes eos deducunt ab ingenijs illorum alienissimas. Magistri restant: hos oportebat esse oculatos in admittendis discipulis, qualem fuisse Alabadensem illum Apollonium dicendi magistrum, de quo Cicero in libris de Oratore scribit, quòd cum mercede doceret, non tamen patiebatur eos quos iudicabat nõ posse oratores euadere, operam apud se perdere: dimittebat q;, & ad quam quenq; artem putabat esse idoneum, ad eam impellere atq; hortari solebat. Verum ille unus ex omni memoria. Cæteros qui quidem mercede docẽt, pretij cupiditas exoculat, sine delectu ullo recipiunt ad se discipulos, & quo frequentius habuerint auditorium, hoc se rati maiora facturos operæ pretia: nõ solum oblatos

Tenebræ ingeniorũ quę.

Alabadensis Apollonius.

tos auidè amplectuntur, sed quærunt, ambiũt, pelliciũt, trahunt ad se quoscunq; possunt quacunq; ratione, ac uia: satis esse existimantes si sint homines, modo habeãt quod numerent. Et ubi inualuit ambitio, si cõtemnitur pretium, certe numerus quęritur ob uanam nominis opinionem, q celebre habeat auditorium. Eruditio, & artes quæ compressę & uelut coactę talibus fuerint ingenijs, necesse est eadem facie & natura prodeãt, qua sunt ipsa ingenia, scilicet praua, detorta, uitiosa. Nec enim aliter eruditio ab ingenio unde manat uel formam accipit, quàm caseus à fiscella: uel naturam resipit ac uinum è dolio, uel utre: quare necesse est ut male tradant, quæ male acceperunt. Iam affectus omnes animi si non retundunt mentis aciem, certe impediunt, ac retardant, & quasi rubigine obducunt: quocunq; illi inuaserunt, lucem offuscant animi, & dispicientiam ueri perturbãt, nõ secus ac densę nebulę ante oculos offusę. Supremam & celsissimam illam mẽtis lucem, superbia perstringit, & à recto itinere abducit transuersam: hęc est eminendi atq; excellendi cupiditas, ut uideatur habere quę nullus alius, aut quę pauci, nempe altissima ac prestantissima, rara, noua, plurima, aut omnia. Ergo ingenia quæ apte ac feliciter essent in mediocribus rebus uel ex natura sua, uel ex institutione uersata, supra uires se erexerunt, ut ea crederentur scire ac tenere, quæ omnes iudicarẽt esse celsissima. Vt natus ad Grammaticen, ad enarrandos Poẽtas atq; historicos, aut qui hisce tãtum in rebus esset exercitus, uoluit pro philosopho, pro Theologo haberi, quum eas artes ne de nomine quidem nosset. Alij quod paucissimorum esset, aut nullius potius futura prædicere, abdita & recondita detegere, maximas opes temporis momento inuenire, Astrologiam, Physiognomiam, chalciniam, magiam & cæteras diuinandi ac maleficij artes sunt professi, nec solum inter gentiles, in quibus latissime patebat regnum Sathanæ, sed etiam inter Christianos, à quibus fortior Sathana Christus, iugum tyrannidis illius excussit, & armatum illum exarmauit: scilicet quòd nõ minus & superbia atq; ambitio, & pecuniæ ac uoluptatum cupiditas in nos dominãtur, quàm

Ingenium fiscella eruditiõis.

Affectus.

Superbia.

Luc. 11.

Astrologia diuinatrix.

quàm in Gentiles: atq; utinam non magis. Harum artium studium uitiauit tanquam afflatu quodam uicinas quasdam artes, & illas, quarum ope utendum esset in illis maleficijs: nempe diuinatrix astrologia certiorem illam & castam astronomiam: Physiognomia de uēturis, de opibus, de liberis, de felicitate, illam, quæ est simplicior ac uerior de signis constitutionis corporis, & animi: Magica dæmonum ueneno quodam infecit scientiā naturæ rerum. Iam quod in disciplinis omnibus atq; artibus præcipua est penes inuentores gloria, multi quoque noui placiti uoluerunt esse autores, miserrimum ducentes alienis demum uestigijs insistere. In literas inuenta sua miserunt, ut ubiq; legerentur, ut ducerentur nouum aliquid super cæteros attulisse, qui morbus mirifice Græcorum ingenia uexauit. Vnde in historia tot mēdacia, quum arbitrarentur occupata esse à prioribus uera, & sibi scribendi materiam præreptam, seq; nullo in pretio futuros, si eadē recenserent cognita iam. & prouulgata. Ita quo magis legerentur, & placerent, & admirabiliores forēt in uulgus, fortiter sunt de Aegyptijs, de Assyrijs, de Persis, de Græcis, de omnibus nationibus mētiti. Tum Philosophi cupidine proferendi nominis, nihil ueriti sunt absona commentari, & à receptis opinionibus longissime recedere. Sodalem habui Lutetiæ, qui se citius quàm ut nihil adduceret noui dogmatis, affirmaturum aiebat, quæ pro comperto haberet, esse falsissima. Fuerunt qui uellent uideri nihil om̄ino ignorare, ut illi in Gręcia Gorgias, et Protagoras, Hippias, Prodichus, Eutydemus, Dionysodorus, & alij, qui in cœtu ac frequentia hominum, quæstionem quacunq; de re poscebant, paratos se ad omnia ex tempore respondere, tāquam non mō scirent omnia, sed ad manum & in numerato haberent. At illos tanti instituti promissores magistros optime tum loquendi, tum etiam sentiendi, Socrates, qui nihil sciret, in leuissimis sæpe rebus paucissimis & facillimis quęstionibus irretitos, deridendos suoipsorum auditorio relinquebat. Vtinam intra Græciæ fines uitium hoc constitisset, & non alias quoq; inuasisset nationes, ut grande existimetur dedecus cunctari, tēpus posce-

Inuētores

poscere. Cæca est arrogantia, & quocunq; intendit per confidentiam, atq; impudentiam temere grassatur: ergo nihil dubitat quiduis subito intrepide asseuerare, etiam de arcanis rebus, & maxime reconditis. In superbia hac alij magna illa & admirabilia tenere ipsi sibi persuadent, uel prauæ naturæ uitio, uel quod quum id uident esse spectatoribus persuasum, ipsi iudicio illorum de se acquiescunt. Alij non tam scire se arbitrantur (neque enim se non norunt) quàm id alijs creditum esse, ac certum cupiunt: Priores incredibili se progressu in disciplinis fraudant, quum contendere supersedent, quò se iam peruenisse arbitrantur: de quibus grauissimè Seneca, puto, inquit, Multos ad sapientiam potuisse peruenire, nisi se iam crederent peruenisse. Posteriores quacunque uia & ratione queunt ostentare opes suas, augere in maius ac melius, fucum deniq; oculis intuentium facere laborant, nihil tacito conscientiæ testimonio tribuere. Quæ ipsi sciunt, omnium prima & potissima uolunt credi. Quæ alij infima, abiecta, sæpe etiam euitanda, atque auersanda: nullus est cuiusquam artis adeo mediocris aut humilis quoq; ac uilis professor, qui si sit superbus, non illam aut præcipuam omnium censeat, aut non certe existimari petat, ac contendat: illudq; adeo moribus est receptum, ut efferre quenq; artem suam, & laudibus cœlo æquare, etiam alijs omnibus anteponere licere, ac pium esse arbitrentur: Grammaticus se unum putat sapere, desipere reliq̄s: Philosophus reliq̄s miserat ut pecudes: Iuriscōsultus alios oēs deridet: Theologus despicit: non q̄d se cæteras artes ignorare dicant, aut pręse ferant: imò nihil cunctantur confirmare sua illa una disciplina reliquas uniuersas præstantius claudi ac contineri, quàm in libris eorum, qui de illis nominatim tradiderunt. L. Crassus apud Ciceronem omne disciplinarū atq; artium genus, cognitione iuris contineri asseuerat, & quidem, si dijs placet, libello XII. tabularum. Hoc idē nostri iurisconsulti habent persuasissimum. Grammaticus totam philosophiam, quàm late se diffundit, historicorum & poētarū libris contineri autumat, quos quū habeat in manibus, nihil sit, quod Aristotele aut Platone in-

Cæca est arrogātia

Seneca

multi ad sapientiā potuissent peruenire, nisi se iam crederent peruenisse.

ne indigeat: uidelicet hoc est superbiæ ingenium, quantum ualeat sibi arrogare, atq; ad eum se modum componere, ut nulla uideatur re carere, quæ quidem pulchra esse, ac magnifacienda uideatur. Quam artem rite percipient ac tradent, qui eã alienissimis in locis habitare censent, & illinc esse petendam, ubi uix illius sit uestigium ullum inuenire? Idcirco uideas falsissima atq; absurdissima in omnibus artibus asseuerari ab ijs, qui illas uiolente exprimunt ab autoribus, qui aliquid earum obiter & quasi aliud agentes attigerunt, non ad exactam illam censuram, sed ad eam, ad quã opus suum aptabãt. Noui qui etiam scriptis libris affirmaret, terrã esse maiorem sole, & in nocte umbra terræ totum cœlum obscurari, quòd Virgilius dixerit:

Inuoluens umbra magna terramq; polumq;.

Quot absurda in philosophia dogmata ab Homero traxerunt originem, quum multi ueterum non illum ut ingeniosum Poëtam legerent, sed ut philosophum doctissimum ac grauissimum. Iurisconsulti, si quid sit à suis proditum in historia, certius putant quàm si à Tito Liuio: ut de XII. tabulis quòd eburneæ fuerint, quia id Põponius dixerit: idẽ in quacunq; alia disciplina. Iam quæ non poterant ullo modo ostentare, ea tenuisse se aliquãdo aiunt, sed uel oblitos tãquam puerilia, & se indigna: uel abiecisse tanq̃ periculosa & noxia, & è numero artiũ expellenda, etiam si sint ex ijs artibus, quas illi amplissimę suæ professionis titulo comprehendunt. Rogatur Philosoph⁹, aut Theolog⁹, aut Medicus, aut Iurisconsultus de singulis, sciat ne grammaticam, poëticã, rhetoricã: exibilat eum, qui id quærat magno uultus fastidio, sæpe etiam cachino, & ad pueros remittit. Teneat linguas Latinam & Græcam, seminarium uocat hæresum, tenuisse in tenera ætate, sed esse dedita opera oblitum. Quid Rhetoricã? ridet moto capite: de geometria, ita planè de punctis & lineis ridicula quędam. De Arithmetica, iocatur, bene numeraturũ se, adsit modo pecunia. Cæterum de proportionibus uidisse quædam perfuncto rie in cõmentarijs ad tertium Physicorũ Aristotelis. In Astronomia partẽ sphæræ Ioannis à sacro busto aliquã

do au

do audiuit adolescens in schola. Musicam cantores scire in templis. Cedo quid de perspectiua, & Cosmographia? nec nomina audiuit unquam, curiosa, inquit, sunt hæc, & periculi plena, nefas est attingere: At moralẽ philosophiam certe scies, aliquot dicta ex Ethicis Aristotelis: ad œconomicam respondet se nõ alere familiam: ad politicam, nec regere ciuitatem. Quid ergo nosti uir maxime, & de eruditione admirande? omnia, sed horum nihil. Et hæc pronuntiarunt homines maximæ autoritatis, qui essent morum, & totius eruditionis censura, ac uelut norma quædam. Tantum autoritatis pondus in teneras artes cadens mirandum non est, si eas cõfregit. Delicati sunt flosculi, leni ac dulci fauoris aura proferunt se ac uigent: insectatione ac uituperatiõe ilico tanquam fascino aliquo contrahuntur, ac marcescunt. Detestabilis superbiæ rabies: non solum ipsi fraudarunt se utilitate doctrinę, sed alijs quoq; fide autoritatis suę præcluserunt uiam ad bonam mẽtem, parati tam multa bona ingenia perdere, ne pilum de præcepta existimatiõe amitterent. Pronuntiarunt temere de singulis non animaduersis, & sæpe omnino incognitis: damnarunt alia maxime probãda, cõmendarunt alia noxia, & ingenijs ac uitæ obfutura. Et censuissent ipsi hoc idem haud dubie multo rectius, si animo potuissent moderari, & non maximum essent dedecus interpretati, uel cunctantius res tantas expendere, uel uideri pulchrum aliquid ignorare. Nam de illorum numero, qui eas disciplinas, quas sodales damnarent, uel leuissime degustasset, is non accedebat aliorum sententiæ. Sæpe qui quæ nescirent, dãnarant, ingressi primos illarum artium aditus, mutata subito opinione, ac sentẽtia damnata approbauerũt. Quo apparet non de suis artibus sententiam illos dicere, sed de existimatiõe sui. Et quemadmodum circulatores nodos quosdam faciles aliter tamen & inuoluunt, & euoluunt, quã in communi usu consueuimus, quo res uidea-
tur difficilior, ac proinde admirabilior: ita quidam quę facilia, quæ prõpta, aperta, dilucida sunt in disciplinis, quas norunt, inuoluũt, & intricant, ne res scilicet uel uilescat facilitate, uel etiã fiat uulgaris, multis spe succes-

Facilia ac dilucida inuoluũt.

sus

sus ad eam capessendam inuitatis. Sic Iurisperiti artem suam, quæ & natura facilis est, & quam esse facilem è re est generis humani, quibuscunq; rebus potuerunt, intricarunt, & exasperarũt, ut ardua uideretur esse ac lamosa, nec cuilibet penetrabilis: Philosophi quidã metaphoris & ambagibus obscurarunt, quæ dilucide potuissent dicere: alĩ scrupulos, ubi nulli sunt, quærũt, & nodum, quod aiunt, in scirpo, quo uideantur altius rimari, & subtilius omnia examinare. Nec solum ignaris inuiderunt suam peritiam, sed eiusdem artis studiosis ac peritis. Ideo ne ea crederentur illi scire, quæ plane sciebant, ipsi quæstiunculas excitarunt, ut est id facile etiam in rebus liquidissimis, ut si scientiæ opinionem alĩs detraxissent, id totũ in se deriuaretur, quod alĩs decederet. Verum non mouere quæstionem, sed bene profligare, hoc demum acuti est hominis & docti. Fuere qui quo magis premant alios, & pondus eleuent, eorum quæ dicuntur rationem in omnibus euidẽtem postulant, contẽnentes si non adferatur, q̃d impĩ in rebus pietatis faciunt. Qua si uero id ubiq; prẽstari possit, aut ulla sit res, quæ cõtro uersa non queat reddi nimium inquirendo, non ueritatis uitio, sed nostrorum ingeniorum: sicut lux alia uidebitur, quàm sit, si nimium oculorum aciem in eam intẽderis, non lucis culpa, sed oculorum, qui tam leui de causa hallucinentur. Illud perridiculum, quod quidam falsas suas opinationes nulla ratione munitas ac fultas, satis se constabilisse rentur, si uerisimiles in cõtrarium rationes utcunq; dissoluerint, non animaduertentes haud quaquam idem esse inimici domum destruere, & cõstruere tuam. Sed illud mirandum maxime, fuisse præceptores, qui discipulis eruditionem inuiderint, ne illi gloriã suam æquarent. Vt de quibusdam Græciæ sophistis traditur, propter quos Socrates pollicebatur communicaturum se sua candide, & sine inuidia. Alexander dei uillanus in præfatiõe operis sui significat fuisse Maximianum quendam, cuius nugas ueteres socĩs nolebant pandere charis: sic enim scribit. Memoria patrum & nostra plurimos nouimus, qui bonam institutionem adolescẽtibus suis inuidissent. Maximos profectus hæc superbia

Inuidia magistrorum.

bia impediuit, dum alĩ ab alĩs nolunt discere, uel quia se docere potius credũt posse, quàm debere discere: uel quia dedignantur, aut pudet, ne se inferiores fateãtur, aut alĩ credant. Quibus de causis & rationibus sapientissimus Bion philosophus superbiam dicebat esse impedimentum profectus. Puduit à superioribus doceri, qui nullos uolebãt fateri superiores se, qui postulabant credi absoluti in omni sapientiæ genere. Puduit à paribus, multo magis ab inferioribus, & uulgo hominum, à quo tamen quæ ad opificia & encyclopediam pertinent fuerant roganda. Iam Plinius ea de causa conqueritur, quæ essent τῆς ἐγκυκλοπαιδείας ignota aut incerta esse ingenĩs facta. Quanto nunc magis ipse idem Plinius, Varro, Columella, Vitruuius, & alĩ ignorantur, quod turpe atq; erubescendum ducimus ab agricola, uel fabro aliquid percontari. Quod si quem id non pudeat, & omnia sciendi studio posthabeat, eum profecto alĩ subsannabunt, & explodent. Quocirca iam pridem nihil à doctis hominibus scribitur de ĩis, quæ quotidie noua inuenit uita: & melius tenemus usum illorum temporũ ab hinc annos plus mille, quum ueteres illi scriberent, quorum diligentia nihil non annotatum præteribat, quã usum memoriæ auorum aut patrum. Si ea superbus erubescit doceri, quæ erant uel à doctis, uel à plebe audienda, qualia oportet exire, quæ is de rebus huiusmodi pariat, quã praua, manca, confusa, perturbata, quàm monstrosa, ut magis legentium mentes perturbent ac cõfundant, quã instituant & illustrent. At saltem bona spes est, dicet alĩ quis, mutaturũ eum sententiam, & deprehenso errore, rediturum in uiam, admissurum meliora, & traditurũ. Admonitioni cuicunq; ferocem se superbus præbet, & contra bene monentem consurgit, ut rabiosus canis: uel quia inferri sibi aliunde lucem posse non putat, uel quia si illata credatur, ignominiam esse censet: contradici sibi, iniuriæ loco deputat. Quẽ ergo errorem ipse utcunq; mutaret abs se deprehensum, si alius indicet magis infigitur, & pertinacius: quicquid semel animo collibitum est, defendit, ne discedere à sentẽtia existimetur. Quod si ipse errorem suum quandoq; deprehendit, ita

Pudor discendi.

corrigit, ut maiorem habeat rationem existimationis suæ, quã ueritatis: nõ omnino se prius falsum, nec prorsum esse in alia opinione: bene se antea sensisse, nunc melius, & tersius. Præterexit ætatem suam, aut occupatiõe, aut tempus, ne culpa uideatur fuisse in ingenio, cuius unius laudem ambit, sed in oportunitate ad bene statuẽdum. Vnus Aurelius Augustinus, uir tantus retractationum libros reliquit, simpliciter ac bona fide, quẽ nullus est ad hoc tempus imitatus: uidelicet mansueto uir ingenio, & modice de se ipse sentiẽs. Isti nostri fastu, & superbia turgidi, inuerti ac corrumpi malunt, quod nõ ignorant uerum esse, quã uideri errasse, aut fuisse à quo monstrari illis aliquid potuerit: & tanto admonitionẽ ferunt acerbius, si quæ dixerint, literis consignata euulgarint. In quo maximam artes plagam accipiunt, nam non satis est pertinacem, & obstinatam superbiam esse, est etiam præceps, ut quicquid in mentẽ ueniat, fortissime asseueret. Fortassis minus esset iacturæ, si ea pertinaciter tuerent, quæ prius multũ, & diu perpensa atq; examinata adferrent: nihil tale, imõ qñ solus honor spectatur tanq; scopus, quẽ se adepturos scribendo arbitrant, statim ad scribendum se accingunt adolescentes rudes, atq; inexpertes eorum quæ tractant, ut non immerito hæc tanta prurigo, satyricis sit salibus defricata:

Augustini Retractationes.

Scribimus indocti, doctiq; poẽmata passim, inquit ille. Et alius:

Tenet insanabile multos scribendi cacoethes.

Prætereo quæ ex hac pertinacia & studio non cedendi, nascantur uencna Christianæ charitatis, rixæ, contentiones: & quemadmodum à Paulo Apostolo scribitur, inuidiæ, conuitia, suspiciones siniſtræ, cõflictationes hominũ mente corruptorum, interdũ quoq; pugnæ, & cædes: odia inter hæc creantur, quæ nunquã deponuntur, nisi cum anima: ut citius reges in gratiam post mutuas ingentes clades redeant, quàm ipsi moderati philosophi post simultates de literis susceptas. Quid aliud testificãtur hæc, nisi nos in philosophia animos gerere gladiatorios, superbiæ instinctu studere, nõ amore bonitatis, aut ueri cognoscendi. Inter tã offensos atq; iritatos animos,

Simultates inter literatores.

mos, quomodo expurgari potest uerum, ut liquidũ existat, quod à sola mẽtium nostrarum luce perpurgatur, quę lux maximis est perturbationum nebulis oppressa, atq; offuscata. Minor fortasse est in quibusdam, sed tamẽ mentium nebula, pecuniæ, opum, dignitatis, uoluptatũ cupido, in nonnullis pectoribus maior, quæ etiam pestis disciplinas inuasit. Nam ut multi humanitatis artes sunt tanquam honorum instrumentum secuti, ita non pauci illas propter ea, quæ modo recensui, expetierunt. Vulgo in eam opinionem est iam uentum, ut eruditio uelut diurna quædam sit opera, cui ad uesperam honor aut utilitas ueluti laboris merces necessario sint parata. Sic persuasa est stulta multitudo non aliũ in fructum quæri literas, non in alium quærendas esse, quàm ob diuitias, atq; opes, aut popularem quandam de sapientiæ nomine uenerationẽ. Hic per manus error traditur. Patres filiorum teneros animos eo imbuunt, propinqui, necessarij, nutrices, nutricij, pædagogi infigunt, ut quũ in eam ætatem uentum est, in qua rerum accessit intelligentia, & iudicium, reuelli nullo penitus modo queat: hac mente ad scholas à patre puer deducit, hac ipse puer ingreditur, quæ pariter cum ætate adolescit. Ergo ea sola discit, quæ ad finem hunc perducant, sæpe noxia, & legibus uetita, qualis est magia & incãtatio legibus XII. tabularum prohibita. Quod si homines tenues, ac fame lici ex iis artibus alimẽta instituerint sumere, quibus nõ satis ualent, fames cogit eos pertinaciter tueri quicquid semel susceperint, ne indoctiores habeantur si melius dicenti cesserint, animo præsertim stumulante male de imperitia sibi consio. Tum simulant aliorũ contemptũ, & eos mordent, ac perstringunt acriter, quos suo quæstui officere suspicantur: compellunt artes seruire, & ad uoluntatem eorũ torquent, qui dare possunt. Videas quosdã qui opulenti prius liberi ac modesti erant in sentiendo, ac iudicando, postea in egestatẽ delapsi, & assentatores facti diutũ, & immodesti, asperi, rabiosi in eos omnes, à quibus noceri aliqua sibi suspicentur. Multũ etiam extrinsecus est illatũ tenebrarũ in animos ab ipsis autoribus, quibus in hac uia, & inquisitione tanq; duci-

Auaritia.

Ambitio.

Duces scientiarum.

bus usi sumus: siue ꝙ eos non intelleximus bene admonentes, siue quòd inuiderunt nobis ductum suum, siue quòd ipsi falsi nos etiam, qui nos illis credebamus, fefellerunt. Principio, quemadmodum est in sacris historijs proditum, in permistione illa & cõfusione linguarum, quæ facta est in Assyria rege Nembroto, imperia nec dari potuerunt, nec accipi, quum mutuo non intelligerẽt: ita ignoratis magnorum scriptorũ linguis, quid nobis præciperent, quà eundum, & quò suaderent, non intelleximus: ueterum autorum cognitionem, qui Græca aut Latina lingua monimenta ingeniorum suorum consignassent, ac posteris tradidissent, ademit prorsum nobis ignoratio harum linguarũ, quæ tanta bellorum cõtinuatione prope exoleuerunt, quum gentes illę quæ Septentrionem incolunt, in Italiam sese & totum Occidẽtem effuderunt, Gotthi, Alani, Vandali, Sueui, Turuli, Hunni, Langobardi, & postremi omnium ab Oriente, Agareni. Nam cum bellum literas simul cum bonis artibus, ac pietate opprimit, ꝙ inter bellicos furores nõ est uirtuti nec honos ullus, nec locus. Pellitur è medio sapientia: ui geritur res, inquit Ennius. Tum gentes illæ natura feræ, & ab omni penitus ingenij cultu alienę, primum ingentem bibliothecis cladem attulerunt, conflagrarunt illis incendijs urbes, & regna, & scelerato illo atq; impio igne magnorum quoque ingeniorum opera exusta sunt, quibus autores male præsagi, uitam atq; immortalitatem fuerant polliciti. Victores enim, ut de gallo est in fabulis, margaritum quod non intelligebant, cõtempserunt. Simul irrisæ sunt ab eis linguæ, ac studia omnia, nec solum eis detractum est pretium, sed contumelia addita, seu ꝙ nollent quẽq; in uictis plus sapere, quã uictorem: & ut quisq; esset doctissimus, ita crassis illis hominibus imprimis erat suspectus tanquam uafer, & ad fraudes ac dolos maxime appositus: seu ꝙ emolliri per hæc uirũm uirtutem opinarẽtur, ac minus bello idoneos reddi, cui omnia illi tum tribuebant laudem, gloriam, decus: ex bello uno uerum, germanumq; etiã sempiternum oriri rati. Græca lingua diuulsa ab Occidente, Græcia imperio & commercio excessit Italia, Gallia, Hispania

Linguarum ignoratio.

spania, Germania. Hostes uero imperij Romani nec linguam quoq; Romanam potuerunt ferre, quam & ipsi tum ignorarent, tum etiam odissent. Cogitasse ferũt regem quendam Gotthorum ut Romam dirutam instauraret, & nominaret Gotthicam. Qui seruiebant, & quidem dominis superbissimis ac crudelissimis, eum sermonem admiserunt, in q̃o se exercuerunt, quo uti apud dominos possent. Ita sermoni uere Latino ac pure, successit mistus quidã ex Latino & peregrino. His linguis Latina & Græca uel amissis, uel magna ex parte tenebris obrutis, necesse fuit, ut eadem quoq; nox artes illas & disciplinas opprimeret, quæ essent linguis illis traditæ: occultatę significationes singulorum uerborum, incognitæ loquendi formulæ: & tamen qui hæc nescibãt, uolebant uideri eos scriptores & quidem luculente intelligere, qui Latini sermonis fuerunt obseruantissimi. Quasi uero aliud sint libri quàm uoces, & loquendi rationes ac formulæ, quæ qui intelligit, is demum assequitur scriptoris sententiam, non alius. An librum de philosophia Hispane scriptum probe intelliget Italus sermonis nostri ignarus, quamlibet uicinæ sint hæ duę linguæ? Leges duodecim tabularum probe capiebat populus ille, qui tum ueniebat, quũ ferrentur: Cicero negat se totas intelligere. Quid ita? nõ hic doctior, quàm uulgus illud rude? multo. Sed uoces quędam ita ex usu abierãt, ut significatus intercidissent. Nicolaus Leonicenus, Thomas Linacer, & alij queruntur ignoratione Græcitatis multa esse à Plinio perperam à Græcis ad nos traducta. Idem Diuus Hieronymus de Septuaginta interpretibus ex Hebræo in Græcum. Quid opus est exemplis ueterum? Isti ipsi qui negãt se de uerbis esse solicitos, quot locis hallucinantur ignoratione uerborũ? quoties est eis horiolandum, quàm multum se torquẽt. Quàm plausibiliter dixit Bartholus, de uerbibus nõ curat Iurisconsultus? De quibus ergo rebus mouent tam multas quæstiões, nisi de uerbis legis? q̃ si intellexissent, nõ ita passim deprauassent leges stultissimis senticulis. Dicat exempli gratiæ iurisconsultus centesimis calendis dari utiliter stipulamur, nõ intelligas tu quid sit usu

ra centesima, ego intelligam, an non melius sensum ego iurisconsulti tenebo, quàm tu. Si res in colloquium inferrentur, faterer eum, qui res cognosceret melius intellecturum quibus de rebus ageretur: Sed quum uerba sola usurpentur, necesse est uerborum significatus, ac sensus optime teneat, qui exacte dicit intelligere se, de quo disseratur. Fortassis non tam id esset necessarium in Geometria, Arithmetica, Musica, Pictura, qa lineolis & notis quibusdam utuntur oculos in rem præsentem ducũt: In aliis fieri nequit, quo minus uerba intelligi sit necesse. Quocirca quum uerba magnorũ scriptorum non intelligerentur, nec percipi sensa potuerunt. Vnde omnia apud eos inuersa, & illa eorum dictis sensa attributa, non quæ quisq; ex uerbis colligeret, sed quæ pro libito comminiscereturꝰ. Reuertuntur tam longo postliminio Græca & Latina lingua, seu renascuntur uerius. Et tanto ex bono nõ exiguum cœpit malum artibꝰ nasci, unde tota erat salus speranda. Quod homines utriusque linguæ peritia & cognitione instructi, quum ad legendos artium ac rerum scriptores accedũt, Platonem puta, aut Aristotelem, aut Plinium, aut Hippocratem, aut Galenum, aut Pandectas iuris, aut nouum, aut uetus instrumentum pietatis, & ex linguæ imperitia lapsos nonnun quam uident interpretes, qui multum in illis artibus operæ posuerunt, quoniam ipsi peccatum deprehendunt linguarum ope, ac beneficio, ilico se peritiores esse in illis artibus opinantur, quàm illi ipsi fuerint post tantã & tam diuturnam exercitationem: ergo illos contemnunt præ se. & uix primis gustatis rudimentis ad scribendum de illis artibus prouolant, rem se facturos rati utiliorem, quàm illi ueteres artis professores fecerint, si aliquot locis hallucinatos interpretes indicarint. Aditus quidem sunt linguæ ad artes omnes, quoniam illis sunt traditæ. Sed aditus tantum, non item artes: hostia, non ædes. Inuiderunt nobis ueteres beneficium suæ institutionis, dum ea quæ inuenissent nõ apertè ac simpliciter nobis communicarunt: sed tot inuolucris cõtecta, ut facilius esset illa ipsa ex natura rerum eruere, quã ex eorum libris. Scite Socrates Heracliti Ephesij librũ Delio urã

Obscuritas ueterũ.

lio urinatore dixit indigere. Sunt in quibus facile deprehendas obscuritati ueniam, qꝰ ea non ex scriptore nascatur, sed ex rebus: ut in Pythagoricis & Platonicis numeris, quibus cõstare illis placet hominis animam. Alij arcere uoluerunt profanum uulgus à cognitione rerum, quas traderent, contaminaturum non intellecturum. Fuerit sanè causa aliqua in rebus sacris, quàm prætexere uidetur Plato in epistola quadam ad Dionysium: at in profanis quid causæ possunt dicere: ut quum Heraclitus disputat de rerũ natura, Pythagoras de numeris, Aristoteles de causis, & hisce rebus quæ inter nos uersantur, deniq; de his, quas nos scire, nec ullum erat periculum, & uehemẽter hominum generi conducebat. Sed de aliis minus fortasse fuerit q̃ de Aristotele quærendum: Reliquorum enim, ut quæ scripserunt parum sunt apposite dicta ad discendum, ac percipiẽdum ętas paulatim deleuit scripta, uix ut uel ipsa nomina exstãt autorum. Ruditer enim, impolite, & confuse, sua congesserant, artis penitus expertes. Aristoteles uero quæcunq; suscepit tractanda, siue de moribus, siue de natura, siue de sermone ac disserendo in artis formam ac faciem redegit, ut nec poëticã quidem omiserit, & alia minoris notæ, quæ ad nos non peruenerunt: quo nomine haud facile quis dixerit, quantũ ei studia & disciplinæ omnes, quantũ studiosi ipsi debeant. Sparsa eñ collegit, congesta digessit, confusa distinxit, obscuris attulit lumen, oĩa ita reddidit concinna & apta, ut percipi facile ac teneri queant magno cũ fructu eorũ, qui artiũ fructum aliquẽ sequuntur. Fuit uir ille mea quidem sentẽtia ingenij acumine, iudicio, dexteritate, prudẽtia, diligẽtia, atq; studio omniũ cuiuscunq; ætatis scriptorũ facile præstantissimus, edoctus diutissime à magistro non dicẽdi modo, sed etiã sapiẽdi Græciæ totius principe. Quantã hic potuisset adferre utilitatẽ oĩbus disciplinis? quantã lucẽ? si quæ uel ab aliis accepisset, uel inuenisset ipse, aut reconcinnasset, aperte ac dilucide uoluisset, pdere. Sed tũ ipse obscurauit cõsulto sua, tũ fortuitę aliæ obscuritates accesserũt, quæ aquã fontis huius in fistulas perturbatã mitterẽt. Primũ ut scriptores oẽs qui ante ipsum fuisse nt carpserat, callido, & ua-

Aristotelis obscuritas.

Ambiguis sententijs quare usus Aristoteles.

fro uir ingenio, talionem ueritus, sententijs est usus ambiguis, & in utrunq; latus flexibilibus, ne quis etiam exi steret, qui ipsi⁹ dicta laceraret: ita cauit sibi semper uia, qua elabi deprehensus posset, ne teneretur, ut quicquid dixisse uideretur, integrum esset ei qui illum tuendum suscepisset, negare eam fuisse illius mentem: ut etiam in reddendis causis naturæ, ubi paulo erat apertius loquẽdum, operis titulo ademerit reprehensionis ansam, inscripto opere problemata, ut iudicium uideretur relinquere lectori liberum, admonitum modo ab scriptore. Themistius quodam loco furori simile esse dicit, si quis speret se ex Aristotelis scriptis sententiam eius penitus assecuturum. Idem ipse Aristoteles ad Alexãdrum scripsit neminem commentarios illos, quos rex doleret in uulgum missos, intellecturum, nisi qui ab se domi audiuisset. Nec solum obscuritas fuit in rebus sensorum, sed

Dicẽdi genus Aristotelis.

etiam in uerbis: affectauit enim quoddam dicẽdi genus pressum, & astrictum, Attico etiam breuius & contractius, ut interdum non tam eloqui uideatur, quàm res indicare: tum quòd id uisum est aptissimum ad occultandas sententias animi: tum quòd in tradendis artibus nõ existimauit multis uerbis onerandum esse discipulum, ita ut plerunq; non tam sint eius uerba intelligẽda, quãnutus interpretandi. Et hic tam in sua illa naturali lingua obscurus, & recõditus, in alienas linguas est ad philosophiæ atq; artium omnium cognitionẽ transfusus, in Latinam, Arabicam Chaldæam, non ab aliquo & linguæ ex qua uerteret, & in quã uerteret peritissimo, qui sententias commode annumeraret non uerba, sed uel à pueris, uel à superstitiosis, uel ab imperitis, qui uerbum uerbo reddiderunt: tum phrases, & schemata, & figuras omnes quæ erant in Græco sermone elegantissimæ atque aptissimæ ad Latinum, aut Arabicum inuitas ac repugnantes pertraxerunt, ut nemo esset qui linguam suam patriam sic inuolutam ac peruersam agnoscere t aut intelligeret: tum multa non assecuti pro captu suo transtulere, ut non iam cognoscendam haberent Aristotelis mentem, sed interpretis: & clamores, tumultus, tragœdiæ, quæ de intelligẽtia dicti cuiusquàm Aristote-

stotelis excitarentur, non de illius essent sed interpretis sensu. Neq; uero ab illis ineptissimis ad transferendũ uersus, sed ab eruditis etiam: qualis olim fuit Boethus priore seculo, & patrum memoria Hermolaus Barbarus, Argyropyl⁹, Trapezuntius, & paulo antea Leonardus. Taceo de Gaza propter libros animalium, qui sunt explicatiores. Sed in his libris, in quibus de artibus præcipit, non potuit uires illas suæ linguæ cõseruare, ut plerunq; non quiuerit ad nos pertrahi uerbulum aliquod, aut dicẽdi ratio & phrasis, in qua situm esset uniuersum robur sentẽtiæ. Quo fit ut melius uel à mediocriter Græce docto in lingua illa sua intelligatur, quàm à Latinissimo in Latina. Ad consultam illam obscuritatem accessit alia fortuita, q̃ Aristotelis libri cum tota Theophrasti bibliotheca, sicut Strabo, Plutarch⁹ & Diogenes perhibent, ad Nelium quendam Scepsium hæreditate peruenit, hominẽ literarum penitus ignarum: hinc ad Appelliconem Teium deuoluta, exesis codicibus locis aliquot, & confusis: de Appellicone, dictator Sylla emit, & Tirannionem adhibuit grammaticum, qui uolumina in ordinem redigeret: hic, ut par est, in multis secutus est iudicium suum, interdum non assequutus. Andronicus Rhodius euulgauit libros. De multis eorum librorum, uenit in controuersiam, essent ne Aristotelis, ut de prædicamentis, de quibus Boëthus disputat. De Analiticis quadraginta uolumina scribit Ioannes Philoponus reperta esse in uetustis bibliothecis: ex stilo & differendi acumine hæc quatuor Aristoteli esse adiudicata, quæ nũc sunt in manibus. Quis posset bene sequi ducem tam obscure admonentem. Nec solum inuiderunt nobis lucẽ suam, sed etiam alienam, uel non admonendo ubi possent iuuare, & quasi perferendo ad nos uoces, quas priores duces ædiderant: sed quæ quum ad nos peruenissent, nimis iam essent tenues atque exiles, uel obruendo, umbris atq; obscuritate dissimularunt multa aliorum inuenta, ut sua in illorum locum reponerent: quum potuissent, si quid habebant difficultatis, faciliora ad posteros atq; explicatiora tradere. Nam non aliter quàm qui uoces è proximo audiunt, promptius eas intelligunt, quã

Alij aliorũ inuẽta obscurarũt.

qui procul: ita proximi inuentoribus, aut alioqui scriptoribus quibuscunq; melius capiunt, quæ dicunt: siue ꝙ res illa ætate sunt cognitæ, & uerba & loquendi tota ratio, figuræ, allusiones, prouerbia, sententiolæ: siue ꝙ concipiendi & explicandi ratio ferè sua est cuiq; ætati, & ijs omnibus qui in ea uiuunt, cõmunis: quotusquisq;, ut de alijs taceam, intelligit orationes & epistolas Ciceronis, præsertim ad Atticũ? equidem haud scio an oĩno ullus, quas oẽs belle intelligeremus, si eas Asconius aliqs esset interpretatus, aut quispiã æui illius hõ erudi tus. Sic philosophorũ doctrinas, & placita discipuli, aut certe illorũ ætatibus uicini dilucida ad nos transmisissent si uoluissent, sed multo aliter animum induxerũt: nam fuere qui silentio præterirent, quod utiq; uisum est modestissimum præ eo, quod alij fecerunt, qui perstrinxerunt, carpserunt, inuerterunt prorsus. Stoici Peripatetica, Peripatetici Platonica & Pythagorica, Epicurei Stoica. Ita sectæ inuicem momorderũt, ac dilacerarũt, inter quas contentiones & pugnas de gloriola, perijt lectori fructus magnorum inuentorũ, quæ potuissent cũ utilitate posterorum relinquere, si nõ maluissent ea frãgere q̃ inflectere: nam fortassis leniter detorquendo ad ueritatem deduxissent. Sed illorum monimenta tẽpus consumpsit edax rerum. Aristoteles noster utinã in gloria expetẽda fuisset paulo moderatior, quæ illi haud dubie contigisset amplissima: qui inuentorum diligentia, & acumine priores omnes longe antecedebat, potuisset nobis relinquere multa à priscis sapientiæ studiosis acute ac prudenter excogitata. Sed ille ut indefesso illo suo studio omnes quotquot ante se aliquid scripserant, euoluerat, legerat, excusserat: ita neminem præteriit, quẽ non carperet, ratus tantũ in se deriuaturum gloriæ, quantũ alijs omnibus ademisset, tanquã sublimior esset cæteris, acutiusq; ac longius prospiceret. Carpit quidẽ plerunq; merito, in quo ingentem meretur laudẽ, ꝙ falsas aliorum opinatiões tanq̃ periculosa loca indicarit. Sed nonnunquam affectate, interdum non citra calumniam, in quo eum multi incesserunt. Nam ueteres cũ uiderent rerum uocabula, quæ in promiscuo essent usu, pa

Aristoteles omnes carpsit.

su, parum congruere ad ea quæ ipsi accuratiore naturæ inquisitione eruissent, uel ipsi sua sibi finxerunt uerba, uel in communibus usi sunt longissimis ac reconditissimis allusionibus ac metaphoris: nonnunquam id consulto faciebant quemadmodum dixi, ut cognitione rerum maximarum in dignos prohiberent: Aristoteles ad eorum sententiam in alienissimam opinionem detorquendam uulgari est abusus significatione, ut eos consensu populi premeret, & quasi publico præiudicio condemnaret: ut de Ideis, & motu animæ contra Platonem, de unitate entium contra Parmenidem. Ea res non solum ueras antiquorum sententias nobis ademit, quæ fortassis iactura fuisset tolerabilis, uerũ quod est grauius, Aristotelem nobis timidiorem effecit ad eloquendum quæ sentiret, reputantem scilicet quod est in mimo: Ab alio expectes, alteri quod feceris. Quid quod priores, quibus nos ducendos penitus commisimus, ipsi sunt sæpenumero falsi, ut falli nos quoque, qui sequeremur, fuerit necesse. Primum non pauci eorum fuerunt ingenio haud satis acuto ad inspiciendas res tot inuolucris contectas: alij res nouas, & quasi tum primum nascentes contemplari potuerunt magis quàm censere: ita ut in plerisque iudicandi facultatem longa admiratio consumpserit, sicut in spectaculo magno, raro, admirabili, usu uenit, ut antea subducatur, quàm spectatores potuerint assequi, & statuere quid rei fuerit, aut cuiusmodi. Adde quod rationes quædam, & argumenta, quæ sequebantur alijs mediocria, & utcunq; probabilia ad persuasionem rerum maximarum atque abstrusarum suffecerunt: alijs indigna sunt uisa, à quibus mouerentur, ut alij plus ualuerint ingenio, & instructiores fuerunt à dialectica uel naturæ uel artis, atque studij beneficio accepta, neque enim dici potest, quos errores in se admiserint ueteres philosophi ductu leuissimis argumentis, quòd rationem atque artem colligendi ignorarent. Cuiusmodi sunt ea, propter quæ Epicurus asseruit uoluptatem esse summum bonum. Anaxagoras omnia esse in omnibus, & alia quæ passim sunt obuia ijs, qui antiquorum legunt placita. Acutum inge-

Duces decepti.

Rationũ fides.

Dexteritas.

ingenium nisi dexteritate quadam regatur, & acrimonia iudicij in colligendo, non aliud est quàm sagax quidam canis, sed uenationi parum assuetus, qui hac & illac temere ingreditur, & ferà quà minime oportet, persequitur. Damnem ego illos quod aliquoties lapsi fuerint? Equidem non magis, quàm si quis maximo labore uel fontes inuenerit uulgo necessarios, uel metalla multa eruerit, non tamen repurgarit. Non possunt multa simul proferri & expoliri: non potest unum aliquod diu quæsitum ab eodem inueniri, & excoli: non sufficit tot rebus uita: nõ humani ingenij uis breuis & infirma. Beatus ille, inquit Plato, cui uel in senectute datum est, ut ueras de rebus habeat opiniones. Quòd si tam sera ætas ad aliquid est rectius sapiendum expectanda, fœtus hi senibus iam nascuntur patribus, ut educare eos atq; instituere non queant. Ego quum Aristotelem tam multa in lucem protulisse uideo, nonnulla uero parũ exculta atq; expurgata, non aliter eum admiror quàm diligẽtem aliquem auri atq; argẽti effossorem, qui massas ingẽtes magna ui brachiorum eruerit è uenis terræ. Ignosco autem quòd homo unus non omnia tam multa, tam uaria, tam difficilia, quæ eruerat, coxerit, ac repurgarit: non potest obire unus, quę uix centum præstiterint. Multo minus miror Aristotelem contraria interdũ sentire: ut de uidendi ratione, qui in libris de anima intrò nos dicat admittere, in problematis foras mittere. De commistione prædicamentorum mista esse in categorijs fatetur, in Topicis negat. Dialecticam alibi ait materiam habere propriam, alibi nullam. Mireris tu in tãta uarietate rerum aliquid esse uisum uno tẽpore, quod non alio? Quis est cui non id quotidie contingat in plurimis? Vlysses apud Homerum mutari ait hominum animos quotidie cum sole. Cicero se in diem ait uiuere, & quicquid aliquo tempore animum probabilitate percusserit, id affirmare. Itaq; negat secum oportere agi tabulis obsignatis. Dominus noster autor nostrorum animorum non solum in dies mutari nos dicit, sed etiam in horas: nónne, inquit duodecim horæ sunt in die? Quæ sunt à me dicta ne quis putet uel me male de Aristotelis in-

lis ingenio & doctrina sentire propter lapsus aliquot: quum labi sit ferè proprium mortalitatis nostræ, uel autorem esse cuiquam ut tantę magnitudini inuentorum, tantæ utilitati ac beneficio artium ac disciplinarum omnium, sit ingratus, propter aliqua minus accurate ab illo, ut puto, expensa, aut fortasse à nobisipsis: quod idẽ uelim existimari esse à me dictum de quocunq; magnæ notæ scriptore. Iam multos, qui acie ingeniorum satis erant instructi, piguit in fulgorem ueritatis intẽte aspicere, eos qui dicebantur aspexisse sunt secuti. Inde errores priorum traditi ad posteros & confirmati, dum tantis de rebus malunt alijs posteriores credere, quàm ipsi omnia iudicare. Quod uitium nõ solum est in nuperrimis, sed in antiquis etiam, Plinio, Cicerone, Aristotele ipso: hęc enim est non exigua causa, cur interdũ acutissimus scriptor affirmat pugnantia, secutus uidelicet uariorum opiniones: nam quæ usu semel sunt recepta & confirmata, ita fiunt sancta & fixa, ut nefas existimetur ab eis discedere: autoritatem illis penè inuiolabilem consuetudo tribuit: ut multi in præceptis artium perhibẽdis, nõ in ipsam ueritatis faciem direxerint obtutum, sed usui se tanquam optimo duci & peritissimo magistro commiserint: etiam in ijs, quorum usus non est dominus: eũ si explicuissent, & in canones redegissent, bellissime se perfunctos opinabantur præcipiendi munere: quod Aristoteli in arte Rhetorica contigit, & poëtica. Quas artes non uidetur mihi tantus artifex ad examen illud iudicij & rationis exemplis relictis accommodasse, ad ꝗd alia erat solitus: sed usu, & recepta consuetudine adductum illam exposuisse pro formulis artis. In eodẽ poëtica argumento Horatius, quæ recepta essent, præscribit. Hieronymus Vidas nostræ ætatis scripsit carmen excultum sanè, & mire Virgilianum de poëtica, in quo satis habuit Homeri ac Virgilij uirtutes percensuisse, ac declarasse, easq; pro absolutis artis præceptionibus tradidisse. Cicero leges & rempublicam instituens, ciuitatem Romanam pro exemplari proposuit, ad quod se populi omnes fingerent ac formarent. Nec saltem in re tanta & tam præclare cogitare uoluit, quod ipse idem se in per-

Alij aliis credunt omnia.

perquirenda optimæ ac præstantissimæ eloquentiæ ratione feciſſe teſtatur: ut non eã qualis aliquando in eloquentiſſimo fuiſſet homine quæreret, ſed qualem eſſe oporteret, q̃ fortaſſis in nullo unq̃ mortaliũ fuiſſet: ut non in alicuius hominis intueretur eloquentiam, dum de illa ſcriberet, ſed in ſpecimen perfectæ eloquentiæ, quam Plato Ideam appellat. Quod ſi hoc faciendum cẽ ſuit in eloquentia, & uerbis quæ ab uſu peti ſolent, quãto erat magis elaborãdum in legibus, & republica, quæ uſu deprauari ſolent, non adiuuari. Ea credulitas receptorum, quum in priſcis illis fuerit, quantam in recentioribus eſſe oportet, qui ſibiipſi diffiſi grande ſunt rati nefas à maiorum placitis deflectere uel latum unguem. Itaq; quum non minus naturæ benignitas mente illos, ingenio, iudicio donaſſet, ipſi tamen amiſerunt iudicãdi de uiribus ductorũ facultatem, partim à rebus ipſis ſublatam, partim ab ipſis eiſdẽ iniqua ſui damnatione abiectam celerrima deſperatione ſui, quũ quantum poſſent ac ualerent, nunquam periculum feciſſent. Itaq; uideas Theologos omnes ſcholæ Thomã, Scotũ, Ochamũ, Holcotũ, Gregoriũ, Ariminenſem, Petrum Haliacẽſem, & alios, quum quid de lumine naturæ quærunt Ariſtotelis adducẽtes placita pro culmine, ad quod peruenire poteſt homo naturæ luce adiutus: quaſi altius nullum ingenium nulla in re poſſit aſcendere q̃ quò ille peruenit. Ad hæc tot ſeſe nobis obtulerunt duces, tot ſunt nos ut ſequeremur ſe unos adhortati, & alios ut oẽs uitare mus tanq̃ in perniciem ducturos, & quidem probabili pro ſua parte ratione oſtenſa. Vt proficiſcentis animus inter tot Mercurios ac uiarum indices tam uarios, atq; inter ſe diſcordes conſtitutus hæſerit, cui pareret potiſſimum ignarus: & inter tot uoces in diuerſa trahentiũ qui iudicare uel neſcit, uel non uult, ſequitur aut ſuauiſſimam, nempe captus eloquentia: aut eam quæ ad congruentem cupiditati ſuæ finem promittit ſe ducturam: uel quæ eſt ingenio ſuo cõuenientiſſima. Infinita eſt ſcribentium turba, ingens, immenſus librorum numerus: neſcio cui me applicem, cui adiungam: præſertim quum nemo ſe audeat arbitrum offerre tantæ controuerſiæ, ut le-

Ducum & præceptorum multitudo.

ut legendos à non legendis iudicio & ſententia ſua ſecernat, quin huic maxima ſit inuidia, & pene publicũ odiũ ſubeundum: neq; enim eſt ullus tam malus liber, qui alicui non placeat tacita quadam congruentia ingeniorũ, ac cogitationum. Quumq; tot eſſet notis ad diſtinctionem opus, nos tamen ita illorum ueſtigiis adhærere atque inſiſtere decreuimus, ut nefas exiſtimemus ab illis uel pilum unum deflectere, ſiue damnatione noſtrorum ingeniorũ, ſiue odio quærendi: quum & illi fuerint homines, ut nos, quorum eſt proprium falli & fallere: primiq; illi inuentores uelut rudes modo quaſdam maſſas atq; informes, ſicut dicebam, tradiderint poſteris ſuis expurgandas & formãdas. Quid quòd illi qui in nos paterna fuerint beneuolentia, & charitate, noluiſſent nos ita deſpondere animos, ut nihil ſupra ſe quæreremus. Et qui ex illis fuerũt boni uiri, haud dubie manum quoq; illis porrexerunt, quos altius uidebant aſcenſuros, quã quò ipſi peruenſſent: hoc enim iudicabant ẽre eſſe generis humani, ut indies artibus, diſciplinis, uirtute, ac probitate proficeret. Nos uero homines eſſe noſipſos arbitramur, aut etiam minus, illos pl⁹ quã homines, heroẽs ſcilicet aut ſemideos. Non quin illi multa & magna nobis præſtiterint, ſed & nos non parum noſtris minorib⁹ poſſemus præſtare, ſi anniteremur, aut plus etiam quã illi, adiuti illorum inuẽtis, adhibito noſtro iudicio. Falſa eſt enim atq; inepta illa quorundam ſimilitudo, quã multi tanquam acutiſſimam, atq; appoſitiſſimam excipiunt, nos ad priores collatos eſſe, ut nanos in humeris gigantum: non eſt ita, neq; nos ſumus nani, nec illi homines gigantes, ſed omnes eiuſdem ſtaturæ, & quidem nos altius euecti illorum beneficio: maneat modo in nobis, quod in illis ſtudium, attentio animi, uigilantia, & amor ueri: quæ ſi abſint, iam nõ nani ſumus, nec in gigãtum humeris ſedemus, ſed homines iuſtæ magnitudinis humi proſtrati. Ergo diffiſi nobis, & clauſis oculis nos alicui commiſimus, quem belle atq; acute cernere credemus, non optimo duci quem elegimus, ſed primo ad quem nos applicauit ſors. Id cupiũt ductores praui gloriæ ſuæ magis auidi quàm ueritatis, ut res in ſtudia

& ſe-

& sectas scindatur, ut quod impetrare non possunt bonis artibus, extorqueãt dissensione ac uelut ciuili bello. Nullum est tam incorruptum disciplinæ genus in quo non sint partes ac factiones, etiã in ipsa Theologia, ubi minime congruebat. In disciplinis omnibus passim scribunt, & docent periti, imperiti, boni, mali. Vnusquisque constãtissime defendit sua, nec est ulla adeo absurda atq; infelix secta, quæ non suos inuenerit adiuratos. Deducitur ad scholam filius ab indocto patre: quantæ felicitatis est non incidere in malum ac imperitum doctorem, quum eiusmodi sint plena omnia? Quid aliud est tũ patri faciendum quàm suscipere uota pro institutione sui filij Venit eò adolescẽs nouus, rudis omnium, imbuitur statim sectæ placitis: recipit, assentitur, afficitur priusq; possit iudicare: audit dici omnia constantissime à præceptore ingenti asseueratione uultus, supercilij, sententiæ, uidet recipi omnia magno consensu atq; admiratione à cõdiscipulis, credit esse mera oracula, ita haurit tanquam certissima & indubitata, tãquam illa quæ prima principia nominantur. Quare de motu, de tempore, de his quæ sunt in anima, de constitutione corporum, denique de rebus incompertissimis, omnia ingenti asseueratione confirmantur: ut si quis uel ambigat, non secus putent contra hunc non esse disputandum, quàm si negauerit unumquenq; esse, aut non esse. Non solum ita se his addicit, & mancipat, ut ea modo censeat esse uerissima, sed ut alia cuiuscunq; modi habeat suspecta: adeo iudicio se spoliat præcipuo, non solum in tractandis artibus bono, sed in tota uita facultate inquirendæ ueritatis aptissima. Multi eorum ne possunt quidem à receptis semel discedere, quum alia penitus nec legerint nec audierint, ignari sint ne aliqua suis uel meliora, uel peiora, ut qui non credunt aliã esse Dialecticam, aliam Theologiam, quàm cui ipsi sunt dediti: quod mihi Lutetiæ, et alijs pleriſq; meis condiscipulis contigisse memini. Qui uero legunt quæ aliena sunt à suis, alij decursa iam ætate nequeunt discere, & pudet quę iuuenes didicere senes perdenda fateri, ut inquit Poëta, alij quum sint penitus in iure ac mancipio contrariæ opinionis, tanquam uana, ab

na, absona, stulta respuũt, atq; aspernantur. Sin scriptoris nomen autoritatem tuetur, omnia ad sua dogmata detorquent, ut sua uideatur dicere, etiam cum diuersissima loquitur, & tanquã in ciuili discordia, utraq; pars trahit quæcunq; quacunq; potest ratione ad fauorem sectæ, ad lædendum aduersarium. In quo ardẽtissima fuit Græcorum leuitas, sed nos illis hac in parte grauiores non sumus. Quæcũq; à receptis discrepant, exposa, exibilata sunt, uelut insaniæ & furoris plena, nec cognita, nec audita, tantum ex suspicione quod cum suis non cõsentirent. Nunc quæcunque ab scholæ placitis dissident, scholastico theologo sunt hęretica, quod crimen ita uulgatum est, ut rebus quoq; leuissimis impingatur, quum sit ipsum per se atrocissimum. Idem inter se facerẽt Thomæ addictus de Scotico, hic uicissim, de illo, nisi q̃ scholæ assuefactio, in qua personant uariæ scholasticorum sententiæ, audiendi sensum mitigasse, ac emolliuisse animum uidetur. Nam qui sua non sunt cœnobia egressi, planè isti quicquid non est ex præceptis sectæ, refugiũt tanquam uenena, & ilico errorem clamant. Nec tam pertinaciter principes opinionum quamlibet obstinati pro suis inuentis depugnassent, quàm isti pro placito alieno. Sed fortassis in quibusdam foret tolerabile, si non in progressu corruptiora essent, quàm in prima origine. Verum exercitatio ingeniorum, & semper in eisdem iã ab initio lapsis, & corruptis, longissime rem à recta uia abduxit, quum ipsi monitis melioribus ingressus oẽs præclusissent. Ach quanto se fructu disciplinarum fraudant, q̃ semper alijs credunt, nunquam ad se ipsi reuertuntur, nec se uocant in consilium, ut examinent cuiusmodi sint quæ tanta cura addiscunt. Et eorum qui sese ac ingenia sua certis scriptorum generibus, ceu in serui tutem tradidere, alij ita sunt recentes, ut ueteres omnes ne de nomine quidem norint, partim non intellecturi si eos adirent, partim quod exactiora omnia apud nouos esse credant, partim quod occupatis incredili nouorum longitudine nunquam ad priores illos caput uacet attollere. Alij nouitatem omnem aspernati ita ueteribus adhærent, ut si neotericum attingant, metus sit ne con-

Hæresis. Secta. centium.

Secta ueterum.

taminentur. Verũ permultum refert quos ueteres, quos nouos esse arbitrere. Si illi qui artes disciplinasq; & inuenerũt, & auxerũt sunt antiqui, noui uero qui uel corruperunt artes, uel corrumpentibus accõmodarunt suas manus, planè uel umbilicos illorum antiquorũ malim, quàm uerbosissima recentium monimenta. Sin tu ad fastos redis, & uirtutem æstimas annis, quemadmodum ille dicit, ut quanto sit quisq; uetustior, hoc apud te sit nominis ac fidei potioris. Quid, an non Aristoteles Anaxagora posterior, & Cicero M. Catone, & Demosthenes Pericle, & Vergilius Ennio? At posteriores istos antiquarũ homines prioribus illis longe anteponunt. Hi quoq; non exigua sanè eruditioni suæ incrementa detrahunt, & iudicium debilitant ac frangũt. Primum ita addicti & mancipati sunt ueteribus, ut quicquid non putent uetus esse, continuo damnent inauditum, incognitum, etiam si maxime sit uetus, modo recẽs credant, ut recentia, si existiment esse uetera, adorent: neq; enim iudicio adducuntur, sed solo nomine. Vidi qui uersiculos hominis uiuentis quod in peruetere bibliotheca reperti essent puluere obsiti, ac iam fere exesi tineis, aperto capite ueneratus sit, tanquam Virgilianos, aut alicuius æui illius: & alius Ciceronis epistolam, cui consulto nomen erat præpositum gallicum, magno fastidio aspernatus est, addito etiam conuitio barbariæ transalpinæ. At inquiunt progressæ sunt aliquousq; artes, inde decíderunt, eos qui in fastigio artium scripserunt, solos terimus manibus. Qui possunt de hoc censere, quum alios nefas esse putẽt attingere? Equidem haud abnuerim magnum in priscis illis hominibus ingenium fuisse, multũ usum, ac diligentiam circa res eruendas, & tradendas illustriores posteris. Sed male de natura censet, quicunq; uno illam aut altero partu effœtã esse arbitratur. Cur se non putent aliquid excussuros, si annitantur? quum nulla sit tam facilis atq; humilis ars, in qua non infinita occultantur, quæ possint multa ingenia diutissime exercere. Et recentiores haud sanè pauca excuderunt, nonnunquam acutius, sæpe etiam uerius: quod illi uarietate rerum distracti, aliquas parum exacte curarunt cognoscere, usus docuit aliter esse, quod Hippocrati, Aristoteli, Plinio, & aliis eius notæ usu uenit. Videre est in Aristotele, ut de illustrissimo ac certissimo scriptore potissimum loquar, in eo inquam sunt quædam dogmata in multis quidem certa, sed sæpe parũ solida & catholica: ut quum dicit, si est aliqua propria animæ operatio siue phantasia, cõtingit eam separari à corpore, si nõ est, non contingit. Ceu quis dicat, si clausus in hoc cubiculo potest aliter quàm per uitream fenestram lumen aspicere, potest è cubiculo exire: Si non potest, nec è cubiculo exire: aut quod principia rerum naturalium sint contraria. Non nego quin dogmata eius omnia possint à pertinace defendi, uel centum cuneolis infarctis ut fulciãtur, inuersis, detortis, mutatis multis mille interpretatiunculis. Sed certe contradictioni sunt exposita, quę ingenia torquet, non instituit. Et certe quod est mirabilius, ex his tam incertis, & male firmis dogmatibus impugnat suos aduersarios, ut Parmenidem, & Melissum, ex sua sectione prædicamentorum, ex suo ente simplici, & ambiguo. Nec est quòd cuiquam absurdum uideatur, priscos illos parum interdum firma pronũtiata uniuersalia adferre. Vniuersale enim pronuntiatũ ex multis singularibus oportet nasci bene obseruatis. An uero mirandum est, si quæ erant tam uaria in natura rerum, quæ mutarentur regionibus, quæ temporibus, ipsi uniuersaliter affirmando noua & tum primum ab eis animaduersa sint falsi? ut quod Aristoteles dicit in primo de animalibus, cui crura sint gracilia & brachia esse gracilia, cuius cõtrarium uidemus in hac belgica, in qua homines multi uix habent suras, brachia tamen succi plena, & bene habita. Quæ de Italia aut Græcia præcipiunt, parum congruunt aliis locis ac regionibus, nec ipsis etiã eisdem in quibus scripserunt, uidelicet uel ratione uitæ mutata, uel ingenio loci. Quis iam ad Vitruuij normã ædificat? Quis ex præscripto Galeni cœnat? Quis ex Varronis aut Columellæ præceptis arat? multa illo tradũtur seculo, quorum contraria nunc experimur in cœlo, in terra, in elementis: ut de habitatione sub zona torrida, de ortu Nili, de Antipodibus: tum in stirpibus

bus, in animantibus, in frugibus. Persica poma scribit Plinius, quæ Romę nascerentur esse noxia, nunc sunt in delitijs: ubi sunt oues illæ bethicæ tinctæ, ut Martialis inquit, colore natiuo? Ita istis, qui uetera modo persequuntur, usu uenit, ut quo seculo & inter quos uiuãt homines ignorent, adeo in priscis familiariter uersantur, ut domi, quod dicitur & inter suos peregrini sint. Ignorant mores atq; eruditionem suorum temporum, & oderunt. Quanquam idem isti antiquarij sua uellent esse in pretio, & legi & manibus teri quantumlibet annicula. Et affectus in re omni tantopere dominantur, ut etiam gentes ac nationes spectent: non probo hunc, quia non huius aut illius regionis: quasi ingenia poma sint, aut uina, quæ solo & regionibus censeri solent. Vbiq; bona nascuntur ingenia, excolantur modo, alibi fortassis frequentiora, sed ubiq; nonnulla. Verum isti ne suis quidẽ terris ac ciuitatibus parcunt, quo appareat non tam eos iudicare, quàm inuidere: putant maledicendo & contẽptus specie assecuturos se, ut illis, quos despexerint, anteponantur. Sed non idem est maledicere & uincere, despicere, & antecellere: non modo qui incorruptæ æstimant, intelligunt quorsum calumnia pertineat, sed qui eodem quoq; morbi genere tentantur, non æque aliorũ malæ causæ fauent, ut suæ malæ: uidelicet & superbus aut inuidus, non perinde in alienis est cæcus, ut in suis: quin potius uitia quæ in se nõ cernit, acutissimè in alijs intuetur, & carpit. Sed esto sequamur maiores nostros per omnia, & in illorum uestigijs nos quoque pedes nostros figamus, ut pueri faciunt per lusum. Qui tamẽ sint hi maiores nostri, aut quæ illorum uoces ignoramus.

Grammaticorũ crisis amissa.

Primum amissa est grammaticorum crisis, & quasi publica potestas de libris censendi. Olim enim grammatici magna & late patenti eruditione per omnia scriptorum genera diligenter uersati, non dicta solum, uerum etiam integros libros, ut est apud Quintilianum, censebant, essent ne cuius inscriberentur autoris: aut si eius non essent, ex phrasi & filo orationis, ex differendi ratione cui assignandi essent, iudicabant. Nunc uero quia & grammatici se in tenebras quasdam pristini abdiderunt,

runt, & grammaticam professores maiorum artium cõ tubernio suo expulerunt, tanquã in cornices columbã, ut est in fabula: idcirco non modo dicta, & sensa inepta ac stulta, sed sordidissima quoque, & abiectissima operagenti ac familię clarissimorum autorum supponuntur: adscripta sunt Aristoteli, Platoni, Origeni, Cypriano, Hieronymo, Augustino, Boëtho, Ciceroni, Senecæ, quæ ipsis nunquam ne per quietem quidem in mentem uenerant, indigna non solum tantis ingenijs atq; illa eruditione, sed etiam eorum seruis, si quos Scythas habuerũt, aut Seres. Fuere qui ad conciliandam libro autoritatẽ, nomen magni autoris adscriberent: alij, quum multi olim libri anonymi æderentur, leuissima aliqua adducti coniectura, huic aut illi adiudicabant: alij, si tituli nomẽ non agnoscebant, nihil dubitarunt mutare, & ad quem cunq; esset uisum transferre: fuere descriptores, qui ǫd nomen primum menti occurreret, id præponerent pro titulo. Horum omnium exempla sunt non pauca in ijs autoribus quos modo nominaui: & hæc omnia sine discrimine recepta, & autoritas eis ac fides non minor, ǫ ueris illis & germanis præbita. Iam uero & codices adnos uenerunt mendosissimi, ut quæ illorum fuerit mens, quæ sententia de rebus, non liqueat. Aliâs corrupti sunt codices casu aliquo, ut ferunt sacros libros, qui à septuaginta uersi sunt in Græcum, pugione fuisse perfossos, ut quædam uerba legi nullo modo potuerint. Et libri Aristotelis, ac Theophrasti, ut dudum dixi, tineis, et blattis exesi reperti sunt: & erant quidẽ illa tum autographa, ex quibus alij codices dimanabant. In alijs situ & puluere quædam sunt obscurata, in alijs literæ uetustate exoleuerunt. Sed enimuero in describentibus maxima hæsit culpa: fuerunt semper librarij hoies ferè imperiti, qui libris transcribendis tenuitatem suam sustentarent: nõ rato etiam mulieres & sacræ uirgines, qui si uel minimum cogitationem aliò diuertissent, mendum inducebant unum atq; alterum, imò permulta penitus inextricabilia. Ea in plurimos codices transfundebãtur, qui ex codice illo excribebantur uelut ab exemplari, ǫd nunc crebrius fit in libris ære impressis, in quibus nullum est

Libri suppositi.

Codices mendosi.

mẽdum, quod non in mille codicibus insidere sit necesse. Interdum qui scribebant nesciebant legere, confundebant oĩa, ut cõpositio esset literarum & uerborũ contexrus, coniecturis inuestigandus. Quæ uero semel mendæ irrepserant, religio erat attingere, ac demutare, uelut in mysticis libris inductus fuerat à librario illiteratissimo error, ad eum corrigendum putabant opus esse consilio totius ecclesiæ, quantumlibet lapsus esset diluendus, & uel pueris perspicuus. In aliꝰ scriptoribus non solum librariꝰ errata persequebantur semidocti, sed etiam probe scripta, quæ ipsi non caperent. Itaq; depraua runt rectos sensus, & pro errato uno, quod conaban tur expungere, aspergebant quatuor. Videmus ut quisque ueterum scriptorum his quingentis annis in studio sorum manibus uersatus est, ita ad nos uenisse corruptissimum, ut Plinium, Senecam, Hieronymum, Augustinum, Aristotelem: puriores sunt atq; integriores, qui in uetustis bibliothecis situ & puluere latuerunt obsessi, & apud barbaros atque imperitas gentes, quàm ubi uiguerunt studia: quòd ut illos non attigerunt homines imperiti prorsum, ac rudes, ita datum est eis sciolorum audaciam ope suarum latebrarum subterfugere, qui, sicut est apud Quintilianum, dum librariorum insectantur insciti am, produnt suam. Iam ætate sua Cicero conqueritur Græcos quàm Latinos libros esse emendatiores, quippe quod indocti homines magis in Latinis uersarentur, quàm Græcis. At uero, qui in locum mendosum incidit, non hæret, nihil cunctatur, sed somnium aliquod comminiscitur, quod affirmet scriptoris esse sensum purum putum. Vnde mire in enarrationibus scriptorum ineptiæ, & hæ tempore ac ætate auctæ, quæ moles somniorum ac umbrarum, admota qua locus illustraretur lucerna quamlibet tenui, protinus euanesceret. Quid quod nec audiunt eos quos se dicunt habere duces, quid dicant, aut quomodo? & quum multos habeant, quos quibus anteponi oporreat, nesciunt, & qua de causa, ut qui se ueteres profitentur sequi. nec qui sint ueteres norint, nec qua quisq; autoritate & fide. Nam primum insciꝰ temporum & rerum gestarum, non consi derant

derant quæ sunt in quoq; scriptore potissimum considerãda, quibus temporibus uixerit, cuius opinionis de rebus, cuius sectæ, qua autoritate, quomõ scripserit, quæ dicendi sit usus ratione, qua lingua, sentiat omnia quæ scribit, ita esse, an uarias inducat personas, & qua potissimum significet mentem animi sui, quo loco dicat, quo tempore, apud quos ioco an serio: nam sunt hæc omnia spectanda, ut eliciatur, quæ sit cuiusq; mens. Isti uero nihil animaduertunt horum. Scriptores omnes uel æquales censent, uel etiam posteriores fecerunt priores, ut Boëthum Hieronymo, Hieronymum Aristotele, Iureconsultos pandectarum Cicerone ac Aristotele. Quicquid à Terentio, aut aliꝰ comicis uel tragicis, quicquid à Platone, à Cicerone & ab aliꝰ, qui dialogos scripserunt literis est mandatum, eam putauerunt esse autoris sententiam quacunq; inducta persona: nec saltem admoniti sunt non ea Iob sentire, quæ loquebantur socij, nec Solomonẽ aut Dauidẽ, quæ persona stultorum ac impiorum dicunt. Eiusdem momenti sunt istis, quæ Cicero in foro dicit, tempori seruiens ac causæ, ut quæ in officiꝰ & cæteris libris philosophicis, ubi ueritas nõ ad populares sensus atq; affectiones, sed ad exactum rationis iudiciũ elimatur. Iocans multa dicit Socrates, εἰρωνικῶς in sophistas: omnia ab istis accipiuntur serio. Si quid exempli causa dicitur, id iudicant ab autore affirmari, quod frequentissime in Aristotele faciunt. Quas dominus noster ad facilem mentis suæ explicationẽ parabolas usurpat, isti pro lege uitæ accipiunt, sic debere nos agere, quia sit in Euangelio. Noui qui diceret de bello an sit iustum disputari non oportere, quod dominus in Euangelio bellum approbarit. Quærenti quo loco responderit, in parabola de rege, qui bellum illaturus reputat quibus copꝰ possit rem gerere, Itẽ in illa de forti armato custodiente atrium suum. Quid non peruertant huiusmodi iudicia? His Paulus scripsit ad Romanos Romane, ad Ephesios Hebraice. Ioannes Euangeliũ suum Hebraice. Hieronymus Græce, & uersus est ab Erasmo. Matthæus Latine, & si quis tentet corrigere, id uero nihil sit aliud, quàm profiteri se magistrum spiritus

Scriptores oẽs cẽsẽé ęquales.

Par fides omnibus tribuitur.

sanẽti: quàm tragicis uerbis puerilia parem tribuerunt fidem omnibus. Dicat unusquilibet de rebus Romanis aliquid, puta Vincentius, uel Antonius, uel qui confinxit gesta Romanorum moralizata, tantum apud istos nactus est fidei, quantum Liuius aut Suetonius: dicat de Cosmographia, quantum Strabo aut Mela: de iure, quã tum Vlpianus aut Papinianus: satis est esse scriptum, à quo, non putant referre: alba linea sunt omnes in albo saxo. In Hispania puer audiebam in fidem dicti alicuius citari librum impressum: hoc locupletissimũ erat testimonium. De moribus, de probitate, de religione locuturi, tam graues autores esse Gentiles rentur, quàm Christianos. Paria sunt quæ Cicero aut quę Hieronymus uel Chrysostomus dixerit. Examinaturi dictũ hominis Peripatetici, sententiam hominis Stoici adferunt: aut de Stoico, Epicuræi, non ut rationes conferant, sed ut placita. Ibi sudor & anhelitus in redigendis ad concordiã discordissimis. Dementes non intelligunt eum, qui tam multos & tam diuersos sequatur, nullum sequi? Non desunt qui uelint de ijs qui sequendi sint iudicare, sed oñia ex primo gustu: ut si in limine in unum aliquod praue dictum offenderint, reijciant protinus & aspernentur propter illud omnia: aut si quod bene dictum uiderint, omnia illius causa amplectantur, & teneant, non aliter quàm pueri, qui si ex scutella aliqua cibum aliquando suauem ederint, omnia in illa scutella putant futura talia: sin insuauem, oñia insuauia: nec aliter de domo, de manu porrigentis statuunt, ex uno aliquo iritatur uel cupiditas ad omnia, uel odium atq; auersio. Quidam adeo sunt in alios seueri, seu sæui potius, ut omnia in unoquoq; requirant exactissima, ne patiantur aliquando Homerum dormitare, ut est in prouerbio. Non satis est bene esse opus ac docte scriptum de philosophia, pie de religiõe ac sobrie, historiolam, si qua forte admista est, expendunt, uoculas & syllabas ad examen reuocãt. Nõ tuetur librum ampla rerum cognitio, si in re leuissima scriptor fuerit negligentior, totum protinus opus reijciunt, & religio est attingere, ne contaminentur. In quo & de se ipsi pessime merentur, qui uberrimo se fraudant doctri-

doctrinæ fructu, & de artibus, quas præiudicio suo iniquissimo illis orbant doctissimis scriptoribus, & tam bona peritiæ parte.. Disputationes quoque non leuiter exocularunt iudicium: fuerũt quidem olim, sed inter iuuenes institutæ disputationes, quo excitaretur uigor ille animi sæpe torpens, & alacriores essent ad studia, uel ut uincerent, uel ne uincerentur, tum ut altius infigerẽtur, quæ à magistris accepissent. Inter uiros aut natu grandiores fuit quædam opinionum ac rationum collatio, nõ ad uictoriam intenta, sed ad enucleandum uerũ. Nomen ipsum testatur dici disputationes, q̃p per eas ueritas ceu putaretur ac purgaretur. Postea uero quã ab auditoribus profecta est laus & pretium ad eum qui optime uideretur sensisse, & ex laude sæpenumero diuitiæ, ac opes, praua uel honoris, uel pecuniæ cupiditas animos disputantium inuasit: ut tanquam in pugna sola spectaretur uictoria, non elucidatio ueritatis: ut & ipsi quicquid semel dixissent, strenue tuerentur, & aduersarium prosternerent, ac conculcarẽt. Humilibus & sordidis ingenijs, quib; deiecto capite hæc sola intuerentur, leuia & momentanea, parum est uisum magnũ pretium ab studijs probitas, aut ueri intelligentia: quæ duo illi q̃p non satis acute cernerent, nec quantæ essent æstimationis assequebantur præsentem mercedem quæsierunt pecuniæ, uel auræ popularis. Ideo quo maius esset operæpretium, populum ad sua certamina admiserunt, tanquam spectatores fabulæ in theatrum productæ: tũ quod fieri ad concessum par erat, philosophus depositta illa tam graui & ueneranda persona, histricam induit, ut commodius saltaret: factus est populus spectator, arbiter, iudex, & q̃d nõ facit aulœdus in scena, fecit philosophus in schola, ut tibias non sibi & musis aptaret, q̃d monet uetus magister, sed omnino coronæ, ac multitudini, à quo rediturus erat ad actores honor & quæstus. Nihil opus fuit uera & solida doctrina non intellecturis, sed fucus & puluis ob oculos multitudinis obiect⁹. Ergo indagandi ueri una & simplex uia est relicta, faciendi fuci apertæ sexcentæ, qua quisque ut commodũ sibi esset grassaretur, præsertim cum nihil sit tam defor-

Disputationes.

Disputatio unde dicta.

me, quin amatorem inueniat. Nec solum in hanc opinionem populus cucurrit finem discendi esse disputare, ut militiæ conflictum, uerum publicus consensus permultos ueteranos & quasi triarios scholasticæ militiæ rapuit, sed qui ingenio & iudicio non plus ualent quàm plebs infima: ut superuacaneum esse ac stultum censeat, si quis ad mentem, & mores, & quietum illud inquirendi genus philosophiam reuocet, nullum esse alium studiorum fructum, quàm præsenti animo non cedere aduersario, intrepide eum uel aggredi, uel sustinere, & callere quo robore, qua arte, qua supplantatione sit subuertendus. Ergo in re pulcherrima, & omnium præstantissima consultum fuit statim assuefacere puerum, & cum perpetuo exercere, altercãdi statim natis initium, finis nullus nisi cum morte. Puer ad scholam deductus primo confestim die iubetur disputare, & docetur iam rixari, qui fari nõdum potest. Idem in grãmatica, in poëtis, in historicis, in dialectica, in rhetorica, in omni prorsum disciplina. Miretur aliquis, qui possint in rebus apertissimis, simplicissimis, primis? Nihil est tam liquidum, tam clarum, quod quæstiuncula aliqua uelut uento excitato non perturbent. Inertissimæ datur torpedini, nihil inuenire, etiam fulgore solis, quod obscures in rebus explicatissimis, q̃d inuoluas in durissimis, ac inflexibilibus, quod plices & replices. Dicas uel hoc solum: scribe mihi, hic quæstio: si non ex Grammatica, at ex Dialectica: Si non ex dialectica, at ex phyficis, qui motus sit scribere: ex metaphyficis, subsians an inhęrẽs. Atqui pueri isti nunc audiunt prima dialecticæ rudimẽta, heri, aut nudiustertius in ludum admissi. Sic sunt tyrones isti assuefaciendi, nunquam tacere, fortiter asseuerare quicquid in buccam, ne quando uideantur cessisse. Nec una disputatio uno sufficit die, aut gemina, sicut refectio. Sub prandium altercantur, pransi altercãtur, sub cœnam altercantur, cœnati altercantur. Agũt hæc, ut discant, an ut concoquant? Domi altercãtur, foris altercantur. In conuiuio, in balneo, in uaporario, tẽplo, urbe, agro, in publico, in priuato, omni loco, omni tempore altercantur: non toties sub lenone rixantur mere

meretriculæ, aut sub lanista dimicant gladiatores appetente munere, q̃ties isti sub magistro philosophiæ. Populus non ille moderatus & grauis, sed leuis, barbarus, bellax, hac uelut pugnæ specie mirifice delectatur. Ita ut sint imperitissimi homines permulti, & omnis literaturæ penitus expertes, qui hanc spectaculi huius uoluptatem reliquis omnibus anteponant: & quo magis pugnam referant, dimicatione quadam utũtur agili, ac ueloci, & quasi punctim feriunt, quo citius hostem suum conficiant: nec perpetua oratione aggrediũtur aduersarium, nec longiorem eius sermonem possunt pati. Si qd paulo pluribus uerbis dicat sui explicandi gratia, clamant ilico ad rem, ad rẽ, categorice respõdeto. In quo ostendũt, quàm inquietis sint animis, ac leuibus qui ferre uerba aliquot non possunt. Qui ferrent quatuor, aut quinq; horas perpetuas dicentem, interdum septẽ, ut olim in Græcia, & Romæ. In quo facile quiuis cognoscat patientiam & grauitatem illorum hoim, & nostrorum leuitatem. Quãra nascitur hinc corruptela & moribus, & disciplinis, inflammatis animis, & ad pertinaciam ob firmatis? Clamores primũ ad rauim, hinc improbitas, sannæ, minæ, conuitia, dum luctantur, & uterq; alterũ tentat prosternere: consumptis uerbis uenitur ad pugnos, ad ueram luctam ex ficta & simulata. Quinetiam quæ contingunt in palæstra, illic non desunt, colaphi, alapæ, consputio, calces, morsus, etiam quæ iam supra leges palæstræ, fustes, ferrum, fauci? multi, nonnunquã occisi. Est ne hæc exercitatio sapientiæ? est hæc professio uenerandæ disciplinæ? egressi illinc, quæ scripta, maledicta, inuectiuæ mutuæ? & odium inextinguibile. Victoris gloria & arrogantia, tanquam incruẽto bello, & uicti pudor atq; inuidentia. Victor nõ se imperitum aliquem, & mucosum uicisse reputat, sed cũctam scholam: reliquos omnes tanquam è curru quodam triumphi despicit, uel maximos illos artium parentes, atq; educatores si reuiuiscant, nõ ausuros secũ congredi arbitretur, aut indubie uictum iri, si congrederentur. Et quoniam omnia ad pugnam hanc referebantur, nihil cogitarunt quàm uera essent, quæ asseuerarent, sed quàm ipsi ea possent

Mala ex disputationibus.

possent retinere ac tueri, quæcunq; semel susceptissent: aut si qua premerentur, possent elabi quacunq; peruicacia, improbe pernegando, & cæce prosternendo omnia, quæ obstent, etiamsi rationis lux ultro se in illorum oculos ingerat: ita ut pro solutione fortissimorum argumentorum, & quæ adigerent eos ad res absurdissimas, satis haberent respondere, admitto, nam sequitur ex cõclusione mea: unde est illud: ego nego, proba tu, defendã consequenter. Nam qui consequenter, ut ipsi dicunt, defenderit, quamlibet absonis admissis & concessis pro erudito habetur, & disputationi, hoc est, apici scientiæ totius aptissimi. Quippe luctæ huius uniuersa ars in hoc est sita, si tueatur quisq; quemcunq; errorem susceperit sine contradictione suipsius. Ceu uero difficile hoc sit factu ex eorum arte obiurgatoria permissis omnibus, quæ consequuntur, qualiacunque sint, sublatis quæ aduersantur uel liquidissimo ueris atq; indubitatis. At uero qui error est in disputatione ita defensus, ut non tũ potuerit conuelli propugnatori tanquam fœtus suus, & multis spectantium tanquam nouum inuentum arridet. Ita primum ex errore fit controuersia, ex controuersia opinio. Et quod unusquisq; suis fauet immodice, odit contraria, fit acerrimus propugnator opiniõis suę, impugnator alienæ. Vnde extiterunt initia sectarum, q̃ pertinacissime sunt & à sectatoribus propugnatę, & ab inimicis oppugnatæ: Quia ut nos uelut per rimulã quãdam uerum procul positum aspicimus magis, quàm discernimus: si & oppugnator ut suam opinionem tueat, & oppugnator ut alienam opinionem expugnet, omes ingenij ui res intendant ad rimulam hanc oblimandam, existimantes in hoc uerti magnum decus, sed uterq; ingeniosus credatur aduersus ueritatem, facile est intelligere, quanto rimula eiusmodi fiet angustior, & malignius cernetur uerum. Toties, tamdiu altercari, omnia reuocare in dubium, & ad stultas quasdam subtilitates, ac minutias, hoc uero non est ueritatem purgari, sed primum interteri, hinc deteri, postremo interire: non putant isti, sed scarificant, & scalpunt, & dulcedine scalpẽdi acti sanguinem quoq; eliciunt: & hæc quidem nõ pro uero,

Opiniões errorum.

uero, sed contra uerum, ut susceptum illis esse dicas bellum in ueritatem: nam pro ea dicere, cuiuslibet esse arbitrantur, contra uerum autem ingeniosissimi & peritissimi, quod non magni est ingenij, sed praui, quid autem proficient dementes: ueritas in tuto se collocauit, nihil aduersus eam possunt fuci, fraudes, calliditates nostrorum ingeniorum: ingenia cum ingenijs cõfliguntur, & inter se certant pulueremac tenebras mutuo offundere. Quid non inueniant homines contra homines, si in hoc penitus, & semper incumbant, si nihil relinquant intentatum, dum imponant, & fallant, præsertim cum uitio nostrorum oculorum quædam aliter multo uidentur, quàm sunt: & ut Aristoteles ait, falsa quædam maiorẽ habent similitudinem ueri, quã uera ipsa: ergo aliquas præstigias excogitat, quæ positæ ob aciem nostræ mentis, illam ad ueri lucem non sinunt penetrare. Quumq; minus multo potest dare operam ut an tenebræ ac præstigiæ sint dijudicet intenta & occupata, uel dum alium ferit, uel dum se tuetur: non uacat in se redire, & lucem ingenij ac iudicij offusis nebulis quiete admouere, plus nimio occupatæ quæstiunculis ad disputationem armãdis, atq; exarmandis: semper in agitatione uoluũtur ac motu, nunquam sinũt aquam fieri liquidam, quam sint bibituri. Quo fit ut moderata quadam collatione studiorum enitescat ueritas, tanquam attritu: nimium autem altercando amittatur, ut Publius Mimographus dixit, tanto sapientius poëta in scena, quàm philosophus in schola. Age uero, quemadmodum se parant huic pugnæ primum graues oẽs autores, & qui parum essent altercationes adiuturi ex schola eiecernnt, tanquam sefa, Platonem dico, Ciceronem, Senecam. Plinium, Hieronymum, Ambrosium: retenti sunt modo, qui tela conficiatiũculis illis possent suggerere, Aristoteles. Augustinus, & similes: ex quibus ea tantum decerpserũt, & quidem praue intellecta ac detorta, quæ in aciem uenirent non eruditam illam, & dignam inquisitione magnorum ingeniorum, sed circulatoriam, & diuinatricem, quam quiuis facile obeat sine libris, sine cognitione rerũ. Imò hæc

Graues autores ex scholis eiecti.

hæc inutilia sunt isti pugnæ, cui satis sit unumquenq; cogitasse, ac se munijsse, quemadmodum absurdissimum inuentum possit retinere, ueritati autem pedicam & cauillum obijcere. Quocirca nemo istorum libros Augustini, & Aristotelis attingit, quibus opus sit animi attentione, ac studio ad res cura & cognitione dignas: non libros de Ciuitate Dei, non de doctrina Christiana, non Aristotelis problemata, aut de animalibus, politica, œconomica, non eiusdem rhetorica, nec huius quidem artis nouerunt nomen, quod hæc magnum studium, uariam rerum notitiam, perpetuam orationem, exactum iudicium requireret: mathematicas quoque artes deseruerunt penitus, quoniam radio & puluere contentæ: non didicerunt histrionicam: quòd si res ante oculos non ponas, frustra in eis multa uerba temere funditaris: quædam tamen ex illis surripuerunt uocabula, punctum, lineam, superficiem, corpus, triãgulum, quadrangulum, circulum, centrũ, hæc quoq; ad clamores ac rixas pertracta, si quando horum mentio in libris Aristotelis incidebat: cætera quæ studium & tacitam cogitationem postulant, uerecunde sunt relicta. Iam si quid ex solidis attingerent scriptoribus, non alia mente percurrebant, quàm Gallus Aesopi scalpebat fimum, ut aliquid quod ederet inueniret: sic isti ut telum aliquod uel acciperent iam paratum atque expositum, uel sibi concinnarent, hasta & ferro illic repertis, cætera omnia suspensis legerunt animis, & ad curam certaminis properantibus. Quocirca quum disputandum esset, quum loquendum, & quidem promptissime, nam illis nihil turpius quàm tacere, aut cunctari, & loquendum ijs esset qui eò uenerant ab omni lectione, ab omni cognitione inopes, ac deserti: Quid fuit reliquum, nisi excogitare sibi nouas artes, noua dogmata, nouam rerum naturam, quam ut impudẽter assererent, disputationis ardor initio suasit: hinc quum uiderent se defendere cõsequenter posse, tãquam uera receperunt: res enim & ab imperitis, & inter imperitos agebatur, id est, inter eos, qui irridere & refellere stulta inuenta nescirent. Somniarunt mira dogmata, tanquam formulas totius ueritatis, talia, ut nulla sit ple-

sit plerunq; ueritas certior, quàm quæ ad eiusmodi canones minime cõgruit: qualia sunt in dialectica, in physicis, in ijs omnibus, in quibus multum & diu regnauit disputatio: & tamen ad has regulas censeri ueritatem uolunt, ad quas quum ueniat illa inuita & repugnans, seu uerius nunquam ueniat, mirum nõ est largissimam altercatiõibus materiã suppetere, dum ea uia insistitur ad inueniendum uerum, quà nunquam peruenias. Ita nihil tam uidetur certum & statutũ, & ueritati aptum, quod non ilico diuersissimum esse à uero appareat: un de contendendi & rixandi copia benignissima. Quid dicitis Aristotelem uos disputando uicturos. Ne iuretis ipsi, ego id pro uobis deierabo, & quidem persancte: nã quas artes uos modo exomniastis, quas nugas, & quidẽ ex illius, ut putatis, dogmatibus, ipse si reuiuisceret, nõ intelligeret, ac ne suos quidem libros, ut uos explicatis: nec solum hoc Aristoteli contingeret, sed Platoni, & acumini illi tam celebrato Chrysippi, aut Carneadis, prudentem grauem senem si ad lusiones suas & cauilla puerri pertrahant, haud ægre uincent. Et si ciuitatem legibus atque institutis ciuis alicuius bene constitutam ac ordinatam peruertas, is si redeat qui illam instituerat, nimirum peregrinus erit in sua republica. Si uestra ista est Dialectica, Dialecticam Aristoteles ingnorauit. Si philosophia, philosophiã. Si ius ciuile, rudis est iuris Vlpianus. Si medicina, nesciuit medicinam Galenus. Iam nec Cicero quidem scit Latine, si Latine locutus est Scotus, aut Thomas: Nec Titus Liuius bonus auctor rerum Romanarum, si uera sunt gesta Romanorum moraliza ta. Quæ spes est mutaturos istos suas glandes bonis frugibus, si illas cuiuis siligini anteponunt. Vos quidem Aristotelẽ uinceretis, si uestra somniata dogmata admitterentur, sed illis sepositis, & ex communi hominum intelligentia & natura, uel uetulæ uobis fucum facerent, & istam uestram inuictam loquacitatem constringerent, ac cogerent obmutescere. Quanquam hæc non tam senes iactant, quàm iuuenes præferuidi, & pugnaces: qui ut homines militares ingentem se ex bellicis facinoribus & multis uictorijs gloriam relaturos confidunt,

Nam

Nam ſenes errorem ſuum taciti agnoſcunt, ſed ſpartim piget confiteri, quia ſeram eſſe pœnitentiam credunt, quum nulla ſit ſera ad diſcendum ætas, ut Auguſtinus inquit. Fatum eſt enim quòd neſciant, flagitium, ꝙ nolint ſcire: partim pudet, ꝙ præcepta gloria ſpoliari in quo animo capiant: atque hoc interdum impedimento eſt quo minus iuuentutẽ ſuam admoneant, ut quæ ipſis defuerunt, illi quærant. Sed antequam de diſputationibus finem dicendi facio, adñiciam illud quod oſtendit, q̃ iſti homines eruditionem & cognitionem ueri parui fecerint, quàm ſe penitus cõflictui dediderunt, & eum qui buſcunq; potuerũt rebus aluere: etiã inter illa ipſa inepta, abſurda, ſtulta dogmata, ſi quod eſſet unde copioſum aliquod & fertile oriri poſſet diſputationi ſeminarium, tametſi falſum eſſe exiſtimarent, inferebant nihilo minus in ſcholam, & ſtatuebant tanquam poſitum et fixum, ne materia deeſſet rixãdi: uidelicet quòd ex illo quod uerum eſſe non dubitarant pauciora exiſterent, q̃ ex falſo argumenta. Exempli gratia: Secta illa ſcholaſtica, quæ à Gulielmo Occhamo defluxit, & nominalium ſe appellauit, ridet quæ Ioannes Scotus, & ñ qui reales dicuntur, de punctis, de momentis, de interuallis, de indiuiſibilibus affirmant, & tamẽ illi ipſi diſputaturi, uel in logicis de incipit, & definit, uel in phyſicis de motu, & tempore opinionem Scoti tanquam ueram ſubñciũt, ut ſit dimicatio diuturnior. Sed quàmuis illi altercandi nec finem nec modum ullum nouerunt, nobis tamen aliquis eſt faciendus finis, & tranſeundũ ad reliquas corrumpendi artium cauſas, tametſi nõ minor ſuppetit nobis materia inſectandi rixas illas, quàm illis clamandi, dum rixantur. Sed nemo non uidet quanta & moribus, & iudicñs. ac proinde diſciplinis quoque inter haſce pugnas plaga eſt inflicta. Diximus de ingeniorum tenebris, dicendum nunc eſt quantum negligentia nocuerit, per quam etiam tenebræ ſunt in noſtris pectoribus denſatæ, & quaſi per deſidiam ſqualloꝛ & rubigo menti obductus. Olim ueteres, qui ſe ad ſtudium ueritatis ac ſapientiæ contuliſſent, omne perire tempus ſunt rati, ꝺ̃ literis, quod cognitioni non impenderetur. Nota eſt Pliñ Se

Negligentia.

ñi Secundi diligẽtia quam Cæcilius ſororis eius filius, in literas retulit: & idem ipſe in præfatione naturalis hiſtoriæ ſatis indicat de ſomno ſe, & rebus ualetudinẽ neceſſarñs detrahere ſolitum, quod impenderet ſtudñs: nimirum quod tum demum ſe uiuere cenſeret, dum illæ commentaretur, uſuſq; eſt Marci Varronis teſtimonio, quod uita eſſet uigilia. Ariſtotelem quoq; ſcribunt ita ſtudere conſuiſſe, ut globum æneum teneret in manu ſubiectis peluibus, in quos decideret ſi dormitaſſet, & excitaretur ſonitu. Longum erit ſi exordiar hiſtoriam diligentiæ antiquæ, ſi peregrinationes literarum gratia, ſi ampliſſima patrimonia, opes, dignitates ſtudñs poſthabitas: facilia ſunt cognitu, ſi quis philoſophorũ acta uelit inſpicere. Habebant etiam proceres Romani in illis imperñ occupationibus lectores, quos Græca uoce ἀναγνώστας nominabãt, qui epulantibus, qui dormitãtibus, lauantibus, deambulantibus, iter facientibus legerent. Refrixit mirum in modum ardor ille in hominũ animis, uel quia non liberet operam dare, uel quia non liceret: non libuit propter ſocordiam, aut deſidiam, ꝺ̃ graue cor hominis, & ad terram nutu ac pondere ſuo uergens, nullis ad diligentiam ſtimulis pungeretur: uel quod non putarent opus eſſe in publicum ſua diligẽtia, quum crederent ſatis multos in eam rem incubuiſſe, atque incumbere, & ueritatem quantum in commune ſufficeret productam eſſe. Nec ipſi ſe arbitrati ſunt indigere, quòd ſatis cognitione rerum uiderentur inſtructi ad uitam: honorem autem uel opes, aut tenues, aut profecto contemnendas ex literis atq; ingenio prouenire, aut illis ita abundarent ipſi, ut ex literis non haberent quærendas: poſtremo eas non tanti facerent, ut propterea laborem ſtudiorum ſuſciperent ſcribendi uel expoliendi, quæ inueniſſent, homines pigri & impatientes curæ ac laboris: quales fuere Lucillius poëta: ut Horatius eſt taxat, & Galba: multiq; oratorum de quibus in Bruto M. Tullius. Fuere qui deſperarent ſe tam multa poſſe legere, quot erant legenda ei, qui mediocrẽ in ſtudñs operam uellet ponere. Pars diffidit ſe intellecturos aliquot ingenñ ſui uitio, etſi hi rari: ſed pleriq; conſcientia im-

Lectores.

peritiæ earum rerum, quæ essent ad intelligentiam ne-
cessariæ, ut puta linguarum, aut philosophiæ, aut uerę
alicuius eruditionis ac solidæ, quibus non tam diligen-
tia deerat, quàm facultas. Queritur Iusti. Cæsar tot mi
lia uersuum esse in libris ueterum Iurisconsultorum,
quos etiam maiores altero tanto iuuisset cognoscere,
piguit illos legere, piget etiam centones illorum in Pan
dectis rite scrutari: non piget scrutari ac rimari Bartho
los, Baldos, Albericos, Iasones, quos qui uideat, excla-
met protinus illud è satyra: Quis leget hæc? Qui plures
habent & longiores uersus, quàm non dico sex & tri-
ginta integri iuris scriptores, tot enim sunt in Pande-
ctis eorum nomina, sed etiam sexcenti tales. Qui à Li-
uio abhorret, ut diffuso, non dubitat se credere pelago
Vincentij historialis. Vallam qui non legit, leget Catho
licum. Nuper causabatur quidam uitæ breuitatem, quæ
non sufficeret euoluendis Hieronymis, Augustinis, Am
brosijs, Chrysostomis, & is tamen ad umbilicos percur
rerat non paucos ex ijs, qui summas aut commentarios
in sententias Theologicas conscripserunt, quibus omni
bus legendis tres ætates hominum non sufficerent quã-
libet longę. Aristotelem grauamur inspicere non Pau-
lum Venetum, aut Auerroëm, bone Christe quantam
molestiam: uidetur mihi istis contingere quod nostri
homines prouerbio dicunt, farinam spargere, cinerem
colligere. Vt diuites male profusi denarium pauperi da
tum defient, scurræ mille numos datos gloriantur: Sic
isti in rebus bonis præparci sunt temporis: in malis lar
gi & liberales. Non sunt uisæ illis obscuræ tricæ, &
exomniationes recentium in omni disciplina, in Diale-
ctica, in Physicis, iure ciuili, medicina, Theologia, quo-
niam illis assueuerũt, ut uitiosi oculi tenebris: uisa sunt
eis obscurissima, & impenetrabilia, quæ dilucide erant
ab antiquis prodita, quoniã insueta: ita malunt ea qua-
liacunque ex interpretibus sui similibus, hoc est, ex cœ-
nosis lacunis haurire, quã ex ipso puro fonte. At quod
grauissimum est negligentia hæc indies crescit, nam &
indies magis assuescunt commentis recentium, minus
uetcres curant agnoscere, quos omnino uellent perdi-
tos,

tos, nisi conseruaret eos maiestas nominis, & reueren-
tia uetustatis, nunquam tamen nec uidentur nec audiun
tur, tantum sententiolæ quædam illorum sunt uulga-
tes, quas passim iactant & ubiq; inculcant quantumcun
que sint ijs de quibus loquuntur alienæ. Quædam etiam
à principibus suæ sectæ citata traduntur per manus, cũ
eo intellectu & interpretamẽto, ad quod torsit illa, qui
ad placiti stabilimentum inducebat, quo nihil putant es
se certius ac exploratius. Et istis quidem non libet, alijs
non licet, non est commodum, non uacat, quòd longe
diuersis rebus sunt intenti atq; occupati: ut qui uel pa-
randis opibus dediti, aut uenãdis uoluptatibus, aut ma
la potentiæ atq; opum ambitione inflammantur, ea in
illorum animis cura studium literarum blandum & mã
suetum facile expellit, imò has esse nugas arbitratur, Eruditio
præ suis uoluptatibus ac pecunia. Sunt qui eruditionẽ propter
suscipiunt, tanquam facultatem quandam numi aut ho quæstum.
noris quærendi, isti ad adipiscendum præstitutum ani-
mo finem intenti, id solum de studijs desumunt, per quę
breuissime, quò intendunt, perueniant. Nam qui pro-
pter mercedem operam sumunt, mallent si fieri posset
mercedem citra operam omnem consequi: quod in istis
est agnoscere, qui qua uia ad honorem aut opes perue-
niant pensi nihil habent, perueniant modo. Quo fit ut il
la confectentur sola, quæ ad destinatum animo finem
compendio perducunt, reliqua tanquam superuacanea
sinunt ualere: atque adeo, ut quisquilias reijciunt, &
purgamenta. Sic medici quas practicas nominant so-
las legunt, illi quidem qui quæstus gratia student. Iuris
studiosi rubricas, formulas, & actiones, & constitutio-
nes litium, reliqua siue philosophiæ arcana, siue ex iu-
re pulchra quidem illa, uera, solida, & cognitu dignissi-
ma, ne attingunt quidem: nihil est enim eis dulce, nisi
quod præsentem adfert mercedem, in quam solam incõ
niuentes habent oculos. Quippe nõ secus philosophia
& labor studijs impensus grauis istis molestus q; est, at q;
agricolæ fossio uel aratio, ueredario cursus, sutori sue-
re, textori texere. Seruile est enim mercenarium quod-
cunq;, angit q; animum properantẽ ad præmium: & sicu

ti Horatius inquit, spe finis duræ ferentem. Ita nullum est eis tempus breue, ut animo cupienti nihil satis festinat. Olim septem anni liberalibus artibus impendebantur, reciſi fuerunt ad quinq; & hoc nimis longũ, ad tres cum dimidio sunt redacti: ferunt utcunq; seruitutẽ hãc nonnulli eorum, & sicut ille in Comœdia amator, macerant se tantisper, nam quidam de hoc ipso detruncant. Qui illorum animus apertissime sese subinde profert. In illis enim quas uocãt relaxationes studiorum, & recreationes animi, in quos se lusus, & quantam sese licentiã effundũt, etiam grandiores natu, nam de pueris minus mirandum. Quo gaudio ex scholis tãquam è caueis euolant? quàm inuiti eodem reuertuntur? ut uidentur serui ex compedib⁹ soluti, intolerabili quadam miseria ad tempus leuari, magno metu, ac mœrore, quum ad eandem redeundum est in ergastulum. Simul per licentiam illam ea designant flagitia, ea scelera, ut credas nihil eos in scholis discere aliud, quàm malefacere. An non satis clamant se in opera detineri, cætera odiosissima nisi propter mercedem. Nam qui generosiori sunt pectore, & dignitate scientiæ ipsius, inducunt ad philosophiam animum, iis uel ex ipsa philosophia crebra adsunt alia ex aliis oblectamenta, aut ita ex bibliothecis exeunt, ut solius ualetudinis habere rationem uideantur, rei uehemẽter studioso labori necessariæ. Quocirca moderatissimis se ad studia, uel deambulationibus, uel lusionibus reficiunt, ac reparant. Verum illi nec quærunt nisi mercedi aptissima, & eam consecuti finem labori imponunt: nã quorsum attinet amplius defatigare, & ulterius progredi, ubi ad meram peruenieris. Itaq; undecunq; malunt raptim defungi rerum summis, quàm ratiõibus detineri, & causis cuiusq; cognoscendis, quod demum uere est scire. Inuenti sunt in omni studiorum genere, qui desidiæ consulerent, collectis ex lectione ueterum quibusdam ceu flosculis, ne priscos illos posteri haberent perlegendos, homines plus satis nugis occupati & distenti, & hi fugitantes laborum præsertim molestissimi, quòd scilicet ægre illos intelligerent: centones eiusmodi pro solidis magni nominis autoribus complexi sunt. Ita nunc Hieronymus,

Flosculi ex autoribus collecti.

ronymus, Augustin⁹, Chrysostomus, & prisci illi ac primi religionis nostræ scriptores non ex suisipsorum mo nimentis cognoscuntur, sed ex collectaneis sententiarũ Petri Lõbardi, ex Cathena Aurea Diui Thomæ, & aliis rhapsodiis eius notę. Nacti sunt & medici suos decerptores flosculorum ex libris Galeni, Hipocratis, Auicennę: consuit centones iurisc̃onsultorum Tribonianus. Detrũcatus est Lutetiæ Aristoteles & traditus uix dimidiatus, ne sic quidẽ breuiaria hæc lectores inueniunt: longum existimatur ea percurrere, sit satis indices aut rubricas inspexisse. Qui possunt autorum sensus percipi deserti, & destituti suis uelut fulcimentis, nempe iis quę antecedunt, quæq; subsequuntur? utrãq; enim maximã lucem adferunt interiectis, quæ nuda hodie ac orbata proponuntur. An non istud passim usu uenit, ut quod per se parum intelligitur, ex collatione priorum ac posteriorum fiat manifestum. Et isti flosculis, & summariis, &, ut uocant, margaritis contenti, festinantes ad finem animo optatum ea tanquam superuacanea contẽnunt, unde non modo uera eruditio, sed nec illa ipsa constare potest ficta & adumbrata, quam ipsi affectant. Nam quum ex paruis nascantur & componantur magna, necesse est ut paruis suoipsorum iudicio contemnẽdis aditum quoq; sibi obstruxerint rerum maximarũ. Primum nihil fuerunt soliciti quemadmodum scriberent, quum tantum interesset probus dicerent an probrus: cædo, an cedo: hominis, an ominis: Christe, an Criste. Atqui Messala Coruinus & C. Cæsar tãto ingenio, eruditione, opibus, dignitate uiri, non duxerunt se indignum de singulis literarum præcipere. Si enim literæ sunt uocum elementa, quibus artes omnes ac disciplinæ constant, quomodo non compositа negliguntur, si simplicia contemnantur: an tu pharmacum ullum recte cõfeceris, cuius uel herbas uel radices conculces prius, ac conspurces? Iam & uerba dissimulabãt se curare, quum maxime laborarent facundissimè dicere. Sed quia non succedebat, uolebant aliis persuadere non sequutos se, quod assequi nõ quiuissent. Ergo nomina omnia uetera eorum, quibus postea mutatæ sunt appellationes fun-

Contẽnendo parua sunt amissa magna.

ditus penè amisimus, herbarum, stirpium, animantium, urbium, regnorum, fluuiorum, montium: herbas pro saxis, urbes pro fluuiis, homines pro nauibus usurpamus. Intercidérunt quod proximum fuit, phrases, & loquendi formulæ, tum historia, mores populorum ac gentium, & tota cognitio uetustatis. Negabant sua interesse, fuerit ne Annibal Pœnorum dux an Scipio. Vicerit Cæsar Pompeium, an contra Cæsarem Pompeius. Sit in Assyria Babylon, an in Mesopotamia. Hispania sit ne ad Occidentem, an ad Meridiem. Scolopendra herba ne sit, an auis. Sint in duodecim tabulis Romanæ leges an Scythicæ. Hæc si dicunt futuri cerdones aut coqui, nihil repugno. Sin eruditi homines de cathedra uitæ duces, & professi se ingeniis lumen adferre, quis non indigneturr? quocirca prisci homines, qui orbes illos disciplinarum confecerunt, uideas quicquid libris suis admiscent, adeo esse purum atque exactum, ut unum illud studuisse ac egisse semper dicas in uita. Disserit Cicero, Seneca, Aristoteles, Plato, Hieronymus, Ambrosius, Galenus, Vlpianus, Scæuola, aut illorum aliquis de rebus morum, attingit obiter historiam, fabulam, descriptionem regionis, naturam herbæ, animantis ingenium ac mores tam accurate, tam uere ac prope quàm qui illis de rebus profitentur se tradere. Scribit nostrorum hominum quispiã de philosophia, de iure, de Theologia, de re medica, admiscet historiam ineptissimè narratam & falso, negat hoc suum esse institutum: attingit aliquid de Cosmographia inscite, negat esse suum institutum: loquitur de ui uerbi imperite, negat esse suum institutum: de arbore, de animante indocte, negat esse suum institum. Quod est ergo tandem tuum institutũ? nihil statuisse recte dicere? Quam esse putamus eiusce rei causam, nisi quod ueteres & euoluebant omne librorum genus, & intelligebant: isti nec inspiciunt, & frustra inspicerent egeni lucis illius, quæ nos ad intelligentiam artium quasi manu ducit, quæ in istis nulla est prorsum, in antiquis magna erat, & dilucida. Istos miseros facit & inopes negligentia omnium, illos faciebat diuites omnium diligentia & cura. Nimirum acute illi apud se cogitabant, nullam

nullam esse artem aut peritiam adeo ab alia remotam & disiunctam, quę non illi lucem sæpe aliquam adferat: ideo disciplinas omnes ut uirtutes, communionem inter se quandam & nexum habere docuerũt, quod nõ ab uno autore, aut uno loco est proditum. Testantur id Plato, Cicero, Fabius, Vitruuius, & alij permulti, unde natus est ille, ut Cicero inquit, concentus doctrinarum omnium, & consensus: & ut Quintilianus orbis disciplinarum, quem Græco uerbo ἐγκύκλιον uocant. Defuit multis ad inquisitionem artium, & ad præcepta illarum dexteritas, ut temere sine arte, sine sagacitate quacunq; se uia aliqua ostendisset, illac insisterent ad inuestigationem ueritatis: non penetrarunt ex affectis ad causas primas, non ex compositis ad elementa & initia, non ex singulis collegerunt uniuersum, non ex uniuerso præceperunt de singulis, & quasi fluuium, qua opus esset corriuarunt. In quibus reliquos omnes nõ secus an tecelluit Aristoteles, quàm sydera uniuersa sol. Proximus est ei Galenus Pergamensis si non esset tam redundans, nępe Asianus. Sed & isti non raro ad rem præsentem accommodarunt quæ inquirerent: ut Aristoteles, quemadmodum etiam alij in rhetoricis, & poëmatis sparse, & temere profuderunt, quæ inuenissent, non aliquo fine proposito, media alia ex alijs nascentia tanquã in schalis gradus suffulcierunt: non ex re atque uniuersitate naturæ ad præsens institutum atq; opus deduxerunt, quod est artis, sed aliam ex alia similitudine quadam collegerunt: aut quæsita est eis præsens utilitas, nõ ut finem tenerent artis, sed ut suum. Hæc antiqui: recentiores uero qua tandem dexteritate tractabunt artes, quum nesciant quæ cuiusq; artis sit materia, qui finis, & quasi scopus, quid agat, quo spectet, in quem usum discatur. Modo artes ex similitudine coniungunt & faciunt unam ex duabus diuersissimis. Rhetoricam uocarunt Grammaticam, quod utraq; esset de loquendo. Poëtam dicunt Rhetorem, Rhetorem Poëtam, ob concinnam & modulatam orationem, Dialecticen de locis argumẽtorum Rhetoricen appellant, quia Rhetorica quoq; inuentionem argumentorum traderet. Modo ex artifici-

Dexteritas.

Aristoteles arte maximus. Galenus.

Confusio artium.

bus distinxerunt. Si quis bene loquatur Latine, quia hoc in ludo literario putatur didicisse, Grammatica est quic quid loquatur, & de quacũq; re. Differant duo de re eadem philosophica, Latine unꝰ, alter uitiose ac barbare, quæ Latinis dixerit, erit Grammatica, quæ uero imperitus philosophia. Quæ Lyranus aut Hugo scribunt in Nouum Testamentum, Theologia est, quæ Erasmus, Grammatica. Idem de Hieronymo, Ambrosio, Augustino, Hilario dicturi, nisi nomen obstaret, tametsi hic etiã nescio quid mussant. Quod si Ioannes Picus Apologiã suam corrupto illo non scripsisset sermone, haudquaq; haberetur Theologus, sed Grammaticus. Alciatus, Zasius, Cantiuncula Grammatici sunt quum de iure disputant. Accursius est iurisconsultus uel quum interpretatur, q̃, id est, &: ait, id est, dixit: seu, id est, aut. Diligẽs & accuratus historicus, uel quum de origine XII. tabularum lepidam fabellam comminiscitur, aut de adoptione Germanici Cæsaris. Quicquid ciuilis homo in republica de ciuitate administranda, de moribus, de re familiari loquitur, est Rhetorica, quicqd dialecticus, est dialectica. Quicquid tractat iurisconsultus, peritia iuris, etiam si de uocabulis inquirat, & in medio Grammatici iure ac possessione uersetur. Quicquid physicus, physica, etiã de punctis, & lineis, & superficie, & numeris. Quicquid ergo facit sutor, sunt calcei, quicquid carpẽtarius, carpentum, etiam quum intritum parat ad cœnam. Et hæc uulgus rude si diceret, rideremus: at dici ab ipsis sapientiæ luminibus, quis nõ indignissime accipiat, qui fines & modos, & materiam earum artium, quas honore professionis suæ ostentant, penitus ignorant. Non desunt, qui nec similitudinem ullam sequantur, nec artifices, sed quod primum in buccam: oratoriam nolunt grãmaticam uocare, poeticam dicunt, hanc rhetoricen: homines delicatuli bellum existimant puerorum more res alias pro aliis in loquendo usurpare, quod in pueris ridemus utiq; amplectimur, osculamur, in illis senibus reliquorum magistris flagitiosum est, & animaduersione dignum, nõ aliter ac si uelint ipsi ad pueriles ineptias redire decursa iam ætate. Homines qui tam praue & à magistris

gistris suis artes acceperunt, & in animis suis excolunt, quomodo sunt eas nisi prauissime quoq; tradituri. Si ex olido utre in olidum utrem uinum transuasetur, quale tandem proferetur ex hoc secundo: non solum corruptas eas disciplinas atq; eruditionem necesse est illos tradere, sed multo iam corruptiores quàm acceperant: nã ipsi male atq; imperite uersando in peius deformarunt, & res semel à uia in auium delapsa, quo longius progreditur, eo magis à recto aberrat, & longius ab eo discedit, quò erat eundum. Iam ut libros non attingebant, q̃s nec intellexissent, illos dico ueterum, unde tanquam ex fonte eruditio omnis dimanat, erat tamen necesse aliqd dicere: transtulerunt omnia ad commentitias quasdam formulas, ad ridicula quædam & ludicra, ad quæ nihil esset opus lectione ueterum, aut omnino libris ullis, qñ facilius & expeditius uideretur absurdum aliquid inuenire & cogitare, quemadmodũ tueri posses: quod si perfecisses breui tẽpore, labore exiguo autor prodibas noui instituti, & alieno labore magnam partam gloriam uerbis in te transmouebas, ut inquit ille. Et quemadmodum autori nihil erat libris opus, ita nec impugnatori, & ei qui demoliri contendebat, quæ alter extruxisset: quumq; hæc rerum natura esset eis ignorata, ipsi aliam somniũart, quę esset ad ludendũ, ad altercandũ, ad rixandum aptissima, & ad pullatam coronam accommodatior, quæ illa admiraretur, quæ nullo modo caperet, & acumẽ illorum suspiceret, qui ea quæ nusquam essent tam acute essent intuiti. Ipsi uero nouæ & confictę rerũ naturæ assueti, quum ad hanc nostram transeunt, omnia offendunt noua, omnia sunt eis paradoxa, omnia admirãtur, quasi in syluis & solitudine educati, in urbem tunc primum adducentur. At quum se aliquando ad lectionem magnorum autorum traducunt, uehementissime demirantur illa non congruere cum suis, nam ad illos suos fictitios canones, sententias autorum uolunt censeri, quæ quum uideant inter se repugnare, primum imperitiæ ascribunt ueterum, rati se exacte loqui, illos ruditer, & quod dicunt Minerua crassa: deinde impulsi autoritate nominis, tum magnitudine eorum quæ illic

Noua & somniata rerum natura.

scribuntur, hærent inter illa sensa, & suas formulas, incerti quorsum se applicent, sed uincit in multis inueterata consuetudo, & autores aiunt ad bonũ sensum loqui, se uero ad perfectam quandã rationem & regulã, id est, ad rigorem, sic enim suum frigus uocant appositissimè. Age uero, quomodo autores ipsos uel intelligunt uel enarrant. Primũ nihil pensi habent, quis sit autor, cuius instituti, quo fuerit tempore, qua usus scribendi ratione. Epicureum, Stoicum, Academicum torquent ad placita Peripatetici, omnia deniq; ad ea, quæ sola norunt. Magnos autores nolunt quicquam habere commune cũ populo, quasi uero non illi sermonem à populo acceperint, sed ipsis domi nasceretur. Quo remotius ab omni communi sensu scriptoris sensum abduxerint, eo putãt acutius se dixisse, & propius ad illius mentem accessisse. Quicquid esset ex cõmuni intelligentia, tanquam indignum scriptoris sententia reiecerunt, & ab hac discesserunt rerũ natura, ne quid sibi esset commune cum populo: quippe naturam hanc imperitorum ducebant esse, alteram illam suam doctorum. Ad examẽ quod sibiipsi cõfinxerant reuocarunt syllabas, literas, literarum apices. Vnusquisque uoluit ad ingenij sui modum alios omnes scripsisse. Aridus & ieiunus lector nihil censuit explicandi causa esse dictum, non animaduertit copiosum scriptorem sæpenumero contentum non esse rem unam semel bene dixisse, alia repetere infigendi & inculcãdi gratia, quia sic expedit argumento, alia ut magis intelligatur quod dicitur, alia natura copiosi ingenij atq; interdum redundantis. Contra laxus & fusus multo uult dici, tanquam corticem, quæ possis tollere sine periculo, ita ieiunus in copia Cicerõis tanquã in undis iactatur. Copiosus in Aristotele parsimonia, tanquam in angustijs premitur: quum Cicero plerisq; locis ornatum spectarit fusus & plenus, Aristoteles autem astrictus & sibi instans, res solas, parcissimus uerborũ. Quæ autem uel exẽpli causa, uel similitudinis, uel confirmandæ, aut declarandæ sententiæ suæ ab autore ex alijs disciplinis attinguntur, qui non confidit se posse explicare, præterit penitus, & negat esse suscepti instituti, nihil pertinere ad se

Autores imperite enarrati, & intellecti.

ad se: alij qui turpe existimant penitus tacere, sic exponunt, ut præstitisset tacuisse. Nam quum sibi doctissime uidentur locuti, dicunt in genere, Galilæa nomen est regionis: struthiocamelus nomẽ est animantis: colloquintis nomen est fructus: Cyrus nomen est uiri: quærat lector quid & quale sit quicquam. Alij qui sibi magis fidunt, nacti suo iudicio campum in quẽ excurrãt, unius uerbuli tenuissima arrepta occasione de re dicunt paucissima, præter rẽ infinita: alienissimis locis infarciunt, quæcunq; est collibitum: nimirum quòd quum finem & usum artium ignorent, omnia ubique satis apte & congruenter dici posse arbitrantur. Loquitur obiter Aristoteles aliquo loco de punctis, ipsi totam Geometriã eodem effundunt, dico eam quam norũt, quæ est à Geometria alienissima: Loquitur de Helena, totum bellum Troianum ab ouo gemino, sed nouum penitus, & uel ipsi Homero aut etiam Vlyssi inauditum. In sacris literis fit Orientis mentio, non autumant alienum de toto ortu & occasu signorum disserere, de solis cursu, de Iunæ uicibus: ut postq̃ perorauerint, possit tanta loquacitate tortus auditor queri, bella hæc quidem, sed quorsum hæc tam bella? Iam qui nihil uideretur falsum dixisse etiam si nihil congruens cũ sensu autoris, satis se bene putabat suo munere perfunctum, uidelicet Aristotelica fretus regula, omne uerum omni uero consonat: atqui hæc parum inter se cohærent: Dionysius fuit Syracusis tyrannus, & sol mouetur in zodiaco: non conferebant priora cũ sequentibus, sed detruncatã sententiã sumebant exponendã, nec expendebant an satis recte diceretur, si is esset sensus. Hieronymus Platonis peregrinatiões recẽsens in epistola ad Paulinũ inter cætera scribit captus à piratis & uenũdatus tyranno crudelissimo paruit, sed quia philosophus maior emente se fuit: hic interpretati sunt maiore se fuit mẽte, id ẽ, fortiorẽ sum psit animũ: nec cõfiderarũt posset ne Latine dici maiore se fuit mente: & tñ acutum se quiddam credebat inuenisse Brito, aut si quis fuit alius inuẽtor. Sodalis quidã noster Lutetiæ q̊ties disputaret tot solœcismis, tot barbarismis ut intelligi à nemine posset, supposita inquiebat con-

cõgruitate. Sed in sacris literis & in Aristotele plurima sunt detorta hac de causa quod sententiolam aliquis decerptam ad disputationem adfert, quam alter ex tempore interpretetur, nec prioribus nec posterioribus expensis, quæ nec recordaretur, ac ne uidisset quidem unquã. Suscepit Israel puerum suum, uolunt eum qui susceperit puerũ esse Israelẽ, quasi in eum possit cõpetere quod additur, recordatus misericordiæ suæ: sed horum exempla non possunt numero comprehendi. At quicquid semel affirmassent præsertim multis audientibus, nefas fuit recantare, aut ab eo discedere tãquam à uoto quod dicunt solenni. Subiectoq; absurdissimo aliquo senticulo tanquam fundamento, surgebat ilico incredibilis moles ædificiũ, quæ hoc erat inanior quo altius erigebatur. Sed fortassis non adeo nocuisset imperitia, ni fuisset cũ arrogantia & impudentia coniuncta: nam cessissent indocti melioribus, aut uerecunde utiq; tradidissent, quæ sentiebant. At uero arrogantia audaciam & impudentiam confirmauit. Ita nihil dubitarunt, ut quæq; in mẽtem ueniebant, ea continuo ingenti cum supercilio asseuerare: deformosissima portenta sunt illata in ius ciuile, in Theologiam, in Poëtas, in Oratores: & ea erat siue confidentia, siue socordia, nunquam ut crederent futurum ullum qui ea refelleret, quia refelli in præsens non poterant. Qualia uero sint quæ in recõditis & non omnibus notis rebus pro ueris asseuerant, ex istis promptioribus & nulli non obuijs licet coniecturã sumere: in expositionibus uocum, in historijs, in ijs quæ etiam pueris sunt nota, magno supercilio, magna totius uultus asseueratione ac fastidio falsissima confirmant: pessimum cæcitatis genus est nescire se esse cæcum: clamant & indignantur, & iniuriam sibi testificantur fieri si quis ad sanitatem tentet reducere, quod est phræneticorum proprium. Sed ut Aristoteles obscuritas multum nocuit artibus, sic horum in Aristotelem interpretationes artes omnes peruerterunt. Non potuerunt recte Aristotelem exponere, & hæc ipsa difficultas temeritatem atq; impudentiam exacuebat, ut tanto magis auderet quisque pro interpretamento adferre, quicquid in mentem uenisset

Imperitia cum arrogantia & impudentia.

Obscuritas Aristotelis.

nisset, quo minus refelli ac confutari posset inter tantas tenebras. Et quemadmodum uulgo dicunt, perturbatus amnis quæstui erat piscantibus. Dixi quanta est eius & ex sententijs, ex uerbis, ex tota dictione in Græca quoque lingua obscuritas: cui alia accessit fortuita q̃. Versus est male ab imperitis, qui dũ in Latinũ trãsferũt, nec Latinũ fecerũt, nec reliquerunt Græcũ: & ut difficile est interpretari q̃ non capias, nec à doctis quidẽ potuit recte uerti: q̃ multis in locis non satis quid ille sibi uellet, intelligerent. Tum etiam abundat ille ac planè passim scatet historijs, fabulis, allusionibus ad Homerum, Sophoclem, Euripedem, Alcæum, Hesiodum, omnes denique Poëtas, oratores, historicos, ad prouerbia, & sententias uulgo receptas. Quid poterant in his dicere homines omnium ignari, præterquam eorum quæ ipsi sibi finxerunt: necesse erat eos, q̃d in alijs fecerant, hic quoque comminisci aliquid & fingere: & tamen hac difficultate ipsi abusi sunt ad suum cõmodum, ut minus deprehendi possent, q̃ praue contorsissent: unde magnus accessit unicuiq; scholæ ac sectæ fauor, tanquam ab se Aristoteles staret, tractus ab expositore, quò nunquam se Aristoteles uenturum potuit suspicari. Vt iam etiam uulgo inter eos non omnino, ut solent, inscite Aristoteles dicatur habere nasum cereum, quem quilibet quò uelit, Aristotelis flectat pro libito. Nam cum eo tempore sublatis linguis lis nasus clausa cognitione uetustatis, extincta lucè omni, qua cereus. declarandi essent autores, quum facillimos & apertissimos nemo intelligeret, & unicuique liceret in eo quicquid uideretur tuto fingere, quantam putamus ex Aristotelis obscurate licentiam ad quodcunq; animo esset collibitum uel affirmandum uel negandum acceptam? Tyrannio grammaticus & Andronicus Liuius qui libros illius, ut dixi, distinxerunt, & euulgarunt, tum Alexãder primus Aristotelis interpres, Themistius, Boëthus, Ioannes grammaticus & alia multa se in Aristotele non assequi uerecunde sunt professi, homines Græci & Græce peritissimi diutissime in illius philosophi libris cum magna diligentia atq; studio uersati. Isti uero nec Latini nec Græci primo Aristotelis intuitu fortiter assæue-

seuerant eum esse illius sensum, qui illis primus in mentem uenerit, imò ucro in buccam: nusquam cunctantur, nusquam hærent, omnia sunt illis sole clariora: nimirum iuxta suum illorum dictum, qui nihil scit, nihil dubitat. Et hunc non minus quàm alios detorserunt ad suas illas formulas: tantoq; hunc accuratius quanto exactius in omnibus existimabatur scripsisse. Quapropter obscuratis artibus, remotis à sensu communi, conuersis ad ludicra quædam spinosa & inamœna sine ullo penitus emolumento ac fructu ad uitam, præclara ingenia & solida, & cum magno quum suo, tum publico fructu studijs uacatura, ab schola refugerunt. Nam ubi paulum modo ad illas se literas artesq; applicuissent, ceu specimine quodam & exẽplo capto, refiluerunt protinus non à peritia, quam illa ingenia unice expetebãt, sed à carnificina animorum inutili, seu potius damnosissima: uidebãt enim sub tot corticibus tam duris nihil occultari nuclei, inanem sumi laborẽ, ubi nihil sperarẽtur fructus, tum se à rectis & naturalibus sensibus studio illarũ artium ad detortissimas ac deprauissimas traduci artes ac disciplinas, illas iusserũt ualere, & earum possessione cesserunt ingenijs cũ artibus cõgruentibus, ut similes haberent labra lactucas. Itaq; uacuam & derelictam possessionẽ artiũ obscuri homines & abiecta ingenia occupauerunt, delata illuc tanq; ex naufragio ad scopulum & subsidiũ necessitatum ac rei familiaris: nõnulli quod laudem aliquam & gloriolam quandã hinc sese apud homines aliquos paraturos sperarint. At quũ populus maximos habuerit olim honores artibus propter eas utilitates, quę ab illis in commune nascerentur, adempta utilitate omni ab artibus, honorem quoq; eis suũ detraxit, quẽ nec tueri professores ipsi possent. Hinc factum est ut ignorati fines artium quò spectarent, quò tenderent, ignoratus usus, ignorata utendi ratio ac uia effecerint, ne iã artes eam utilitatẽ in publicum aut priuatum præstarent, ob quam & inuentę fuerant & excultæ. Tum acceptæ & tractatæ propter opes, aut honorẽ quærendum finem tantis instrumentis indignum, quũ præstantius esset, quo quærerent, quàm quod quærerent:

rent: non potuerunt animos discentium aut docentium ad humanitatem & uirtutem excolere atq; informare. Quocirca non solum artes, sed professorum quoq; mores sunt corrupti. Vetus est hac de re insectatio illorum, qui aduersabantur philosophiæ, & querela eorum, qui fauerent. Rhetores, Poëtæ, Comici, & Satyrici philosophos mordent & lacerãt, quòd homines sapientiæ præceptis instructi, leues se præbeant, ineptos, assentatores, mendaces, administros sceleris cuiuslibet, ac facinoris, interdum etiam duces: præcipiebant de prudentia, nihil erat illis imprudentius: de legibus & iustitia, nihil iniquius: de temperantia, erant ad uoluptates omnes proiectissimi: de contemnendis opibus, indignissima faciebãt & patiebantur unius numi gratia: de ueritate, nunquã uerum dicebant: de libertate, nihil erat abiectius: de modestia, nihil arrogantius: homines, inquit Paccauius, ignaua opera: philosophica sententia. Aristophanes Comicus quoties eos perstrinxit? Aristides & Lucianus Sophistæ, & Timon, qui Syllos composuit, dẽtem illis infixerunt. Iuuenalis Satyram unam in illorum maledictis consumpsit: & erat materia Satyræ aptissima, atq; uberrima: Prętereo uetercs poëtas Atticos. Philosophię studiũ professi meliores uiri, quàm uulgus philosophorum, ut Plato, Cicero, Seneca dolent propter illos in to tum uituperari philosophiam, disciplinam sanctam, & amplissimum Dei munus. Nec querelæ huiusmodi priscis sunt seculis consumptæ, ad nos usq; redundarunt: Quippe nostro tempore qui artium doctrinam profitẽtur, nec ea exhibent, quæ sint cuiquam usui, nec se meliores uiros, q̃ illi de quibus modo dixi. Cuius mali eadem est causa, nempe illa ipsa, quæ quibuscunq; sese rebus admisceat, magnam & præsentem perniciem adfert rebus publicis, priuatis, sacris, profanis, auiditas pecuniæ. Nam in scholis quo in maiore numero lautior esset docentis conditio, nullus est ingeniorũ habitus delectus: admissi omes promiscue: & qui cum fructu aliquo uersaretur in literis, & qui uel operam luderet & impensam, uel magno esset suo atq; aliorum malo literis aburus: nec solum tales in cœtus sunt scholarũ recepti, ut

Professorũ mores corrupti.

Pecuniæ auiditas.

essent

esſent diſcipuli, uerum etiam in numerum eorum qui alios eſſent docturi. Excogitati ſunt in publicis academijs quidam uelut honorum gradus, non malo utique ſententia mea conſilio. Nam ut Romæ ſub Cæſaribus non licebat cuiuis de iure reſpondere, ſed cui hoc eſſet à Principe cõceſſum, ita rectoribus ſcholarum uiſum eſt arcere à profeſſiõe artium imperitos. Eos uero quos ad hoc magno adhibito iudicio & ſeuero examine dignos cenſuiſſent, gradu aliquo honoris inſignirent batalarios dixerunt, uocabulo uetere lingua gallica uſurpato in tyrocinio militiæ de ijs, qui iam prælio interfuiſſent, ideo longe alio quã uulgo creditur, etymo: ſed non hoc agimus. hinc licentiatos quaſi facta copia quandocunque uelint magiſtros fieri, poſtremo magiſtros & doctores. Verum quod ſcholæ nonnunquam opus eſſet pecunia adſumptus ineuitabiles uelut alẽdis miniſtris publicis, gymnaſio cõſeruando, ſarto tecto, impoſita eſt ſumma pecuniæ ijs, qui honores inirent: à primo modica, quæq; neceſſarijs impẽderetur uſibus. Expetijt eum dignitatis locum indignus aliquis, & quod eruditiõe atque ingenio præſtare non poterat, tentauit ijs, per quos ageretur, corrumpendis: alius adorſus eſt illos gratia, alius promiſſis, alius præſenti pecunia: ubi ſemel ſancti prius atq; incorrupti homines lucri dulcedinem guſtauerunt. Is ſenſus reliquos omnes ſemel extinxit: certas ſtatuerunt ſummas, quas illi penderent, qui admitterentur ad honores: quarum pars ſcholæ & miniſtris cederet, pars magiſtris & rectoribus ſcholarum: nec prouiderunt quantam literis, artibus, diſciplinis, orbi toti, qui ab ijs regitur, ac diſponitur, cladem & ruinam adferrent, promiſcue quibuſlibet admittendis: ſed potentior fuit reſpectus exigui commodi, quàm tanti publici in uniuerſam hominũ gentem. Igitur quæſtuoſa res cœpit eſſe ſcholarum regimen, & emptum eſt non ſecus ac mercimonium promercale, ut reuenderet, qui erat mercatus: quæſitum eſt pretio, ambitu, & ne quid deeſſet dedecori ac indignitati, armis quoq;. Qui erat adeptus agebat propter quod quæſierat: nullus locus, nullus honor, nulla dignitas denegata eſt ei, qui numeraret.

Gradus honorũ.

Batalarij.

Licẽtiati.

ret. Sed ut ſciretur quanti ordinarie emeretur dignitas, ſtatuta eſt certa ſumma pecuniæ, qua minorẽ nefas eſt accipere, de maiore fas eſt liceri: definitum etiam tẽpus, & aſſignati qui examinarent. Nominent mihi uel unũ ijs ducentis annis reiectum, qui uerſatus præſcripto tẽpore in ſcholis, certam illam pecuniam dependerit, quacunq; ætate, conditione, ingenio, peritia, moribus. Si quis non credit, inſpiciat tot per Galliam cerdones, farratores, coquos, rhedarios, nautas, fabros, & peiores ijs graſſatores, latrones q; artium uel magiſtros, uel batalarios: nec deſunt in Germania, nec in Italia. Si quis alibi non inuenit, Romæ quærat. De licentiatis iuris nihil ſcilicet poſſum dicere: ſed hoc fortaſſis riſu magis dignum, quærunt ubiq; lites, quas nutricent, pueriliter cauillando, & homines in odio illo detinent, moleſti & clientibus, & aduerſarijs, & iudicibus. Illud dolendum magis, quòd annis omnibus tot batalarij, licentiati, magiſtri medicæ artis ex Academijs in uicos atq; urbes, tãquam carnificum manus emittuntur. Iſti ergo quando nihil in ſcholis egerunt aliud, quàm macerãdo ſe expectare finem ſtati temporis, ut honoribus donarentur, adepti quod concupierant omni renuntiant labori, & ſi eruditioni non queant, certe nomine ſe autoritatem ſuã tuituros confidunt. Quum uero ex ſchola exeunt inſignes nomine, magnæ ad populum autoritatis, ac uenerationis, quid aliud poſſunt docere, quàm quæ neglegẽter & imperite didicerunt? Ab his ignorantia per Europam omnem uelut ſeminatur, ac propagatur. Videas in eis pueros iam magiſtros, qui pædagogo adhuc indigeant, & quos Ariſtoteles tanquam inidoneos auditores de ſchola expellit moralis diſciplinæ, tum hanc tum alias omnes non præſtant quidem, profitentur tamen. Quid aliud oportet hos facere tam immaturo honore onuſtos, & preſſos, quàm diſciplinarum labori cedere, & arrogantia, inuidentia, cæteris q; uitijs repletos intolerabiles fieri, quum magiſtri nominẽtur earum artiũ, quarum uix prima rudimenta poſuerunt. An putamus inſolentiores quoſquam eſſe ijs, qui quum ſapientiã nullam habeant, pro ſapientibus tamen ad turbam ſeſe uẽditant

Nemo reiectus quĩ numerat.

ditant: nihil est medium: sapientia optimos facit, simulatio sapiētiæ pessimos: propterea q̄d quæ tenere bonis artibus nequeūt, fraude & flagitijs tuent. Sunt ex magistris nōnulli, qui uel nulla penit⁹ peritia, uel minore audacia non applicant se ad exercitiū disciplinarum: in familiam se locupletum dant hominum, nec nomen tamē deponunt, & indigna honore illo ministeria obeūt, adulantur, assentātur ut serui dominis: quod etiam peritiores faciunt ad diuites scribentes, quum illucet spes lucri aliqua: & quia istis inter scholasticas illas concertationes & pugnas nullus fuit locus uel historiæ cognoscendæ, uel præceptis morum, uel eloquentiæ, uel institutis ciuitatum, & rationi reipublicæ administrandæ, tantum in fictis illis quisquilijs molesti & rixosi corruptum ad negotia siue priuata siue publica iudiciū traducunt. Quocirca nemo semel operā illorum expertus magnis denuo rebus adhibet: in cœtu hominum superciliosi, in conuiuio morosi, & tristes, in concionibus loquaces, & inepti: in consilijs importunè cauillatores, omnia tentant carpere, & conuellere ex fictis illis suis normis: in magistratu rapaces: in potestate impotentes, in colloquio spinosi, & ab omni humano sensu alieni. Vt quemadmodum de philosophis sui temporis ait Socrates in Apologia Platonis, melius multo de rebus iudicaret uulgus hominum, quàm illi totius sapientiæ consulti. Semota utilitate ab artibus, & à professoribus remotis animis sua eruditione dignis, honor omnis & ab artibus, & à magistris est excussus: quippe quum nec ullis prodessent artes, nec suisipsis professoribus, uel ad bene uiuendum essent utiles, uel ad bene sentiēdum. Tum ex multis iudicium est factum de omnibus, ut tales putarentur uniuersi, quales se non pauci exhiberent. Inuisi fuerunt Athenis philosophi, & ipsa adeo philosophia, etiam tum, quum maxime in illa ciuitate studium illud floreret: hinc populus etiam Romanus. Indignabantur enim eos, quos rerum & sapiētiæ cognitio meliores debuisset facere, peiores esse hominib⁹ omnino imperitis: Et erat quodcunq; uitium in illis notabilius, qui formationem morum, & sciētiam omnium uirtutum promitterent.

Honor ademptus artibus.

terent. Ita q̄ Athenis & Romæ, quisquis uituperare uoluit uel philosophos, uel ipsam philosophiam, secundo admodum populo est usus. Neq; nunc uero repugnantem haberet multitudinem, quanquam populus noster multo se habuit quàm ille priscus moderatius: nam quū huius ætatis philosophi, & utilitatis minus adferant, siue ad loquendum, siue ad sentiendum, quā illi Athenis aut Romæ, nec probitate aut compositione morum antecellant, tamen populus seruauit adhuc non parum uenerationis ijs, qui artes profiterentur, etsi nullā præstarent. Nescio an ea sit causa quod Athenienſis & Romanus populus quæ à philosophis dicerētur, intelligebat, ideo facilius poterat de illorum ingenio, ac eruditione censere: noster nō intelligit, ideo nec iudicat, & admiratur. Honore artibus detracto artes iacuerunt: illæ solæ sunt excultæ, quæ essent in pretio, ut oratoria propter forū & curiā, & ius ciuile ad constitutiones formularū, & litium: reliquam eruditionem, qui magni & honesti cupiebant esse in populo, uel negligebant prorsus, uel si quam didicissent, occultabant ne se proferret: & tam solicite literas tegebant, quàm erant discēdæ. Marcus Antonius orator apud Ciceronem hoc probabiliorem orationem suam populo fore existimabat, si omnino didicisse nunq̄ putaretur. Scire se dissimulabant, multo minus uolebāt uideri docere: id munus ad seruos est delegatū, si quos haberent literatos: aut Græcis & Asianis hominibus mandatū liberis quidem, cæterum non multo melio re conditione q̄ erant libertini, de qua indignitate meri to queritur Seneca: Ante Blandū inquit rhetorē, qui eques Romanus Romæ docuit inter libertinos præceptores, pulcherrima disciplina cōtinebat, & minime probabili more turpe erat docere, q̄d honestū erat discere. Quo factū est ut literas scire indignū sit habitū uiris principib⁹: docere uero sordidū prorsum & abiectū. Agrippina Neronis mater Senecę uiro integerrimo, professoriā linguā tanq̄ probrū obiecit, & q̄ nō obiciebat adulteris adulteria, militi crudelitatē, senatori auaritiā, iudici rapacitatē & sordes, uiro innocētissimo & optimo ꝙ alios melio res redderet exprobrabat. Ea persuasio ad nostrā usq; æta-

Docere habitū est abiectum.

ætatem peruenit, ut potiorem ac præstantiorem esse uulgus existimet discipulũ magistro: uel cerdo aut rhedarius præceptorem filij sui iuuenem bono loco natum, quòd præceptor sit, peiorem filio suo censet. Idem iudiciuin impie est ad res sacras, & sanctissimas translatum: ut sacerdotem uiliorem existiment profano, tantum ne scio quid exhibent honoris propter receptum morem. Quid dicemus esse causæ, an quod natura mercenarius omnis sordet? an quod ita suasit peccatum in nobis regnans, & peccati autor & altor diabolus, ut pro uilissimis habeamus quæ sint optima: desidere, nihil neq; scire neq; agere, nihil à bestia differre, pulcherrimũ sit & præstantissimum. Quocirca excellentia ingenia, quæ se contemptui uident futurum, si doceant, munus tam fructuosum, tam dignum illo acumine, illa ingenij luce, illo iudicio, ac peritia refugiunt, & auersantur: deserunt scholas, in quibus totius humani generis linguæ, animi, mentes ad optima, aut pessima informantur: tradunt has contaminandas, & conspurcandas tardissimis ingenijs, rudissimis, prauis, seruilibus, quæ uel nihil cunctantur spe tenuissimi præmij in scholas se tanquam in pistrinum detrudere: uel auide scholas arripiunt tanquam gloriolæ alicuius messem. Atqui huiusmodi ingenia docent uel pessima, quia non norunt alia, uel corrupta ab animo ad pecuniam, uel famam cæco impetu currente.

LIBRI PRIMI FINIS.

IOANNIS
LVDOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Secundus qui est de GRAMMATICA.

QVAE

QVAE PROXIMO SVNT à nobis libro dicta, semina sunt uniuersarum artium corruptarũ, nam illa cunctas pariter læserũt, tanquam fatum non in unam aut alteram eruditionis aut literarũ partẽ, sed in cunctas simul ad perniciem corporis totius incubuerit. Nunc sigillatim de unaquaq; disserendum est. Veterum scriptorum cõsensio tres artes de sermone posuit, Grammaticam, quæ quid, & qua ratione diceretur, indicaret: Rhetoricam, quæ ornatum & cultum: Dialecticam, quæ argumenta & probabilitatem. Vt in Grammatica fit illud quod ipsi uolunt docere: In Dialectica probare, in Rhetorica mouere. Sed de his postmodum uidero. Nunc de Grammatica: ea Græco nomine de literis dicitur, idcirco à Quintiliano literatura transfertur in Latinam uocem, aptam quidem illam, sed non perin de receptam. Infantia eius circa literas, syllabas, & singulas uocum est uersata, uc quicq; apte & scriberetur & pronuntiaret: his q; finibus fuit contenta. Qui hæc præstabat, γραμματιστὴς à Græcis dicebatur, à nobis, Varro ne autore, literator: cuius artem Martianus Capella γραμματιστικὴν uocat uerbo apud Græcos, q; equidem me minerim, rarissimo, sed usurpauit illorum in fingendo licẽtiam. Visum est paulo altius puerum ducere, ut quæ in lingua, quã disceret, scripta essent, intelligeret. Exposiri sunt ei Poëtæ, historici, & alia scriptorum genera: hoc quoq; uoluerunt Grammatici esse munus, quem literatum nominarunt: artificis hoc est magis quàm artis. Sed fuit hoc illorum prudentissimum consiliũ. Nam quum linguæ arbitrium sit penes populum dominũ sermonis sui, mutatur subinde sermo, usqueadeo, ut centesimo quoq; anno prope iam sit omnino alius, nec qui tunc uiuunt, eorum linguam intelligant, qui ante centũ annos fuere. Ergo ne intelligentia ueterum scriptorum penitus interiret, prouisum est ut essent professores, ad quos ea cura spectaret, tenere uerborum omnium uires

Tres artes de sermone.

Grammatica.

Grãmatica docet, Dialectica probat, Rhetorica mouet.

ac significationes, & esse uelut thesauri illius custodes, atq; ærarij tribunos. Ius sermõis, sicut Horatius inquit, populi est recte ne, ac uere quicquid sit dictum, uel singularum artium, uel iudicij ac prudẽtiæ. At quid quicq; significet, quem sensum reddat, hoc demum grammatici: qui si locus incidat in Virgilio:

Est uia secta pèr ambas,
Obliquus qua se signorum uerteret ordo,

Explicet quid ibi Poëta senserit, & satisfecerit suo muneri. Vlterior inquisitio recte ne dixerit, hoc iã astronomi erit. Quòd si idem ipse grammaticus non leuiter oñi genere artium imbutus sit, hoc copiosius & splendidius explicabit quos enarrandos susceperit: nõ id exigit ars grammatica, sed disciplinæ nexu quodam mutuo se continent, & iuuant. Ergo grammatici officium est os pueri, & manum formare, hinc intelligentiam, ut ad cæteras artes remittatur maximis adiumentis fultus eorum scriptorum, quos sub grammatico uiderit. Artem hanc locupletauit, atq; illustrauit diligentia, sed obscurauit nimia, funditus perdidit minima. Quidam inuentis ex analogia artis formulis, in eas uelut inciles uastissimũ usus flumen deriuare tentarũt, quum ex usu obseruata, & nata sit grammatice, sicut dialectica, sicut rhetorica, non ex ijs usus. Ergo sermonem ad miserum formularũ præscriptum redactum non solum debilitarunt, ac fregerunt, sed corruperũt etiam multis uitijs, quũ aliter loquerentur, q̃ oporteret, bene ad canones, nõ bene ad cõsuetudinem, quæ est domina & magistra sermonis. Ita uideas permultos exactissimos præceptorcs artis fœdis in oratione mendis ac flagitijs, dũ artem sequuntur, quę totum usum non potuit cõprehendere: propterea quod & uarius est, nec analogiam sequitur: itaq; nequiuerunt rite omnia annotari. Adde quod passim mutat arbitrio eius multitudinis, in cuius manu est lingua illa. At nũc, quum populum Græci aut Latini sermonis habemus nullum, sed ab autoribus sumendũ est ius uerborũ: Sunt qui quoties aliquid non recordantur se legisse, damnant illico, & tanquam lege Mutia Lucinia ex ciuitate eijciunt. Alij ita sunt uni aut alteri scriptorum addicti, ut quod non

Grãmatici officiũ.

Diligẽtia grãmaticorum.

non apud eos sit, etiam si millies apud alios, uelut parũ Latinum reprobent. Nec desunt, qui ex uno aut altero loco generalem formam conficiunt. Atqui in his omnibus multipliciter peccatur. Nam nec grammaticus legit omnia, & sæpe de his pronuntiat, qui solas legit familiares Ciceronis epistolas, aut Terentium: & ut legerit, nõ attẽtus omnia, non omnia obseruauit, expendit, excussit: & ut fecerit, non omnia annotauit: nec memoria tanta rerum ac uerborum uarietati una sufficit, quę & multitudine intricatur, & ætate fit inualida, quæ aufert, omnia. Deniq; nihil est in homine fluxius, atq; infirmius: ergo plus tertia parte bonorum uocabulorum ex ærario linguæ Latinæ reiecimus, tanquam adulterinos numos, & in tanta egestate fastidiosi, pauperiores indies fimus, dum unusquisque quo diligentior uideatur ærarij præfectus, aliquid repudiat, nemo infert. Ideo sermonis inopia quotidie laboramus. Quidam (si dijs placet) non uerba modo, sed sententias multorum uerborum, quas se non legisse recordantur, expellunt, & in peregrinitatem redigunt: quod si ita est, nec licebit dicere, Petrũ diligo, aut rem mihi gratã uos tres feceritis: nusquam eñ hæc sunt apud autores Latinæ linguæ. Sed neq; scripto res omnia scripserunt, & eorum multi amissi sunt. Et quædam uel uerba uel loquendi formulæ apud aliquem unum tantum leguntur, qui si perisset, nos illa, quæ sunt germane Romana, ex ciuitate pelleremus. Itaque in ijs quæ dicenda sunt noua, ut ex ipsis ueteribus & receptissimis oportet analogiam non parum ualere, de qua destinatus est mihi alijs libris locus. Iam autores ut dẽ eos, qui ætate Ciceronis uixerũt optimos esse in Latina lingua, Terentius tamen qui antea fuit non malus, nec Titus Liuius, Seneca, Plinius, Quintilianus, Tacit⁹, & alij, qui post uixerunt usq; ad Adrianum Cæsarem: in hoc Laurentius Valla est nimis uehemens, & acer, tanta in Ciceronem, & Fabium Quintilianum admiratione, atque obseruantia. Idem est in alijs omnibus, ut de censendis uocabulis, & quicquid non recordatur se legisse damnando ceu minus probo, tum de uniuersalibus formulis ex uno loco, aut altero obseruato. Fortassis hæc

Laurẽtius Valla.

tam immodica religio ipſius erat tempore perneceſſaria. Nam quum omnia peſſum iuiſſent in negligentiam, acri aliqua & exacta erant cura reuocãda: ſed eam rem, quum iam nihil uideretur neceſſarium, auxit inſequentium grammaticorum ſuperſtitio, partim ut ipſis quoque benemeritis de Latina lingua cognomẽ attingeret, partim miro ardore inſectandi ac reprehendendi. Quis audeat facile pronuntiare Latinum non eſſe uerbum ali quod aut dictum, quũ in eo Quintilianus & Cicero ſint falſi, duo totius Latinæ linguæ & lumina & columina? Ille quum negat Romane dici germanus frater, Cicero piſſimus, & facere contumeliam. Sunt qui contaminari

De Ciceronianis.

ſe uerentur, ſi quid aliter Latine dicant, quàm Cicero, ridicula religione, ne dicam ſuperſtitione ſtulta. Primũ quomodo loquentur de iis, quæ apud Ciceronem nulla ſunt, de ſtructura, de ſutrina, de textrina, de agro colendo, niſi forte omnia ſint mutuaturi ex paucis illius uerbis in Catone maiore, & aliquot ad fratrem, & ad Atticum epiſtolis: neceſſe erit eos obmuteſcere in reliquis, ne quid dicant parum Ciceroniane, uidelicet ſatius erit tacere quàm male loqui. Quid in Poëmate, quid in hiſtoria facient, quæ ille non ſcripſit. Quid quod quædam dixit, quæ eadem nec minus acute, nec minus feſtiue, nec minus, uel ad declarandum, uel ad perſuadendum, aptè ab aliis dicuntur. Imò ſunt apud eum nonnulla, quæ ſi aſtrictius, & preſſius cogerentur, haberent plus neruorum, & efficaciæ. Sed de Ciceronis imitatione alibi. Ha-

Differentiæ.

bemus etiam ſignificatus uocum, & differentias, Græce Ammonii, & interpretum Poëtarum, Latine Nonii, Gelii, Donati, Acronis, Seruii, ut interdum de induſtria uideantur ea præcipere, quorum penitus contraria magno autorum conſenſu liceat deprehendere: ut non aliter rectius utare, quàm ſi contrà, atq; iſti monſtrauerint. Aiunt diſtare, quæ ſunt Synonyma, aut aliter differunt, quàm ipſi præſcribunt. At uero obſeruatio, & cura

Obſeruatio fabularum.

hiſtoriarum, ac fabularum interdum quum ad minutias illas ineptas, & ſcitu indignas uentum eſt, confundit ingenia, iudicium, & alia magis neceſſaria obtundit, & memoriam occupat, ne ſit locus meliorib⁹. Tum dul-

cedine

cedine illa nominis diligentię euehuntur longius. Et tãta cura huiuſmodi rimantur, ac perquirunt, ut uideatur in eo agi imperij totiꝰ ſalus: tãta gloria, ſi quis qd eruerit, tanta ignominia ſi ignorarit, ut coniuraſſe contra rempublicam exiſtimetur: hinc rixæ, & maledicta & cõuitia atrociſſima. Iſtis impenditur tempus, & obruitur ingenium cum maiore fructu alijs uacaturum, nam hęc in infinitum recedunt, & caſſæ cuiuſdam ſunt ſolicitudinis. Audiant de ea re Quintilianũ: Nam qui omnes, inquit, etiam indignas lectione ſchedas excutit, anilibus quoq; fabulis accommodare operam poteſt, atqui pleni ſunt huiuſmodi impedimẽtis grammaticorum commẽtarij, uix ipſis qui compoſuerunt, ſatis noti. Nam Dydimo quoq;, quo nemo plura ſcripſit, accidiſſe compertũ eſt, ut quum hiſtoriæ cuidam tanquam uanæ repugnaret, illius proferretur liber, qui eam continebat, quod euenit præcipue in fabuloſis uſque ad ridicula quædam, etiam pudenda: unde improbiſſimo cuiq; pleraq; fingẽdi licentia eſt, adeo ut de libris totis, & autoribus, ut ſuccurrit, mentiatur tuto: quia inueniri, qui nunquam fuerunt, non poſſunt: nam in notioribus frequentiſſime deprehenduntur à curioſis, ex quo mihi inter uirtutes grãmatici habebitur aliqua neſcire. Hactenꝰ Quintilianus. Iam uero ſunt qui omnino formulas negligunt: nam quum conſuetudo ſit magiſtra orationis, & huic ars cedat, quid aiunt, opus eſt canonibus & præceptis, ex quibus non raro uidemus multa in ſermone uitia contrahi. Nec mihi ſanè nimia illa præceptorum obſeruatio, ut expoſui, placet: & ſi populum haberemus uel Latine loquentem, uel Græce, mallem cum eo annum unum ad linguam illam percipiendam uerſari, quàm ſub eruditiſſimis ludimagiſtris annos decem. Nunc uero quum ciuitatem nullam habeamus uel Græce linguæ, uel Latinæ, uel Hebraicę, quorum tandem uſu diſcemus linguas has? Ex autoribus inquiunt: quum ergo non ſuccurret animo, quemadmodum apud illos legerimus, hærendũ erit, atq; etiam obmuteſcendum, aut ſolœciſmis fœdanda oratio, quod iis uidemus accidere, qui formulas in totum reſpuunt, ut modo Cicerões ſint, modo ſolœciſtæ.

Neglectus canonum.

Quid ꝙ iſti etiam normas quaſdam ſibi ex uſu colligũt, quis regantur in loquendo. Atqui hæc eſt ars. An nõ præſtat collecta à maximis & doctiſſimis uiris accipere labore exiguo, quàm tanto & tam infelici ipſum ſibi parare? & quæ tu ſigillatim cõſectaris, habere generatim annotata magna cura & iudicio. Profecto mediocris artis cognitio, & pueros ad cognitionem linguæ manu ducit, & prouectis ſæpenumero adiumento eſt, quum à memoria nihil ſuppeditatur lectum, quod ſit ei, quod eloqui conantur, ſimile. Quid quod nec analogiæ normas ſingulorum uerborum, & compoſitionis negligebant, etiam eo tẽpore, quum à populo peti poterat uſus certiſſimus magiſter ſermõis, ut Quintiliani tempore, etiam Tullij, & uſus praue loquentium plerunq; analogia refellebatur. In ſcriptoribus quoq; nonnulla deprauata corriguntur ex artis formulis, & canonibus. Sed hæc à me planius fuſiuſq; explicabuntur in libris de ratiõe linguarum. Nunc ſolas artium corruptelas demõſtramus. At uero ueterum grammaticorum mores artem apud nonnullos in contemptũ adduxerunt: Sed ea tamen res non tam artem, q̃ profeſſores læſit: magis nocuit illud, quòd nonnulli, qui uiriles admodũ uiros exiſtimari ſe cupiunt, grammaticam contemnunt, ꝙ pueris tradi ſit ſolita. Ceu uero non & optima conueniat ætate illa exhiberi, quis fundamẽta & tenues origines deſpiciat, ſine quibus res maximæ non conſtant? Non dubitandum eſt quin utilitatem artis acutiſſimè Romani proceres perſpexerũt, de quibus hæc ſunt in libro Suetonij Tranquilli de illuſtribus Grammaticis: Poſt Lælium Stiloně qui uixit Sylla dictatore cura grãmaticæ artis increuit, ut ne clariſſimi quidem uiri abſtinuerint, quo minus & ipſi aliquid de ea ſcriberent, utq; temporibus quibuſdam ſuper uiginti celebres ſcholæ fuiſſe in urbe tradantur, pretia, mercedesq; grammaticorum ingentes: & hæc quidẽ ea ætate, qua uidebantur ad eum ſermonem quem ſuxerãt cum lacte, non admodum arte hac indigere. Sed illi nihil negligebant, quod poſſet aliquando prouectis utilitatem aliquã adferre. Idcirco de ſingulis literis Iulius Cæſar dictator, & Coruinus Meſſala non ſolum oratorum

rum ęui ſui, ſed ciuitatis quoq; principes ſingulos libros conſcripſere. Ergo illi minima confectando ingẽtem peritiæ omnis aceruum confecerunt: nos contraria ratione diruimus, ac penitus diſſipauimus, minima non modo negligendo, ſed etiam contemptu proſequendo, atque odio. Nam quidam ætate hac oderunt magis hanc diſciplinam, quia ignotam ſibi, quàm contemnunt tanquam uilem aut ſe indignam. Sed ne odiſſe exiſtimentur, contemptum aut negligentiam præ ſe oſtendunt, tanquam eam pro nihilo ducant cura rerum præſtantiorum occupati, req; huc eſt paulatim deducta, ut grãmatici nomen iam obiſciatur pro conuitio. Ego uero, ut de hoc quoque loquar, non uideo quid ſit, uel in nomine, uel in profeſſione, uel in dignitate grammaticorum deſpicabile, & contemnendum: quæ omnia iſti, qui bus grammaticus maledicti loco eſt, ignorant, ſed nos paucis explicabimus. Primum grammaticus literatus eſt: atqui hoc nomen honeſtiſſimum, quo literis prædi tus ornatusq; denotatur. Literatos inquit Suetonius ex autoritate Cornelij Nepotis uulgo appellari, qui aliquid diligenter & acute, ſcientérque poſſint aut dicere, aut ſcribere. Quanta eſt in iſtis inſcientia? Si quis literatos appellaret tanquam honorificam nuncupationem amplecterentur, & pro beneficio haberent grauiam: ſi quis grammaticos, iniuriarum dicam ſcribarent: non aliter ac quidam canonici nomen libenter audiunt, regularis aſpernarenť. Diaconos dici uolunt, miniſtros ſe dici contumeliam clamarent. Ignoſcendum quidem eſt inſcitiæ linguarum, indocta tamen arrogantia caſtiganda. Porrò quid grammaticus profitetur? non ſolum literarum & uocum peritiam, quanquam neque hoc omnino parum, ſed intelligẽtiam uerborum & ſermonis totius, cognitionem antiquitatis, hiſtoriarum, fabularum, carminum: denique ueterum oĩm ſcriptorũ interpretationem. Quid poteſt hoc maius uel amplius in ſtudijs dici? Qua de cauſa illis, ut iam dignitatem attingam, permiſſum eſt de ſcriptoribus cuiuſque generis iudicium, quo ſicut Quintilianus refert, ita ſunt ſeuere uſi ueteres grammatici, ut nõ uerſus

Odiũ grãmaticæ.

Grammaticæ dignitas.

Literati.

ſus modo cēſoria quadam uirgula notare, & libros qui falſo uiderentur inſcripti tanquam ſubditittios ſubmouere familia permiſerunt ſibi, ſed autores ipſos in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Tales inter cæteros fuerunt Ariſtophanes, non autor uetus comœdiæ, ſed grammaticus Bizantius genere, & Zenodotus, & Ariſtarchus, qui cognominatus eſt cēſor autorum, & alij permulti. Cui tādem uel philoſophorum, uel eorum qui maximis titulis ampliſſimas diſciplinas, quasq; nemo non ſuſpicit & profeſſi ſunt, & præſtiterunt tantum eſt permiſſum? nedum iſtis fumoſis, qui cōtemnendo omnia uideri uolunt omnium callentiſſimi. Ergo grammaticorum nomen priſci affectarunt complures. Nec ætate noſtra defuerunt doctiſſimi, qui ornari ſe appellatiōe eiuſmodi arbitrati ſunt, inter quos Angelus Politianus, & Hiſpanus noſter Antonius Nebriſſenſis, qui pro uaria, & late patenti eruditione, quū eſſet diligēter in omni ſcriptorum genere uerſatus, potuiſſet quodcunq; nomen uſurpare, non ſolum cum bona profeſſorum eiuſce artis uenia, ſed cum magna etiam lætitia, quòd non parum gloriæ profeſſioni ſuæ acceſſurū ex huiuſmodi hominis ſplendore, & nominis celebritate exiſtimaſſent: nihil tamē dici & haberi maluit quàm grammaticus. Nec Pius Pontifex urbis Romæ nomen eiuſmodi abhorruit. At nihil ſcilicet præſtiterunt grammatici in omni genere doctrinarum? Ioannes Philoponus illuſtres ac celebratos ſcripſit in Ariſtotelem cōmentarios: huius nomen nec ſcholæ ignorant, Ioannes grammaticus nominatur, Erotianus grammaticos enumerat, qui accuratos doctosq; in Hippocratem libros compoſuerint. Xenocritus Hippocratis ciuis, Ariſtocles, & Ariſteas Rhodij. Dydimus ac Antigonus Alexandrini. Vtinam aliquid tale præſtitiſſent uniuerſi iſti grammaticæ contemptores. Quòd ſi grammatici horum temporum hæc uel non faciunt, uel non poſſunt, culpa eſt hominum, non artis, uel profeſſionis. Profecto nimium fauemus nobis. Pulchra uolumus tantū credi, & haberi quæ poſſidemus, cætera uilia & aſpernāda. Si grammaticam haberemus, celebraretur ea à nobis, & cohoneſtaretur, eſſet ex præcipuis & maxime neceſſarijs artibus. Argumento eſt, quòd non quæuis grammatica à nobis improbatur. Quis enim iſtorum grammaticæ oſorum non cædit ſuum puerum, ſi dicat ego ſequor tibi: at permittit dicere ego ſequor abs te: quia illud ſcit Latinum non eſſe, hoc neſcit. Eodem modo Latinam linguā contemnūt: at qui clamores ꝓ in uulgares linguas quædam de Latino uertebantur: nō id in totum probo, ſed tantū malitiam iſtorum retego: nam quia hanc non habemus, ne hac parte exiſtimemur manci, nec uelle quidē nos habere ſimulamus. Olim ita ſunt uitioſo ſermone uſi quidam ac ſpurco, ut eum uideantur conſulto affectaſſe, ta metſi non multo poterant terſius loqui, ſed quædam certè minus ſordide potuiſſent dicere. Nam ſimul ignorari cœperunt linguæ, continuò quod intellectum non eſt deſijt in pretio eſſe, & poſt paulum ignominiæ ac dedecori duci apud eos, quos pudebat & neſcire & ab alijs doceri: pigebat tamen in curam ſe & laborem dare: quocirca operam ea in re noluerunt ponere, quæ cum deſuetudine facta eſſet obſcura & perdifficili: tum nihil utilitatis allatura uideretur præſenti exercitamento artium, imò uero cum probro, & deriſu oīm diſceretur. Nam quando de linguis deſperauerant, tum auditores ſuos, ad oīa quę traderentur ſequaces, tum populum minime repugnantem in eam opinionem adduxerunt, ut cultu illo, atq; ornatu ſermonis magnæ atq; excellentes artes tradi non poſſe haberent perſuaſum, quicquid ſic diceretur eſſe grammaticam, quicquid ſuo illo more fœde ac ſordide, id demum eſſe ex diſciplinis altiſſimis, ac præcellentibus. Quoties illud mihi Ioannes Dullardus ingeſſit: quāto eris melior grammaticus, tanto peior dialecticus, & Theologus: quaſi uero nō ſit Latinus, & Græcus ſermo multo quàm ipſorum balbiſſima barbaries facundior, & copioſior, & non maximi uiri de artibus omnibus quanto quàm nunc accuratius, & rectius puriſſimo ſcripſerint ſermone? Sed haud dubie noua prodigia quidificatio, realitas, identificatio, quiditatiue, ecceitas, & ſimilia uetere elegantia explicari nequeunt: non capit res tam immundas pannus candidiſſi-

Antonius Nebriſſenſis.

Grammaticorū uaria eruditio.

didissimus. Sed nec illi omnino indubie mentiebãtur: nam illę artes, quas ipsi somniarant, ut à rerum natura, sic etiam ab omni usu sermonis abhorrebant: noua rerum natura fuit illis quærenda, nouus sermo. Ergo si quid ex ueteribus disputationum gratia attingebant, partim animo semper in quæstiones uel armandas, uel exarmandas intento, non uacabat quicquam de sermonis usu annotare: tum quod uiderent non facere ad eam spem laudis, quam ipsi captabant, ut ingenioſi esse ac docti crederentur. Nam qui paulum ab scholasticis illis exercitamẽtis absceſſerant, secretorum studiorum fructu atq; oblectamentis contenti, diligentissime cultum orationis affectarunt: ut Beda, ut Bernardus, Hugo S. Victoris, Ricardus item S. Victoris, Robertus Tuicensis, Gerson, Cusanus, Simon Cassianus, Alcuinus, Rabanus, id genus alij, nõ tamẽ plus assecuti uitio seculi: quippe adeo sunt procedente tempore obscurata omnia, ut iam quum uel maxime cuperent, nescirent tamen quid in tantis tenebris sequerentur. Ita putantes ligonem sumere, arripiebant penicillum, & ciſtam pro arca: ut nec hi recentiores qui à Laurentio Valla ad hanc ætatẽ fuerunt, quum summa sint in reuocanda Latina lingua usi diligentia, nondum tamẽ distinguere potuerint uerba, quæ urbana, quæ rustica, quæ germane Romana, quę peregrina, quæ per iocũ detorta. Neq; urbanus est sermo, quicquid in Bucolicis Vergilij: de quibus est illud, nostri sic rure loquuntur. Nec quæ apud Theocritum, qui magis etiam q̃ Virgilius pastoricam ruditatem in loquẽdo expressit. Nec omnia sic à seruis, quos Plautus inducit, dicta, ut senatores loquebantur. Risus causa multa inuersa: Sed tantę in linguas & tam densæ incubuerunt tenebræ, ut deprehendi ista nondum potuerint. Ad hæc quomodo potuit uel ab ipsis artis professoribus sedulo, & pro dignitate grammatica tractari, quum illi quoq; ipsi probro ducerent grammaticos uocari se. An potest recte munus aliquod administrari, nisi ab eo, qui illo & delectatur, & gloriatur tanquam sibi decori futuro. Amissis uocabulorum ueris ac genuinis significatibus, tum etiam ratione coniunctionum, atq; idiomatis linguæ,

guæ, necesse fuit primum iudicium funditus tolli: illud dico iudicium à grammaticis usurpari, & eis omniũ sententia merito concedi solitum. Hinc exegeticen grãmaticam amisimus: methodicen uero clausis Donato, Prisciano, Capro, Phoca, Diomede, & reliquis ueteribus inuaserunt: qui quum de sermõe Latino præciperent, eas ipsas præceptiones barbare tradebant, ut Alexander Gallus: & quia expositionem uocabulorum qualemcunque, aliquã certe oportebat scholis perhiberi, Donato, Seruio, Acroni, Porphyrioni, Festo, Varroni, Marcello, & huius notę successerunt Hugutio, Papias, Catholicõ, Brachylogus, Græcismus, Ioannes de Garlandia, & alia ridicula nomina, quæ docerent suam quisque patriam barbariam, non Latinam linguã. Nec satis illis fuit hæc ignorasse, & ab eorum cognitione arcuisse alios pro uirili parte sua, etiam infamarunt teterrimi criminis, ne quis uellet propius accedere metu contagij. Aiunt linguas errorum esse quoddam uelut seminarium. Primũ non puto eos id sentire de linguis omnibus: nam & ipsi ijdem, qui hæc dicũt, tametsi spurcam, obscœnam, distortam, balbam, uitiosissimam linguam tamen habent aliquam, fontes totius sapientiæ & mundi oracula. At linguæ exculte aiunt atq; elegantes. At ipsi admirantur, ac suspiciunt concionatorem in patria sua lingua facundũ & exercitatum. Latina, inquiunt, & Græca, quid merue runt miserę: sed hoc qui cõstat, quum ipsi uidere uelint Latine loqui se, & quidem accuratius Latina intellige re, q̃ illi, quos ipsi uocant linguarum professores, ut Hieronymum, Ambrosium, Hilarium, Augustinum, & uetes res iurisconsultos, qui omnes Latinissimè scripserunt. Quid ergo si intelligas linguas, nõ potes esse hæreticus? eris, si loquare: ceu uero in sermõe sita sit hæresis, & nõ in intelligentia: an ideo erit fons culpandus, si liquidior fluat & purior. Deinde cur potius uera & exacta Latina hęreses adferet, q̃ corrupta & neglecta? quasi non oẽs penè hæreses è prauo sanctarum literarũ intellectu nascantur: quod necesse est iis contingere, qui linguas eas ignorant, quibus scripturæ sunt proditæ. Mirũ ni Basilius, & Gregorius Naziãzenus & Chrysostomus, quãto

Linguas uocãt hæreseos seminariũ.

Ario

Ario eloquentiores fuerunt, tanto hæreticiores existimẽtur: tum Hieronymus hæreticus sit, qui Latinos, Græcos, Hebræos, Chaldæos scriptores plures euoluit, accuratius excussit, quàm eorum qui post eum quisquam: nẽpe homo summa industria præditus, indefatigabili studio & longa uita usus. Vigilãtius uero, Iouinianus, Rufinus Catholici, qui minus Græce ac Latine, quàm ille nouerant, & quos Hieronymus uelut linguarum imperitos insectatur, tanquam errores ex ignorantia hauserint: & re uera ita erat: nam ut de alijs taceam, Vigilantius si sciuisset qui uocarentur Hebraice fratres, & uim illarum uocum nouisset primogenitus & antequam, non illa aduersus puritatem sacræ uirginis deblateraſſet. At docti sunt Græci ac Latini sermõis Lutherani, & Lutherus ipse quos Pontifex Romanus, & Academiarum consensus damnauit. Auditis dialecticorum acumẽ? Quid, nũ non etiam Lutherus dialecticus, & sophista, & Theologus scholasticus, & quidem magis quàm Latinus? nã Græce nihil penitus nouerat, quum ad scribẽdum accesſit, Latine parum admodum: & quæ tuenda susceperat, dialectica, & argumentatiunculis tutatus est, non linguis. Sed fac habere linguas. An quicquid uir malus habet, protinus malum est? nec unde uenenum quidem sumit: nam uiperæ & serpentes eisdem herbis uictitãt, quibus oues: eæ tamen in bonum, & salutarem succum conuertunt escam: illæ in uirus malum & mortiferum. Panis salubris est sano, ægro noxius. An aliunde hæreſes suas cœperunt hæretici, quàm ex dictis mysticorum librorum, sed quæ inscitia & arrogãtia sua deprauarunt, dum malunt illa ad suam opinionem detorquere, quàm mentem suam illis accommodare? Cur quum damnati sunt Vicleuus, & Iohannes Hus, non etiam damnarunt sophisticam, cuius illi erant callentissimi? uidelicet hanc omnes norant, linguas non norant. Sed quid in re nulli ignorata immoramur? Lutherani sunt Pomeranus, & Lambertus, an nõ magis Latini rex Angliæ, Roffensis, Ruseus, Latomꝰ, Clichtoueus: & in eadẽ Germania Mosellanus, Iohãnes Faber, Capito, Eccius? Contra Lutherũ Erasmus & Longolius scripserunt, & contra Erasmũ Luthe-

Lutherus: An non his Lutherani omnes in oratione cõcedunt? Tam abest ab omni hæresi Budæus, quàm dulce ab amaro. Viuit ne quisquam hodie utriusq; linguæ callentior? Quid huc adferam Alexandrum Tonstalum, Morum, Sadoletum, Bembum, Lascarem, Brixium, tot philosophos, tot theologos linguarum peritos, quis omnibus atrocissima fit iniuria, si cognitio puriorũ linguarum seminarium hæreseõn existimetur. Quid illi ipsi, qui linguas insectantur, quàm iactarẽt eas passim, quàm ostentarent, si uel intra mediocritatem haberent: quantopere affectant, & non solum eleganter uolunt dicere: sed si uocabulum unum sunt nacti paulo terſius, illud tanquam gemmam in pileo, in digito ubique monstrant atq; ingerunt oculis: ergo quod habere tantopere concupiscunt, quia non habent, damnant. Si haberẽt, uehementer de eo gloriarentur. Cedo uero, est in studio uocum hæresis, an studio rerum? utrum est in uoce hæresis, an in re? Stultum est in uoce dicere: est ergo in sensu & re. Atqui res & sensa nõ sunt linguę. Dicet aliquis, est in ijs sensis quæ linguis sunt tradita. Age, quorum, autorum, Gentilium, an Christianorum, an hæreticorum? Gentiles si ansam dant hæreseos, peius faciunt qui Aristotelem, qui Porphyrium, qui Aberroem tanto studio euoluunt, quàm qui Ciceronem, Liuium, Quintilianum, Virgilium, & eiusmodi. Quæso unde paratior erit materia, utrum ex disputatione de anima Aristotelis, Aberrois, Alexandri Aphrodisiei, an ex uniuersis poëtis, & oratoribus? ne quid dicam, quàm est in Ethicis, in Politicis Aristoteles impius. A Christianis uero nefas est dicere instillari hæreses, siue Latini sint, seu Græci, quorum omnium scripta, & sententias, quomodo possunt, conãtur cognoscere linguarum inimici. At hæreticorum libri nulli sunt. & si qui sunt, eos studiosi linguarum magis Theologis legendos concedunt, quã ipsi attingunt: mauult enim Latino aut Græco sermoni deditus, quid Cicero aut Demosthenes dicat, & quemadmodum scrutari, quàm quid Ioannes Vicleuus, cuius libros ne inspiciat quidem, etiam magno pretio inuitatus. Quid? nolunt legi proceres artium, & disciplinarũ

omnium, philosophiæ Platonem & Aristotelem: medicinæ Hippocratem, & Galenum. Iuris illos ueteres pandectarum, aut Cæsarum rescripta. Theologiæ, Cyprianum, Basilium. Chrysostomum, Hieronymum, Augustinum, Ambrosium, Hilarium. Atqui omnes hi sine linguarum ope intelligi nullo modo possunt. Cur damnant linguas? quur ijs, quibus bene eos oportet cupere, tãtum bonum inuident? Si quando aliquem ex ijs scriptoribus, qs modo nominaui, legunt, qd fit raro, & sero. Sed quum fit tamen, tum deprehendunt quanta luce ad intelligentiam autorũ careant, qui à linguis sunt destituti ac inopes. Profecto oportet eos esse prauissimos ac impios, qui quod ipsi sint cæci, nec alios communi hac luce patiantur frui. Enimuero nõ tam ego de illis male sentio, quãlibet sint imperiti, & ex eis nonnulli stupidi, ut credam hæc ipsos non assequi. Sed hoc eorum animos urit acriter, quod uident aduentu linguarum non parum dignitati, & gloriæ eorum detrahi, qui tam necessaria eruditionis parte carent. Ideo linguas rem inuisam sibi conãtur cum hæresibus coniungere, re omnibus meritissimo inuisa, quum natura & re sint disiunctissimæ, quod uel pueri ipsi non ignorant. Nec ipsi sanè Latinæ linguæ calumniatores parum ei debent. Nam quum alia permulta, tũ hæc ipsa, quæ de linguis latrant, si uulgari aliquo sermone dicerent, explauderentur à populo, & efferentur: quia tamen facie aliqua Latini sermonis balbutiunt non feruntur modo, sed etiam adorantur à multitudine, quæ credit non aliud Latina lingua contineri, quàm mera mysteria. Iam uero mirum si altercationes & rixæ hanc studiorum partem quietam reliquerũt: minime gẽtium. Sed quæstiunculæ illæ ueræ grammaticæ de cognitione antiquitatũ, de fabula, de historiola, de loco alicuius scriptoris, de uoce, de proprietate sermonis, de ratione carminis, parum sunt uisæ aptæ ad suppeditandam altercationi contentiosam materiam. Nam si quæras quis confecerit primum Punicum bellũ aut quò primum appulerit Aeneas post tempestates, aut quid sit uitilitigator apud Plinium & Catonem: si recte ille respon-

Disputationes in grammatica.

derit, ad aliam quæstionem est tibi transeundum, sin secus ad

cus adducta boni scriptoris sententia & autoritate corrigendus. At isti in eadem quæstione uolunt diu litigari: cedere melius dicenti, aut ad aliud differendi argumẽtum tranfire turpe, tanquam torpidi & rudis sit ingenij non inuenire qd in eodem cauilleris: statim cõclamant, ad rem, imò uero in rem, & præter rem. Ergo ex alijs artibus pertracta sunt in grammaticam prolixioris rixæ, & incitamenta & fomenta: quod non facile modo fuit factu philosophis, & Theologis, qui occuparunt ludos literarios, ut ex suis concertationibus aliquid in prima hæc rudimenta deriuarẽt, sed etiam necessarium ijs, qui alia omnia præter rixosa hæc, nescirent. Ex dialectica sumpserunt diffinitionum & diuisionum rationes, argumentationes, maiorem, minorem, conclusionem, consequentias. Vnde sunt quæstiones super Donatum, & glosa notabilis cum argumẽtis, & manulis, & alia iucũdiora dictu, quã lectu. Tum ex metaphysicis realitates, formalitates, entitates, de modo significãdi uocum: de quo scripserunt Scotus, & Albertus Saxo: & libellus Boëthi, tam illius, quàm cui titulus est de scholariũ disciplina: qua re nullam ego in uniuersa artium omnium corruptela ineptiorem aut stultam magis excogitatam unquam esse arbitror. Vt quæratur cur nomen hoc masculinum sit, illud neutrum, hoc uerbum actiuum, illud deponens. Ceu uero non idem nomen apud Grẽcos masculinum sit, apud Latinos fœmininum aut neutrũ. Idem uerbum Græcis actiuum, Latinis deponẽs aut neutrum: & diuersæ uoces eiusdem significatus in eadem lingua genera, & inflexiones habeant diuersas, & alia penè infinita. Scilicet necessariæ erant amœnæ aliquæ digressiones assecutis penitus, quicquid de grãmatica arte, & Latino sermone poterat disci: ingenia bonorum autorum lectione defessa reparanda erant iucundis diuerticulis. Sed quum iam Latina lingua propè tota interisset, uiderentq; plausibile, & uenerandum, magnicq; ad opinionem ingentis eruditionis momenti horrenda barbarie, & solœcismis orationem conspurcare, unusquisq; ad exprimendum quod uolebat, uerbum de sermone uernaculo mutuabatur, aliàs quòd decorũ crederetur, si quã

Modi significãdi.

pessimè Latine loqueretur: aliàs quòd expeditius: inter-
dum quoq; quòd meliore quidem uoce non carebat qu-
dem, sed non esset intellecta. Itaq; malebãt aliqui iuxt-
uetus dictum imperitius loqui, modo apertius: nat-
est hinc barbaries non una, sicut una erat Latina lingua
Barbaries multiplex uerum sua cuiq; nationi & genti. Aliam ex suo uernacu-
lo inuexit Hispanus, aliam Italus, aliam Gallus, aliam
Germanus, aliam Britãnus, nec hi mutuo intelligebãt.
Cognitioni grammatices adiũcta est poëtarum, & histo-
ricorum enarratio, atque interpretatio. Poësis orati-
Poësis. est certæ cuidam legi numerorum astricta, in qua no-
solum est pedum alligatio, sed etiam rythmus, & con-
tus quidam harmonicus, quo audientium aures capiu-
tur, & demulcentur animi. Apparet quæsitum esse del-
nimentum hoc, ut si quid uellent altius in auditorum p-
ectus demitti, & tenacius affigi memoriæ, hoc lenocini-
delectationis facile consequerẽtur: Nam & libentius
animos admittimus quæ sic delectant, & numeris deun-
cta, atq; alligata magis recordamur. Itaq; primis & uc-
tustis carminibus laudes sunt decantatæ Dei immorta-
lis à Mose & Dauide, Rege Israelis: & apud gẽtiles de-
rum responsa carminibus sunt ædita, quorum oporte-
ret quàm diutissime recordari. Quocirca condimentu-
hoc rebus profuturis tantopere conducibile, quum a-
res minime est profuturas translatum, apparet ex hu-
loco in alienum admodum inuitum, ac coactum demi-
grasse: hoc asperserunt res leues, ac noxias, & tanquam
melle uenenum intinxerunt. Primi illi gentilium poët-
Amphion, Orpheus, Linus, Museus, Thamyras, & eos q-
quuti Phemius, Homerus, Hesiodus carminibus, & can-
tu dulcissimo genealogias & acta persecuti sunt perdi-
torum hominum, regulorum, pastorum, denicq; illorum
omnium, quibus rudis uetustas uel ob inuentionem fa-
cis, aut rotulæ, aras & templa erigebat, & honores tri-
buebat uni Deo immortali debitos. Hinc eorum pereg-
nationes, nuptias, conuiuia, uenationes, nauigationes,
quæ omnia quum narrant, mireris uel eorum patien-
tiam, qui tam diu sustinere potuerint de rebus usquea-
deo leuiculis cogitare, uel auditorum lectorúmue quos
lone

longæ adeo fabulæ de re nihili tædiũ non cœperit. Huc-
cine cantus illi musici erant quæsiti? ut homines liben-
ter audirent cœnatos nescio quos, aut uenatos aprum,
quem prima ferierit puella uenatrix, aut Herculẽ duos
occidisse tauros, ex quibus sibi & comitibus cœnam stru-
xerit. Iam pergunt in gestis illorum quos populus pro
diis habet, colitq;: narrant eorũ bella, paricidia, adulte-
ria, expulsiones parentum, fraudes, impietates, scelera
capitalia & nefanda. At de quibus hæc? nẽpe de iis quos
imitari nos quatenus liceat, fas iusq; sit, ita ut nullum in
ciuitate admitti uel flagitiũ possit, uel malum facinus,
cuius non homines deum aliquem habeant autorem, &
exemplum quo non modo se tueantur, uerum etiam ad
illud incitentur atq; inflammentur: an non in theatro
gentilium, & quibus erat deũm atq; hominum pater Iu-
piter, audet histrio persona adolescentis magno cũ plau-
su dicere: Deum sese in hominem conuertisse, atq; per a-
lienas tegulas uenisse clãculum, per impluuium fucum
factum mulieri. At quem deum? qui templa summa so-
nitu concutit. Ego homuncio hoc non facerem? ego ne
ro illud ita feci ac lubens. Respondeat totum theatrum
pro suo Ioue, purget deum, damnet hominem: quomo-
do id faciat non inueniet. Si inter eos sedebat Lęlius ali
quis, aut Galba, aut Gracchus, aut quisquam illius æui
orator surgat, dicat colorem aliquem pro suo deorum
rege. Quocirca grauissimus philosophus Plato non poë
sin ex illa ciuitate exegit quam condebat hominum bo
norum, sed ciusmodi poëmata & poëtas. Quid, de deo-
rum prouidẽtia, de præmiis bonorum, de malorum sup
pliciis ea dicũt, quæ exposita sint irrisioni omnium. Lu-
cianus Sophista ex placitis Epicurææ suæ sectæ, omnes
gentilium deos, eorum facinora, actiones, sacra & reli-
gionem naso suspendit: nihil facit magnum: uel uerula
quęuis delyra tales deos irrideat, ac contemnat. Tra hũt
quidam illorum fabulas ad interpretationem quandam
naturalem, ut Stoici. Alii ad moralem, sed ita quemad-
modum omnes Græcæ, Romanæ, Barbaræ historiæ pos
sent torqueri. Eò deducunt eorum dicta, quòd ipsi pertine
re nunquam sunt suspicati: non aliter quàm quod Do-

natus grammaticus facit in explicatione consiliorum Terentij. Sunt scilicet hæc poetarum figmẽta sensus spiritus diuini, qui unus capit omnes quotquot uenire uniuersis hominibus in mentẽ possunt. Landinus adeo Virgilij Poesin ad mores, & naturæ causas trahit, ut nõ solum absolutum eum philosophum, uerum etiam Christianum fuisse contendat. Homerum Græci non philosophum tantum, sed omnium quoque sectarum & initia omnibus dedisse Ionicis, Italicis, Platonicis, Peripateticis, Stoicis, Epicuræis, Academicis. Scite Seneca: apparet nihil horum esse in illo, quia insunt omnia. Plato sententiam suam aperte ponit in Phædro, & quidem Socratis personæ assignatam. Si quis inquit fabulis poeticis non habens fidem ad conuenientem sensum uelit traducere, tanquam rusticana quapiam fretus sapientia, otio nimirum magnopere indigebit. Sed Stoici & quidã ueterum philosophorum prudentissime ad altiores sensus traduxerunt Homeri dicta, ut freta ad uulgum tãta auctoritate, ac fide, minus læderent. Quanto sapientius quã nostri, qui ea, quibus uident multum à plerisque tribui fidei, malunt premere, quàm leniter ad se deflectere. Sed istud aliorsum, & altius pertinet, de quo dicemus aliquando. Descendunt iam à dijs ad homines. Quid aliud sunt de hominibus dicturi, quàm dixerant de dijs? nefas est meliores homines facere quã deos. Bella & sæuitias deorum, & amores, & diuitias, & fraudes, & uersutias cecinerant. Tales effinxerunt homines maxima laude dignos, quales deos summos: acutissimè istuc quidem. Quæ nã enim inueniri poterat laus amplior, q̃ esse dijs immortalibus longe simillimum? Ego uero homuncio id non facerem? ego uero id feci ac lubens. Canuntur & concelebrantur ab eis ultiones, bella, & exempla omnia crudelitatis. Homero imago optimi principis expressa est in Achille, quo nullus fuit truculentior, aut inhumanior. Imago sapientis in Vlysse, quo nullus fuit fraudulentior, aut mendacior. Admirantur potentiam, regnũ, opes, adulantur eis, pares faciunt deo, qui his sunt præditi. Quid illi qui uel suos, uel alienos sunt amores persecuti? quanta peste pueritiæ atq; adolescentiæ animos cõ

sauciarunt? Quid enim aliud sunt cordi adolescentis amatoriæ narratiões, q̃ flamma stupis proxima: ipsq; per se attrahunt, atq; incendunt, de quibus Menander sentit, cuius uersiculum Paulus Apostolus ore suo consecrauit: Corrumpũt mores probos collocutiones impro bæ. Atqui omnia de libidine, de scuitie, de inani gloria, de fraudibus non dicta sunt ruditer, atq; impolite, sed exculta, exornata, ut etiam absq; omni rei ipsius illecta mento uerba ipsa per se arriderent, atq; abblandirẽtur. Quid uero in illis rebus, quas ultro malitia nostra expetit? quas audire, quas uidere gestit, quas omnibus sensibus usurpare, ad quas toto impetu ferit? Res sine uerbis inuitassent, & attraxissent: uerba sine rebus ad se pellexissent: dulci ueneno dulce additũ est condimentũ. In quo gemina accepta est calamitas, & q̃ abiecerunt occasionem tantarum utilitatum, si illa numerorum suauitate, atq; elegantia orationis res optimas audientiũ mẽtibus instituissent commendare, & q̃ teneros animos, & in quiduis flexibiles rebus pessimis infecerunt. Istis ne tandem rebus parati sunt numeri tantæ melodiæ, ut melius humanis animis mala commenderentur? Istis canẽdis assecuti sunt poetæ, ut diuini uates nominarẽtur, ut sancti, ut pij, ut audeat dicere Ouidius:

Est deus in nobis, agitante calescimus illo.
Sedibus æthereis spiritus ille uenit.

Est deus in nobis, sunt & commercia cœli.

Quæso te Publi Naso quãdo? quũ doces quomodo puella sit expugnanda, an quum epinicion cantas de expugnata? An ne quia finxit hæc Homerus & transtulit ad deos hominum ineptias, leuitates, malitiam, scelera, dictus est ingeniorum parens? quanto ille aptius, qui nugarum parentem nominauit: & Eratosthenes, qui poesin anile nugamentum nuncupabat. Et tamen consuetudo hæc legendi ac scribendi in eam opinionem homines adduxit, ut iam non existimetur poema, nisi de uitijs canat: Ita in poesin tanquã in sentinam quandam uitia omnia confluxerunt, ac recepta sunt. Lex carminũ hæc est à Catullo lata. Solonem aut Lycurgum dicas, aut si quis fuit istis sanctior.

Nam castum esse decet pium poëtam
Ipsum, uersiculos nihil necesse est.
Qui tum denique habent salem, & leporem,
Si sunt molliculi, & parum pudici.

Quasi uero castus poëta esse possit, quum in libidinẽ est immersus, de libidine cogitat, libidinem meditatur, scribit, cantillat. Plato in Phædone poëtam ait oportere fingere, si sit futurus poëta: idem Plutarchus. Aristoteles etiam de rebus magnis & seriis scriptorem, non poëtam nominari perhibet: sed aliud quiddã, ut Empedoclem. Est ne magis quiddam quàm de Deo canere? atqui poëtarum est hymnos componere. Cur orationis suauitate uel nugas condierit poëta, uel res malas, magnas autem & præstantes non poterit quas uolet memoriæ quàm diutissimè mandari? Iam uero cur uera non canet poëta ut falsa? An nõ satius est dulcedinem ueritati quàm mẽdacio inesse? Canit Virgilius res commẽtitias de Aenea, canit res ueras de Romanis in VI. & VIII. Cur minus hic quàm alibi poëta. An non in Georgicis poëta, & quidem melior, quàm in Bucolicis. At uero quoties in illo opere ad fabellam digreditur, statim adest Seruius, qui summoneat nos Vergilium nõ obliuisci se esse poetam, hoc est nugatorem. Quàm uera Lucanus canat, scriptũ est de illo distichon:

Sunt quidam qui me credunt non esse poëtam,
Sed qui me uendit bibliopola putat.

Quasi uero materia distinguatur ab aliis poëta, & non oratione. Quod si omnino poëta is demũ est, qui mendacia uersu concelebrat, ualeat poesis. Quid mihi mendacium, & uitia, ad quæ feror proclinis, etiam suauitate & blanditiis carminis instillas, ut medullis uel non sentiẽti affigantur? Quid me in Syrenes præcipitas, quæ cãtus dulcedine deceptum interficiãt? male profecto isti mererent de arte poetica, quam tantis laudibus in cœlum tollunt, si unicum illi opus tribuunt nugari. Hactenus quidem rerum corruptela. Iam uerborum, quæ per recentiores contigit. Nam ut crassi illi uictores, qui se, ut tempestas quædam à Septentrione in Occidentem effuderunt, non magis harmoniam, & concentũ illum Græci, ac

ci, ac Romani metri capiebant, quàm asinus lyram, aut Midas Apollinis melodiam, ut est in fabulis, ad permulcendas asininas illas aures omisso rythmo & proportione longorum, ac breuium similiter cadentibus, & definẽtibus fuit opus, alioqui non magis metrum censuras, q̃ orationem numeris solutam. Nam discrimen omne breuium, & longarum syllabarum prorsum amiserant, q̃d acuta illa Romani, aut Græci populi auris facile diiudicabat. Hinc uulgares omnes per Europam linguæ non aliud habent metri genus: translatum hoc est ad Latinũ sermonem, & diuersi excogitati concentus, ut fines simiiter desinerent, ut media cum finibus, ut media inter se, fines inter se, quorum singulis sunt sua nomina, caudati, leonini, & alia quæ satius erit non commemorari. Sed belle in sua barbarie luserunt deploratis illis melioribus, tanquam ita esset de rebus humanis actum, ut nullius felicioris, quod ad literas pertinet, seculi spes ulla foret reliqua.

Venit in scenam poesis populo ad spectandum congregato, & ibi sicut pictor tabulam proponit multitudini spectandam, ita poeta imaginẽ quandam uitæ: ut merito Plutarchus de his dixerit, poema esse picturam loquentem, & picturam poema tacens, ita magister est populi & pictor, & poeta. Corrupta est hæc ars q̃ ab insectatione flagitiorum, & scelerum transiit ad obsequium prauæ affectionis, ut quẽcunq; odisset poeta, in eum linguæ, ac styli intemperantia abuteretur. Cui iniuriæ atque insolentiæ itum est obuiam, primum à diuitibus potentia sua, & opibus: hinc legibus, quibus cauebatur, ne quis in alium noxium carmen pangeret. Tum inuolucris cœpit tegi fabula: paulatim res tota ad ludicra, & in uulgum plausibilia est traducta ad amores, ad fraudes meretricum, ad periuria lenonis, ad militis ferociam & glorias: quæ quum dicerentur cuneis refertis puerorũ, puellarum, mulierum, turba opificum hominum, & rudium, mirum quàm uitiabantur mores ciuitatis, admonitione illa, & quasi incitatione ad flagitia: præsertim quum comici semper catastrophen lætã adderent amoribus, & impudicitiæ: Nam si quando addidissent tristes

Poesis theatrica.

exitus, deterruissent ab iis actibus spectatores, quibus euentus esset paratus acerbissimus. In quo sapiētior fuit, qui nostra lingua scripsit Celestinam tragicomœdiam. Nam progressui amorum, & illis gaudiis uoluptatis exitum annexuit amarissimum, nempe amatorum, lenæ, leonum, casus, & neces uiolentas. Neq; uero ignoro rarū olim fabularum scriptores turpia esse quæ scriberent, & moribus iuuentutis damnosa. Plautus Captiuos suam fabulam sic commendat:

Profecto expediet fabulæ huic dare operam.
Nonpertractate facta est, Neq; itemut cæteræ,
Nec spurcidi insunt uersus immemorabiles.
Hic neq; periurus leno est, nec meretrix mala,
Neq; miles gloriosus.

Hanc eo commendas nomine, cur non & alias eundem ad modum componis? Sed statuerant omnino populo se uendicare, & ab illo captabant plausum. Poeta quū primum animum ad scribendum appulit,

Id sibi negotij credidit solum dari
Populo ut placerent quas fecisset fabulas.

Erat ille populus & ignorantia numinis, & magnitudine opum ac imperij in omne delitiarum ac uoluptatum genus profusus, & proiectus: nec aliud ingenti fauore excepturus, nisi ea quæ animo sic imbuto atq; instituto obsecundarent. Recentiores in linguis uernaculis multo mea quidem sententia, excellunt ueteres in argumento deligendo. Nullæ ferè exhibentur nunc publicæ fabulæ, quæ non delectationem utilitate coniungant: quē admodum ĭdem recentiores arte superantur à priscis poetis, tametsi nec illi ubiq; fuerunt artis obseruantes. Aristophanem dico, Plautum, Ennium, &, qui omnes dicitur arte uicisse, Terentium. Nam decori sæpe oblitiscuntur. Sic agunt fabulas, ut uideantur agere, quod est indecorum: nam fabula non refert seipsam, sed rem gestam, aut quæ gesta fingitur, ut rem pictura, nō se. Sume tibi uerbenas ex ara, inquit, Dauus apud Terentium: at res Athenis acta exprimebatur, non in scena: neq; enim in scena pepererat Glycerium, ut eius infantulus inuolauēdus esset uerbenis aræ Apollinis, aut Bacchi, quæ duæ in scena erigebantur, ut Donatus exponit. Nonne tu dixti mihi esse inimicitias inter eos, ait Simo. Atqui scenæ ita erant occupatæ, ut nullus existat locus in quo id potuerit Dauus dicere Simōi, In Mostellaria Plauti nominatur de improuiso quidam, cuius nomē paulo antea dicebat se ignorare, qui nominat. Et in Pœnulo loquitur Hanno Pœnus. At ut scias nunc de hinc Latine iam loquar: quum res fingatur Athenis contigisse: nec seruasset decorum, si dixisset, Græce loquar, sed sic: lingua quā tu me intelligas, atq; hic iuuenis. Tum in media actiōe, inducit dicentem agi fabulam. Donatus illo Terentij loco, utinam inuenirem unde me præcipitem darem, ait: Non posse ferrum nominari in comœdia, ne transeat in tragœdiam. Quod si uerū est, non semel ex socco in cothurnum transcēdit Plautus. Nam in Pseudolo ferrum nominatur: & in Cistellaria adolescens quidam uult sibi manum adferre gladio armatā. Sed fortassis dictum illud Donati est ex nimijs illius subtilitatibus.

Historia sequitur, in qua diffinienda parum ei iustos limites circundederunt. Alij enim sequuti etymon historiam dictam uolūt ab ἱστορῆν quod est uidere, quasi uiderit quis quæ scribat. Alij, ut Cicero, historiam finiunt esse gestam rem ab ætatis nostræ memoriæ remotā. Quæ duæ expositiones inter se pugnant, ita ut quæ Liuius de bellis Punicis scribit non sint prioribus historia: quę uero de sua ætate non sit Ciceroni. Ceu uero non queat historicus res persequi, quibus ipse interfuerit. Quid quòd ipse Cicero, quum de historia scribenda deliberarer, primo de legibus sic disputat Q. à quibus temporibus scribendi capiatur exordium. Ego em̄ ab ultimis cē seo, qm̄ illa sic scripta sunt, ut ne legantur quidem, ipse autem ætatis suæ memoriam deposcit, ut ea complectatur, quibus ipse interfuit. A. Ego uero huic potius assentior: sunt enim maximæ res in hac memoria, atq; ætate nostra: tum autē hominis amicissimi Gnei Pompeij laudes illustrabit: incurret etiam in illum memorabilē annum suum, quem ab isto malo prædicari, quàm, ut aiunt de Romulo & Remo. Sic Cicero: qui quid sit historia quāto uerius ac dilucidius in libro secūdo de oratore, ui deli- Historia.

delicet opere maioris eruditionis, ac iudicij. Historia est, inquit, testis tẽporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magistra uitæ, nũtia uetustatis: nam ἀπὸ τοῦ ἱστάναι deducitur, hoc ualet, ut historia res sit uisa, atque spectata, quasi qs dicat gesta. Quum contra fabula sit quam nemo uiderit, quemadmodum Lucianus ait Ctesiam quendam Guidium de rebus Indicis scripsisse ea, quæ nec ipse uiderit, nec de alio narrante audierit. Ergo quum testis sit temporum, & lux ueritatis, prima eius deprauatio fuit admiscere rebus gestis mendacia. Inicio à poetis, qui quod solam caperent audientium uoluptatem, & auriũ quandam titillationem, ea sola consectati sunt, quæ delectarent: quod quum efficere se interdum germana rerum ueritati non confiderent, & ueris miscuerunt falsa, & ipsa eadem uera alio detorserunt, ubi plus putarent habitura uel gratiæ uel admirationis. Abusi sunt ad eam rem loquendi figuris, metaphoris, allegoriis, amphibologiis, similitudinibus rerum, aut nominum: ut hominẽ cui esset nomen tauro, taurum bouem esse proderent: nauem cui aries insigne, arietem: Vellus suluum, uel aurea scobe inspersum, aureum: excelsum mõtem cœlum: partem sublimem terræ, superos: deuexam, inferos. Si quis suo periculo alterum è morte liberasset, pro illo dicebant mortem opperisse: sphæram astrologiæ dixerũt cœlum: montes teretes columnas quibus fulciretur cœlum: longam hastam cœlum tangere: grãdem clypeum turrim. Fuerunt poetæ scriptores antiquissimi: tradebant illa rudissimis hominibus elegantissima, ut illo seculo, oratione: tenebant ingenioso, capiebant tardos: paulatim error traditus per manus, & confirmatus effecit, ut tam occulta ueritas, & tot inuolucris operta, retegi iam & proferri à sequẽtibus non posset. Phurnutus, & alij non pauci tentarunt ueritatem ceu nucleum ex poeticis nucibus elicere, sed parum feliciter, & mira inter se diuersitate. Accesserunt confusiones nominũ: multi enim eodem uocati sunt nomine ut Hercules, Iones, Saturni, Apollines, Iunones: & à poetis similitudine morum, aut formæ aptata nomina: ut quemadmodum Romæ multis principibus indita sunt sordidorum hominum

num propter similitudinem nomina, ut patri Pompeij Magni Menogenis coqui. Cornelio Scipioni Serapiõis: Lentulo spintheris. Sic poetæ reges uocarunt Iones, ut Plautus inquit. Viros robustos Hercules: Reginas Iunones: sapientes uirgines Mineruas. Quo factum est, ut quæ alius gessisset, alij attribuerentur: sicut omnia Herculũ gesta, qui sex esse produntur, uni Herculi Thebano: ola Iouis, qui fuerunt Ciceroni tres, Ioui Cretensi. Et quum nihil magis faciat ad historiæ lucem, quàm digestio tẽporum per notas quasdam insignes ante Olympiades omnia prodita sunt perturbata & obscura, quod nulla fuit temporum ratio atq; annotatio communibus quibusdam signis tanquam luminibus distincta & impressa: quemadmodum Varro Terentius scribit autor imprimis diligens & doctus: alij enim Aegyptijs regibus signabant ætum, alij Atticis, alij Sicyonijs: ita ut quid quoq; tempore sit actum confundatur: haud aliter quàm priscæ mensurarum & ponderum rationes propter tantã uarietatem ægre ad has nostras possunt conferri: ac ne præsentes quidem inter se eadem ipsa de causa: nec solũ in positione ætatum, sed in numero etiam annorum usque ad derisus est in mẽdacijs progressum. Vbi sexaginta annos hi numerant, illi sexaginta millia: ubi centum, alia ducenta millia, ut in annis Aegyptijs, & Chaldæis, in quibus gentes illæ sine fronte mentiebantur. Annum hi habebant menstruum, illi bimestrem, hi trimestrem, illi quadrimestrem, semestrem, decem mensium, duodecim mensium: alijs unaquæq; syderis conuersio erat annus, ut nobis solis. Et fuit illis nationibus tanta cupiditas patriam suam extollendi, præsertim ad exteras nationes, ut uanissima commenta non dubitarint impudẽtissime asseuerare. Ita q Cicero & Quintilianus, & Iuuenalis historiam Græcam mendaciorum damnant: Commune est illis omnibus ad orientem & meridiem nationibus. Quid enim leuius in mentiendo quàm Aegyptij uetosa regio, ut inquit Hadrianus, & ad omnem impulsum mobilis. Sed Græcos multæ res ad mentiendum in historia pellexerunt. Primũ idem ille patriæ amor, quã putarunt se uehementer celebraturos si magnitudine

Græci cur mendaces in historia

menda

mendaciorum extollerent, & se de illa optime mererī. Præter hæc in Græcia ingens fuit excellentium ingenio rum copia, tum dicēdi facultas prompta & abundans: quæ si se intra ueritatis limites cohibuisset, non ualuisset seipsam ferre tantis uiribus luctantem secum & erūpere nitentem: ita quam materiam ex rebus non poterant nancisci, ipsi finxerunt sibi inusitatam, raram, immensam, admirabilem, stupendam, in qua se uis illa ingenīj ac oratiōis facile exerceret. Sic etiam iudicabāt se magis lectori placituros, quàm illos qui nudam essent & simplicem ueritatem persecuti: præsertim quod uiderent superiores occupasse laudem ueræ narrationis, se si eadem dicerent fore contemptui, nec lectorē inuenturos. Quid q uidebant illa grandia, & tragica, & fabulosa magis otioso lectori arridere, magnamq; sibi parasse gloriam qui illa scripsissent, ut Homerū, Hesiodū, Musæum, Orpheum, & alios priscos poetas. Iam quo minus possent redargui non ausi sunt de rebus Græcorum mētiri, quandoquidem facile possent domi à multis conuitari, longe petierunt historiam in qua tutius mentirentur: res Persicas, res Aegyptias, res Chaldæas desumpserunt sibi, ut Herodotus, quem uerius mendaciorum patrem dixeris, quàm quomodo illum uocant nonnulli, parentē historiæ: & Diodorus Siculus quem nescio cur Plinius dicat dedisse primum apud Græcos nugari, quū nihil sit eo nugacius. An defendit eum titulus, q̄d libros suos non illecebrosa aliqua nuncupatione inuidiosos fecerit, ut priores, sed bibliothecę historiam inscripserit. Alīj ad mendacia prolabuntur imprudentes: q̄ ueritatē rei non petunt unde oportet: sed colligunt ex ūs, in quibus raro est eam inuenire, nempe ex dissipatis rumoribus, ex epistolis, quæ dum res geruntur sunt scriptæ, in quibus certiorē amicus amicū reddit nō de his q̄ sunt gesta, sed q̄ ipse audierit: quale est q̄d Cicero scribit ad Atticū in Britannia nec scrupulū quidē esse auri, id scilicet fama uulgarat primo Cæsaris ad eam traiectu. In laudationibus uel uiuentium uel mortuorum multa affinguntur, quo maior & præstabilior appareat, qui laudatur. Liuius ostendit nonnunquam quosdam historicos secu-

secutos funebres orationes falsa quædam pro ueris prodidisse. Explicatius Cicero in claris oratoribus loquens de epitaphijs: Quanquam, inquit, his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt: falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & ad plebem transitiones, quū homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderētur genus: ut si ego me à M. Tullio esse dicerem, qui patritius cum Seruio Sulpitio consul anno X. post exactos reges fuit. Sic ille. Addunt inter uirtutes historiæ esse illam magistram uitæ: atquī non raro de leuibus rebus scribitur, in quibus nihil sit omnino utilitatis aut fructus: ut de conuiuio, de uenatione aliqua. Sæpe de rebus noxijs, ut de amoribus, ad quorū uel solam cōmemorationē humanus animus inflammatur non aliter audiendo, q̄ uidendo: Item de ulcione eius, qui læsit prior: quod ut libentissimè facimus, ita etiam cum uoluptate quadam audimus & approbamus. Iam de bellis cum admiratione & commendatione, ut legentis animus ad cupiditatem eius rei ultro delabatur, quam audit tantopere celebrāri, ac extolli. Nec pauci principes ad arma, & bellum uenerunt haud aliā de causa, quā extimulati gloria eorum, qui aliquando uicere. Miltiadis tropæa Themistoclē exusc itabant. Achillis nomen Alexandrum accendit. Alexander Cæsarem, Cæsar permultos. Occidit Cæsar uarijs prælijs C. XCII. M. hominum fine bellis ciuilibus. Hæccine aliquis in laudibus eius ponat, tantam, ut sapienter inquit Plinius, iniuriam generis humani: soluātur diaboli, plures occident. laudabitur uero Iulius Cæsar, q̄ tot hominum millia neci dederit quum ne uni quidem potuerit uitam dare. Nō est ausus computāre sanguinem ciuilē. At si quis acute inspiciat, quid aliud sunt omia inter homines bella, q̄ ciuilia? Non minore coniunctione deuinctus est Indus Romano, q̄ Romanus Romano: nō raro etiā maiore: hoc docet natura, hoc iubet naturæ autor & magister Christus. Additur historiā esse imaginē ueritatis. Imago ea est absolutissima, quæ rem neq; maiorem

rem reddit, nec minorem, non ut umbræ in ortu & occa
su solis longissimæ, in meridie prope nullæ. Quidam &
sua laudibus in maius auxerunt, & aliena inimica infe
ctatione quantum ipsis licuit depresserunt: quorum neu
trum est historici, sed singula suæ magnitudini ac natu
ræ relinquere. Inuenias apud scriptores rerum Græca
rum ex culice, quod aiunt, factum elephantum Indi
cum: proponunt nobis tanquam egregium & clarissimu
aliquem ducem, qui semel tantum sit cum hostibus con
gressus. Si cogites quibus eum ornent laudibus, aliquem
te lecturum speres Alexandro, aut Cęsare, aut Pompeio
præstantiorem: prodit aliquis Iphicrates Athenien
aut Agis Lacedæmonius, aut Philæpomenes Megapo
tanus: non hos uitupero, sed tot laudibus dico impares
quod Sallustius perstringit, dicens: Athenienſium res g
stas sua quidem sententia satis amplas fuisse ac magn
cas, uerum aliquãto minores, quàm fama feruntur: s
quia prouenere ibi scriptorum magna ingenia, per ter
rarum orbem Athenienſium facta pro maximis celeb
tur. Ita eorum qui ea fecere, uirtus tanta habetur, qua
tum uerbis potuere extollere præclara ingenia. Ea u
ro Græcorum iactantia rerum suarum magis aucta
& impudentius, postquã magnitudo rerum Populi R
mani claritatem Grecorum cœpit obscurare, & quasi
ficere luminibus. Tum Græci ne Romanis substructio
bus sua ædificia opprimerent, cœperunt & ipsi altius
cta sua erigere, & granditate uerborum, & quum reb
deficiebantur, mendaciis quoq;. Scripsit Plutarchus in
gens quoddam opus de uiris illustriũ Græcorum, & R
manorum per collationem, & alterum breuius de simi
litudine rerum Græcarum & Romanarum, quod inscr
psit paralella. In priore quàm inique comparationes
Producit Romanus Marcum Catonem uel Claudium
Marcellũ: opponit Græcus Aristidem, aut Pelopidam
Producit Romanus Brutium, producit Græcus Dion
Mirmilliones cum Thracibus comparantur. At in co
latione qui labor, quæ anxietas docti hominis, nec ins
cundi, ut in pari magnitudine similes ostẽdat, uel dissi
miles. Quàm trahit breue coriũ dentibus, ut sutor. Ja
in Pa

Plutarchus.

in Paralellis loca quæ susceperat replenda, quãdo de re
ipsa non potest, de suo implet, ne quid turpiter hians &
inane uel lectorem offendat, uel minorem faciat existi
mationem rerum Græcarum. Hæc quidem ueteres. At
uero recentiores homines hanc partem memoriæ, hoc
adiumentum prudentiæ penè totum amiserunt. Si nar
rant prisca, ut Græca illa aut Romana, aut barbara, ibi
mira imperitia hominum, locorum, temporum, & fine
fronte, sine pudore, mendacia fortiter asseuerata de iis,
quæ prorsum ignorabant. Cuiusmodi sunt crebra in hi
storicis libris linguarum uulgarium. Sed in eis quoque
quæ Latinæ existimantur, qualis est liber de uitis philo
sophorum, qualis de gestis Romanorum moralizatis:
quid erat opus tantis mendacijs? ceu uero moralizatio
nem, quam quærebat nõ potuisset inuenire in ueris Ro
manorum gestis. Sed fortassis hæc, quàmuis grauia, tole
rabilia fuerint. Quale est in res sacras hanc quoq; licen
tiam mẽtiendi irrepsisse, seu potius aperte esse inuectã:
ut quæ traduntur de lepra Constantini, & balneo san
guinis puerilis, de lepra Vespasiani, de Gamaliele, de Be
ronice, de actis Christi, & diuæ uirginis: clamamus & la
tramus ad minora, conniuemus ad hæc, quę si in manus
impiorum hominum ueniant, sanctissimam & grauiss
mam nostram pietatem ridiculam illis, & exibilandam
reddiderint. Nec in rebus propinquioris memoriæ tra
dendis sumus religiosiores. Scribunt Galli Gallica, Ita
li Italica, Hispani Hispanica, Germani Germanica, Bri
tanni Britannica, aut alij in gratiam gentis cuiuspiam:
putat rerum autor id se tãtum munus suscepisse, ut quã
tum possit, gentem illam euehat: non oculum ad uerita
tem adhibit, sed ad decus illius nationis: hoc ratus esse hi
storiam scribere, si quid gens illa præclarum egerit, pro
dere, dilatare, exornare, extollere: si quid turpiter, aut
ignominiosè, tegere, eleuare, extenuare, defendere,
excusare. Stulti non intelligunt hoc non esse historiam
scribere, sed causam illius gẽtis agere, quod patroni est,
non historici. Nec in actis sanctorum scribendis maior
est ueritatis custodia, in quibus omnia oportebat esse exa
cta, & absoluta, unusquisq; eorum acta scribebat, ut in

Legenda aurea.

quenq; erat affectus: ita ut animus historiam dictaret, nõ ueritas. Quàm indigna est diuis & hominibus Christianis illa sanctorum historia, quæ legenda aurea nominatur, quam nescio cur auream appellent, quum scripta sit ab homine ferrei oris, plumbei cordis. Quid fœdius dici potest illo libro? ô quàm pudendum est nobis Christianis, non esse præstantissimos nostrorum diuorum actus, uerius & accuratius memoriæ mandatos, siue ad cognitionem, siue ad imitationem tantæ uirtutis, quum de suis ducibus, de philosophis, & sapientibus hominibus tãta cura Græci & Romani autores prosscripserint. Sed sunt aliqui paulo digniores historici nomine, ut Frosardus Gallus, aut Monstreletus, aut Philippus Comminius, aut Valera Hispanus. At isti omittunt sæpe præcipua, & quæ ad exempla, quæ ad rerum usum conducerent: dicunt de nugis, de rebus leuissimis, ut in caritate annonæ quanti Abbas quidam triticũ uendiderit, aut quomodo prouentus monasterij auxerit: aut in prælio, quomodo miles aliquis gladium amiserit, aut in pedes descenderit, aut in equum ascenderit celeriter, quemadmodum Lucianus insectatur historicum quendam sui temporis, qui in narratione conflictus ad Eurypum Syriæ, relicto prælio longam fabulam exorditus de Masaccha quodam Mauro milite, qui præ siti aberrauerit, & inciderit in quosdam agricolas, à quibus prædio est exceptus, quorum unus aliquando fuerit in Mauritania, & alia inepta. Iam prudentiæ nihil possis illinc haurire: non conciones admiscent, quas iuuet legere, non sententiam suam acute interponunt, non prudenter admonent. Sunt in illis, quos modo nominaui, quidã dialogismi & sermones, & admonitiones loquacissimæ, & frigidissimæ, ut mirer esse tam patientem ullum stomachum, qui illa possit deuorare, duntaxat quod res insulsæ, nullo condimento concinnantur, non eruditionis, non acuminis, aut iudicij, non eloquentiæ, & ornatus oratorij. Equidem haud ignoro satis esse historiæ, si fuerit uera, quæ ut reliqua habeat omnia, si ueritatem non habet, obtinere nomen suum non potest. Sed tamen iucunditas orationis detinet lectorẽ, ut res illas gestas uelit cognoscere, neq; id semel. Cui lectio una sufficit uel Liuij, uel Taciti, uel Thucydidis? Quis non autores illos sæpius sumit in manus, sæpius perlegit? At nostri in illo suo Latino sermone, stilo sunt sordidissimo, ac spurcissimo, seu nullo potius: neq; enim est stilus incondita illa barbarismorum & solœcismorum congeries. Si uernaculis scribunt linguis, unus est totius orationis color fuscus, & dilutus, unus habitus, sine sale, sine ulla gratia & cultu, tenere ut lectorem dimidium horæ uix possit. Id circo nec eos, nisi homo curiosus, legit, & cognoscendi temporum cupidus. Qui uero relegant, non inueniunt, ut satius ducant libros legere aperte mendaces, & meris nugis refertos, propter aliquod stili lenocinium, ut Amadisum, & Florisandum Hispanos, Lancilotum, & mensam rotundam Gallicam, Rolandum Italicum: qui libri ab hominibus sunt otiosis conficti, pleni eo mendaciorum genere, quod nec ad sciendum quicquam conferat, nec ad bene uel sentiendum de rebus, uel uiuendum, tantum ad inanem quandam, & præsentem titillationem uoluptatis: quos legunt tamen homines corruptis ingeniis ab otio, atq; indulgẽtia quadam fui: non aliter quã delicati quidam stomachi, & quibus plurimum est indultum saccareis modo, & melleis quibusdã condituris sustentantur, cibum omnem solidum respuentes.

LIBRI SECVNDI FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Tertius qui est de DIALECTICA corrupta.

NVNC DE DIALECTICA

disseramus. Nam ea est, cui statim à grammatica puer committitur: de qua mihi fusius est, & cum cura disputandum. Quoniam, ut est à plerisq; fordide contrectata, seu conculcata uerius, multũ contraxit squalloris, ac sordium, quam tamen conueniebat longe esse purissimam, atq; integerrimam: nempe aditum, atq; instrumentum aliorum studiorum, & artium: ex qua deprauata non parum aliæ quoq;, ut philosophia, medica artis, & Theologia sunt contaminatæ. In has enim artes plurimum quisq; ex illa puerili institutione transfert. Itaque contigit ei, quod de codicibus dixi primo libro. Nã qui eorum multum fuerunt in manibus hominum imperitorum, hi mendosiores ad nos uenerunt, quàm quos in bibliotheca aliqua intacti iacuerunt, situ & puluere operti. Danda est ergo maior opera, & accuratior, qua repurgetur exactius, præsertim instrumentum cæterarum. Nec solum noui eius professores, sed ueteres quoq; in locandis finibus, in assignãdo eius officio, sunt falsi. Nam Dialectica inter initia sua, & continuo in ipsis originibus res delicata, & tenera ab imperite tractantibus iniuriam accepit: quo magis nescio culpandi sint recentiores, qui priorum errorem non animaduerterunt, ac danda ijs uenia, quum de acumine, iudicio, diligẽtia, ut rerum, ac peritia magna conspiratione de se desperantes ueteribus concesserint, tanquam effœta iam natura, nec ulla meliore in posterum ingeniorum, aut studiorũ spe. Sed de antiquis prius loquar: Postea de recentioribus, in quibus omnibus tantum attingam rerum fundamenta, & causas corruptelæ more ac instituto meo: atque ex ijs ea, quæ sunt omnibus confessa: nam opiniones sunt, præsertim apud Neotericos, infinitæ, & quas nemo uel percensere ualeat. Ergo duas reliquas artes posuerunt de sermone. Dialecticam, quam artem differẽdi uocat Cicero, Aristoteles logicam: & Rhetoricam, quam artem dicendi: quarum illa argumentum paucis & bre-

uibus quasi punctulis colligat: hæc uero dilatet, & accõmodet causis, iudiciali, deliberatiuæ, demonstratiuæ. Id circo Zeno Dialecticam manui dicebat esse similem contractæ in pugnum, Rhetoricen uero eidem manui expansæ in palmam: ut in hoc uelut sermonis ædificio grãmatica cædat ligna, & lapides: Dialectica domum erigat: Rhetor condat ciuitatem. Grammatica usq; ad uerborum coniunctionem progrediatur: Dialectica usque ad argumentationem: Rhetorica usq; ad sermonem, & quod exactius est, orationem. Aristoteles in libro Topi Dialectica differens, sic inquit: Illud uero iam sequitur, ut ad quot, & quæ præsens sit utile institutum ostendamus. Est enim ad tria: ad exercitationes, ad congressus, & ad cognitionem philosophiæ. Quod exercitamentis, per se res indicat: quippe facultatem nacti, facile, quodcunq; in manus detur, tractabimus. Ad cõgressus uero: nam eorum, quibus cum agimus in promptu habentes sententias, non ex alienis cum illis disseremus, sed ex familiaribus ipsorum opinionibus reprehendentes, quæ parum uidebuntur nobis recte dixisse. Ad notitiam porrò philosophiæ: nam qui possunt in utrumlibet dubitare, ijs neutiquam fuerit difficile, quid in quaq; re uerum sit perspicere, quid falsum. Conducit etiam ad origines initiorum uniuscuiusq; disciplinę. Quippe ex cuiusq; artis primis initijs impossibile est de ijs ipsis aliquid dicere, uidelicet quum illa sint omnium prima. Atqui ex cuiusq; probabilibus necessum est de quoque inuestigare. Hoc uero proprium, & maxime peculiare est dialecticę: quippe quum inquisitiua sit uiam, & rationẽ habet, qua ad omnium artium origines pertingat. Hæc Aristoteles, bona, ut puto, fide à me uersus, quæ sunt ei ex Platonis sententia desumpta, ut iustior sit excusatio culpæ cum tanto uiro coniunctæ: & ignoscendum sit eiusmodi ducem, & præceptorem secuto. Principio si ita est, iam nõ solum est de sermone dialectica, sed de rebus, & quidem omnibus. Deinde uidetur Aristoteles sentire Dialecticã non habere modo uerisimilium instrumentum, sed copiam domi eorum quandam, & uelut thesaurum: quod

Grama: Dialectica Rhetorica

quis non uidet nullius artis, aut facultatis esse, & si cuius quam est, id potius altiori cuidam, quæ metaphysice uocetur esse deferendum. Nec illud sanè responsum procederet habere eam instrumẽtum probabilium per locos argumentorum: nam quid ex illis disputabit dialecticus de pronuntiato hoc: nota est quæ partes habet nullas. Cicero explicatius quidem, sed nescio an plura in artem hanc, quàm Aristoteles, cõficiat. Nam in Bruto ad hunc modum ait de Seruio Sulpitio loquens: Sic enim Brutus existimo Iuris Ciuilis magnum usum, & apud Scæuolã & apud multos fuisse: artem in hoc uno, quod nunquam effeciſſet ipsius Iuris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ docet rem uniuersam tribuere in partes, latentem explicare diffiniendo, obscuram explanare interpretando, ambiguam primum uidere, deinde distinguere, postremo habere regulam, qua uera, & falsa iudicarentur, & quæ quibus propositis essent, quę non essent consequentia. Dialecticam mihi uideris dicere. Ita plane. Hactenus Cicero. In quo id, quod dialecticæ erat principuum tradere instrumentum inueniendi, omisit, credo Stoicos sequutus, qui intra iudicandi fines dialecticam concludunt, & eam finiunt scientiam ueri, & falsi & neutrius: at hoc secuti diffinire, diuidere, obscuram rem explanare, omnis sunt artis, non alicuius unius. Ac enim dialecticus dicet uerum ne an falsum sit, melius uitatem ab uno regi, quàm à multis. Vel hoc: angulum obtusum æqualem duobus esse, recto & acuto. Sed nec instrumentum habet dialectica, &, ut Cicero uocat, regulam. Quænam ars habet regulam, quę mihi dicat, uerum sit, duos angulos acutos cõficere unum rectum præter geometriam? Neq; uero Cicero hoc non uidet, sed, ut est solutus ac liber, & probabilia tãquam aues sectatur, nusquam consistit. In Academicis enim quæstionibus sic loquitur: Dialecticam mihi entam esse dicit ueri, & falsi quasi disceptatricem & iudicem. Cuius uer & falsi, & in qua re? In Geometria ne quid sit uerum aut falsum dialecticus iudicabit? An in literis, an in musicis? At ea non nouit. In philosophia igitur sol quantus sit, quid ad illum? quod sit summum bonum, quid habet; quę

queat iudicare? Quid igitur iudicabit? quæ coniunctio, quæ disiunctio uera sit, quid ambiguè dictum sit, quid sequatur quãq; rem, quid repugnet. Tantum Cicero. Nec diffiniendi, aut diuidendi norma huius est artis, sed alterius, quæ magis in cognitione rerum uersetur. Ideo rectè illi, qui, sicut Boethus inquit, censuerũt non esse hãc partem philosophiæ, sed uelut ferramentum, ac supellectilem aliarum artium: nec illud Petrus Hispanus indocellens inter omnes artes, quod imperiti dicunt, sed sicut ministra: ideo addit: ad omnium methadorum principia uiam habens, quod est ab Aristotele desumptum in Topicis. Quocirca Plato quum nihil uellet dialecticę ex ijs, quæ iam attributa, & quasi usu, & diutina possessione uindicata fuerant, detrahere: uideretq; illa, quę posſui maxima ex parte iuris esse primæ philosophiæ, dialecticam dixit esse speciem quandam, & uelut propagi nem metaphysicæ. Nec Aristoteles dissimulauit, metaphysicę esse, quæ ad Logicam transferentur, quum in elenchis, ut dixi, tum quod statim ingressum dialecticæ fecit categorias, & quasi fundamentum artis ex prima est philosophia mutuatus. Quocirca parum est dialecticæ pro dignitate locus assignatus, ut ad eam ilico à grammatica puer mitteretur. Quid inueniet, quid dicet de probabilibus, & principijs aliarum artium atque disciplinarũ, cætera præterquam uerborum, aut ad summum historiarum, & carminum planè rudis: atq; utinã horum istorum non prorsum insçius. Hinc uidemus tã multa in artem hanc esse nugacissima commenta infarcta, quod aliquid erat loquendum puero rerum omniũ scitu dignarum experti. Sed antequã ad hæc uenio, pergam de priscis artis autoribus dicere, quorum primum, ut in omni artium humanarum genere, Aristotelem me rito posuerim. Nam Platonis etsi magna sunt in illius operibus artium omnium ac disciplinarum sparsa semina, & dialecticæ tota ratio, atq; exercitatio in eius dialogis eluceat, præceptum tamen nullum ferè disertis extat uerbis, præter litigiosa quædam in Eutydemo: multo minus Zenonis, Eleatis & Parmenidis: ad quos

refertur artis inuentio. Sed indubie Aristoteles eam in artis faciem reduxit, ut & rhetoricam. Cæterum, quod liceat cum bona uenia dicere, præterquam quod more suo obscurè, & prolixè, etiam parum aptè ad usum uel inueniendi argumenta, uel iudicandi argumentationes. Nemo est enim, qui quantumlibet diligenter lecta, & excussa uniuersa Aristotelis Logica, sentiat se instrumentum habere, quo in aliqua ad disserendum materia argumenta in promptu excogitet. Eius primus liber, quem statim obiectum ingredientibus uoluit, est categoriarum, hoc est, prædicamentorum, quæ Quintilianus trãsfert elementa, Capella prædicationes: cuius cognitio ac tractatio, ut dixi, altioris est facultatis, nẽpe primæ philosophiæ: scilicet non ignarus iuuenem nihil posse de aliarum artium principijs dicere, aut inuenire, quæ essent probabilia, nisi eorum notitia imbutus, quæ ἐν τοῖς μετὰ τὰ φυσικὰ traderentur: idcirco eadem ipsa eisdem penè uerbis in eo repetit opere. Decem facit rerum genera, in qua distributione siue ipse autor illius fuerit, siue quis alius Pythagoricus, aut Megarẽsis, quid secutus sit, equidem non facile dixerim. Neq; enim ordinem essentiæ ipsarum rerum, quem nemo percipere, & tenere potest, quum sint rerum essentiæ, uel ipso Aristotele teste, obscurissimæ, & procul à cognitione mentis humanæ remotæ. Adhuc enim inter eos, qui operam aliquam in studijs philosophiæ ponũt, ambigitur, quæ uera sint inhærentia à substantijs illis, quibus adhærent, non mente, & cogitatione, sed re uera distincta, tametsi non sede, aut loco, quæ contrà. Sensuum uero, & cognitionis nostræ ordinem, nõ est secutus: alioqui primas obtinuissent partes inhærentia, & alia essent disiuncta, quę connexuit: alia copulasset, quę disgregauit, nempe quæ sub eundem sensum caderent, aut diuersos, tam internos q̃ externos. At uero in natura prima sunt causæ, principia, elementa simplicia, tum agere & pati: postrema omnium composita: nec simul sunt quantitas numeri, & quantitas molis, quum ex hac nascatur illa: & prior qualitas, quàm ad aliquid: nec ad aliquid naturæ est, sed artis, ut habitus. Adde quod sicut ipse idem Aristoteles in prima

De Aristotelis libris logicis. Categoriæ.

prima philosophia sapienter dicit, mens nostra non aliter se ad naturæ manifestissima habet, quàm noctuæ oculus ad lumen solis. Nec numerum quæstionũ de prima substãtia respexit, quum multa quærantur, quæ nõ sunt hic connumerata. Vt si quis roget, quomodo sit Socrates sublatus, ueneno inquiunt: cum quo disputat, cũ Prothagora. Iam heri & hodie de prima substantia non dicuntur: tempus uero de illis dicitur, ut genus de speciebus, & in ea diuiditur ut partes. Quid quod quæstiones cõfunduntur: Et in confesso est alia & ex his, & præter hæc potuisse dari genera, tum aliqua posse alijs concludi, & comprehendi. Nam permista & confusa esse sua prædicamenta Aristoteles non dissimulauit, quum aliqua ex his quæ essent πρός τι in qualitate posuisset, & positionem, ἐν ποιῷ πρός τι: qui si categorias tãtum collegit magis quàm digessit, & ostẽdit magis quàm numerauit, tolerabile est esse confusas: quod & nos fecimus in his, quę indicatione tantum egent, ut in ijs ipsis, & argumentorum locis. Et habent genera hæc tantam difficultatem, ut non solum adolescẽtulo in manus posita, & rudi, sed etiam grandiusculo, & maiore rerum cognitiõe instructo negotium facessant: ut nemo facile dixerit, quæ in his decem rerum generibus collocentur, egressus quotidiana illa, quæ crebro audit, nisi multum, & sæpe pertractarit: quod idem ipse autor fatetur in calce capitis πρός τι: imò uero nesciet, nisi unumquodq; norit definire, quod est infinitum. Sæpe etiam assignantur loca pro libito, aut ex leui aliqua coniectura, uel suspicuncula, traditis ab eo omnibus tam implicate, ut opus sit passim multis ad singula interpretatiunculis, imò interdum quoq; diuinatiunculis, tanquam cuneolis, & commissuris, recissuris, & reconcinnationibus, quibus nihil est tam alienum, ac abhorrens, quod nõ eo quò institueris, pertrahas: ut si quis quærat, quorum hæc sint prædicamentorum, gloria, fama, effectus, iusiurandum, ætas, testimonium, cuiusue liber? substantiæ ne? quum cõstet formam an qualitatis ex quarto ordine? si huius, cur magis quàm arboris? Tum similitudo, & paternitas: nam ad aliquid non sunt, neq; enim est paternitas filiationis pa-

ternitas. Atqui si sit patris paternitas: sic erũt omnia ex genere qualitatis πρός τι: quanquam satis multa ponat, ut scientiam, uirtutem, uitium, adducens non inconuenire genus & speciem esse diuersarum categoriarum, quum id tamen disertis uerbis neget in quarto Topicorum. Scio posse ad hęc responderi. Quid enim in contrarium adfertur tam apertum, ac dilucidum, cui respõderi non possit, præsertim à contentioso? sed illud ab inquisitore ueritatis est tacite spectandum, quàm apte, quàm congruenter, quàm bene. Iam hęc genera nihil ad diffiniendum iuuant, non ad diffinitiones essentiales, quum præter unam aut alteram ordinationem prędicamentalem, reliquæ propè sint ignoratæ propter differentiarum obscuritatem & penuriam: de qua Aristoteles ipse conqueritur: Nec accidentales causarum, inhærentium, partium: nam hęc in hisce elementis non explicantur.

περὶ ἑρμηνείας. Succedit Categoriis liber περὶ ἑρμηνείας, id est, de interpretatione, quod, ut nomen ipsum sonat, magna ex parte grammatici est potius, quàm dialectici officij: nam cuius est dicere, quid nomen sit, quid uerbum, quid pronuntiatum, quid uniuersale, quid singulare, nisi grammatici? Quod si ars grammatica tradita iam ante Aristotelem fuisset, supersedisset profecto philosophus acutissimus illis de rebus in dialectica præcipere. Sed quia uidebat non oportere illa à dialectico ignorari, quum nullus de iis mentionem fecisset, non iudicauit esse prætermittenda. Pronuntiata illa, quibus additur modus, non habent dialecticam, sed grammaticam quæstionẽ: uidelicet de significantia illarum uocum, ἀναγκαῖον, δυνατὸν, ἀδύνατον, ἐνδεχόμενον: qua uoce mirè est Aristoteles delectatus, pro eo, quod potest & contingere, & non cõtingere: quũ sit potius, ὃd solet fieri, ὃd usu uenit, quod est probabile, quod in nobis, inq; nostra facultate est situm: quod uerbo eius ostenditur ἐνδέχεται. In hisce autẽ modalibus, seu affectis uel res spectauit: quomodo aduerbia omnia modi sunt, & modales enuntiationes reddunt, quod Boëthus subsignificat, ut Socrates celeriter currit, benè, malè. Tum uerba, usu uenit, solet, congruit. Nam in hisce omnibus, & infinitis harum similibus, haud

haud secus quàm in illis de necessario, & impossibili, ambiguum esse potest, quid modi uel aientes significent, uel negantes, quæ quibus respondeant, & cum quibus recurrant aut non recurrant. Sin in pronuntiata ipsa est institutus, ut eas modales nominaret, quæ temperatæ, & affectæ essent modo quodam, qui ipsi pronuntiationi cõpeteret, ut necessario. q. necessaria enuntiatio, impossibile impossibilis: non uidetur causa cur quatuor illos ita recensuerit, quasi non essent alij. Eius enim sunt facultatis, & officij, uerum, falsum, scitum, opinatum, quę Ioannes Buridanus, & alij quidam scholastici in modos referunt, credibile, probabile, opinabile, certum, incertum. Nisi fortè Aristoteles pronuntiata spectauit ex rebus, non ex nobis. Sed certè in his nõ plus erat quod esset ex dialectica perendum, quàm in alijs, quibus aduerbia inseruntur. Adduntur uolumini περὶ ἑρμηνείας duo libri priorum analyticorum, utiles quidem illi, & magni, atque excellentis ingenij. Sed utilitas hæc obruta est primũ multis superuacaneis adiectis, ut de modalibus, quę ad rem non magis faciunt, quàm cætera aduerbia: Nam de illis statuendum est ex negatione, affirmatione, uniuersalitate, particularitate. Impossibile non aliud est hoc loco, quàm nunquam, necessario quàm semper, possibile quàm aliquando. Tum de reductionibus syllogismorum, de iis, quæ uera ex falsis nascuntur, quod est cuiusmodi ita prõptum, ut uix sit credibile Stoicos acutos homines, & in dialectica multum uersatos negasse id posse fieri. Omnia uero tãta subtilitate dissecat, ut laborio sius sit instrumentum intelligere, quã usum: ita pulcherrimum organum, & superuacaneis oneratum, & in tantas minutias fractum, & concisum parum habile utentibus reddidit. Sequũtur posteriora analytica, doctum sanè opus, acutum, & bonarum rerum plenissimum. Sed quorsum hæc tam bonæ? quid ad dialecticum de opinione, de errore, de ignorantia: non huius sunt loci, sed disputationis de anima. Demonstratio uero non uidetur ad dialecticum pertinere, quum hic probabilia tantum speculetur, & quæ contradictionem patiuntur ex Aristotelis ipsius sententia: Demonstratio uero incertis

Priora analytica.

Posteriora analytica.

certis, & indubitatis uersetur, ut magis id uideatur primæ philosophiæ, quàm dialecticę. Quæ uero de demõstratione, præterquàm quod sunt inuoluta & mirè intricata, nulli sunt usui. Demonstrationem uult esse ex primis, & necessariis, ex proximis, ex causis. Cedo respicis nos, & captum nostrum, an rerum naturam? Themistius Euphrade Hermolao interprete sic ait: Nec demonstratio ad naturam se ingenii nostri submittit, sed rectam tenet ad ueritatem uiam, nec quid ipsi possumus attendit, sed in solam rei naturam incumbit, illam uestigat, illam explorat, etiam si nobis ignota, inconspectaq; sit. Id si ita est, quid mihi tua ista longa, & accurata de demonstratione confert dissertio? nec enim ego pro captu naturæ intelligo, ac ne tu quidem, sed pro meo. Nos sumus homines, id est, ingeniis errori obnoxiis, & infirmis: natura habet intelligentiam non errantem. Qui scio ego quæ sint prima, quæ fine medio, quæ tu uocas ἀμέσα, quę necessaria naturæ. Quæ sint mihi talia uix scio, nedum ut illa norim naturæ intima, ad cuius manifestissima, ut tu ipse fateris, caligamus. Inanis est ergo tota de demonstratione traditio, & fine usu. Sed nec omnino uideris oculos in naturam cõiecisse, nam immediatas propositiones ad nos refers, in quibus nihil sit opus quenquam edoceri. Quod si homines doces, nõ erit tibi una, & perpetua demonstratio: aliis enim alia sunt immediata, & prima: alii uerisimilibus tãtum capiuntur: alii nec euidentissimis, & de quibus sensus testificantur satis fidunt, ut Academici: Alii omnia credunt sensibus, ut Epicurei: Aliis sufficit autoritas dicẽtis: Alii res sensibus expositas requirunt. Erit ergo demonstratio quasi Lesbia norma, quæ se ædificio accommodat, nõ sibi ædificium. Iam necessaria requiris, id est, quæ impossibile est aliter habere: istuc uero quãdo erit notum? quum omnia uniuersalia ex singularibus sint nobis collecta, quę singularia quum sint infinita, persequi omnia non potuimus: at si unum deest indiuiduum, non constat uniuersale. Et uniuersalia longo usu comprobata, erant nobis in cœlo, in elementis, quæ uel tempora, uel loci prodiderunt non posse in uniuersum affirmari. Iam causas requiris: & hic

Demonstratio.

& hic quæ nobis tenebræ? quæ quorum sint causæ, qui effectus nescimus. Quid agis, ludis ne nos, haud aliter demonstrationem constare uis, nisi ex tam raris, tam procul petẽdis, tã penè impossibilibus, facis perinde ut qui ad morbum grauissimum, & deploratum medicinã pro mittunt confectam ex tribus aut quatuor simplicibus, quorum unum est in India inuenire, alterum apud Seres, tertium in Ryphæis montibus, quartũ in nido Phœnicis ex cineribus prioris nascentis. Quæso te, profer demonstrationem unam, uerbi causa, tanquam ad alias exemplum, quæ cõstet ex ueris, primis, immediatis, notioribus, prioribus, causis? conclusionis: erit ne uero illa, quæ est in ore totius scholæ? omne animal rationale est risibile, omnis homo est animal rationale, ergo & risibilis. Non tam homo est per hunc syllogismum risibilis, quàm ipsa demonstratio ridicula: ceu uero in propositione insint illa magnifica, uera, necessaria, immediata, notiora, priora, causæ conclusionis. Cedo uero, quid hic agunt causæ? an non etiam effectus demõstrant eas, & quidem certius, atque efficacius utique nobis: num non alia etiam demonstrant in duabus illis quæstionibus, sit ne, & quid sit: quas duas solum cur posuerit, nescio, quum sint aliæ de quibus possit & quæri, & disputari, & quatenus licet, demonstrari etiam, ut de omnibus categoriis. Posti utraque analytica sequuntur octo libri de locis argumentorum, quæ dicuntur τοπικὰ: locos uocant, & ceu thesauros argumentorum, quum ipsi argumentorum nihil habeant: nec enim hi loci sunt pixides, quibus continentur pharmaca, sed pixidum indices. Opus Aristotelis est longum, uarium: multa sunt in eo præclara, sed ita tamen disserit, tanquam qui colligit sparsa, non qui formulas, & præceptiones artis tradit ad usum aliquem conducibiles. Qua de re iam antea iure questus est Rodolphus Agricola. Nec enim ex operis illius satis iusti lectione quamlibet diligenti, & sedula, facultatem se ullus sentiet nactum unius argumenti inueniendi. Sunt inquisitiones quæ sint genera, quæ differentiæ, quæ propria, quę accidentia, quæ diffinitiones loquaces, inuolutæ, molestæ: & quod liceat cum bona

Topica.

tanti

tanti uiri gratia dicere, nonnunquam etiam subineptæ, sed infrugiferę prorsum. Neq; enim quærit unquam alius quis quid cuius sit aut genus, aut species, aut accidens. Admiscet quæ sunt alienissima, ut de eligendo, & fugiendo: in quo uidetur philosophus syluam quandam ad cõmunes locos congessisse, ut suos in thesibus exerceret, & quæstionibus indefinitis, sed ad inueniendi rationem parum commode. Ex his libris Topicorum sumpsit Porphyrius quæ de quinq; uocibus composuit, opus, ut mea uticq; sententia, utilissimum, ita longe ab utilitate tradi tum. Prætereo ταυτολογίαν, & molestiam orationis: de re loquar. Primum in eo locum obtinent quæstiones, quarũ nec numerus est ullus, nec ordo certus. Alĩ alia quærunt, alĩ prius, alĩ posterius, prout est cuiusq; ingenium, & mentis intelligentia: nos enim respiciũt, & nostrum captum, non naturam. Iam unde sumuntur quæstiones hę, quid est, quale est, & ea, quæ hisce respondentur, nõne ex uulgo? quod Aristoteles fatet primo Topicorum. Atqui ad multa quæsita per quid est, qualitatis responsum adiungimus: ut quid uides? hominem albũ armatum, patrem tuum: ut apud Poëtam.

Prædicamẽta Porphyrii.

Dic mihi quid feci, nisi non sapienter amaui.

Et in Propheta. Quid uides Amos? trullam cementarii. Et ad quale ποῖον Græci substantiam sæpe reddunt: Lapis quoq;, ut qualis res est homo? animal ratione prædi tum: nam & qualitatem compositum naturale uocant quidam, ut Cicero in Academicis: sicut Stoici ποιότητας. Iam uero quid dicunt esse prædicari in quid? Ea inquit Porphyrius prædicari in quid, quęcunq; conuenit eum qui interrogatus est, quid est aliquid, reddere. Atqui ad huiusce rei intellectum necesse est euoluisse totam philosophiam, quæ est de natura. Neq; enim Aristoteles ipse in libris Topicis tot uerbis tam altè, tam anxiè reperitis, explicare ualuit, quid genus esset, quid species, quæ dicantur per quid: & accidens, ac propriũ, quæ per quæ le. De genere locuturus Porphyrius patrem, & patriam dicit esse genus: in qua lingua? In Phœnicia credo. Et mihi genus ab Ioue summo est, inquit ille. Et genus qui dicis Olympo, quod & ipse ostendit Porphyrius suo exem plo:

Genus.

Siue à parente, inquit, siue à patria: Sic enim Orestẽ à Tantulo dicimus habere genus: Hylũ ab Hercule. Rursus Pindarum genere Thebanum esse: Platonem uero Athenienſem. Est enim patria principium cuiusq; generationis, ut pater. Non dixit Tantulum esse Orestis genus, aut Thebas Pindari. Differentiam Porphyrius finit, qua abundat species supra genus, quasi non & abundet risibili homo supra animal, quemadmodũ & rationali. Quod si dicatur non catenus esse speciem supra genus, responsioni huic aqua hærebit, quod aiunt, petetur principium, & uitiosissima erit diffinitio, nempe perplexa: & id quod accuratius esset explicandum, & declarandum, pro luce inferetur minus etiam obscuri: quũ enim ex accessione differentiæ ad genus constituatur species, quomodo tu in diffinitione differentiæ de specie meministi, tãquam iam nota & explicata? Cedo, quas differẽtias adfers: miram earum penuriam dicit esse Aristoteles, nec ullis nos rebus quum magis indigeamus, magis carere. Rationale est hominis differẽtia: uix aliam pro ferunt simplicem, nec ea ipsa est hominis ex sentẽtia philosophorum, nam & angeli sunt rationales, quos illi uocant deos, & quidem animalia rationalia. Quid quod si in adiectiuo illo rationale animal pro substantiuo intelligas, potius erit iusta diffinitio quàm differentia. Sed rationale dicunt differentiam, capacem disciplinæ dicunt proprium. Quid hoc plus habet, aut minus, quàm illud. Quæso bipes, & quadrupes, & uolatile, & aquatile, quæ ab Aristotele & Porphyrio, pro differẽtijs ponũtur, implent rationem illam differentiarũ, quæ essentiã dicant, & formæ rationem, & diffinitionis essentialibus sint aptæ, quum accidens designent. Quod si hæ sint differentiæ, quid Aristoteles differentiarum inopiam deflet? Quomodo hæc congruũt cum hoc Porphyrij dicto: Interius autem perscrutantes, nõ quodlibet eorum, quæ sub eodem genere sunt diuidentium esse differentiã, sed quod ad esse conducit, & quod quid erat esse, & eius rei partes. Ergo bipes, aut uolatile, non sunt differẽtiæ. Verum enimuero quis hoc dictum intelligat, quis ullam assignet differentiam, tam arctis limitibus conclusam.

Differentia.

Non

Non immerito Aristoteles ait nos differentiarũ uexari paupertate, si differentiæ omnes ad tam exactam censuram æstimantur. Quis uero scit an mortale ad esse hominis conducat: quasi uero non possint homines esse immortales, ex Dei munere, ut anima: corporeũ uero & incorporeum non formam attingunt, sed materiã, quæ pro differentijs ponunt in ordinatione. Quid ꝙ Quintilianus mortale & immortale species dicit esse animalis generis. Sed rhetoris dictum parum exactè ad philosophię formulas dicent esse tornatũ: quale illud est Ciceronis, & Ciceronẽ secutorum Senecæ, Victorini, & Capellæ, Romanum, & Troianum species esse hominis, quum non sint hominis, sed nationis: neq; enim ad essentiam hominis pertinent, sed ad accidens: & de suis indiuiduis non in quid prædicantur, sed in cuias. Nam q̃d dicitur humanum genus, & de genere hominum alios Romanos esse, alios Troianos, genus eo loci pro gente sumitur, aut natione, aut forma: & ratione, & modo: ut genus uini, genus cibi, genus dicendi, genus belli. Sed hæc omnia ita sunt perplexè, & obscurè diffinita, ut mirum non sit labi in eis magnos uiros, & contraria inter se dicere. Bipedem Aristoteles differentiam facit, & Aristotelem sequutus Quintilianus. Porphyrius dicit esse proprium. Martianus etiam sic finit differentiam: est sufficiens ad id quod susceperis discretio. Et alio loco: differentia est sufficiens quæstioni discretio, ut si quæratur inter hominem leonémque quid interfit: respondeatur quòd homo mitis, leo ferus sit: quod quidem nec hominem à mitibus cæteris, nec leonem à feris alijs distinguit animalibus. Sic ille: quæ omnia Porphyrius, & schola reijceret, tanquam imperita. Sed de proprio quid dicunt? Porphyrius proprium in quatuor significatus diuidit, quod soli, quod omni, quod soli & omni, quod soli omni & semper. Quintilianus etiam proprium dicit, aut quod soli accidit, ut homini sermo, risus: aut quod utiq; accidit, sed non soli, ut igni calefacere. Quomodo potest proprium uocari, quod sit alij commune, non secus, quàm si bonum dicas malum, album nigrum, calidum frigidum: idq; Aristoteles uetat fieri: nã

Propriũ.

bipes

bipes non propriũ est homini, sed generale, & amplius. Nec quod aliquo tempore, inest soli, nisi etiam propriũ dicas esse homini bipedem esse, quũ solus sedet domi, cũ cane, & equo: aut à dextris esse, quod Aristoteles admittit, quo nihil uideo absurdius. Adde quàm ineptum est tertiæ rationis proprij exemplum Porphyrij, canescere in senectute: atqui si hoc omni homini accidit, semper accidit, nẽpe in senectute canescere: neq; enim Porphyrius canescere pro exemplo dedit, & explicuit in senectute, sed totum hoc est pro exemplo datum, canescere in senectute: Græce enim sic legitur: καὶ τὸ μόνῳ καὶ παντὶ καὶ ποτὲ, ὡς ἀνθρώπῳ παντὶ τὸ ἐν γήρᾳ πολιοῦσθαι. Sed de uerbis ne simus nimium soliciti, conniueamus ad hæc minuta. Aiunt differentiam, & proprium non accipere magis & minus. Ego uero nõ uideo cur unus homo nõ sit altero & disciplinæ capacior, & ad nauigandum aptior, aut ad artem medicam. Nam si essentia capacitatis aut facultatis ad disciplinas, ad nauigandum consideretur, nihil magis recipit aut minus: tam enim alba est hæc charta, quàm ille gypsus in essentia rei albæ. Et hęc adeo obscura, inuoluta, difficilia, traduntur pueris paulo ante è ludo triuiali egressis, quæ non intelligunt grãdes natu in philosophia detriti ac penè consumpti. Postremus est liber de sophisticis redargutionibus, haud sanè inutilis disputantibus, in quo nihil conuellemus, ne quidam nos arbitrentur anxie in Aristotelis operibus scrutari, quæ carpamus. Totius Logici instrumenti hæc est clausula: Reliquum erit uestrum omnium, uel eorum, ad quos hæc peruenerint, ut uenia ijs detur, quæ uidebũtur ad institutionem prætermissa, gratia autem habeatur pro inuentis, hoc uero est mea sententia æquissimum. Nam nulla ars simul & inuenta est, & absoluta, nec ille tam multa potuit unus, & primus inuenire, ac iudicare, multa ex ijs, quæ inueniebat noua, admirabatur, inspiciebat propius: necdum tamen satis sibi fecerat familiaria, censere ac æstimare ut posset, quod omnibus contingit inuentoribus. Nec dubito, quin idem mihi in ijs, quæ ipse pario. Itaq; de Aristotele non dicam plura, quem ego ueneror, uti par est, & ab eo uerecunde dissen

Elenchi.

Aristotelis enarratores.

tio. Aristotelis enarratores Græci Alexander, Themistius, Simplicius, Psellus, Philoponus, & alij, multũ habent uerborũ: sententiarũ non aliud, q̃ ipse Aristoteles. Latini nostri prisci illi Apuleius, Capella, Augustinus, Boëthus dialecticã suã deprauarunt, & uim attulerunt Romano sermoni, q̃d illũ in ijs, quæ ad linguæ proprietatẽ spectarẽt, præceptis Græcitatis obtẽperare coëgerunt inuitũ, ac repugnantẽ. Quæ em̃ sunt ex ratione linguæ, ea in unaquaq; lingna sunt sua libera, & popularis potestatis: ut nec princeps quidẽ quicq̃ habeat in ea iuris, quãlibet in alia potens ac sæuus: nec qui donare homines ciuitate potest, uerba põt, At Latini dialectici per oĩa Aristotelis uestigijs institerunt in præcipienda, & tradenda dialectica: ut quæ ille de uerbis, de noĩbus, de enuntiationibus, non malè Græce tradiderat, nostri ad Latinũ sermonẽ malè detorquerent. Cuiusmodi sunt de noĩe, & uerbo infinito, de enũtiatione infinita, seu incerta, & alijs: quæ ex grãmatica, & loquendi usu censenda sunt, non ex formula dialecticæ, & quidẽ, si dijs placet, Græcanicæ. Neq; enim substantiæ nomen infinitari posse credo, nisi perraro: ut apud Ciceronẽ in primo Academicarum: Nec uero aut quod efficeret aliquid, aut q̃d efficeretur posse esse non corpus. Quod uersum est ad uerbũ de Græco Zenonis. Græcis enim facilius erat uti infinitis, quibus illud intelligeret ὤν, ἢ ὄν. πᾶς οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ὢν ἄνθρωπος. Latine uero quis sic loquitur, nõ homo disputat, ut intelligi uelit, aliquid disputat, quod nõ est hõ: uel nõ Socrates uenenũ bibit, id est, q̃d non est Socrates. Egeo non pane sed pecunia: an aliqua re quæ nõ est panis? Cicero pro Cluentio: Non Archimedes potuisset melius describere. Et pro Rabyrio Posthumo: non amicus mihi, nõ Põpeius fuit: an aliquis, aut ut ipsi uolũt aliquid quod nõ est Archimedes, quod non est Põpeius? ut apud Quintilianũ: Raro inuenies iudicialẽ, in cuius parte aliquid eorũ, quæ supra diximus, reperiatur: an in eo quod non, est pars, sicut apud eundum: hoc fecisti, nõ hoc feci. Et Portius Latro: nulli non oculi senatorum statim consignarunt ingrediẽtem: & alia innumera. Latini enim circumloquuntur, quod nõ est hoc, aut illud.

Cicero

Cicero conuersione illa per finita, & infinita extrema: de qua est Apud Aristotelẽ in libro περὶ ἑρμηνείας: ut oĩs hõ est animal, nullum nõ animal est homo. Sic utitur in rhetoricis: Si constitutio & ipsa pars constitutionis quælibet intentionis depulsio est, quæ intentionis depulsio non est, ea nec cõstitutio est, nec pars cõstitutionis. Quare illa apud Aristotelem πᾶς οὐκ ἄνθρωπος ἐστὶ δίκαος, sic erant uertẽda: Quicquid non est homo, est iustũ: nec Græci nomina hæc infinita obseruant, ac nec ipse idẽ præceptor Aristoteles ut in quarto Topicorum εἴτις ἡδονὴ μὴ ἀγαθὸν, si qua uoluptas non est bona. Quid quod ubi hærere possit negatio, ex usu censendum est, non ex canone. Vt Martialis:

Pellibus exiguis arctatur Liuius ingens,
Quem mea non totum bibliotheca capit.

Quo loco negatur uerbum, non infinitatur illa uox totum. Apud Ouidium:

Etsi nullus erit puluis, tamen excute nullum.

Quid illud est ex formula? an non potius ex intelligentia communi, & consuetudine illum ipsum qui uidebitur inesse, aut eum quem finxeris. Nam infinitari uerbũ adiectiuum, illud penitus est non solum in Latino sermone, sed etiam in Græco alienissimum, & intelligentiæ repugnãs: ut apud Ciceronem: Quum ingressus iter sit pedibus in equum omnino ascendere non uult. Quis sit sensus, uult aliquid, quod non est ascendere. Non minus peccatum est in quantitatibus, ut uocant, enuntiationum. Aliquis concionatur, & quidã concionatur, particulares sunt. Atqui non magis hæc, quidam concionatur particularis est, quàm hæc, Socrates concionatur, si qui audit, Socratem non norit. nam dicenti quidam concionatur, subiectum singulare est: audienti uero, si Socratem non agnoscat, nõ minus est uerbum illud Socrates confusum, & uniuersale hominis, quàm illud quidã. Iam hæc omnia, omnis homo est animal, animal est omnis homo: omnia bonum appetunt, & bonum omnia appetunt: aliquis concionatur, aliquis non cõcionatur, non aliquis concionatur, uulgaris sunt consuetudinis. penes quam est istorum omnium lex, & arbitrium. Te-

rentius hic solus nescit omnia: intelligi potest, uel non omnia ab eo sciri, uel nihil. Cur non bono uiro stipem dedisti? aliâs hoc est, non esse datam bono, aliâs esse data ei, qui bonus non sit. Cicero pro Sestio: Omitto gratulationes, epulas, partitionem ærarij, beneficia spe promissa, prædam, lætitiam paucorum, luctum omnium: hic omnium quasi plurimorum, aut reliquorum omnium. Ideo Aristoteles sensus, oppositiones, leges uniuersalium & particularium posuit. Quæ uero essent uniuersales, hoc est, quibus uerbis, & signis, qua constitutione, quo ordine fierent, non attigit. Videlicet sciebat de illis non posse in uniuersum præcipi, quæ essent usus uarij, & mutabilis. Idcirco etsi dixit, qualia soleret uocare usus uniuersalia, qualia negatiua, aut affirmatiua, non tamen uniuersalibus regulis definiuit. In indefinita magis est admittendum peccatum, quæ pro intelligentia fit, uel uniuersalis, uel indefinita, uel singularis. Romani hanc urbem condiderunt. Romanus homo hæc scripsit: non omnes, sed aliqui, aut aliquis. Ecce tibi equus, quidã, certus: beata uita uirtute constat: omnis beata uita, uides ad omnia eam genera tranfire, idcirco infinitam seu incertam uocari, quod ambiguæ sit naturæ, & mutabilis. Iam in affingnando subiecto, & prædicato, rem spectant non uerba: ut quũ dico Socrates est albꝰ, uel Socrates esthõ, semper Socrates sit subiectũ quocunq; uertaꝰ, quia in eo fundatur ratio prædicati, nempe iustus uel hõ. Sed nõ considerãda spectanda etiam esse noĩa, & uoces: ut quum dico hõ est animal, aliquod animal est homo, non omne animal est homo. Videndum enim non quid res sit, sed quid ego significem, quod nec ipsi possunt negare: nam dicunt in conuersione ex subiecto fieri prædicatum, & contrà. Item in conclusione indirecta: ut aliquod animal est homo. In Baralipton: omne risibile est animal, & omnis homo est risibilis. Ex duabus particularibus negatiua, & affirmante. Martianus Capella, & Boëthus subalternam oppositionem cõstituunt. Quæ oppositio est, si quis dicat: Omnis homo disputat, Socrates disputat. Quid habent contrarium inter se homo & Socrates. Nec subcontrariæ sunt oppositæ, non magis quàm si quis dicat: Socrates di-

tes disputat, Plato non disputat. An repugnat sibi, qui dicit: Aliqui senatorum sunt assensi, aliqui non sunt assensi. Aristoteles ait oppositionem esse affirmationem, & negationem eiusdem de eodem, & non æquiuocè. Quidicunt aliquis etiam aliquis non, nec de eodem loquuntur & ferè æquiuocè. Eandem Latinæ linguæ proprietatem oportebat seruatam esse in aliꝭ locis dialecticæ. In Elenchis multæ captiones, quæ in uerborum ambiguitate sitæ sunt, ac constitutæ, in Latinum uersæ, nec gratiam, nec intelligentiam obtinent: quoniam proprietas Græca non est mutata: ut discentes sunt scientes, μανθάνειν enim illis est intelligere utentem scientia, & accipere scientiam. Quæ expediunt bona sunt: ἄλυσ expediens est, & necessarium: cuiusmodi sæpe mala sunt necessaria. Quod ais esse, hoc tu es, propter infinitiuum, qui apud Atticos nominatiuo iungitur, κοὐκ ἄρα ὁ σὺ φησ εἶναι τοῦτο σὺ φησ εἶναι: & putas est silentia dicere, propter Græcum accusatiuum σιγῶντα, qui est singularis masculinus, & pluralis neuter. Iam quum ad cõiunctam orationem & confectionem est uentum, in qua sunt duo, argumentũ, quod est inuentum probabile, & argumentatio, quæ est confectio ex probabili, & eo quod probatur. Vt Medeã esse matrem est argumentum, cui si addas, ergo amat filios, argumentatio est. Cicero & Quintilianus & eos de inceps secuti confundunt hæc. Nam Cicero locum facit in Topicis à consequentibus, antecedẽtibus, & repugnãtibus, cum hæ sint rationes argumentationum hypothecticarum, non argumentorum unius certi loci. Quippe ex omnibus licet talem formulam conficere, quodidem Cicero ostendit exemplis suis: Si pecunia signata argentum est, legata est mulieri, est autem pecunia signata argentum, legata igitur: & sic de aliꝭ, quæ ipse uocat semper loca dialectica: nisi fortè aliam esse rhetoricam inuentionem putet, aliam dialecticam: quum sit una tantum, eaq; magis dialectici iuris quàm rhetorici. An dialectico solam relinquit argumentationem, quæ est de iudicãdo, errore Stoicorum adductus, de quo sum in principio locutus. In eundem errorem lapsus est Quintilianus, item Boëthus, cui, ut Agricola censet, minor est tri-

buenda uenia, qui accuratius hæc susceperit tractanda, quàm magnis illis uiris licuit Ciceroni, & Fabio Quintiliano: quos diuersa ab istis studiorũ ratio tuetur. Quintilianus uero inter syllogismum & epicherema hoc esse, inquit, discrimen, quòd syllogismus constet necessarijs, epicherema probabilibus: atqui hoc non est discrimen argumentationis, sed materiæ. Sicut quum enthymema aliud ducit ex pugnantibus, aliud ex cõsequentibus, quæ pertinent ad locos argumentorum. Iam argumentũ facit à dissimili: ceu uero dissimile aliquid probaret, nam qui dicit:

Non tamen ille, fatum quo te mentiris Achille,
Talis in hoste fuit Priamo,

Similitudine seu exemplo ualet. Pater tuus non fecit, ego nec tu debes facere. Tum causa seu origine, ille nõ cit, ergo si tu feceris, ab illo degenerabis, nec uerum ei tibi ab illo genus. Comparatione quoque: Ille in hoste nondum uicto fuit clemens, tu ergo debes esse in hoste iam uicto. Sicut in facto Fabij apud Liuiũ uerbis M. Camilli: Vos in pace uultis urbem deserere, ille nec sacra deseruit obsessus. Cicero locum ponit à differentia, quæ Quintilianus dissimilitudinis dixit. Non si uxori uir legauit omne argentum quod suum esset, idcirco quæ in nominibus fuerunt legata sunt. Multum enim differt in arca ne sit positum argẽtum, an in tabulis debeatur: hoc uero nihil probat, tãtum quod antea probatũ erat dissolucit, & dissoluit: non hæc est collectio, sed dissipatio collectionis. Nam quod alius confecit legatũ esse hic per diuersionem ferẽtiam destruit. Sin uero hic idem persuadere uelit non esse legatum, aliunde erit ei petendum argumentũ. Sed Ciceroni non tam facienda est harum rerum, ac permagna habenda gratia, qui ipse tum primum propè inuentor excudit nobis partem dialecticæ utilissimam de inuentione: quod opus inutiliter ab Aristotele cõfectum Cicero ad utilitatem ingentem aptauit. Boëthus in tradendis differẽtijs Topicis, quod opus ex Cicerone, & Aristotele, & Themistio concinnauit, uno aut altero Aristotelis dicto inductus est ad maximas singulis locis assignandas. Aristoteles enim, in secundo Topicorum

coniugatis tractans, inquit: Manifestum est quòd si ostẽderit quis de coniugatorum aliquo bono uel laudabili, & alia erunt ostensa esse talia. Vt si ex laudabilibus est iustitia, & iustum, & iustus, & iuste. Item de contrarijs loquens. Cuius generatio, inquit, bona, & ipsum bonum: & uice uersa. Item de corruptione, & generantibus & corrumpentibus, ex ijs quæ à philosopho erant exempli causa dicta, Boëthus maximas collegit singulis loco rum: quod aliud non fuit, quàm infinitam possessionem locorum cõtrahere in magnas angustias: & latissime patentem usum effecit, ut nullus pene esset. Quis enim uti possit locis ad illas maximas redactis: quasi uero non aliter usus sit locorum, nisi per illas: hæc omnia argumenta, ut exemplum aliquod adferam, sunt à causa efficiente: Bonus, quia boni filius. Vir magnus, quia Scipionis nepos. Calidum, quia admotum igni. Decet te hoc facere, quia filius es Syllæ: & non decet, quia filius Q. Fabij. Opus seruandum, quia magni autoris: & non seruandum, quia hostis. Quæ dabitur in his omnibus maxima? Sed uenio iam ad amicos meos recentes, ut ipsi uocant, sophistas, in quos tanquam in nauis sentinam omnia huius artis uitia confluxerunt, & Aristotelis & priorum, & longe plura, & fœtidiora, quæ ipsi de suo adiecerunt. Itaque quæ in antiquis reprobaui ea supersedebo hic recensere: tantum ea consectabor, quæ sunt recentiorum propria. Irrumpit ad tradendam dialecticam iuuenis ignarus Latini, & Græci sermonis, ignarus earum rerum, atque artium, quæ his duabus linguis sunt proditæ. Primum omnium quorsum pertineat dialectica ignorat, quæ sua, quæ aliena. Itaq; & sua aliis cesserunt, & ipsi inuaserũt aliena. Nam totam eam partem, quæ est de argumentis inueniendis, occuparunt rhetores dialectico non inuito. Primum quod quum Aristotelem partis huius uel inuentorem, ut inquit Cicero, uel certe præcipuum præceptorem uiderẽt illa adeo obscure ædidisse, ut uerti in usum aliquem non queant, Ciceronem uero accõmodasse operi, & eius traditionem Boëthum esse amplexatum audito Ciceronis nomine, tanquam aliena nota inspecta, uerecundi ho-

Recentes dialectici sophistæ.

mines manum continuerunt. Videbant etiam rhetores apertius de illis præcipere & aptius ad exercitationem. Tum etiam libenter cesserunt possessione sumptuosa, ad quam tuendam magnis esset diuitijs opus: legenda, tenenda, cognoscenda multa, sine quibus inuentio tueri se & nomen suum nequit: nam quid de pisce, de lapide, de re publica, de re familiari inueniet, qui ne nomen quidem unquam antea audierat. & adeo peritiæ huius usum amiserunt, ut quod est inuentionis argumenti ad iudicii argumentationis transferant. Nam quemadmodum argumentatio bene censetur per figuras, & modos syllogismorum, ita ipsi dicunt per locum à genere, per locum à causis, per locum à coniugatis, à maiori: quasi in hoc sint parati loci, ut censuræ sint argumentationum, & non indices argumentorum: ipsi eam retinuere solam quæ est de inuentione, more spinosorum Stoicorum, ad quæ nec linguæ opes, nec multa rerum suppellex magnopere uidetur eis necessaria, sed tantum garrula quædam imperitia, & loquacitas inuicta: & pro illa uetere diuisione Logicam esse aliam de inuentione, aliam de iudicio nouam ipsi diuisionem adduxerunt, esse logicam ueterem, & logicam nouam. Cur ita nominetur, non magis scias dicere, quàm cur digestum nouum, & digestum uetus: Logicam appellant ueterem, in qua de simplicibus agitur terminis, uel pronuntiatis, prædicabilia, categoriæ, & de interpretatione. Logicam nouam priora, posteriora, Topica. Tum huic addunt septimum tractatum quem recentes adiecerunt pomœrio ueterum imperio longius prolato. Ipsi tanquam uento quodam transuersi acti in metaphysica impetum fecerunt: non illinc modice repetunt, quæ uidebatur ad logicam pertinere, ut Aristoteles fecerat, sed penitus se, & pueros suos immergunt in arcana illa naturæ, quæ cõstare, & intelligi nisi penitus modo possunt, nisi gustatis his exterioribus: nam ordo nostræ cognitionis hinc est ad illa, nec eò penetrari à nobis potest, nisi per hæc, quæ sunt foris. Ab incognita enim itur per cognita, & ad mentis iudicium per sensuum functiones. Isti contrà rudem puerum, & a grammatico recentem statim prædicabilibus, & prædi-

mentis, & sex principijs proluũt: ut olim Germani pueros suos recens natos rapido & gelido flumine. Sunt qui perpetuo ibi detinent, ut q maximè sunt reales, quasi uero ad nugandum in illis commentis inuenta sit dialectica, & non ad rectè disserendum. Ibi nascuntur mira mõstra quæstionum, de natura communi, qua miror non interdũ eos terreri insomnijs, aut de illa in tenebris audere uerba facere, adeo res est monstrosa. Antisthenes, ut puto, primus uniuersalia quędam finxit in rerum natura à singularibus seiũcta. Plato Ideas posuit. Porphyrius quum hæc aliena esse à suo instituto uideret, consulto se uitaturum hanc, & similes quęstiones est prędfatus: isti non abstinent, quanquam ipsa & absurditate sui & argumentis nominaliũ iam est eò deducta, ut si apertius uelint utique eloqui, appareat eos idem sentire. Hinc de cõpositione generis, & differẽtiæ, ad constitutionem speciei. Quomodo sudatur cum uelint genus esse pro materia, differentiam pro forma: ideo ponunt compositionem physicam, & metaphysicam, ut hæc conflata sit ex quiditate generis, & quiditate differentiæ: & alia, quæ si quis legat uir cordatus, & opiniõibus antea, partibusq; non infectus, facile exclamet, ô nugas accuratas! ô eruditionem imperitam! Iam in prædicamenta infarciunt quicquid tractari uel solet, uel debet in prima philosophia, de omni rerum genere. Attigerat quidem nonnulla ex his Aristoteles, sed leuiter. Gilbertus Porretanus longius mouit sex principijs conscriptis. Albertus Grotus & deinceps alij, nauem in altum deduxerũt, ut nullæ iam terræ appareant, cœlum undiq; & undique pontus. Prætereo quæstiones illas ridiculas, utrum res ponantur in prædicamẽto, an nomina? quum disertis uerbis Aristoteles de uocibus loquatur: quasi uero res possint prædicari, aut nomina prædicentur, nisi res aliquas significent. An Deus collocetur in prædicamento, timẽt scilicet pij homines, ne infinitus finito concludatur loco. Tum ascendunt supra prædicamenta, & faciunt sex transcendentia ex Sophista Platonis malè intellecto, ens, res, unum, bonum, uerum, aliquid. Sic possent addi sexcenta, existens, idem, utile. Vero, & bono quis utitur,

pro transcendentibus: non nego quin aliquo in sensu omni rei cõueniant, ut uerum ad essentiam pertineat, bonum ad finem: Illud intellectus, hoc uoluntatis, sed utrũque in Deo: nam nos fallimur fere, & in iudicando, & in eligendo: nec minus esset transcendens utile aut commodum, quàm bonum eadem ratione. Nec naturalia passi sunt quieta esse, libros Aristotelis de anima in posteriora effuderunt. Ad diuina trangressi puero in schola ludenti ac nuganti de syllogismis diuinis in manus dederunt, rem arduam, & periculosam. Ibi tam confidenter distribuunt, singularizant, particularizant, cõplete, incomplete, q̃ si de pomo aliquo esset sermo: & dum uolunt rem humana ingenia superantem in pueriles formulas redigere, in multa incidũt absurda, & impia, quæ tamen consuetudo inter illos effecit leuia: ut tres esse deos, tres essentias diuinas, filium esse patrem & non esse patrem, & alia, quæ aures abhorrent audire. Loquuntur ipsi de rebus offensiuis piarum aurium, quę possunt esse magis? Sed his quia soliti audire non offenduntur, ijs demum permouentur, quibus non assueuere: Et quũ nihil sit apud ipsos abiectius, aut despicatius grammatici nomine, ipsi plura disserunt, quæ penè sunt ex triuiali schola, q̃ ipsi grammatici. Sed omnia absurdissime conuersis uocabulorum significatibus, quò illis collibitum est, ut nihil reliquerint integrum, facile hoc sibi uindicãtes, quum corrupta grammatica & lingua tanquã sensu amisso, nemo esset, qui iniuriã sentiret, aut doleret, aut per iniuriam occupata repeteret. Nam quæ in libris de interpretatione tractantur, an non literarij sunt ludi? ostendi de nomine, de uerbo, de negatione, affirmatione, de signis, de quantitatibus pronuntiatorum: in quibus nuperrimi dialectici non contenti corruptela significationum, quam à maioribus acceperant, quandoquidem illa iam uulgata, & protrita uidebantur, ipsi nouã penitus linguam inuexerunt: cuiuslibet hominis quilibet asinus, & asinus præter ab asinus, & asinus possibiliter non sunt: alter alius homo est ipsemet: cuiuslibet alterius hominis alius asinus est ens. Quis hæc ulla in lingua intelligat? adiectis literis quãdoquidem uerba deerant

rant, & ad melius diuinãdum. In terminis, quos primos obijciunt pueris suam scholam ingressis, quid aliud loquuntur, quàm de significatiõe, de complexione, de incomplexione, de communi, & proprio, quæ sunt puerilis in Grammatica instituti. Sed de his quomodo præcipiunt? Terminos Aristoteles uocat in Topicis quasi extrema enuntiati τὰ ἄκρα: & Boethus eodem sensu nomina & uerba quæ in simplici propositione prædicantur: ut in eo quod est Socrates disputat, Socrates & disputat termini sunt. Isti quum terminorum notitiam tradant pueris tanquam rerum simplicium, ex quibus conficiuntur enuntiationes dialecticæ, integra pronuntiata, & lõgas orationes faciunt terminos: & Homeri totam quã longa est Iliadem aut Odyssæam: imò Iliadem & Odyssæam. Si quis inter utranq; adscribat τὸ κὴ, uocem omnẽ uolunt significare se, & suum prolatorem, & prolatori similem, quin etiam scriptorem, & tabellarium, & pennam, & manum, & Latinam literã, & Romanos, & Carmentam inuentricem, & alia ridicula. Quod si circulus œnopolij sit hederaceus, significabit Virgilium, quoniam hedera coronabantur poetæ: ueteres item ac ruinosos parietes, qui hedera solent uestiri: & festina lente significabit Augustum Cæsarem, quod is dicto illo soleret delectari: & laurus populum Carthaginẽsem, quod de illo triumphans Africanus lauro est coronatus: tum locus omnis eum, quem aliquando in eo loco uel uidimus, uel audiuimus fuisse: & alia ridicula absq; numero. Non est hoc significare, sed admonere, & alicui aliud ex alio uenire in mentem. Nec minus illa iocularia: si ex eodem atramento, quo scribitur hæc uox homo, scribatur illa buf, an buf significabit? Nam isti non contenti rebus naturalibus, ad ea quæ supra naturam sunt, imò cõtra naturam, se extollunt, etiam inter pueros: ut atramentum poni in duobus locis: omẽs terminos creabiles creari: horam diuidi per partes proportionales minoribus huc uel illuc terminatis in qualibet parte: diuidi hoc corpus in duas partes, rursum coniungi, sed contrarijs copulis quàm antea: uel in partibus paribus Socratẽ esse album, in imparibus nigrum: creari aliquod infinitum, & alia

& alia eiusmodi. Quasi ullus sit horum usus in dialectica, & communi uita, nec illorum quidem quæ nunquam contingunt, antecedens esse Romæ, consequens Lutetiæ: uel antecedens proferri nunc, consequẽs cras. Quorsum hæc? Si assecuti peritiam necessariam in his animi gratia, tanquam tesseris luderent, forassis essent ferendi, sed homines imperitos relictis ueris, solidis & seriis, huc se conferre quis ferat? hoccine est instrumentum seriarum disciplinarum plusquam pueriles lusiones? Sed de significando, quis melius potest, aut debet præcipere, quàm grammaticus, aut certè populus, quem penes arbitrium est, & ius, & norma loquendi. Iam in terminis connotatiuis album significat rem & alborem: certè nõ magis quàm homo animam uel animal, uel rationale: nec enim quod aliquid sit in alterius diffinitione, ab eo significatur: & de hoc termini genere, dant regulam: Quando terminus sumitur pro aliqua re, & desinit sumi pro illa, si non est propter defectum rei, hoc est, propter defectum connotationis. Quid ergo risibile, quid rationale? At inquiẽt non recurrit formula: atqui oportebat eam recurrere, quæ traderetur pueris, ne fallerentur: tum quod ad cognitionem connotatiuorum parabatur. Sed esto ita. Quid nomina propria, quæ omnia possunt tolli, & imponi alia. Nec satis est quod Paulus Venetus dicit Socrates dupliciter accipi pro illo homine, aut pro hoc composito uocatus Socrates, hoc mutari posse, illud non posse. Idem dicat de uocibus mundi omnibus: loquor de scriptis, & quæ proferuntur: nam in mente imagines sunt rerum sine nominibus. Et tamẽ ex iis quæ sunt illic, de termino complexo, & incomplexo definiunt, quod est imperitum: nam mens nostra compositas uoces simpliciter sæpe intelligit, & simplices cõpositè, ut audita hac, Troianorum acerbus terror Achillem solum nonnunquam intelligit, interdum quum Achillem audit, de terrore, & Troianis & sæuitia iuuenis cogitat. Quid quod quæ uox est in una lingua simplex, in altera est cõposita, ut Latine paterfamiliâs Græcè οἰκοδεσπότης. Latinè tribunus militum Græcè χιλίαρχος. Latinè tribunus plebis, Græcè δήμαρχος. Et in eadem

Terminus connotatiuus.

dem sæpe lingua: ut idem sunt dictator, & magister populi: Idem Censor, & magister morum. Quid quod Gregorius Ariminensis nullam categoricam pronuntiationem compositam uult esse in mente. Vtiq; non facilè dictu est, quid cogitatus noster simpliciter sibi fingat, quid coniunctim, & complexè, adeo est liber, etsi hic ad hunc modum intelligit, ille multò secus, ut præcipi hac de re ex mente & intelligẽtia nullo modo possit. ex istis conficiunt dialecticas enuntiationes, quæ constant subiecto & prædicato, sed eo ordine, ut non sit periculosius hunc uniuersi ordinem perturbare. Subiectum necesse est esse prius prædicato: omnis homo est animal rectè, animal omnis est homo, perturbata omnia, & confusa. An non hic est in prima forma syllogismus: omne animal est corporeum, animal est homo omnis, ergo omnis homo est corporeus: ergo animal tam prædicatur in assumptione, quàm in propositione subiicitur. Animal omnis homo est, & omnis non est pars prædicati, animal est omis homo pars est, uerificari ut de nullo possit: nec enim inuenietur de quo uerè dicatur, hoc est oĩs homo. Quæ ego quid communi usu & scriptoribus Latinæ linguæ omnibus reprobem? ipso Aristotele confutabuntur. Is enim in libro Perihermenias istis pronuntiatis utiẽ, est iustus hõ, nõ est iustus hõ: an non ibi iusti de hoĩe prædicaẽ, atqui hoc ipse dicit disertis uerbis, ut in hac eiusdẽ, est homo: Quid homo prædicatur nec? Iam ubi ait ualet omnis homo, non ualet omnis homo, est ne omnis pars prædicati? Sed isti nec Aristotelem quem tãtum habent in ore, nec ullum bonum, & magnum autorem legunt, uel intelligunt: nec est opus autoribus, aut libris ad ea, quæ agunt. Verba omnia adiectiua uolunt resolui in substantiuum uerbum, & participium: ut, ambulat, est ambulans, alioqui non esse satis perfectam, & satis explicatam enũciationem. Aristoteles, inquit, idẽ esse si quis dicat. Socrates disputat, & Socrates est disputans: an quia nihil sensu distant, protinus quicquid est in una prædicatum, erit etiam in altera? nec enim hæc differunt, homo disputat, & animal rationale disputat: non tamen idem est subiectum. Quid quod ad resoluendum

dum non tantam habemus participiorum copiã, quam tã Græci, qui habent participia præteriti, & aoristorũ in uoce actiua, & præsentis, ac futurorũ in passiua: ut hæc difficile possit à Latinis explicari, Socrates diligitur aut laudatur, à Græcis facillime. Quid quod non semper idem reddit participium quod uerbum, præsertim in ijs uerbis, quæ non præsentem actionem, sed consuetudinem significant. Longe sunt diuersa, pingit, & est pingens: amat, docet, & est amans, est docens, quæ de dormiente bene dicantur in uerbo ad hunc modum: hic docte pingit, hic amat illam, hic docet filios meos: non itẽ in participio, quod præsentem actionem notat. Adde quod multæ sunt propriæ locutiones per uerbum, quæ non sunt per participium, ut Socrates confidit, & est cõfidens: rubet, & est rubens: pallet, & est pallens: pluit, & est pluens: licet, est licens. Sed in hoc non immorabor: nam inter ipsos sophistas parum conuenit alijs dicentibus uerba adiectiua esse incomplexa, cuius est sententiæ Petrus Mantuanus, in qua uidetur Aristotelem & Boethum habere autores, alijs asserentibus ea esse complexa, nec dici uerba dialectica. Sed ea disputatio & controuersia nec rebus, nec rationi loquendi officit. Illud magis & sermonem, & intelligentiam omnium lædit, quod prædicatum uolunt astringere subiectum in his, ac eiusmodi: homo est pictus, homo est mortuus, in quibus de analogo prædicatur significatio ignobilior: ut hæc sit uera propositio, quod absit, omnis homo est mortuus, & hæc, omnis homo est pictus. fortasse illis qui sedebant in specu Platonis omnis homo erat umbra, nobis non item, nisi forte ijdem isti, qui hæc somniant. Quid quum subiectum restringit prædicatũ, ut in hac, Socrates albus: ut hæc sit uera, tantum Socrates est albus: nam uolunt esse sensum, solus Socrates est Socrates albus. Quod à Paulo Veneto allatum, cæteri magno applausu exceperunt, tanq̃ illic Socrates substantiuum sit illius adiectiui albi, & non potius homo. Quod si ita sit, nulla harum non erit uera, tantum Socrates est philosophus, Solus Socrates est Atheniensis, solus Socrates habet patrem. Eadem lege factæ sunt hæ ueræ: Socrates uidet

det omne astrum, quum unum tantum uidet. Socrates possidet omnem asinum, qui unum habet. Si sic lubet explicare, dicam & hanc esse ueram, homo est asinus: nam sic interpretabor, homo est asini possessor. Respondebunt mihi neminem sic uti illo pronuntiato. At ostendant ipsi quis ad eum modum utat̃ illo suo pręter ipsos? Sed de hoc post paululum, nunc pergam alias addere. Nec in minores angustias deducta sunt illa de forma, & forma acceptionis terminorum. A ueteribus perplexe sunt prodita, sicut à Petro Mantuano, & ab Strodo, cuius diffinitionem consequentiæ formalis tres expositores Sermoneta, Ferabrich, & Thienensis nequiuerunt satis declarare. Recentiores formam sic constituunt, ut sit eadem qualitas enũtiatorum, eadem quantitas, synonymitas terminorum, similis acceptio terminorum, ut nullus sit iam syllogismus bonus de forma, nulla oppositio, nulla conclusio, ni in angustias sermonis illorum, & in illas loquendi absurditates redacta. Cicero sic colligit: Omne gaudere bonis animi beatum est, omnis sapiens ijs bonis animi gaudet, omnes ergo sapientes beati. Instari enim potest sic: omne gaudere bonis animi beatum est, omnis stultus suauibus bonis animi gaudet, suauibus posito pro ijs. Neque hic esset bonus: omnis homo legit, Socrates est unus ex hominibus, ergo legit: nam in assumptione hæc est instantia, bucephalus est asinus hominis. Et Quintilianus libro secundo: Omnis ars habet aliquam materiam, Rhetorica nullam habet propriam materiam, non ergo est ars. Instatur: omnis homo habet equum aliquem. Socrates nõ habet equum album, non ergo homo. In omni re sunt nimij: interdũ uolunt referri omnia ad animum, & modum concipiendi: cogitatione interdũ in nudis uocibus sistunt sine intelligentia. Spectandum est in uerbis omnibus quid mẽs soleat communiter intelligere. Iam quales consequutiones faciunt: homo est asinus, ergo baculus stat in angulo. Socrates ambulat, ergo deus est bonus: ad impossibile sequitur quodlibet, sicut necessarium ad quodlibet: quasi uero non ratio connexionis potissimum spectari debeat, ut in disiunctis, ego curro uel deus est.

De forma & forma acceptionis terminorum.

In me

In modalibus alias faciunt de sensu compositio, alias de sensu diuiso: nõ tam improbo rem, quàm eorum in uerbis definitionẽ: ut quum in medio est modus esse de sensu diuiso: Socrates necessario currit: quum initio uel fine, de sensu compositio: Socratem currere est necesse. Aristoteles has duas ponit eodem loco, & sensu: quod est esse quum est, & quod non est non esse, quum non est, necessum est: & hanc, omne quod est necessario est quũ est: nam ἡ ἀνάγκη in priore illa postponitur, in posteriore ponitur in medio. Et in primo elenchorum hanc uocat amphibolam: τὸ δύνασθαι καθήμενον βαδίζειν posse sedentẽ ambulare, & ait posse esse sensus diuisi, & cõpositi. Quid quod fecerunt alias modales, nempe uerum, falsum, scitum, tum opinatum: ut Buridanus & alij: in quibus etiã de sensu diuiso, & compositio: quod quomodo possit fieri nulla mens capit, ut Socratem scitũ est disputare. Cõiunctæ categoricæ, quas hypotheticas uulgo nominant, quum sint innumeræ, nempe quot coniunctiones, quot etiam aduerbiorum, non pauca reduxerunt antiqui inter eos ad tres species. Alij paulo plures addiderunt. Paulus Venetus, quem Dullardus, & uulgo eorum scholæ in hoc, ficut in multis alijs, sequitur, hanc fecit distinctionem, ut quæ coniunctiones coniungunt enuntiationes per se intelligibiles, hoc est de indicatiuo, efficiant hypotheticas: Quæ uero de alijs modis, non item. Ideo has coniunctiones licet, quàmuis, etsi, quanquam, non facere hypotheticas. Quia recte dicit, licet Socrates currat, Socrates tamen non mouetur: non recte autem, nec larine, licet Socrates currit. An non hæc sunt ad risum mouendum aptissima? Primum has, & similes, si asinus uolaret, asinus haberet alas, non negant esse hypotheticas. Deinde quid prohibet, quo minus bene & latine dicatur, licet Socrates currit, etsi, quanquam Socrates currit. Ifti sunt qui in formulam redigunt latinum sermonem, cuius umbram nunquam uiderunt: ficut Mantuanus, qui ait ab hypothetica temporali ad quamlibet sui partem ualere consequentiam, ut à coniunctiua: ut hæc sit bona conclusio: Tu moueris, cum curris, ergo tu curris, & tu moueris. Tum hæc: Aestas est cum sol est in Cãcro, ergo æstas

æstas est, & sol est in Cancro. Sunt enuntiationes quædam categoricæ de condicionato extremo, ut uocant: Socrates si est homo currit: Do tibi lapidem si est auis, & do tibi auem, si est lapis, ut hæc sit uera: Do tibi animal, si est homo, quum do adamantem: quæ sunt profecto aptiora ad ludendum, quàm ad loquendum: qualia sunt, quum in libris eorum alijs infinita: nam quis possit percensere omnia, non facilius quàm harenas Lybiæ: tum potissimum in ijs, quæ uocant parua logicalia, omnia ex linguæ ignoratione excogitata: de quo pauca prius loquar, non tam disputandi, aut conuincendi gratia, quàm docẽdi: nam ea est res, quæ si expolita fuerit, nec ipsos eosdem arbitror repugnaturos, qui sunt commenti. Quippe eius rei adhuc retinent semina quædam, sed degenerantia. Itaq; si uera, & meliora ostendãtur, facile agnoscent & accedent. In hac rerum natura artes sunt ab hominibus cura, labore, meditatione, industria obseruatæ, ac excusæ: nulla earum sibi facit nouã materiam, sed in facta iam, & parata operatur: & aliæ circa res uersantur, aliæ circa uerba, quæ sunt grammatica, dialectica, rhetorica: nulli istorum uel mutare populi sermonem, uel nouum licet fingere, sed in recepto quæ sui sunt muneris, defungi: Grammaticus rationem, & uerborum simplicium, & aptę compositionis inquirit. Dialecticus quæ faciunt sensus ueros, quæ falsos: loquor ex recepta opinione quæ consequantur, quæ repugnent. Rhetor quæ pulchra, ornata, insignia, quæ cum dulcedine in animos blande instillentur, quæ aspera & dura. Si grammaticus nouum aliquod, & inusitatum afferat uocabulum, aut doccat pueros suos aliter loqui, q̃ populus loquatur, nimirum explodetur ut barbarus. Si rhetor dicturus noua sibi fingat schemata, & non illa sumat de medio, stultitiam, & absurditatem hominis omnes explodent. Quid si dialecticus uerũ & falsum scrutatur, fictis suo arbitratu sensis uerborum, relictis illis uulgaribus & receptis, planè dicent omnes, quibus lingua erit nota, non nostri sermonis uerum inquiris, sed tuorum somniorum. Si tu in his uerbis & hoc communi sensu aliqua obseruas, audiam te docentem: sin fingis

tibi linguam, ac uoces, tibi, & tuis paras dialecticen, cui⁹ ius nullus fit usus, cũ nemo sic loquatur, ac ne tu quidẽ, & tui: hoc adeo uerum est, ut nec Aristoteles, nec Boëthus, nec ipsi idẽ, quib⁹ hæc nescio quis deus misit in mẽtem, ad præscriptũ suorũ canonum possint uera loqui. Aristo. ac ueteres oẽs Græci usum Græcę linguæ sunt secuti: Cicero, & Latini Latinæ. Infinita sunt quæ ex communi usu affirmat Aristo. in prædicamẽtis, in metaphysicis, in Topicis, denicq; ubicũq; de sensu uerborũ agitur. Et recentiores isti nõ ignorant dialecticã suã præcepta esse in cõmuni lingua obseruata: ideo enim multa probant per cõmunem modum intelligendi, & ad tuendas eas enũtiationes quæ uulgo habentur pro ueris: tot regulas illis prioribus interferserunt, ut de suppositione accõmoda, & personali, de tẽpore pertransacto, de distributione, pro singulis generum, pro generibus singulorũ, & eiusmodi haud penitus ignari obseruationẽ esse linguæ dialecticam. Quod si meliorẽ nouissent linguã, utiq; ad eã accõmodassent canones, sed de ea loquebantur, quam illi non solum optimã esse autumabant, sed solam, quũ aliam ne de facie quidẽ unq; uidissent. Nam q̃d dicunt quidem, ego sic mente cõcipio: hoc uero nihil ad dialecticã, quæ est de sermone: neq; enim quũ dico homo est ceruleus, spectare debeo quid intelligat indoct⁹, qui ceruleũ capiat pro cereo, sed quid in Latina lingua signet. Vera, & falsa, & contraria, & consequẽtia, inquit Cicero, sua spõte, nõ aliena iudicantur: de quo fuse disputaui in epistola ad Ioannẽ Fortẽ. Putabã olim, quũ inciperent hæc mihi displicere, magnũ me negotiũ habiturũ istis confutandis cõtra hoïes pertinaces, distinctionibus armatos, disputando inuictos, & qui numero uallarent. Sed hoc tẽpore renato sermõe Latino, & uel pueris iam proprietatẽ linguæ Latinæ intelligentibus, facilior erit eorũ confutatio, quæ ex prauè cognita lingua fuerunt corrupta: dicunt usum populo concedentes sciẽtiã nobis reseruamus: & duos faciunt sensus, bonũ, & rigorẽ. Quid est rigor aliud ad eorũ sensum, q̃ exacta quædam loquẽdi ratio. At eam ex quibus petemus, nisi ex ijs qui exactissimè quanq; linguam tenent, nõ ex ijs, qui sunt

sunt eius inscientissimi. In Latina ex Cicerone, Plinio, Seneca, Varrone, non Petro Hispano, aut Gulielmo Hentisbari. Boethus, Apuleius, Capella, in suis dialectícis dicta Ciceronis adducũt pro testimonio, nempe Latini hoïes hominis Latinissimi quiq; absolute linguam illam norat, & rigorem hũc poterat, adiuuare. Græci Demosthenis, Isocratis, Homeri, Euripidis, Sophoclis: de q̃ alio loco à me disseretur: nos etiam magnorũ autorum utemur dictis: nam unde nisi ab illis, requirenda est linguæ proprietas? Ex illa imperitia sermõis natæ sunt nobis suppositiones, ascensus, descensus, ampliationes, restrictiones, appellationes, exponibilia, ad quæ si lingua esset aptanda, non solum obmutescendum esset, sed aliquid esset uerũ in scriptorib⁹: ut interdum mirer, qũo hæc eis uenerunt in mentem, tam ab omni ratione, & loquendi, & sentiendi abhorrentia. In suppositione sunt discreta, determinata, confusa, distributiua: sunt termini certi, qui illas faciunt, certo loco, & ordine: omnis homo est animal, uera est, & animal confuse supponit: animal est quiuis homo falsa, determinate enim: caput omnis homo habet falsa, omnis homo habet caput uera: equus requiritur ad equitandum falsa: ad equitandum equus requiritur item falsa: ad equitandum requiritur equus uera. Cicero dicit in Oratore acumẽ dialecticorũ requirendum est, & in finibus q̃m aliquid omnes. Quid Lucius? & Quintilianus: est aliquid in omni materia naturaliter primũ. Et in sacris literis: pauperes semper habebitis uobiscum: sunt hæ falsæ? quis aliter loquitur? nec ipsi idẽ, etiam cũ de his præcipiũt. Iam usum negationis, qui uarius est apud Græcos, & Latinos, & unãquanq; linguam, & patet latissimè, si quis conetur ad cæteras formas redigere, peribit sermonis uniuersa uis, & gratia. Nemo est ex aliqua parte non felix. Quid istud est, ex nulla parte? & dicũt q̃d mobilitat immobilitatũ immobilitat mobilitatum, ut se negationes impediant & negatio cadens super signum uniuersale. In omni lingua duæ negationes fortius negant, præterquã in Latina. Demosthenes quatuor posuit pro una. In nostra etiã pœnumero non plus efficiunt duæ, quàm una: ut, non

Parua logicalia.

possum ne dormire quidem. Cicero: Nolo ne hæc quidē humana ignoret. Idem sunt: non reueretur neq; deos, neque homines: neq; deos neq; homines reueretur: non uereturhomines, non deos: non timet homines aut deos: non metuit hominēsue deōsue: ne scribere quidem nouit, nō nouit ne scribere quidē. Aristoteles expresse ait non esse hanc uniuersalem: nō est homo pulcher: nec idē esse, non est homo pulcher, & nullus homo est pulcher. In ascensu magna controuersia in ponendo constantia. Quidam recentiorum repudiato uetere more, ita eam ponunt, ut ipsa enuntiatio, ad quam ascenditur, luce fit clarior præ constantia. Sed quomodocūq; ponatur, nullus est eius usus, neq; unquam aliquis sic colligit, ne ludens quidem: multo aliter utebatur Socrates suis ἐπαγωγαῖς. Iam descendant mihi sub hac, quæ est apud Ciceronem in Academicis quæstionibus: Iudicium Protagoræ est, qui putat id cuiq; uerum esse, quod cuique uideatur: uel illa in secun. Philip. Ita cuiq; eueniat, ut de republica quisq; mereatur: an erit, ita Antonio eueniat, ita Fabio, ut de republica quisq; mereatur, quid absurdius? In ampliationibus, & restrictionibus illa sunt prodigiosa: meretrix erit uirgo: artocreæ dcuoratę & egestę sunt edendæ: puer anniculus fuit centum annorum. In appellationibus non uidi papam, & papam uidi: consulem cæcidi, & non cæcidi consulem. Ergo omnes istę ad eorum normam sunt falsæ. L. Cæsar genuit Cæsarem dictatorē. Iesse genuit Dauid regē ex ea quæ fuit Vriæ. Caieta nutrīt regē Lauinī: hæc mulier nupsit magno illi pictori Apelli, si anteq; ad summū peruenisset artis, nupserat. Hoc opus scriptū est à patre Catonis, si scripsisset anteq; Catonem gigneret, & alia quæ sunt in ore omnium infinita. Exponibilia fecerunt, tantum, præter, inquantum, immediate, incipit, desinit. Tum comparatiua, totus, semper, ab æterno, infinitum. Cur non plura? quasi uero non penè uerba oīa, & aduerbia possent etiam cum cauillis exponi aptis disputantium circulis: ut currit, quis motus necessarius sit ad currendum? cantat, q̄ altra uox ad cantandū? plorat, quis animi motus, quæ uox, q̄ gestus ad plorandum: ridet, quis oris rictus ad risum: so-

let, consueuit: quot actus ad habitum, aut ad consuetudinem, quanta intermissio: & sicut incipit, ac desinit, cur non etiam aggreditur, expedit se, delassatur, cessat: Iam cum adduntur aduerbia, celeriter, bene, male, tarde, pene, fere, quasi, etsi. Quasi iam exponūt maior pars, ut si sint hic Romani mille quingenti, & unus discesserit, uerum sit quasi nemo Romanus hic remansit. putant agi de numero sentētiarum in foro aut curia. Sed uideamus ea, quæ tradunt: tantum animal est homo: tantum colo ratum est album: Sola animalia sunt homines. Quis hęc intelligat? bene additur inferiori excluso. Quippe est exclusio uelut quædam restrictio, quæ fit à minore atque ampliore, ad summum æquo, sed sic, ut pro maiori possit tum appareat: tantum homo ridet: Soli Romani sunt liberi: superiori additum nullum facit sensum, & propè contrarium solet intelligi, ut tantum liberi sunt Romani, quasi soli Romani sint liberi: & tantum animal est homo, quasi solus homo sit animal. Plinius libro septimo: Præter fœminā pauca animalia nouerunt coitum post conceptum: quomodo hic fit exceptio? horum uerborum, incipit, & desinit, si loquendum sit ad canones istorum, nullus esse potest usus. Quis poterit tenere minutias illorum instantium: quum in prandio sumo secūdam buccam, aut etiam quum primam habeo inter dentes, non possum dicere incipio prandere, & infinita uis instantium præterfluxerit: nec quum mando postremā, desino prandere. Quum libri secundam literam scribo non incipio librum scribere, quum antepenultimam, nō desino. Quid ergo potest incipere aut desinere? Plinius apud Græcos inquit desīt nugari Diodorus: non possunt inueniri exponentes: reiicienda est tanquam parū dialectica. Quæro cur homines nominales, qui negant esse in rerum natura instantia, Scotum, & reales sint in hoc secuti de instantibus exponentes immediate, incipit & desinit? An non uidetis cauilla queri, & materiam lusui aptiorem? Comparatiua, & superlatiua dicunt distribuere terminos sequentes, ut non idem sit, Socrates est Troianis doctior, & omnibus Troianis doctior: quia sunt duo signa mobilitantia. Socrates est Græcorum

doctissimus, & omnium Græcorum doctissimus. Quid ego his & similibus refellendis nugis ludam operam, quam illi ipsi usurpandis, quæ sunt pueris ad derisum cognita. Illud acutum, quod ex huius exponentibus Socrates est Græcorum sapientissimus, unam faciunt quidam, omnes Græci sunt sapientes. Cur non has exponunt multo doctior, paulo, aliquanto, non multo, non paulo, quę magis expositione egent? Socrates à Græcis differt uera, differt à Græcis falsa, quia distribuitur. Et quemadmodum hanc, uterq; homo disputat, explicant aliquorum duorum hominum quilibet: ita hanc alter homo disputat, omnium duorum aliquis. Quis unquam talem excogitasset sensum, qui Latinam linguam audiuisset. Tum signum collectiuum cum suo termino facere terminum communem, & propositionem indefinitam, & posse uniuersalizari, & fieri collectiuam. Capiamus ergo hanc: omnes apostoli dei possibiliter sunt duodecim: fiat rursus collectiua omnes omnes Apostoli Dei, rursum distributiua omnes oēs omnes Apostoli Dei: quo quid est absurdius? Et hanc cōcedunt, oēs duo Apostoli Dei sunt duodecim. Similiter omnes Apostoli Chrsti non sunt boni, uel sunt non boni, ueram esse uolunt, quia Iudas fuerit malus: cui Aristoteles refragatur disertis uerbis in libro Elenchorū, negans posse dici non bona ea, quorum aliquod unum non sit bonū. Addunt obligationes, quas alij Theses uocāt: quasi uero hæ essent formularū artis, & nō potius exercitatio, & usus artis, quo quisq; nihil concedat repugnans, aut neget ꝺd consequatur. Tum etiam insolubilia, quū in se reflectuntur enuntiationes: hæc propositio est falsa, omnis propositio uniuersalis significat aliter esse q̄ est: omnis consequentia in Darij est mala, hæc est consequentia in Darij, mala ergo. Sed illas omnes, & similes de alijs oportet loqui, non de se. Si quis dicat ego mentior, continuo rogabunt omnes quid dixerit, in quo sit mentitus, hęc pronuntiatio est falsa: quærent quænā, si pergat dicere hæc ipsa, respondebunt id nec uerum esse, nec falsum: idcirco non defuerunt inter eos quidam, ut Petrus Mantuanus, & Andreas Limosus popularis meus, qui negarent propo-

positionē posse ostendere seipsam, multum alijs frementibus, quod tāta materia disputationibus detraheretur. Itaq; calumnia eos impetiuerunt, quo id dicerēt subter fugientes argumentorum laqueos, & pugnā ignauè detrectantes. Sed sit finis, quum illi finem nullum faciant, nam in infinitum sunt egressi, quum in oīi dialectica, tum potissimum in his paruis logicalib⁹, quem septimū tractatum nomināt extra Logicam utranq;, nouam, & ueterem, quod nihil esset de his traditū à prioribus: quæres in causa fuit tantopere corrumpendi hanc partem, quod ipsi nulli melius sentienti innixi, toti essent sui: cōfinxerunt omnia pro captu illo suo, & linguæ, & bonarum rerum omnium experti. Atq; hoc loco, inq; reliqua omni Dialectica quum ignorarent quēnā essent sua, quæ aliena, & in omnes ferè artes impetum indoctè fecissent, detinuerunt auditorem diutissimè, tradendis tam multis præter rem naturalibus, supernaturalibus, diuinis, grammaticis, quæ ut erant perplexa, & confusa omnia, ita fuerunt per maiores ambages circumducēda. Mirandum est, quum Dialecticam fateantur esse instrumentum aliarum artium: huic Lutetiæ duos annos impendi, cæteræ autem philosophiæ, & de natura, & de moribus, & primę philosophię, uix annum. Quid quod quidam etiam de hoc anno aliquid Dialecticæ decidūt. Multi tota uita etiam longissima nihil sunt aliud quā dialectici. Ea mora plurima sua sit inducere alienissima à re, & deprauatissima. Idq; usu uenit eis, quod est apud Ciceronem de philosophiæ studijs persona L. Crassi in tertio de Oratore: Ista discuntur, inquit, facile, si & tantum sumas quantū opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere: sed si tota uita nihil uelis aliud agere, ipsa tractatio, & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges: ita fit ut agitatiōe rerum sit infinita cognitio, facilis usus doctrinā confirmet, mediocris opera tribuatur memoria studiumq; permaneat: libet aūt semper discere, ut si uelim ego talis optime ludere, aut pilæ studio tenear, etiam fortasse si assequi non possim. At alij quia præclarè faciunt, uehementius quàm causa postulat, delectan-

tur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est quod quis quam magnitudine artium, ex eo quod senes discũt, pertimescat: nanq; aut senes ad eas accesserunt, aut usq; ad senectutẽ in studijs detinentur, aut sunt tardissimi. Res quidem sic se mea sententia habet, ut nisi quod quisque cito potuerit, nunq; oĩno possit perdiscere. Sic Cicero. Et quia statim altercandũ erat, & semper altercandum, quæsita sunt spinosa quædã apta disputationibus, q̃ materiã suppeditarent rixis, & diutissimè proferrent altercationẽ etiã in tradendis præceptis artis: nihil semel discũt, ne adimãt sibi argumentandi, & in contrariũ dicẽdi occasionem. Sed si quã diffinitionẽ, aut formulã tradunt, primum confuse & ruditer proponũt, postea paulatim, uelut cogentibus ad id argumẽtatiunculis, expoliunt, & crebris tibicinibus fulciunt, ut denicq; per longissimos uerborum circumactus sit perfecta: & queruntur postea de prolixitate eorum, qui excultius scribunt, quũ ipsi dum undicq; ansas argumentorum uenantur, id multis paginis uix explicent, quod exponi pauciss̃imis uerbis potuisset. Iam uero ne deesset uelut bello huic comeatus, de omnibus inquisierunt etiam reconditis, & alienis, & puerilibus, & absurdis, & de ijs quæ capere nõ potest humana mens: quum tamen Aristotelis sit in primo Topicorum sententia, neminem sanæ mentis propositurum, quod ab omnibus uel reprobatum sit, uel comprobatum, uel etiam plurimis: hæc enim dubitationem nullam habent, nam quæstio dialectica, est quæstio probabilis, non paradoxa: nec contenti ijs, quæ natura ingenij humani assequi, & definire poterat, ad uiuum uolluerũt omnia resecare, adducti dulcedine disputandi. Et quemadmodum qui pruritus titillatione acti nimium scabentes sanguinem eliciunt, & dolor succedit in locum suauitatis: & mali chirurgi dum morbidum nimis resecant, sanum quoq; attingunt: ita isti dum nimium scalpunt ueritatem, amittunt, & in falsum incidunt, quod profert se maiore aliqua uerisimilitudine, quàm uerum ipsum: ut interdum orichalcum magis exprimit colorẽ auri, q̃ aurum ipsum: & qui simulat, quàm qui agit simpliciter, propius ad imaginem ueri accedit, etsi longius à uero ipso.

ipso. Hinc est acutus ille Mimi uersiculus: Nimium altercando ueritas amittitur. Ad populum uero spectatorem, & interdum etiam, si dijs placet, altercationum arbitrum quæsita ludicra tanquam in fabula, ac ipso sono grandia, & uasta, ut pullata turba admiraretur, quæ non caperet, ipsiq; magni essent uulgi existimatione. In de arrogantia quod aliquid sibi esse uiderentur, quia populo stulto iudici uidebãtur: nam bellaces homines pulcherrimum censebant esse titulum inuicti ut principes: hinc sophistæ nomen sunt amplexi, quum alioqui sophistam diffinirent non existentem, sed apparentem. Quidam se horribilem sophistam cognominabat Lutetiæ, non minorem eam appellationem ratus, quàm Africani, aut Asiatici: Intrauit palam, & magno agmine ostentatio, atque ex ea pertinacia non cedendi melius dicenti, ne uictus hoc coactus q; ui argumenti uideatur facere: & ex pertinacia tuendi quicquid susceptissent cõuicti, & prostrati, ad rem maxime absurdam confugiebant, quæ illos in præsens periculo eximeret: mox liberati honorem illi habebant, tanquam seruatrici, & dignitatem attribuebant placiti, ita ex euasione transibat in dogma. Accendebantur leues homines gloriæ cupidine, quum se quisq; autorem haberi uellet noui inuenti, quæ confirmauit consensus sequacium, quod erat factu facillimum, quum ad eam rem nec literis, nec libris esset opus, tantum inuicta contentione, si sibi in respondendo constaret, nec admitteret repugnantia: uere erãt placita. nam pro ratione nihil afferebatur aliud, nisi sic placet, sic uidetur, impugna ipse, ego consequenter tuebor. Nam quum Aristoteles quinq; metarum genera posuerit, in quibus sistit disputatio, ubi ad aliquid illarum est peruentum, isti nihil est tam nugax, aut inopinabile, aut contrarium magnis uiris aut absurdum, & anile, q̃d metam censeant: sola contradictio est meta, & ea una efficit ut reĩciatur dogma ad alia quantumcunq; absona, & stulta: unicum dant responsum, concedo, nam sequitur ex mea conclusione: imò ipsi ijdem posito dogmate statim ultro inferebant paradoxa quædam, ad quæ oĩa illa erat clausula: hæc omnia sunt concedenda, quæ se-

Sophista.

quuntur ex opinione mea. Ita Dialectica fuit quicquid cuiuis aliquando, quomodocunque uenisset in mentem. Qualia uero essent illa placita præter ea quæ attigi, quę tamen sola attigi maxime inter eos uulgaria, & receptissima: de peculiaribus, quorũ nullus est modus. Hinc potest intelligi, quod ad ea asserenda, ueniebant pueri sine lingua, sine libris, sine eruditione, instructi casibus tanquam quæstionibus hariolandi, quas pueri unius noctis meditatione sexcentas citius excogitant, quàm uiri graues sexcentis annis unam. Omne a possibiliter est b, & tamẽ nullum b possibiliter est a: & eiusmodi. Hinc infinita dogmata, & totidem dialecticæ. Hæc Paulli, illa Hentisbari, alia Mantuani, Scoti, Thomæ, Alberti, Ochami, Pardi, Dullardi. parcam nominibus uiuentiũ, & id quidem non in ea parte, quæ est de inuenienda probabilitate, aut de iudicio argumentationis quod esset ferendum, sed in intelligentia, & explicatione, ac usu sermonis Latini, qui unus semper est, & simplex. Et tamen quum talia sint eorum inuenta, mirantur non intelligi ab alijs, quæ ipsi somniarint: quasi omnes sint Iosephi, aut Danieles, qui possint illa interpretari: egressiq; illam suam rerum naturam, quam incolunt, mirantur se, & sua ab alijs non agnosci, & ad huiusmodi formulas exigunt dicta omnium, quę quum non congruũt, indoctos eos esse iudicant, & asinos pronuntiant, gaudentq; se non intelligi, ut Circulatores quod obtuitum spectantium frustrentur: maximorum quoque scriptorum dicta examinant, quæ non congruere ad suos canones initio non tam admirantur, quàm uelut indoctos, & se inferiores aspernantur. Postea tuente illos uetusta autoritate, & consensu generis humani, ipsi etiam distinctionem habeant in gratiam illorum inuentam: Verum dicunt isti in sensu, in quo fiunt propositiones, nõ in sensu, quẽ faciunt. Quo quid potest dici insanius? quæ si melius sciant pueri quẽ sensum faciunt uerba, & sententiæ Latinæ, quàm Cicero, Varro, Plinius, Seneca, Hieronymus, Ambrosius, Augustinus: aut Græcæ, q̃ Demosthenes, Plato, Aristoteles, Isocrates, Gregorij, Basilius, Chrysostomus, Origines, Adducti sunt quidam in eam opinio-

opinionem ut dicant hæc quidem hactenus esse alijs artibus utilia, quòd acuant ingenia discentiũ, & si quis hęc intelligat facile etiam alia assequetur minus difficilia, quorum neutrum est uerum. Videntur esse illa ingeniosa, partim quòd non intelligantur: nam quidam ea sola habent in pretio, quæ non capiunt: alij subtilissimam oportere rem esse arbitrantur, quam ipsi non cernant. Multis perinde uidentur arguta, ut lusus pueriles festiui, & argutuli. Nam ænigmata hæc non ex ingenio eruditione multa exercitato & subacto, sed ex ignorantia meliorum sunt nata, tanquam herbæ inutiles in solo inculto: necesse erat eos aliquid agere. Hæc est enim natura humanorum ingeniorum, ut quoniam igneũ est, etiã hebetissimum, sed ad aliquid agendum applicet. Itaq; nõ acuunt hæc ingenium, sed cogunt sylue scere, contentiosum reddunt spinæ istæ, & morosum, non uiuidum, & actuosum: in pulchris acuunt quidem, & dedolant, sed ita, ut nihil supersit solidi: extenuant, minuunt, deprimunt: & in his semel fractum haud facile ad res præclaras sinunt attollere: præsertim quum hæc nõ modo aliena sint à ueris artibus, sed etiam contraria, ut tendentibus ad altiores, ac ueras disciplinas, tanta sint hæc curta dedisc enda, ne profectum impediant, quanta fuerant accepta: quum tamen instrumentum aliarum sit artium, ad quod deprauatum torquent alia, & post tam diuturnos clamores in scholis adeo se pugnãdo exercitatos esse rentur, ut iactent se argumentis posse uertere candida in nigrum, & ex homine facere asinum, quod longissime abest à uero. Nam istorum lingua aut intelligitur, aut non. Si intelligitur, lanista in lanistam dimicat & pirata in piratam, nihil est iacturæ, etiam si antisophista mediocriter sit institutus, tanta est opinionũ inter illos etiam probatarum uarietas, ut hac conclusus euadere possit illac. Ideo ad obstruendos exitus, & suffugia, multa cõsueuerunt, ut ipsi uocãt supponere. Qui non intelligit, quæ loquũtur quomodo capietur? coget eos apertius loqui, & communi lingua: in ea uero tã nihil ualẽt, ut nulla sit uetula, aut cerdo de uulgi fece, qui non illis uertat nigrũ in candida: nec ulla tam imbecil-

Sophistica an utilis alijs artibus.

lis ra

Dialectica Laurentij Vallæ.

lis ratio sumpta de uita, & de medio, quæ non eos perturbet, nempe res ipsis noua atq; inusitata. Laurentius Valla aggressus est reconcinnationem facere Dialecticæ, in qua dissentit ab Aristotele, & Peripateticis ueteribus, ac nouis. Monet in quibusdam neutiquam praue, et si ea sunt perpauca, in pleriscq; labitur, ut fuit uir ille uehemens, & ad faciendum iudicium præcipitatus. Nec solum in re dialectica falsus est, sed in philosophia, nam hanc quoque attingit, & quod magis mirêre in præceptis Latinæ linguæ. Sed non minus illic improbando aberrauit, quàm in elegantijs, & inuectiuis. Cæterum dialecticæ illius errores, qui sunt sanè multi, nos uel omittemus prorsum, uel in aliud tempus, si uidebitur, reseruabimus: nam suscipere cum eo disputationem, res esset nimium prolixa, minimeq; in præsens necessaria, quòd illius argumenta nec magnis rationibus nituntur, nec proinde sunt ab ullo recepta, tanquam dogmata artis huius.

LIBRI TERTII FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Quartus, qui est de corrupta RHETORICA.

VMANAE omnes societates duabus potissimum rebus uinciũtur, ac continentur: iustitia, & sermone, quarum si alterutra desit, difficile sit cœtum, & congregationem ullam siue publicam, siue priuatã diutius consistere, ac conseruari: neque enim uel cum iniquo possit quis habitare, & contrahere uitæ commercia, siue sit ipse optimus, siue iniquissimus; uel cũ eo uelit uiuere, quem non intelligit. Itaq; duo sunt uelut claui, quis conuentus hominum reguntur, iustitia & sermo: sed iustitia tacitas habet uires, & lẽtas: sermo uero præsentiores, & magis celeres: q̃ altera rationis & cõsilij uim admonet, alter animi motus excitat. Ergo quẽ iustum esse arbitrantur, ab eo se homines facilè patiuntur regi: qui uerò plurimum potest sermone, estq; ad dicendum instructissimus, hunc uolunt ducem, & rectorẽ esse sui, & huic se totos permittunt, rati eãdem esse uim in animo dicentis, quam experiuntur esse in animi fluuio sermone. Sed non omnes congregationes quicquid uolunt efficiunt. Nam in alijs unus administrat oĩa, uel certe pauci consensu, & conspiratione inter se quadam uelut fornicati, magnisq; uiribus & potentia suffulti, si quis imperio repugnet. Multitudo nec ad decernẽdum, exequendúmue quæ statuerit habet uires, sed ne ad cœtus quidem, & conuentus celebrandos, quibus nihil est formidabilius paucorum potentiæ. Sunt aliæ congregationes, quæ liberæ nominantur, penes quas supremũ est imperandi ius, & quodcunq; imperauerint ad id exequendum uires. In illis prioribus si quis plurimum dicẽdo polleat, uel non auditur: neq; enim sinitur publice loqui: uel etiã si dicat, & persuadeat multitudini, ea tamen & uoluntatem habet metu præpeditam, & manus alligatas. In populari imperio quoniam quicquid multitudini est uisum, id protinus habetur ratum, plurimum uaIustitia. Sermo.

let ad omnia uis dicendi. In istis ergo quando homines procliuitate naturæ ad honores feruntur, ad opes, ad fortunas, dignitatem, potentiam, permulti studuerunt,

ut opti-

Oratores.

ut optime ad conciones ciuium dicerent: quod qui faciebant, oratores nominati sunt, & eorum ars oratoria: Græce rhetores, & rhetorica. Hoc quidem dicendi principium. Sed ornatius dicendi, & acutius inueniendi ex necessitate fluxit. Cuius originem Aristoteles Siculis tribuit acuto hominum generi, & suapte natura faceto, atque ad dicendũ parato. Apud hos em̃ cum crebra tyrannorum mutatione quorum nulla fuit regio feracior, possessiones, & bona adempta alijs essent, alijs donata, postea uero tyranno uel occiso uel pulso, qui exulabant, & patrimonijs erant deuoluti, legibus & iudicijs, & æquitate iuris sua repeterent, instituerunt excultius quoddam, & politius dicendi genus in forum adducere, tum acrius, & argumentosius idoneum ad persuadendũ permouendumq; iudicum mentes, & totius coronæ. Hinc extitere artis huius præceptores antiquissimi, Empedocles Pythagoricus qui mouisse aliqua circa rhetoricen scribitur, ut ait Fabius. Tum Corax & Tysias, qui ex usu & dicendi consuetudine obseruata quædam præcepta tradidere: hoc secutus est iam cultus & elimatus magis homo insulæ eiusdem Leontinus Gorgias, à quo multi sunt Athenis docti. Ex necessitate hac recuperandi sua, ad alia quoq; expetenda translatum est instrumentum: ut quemadmodum mouerant iudices, mouerent etiam animos in concione populi, senatus in curia, denique eorum omnium, qui plurimum possent in republica, & in quorum manu atque arbitrio fortuna esset omnis posita ciuitatis: idque tanto erat efficacius, quanto is qui diceret, populum esset nactus acutum, calidum, intemperantem, concitabilem, qui facile dicentis oratione tanquam aura quadam permoueretur, & agitaretur. Nam in bene constitutis ciuitatibus quieto & moderato, atq; etiam paulo hebetiore populo etiam si libero, non tamen magnus relictus est locus facundiæ ad se iactandum, quemadmodum Cretæ, uel Lacedæmone. Athenis autem præferuida ciuitate ac mobili, & in Asiæ Græcis Colonijs, qui pene fuerunt Athenis in ea loca deductæ, Rhodi quoque, & in Sicilia, postremo ROMAE dominatus est orator, ubi eloquentia inuenit turbas acumi-

Rhetoricę origo.

cumine ingenij præditas, inquietas, ambitiosas, & libertatis quadam aura tumefactas. Itaque Zeno ille Stoicus, qui Rhetoricen palmæ esse similem pronuntiauit. Dialecticen pugno, & aptius dixisset, Dialecticen ad subtilem doctorum examinationem argumentum colligere, Rhetorem uero ad popularem sensum applicare: nam breuius non raro colligit orator, quàm dialecticus: ut quum enuntiationem unam pro tota argumentatione ponit interdum bene longa, quemadmodum in instrumento probabilitatis est à nobis ostensum. Ergo ut erat exercitium hoc gradus ad ingentem potentiam, ex petiuerunt hanc artem homines honorum cupidi, opulenti, occupati negotijs: quumq; adactionem & destinatum usum conuerterent quicquid uel didicissent à præceptoribus, uel ipsi experimentis deprehendissent, uel inuenissent cogitationibus & incitatione mentis, non curarunt inquirere, quid esset ea ars, quæ eius materia, qui limites: quàm late pateret, quis scopus: uidelicet non eam ad scientiam aliquam excolebant, sed ut locum dignitatis in ciuitate amplissima obtinerent, opibus, & honore cumularentur, & quandam uelut tyrannidem exercerent dicendi uiribus tanquam satellitio circumsepti, quo & opem amicis ferrent, & inimicos fatigarent. Ergo illa omnia temerè sunt ab eis definita, nempe ab occupatis & alio intentis. Videbant usu quotidie uenire ut de republica dicerent, de pace, de bello, de iustitia, de magnanimitate, fortitudine, opibus, fortuna, de nauigatione, de uentis, de hymbribus, de natura Oceani, de cœlis, dijs, hominibus, de affectibus, & opinionibus, de salubritate, de peste, de cibis: putauerunt omnia esse artis huius, quoniam nihil erat de quo non aliquando esset dicendum. Clamat Quintilianus, & indignabundus uelut res suas repetit, amputata esse de rhetorica per homines desidiosos, quæ ad naturæ contemplationem, quæq; ad cõponendos mores attinerent, & ex uno studio facta multa, tanquam membris uno ex corpore diuulsis ac dissipatis: fuere qui tanto ambitu gauderent prof. ssionem suam extendi, ne rem leuem & cuiuis facilem aut obuiã uideretur præstare. Alij qui

opes

opes erant & potentiam eloquentiæ adiumento consecuti, difficiliorem aditum & arduum magis ascensum ostenderunt, ne alij secum æquarẽtur dignitate, neu cuarent eadem ingredi difficultate perucniẽdi deterriti. Aristoteles Rhetoricen diffiniuit uim seu facultatẽ uidendi quid in quoq; sit probabile: nec facit, inquit, Rhetorice probabilia, sed uidet: sicut nec facit medicus salubria, sed uidet. Ita ne uero tam est de iustitia rhetoris dicere, quàm medici de pharmacis, de herbis: omes igitur artes sunt Rhetorice, sicut pharmaca omnia medicinæ, imò hæc ipsa medicina Rhetorice pars erit: & muta illa corporum, & lineárum, & numerorum inspectio, & tota ars puluere, & radio contenta Rhetorice fuerit pars. Quid facitis? immensum onus imponitis humeris tam teneræ puellæ, ac delicatæ? Idem imponetis dialecticæ. An rhetoricen conferruminationem quandã facitis artium & disciplinarum omnium? Quis non uidet non esse rhetoris de cœlo, deq; elementis dicere, de angulis, de pyramide? Quod si illius sunt hæc omnia, cur de eis non præcipit? Quis unquam tam ambitiosus fuit Rhetor, qui hæc ad curam suæ artis reuocaret? ne Græculi quidem, qui omnia tentarunt, & quorum innumerabilia extant tractationis huius præcepta. At qui hæc callent omnia dicunt melius: ceu uero nõ unaquæq; ars alia quauis adiuuetur, nec protinus pars est illius. Adminiculo est naturæ contemplationi, cognitio ueteris memoriæ, num ideo historia pars est philosophiæ de natura? architectus melior, si sit philosophus: quid, ergo philosophia pars est architecturæ? Non potest esse historicus qui nõ sit Cosmographus, non astronomus, qui non arithmeticus, non medicus, qui non etiam physicus: artes tamen sunt separatæ, & distinctæ. Hæc quum reputarent magni artis huius patroni, satis intellexerunt non posse omnia illa tam uaria, tam immensa, tam late fusa ac patentia rhetorem unum capere ac sustinere: ideo alij geminam fecerunt rhetoricen: unam uniuersalem, quæ res omnes complecteretur, de quibus aliquãdo dici posset, alteram particularem, & usui ciuili appositam, quæ solum in rebus ciuilibus uersatur. Ideo quædam de philo-

losophia morum excerpta documẽta in hanc artem inuexerũt, sed ut in alieno loco leuiter, & defungẽdi solũ gratia. Nec Aristoteles dissimulat parum exacte tradi sibi in rhetoricis, quæ de rebus mortalibus differit, sed ad captum popularem, cui uni debet orator seruire turbis & concionibus natus. Cur Quintilianus qui philosophos furti arcessit tanquam iniquos possessores moralis disciplinæ, ipse nihil penè de ea re tradit? si remittunt adolescentem suum ad philosophũ ut inde repetat, cur ipsi præcipiunt tam negligenter, & crassa quadam Minerua: ut appareat eos in alieno uersari opere, & ad se nihil attinere? Cur tantam & tam præclaram suæ artis partem occupatam indigne ab iniquis possessoribus, & imperitia illorum contaminatam non repurgant, & suo splendori restituunt? Sed certe non magis de moribus, aut de re alia quauis dicere fuerit rhetoris materia, quàm si quis scribendi profiteatur artem, materia huic fuerit pannus aut charta: bene ille quidem hæc scindet, si dentur, sed ipse non adferet quatenus scisor, ac ne si sit quidem inuoluta, aut dura, & parum scitioni apta ipse ut scisor euoluet, & molliet, & scitioni accommodabit, sed iam ut alius artifex id faciet, si quid fecerit tale. Nõ defuerunt qui præceptis morum in media rhetorica tradendis magis delitijs & desidiæ consuluerint discentiũ, quàm quod putarent esse artis: ut quandoquidem rhetoricam solam petebant ij qui in curia, & foro, & oculis multitudinis uolebant uersari, reliquas omnes artes uel non uacaret attingere, uel omnino ut ignobiles obscuráque aspernarentur, haberent in opere tituli rhetorices omnia uelut delibata, de quibus esset eis aliquando in ciuitate disputandum: uolebant omnes benedicere, & cito uolebant, de qua festinantia Cicero, & M. Fabius cõqueruntur: ita illa ipsa quæ erant ab arte aliena non discerent, nisi uelamento quodam rhetorices obtecta, ut quum absynthium pueris datur illitũ melle. Ergo multis non licuit de arte præcipere, sed de hoc artifice, & utili dolo ingesserunt, quæ simpliciter & aperte tradita reſpuissent. Sed hac de re satis. Prætereo innumeras rhetorum opiniones, ac sententias: alijs augentibus mate-

De materia Rhetores.

riam, aliis minuentibus. Cicero uarius est, & lubricus, & inconstans, ut ferè in rebus philosophicis. Vellet oia subijcere Oratori L. Crassus, M. Antonius nõ sinit, quorum apud Ciceronem disputationes notissimæ sunt. Nam Antonio is orator sufficit, qui uerbis ad audiendũ iucundis, & sententijs ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus atq; communibus: quicq; sit præterea instructꝰ uoce, & actione, & lepõre. Tales profecto fuerunt qui Athenis, & in Asia, & Romæ pro oratoribus habentur, celebranturq;, decem illi Athenis. Tũ Romæ duo illi, quos modo nominaui, & Cato, Gracchi, Galba, Sulpitius, Cotta, Hortensius, qui non instructi ac parati fuerunt à cognitione plurimarum artium, sed ingenij acumine & solertia, usu, prudentia communi, & in sermone elegantia, & cultu quodam. Iam quid sit ipsa Rhetorice ars ne, an scientia, an uirtus, an uis, an instrumentum, & ut Græci dicunt ὄργανον. Nam alij eam ita sustulerunt præclaris nuncupationibus, ut aliorum inuidiæ obiecerint, qui illam etiam prauitatẽ quãdam artis nominarunt, græco uerbo κακοτεχνίαν. Socrates in Gorgia Platonis adulatoriam, & simulatricẽ particulæ ciuilis facultatis. Alij uim, alij usum dixerunt, alij artem à scientia & uirtute disiunctam. Quidam uero scientiam. Stoici eloquentiam dicunt uirtutẽ, & sapientiam, & talem esse Rhetoricen: quẽadmodum Quintilianus colligit, nec oratorem quidem esse posse nisi uirũ bonum. Quod Cato uelut ex oraculo protulerit oratorẽ esse uirum bonum dicendi peritum. In quo ita laborat & sudat, dum cõtendit planũ facere Ciceronẽ ac Demosthenem, qui inter oratores primi habeãtur, bonos fuisse uiros, ut me grauissimi uiri misereat, qui res tã diuersas natura uoluerit coniungere, & ex duabus inuitis & reluctantibus unam facere. Obscure quidem Cicero, sed aliquanto uerius tñ in tertio de Oratore libro. De oratoria enim loquens sic inquit: Quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda summaq; prudentia, quarũ uirtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furẽtibus quædam arma dederimꝰ. Sic ille: quanq; redit paulo post ad priorem ambitionem, & oratoriam facit esse sapientiã, nempe cogitandi pronunciandiq; rationem, uimq; dicẽdi: & confundit quæ sunt discretissima: atq; eiusdem esse artis retur bene sentire, & bene dicere, utiliter sanè: atq; utinam id hominibus persuaderet, sed non perinde uere, quippe quæ finibus, materijs, & toto usu separantur. Nam quod Cato uirum bonum dicendi peritum oratorem esse pronuntiarit, miror communem atq; usitatam loquendi rationem aliorsum esse ab hominibus doctis detortam. Vulgari enim linguarum omnium consuetudine uiri boni & nominantur, & habentur, qui nullo sunt probro infames. Neq; enim uir bonus est in proposito censendus, ad Socratis & Stoicorum formulam, & ad illam, iuxta quam de sponsione boni uiri sententiam noluit ferre C. Fimbria consularis, ut est apud Marcum Tullium. Sed eo ipso modo, quo Cato idem initio libri sui de re rustica: Et uirum bonum maiores nostri quum laudabant, ita laudabant bonum agricolam, bonumq; colonum: amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur. An hic etiam Stoicum illum bonum uirum quærent. Iam quòd exercitationis huius fructus peteretur, siue noxijs ciuibus in foro postulandis, aut tuendis innocentibus, siue in curia de eo quo de consolarentur, aut publice in concione sententiam dicendo, duo fecerunt genera causarum iudiciale, & suasorium. Quod uero frequentes haberentur in Græciæ conuentibus panegyrici, tum dicerentur funebres laudationes eorum, qui pro patria occubuissent, quos illi uocant ἐπιταφίους: Romæ quoq; mos fuit uiros primum fato functos, hinc fœminas quoque publice in funere laudari, additum est tertium, quod laudatiuum nuncupatur, & demonstratiuum, id est ἐπιδεικτικόν. Ita numerus uisus est satis plenus, ut causarum tria essent genera, quæ modo memorauimus. Hanc diuisionem Aristoteles in literas retulit, cæteri magno consensu tantum ducem sunt secuti. In quo sicut in alijs ferè artis huius non tam in rei naturam Aristoteles est intuitus, quàm uel consuetudinẽ explicuit, uel ea pro magistra usus est. Siquidem facultas dicendi tanquam uniuersale quoddam instrumentum per omnia

Rhetorica qd sit.

Vir bonus

Tria genera causarum.

de quibus dicimus fusa est, non aliter quàm Grammatica, & Dialectica. Nec Cicero & Quintilianus tacuerunt plura esse de quibus diceretur, genera, etiam Quintilianus multa explicuit. Sed ex illorum trium præceptis putauerunt, quæ ad alia esset opus posse deriuari. Atqui diuersissimam habent inueniendi, disponendi, ornandi rationem. Quis non uidet ad agendas gratias, ad gratulationes, ad consolationes, ad historiam, ad descriptionē, ad præceptiones longe esse alia, & inuentione, & elocutione opus, quàm ad iudicia, & consultationes, & dēmōstrationes. Atqui illa non raro materiā suppeditant dicendi: ideo & de quibusdam horum separatim aggressus est quædam tradere Dionysius ab Halicarnasso. M. Fabio satis uidebatur ratio in contrarium euincere, ut plura statuerentur genera: sed tutissimum censuit autores plures sequi, præsertim quum in eis haberet Ciceronem suū. Adde quod ex illis tribus quæstus nascebatur in ciuitate uberrimus, quo factum est ut reliqua contemnerentur, tanquam sterilia, & homines in illis primùm exercitati facile si quid esset de aliis dicendum, ex suo usu expediebant, quæ possent in uulgus cū fauore & plausu recipi, ut est in facultate hac exercitatio potior, quā ars. Iam quinq; fecerunt partes artis, Inuenire, disponere, eloqui, meminisse, pronuntiare: alīi alia addidere, ut quidam iudicium. Principio meminisse naturæ est, quæ si arte adiuuat non protinus est rhetoricę, sed peritiæ cuiusdam, quam memoriam appellabāt ueteres, nunc uulgo memoratiuam, cuius inuentorem fuisse tradunt Simonidem uatem. Sed isti quemadmodum initio dicebā, quibus uiderent indigere oratorem, ea omnia in artem hanc inuexerunt, tanquā artis partem. An non reliquæ artes omnes egent memoria Grammatica, Dialectica, Arithmetica, Iuris professio? Quid ergo uniuscuiusque artis memoria est pars? Quod si quis artifex uendicare sibi memoriæ tractationem ceu iure suo posset, is nimirum esset iuris consultus, qui maxime indiget, propter multitudinem & uarietatem legum atq; interpretationum. Ideo Cicero necessarium esse oratori dicit acumen dialecticorum, memoriam iurisconsultorum. Pronuntiare

Rhetoricę partes quinq;.

tiare uero ornamentum est artis, non pars. Scribendo enim tueri orator potest suum munus, & maximus esse orator sine gestu, tametsi nō eam habebit uenustatem, gratiam, uim, ut magistratus sordide aut neglectim uestitus. Porro in uoce, si quę sit eius natura spectat, philosophi est officium: si quemadmodum exercenda, phonasci: si quomodo ea utendum pro locis, pro temporibus, pro rebus, ciuilis est educationis, ut tota gestuum & cultus ratio. Si hoc postremum uult sibi orator uendicare, fit sanè, quando nemo erit qui asserat. Quid inuenire, an huius esse artis, aut omnino ullius dicemus, de cœlis, de homine, de tota natura, de moribus, de publica re, de priuata, quæ fis dictur⁹ excogitare, atq; inuenire? Quod si ita sit, quin huic nos uni cunctos tradimus, alīis omnibus ualere iussis, tanquam superuacancis. Sed hoc certe singularum est artium in sua materia: inuita uero est iudicii, consilii, & quæ ex his nascitur, prudentiæ, quæ nulla comprehēdi potest arte: ingenio, iudicio, usu rerum, memoria paratur. Nam quid, quo loco, quo tempore, apud quos, quatenus sis dicturus, aut etiam nō dicturus, hæccine sunt Rhetoricę partes? profecto non magis q̄ officia uitæ omnia, & publice, & priuatim, quibus tradēdis nulla disciplina, nulla artis præcepta sufficerint: prudentia ubiq; præsto sit oportet, tanquam consultrix, & rectrix omnium. An etiam audiendus erit nobis Cæcilius Plinius, qui ait didicisse se oratoris esse non magis loqui, quàm tacere quum est opus. Nunquid tacere quoque docet hæc ars? Quis iam non uidet hos omnes prudentiæ surripuisse unde domum suam locupletarent. Itaque cumulus ille rerum, qui quum à Latinis, tum uero à Græcis scriptoribus anxie congeritur, quid dicendum in proœmio, in narratione, argumentando, concitando animos, aut sedando, in epilogis, in suspicionib⁹ immittendis, augendis, animaduertendis, tollendis, non sunt huius artis, ac ne ullius quidem, usus sunt, qui in immensum abit: ut mirandum sit Græcos homines, qui in eiusmodi mirifice solent sibi indulgere, non etiam plura de his reliquisse uolumina, & quæ nulla possent lectione percurri. Quàm inepti in his sunt, qui collegerūt

ratiunculas aliquot, quibus discipuli in singulis uel cau
sarum generibus, uel orationis partibus uterentur, & de
cta aliquot ex Demosthene, aut Isocrate desumpta: nam
in hoc plures sunt Hermogenes, & alij Græci, q̃ Latini,
pro formula nobis obiiciunt dicendi. Postea uero quàm
multum se, ac diu iactarunt, sec̃ ac lectorem torserunt,
nihil progressi hærent circa initia, & pueriliter sapere
ac loqui iuuenem suum docent. Scilicet corriuare in Ty
beris aut Ilissi alueum conabantur ipsum oceanũ. Quid
prodest illa coaceruare, quorum rarus, aut quod potius
puto, nullus est unquam usus futurus. Ego abs te in ar
te uniuersales canones, & dogmata ad oẽm dicendi ra
tionẽ apta è natura ipsa obseruata ac deducta expecta
bam, ac requirebam: nam ea demũ artem efficiunt. Post
hæc si tibi uisum esset, adiecisses exempla primæ exerci
tationis, acciperem, ferrem, etiam si minuta & puerilia:
pro formulis uero tradere exempla ipsa nõ est artificis,
sed experti tantum. Verum hæc quemadmodũ dixi, et e
nim dicendum est sæpius, nequis fallatur præsertim in
re tanta, rhetoricæ non sunt, sed iudicij, ac usus. Idcirco
exemplorum huiusmodi & plura, & accuratiora, & ma
gis commoda docebit me dies unus consuetudinis in fo
ro, in curia, & cum prudentibus, q̃ multi menses sub ta
li dicendi magistro consumpti. Sed ratio inquirendi ar
gumenta dialectici est. Ideo Aristoteles octo libros To
picos inter logicos posuit: de ea re quã tenuiter agit in
rhetoricis, quàm penè nihil. Et quum amplificatio, quæ
fit per res ex locis argumẽtorum petatur, ipsi de ea scor
sum præcipiũt, ut dicas eos congerere potius dicẽdi do
cumenta, quàm in artem quandam digerere audiẽti ad
discendũ utilem: nimirum nec artem potuissent effice
re ignari quid tradendum esset, & quatenus, quũ de ma
teria & finibus praue ab initio iudicassent. Elocutio ma
gis artis huius est propria: hanc uero perplexam & infi
nitam reddidit immodica Græcorum subtilitas, & otio
sa diligentia, quæ omnes loquendi formulas siue à lo
quentium consuetudine alienas, atque abhorrentes, siue
protritas cum primis & uulgares, tanquam schemata &
orationis lumina adnotauit, Stylum siue characterem

Stylus tri plex.

fecerunt triplicem, imum, summum, & inter duos illos
interiectum mediocrem, idq̃ multis uerbis & exemplis,
etiam usque ab heroibus uelut repetita origine, ut am
plissimus sit Vlysses, Menelaus infimus, medius Nestor,
nec satis uere, nec satis ad docendum accommodate. Po
pulorum quidem facile fuerit in tres ordines distribue
re, quia distinctio una ex re sumitur, nempe ex censu.
Quòd si ex omnibus sumatur internis, corporeis, fortui
tis, multo plures existent ordines. Eundem ad modum
in oratione uirtutes aliæ spectantur ex electione uerbo
rum, aliæ ex contextu & numeris, aliæ ex figuris & sche
matis, aliæ ex argumentorum uiribus & acumine, aliæ
ex copia, aliæ ex tractatione animorum, aliæ & grauita
te sententiarum: ita non tria esse modo possunt genera,
sed plurima, quãdo in unoquoq̃ horum sunt etiam plu
ra quàm tria. Cicero in oratore hæc genera distinguit,
sed ita ut non facile dixeris, quid sit secutus in secando,
uerba, an compositionem, an sententias, an argumenta.
Iam nec ad docendum hæc conducibiliter sunt excogi
tata: neq̃ enim negant quin multa sint genera media, at
que interiecta inter illa tria: atqui ea non minus opor
tebat explicari, quàm colorum genera, quæ natura in
ter atrum & candidum posuit: aut saporum inter dulce
atque amarum, qui quidem uehementer ab extremis di
stant, nec facile est per extrema cognosci: aliam for
mam orationis infimæ epistola, aliud res rustica, aliud
libri de philosophia postulant: non eodem mediocri ad
uirtutem, & ad profectionem hortamur: nec similiter
inuidiam & misericordiã mouemus. Fecerunt oratio
nem uelut hominem quendam, in qua essent caro, san
guis, succus, ossa, nerui, cutis, color, statura, habitudo,
proportio partium, tum interna, ingenium, iudiciũ, ui
gor animi, affectus, educatio & mores: quarum rerum
partes eisdem signant, quis in homine: sed obscurissime
ac perturbatissime: nihil diffiniunt, ac declarant: nõ sta
tuunt quid ossa, quid sanguinẽ uocẽt, quid succum, quid
mores: idcirca mirifica est inter eos dissensio de his: ut
de eadem oratione non modo diuersa pronuntient,
sed aduersa quoque; uidelicet quum non constaret quid

Oratio ho mini simi lis.

De uersu in soluta oratione.

quicq; appellaret, sed temere ac ritu populari nuncupa rent singula, unusquisq; hæc pro libito & captu suo usur pauit. Illud uehementer admiror, quòd tanta atrocitate uerborum uersum in soluta oratione uetuerint fieri, fœ dissimum id, turpissimumq; appellantes, nec partem qui dem uersus inferri sunt passi duntaxat maiusculam. Cu ius placiti fæpenumero profiteor me rationem quæsis se, necdum inuenisse ullam. Siquidem uniuersaliter pro hibent, nec auditorem respiciunt, nec dicentem, nec rem de qua dicitur, nec ob quem finem dicitur, nec genus ali quod uersus signant & distinguunt. Aiunt oportere cæ lari artem, quæ prodit se si fiat uersus, & ostendit in cõcentu & uerbis occupatum esse oratorem, non in re. Idcirco nec quod habeat uersus numerum passi sunt in ferri, etiamsi non sit uersus: ut munera dare parenti. Tũ ad grauitatem & opinionẽ ueritatis cuius sermo, ut ma trona quæpiam uel puella honestissima non desyderat anxiũ cultum, & exquisita ormamenta. Audio. Sed mul ta in hoc dicto occultantur, quæ facile sit conuellere. Primum nihil possumus supra quatuor syllabas dice re, quod non in aliquam uersus rationem cadat, quod ostendunt tam innumera uersuum genera. At inquiunt genus noti carminis. Atqui permultæ sunt pedestres o rationes modulatiores longe quàm iambici uersus co mœdiarum Plauti & Terentij quàm uel heroici illi, qui continuo feruntur cursu absq; cęsuris, ut apud Horatiũ, Persius hic permagna negotia dives: uel cum cæsura est obscura, Nescio quid meditans nugarum totus in illis. An non melos est in Sallustij proœmijs, in orationibus, in concionibus T. Liuij maius ac notabilius? Videre est pro lege Oppia, quàm nominaui potissimum quòd ea Catonis, & consulis, & per se grauissimi uiri personæ at tribuitur. Quid hoc quod fuit Græciæ iudicium: Plato nis & Democriti, locutionem tametsi à uersu absit, ta men quod incitatius feratur, & clarissimorum uerborũ luminibus illustrata, poema putandum magis, quàm co micorum poetarum, apud quos nisi quod uersiculi sint, nihil aliud esse quotidiani dissimile sermonis. Nam quòd cælari uolunt artem, utiq; tot uersuum genera in calo re scri

re scribendi deuitasse maioris est artis mea sentẽtia, quã in aliquod illorum, uel imprudentem incidisse, uel pru dentem deuenisse. Quis enim omnia illa tam multa, tam uaria, quibus undiq; circumsidemur, effugiat: eo minus, quum in curam sit rei potius quàm uerborum intentus: ut de M. Bruto refert Fabius, non aliter ac gubernato ris sit peritissimi atq; exercitatissimi nauem inter Cycla des inoffenso cursu ducere. Itaq; homo eruditus, & dicẽ di peritiam callens, citius artem & diligentiam in eo de prehendat, qui in longa oratione genus carminum nul lum admiscuerit, quàm qui in aliquod impegerit non nunquam: hunc sciet de rebus fuisse naturaliter solicitũ, illum de uocibus, & dictione. Adde his, quòd qui non sunt iam uersus, obseruatione, iteratione, usu possunt fieri. Sic facti sunt uersus ab Aristophane, ab Hippona cte, & aliis poetis, qui antea non habebantur. Sed profe cto adhibeat quantamcunq; operam & diligẽtiam quis uolet, attentissime se obseruet ipse custos sui, non pote rit tamen uersum effugere. Si quis maximorum auto rum orationes excutiat, ex uersibus, aut magna illorũ parte uidebit omnia conflata, etiam notis, etiam sono ris magis quàm sunt trimetri iambici familiares fabu lis. Cice. in sexto de republica: qui reliquos complecti tur omnes, quatuor pedes sunt heroici: pro Milone, dice re incipientem timere, trochaicus est, si iambicus in ter tia sede par sit trochæo, ut idem ipse docet. Quum con tra Titus Annius ipse magis, de quinq; pedes heroici: de lege Manilia, quanquam mihi semper frequens, dimeter Iambicus. In Acade. quæst. Quæ cum essent dicta in con spectu cõsedimus omes, uersus est heroicus, si unam syl labam demas, ut si dicas sedimus. Seneca epistol. nonage simasecunda, originis suæ memor, dimeter iambicus, & quidem totus è iambis. Liuius præfatione, nostra per tot annos uidit ætas, trochaicus est. Quid quòd multa sunt uerba simplicia quæ uersum efficiunt adonicum, suspi ciebant, accipiebant, imposuisset, archimagirus. Satis hæc uidit Martianus Capella, sed fulgore tantæ autori tatis præstrictus est: eius hæc sunt uerba: Neue in notissi mos uersus, & maxime heroicos structura fundatur,

Iambicosq; uersus, quamuis eos Cicero non euitet, quū dicit: Senatus hæc intelligit, consul uidet: & heroici uersus finem uel initium non declinet, quum dicit: O miserum cui peccare licebat. Et in Academicis, latent ista omnia *Varro magnis obscurata & circumfusa tenebris. Et in Verrinis plenum uersum una quidem syllaba mutilum fudit, quum dicit: Quum loquerer tanti fletus gemitusq; fiebant: nec finem uitauit elegi, sicut ait: Oderat ille bonos. Incurrit etiam in hendecasyllabi phaleucī petulantiam, dum dicit: Successit tibi Liuius Metellus. Sic ille. Aristoteles in arte poetica Iambū ait familiari sermoni peculiarem esse, ideo in illo multa nos effundere iambæa, non item heroica. An non apud Ciceronem Crassus oratorem illum ait admirabilem esse & insignem, qui in oratione ipsa quasi quendam numerū uersumq; cōficit, & mox: uersus enim ueteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdā nobis esse adhibendos putauerunt. Quid est istud quasi & propemodum? cedo quātum progrediar, ubi sistam: pueriles sunt istæ determinationes: populus concentum intelligit, numeri censuram non intelligit: si uersum aspernatur propter concentum, ubicunq; sit concentus eadem erit aspernatio, & concentus iste ac numerus, qui nunc non est uersus, adhibe iterationem, & usum, iam fiet uersus. Quæro etiam si uersum alienum licet citare in oratione, cur non liceat suum facere? eadem est harmonia, & concinnitas in alieno & proprio. Hæc quidem de ipso uersu, nunc de autoribus. Po. Ro. bellaci & rusticitatis ostentatori suspecta erat ars omnis, & literæ, cuius sensū Crassus Ciceronianus, ut quisq; optime sciret Græce, ita esse nequissimum, ut in Syris uenalib⁹. Tum si gestui addidisset orator uersum, populus non esset sibi uisus grauis oratoris orationē audire, sed saltantem histrionem spectare. Græco non item, cui etiam histriones honesti erant. Cicero memor ingeniq; coronæ suæ paucissimos in orationibus ac penè nullos citat uersus: Demosthenes & Aeschines plures, & liberius. Cicero defendens Archiam, quòd de studijs humanitatis loqueretur, nouo se dicendi genere usum esse ait: & pro Mure-

*Aliàs Luculle crassis occulta & circū fusa &c.

na præfatur ueniam: & ad C. Cæsarem uersus Homeri admiscens nouum epistolæ genus nominat. Atqui Aeschines Solonem laudans maximo hominum conuentu in accusatione Ctesiphontis inter illius decora poeticæ studium atq; exercitationem numerat. Ad hæc aures sunt uariæ, sunt quibus Ciceronis concentus sit effœminatus & mollis, sunt quibus durus: malunt Quintiliani declamationem. Alij alios pedes amplectuntur: Aristoteles pæonem, Cicero Dichoræum, nec ipse secū in deligendo satis consentiens, ut Martianus annotauit. Pedes inquit ille quadam permista confusione Cicero perturbat, dum dicit modo ditrochæo ionicum concludendum, modo pæonem primum probat incipientibus, modo finientibus, modo dochimū, qui constat breui, duabus longis, breui & longa, cuius exemplum posuit, amicos tenes. Item amphimacrum pedem, & rursus dactylicum numerum laudat, nec tamen certa scientia est. Ego tamen compendiosiora percurram, ut in hac sylua quibusdā uidear præire tramitibus. Sic ille. At neq; his graiores aut meliores dat formulas, sed leues, & pueriles admodum. Hæc quidem ex ingenijs nascuntur, quæ non omnia delectant eadē: alij alijs capiuntur, ut in sensibus uarijs soni allubescunt uarijs auribus, colores oculis, sapores palatis. Ad hæc mutatum est seculis iudicium aurium: aspera, & dura cōpositio placuit Catoni & Gracchis, & ea uirilis est uisa. Concinniores fuerunt Antonius & Crassus: multo his & reliquis omnibus numerosior Cicero: mollis & delitiosa & fracta compositio corrupto magis seculo sub Vespasianis & Traiano uiguit, ita ut orationes, quod Cornelius Tacitus queritur, ad lyram, non aliter q; poetarum carmina, canerentur. In dicente etiam magnum discrimen: non decet orationis illa modulatio & numerositas frigidam senectam, certe ardentem iuuentam decebit. At cælanda est ars, nam id sæpe inculcant, ne effluat. Quorsum? ut facilius persuadeas. Quid si nō ut persuadeā scribo, sed ut narrem, uel ut delectem? Poetis ad delectationem licuit tot generibus carminum aburi, mihi non licebit quibus uolam, qui tantum delectationem peto? quam fuisse causam

Cice-

Cicero scribit cur numeros in orationem inuexerit Isocrates, qui inconditam antiquorum dicendi consuetudinem delectatiõis atq; aurium causa, quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates, numeris astrinxit. Verum enimuero prisci illi oratores quocunq; istis de rebus modo disputarent, ac statuerent, maximas tamen dicendi opes collegerunt magnitudine ingeniorum, studij, usus, exercitationis: quippe omnia hæc acuebat atq; stimulabat ingens eloquentiæ propositum præmium, dignitas, opes, potentia in ciuitate, quod præmium simul primum sublatum est, eloquentia quoq; est collapsa: nam quum oratorum licentiam nimium sese uiderent effundere, multis esse innocentibus periculo, nocẽtibus præsidio: ut qui hoc quoq; arroganter profiterentur & iactarent de inferiore causa superiorem se posse, & de superiore, inferiorem facere: cohibendã uelut claustris impositis duxerũt. Athenis ueriti sunt affectus mouere, quod usum est philosophis longe æquissimum, ne iudicis animus nempe norma qua esset iudicandum à recto ullam omnino in partem inflecteretur. Romę Pompeius magnus tertio suo consulatu legem tulit, ut actori duæ assignarentur ad dicendum horæ, patrono tres, & peroraretur eodem die. De quo Cice. queritur in Bruto, inquit enim: Et perterritum armis hoc studium nostrũ cõticuit subito, & obmutuit lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis. Et Tacitus impositos dicit esse uelut frenos eloquentiæ. Cæterum in ius & potestatem unius redactis omnibus, is non passus est uel tam crebro populum coire, uel tam frequentem, uel quenquam libere in publico loqui, q̃d ut erat, ita periculosum esse existimatum est potentię unius. Quocirca excluſa est à cõcionibus eloquentia, id est, à theatro, & nutrice sua, quemadmodum in libro de oratore secundo docet his uerbis Cice. Fit aũt ut quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, natura ipsa ad ornatus dicendi genus excitetur: habet enim multitudo uim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibijs cancre, sic orator nisi multitudine audiente, eloquens esse non poterit. Principes ratio ipsi loquebantur ad populum, & pauca, plerunq; per-

dicta, haud aliter quàm ad seruos: in senatu sententiæ dicebantur non libere ut antea, sed in adulationem potẽtiæ compositæ, eranq; magis encomia principum, quã deliberationes de publicis utilitatibus. In foro si princeps cognosceret, pudor uetabat eum detinere, quoniã & ipse interdum gestu testabatur properare se: conuersis omnibus ad delitias relicta cura reipub. nec ipsi iudices, qui essent imperiti & delicati, longas ferebant orationes, sed breues, atq; easdem amœnas: & quod in persona iudicis est flagitiosum, malebant aliquid, quod delectaret, audire, quã quod doceret de causa: aptatæ sunt huiusmodi affectibus orationes, & in forum allatum, quod scenæ magis congrueret. Ita genus dicendi penitus mutatum, ex sano, & sobrio, & seuero ad luxum, & delitias, tanquàm si uirili ueste posita muliebrem sumpsisset. Ipse populus in forum & iudicia coibat, non sicut antea inspecturus quid ageretur, & qua fide, tanq; dominus & rector omnium, sed uelut in theatrũ ad oblectationem omissa libertate, & cura reipub. segnis atq; otiosus: & quia illud publice placebat in scholas inuectum est ad exercitatiões: tales sunt declamationes illorum temporum inuentæ, non ad uictoriam, sed ad uoluptatem. neq; enim pugnabant, sed uẽtilabant: poeticas quoq; amœnitates per egressus petierunt: quod ostendũt Quintiliani declamationes, & quæ ex declamatori bus sui temporis citantur à Seneca. Digreditur quidem Cicero, & describit, sed seuere, grauiter, & ad rem: paullo quidem fusius, nempe in orationibus infinitis, sed dignitate & dicentis, & audientium, & rei ipsius conseruata. Contrà illos ad citharam dicas aliquid animi causa canere, non rem grauissimam meditari: quod indigne ferunt Tacitus, Quintilianus, Seneca, ita ut quum illæ declamationes quæ Quintiliani circumferuntur nomine, tam alienæ sint ab eius ipsius præceptis, & tales ut cõtra eas potissimum inuehi uideatur, non defuerint qui illius esse negent: & declamabant quidem ueteres, ut Cicero, sed ueras causas, & eas, quas mox essent in uero certamine acturi, quasi ex puluere & umbra in solem & militiam transiaturi. Recentiores uero declamabant fictas

ctas, & omnino inutiles, quarum nulla in foro aut senatu posset contingere: nam eas quærebant in quibus maxime possent se iactare, & otiosos auditorum cœtus permulcere. Ad postremum, quũ legibus iam à principibus constitutis iudicia exercerentur, uisum est adhiberi potius ad examinandam causam iuris & legum peritum quàm oratorem. Ita creuit potentia interpretum iuris, etiam in coniecturis: & studium artis oratoriæ prorsum sublatum circiter Antoninorũ tempora: quum iurisconsulti, qui plurimum ualebant gratia apud principes, decreuissent ipsi soli totum occupare: & fortassis ita uisum est Marco Antonio philosopho, qui non censuit expedire, ut iustum atq; iniustum dicendo confunderetur: sublato corpore & imago periit. Declamare quoq; est desitum, & artem cognosci, quæ nihil erat sine exercitio prorsus futura. Inane uero ceusuerunt laborem aliquem fructu omni adempto suscipi. Paulatim studium excolẽdæ linguæ cessauit, quum nullus esset eius operæpretium. Quapropter ex bonis studiis maturrime omnium eloquentia est tanquam flos quidam delicatus flante Borea decussus: id est remota illa populari aura eloquentiæ salubberrima, deserto linguæ cultu, & lingua ipsa sine uindice relicta, iniuriæ cuiusuis incursui exposita, & obnoxia aduentu barbarorum uelut accepta plaga intercidit. Recepta Christiana pietate passi sunt principes, ẽd uniuersis in commune conduceret, ut presbyteri ad populum de rebus sacris loquerentur: ita sacri concionatores priscis illis oratoribus succedere, sed dissimillimo successu: nam quanto illos superamus rebus, tanto partibus omnibus eloquentiæ, tota ui persuadendi, sententiis, argumentis, dispositione, uerbis, genere orationis, actiõe inferiores sumus. Cuius rei culpa diuisa est inter dicentem, & audientem. . Olim qui dicebant, erant callentissimi usus, & totius prudentiæ communis, tractandorum animorum peritissimi artifices. Qui nunc dicunt, quàm dispares, imperiti, ignari uitæ, imò etiam communis sensus: qui sint affectus, aut quemadmodum, uel impellendi, uel reuocandi omnino nesciũ. Nec cui rei quæ uerba, quod genus orationis sit adhibendum no-

Concionatores huiꝰ tẽporis.

runt

runt, omnia bene conuenire omnibus rati. Sententias habent plumbeas, frigidas, iacentes, segnes, quæ animos deficiant citius, quàm excitent: argumentatiunculas colligunt ab illo exercitio scholastico, quæ uentilant quidem, & titillant interdum, nunquam feriunt aut cædunt. Dispositio fusa & dissipata: nihil dicunt suo loco: actio immoderata: nihil pro re aut tempore: non in uoce, non in oculis & ore, non in manu & digitis, non in gestu & statu corporis uniuersi: quæ illi ita habent cognita, ut nulla esse arbitrentur, nec interesse saltitent dicentes, an sedeant. Iam auditores habebant illi olim acutos, attentos plerosq; eruditos: nunc socordes, segnes, peregrinantes animo, rudes atque imperitos, ut eadem habeant sæpe repetenda, qui dicunt, non solum quo infigantur & hæreant memoriæ, sed quo uel intelligantur, si quid sit acutius, nisi explicet & explanet, in quo amittitur gratia & uis orationis, frustra clamarit, surdo fiunt uerba: si quid obliquum, nisi recte & simpliciter exponat, perdiderit dictum: nec minus sanè perdit, quum uenustatem atq; speciem dehonestat, & frangit neruos. Memoria patrum & auorum cœptum est in Italia reuocari studium linguarum per discipulos Petri Rauennatis Latini, & Emanuelis Chrysoloræ Græci: inter quos maximi nominis fuere Leonardus Aretinus, Fran. Filelphus, Lau. Valla, Varinus Veronensis, Perottus Nicolaus. Secuti sunt eos Ioannes Picus, Hermolaus Barbarus, Angelus Politianus, & alij quos hic recensere nihil attinet. Hos uero, & quotquot doctius Latine loquerentur, quàm cæteri, oratores uocauerunt. Sed si qui uim nominis parum intelligerẽt: exercitium enim artis oratoriæ nondum est reductum, sed tantum in linguis fuditus deiectis ac pessundatis instaurandis atq; erigendis cunctum illorum studium consumptũ est. Quippe artis huius præcepta exercitio remoto nihil iuuãt. Hactenus nemo declamauit utiq; in materia argumẽtosa, & quasi in certamine & palæstra: tametsi multi delectarunt se oratiunculis, quæ aduersarium non haberent: ut laudationibus artium, uirtutum, principum hominum: uel ræbiose se exercuerunt canina facundia, inuectiuis, quibus

lacera-

Philelphus

lacerarent inuicem, id est conuitijs, & maledictis in unũ congestis quotquot possent, quis aduersarium proscinderent, naso suspenderent, irridendum & contemnendum omnibus exhiberent, de causa nihil dicerent, aut perparum: si qua tamen alia erat causa, quàm susceptas leui aliqua de causa inimicitias atrociter persequi. Nec de phrasi, & genere dicendi uideo illos fuisse ualde solitos, in electione modo uerborum occupatos. Et quemadmodum ante centum annos qui Ciceronem ut Latinos alios legebant scriptores, sensa spectantes sola, uerba non animaduerterunt: ita isti qui in uerba sola essent intenti, dictionem præterierunt inanimaduersam. Ergo uideas eos eadem dictione conscripsisse res magnas, paruas, lætas, tristes, humiles, sublimes, epistolas, orationes, rustica, physica, moralia, forensia. Nimirum accommodatio stili ad genera argumentorum & audientium, atque adeo inuentio ipsa argumentorum causis & locis apta res est longa, uaria, intricata: de qua Plinius Cæcilius, undecimo septimo, ingt, ætatis anno dicere in foro cœpi, & nunc demum quid præstare debeat orator, adhuc tamen per caliginem uideo. At illorum plerique nullam, aut perexiguam huic rei operam impenderunt, alioqui per se difficilimæ: quo magis miror quorundam impudentiam dixero an ne temeritatem, an utrunq; qui de cultu, & colore, & habitu orationis, deniq; de toto stilo ac phrasi intrepide iudicent inexercitati, & quidem ex breui aliqua, & tumultuaria pagellæ unius aut alterius lectione: de quo merito, & grauiter Gulielmus Budæus conqueritur, quum ueteres in tanto studio, diligentia, usu non potuerint ubiq; recte censere. Quid quod ea nomina, quæ phrasi induunt, explicare uix scirent, si rogarentur. Partim huius artis magni illius præceptores fecerunt imitationem, quod primum est in omni sermone, quippe quem imitando discimus, ut artes ac disciplinas, quascunq; à natura non accepimus. Sed imitatio rerum diuinarum nunquam potest exemplari par esse, nec mortalem artificem æquari sempiterno: in humanis potest ita proficere, ut homò hominem consequatur, & antecedat. Quocirca quę initio est imitatio, paulatim eò debet

Imitatio.

bet progredi, ubi iam incipiat esse certamen non solum æquandi, sed etiam, si qua detur, uincendi. Imitatio nunquam eò pertingit, quod sibi pro exemplari proposuit. At uero in certamine etiã à tergo possis eum relinquere cum quo certas. Itaq; ueteres sic initio imitabantur, ut mox æmularentur, ad postremum quoq; certarent, & contenderent non raro utiq; felici successu: nam præuertebant illis, quos prius pro ducibus, ac magistris habuissent: ut Cicero Crasso, & Antonio: Plato Cratylo, & Architæ: Aristoteles Platoni: Vergilius Ennio, Lucretio, Hesiodo. Nostra ætate quidam ridicule sese alligant imitationi tantum, nec in uerbis solum Latini sermonis & Græci, quod necessarium est, propterea quod eæ linguæ amissæ in uulgus monimentis ueterum autorũ continentur ac conseruantur, sed in phrasi, quod minime est necessarium: quippe collectis è lectione uocabulis, & loquendi formulis, tanquam lignis & lapidibus, sic unusquisq; extruere orationem potest, ut maxime uel ingenio suo congruat, uel exigat materia, uel tempus aut locus poscant. Verum quod magis mirẽr, in materia & argumento tractando nunquam non imitantur, ut imperiti sutores qui nullum calceum uel scindere possunt, uel suere, nisi forma adhibita: astringunt uires & libertatem ingenij ad certum quoddam prescriptum: ut non immerito seruum pecus imitatores nominet Flaccus Horatius. An uero est ulla seruitus maior, & quidem uoluntate suscepta, quàm non audere ducis sui præscripta, & tanquam sæua dominorum imperia egredi, etiam si alioquin res uocet? si tempus, si auditores, si generosa ingenij natura inuitet, pertrahat? Quomodo poterunt hi currere, si sit opus, imò quomodo ingredi, quibus est semper in alieno demum uestigio pes figendus, non aliter quàm pueri faciunt lusitantes in puluere. Quid dicam imitari semper eos, nec scire quid sit imitari. Nam suppilare putant esse imitari, nempe uel uerborum ac rationis uel rerũ & argumẽtorum particulas sumere, ex quibus uelut centonibus opus suum consuant. Perinde ac si pictor diceretur imitari, qui aut pratum effingens flores illinc decerptos tabulæ suæ annecteret, aut hominem

Suppilare uocãt imitari.

nem reddens partẽ togæ illius assueret picturę, aut etiã, si dñs placet, nasum quem exprimere non posset, uellet homini amputatum picturæ suæ addi, quo esset perfecta. Si quis rem acutiꝰ intueatur, talis est istorum imitatio: decerpunt, surripiunt, imò palam compilant. Et ut furti crimen suffugiant, imitari uocant, ut fures furari dicunt amouere, tollere, conuasare. Age porrò unde colligunt hæc panis frustula, has aquæ guttulas, quibus mẽdicitatem suam sustentent: nõ ex uarijs, & optimo quoque, ut puellæ, quæ in hortulis colligunt flosculos ad fasciculos & coronamenta, sed uni alicui hostio affixi misere se alunt: unicuipiam sunt addicti: & ubi ingenij tarditas cœpit male æmulari, quicquid deinceps dicant aut faciant, illius credunt esse simile, quem sibi pro exempla ri prefixerũt: ut qui gesticulatione una tã se multos credunt exprimere, quàm quiuis pantomimus arte sua: & qui eodem digitorum pulsu quoduis carmẽ sonare. Qualis est Apollinaris Sydonius, qui contempto Marci Tulij epistolari stilo, ut dicit, Catij Plinij disciplinam, maturitatemq; uestigijs præsumptuosis insequitur: Omitto ridicula hæc uestigia præsumptuosa, tum disciplinam, & maturitatem Plinij. Quasi maturitas sit aliqua in epistolis Plinij, & non potius uiror & flores: aut si qua est, non maior & mitior sit in Marco Tullio: nam quam tandem uocet disciplinam nec ipse arbitror Sydonius declararit, qui scripsit. Sed quæro in quo se putet Plinij similẽ, à quo tam distat, quàm graccus à philomela, ni si fortè similis uideri postulet, quòd adscribat semper suo, ut Plinius. Si sequi se dixisset Apuleium, & Cassiodorum, haberet fortassis plures, qui crederent. Verum hoc tempore, in quo noui quidam morbi prioribus seculis inauditi sunt exorti, & iste est natus quorundam alligandi sui ad imitationem Ciceronis, ad eam inquã decerptionem, quam illi imitationis ornant nomine. De qua nonnihil attigit Politianus in epistola ad Cortesium, etsi in omnem imitationem potius, quàm in hãc unã, quẽadmodũ & Fabius Quintilianus. Budæus in hãc ipsam est per occasionem inuectus digressione quadam in commentarijs Græcæ linguæ. Erasmus librum iustũ de eo

Ciceroniani.

de eo ipso scripsit iniquitate iudiciorum permotus, in quo multa congessit acute conquisita, qui etsi nonnunquam argutatur magis, quàm argumentatur, & ludit potius quàm pugnat, nempe ex scripti illius ratione: nam dialogo rem persequitur, habet tamen, quantum ad hoc attinet, iustam & piam querelam indignationis, multisq; bonis ac fortibus argumentis præliatur: quæ quia nota sunt omnibus, etenim liber est in manibꝰ, nos in præsens prætermittemus, solum dicemus more nostro pauca quædam, quot suscepto instituto uidebuntur sufficere. Principio quod prudenter ait Cortesius etiam Ciceroni addictus, quæ stultitia est, ut quum tam uaria sint hominum ingenia, tam multiplices naturæ, tam diuersæ inter se uolũtates, eas uelle unius ingenij angustijs astringi, & tanquam præfiniri. Iam dicant mihi, quid imitantur, nam multa habet Cicero optima, & effectione dignissima. Linguam inquiunt. Cur non etiã argumenta, & philosophiam, & cognitionem ueteris memoriæ, & uariarum rerum usum ac peritiam. Nam si propterea linguam admirantur, quòd in omni populo & senatu Romano tantas dicendo est uires opesq; consecutus, ideoq; eam imitatione censent dignam, imitentur potius rerum præsentium & præteritarum cognitionem, scrutationem sectatorum sapientię, tractationem humani animi, colligendi acumen, quibus potius uirtutibus omnia senatui & populo & iudicibus persuaserit, quàm facultate uerborum & dictionis. Puritatẽ linguæ arbitror equidem maiorem & castiorem fuisse in C. Cæsare, in M. Bruto, & alijs Romanis principibus, q̃ in M. Tullio. Nec phrasis eius omnibus placuit, etiam quum de ea poterat censeri, non Bruto nec Caluo, nec ipsi Põponio Attico amicissimis: at cuiusmodi cẽsoribus? Quare non ꝓ ornatius q̃ cæteri diceret, quanq̃ dicebat ornatissime, sed quia acutius colligebat, & fortius pugnabat armatus tot tãtarumq; rerũ notitia. Eius uero quod deceret & inspector acerrimus, & executor dexter imprimis, ac diligẽs, uincebat aduersarios, audiẽtes ducebat in suam sententiã. Id uero facile est cognoscere, q̃d in eadem causa, si quis illius argumentis quacunq; lingua &

actione utatur, plurimum certe habebit momenti, ac roboris. Ea igitur animi indoles, & tam uaria eruditio, & tractandæ cuiusq; rei ratio esset istis exprimenda, qui Ciceroniani uideri affectant, potius quàm stilus ac uerba, etsi hæc quoq;, sed ea postremo sequerentur. Magis certe Homerum exprimit Virgilius, quàm Ennium, & si huic lingua est uicinior, & prope idem. Similior patri filius qui mores reddit, quàm qui liniamẽta oris. Cur tã tum uirum non totum imitantur, & potissimum animum, quo præstat corpori, quod recte præcipit Paulus Cortesius, qui aliam multo uiam imitandi ostendit, quã isti sequũtur, eamq; merito deplorat ab hominibus nostris aut neglectam esse, aut mutatã: neq; enim uult nos Ciceronis similes, ut simias, sed ut filios parentũ: simiæ externa solum repræsentant, filij etiam interna: nec simiæ aliud quàm liniamenta & deformitates quasdam gestus, filij uultum, incessum, statum, motum, uocem. Et tamen habent, inquit, in hac similitudine aliquid suum, aliquid naturale, aliquid diuersum, ita ut cum comparentur, dissimiles inter se esse uideantur. Eadem est sententia hominis omnium Ciceronianissimi Christophori Longolij. Sed demus iam Ciceronis uerba esse purissima, nam aut esse credo, aut non multum abesse, tum stilum optimum, dico ex ijs qui fuerunt, nam ab eo, quod fieri potest neminem esse arbitror adeo admiratione Ciceronis excæcatum, quin uideat longe discedere. Sed qd in ijs faciemus, de quibus non est locus? ut de ædificijs, de agro colendo, de rustico, aut urbano, aut bellico instrumento. Num tacendum erit. Num non potius Vitruuium, & Varronem, & Plinium, & Columellam, & Cæsarem, aut Liuium consulemus, ac sequemur duces, quã M. Tullium? quos ego (dicam id non quo detraham alicui gloriæ Ciceronis. Quid enim potest aut debet detrahi nomini clarissimi & præstantissimi uiri?) eos inquam callentiores fuisse arbitror nominum Romanorum, in illis utiq; de quibus agebãt rebus, quàm M. Tullium: quod & uidemus inter nos quotidie usu uenire, ut eloquentissimi in quaq; lingua uiri in curijs, & foris, & regijs comitatibus educati uincantur à plebeijs hominibus

bus in apppellandis opificum instrumentis, atq; actionibus. Iam nec in sermone isto communi atq; urbano dixit omnia: & eorum quæ dixit, alia perierunt, alia uenerunt ad nos ab imperitis corrupta. Quid loquentur de nostro foro, de nostris legib⁹, institutis, moribus, de pietate nostra per omnia Ciceroniani? Res omnes, sicut præclare Erasmus colligit, sunt mutatæ, ut apte loqui de rebus præsentibus nequeat, qui à Cicerone latum unguẽ deflectere non audet. Iam ut dictio sit omnium optima, non omnibus potest congruere in tanta diuersitate, atque adeo aduersitate ingeniorum. Idcirco nec eum imitati sunt maxime Ciceroni addicti atque adiurati, qui promptissime & facillime poterant, Seneca, Quintilianus Plinius, Cæcilius, Cornelius Tacitus, uidelicet ut nec ipse, quos impensissime admirabatur, Demosthenẽ Græcum, Crassum & Antonium Latinos: oculos enim habebat, ut par erat, intentos non in eos qui alios antecelluissent, sed in id quod natura ostenderet esse optimum: hoc demum debet esse exẽplar adulto iam & magno uiro. Cedo uero quomodo hunc tam adamatum stilum imitantur? quemadmodũ exagitat in Albutio Scæuola apud Lucilium,

Quàm lepide lexies compostæ ut tesserulæ omnes
Arte pauimento atq; emblemate uermiculato.

Sumunt hinc inde uerba, & commata, & sententiolas, & compingunt ut existat opus: quod taxat Longolius in Nanagerio, cui integræ Ciceronis non modo sententiæ, sed multi simul interdum uersus exciderent, atq; effluerent: Tum de alijs dicit, Dirigendam quidem esse nobis & formandam scribendi rationem putaui ad illius dicẽdi genus, sed ita, ut uirtutes eius oratione nostra exprimere conemur, non item ut passim omnia ab eo mutuemur, aut quod multos iam facere uideas, quasi centones quosdam ex Ciceronis uerbis consuamus: Dicit hæc qui dem Longolius, sed non ipse tam recte obseruat, quàm admonet. Alij cautius suffurantur unum aut duo, aut tria ad summum uerba ex hoc loco, ex alio autem proculi totidem, & alio quatuor aut quinq;, supra hæc manifestum est furtum. Nam quin totidem uerbis inquit

Longolius ex M. Tullio Cicerone tibi tam multa sume re non liceat: ne tu quidem ipse puto negas. Ea uero lex est centonum Ausonij: ergo isti, quod Longolius uere dixit, centones consarciunt, & Musiuum opus faciunt, nō imitantur. Dixi uobis falli istos in capite totius rei, & statim in ipso limine impingere, ut rectà nunquam possint ingredi: quandoquidem initio ipso itineris in diuersum quàm oportebat, aberrarunt: quomodo poterunt recte imitari, qui quid sit imitari, & qua ratione imitandum sit penitus ignorant? nō imitari est istuc quod uos facitis ô boni, sed cōpilare, & consuere, & colligere, & conferruminare. Vergilius quum dicit,

Si duo præterea tales Idea tulisset
Terra uiros, ultrò Inachias uenisset ad urbes
Dardanus: & uersis lugeret Græcia fatis:

Homerū imitatur, apud quē Agamemnō optat sibi decē consiliarios, qualis esset Nestor, nec dubitat, si haberet, quin breui Troiam esset euersurus. At quum dicit:

Vt sceptrum hoc dextra sceptrum nā fortè gerebat,

Et quæ sequūtur in duodecimo. Homerum de Græco ad nos transfert illo loco:

Καὶ μὰ τόδε σκῆπτρον ὃ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους,

Et reliqua in Iliad. α. Quum uero:

Fixit leges pretio atq; refixit, ex Vario sumpsit. At

Tum gelidus toto manabat corpore sudor,

Ex Ennio est mutuatus qui dicit:

Tunc timido manat ex omni corpore sudor.

Quæ Macrobius persequitur in Saturnalibus. Sed ad institutum reuertamur. Quanta crux est, quæ ingeniorū compedes intra tam arctos limites comprimi, ac cohiberi, dilatare ut te nullo pacto ualeas, & dum in hoc unum es intentus ne præfinitos terminos excedas, quanta auersio à rebus clarissimis, & quæ occasio de manibus elabitur maximas & fructuosissimas disciplinas nanciscendi? At uero in hoc ipso tam lōgo, & diuturno, & misero, & miserabili labore, qualem ne hostibus quidē imprecer, nedum ut amicis suadeam, quis tādem proponitur eluctatis atq; ex naufragio seruatis fructus? quæ utilitas? quod pretium operæ? amplum esse oportet & tātæ curæ,

curæ, tot uigilijs conueniens, fieri post tot annos nō Ciceronianæ dictionis æmulos, sed cōflatores oratiōis ex uerbis Ciceronis, & commatis, & colis. Ego uero tanti non emerim, non dico Ciceroniane uerba coniungere, atq; adeo Ciceronē esse tota phrasi, sed q̄d est multo præclarius, & optabilius, philosophiam omnem callere, quę cunq; prodita est de rerum natura. Imitatores hi, quiq; alij cultui se linguarum iam pridem intermisso tradiderunt, ita nauarunt operam uerbis eligendis, & dictionī exornandæ, ut alia quæ essent de cognitione naturæ, de publicis priuatisq; moribus grauiter & copiosè perscrīpta ne aspicerent quidem: partim quòd non uacauit quibusdam plus nimio in uerborum nota ac natura dictionis cultu occupatis, ut ad alia penitus respicere nō possent: partim quòd metus fuit, ne si incultos scriptores tangerent, aliquid fortè ex contagio traherent, quo sermonis forma posset fœdari. Ita ubique in linguarum obseruatione subsiterunt, consumpta uniuersa diligentia circa uoces aut singulas, aut coniunctas. Hi uero quī alia non haberent quàm instrumenta, quid potuerunt efficere? quum maximam dicendo uerborum turbam, quasi in acie ordinassent, aspectu quidem formosam, sed inutilem tamen atque inefficacem, nihil re ipsa, nihil auditorum mentibus dignum attulere: magno sanè artis dedecore, quæ ex illis censebatur, tanquam primis ac præstantissimis, tum sua, tum aliorum sententia professoribus. Quanto uerius dici orator deberet, qui res magnas, & argumento suo pares quocunque sermone exponit. Nam si dicere genus quoddā est pugnæ, & ad persuasionem quasi uictoriam pertinet, quis non malit animosum militem tectum corio, & gladio ferreo armatum, quàm imbellem atque effœminatum aureis armis ac gladio fulgentem. Iam Rhetoricam aiunt, quum de rebus alijs omnibus, tū potissimum de publicis, ac ciuilibus dicturam. Quid isti dicent, qui eas ipsas res nec per somnium quidem uiderunt, nec sciunt in quo orbe, in qua ciuitate uiuant: & dum ueterem illam Romam semper meditātur, peregrini sunt in hac ætatis nostræ. Nec eloquentes dici possunt, qui quum omnia conātur alie-

Eloqui. na lingua dicere, ipsi muti euadunt, nec illa erudita & expolita lingua tria uerba possunt aptare. Eloqui est inquit Marcus Fabius omnia quæ mẽte conceperis promere, atque ad audientes perferre, sine quo superuacanea sunt priora, & similia gladio condito, atque intra uaginam suam hærenti: non refert quo sermone, nam & in Scythico, & Gallico, & Germanico, & Hispano multi sunt eloquentes. Nec quod Latinus & Græcus sermo eruditi sint & copiosi, cõtinuo nullus erit in alio sermõe eloquens. Nam & hi ipsi Parthis ac Mœdis barbarissimi sunt. Liuius sermone illo, quem Pollio patauinitatẽ dixit sapere, eloquentior fuit multis Romæ natis, & fortassis illo ipso Pollione. De Latrone Portio dixit idem Asinius lingua sua disertum esse, nempe Hispaniensis illius æui. Quanto disertior ac eloquentior Anacharsis quàm multi Athenienses, siue dum Scythice de natura, & moribus disputaret, siue dum Græce solœcissans seu scythissans uerius. Equidem sordes, & uitia sermonis nemo uel amare debet uel probare, unde maxima pars cladis tum artium, tum iudiciorum est accepta. Sed certi si detur optio, quis non malit multo immundum, spurcumq; magnis de rebus, atq; excellentibus sermonem, quàm de nugis comptissimum atque ornatissimum?

(.)

LIBRI QVARTI FINIS.

SOPHIA NATVRAE, MEDICIna, & artibus mathematicis corruptis, Liber Quintus.

VNDI autor, qui omnia ad hominis usum condidisset, haud dubie scientiam illi erat elargitus utendi, alioqui frustra uideretur illi parasse, quæ ipse nescisset unquam ad usum suum applicare. Sed homo à lumine discedens in tenebras est prolapsus. In quibus tamen ursit atque extimulauit eum necessitas perpetuo premens, ut quæreret, quæ immitteret in corpus ad se fulciendum, ac sustentandum, à quibus manum contineret, quæ quibus temporibus & locis terræ mandaret ad spem prouẽtus, quomodo perciperet, ac recõderet. Tum alia de indumentis, de habitatione, de cõuehendo paulatim sunt inuestigata. Vbi uero retusus ẽ ille necessitatis uelut stimulus, solicitudine illa paulisper deposita cõmoditas est spectata: Dehinc delectatio est pulcherrimæ cognitionis, & ex admiratione tanti operis cupiditas cognoscendi exorta. Ita multi uel necessitate impellente, uel adducente admiratione, uel inuitante uoluptate, ad cõtemplationem naturæ sese contulerunt. Subrepsit his ostentatio, quæ se per omnia tacite insinuauit. Ergo homini particula illius amissæ peritiæ, quam ex copiosissimo fonte amplissimam hauserat, per grauem fuit laborem extundenda. Eruit perpauxillum quidem, aliqd tamen & lumine illo ingenij, quod factum erat reliqui, & studio incitato atq; ardenti adiutus. Quæ duo ubi defuere, ignorantia & hallucinatio animis se pro peritia & cognitione offuderunt. Nam uel obscuratione luminis, id est, tarditate mentis & stupore cordis alia uia insistiterunt hæc quærere quàm oportebat, uel segnitie ac socordia, recta quidem, uerum defessi remiserũt curam, & non peruenerunt quò intenderant. Principio, sicut a-

Necessitas

libi à nobis est declaratum, nemo uires suorum humerorum est mensus, quid sustinere possent, quid non: homines retusissima mentis acie, seu potius nulla, res abstrusissimas aggressi sunt inquirere, & intima penetrare, quà insisterent paucissimi prouiderũt. Alij sensum secuti sunt per omnia, huic arbitrium permiserunt rerum omnium. Quicquid ille statuisset, pro uero ac indubitato haberetur: ut Epicurus, qui ideo solem esse pedalem confirmauit. Alij omnino detraxerunt fidem sensibus, quòd aliquando fefellissent, ut Academici, & assensum à rebus, ne temere incertis pro certis accederent. Mediam aliqui uiam tenuerunt, ut nec omnia sensibus crederent, nec nihil, sed illis censuram adhiberent mentis, ut Platonici, & Peripatetici. Iam in serie illa & nexu rerũ qui fit à mente, his sufficit ratio quædam leuis, & tenuem quandam similitudinem ostendens ueri ad definiendum de reconditissimis rebus, quemadmodũ Anaxagoræ quod omnia sint in omnibus, quoniam ex omnibus fiunt oĩa, id est, ad omnia migrat materia. Illi in cõiungendo parum dexteri, quæ sunt dissoluta ac dissipata, satis esse tẽtur apta & colligata, ut ignari dialecticæ. Sic Epicurus uoluptatem asseruit summum esse bonorum, quod eam unam bestiæ expeterent ac sequerẽtur. Sunt quibus nulla sufficit ratio, hominibꝰ morosis ac suspicacibus. Illis ex uarietate atq; inconstantia, quæ uno die sufficit, alio satis non facit. Cuiusmodi erant qui in diem uiuerẽt: de quorũ numero fatetur se unum fuisse M. Tullius: & quicquid animum probabilitate percussisset, id asseuerarẽt. Sunt qui autoritatem requirunt, nempe philosophi alicuius primi nominis. Vt qui de immortalitate animæ nec tot rationibus, nec sacra pietate & oraculis diuinis acquiescũt, sed scrutantur anxie quid Aristoteles de eo senserit, quid Plato, & si Deo placet, etiam Abenrois Arabs. Alij Poëtæ uersiculum desiderant, ut olim in Græcia, de quibus Aristoteles in libris primæ philosophiæ. Hi ex uarietate sententiarum atq; opinionum magnam in animum quoq; uarietatem atq; inconstantiã trahũt, ut aliàs alia sentiant, atq; adeo contraria. Cuius rei exempla sunt, quum apud Aristotelem nonnulla, tum uero apud

ro apud Plinium frequentiora. Quid quod in tanta uarietate naturæ, quæ locis, temporibus, ætatibus, constitutionibus, est dissimillima, quidem ex uno, aut altero, aut sanè etiam exprimentis multis, uniuersaliter de cunctis pronuntiant? inter quos est Aristoteles, quod genus illud est in uolumine eius de animalibus primo: Imum uentrem & faciem esse similes corpulẽtia uel gracilitate, item crura & lacertos. Cuius rei multa sunt documenta in contrarium. Vel hic in Flandria plurimi uix habent suras, brachia tamen musculosa, & succi plena, quod de multis principibus memoriæ est proditum, ut olim de Germanico Cæsare, & hodie uidemus in Francisco rege Galliarum. Iam multi bellissime sibi placent, in alios difficillimi, atque inexorabiles, sui mirum in modum indulgentes, ut ab alijs exigant in quibuscunque demonstrationem & energiam cõclusionis, ipsi suam uel tenuiter fultam, pro firmissimis postulent accipi. Aristoteli nulla ueterum philosophorum ratio ad suaipsorum confirmanda sufficit: ipsi ad sua quælibet, uel ad illos confutandos. Et hic tantus demonstrationum flagitator ille est, qui in prima philosophia dicit aciem mentis nostræ ad manifestissima naturæ, non secus quàm noctuæ oculum ad lumen solis caligare. At quum in tantis uersarentur tenebris, quum duce omni carerent, inter eas difficultates credat aliquis illos conscios suæ egestatis ac imbecillitatis contentos fuisse humi repere, & circa ea occupari quæ tenere facile ac tueri possent: hoc certe decebat. Sed illi ignari sui, ea quæfierunt & scrutati sunt, quę humanum omnem captum excederẽt, & in his quæ assequi non poterant, arrogantissime definierunt plurima, non cunctantius, quàm si manibus attrectassent, ut de cœlis, de elementis, de rerum essentijs ac facultatibus: sed potissimum Plato & Aristoteles, de autore mundi, de materia, de opificio uniuersorum, de regimine illius, & prouidentia, de immortalitate animæ, de pietate, de præmijs bonorum, ac malorum. Quibus de causis & rationibus philosophos uideas homines à duobus uitijs lõgissime impulsos, imperitia, & quã imperitia gignebat superbia, ea inuexisse placita in cognitione

Philosophorũ imperitia, & superbia.

tiõe naturæ, ad quæ nec uetulæ, nec pueri risum teneãt: qualia sparsim recensẽt Aristoteles, sed Plutarchus quatuor uoluminibus in id dicatis. Quam & absurditatem & diuersitatem opinionum causam fuisse Socrati scribit in commentarijs Xenophon, quamobrem ab inquisitione naturæ rerum in totum abstinuerit, tametsi causa non satis iusta, quæ aliquem à contemplatione naturæ abduceret. Nam nec minor est de fine bonorum dissensio, de administratione domus, aut ciuitatis: de quibus tamẽ & quærere & disputare Socrates pulchrum in primis, uti erat, existimabat, & conducibile hominum uitæ. Illud modo erat in scrutatione naturę uitiũ, quòd & ea rimarentur, quę natura ingenijs occultasset, & quę scire nullum esset operæpretium. Sed ad hæc superuacanea eruenda acti sunt non pauci gloriæ cupiditate, quæ fese in illorum pectora insinuauerat. Idcirco nouum aliquid & præter cæteros admirabile uoluerunt proferre, ad quod quum à ueris aut uerisimilibus essent destituti, absurdissima arripuerunt, ut niuẽ esse atram, ignem gelidum, stare cœlum in uestigio, agitari terram, & alia quæ stultitiæ citius quis tribuat, quàm arrogantię. Secuta est arrogantiam, & famę sitim pertinacia tuendi quicquid semel affirmassent, perinde ac ingenio cederet, quisquis sententia. Vnde exortæ sectæ, & in hoc inuigilatum ab eis acriter, quomodo uel sua praue dicta defenderent, uel aliena bene dicta impugnarẽt. Inter quas rixas & odia, ueritas nobis utiq; magnum subibat discrimen, siue falsi tutator uinceret, siue oppugnator ueri. Eadẽ ostentãdi libido, tum etiã dulcedo altius scrutãdi suaserunt illis ut necessaria, quęque alicuius essent usus, uel corpori, uel bonitati animi relinquerent, & studia sua omnia ad uoluptatem, aut admirationẽ, & plausum spectantium conferrent. Quod malũ ex deprauato hominum ingenio cum ipsis artibus exortum, insecutis deinde ætatibus eò est amplificatũ, quò superbia increuit, & rerum peritia diminuta est. Nostra, & patrũ, & auorum memoria ea tantum sunt in naturæ cognitiõe quęsita, quæ offusa ob oculos caligine plausum mouerent, non aliter quàm ubi circulator intuentiũ omniũ oculos præstigijs est frustratus. Itaq; excluserunt scholis prisc̃os illos Timæũ, Platonẽ, Plotinũ, Plinium, Theophrastũ, Ciceronẽ, Senecã, & reliquos huius gñis, qui maximũ adferre adiumentũ poterãt ad naturæ contẽplationem, de cœlis, de elementis, de animantibus, de stirpibus. Aristotelem retinuerunt solum, quòd is unus ex illa antiquitate rixantium circulis esset aptus. Equidem in inspectiõe naturæ haud uideo, quem possem illi comparare. Sed huius placita atq; opiniones de natura rerũ nostri homines eiusmodi rentur esse, nihil ut humanũ ingenium exactius uel certius possit exculpere, commuĩ hac quidem naturæ luce adiutum, & rectum: de cuius sententiæ imperitia, atq; imprudentia, atq; etiam interdum impietate non potest satis pro dignitate dici. Et quia res magna & crassa ignorãtia uidetur mihi claudi, idcirco longius paulo ac subtilius de ea disseram. Nam si quid dicerent, omnino intelligerent, arbitror eos facile à sententia discessuros. Dedit natura homini sensus in corpore, in animo uero acumen, quo cernat, speculetur, intelligat, apprehendat. Tum iudicium, quo sparsa & dissipata uelut indagine quadam colligat, ad nanciscendum uerum: quod quũ se putat assecutum, acquiescit ei, quod uerum iudicat, contrarium reijcit: quæ sunt assensio, & dissensio. Hinc adiuuatur experimentis ac usu rerum, intentione animi, studio, sedulitate, memoria, exercitatione: quæ quando sua cuiq; non sufficiunt, accedunt aliena per doctrinam homini ab homine traditã. Hæc sunt cunctis mortalibus in cõmune proposita, quæ quoniam nos naturæ beneficio habemus, idcirco naturale lumen nuncupamus: & quæ per hæc assequimur, naturæ lumine dicimur assequuti: quæ uero præter hæc, alio quopiam lumine, nempe diuino, uel angelico, uel nonnunquam etiam doctrina dæmonis: ut intelligamus esse lumen naturæ ea naturæ munera, quæ communiter rationibus sunt omnibus exposita ad intuẽndum uerũ: sicut lumen naturæ sunt in oculo ea omnia, quæ hoc naturæ opificio parata sunt ut oculꝰ possit cernere: in ipso oculo constitutio corporis, unde oritur acies, exterius aptum medium, lux diffusa, obiecti conueniens interstitium.

Sectæ.

Aristoteles solus in schola.

Lumen naturale.

tium. Iam in his quæ cognoſcuntur, alia pertinent ad ſenſus, ut ſenſilia, & ſenſata: alia ad acumen, quæ eſt intelligentia rerum à ſenſibus remotarum, ſiue concretionem habeant aliquã, ſiue nullam: alia ad inueſtigationẽ rationis per cauſas, per effecta, & eiuſmodi, quę ſunt ex inquiſitione ueri: ad quam ilico cenſura ſequitur & aſſenſus ac diſſenſio apparentis ueri aut falſi: quorum nõ nullis continuo ab intelligentia conſentimus, aliꝭ opus eſt indagatione. Quæro igitur, quæ tandem in Ariſtotele ſuprema naturæ uocent? an ea quæ ad aſſenſum ueritatis pertinent, ut ueritates habeat quibus nihil poſſit eſſe uerius? Habet indubie permultas, quis enim non habet? nõ modo ex philoſophis, ſed ex uulgo? Sed nõ ſunt tamen uera omnia quæ confirmauit. Philoſophi aliarũ ſectarum, nonnunquam etiam Peripateticæ, Galenus & medicorum complures, hiſtorici naturæ, priſci religionis noſtrę ſcriptores, multa in eo magnis argumentis & euitabili experimento conuellunt. Quã multa oſtendit tempus falſa eſſe, & locorum uarietas? Quid idem ipſe, an non in quibuſdam ſecum pugnat? ut neceſſe ſit ex duobus contrarijs alterutrum eſſe falſum. Num non in hiſce omnibus nubecula eſt naturæ lumini obiecta? Quod ſi in aſſerendo obſcurata eſt ei naturæ lux, quãto magis in eo quod difficilius eſt, & prius intelligendo, indagando, colligendo uero? Sunt tamen & ex philoſophis & ex theologis, qui nõ ſolum, quò Ariſtoteles peruenit, extremum eſſe aiant naturæ, ſed quã peruenit, eam rectiſſimã eſſe omnium & certiſſimam in natura uiam: ut non aliter credant ſe poſſe euincere illud eſſe ſummum atque abſolutiſſimum, quàm Ariſtotelicis ſyllogiſmis: quod uero illis non congruat, alienum eſſe à naturę facie ac ſplendore. Si uel natura rerum eſſet unica, ſimplex, breuis, aperta noſtris ingenijs, uel humanæ mentis uis in omnibus uniuſmodi, fortaſſe definire aliquis poſſet, quid ſupremum eſſet, quò in natura ingeniũ humanum poſſet pertingere. Sed iſti non reputant ſecum, infinitè uariam eſſe naturam rerũ, ſiue in his, quæ monſtrantur ſenſibus, ſiue in effectis & cauſis, cur quicq; agitur. Quã late patet in herbis, in animantibus, in homine, in mentibus

tibus, in cœlis? Ipſe Deus & res ſpiritales quanto ſupra hominum captum aſſurgunt? uaria ſunt hæc & latitudinis uaſtiſſimæ, abſtruſa, admirabilia magis quàm perſcrutabilia. Iam hominum mentes quanta mole ſunt obrutæ? quibus inuolutæ tenebris? qua nocte prope excæcatę? Quantum proficiunt ætate, cura, diligentia, uſu, doctrina? eſt ingeniorum uarietas infinita, non unum aliquod uniuerſa ſortitum eſt munera, habet unũquodque, ſicut multorum fert opinio, & res ipſa docet, peculiare munus ſuum ac proprium. Quis inter hæc pronuntiare poterit quouſque progredi humano ingenio liceat? niſi ſolus Deus, qui & naturæ terminos, & ingenij noſtri nouit, autor utriuſq;. Equidem haud negauerim quin olim ſapientiæ ſtudioſi multum conſecuti ſint diligentia, cura, diuturnitate diſciplinæ, intentione animi: quæ res illos euexerunt longius, quàm quò nos potuimꝰ peruenire ſocordia & ſegnitie impediti ac retardati. Sed cui tandem tanta diligentia, uſus, ſtudium, inſtitutio, ætas, acumen ſuppetiſt, longius ut nemo poſſet progredi, uel alius quiſpiam, uel idem ipſe, quàm quò tam peruaſiſſet, in naturæ itinere, tam longo, tam lato, tam multiplici, & propter noſtras tenebras impeditoꝰ? Ipſe Ariſtoteles an non plura aſſecutus eſt ſenex quàm iuuenis? Quàm multa reliquit ſibiſpſi ambigua: quoties ſeipſum correxit? nonnulla etiam addiderunt noſtri, cæſu puto, nam ſibi diffidebant. Sed addiderunt tamen. Ergo ea uel ſi diutius datum eſſet uiuere, uel ſi in eorum aliquod unum incubuiſſet liberius, uel ſi ampliore doctrina eſſet adiutus, puriora certe & exactiora reliquiſſet. Sunt quidem magna hæc, adde etiam ſumma illius quidem ætatis ac ſtudij, non illius hominis, nedum alio rum omnium. Profecto Ariſtoteles ipſe, ſi nunc uiueret, etiam ſi fuiſſet inſolentiſſimus, cuiuſmodi non fuit (nam multa modeſtiæ eius ſigna impreſſa ſunt in illius libris) ſed ſi arrogantiſſimus fuiſſet, iſtorum tamen ſtultitiam irrideret, ac caſtigaret. Quæ noſtrorum hominum perſuaſio effecit, ut multa reciperemus in philoſophiam pro compertis atque exploratis, quæ minime eſſent talia; uidelicet ARISTOTELES dixerat. Quid

erat

erat opus defatigari nos inquirendo, quandoquidem fixum illud erat & confirmatũ, certius inueniri nihil posse? unde nata est incredibilis in hominum pectoribus socordia atq; inertia: quæ latissime diffusa pro dulcissimo habuit alienis oculis omnia intueri, aliena fide omnia credere: nihil ipsam quærere, nihil scrutari. Itaq; illud mihi admirari subit, homines qui in paruis iudicare nõ sustinent, quomodo rem tantam pronuntiant, quã perceptam habere non possent, etiam si acutissime iudicarent? Quo uero ducantur iudicio, quum alia sint argumento, tum illud, quòd eandem ingenii atq; inuentorũ felicitatem alĩs communicarunt: ut etiam quod Plato, quod Seneca, quod Cicero dixissent, naturæ lux & norma credatur esse: atqui inter se dissident, & quisq; secum, & dubitant, & hærent, & se uerisimilia consectari profitentur: & hallucinari se intelligunt, & falsos se esse sentiunt, nec dissimulant. Sed nobis perpetuo circum carceres hærentibus, mirandum non est eos, qui paulum in stadio sunt progressi, uideri iam metam pertigisse: & in amicorum meorum gratiam transeo eam stultitiã, quæ uel pueris aut uetulis uideretur incredibilis, non deesse magnos in scholis magistros, qui quicquid fecerint, statuerint, dixerint uel populi gentiles, uel singuli hominum illorum, tanquam uerum, rectum, bonum accipiũt in luce naturæ: & de eo disputant, & tali: quod esse insanissimum nemo non uidet, nisi qui ipse insanit: uerum in rebus humanis tolerabilis forsan esset indocta hæc cẽsura. At omnium est grauissimũ in ĩs, quę pietatis sunt. Scinditur ilico uelut regnum luminis: hoc uerum in lumine naturæ, illud in lumine fidei: comprimite linguas blasphemiæ imperitas: Hæc dicitis ex ignorantia eorũ, quæ loquimini. Nam quemadmodum in oculo, & unoquoq; sensuum uis quædam ac potestas, quę fertur ad cõuenientiam & uelut amicitiam cum suo obiecto: ita in mente est uis, & uigor, & iudicium, & facultas ad obiectum suum: quod uerum esse nõ falsum, nemo ignorat: ad quod uerum intelligendum & assequendum non aliter semina sunt naturaliter menti nostræ indita, quàm oculo uis illa ad aspiciendum colorem. Quocirca Aristote-

stetelis de autore omnium, de mundi origine, de regno naturæ, de anima, de moribus, de pietate lapsus atq; errores non sunt naturæ lumini imputandi: nec ea sunt quæ nobis natura ostendit, quæ si essent, indubie uera essent: nam uerorum sunt nobis naturaliter ingenitæ informationes atq; anticipationes, non falsorum: & uerũ est omnibus ad cognoscendum expositum, non falsum, nempe à uero & uerorum opifice. Quapropter quæ uera assequimur, ad ea naturæ face deducimur, quæ non assequimur, in ĩs naturæ destituimur lumine, quæ porrò falsa pro ueris colligimus ratione aliqua probabili, in ĩs fallimur densitate tenebrarum, aut fallaci aliqua luce simili ueræ: unde etiam uerisimilia nominãtur. Falsæ ergo Aristotelis opiniones non ad lucem sunt naturę sumptæ, quæ neminem decipit, sed ad tenebras & imaginem aliquam lucis captiosam: quemadmodum quæ oculus uere cernit, ex naturæ luce cernit: quæ nõ cernit, ex imbecillitate sua non cernit: quæ uero ficta & simulata, pro solidis & ueris cernit, ea ex fraude ac deceptione quadam cernit: quæ fit quidem in naturæ luce, nõ tamen ex ea ipsa luce, sed ex rebus interiectis luci. Dic mihi quum remum integrum uideor mihi uidere in aqua fractum, est ne ea uisio ex luce naturæ? non inquis, sed ex deceptiõe oculi propter medium geminum, quod est contra lucem naturæ: eamq; deceptionem corrigit animus. Sic quum Aristoteles argumento aliquo fallitur, non eum decipit naturalis splendor, sed imbecillitas ingenii, quæ à plagis argumenti extricare se in præsens nõ ualet, extricabitur ubi propius erit admota naturæ lux maiore studio, attentione, die ipsa, monitu cuiusquam, aut doctrina: non ergo lucis naturæ copia quenquã fallit, sed inopia. Non abnuo quin in rebus pietatis cognoscendis adiuuemur diuina quadam illustratione singulari, sed certe pleraq; nos etiam natura de illis docet. Neque enim est quicquam tam reconditum in Christiana pietate, nullum adeo sublime ac excelsum mysterium, cuius non magnas & admirabiles rationes ingenium humanum inueniat, nauet modo operam sobrie, diligẽter, industrie: clarius quidem atq; apertius uidemus oĩa

ope fulgoris diuini, sed profecto licet obscura, nec satis liquida, multa tamen exculperemus magna atq; admiranda, unde facile cuiuis esset perspicuum, & illorum non leuia aut tenuia semina in animis nostris esse ingenita, & naturæ lumen eò nos comitari ac deducere, quò nos peruenirem⁹, si recta insisteremus sedulo. Sed redeo iam ad ea quæ de Aristotelis operibus cœperam dicere. Vicit ille quidem superiores omnes atque etiam posteros, est autem in definiendo uafer & occultus, adeo ut pleraque sint idcirco in eius philosophia incerta & perplexa, parum etiam uera, dum magis curat, quem in modum reprehensionem excludat, quàm ut asserat uerum. Alexander Aphrodisiæus propterea se Aristotelis sententiam de mundi æternitate unam ex omnibus ait delegisse, quam teneret, non quod esset omnium uerissima, sed quod contradictioni minime obnoxia.

Qui libri ex Aristotelis libris desumpti.

Quid quod ex philosophi huius libris, qui sunt sane multi acute perscripti & docte, non utilissimos sibi sumpserunt, sed intricatissimos & rixosissimos, quique minimum haberent bonę frugis, non de animalibus, qui multum utilitatis adferunt ad uitam, & quorum ingēs fuit apud ueteres pretium, non problemata, sed physicos, & ut quique physicis sunt proximi obscuritate & argutijs, uidelicet de prima philosophia, de cœlo, de generatione: nam libros meteororum ita tractant, ut aliud uideantur agere: atque adeo mirum est receptos eos esse inter libros scholasticos, puto casu magis quàm consilio contigisse. Sunt enim earum rerum inexperti prorsus, & huius naturæ, quam melius agricolæ & fabri norunt, quàm ipsi tanti philosophi: qui naturæ huic quã ignorarent, irati, aliam sibi confinxerunt, nempe subtilitatum nugas de ijs rebus, quas nunquam deus condidisset, nempe formalitates, ecceitates, realitates, relationes, Platonis idæas, & monstra, quæ nec illi quidem capiant ipsi, qui pepererunt, quæ quando aliud non possunt certe dignitate cohonestant nominis, metaphysicam appellantes. Et si quis ingenium habeat naturæ huius imperitum, aut ab eo abhorrens, ad commenta, ad somnia quædam insanissima propensum, hunc dicunt ingenium habere metaphysicum: ut de Scoto, in quo fortassis à callidis & acutis hominibus ambiguitate nominis deludimur, ut ingenium esse metaphysicum sentiãt, quasi extra hanc naturam in alia quadam noua, & inusitata. Rident nominales metaphysica illa realium tanquam figmenta, & aniles fabulas: & tamen quia conuellere non possunt, nec intercedunt, quominus metaphysica dicantur ingenia prepostera & deridicula. Sed enimuero neq; hæc ipsa Aristotelis uolumina potuerunt intelligere, primum propter locutionem astrictam, & ex breuitate obscuram, hinc propter intricatas & obliquas sententias, tum etiam ob immodicas subtilitates, quibus Aristoteles plerunq; non exacuit ingenia, sed perturbat, & frangit, tenebrasq; & hallucinationem inducit aciei mentis, dum conatur minutias quasdam tenuissimas ostendere, & inutiles per se, & quæ intentionem obtutus ingenij subterfugiant, ac frustrentur: nõ aliter quàm si fila monstrare quis uellet rudẽtum illius nauis, quam Myrmecides fabricatus est apicula contectam: uel dispunctiunculas Iliados, quæ nuce capiebatur. Tales sunt illius libri Græce quidẽ ut ab eo sunt perscripti, nam Latinos ita legimus, ut ænigmata audire te credas, non planum sermonem, atq; explicatum, qualem inter se homines consueuerunt usurpare. Dicet aliquis graue incommodum, sed ideo tolerabile, quod adiuuamur bonis interpretibus ac explicatoribus ex Arabia usq; accitis: quibus tandem uersione Arabica, & commentarijs Abenrois, quem philosophi de nostra schola, qui post eum scripsere, ita sunt amplexati, ut penè autoritate Aristoteli adæquarint, nec solum qui longo post intuallo uixerunt, sed qui illius quoq; ætate: quod factum est & ignorantia meliorum, & admiratiõe mercimonij lingua & sensis peregrini: ut gratiam ei cõciliaret apud primos nouitas, apud posteros uetustas: nomen est commentatoris nactus, homo qui in Aristotele enarrando nihil minus explicat, quàm eum ipsum, quẽ suscepit declarandũ. Sed nec potuisset explicare etiã si diuino fuisset ingenio, quum esset humano, & quidem intra mediocritatem. Nam quid tandem adferebat, quo in Aristote

Arabes Abenrois.

Commentator.

ſtotele enarrando poſſet eſſe probe inſtructus? non cognitionem ueteris memoriæ, non ſcientiam placitorũ priſcæ diſciplinæ, & intelligentiam ſectarũ, quibus Ariſtoteles paſſim ſcatet. Itaq; uideas eum peſſime philoſophos omneis antiquos citare, ut qui nullum unquam legerit, ignarus Græcitatis ac Latinitatis, pro polo Ptholomæũ ponit, pro Prothagora Pythagorã, pro Cratylo Democritũ, libros Platonis titulis ridiculis inſcribit: & ita de ijs loquitur, ut uel cæco perſpicuum ſit literam eũ in illis legiſſe nullam. At quàm confidenter audet pronuntiare hoc aut illud ab eis dici, & quod impudentius eſt, non dici: quum ſolos uiderit Alexandrum, Themiſtium & Nicolaum Damaſcenum: & hos ut apparet, uerſos in Arabicum peruerſiſſime ac corruptiſſime. Citat enim eos nonnunquam, & contradicit, & cũ eis rixatur, ut nec ipſe quidẽ, qui ſcripſit intelligat. Ariſtotelem uero quomodo legit, nõ in ſua origine purum & integrũ, non in lacunam Latinam deriuatum, non enim potuit linguarum expers, ſed de Latino in Arabicum tranſuaſatum. In qua trasfuſione ex Græcis bonis facta ſunt Latina non bona, ut ille dicit, ex Latinis uero malis Arabica peſſima. Sed ut liquido oſtendã qualis ſit Arabica interpretatio & expoſitio commentatoris, locum unum pro ſexcentis milibus adferam: nam alia permulta facile quiſq; per ſe inuenerit, quæ ego ſuperſedebo attingere, ne ſim iuſto prolixior in re præſertim, quæ pateſactis linguis & cognitione totius antiquitatis, apertior poſt hac erit pleriſque. Libro ergo metaphyſices primo textu, ſicut ipſi loquuntur, commẽti quinti Ariſtotelis, opiniones priorũ de principijs naturæ exanimãtis hæc ſunt uerba: μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας φιλοσοφίας ἡ πλάτωνος ἐγένετο πραγματία, τὰ μὲν πολλὰ τοῖς πυθαγορείοις τούτοις ἀκολουθοῦσα, τὰ δὲ ἰδία παρὰ τὴν τῶν ἰταλικῶν ἔχουσα φιλοσοφίαν, ἐν νέᾳ τε γὰρ συνεγένετο πρῶτον κρατύλῳ καὶ ταῖς ἡρακλειτείοις δόξαις, ὡς ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων, καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης, ταῦτα μὲν ὕστερον οὕτως ὑπέλαβεν. Σωκράτους δὲ περὶ τὰ ἠθικὰ πραγματευομένου, περὶ δὲ τῆς ὅλης φύσεως οὐδέν. Quorum hic eſt Latine ſenſus: Poſtiam enumeratas de philoſophia ſentẽtias ſecuta eſt Platonis

tonis ſpeculatio, in pleriſq; Pythagoricis accedens, ſed quædam habens propria præter Italicam diſciplinam. Nam à puero primum Cratylo dedit operam, & placitis Heracliti, quę à ſenſilibus quòd in perpetuo eſſent fluxu, ſcientiam tollebant, cuius ad poſtremum quoq; fuit opinionis. Quum Socrates circa moralia uerſaretur, de natura autem uniuerſitatis nihil diceret. Sic nos. Audiamus nunc interpretem Arabicum: Et poſt hoc quod dictũ fuit, de modis philoſophiæ, inuẽta fuit philoſophia Platonis, & ſequebatur illos in multitudine, in unitatibus autem erat opinionis Italorum: & primus qui contigit poſt Democritum, fuit opinio Herculeorum, ſcilicet quòd oẽia entia ſunt ſemper in fluxu: & quòd nulla eſt in eis ſcientia. Iſtas igitur opiniones ſecundum hos accepimus in poſtremo. Socrates autẽ loquutus fuit in moralibus, & nihil dixit de natura. Sic ille. Quæſo te, quis ſanæ mentis eadem dicat eſſe hæc & illa? Ariſtoteles ſi reuiuiſceret intelligeret hæc? aut poſſet uel coniecturis caſtigare? O homines ualentiſſimis ſtomachis, qui hæc deuorare potuerunt & concoquere? & in hæc tam ab Ariſtotelis ſententia ac mente abhorrentia auſcultate quæ Abenrois commentator comminiſcitur: fauete linguis uiro tanti nominis, et alteri Ariſtoteli. Dicit: Et poſtquã inuenti fuerunt iſti modi philoſophiæ ſcilicet Pythagoricorũ, & uniuerſaliter qui ponebãt mathematica principia entiũ naturalium, ſcilicet Anaxagorę, & Empedoclis, & Democriti, inuenta fuit philoſophia Platonis. Quid ais? Anaxagoras, & Empedocles, & Democritus, mathematica entia faciebant principia rerum naturæ? atqui Anaxagoras adfert ſua ὁμοιομερῆ, Empedocles quatuor elemẽta, Democritus corpuſcula inſecabilia, & inane: quod ſi non aliunde, ſi non ex Græcis, aut Latinis, ęs nuſquam uidiſti, certe ex Ariſtotele ipſo quantumlibet deprauato didiciſſes in phyſicis, & in hoc eodem opere, & alijs multis. Perge porrò: & dicit, ęd ſequebatur iſtam in multitudine, id eſt quòd Plato conſectabatur in pluribus ſuis opinionibus opinionem Pythagoricorum, & in paucioribus opinionem Iralorum: quid poteſt dici uel aptius intelligentiæ Ariſtotelis, uel eruditius de hiſto-

ria philosophiæ, ac hæresibus? Pythagoricos distinguit à philosophis Italicis, quasi alij fuerint Italici, quàm Pythagorici? quod nec pueri nostri ignorant: addit, & fuerunt primi naturales in Italia, scilicet Anaxagoras, Empedocles, Democritus: atqui priores fuerunt Ionici philosophi à Thalete, quàm Italici à Pythagora: sed cur iũgis uulpes ouibus? Cur Anaxagoram ex Ionia transfers in Italiam? deinde dicit quòd Plato sequebatur in maiore parte philosophiæ suæ, eos qui ponebant mathematica causas rerum sensibilium. Quis hoc dicit? nam Aristoteles nihil minus dicit quàm quod tu somnias: adiungit, quia Plato dicebat formas esse, & opinabatur naturam formarum, & numeri esse eandem. Quid opus est nobis alio interprete aut expositore Platonicorum numerorum? iam posteaquã Abenrois scripsit, cesset dictũ uetus, difficilius quàm numeri Platonis: & opinabatur, quod quatuor elementa sunt composita ex superficiebus æqualium laterum, & angulorum: nihil ergo loci relinquitur triangulo? nihil pyramidi? apparet hunc hominem diligentissime esse in Platonis Timæo uersatũ: tam multa tu quidem dices de Platone, ut qui nunquam legerunt Platonem & Aristotelem, credant te non minus esse Academicum, quàm Peripateticum. Deinde dicit: & primum quod contigit post Democritum, fuit opinio Herculeorum: quid ego hæc refellam, quæ apud Aristotelem nulla sunt, & sumam operam superuacaneam: quum hæc sint cuilibet ad exibilationem atque explosionem obiecta. Vbi est mẽtio Democriti? ubi Herculeorum? quid malum sunt isti Herculei? an quia Hercules Græce ἡρακλῆς dicitur, ideo heraclitici erũt herculei? qui faciebant dubitare omnes dantes se ad philosophiam in illo tempore: quos oms præterquam seipsos? sed nec dubitabant, qui sciebant nesciri sensibilia: an putas Academicos fuisse, qui in omnibus assensum cohiberent? & dicebant quod nulla est scientia. Quid tu nulla censes illos entia posuisse præter sensilia? O doctũ interpretem ueterũ. A sensibus, quæ uere nõ essent, scientiam illi auferebant: in ijs quæ mente assequeremur, quæ sola uere sunt, relinquebant, ut in deo, & rebus illis cœlestibus

stibus. Scientia enim necessaria est: quis sic loquitur? scientiam esse de necessarijs dicimus, non ipsam necessariam: sed faciamus gratiam uerbi homini infacundissimo: & nihil est in his, de quo pendeat scientia, nisi sensibilia, quę semper sunt in transmutatiõe. Hæc sunt tua? an Herculeorum? ut tu uocas, sint enim heraclitici herculei, certe illorum non sunt, qui ueram scientiam in cognitione statuebant eorum, quæ uere essent: tua sunt, qui adeo es impius, ut impietates inferere, uel tuo uel alieno nomine semper gaudeas. D. d. & istas opiniones & cæt. id est, istæ igitur opiniones prædictæ peruenĩut ad nos de consyderantibus in philosophia usq; nunc, uidete quàm hoc congruat cũ eo quod Aristoteles dicit, hæc fuit postmodum Platonis sententia. Atqui hic est Abenrois quem aliquorum demẽtia Aristoteli parem fecit, superiorem Diuo Thoma. Rogo te Abenrois quid habebas, quo caperes hominum mentes, seu uerius dementares? cæperunt nonnulli multos sermonis gratia & orationis lenocinio, te nihil est horridius, incultius, obscœnius, infantius. Alij tenuerunt quosdam cognitione ueteris memoriæ, tu nec quo tẽpore uixeris, nec qua ætate natus sis, nouisti, non magis præteritorum consultus, q̃ in syluis & solitudine natus ac educatus. Sunt quos libẽter legimus propter experimenta, & obseruationes uariarum rerum in natura, ut Albertum Grotum: tu uelut in alia natura genitus & uersatus de hac nihil loqueris, utiq; in Aristotelem scribens: nam libros tuos medicos non legi. Admiratione atq; omniũ laude digni sunt habiti, qui animos formauerunt, qui præcepta tradiderunt bene uiuendi? te nihil est sceleratius, aut irreligiosius: impius fiat necesse est, & atheos, qui suis tuis mõimentis uehementer sit deditus. Equidem coniecturas omnes consumpsi. Iam dic ipse qua potissimum re quibusdam placuisti: audio, teneo, non tua culpa est, sed nostra: nõ tu adferebas, quo placeres, sed nos adferebamus, quo non displiceres: non approbauit te tua doctrina, sed aliorum imperitia, & torpor: suauia erant obscuris obscura, inanibus inania, & quibusdam pulchra sunt uisa atque ad fucum faciendum aptissima, quæ nec

ipſi intelligerent, nec alij eſſent intellecturi, nam exiſtimationem ſcientiæ quærebant, non ſcientiam: multi te nõ legerãt, alienum iudicium ſunt ſecuti: aliquibus propter impietates fuiſti gratus: nam & Abenrois doctrina, & metaphyſica Auicennæ, deniq; omnia illa Arabica uidentur mihi reſipere delyramenta Alcorani, & blaſphemas Mahumetis inſanias, nihil fieri poteſt illis indoctius, inſulſius, frigidius. Verum enimuero quod ex Ariſtotelis libris aſſequebantur, quod erat ſanè perexiguũ, quia eſſet iam diſputationibus plus nimio tritum, agitatum, uexatum, ut genus illud pugnæ etiam tyronibus uideretur eſſe notiſſimum, noua eſt quæſita belli gerendi ratio, & noua pugnis materia. Inuectæ ſunt cauillationes ſtultarum ſubtilitatum, quas ipſi calculationes uocant, quibus maximum dedit incrementum Rugerus Suicetus Anglus: quas idcirco Io. Picus quiſquilias Suiceticas ſolitus erat aptiſſimo nomine nuncupare, quę nihil penitus uel ad ſciendum conferunt, uel ad uſum aliquem. De uſu neminem uideo dubitare, ne ipſos quidem maximos earum profeſſores, & quorum exiſtimatio in una illarum cognitione eſt poſita. Porrò ſciẽtia quæ poteſt eſſe in rebus à deo, à ſenſu, & mente omni remotis ac ſegregatis? & de quibus ex inani aliquo fundamento uaſtum ædificium aſſertionum, ac diſſidentium ſententiarum conſurgit: ut de intenſione & remiſſione, de raro ac denſo, de motu uniformi, de difformi, uniformiter difformi, difformiter difformi. Quid ꝺd in his quæ nunquam contingunt. ac ne poſſint quidem in natura, multi ſunt atq; immodici: ut de infinite raris aut denſis, de hora ſecta in partes proportionales hoc aut illo proportionis genere, in unaquaq; ut aliqua ſit motus ratio uel alterationis, uel rarefactionis. Et quaſi explorata iam & percognita haberent naturæ arcana, perfuncti iam ijs, quæ ſunt, quæ erunt, quæ fuerunt, ad ea quæ fieri uix poſſunt curam ſuam conuertunt: ignorant quæ iacent ante pedes, ſcrutantur quæ nuſquam ſunt. Tranſeunt ad ſupernaturalia, & ex dogmatis qualibuſcunq; in hac natura utcunq; obſeruatis, de miraculis, de ijs quę naturam omnem excedunt, diſputant. Quid eſſent ſi hęc aut

Calculationes. Rugerus Suicetus.

aut illa deus conderet qualia non condidit, puta aliud hominum genus, aliud belluarum, & elementorum: demens ex legibus huius naturæ, atq; ijs parum à te exploratis de conditione alius naturæ inquiris? Prætereo ſubtilitates immenſæ difficultatis, uidelicet à quibus humani ingenij natura abhorret. Sed difficultas & labor recuſandus fortaſſis nõ eſſet propoſita utilitate: atqui in his labor eſt irritus, ſine uſu, ſine ſcientia. Quid merentur exercitati in his tam diu, tam diligẽter? nimirum idem munus quo Alexãder donauit illum, qui grana ciceris iacta acu exciperet. Inuenta ſunt hæc ab otioſis hominibus aliarum rerum omnium inſcientibus ad exercendũ in ſcholis guttur, ne tacendo obduceretur ſitu. Recepta ſunt ab ijs, qui omnis cognitionis & peritię rerum nudi, facile otioſa hæc quadam mentis agitatione tuebantur. Scilicet hoc ſolo prouiſo ne ſibi repugnarẽt: aucta ſunt diſputationibus & ſpe uictoriæ: tum cogitationibus uelut in ludicrum ſolutis, ad quas nec iudicio, nec libris, nec rerum notitia eſſet opus: planè quales cupiebant homines ab ijs oñibus uacui, & quibus maximam diei partem erat altercandum, adeo ut etiam quæ falſa eſſe non dubitarent, arripienda tamen illis fuerint, nec ſtatuenda aliter quàm ueriſſima, ne materia deeſſet rixis, & cõtẽtionibus ſubinde reuertentibus. Nihil olim amœnius habebatur contemplatione horti huius naturæ, ut neq; eſt ullum pulchrius, aut iucundius ſpectaculum, quàm theatri huius. At iſti pro floſculis & arboribus placidiſſimis crucẽ ingenijs fixerunt, ut nec ibi tanta ſe amœnitate poſſent delectare, & fracta ac debilitata attollere ſe ad meliorum rerum cognitionem non ualerent. Ita ex hoc philoſophiæ genere ad medicinam & naturæ inſpectionem tranſeunt præpoſteri, abſurdi, ſpinoſi, in omnibus inepte cauillatores, ut quæ ſimpliciter accepta intelligerentur ac prodeſſent, ipſi uellicando, perſtringendo, detorquendo frangant, ac corrumpant.

DE MEDICINA.

LOCVS hic admonet, ut quam etiã cladem medicina acceperit cõmemorem. Nam hæc quæ hominum morbis remedium adfert immunis à communi peste non permansit. Constitutionẽ hanc nostri corporis imbecillam & fragilem multa & interne oppugnant & externe. Quotidianis necessitatibus & periclitanti illi discordium humorum concordiæ epulæ subueniunt: congruentiæ uero iam disturbatæ, uel ideo accidat medica ars: quæ primum experimẽtorum audacia nata est, dum necessitas ad desperationem adigeret, ut auderent tentare: quandoquidem nec quietis & cautis meliore loco res erant futuræ. Annotata sunt experimenta uel in memoria eorum, qui essent adiuti propinquorum, necessariorum, deniq; omnium qui cum admiratione ea animaduertissent, uel in templo eius dei, qui imploratus salutem uideretur attulisse. Collecta sunt paulatim quæ profuissent remedia: unde prima origo artis: quod fecisse Hippocratem Coum Plinius prodidit ex M. Varrone. Sed experientiæ, quemadmodum Hippocrates idem inquit, fallaces sunt, mutantur ætate, sexu, constitutione corporis, loco, tempore. Ideo iudicium fuit cum cura adhibendũ, ut singula in remedijs obseruarentur, quæ, quando, ubi, quibus. Prima quidem fuerunt experimenta, & ea in admirationem traxerũt præstantia ingenia, ut singulorum naturas & causas eruerent. Sed mox eadem illa ingenia generales quosdã canones exculpserunt, quis remedia censerentur, ne uaga errarent ac incerta, concluſa iam & alligata præscripto artis. Nam ubi dogmata, & cognitio scholæ philosophicæ & excultum ab ea iudicium experimenta non regit, casus est & temeritas medicina, non ars. Quando ergo ab experimẽtis, sed acri iudicio adhibito, nata est hęc ars & aucta, prima illius corruptela, & sęuissima est, ubicunq; uel deest experientia, & usus rerum, uel iudicium philosophicum. Multi solis experimentis uel suis, uel sæpe etiam alienis confidunt, iudicij & obseruationis huius

Epulæ. Medicina.

Experimenta.

ius uniuersalis inopes ac inermes, experimenta ubique ualere idem arbitrantur: quum ea profint in morbo aliquo fœminæ, quæ uiro noceant: nec idem puero & seni conueniat bilioso, & pituitoso in hyeme, & æstate in Hispania, & in Scythia. Alij contra philosophiæ præceptis instructi, ignari usus, expertes rerũ, manum curationibus admouent: quum artis ea sit præcipua pars, nõ quæ scripta sunt probe intelligere ac tenere, sed applicationi assueuisse, quæ quando in effectione posita est ac opere non scientis est, sed experti. Verum ut cuiq; salus & sanitas sua est commendatissima, cui ex immodico amore supra quã dici possit & indulgemus, & metuimus, amor hic timore temperatus iudicium omni utilium & noxiorum adimit: quo fit ut nemo hominum omnium aliquid se ad sanitatẽ nostram faciẽs profiteatur dicturum, cui non adhibeamus aurem, & eo promptius, quum urit morbus, & faces doloris subdit acerbissimas, ut capti & falsi non semel eodem tamen reuertamur priorum immemores, nisi quis forte ex fraudibus sui & aliorum in odium professionis sit adductus, maius periculum ab arte metuens: aut ex desperatione in apertum de uita discrimen uenire malit, quàm se arti committere infeliciter ab se, uel alijs tentatæ. Cuiusmodi homines sunt utiq; perpauci. Illi alteri pleriq; omnes, qui omnia profitenti sanationem morbi credant, & confidant. Quocirca quæstuosissima facta est ars. Quid non largiatur homo liberatori suo. An uero sit ullus tam insanus, qui in uitę periculo pecuniæ parcat? Cui ergo tempori numi reseruat usum ilico periturus? Pellem pro pelle, sicut Iob inquit, & omnia quæ possidet homo dabit pro anima sua. Festiue Philippus Alexandri pater, quum à clauicula luxata laboraret, & subinde aliquid pecuniæ medicus posceret, accipe iam inquit omnia quæ uoles, quando habes clauem. Sed olim quæstuosior fuit quàm hac ætate, credo, quod alia præstarent illi maiora, & magis admirãda. Sed neq; nũc desunt medicis sua præmia: alet & sustentabit se medicus in frigidis oppidulis, in uicis, in solitudine, ubi aliarũ artium ne nomẽ quidem est auditũ: is tam paratus quæstus multos allexit, ut perditis ac desperatis

Medicina quæstuosa

ratis rebus alijs omnibus, ad hanc unam, ceu extremam, & sacram anchoram confugerent, & uelut arenã in naufragio. At qui lucri gratia studebant, ea demum ex arte ac studijs omnibus collegerunt, quæ ad parandam pecuniam essent aptissima, nempe historiam remediorum cũ leui, aut nulla etiam interdum cognitione philosophię, & iudicij illius, quem in adhibendis medicamentis claruum esse diximus. Nam errata illius impune sunt, imò etiam mercede compensantur: nec deest, ǫd flagitio suo prætexant: ægre inobedientiam, uim morbi maiorem, quàm cui posset subuenire humana ars: facetijs nonnunquàm & dictis iustas querimonias eludũt: cui unquàm est dies medico de cæde dicta? Admiscuit se, ut in re omni, cupiditas gloriæ, quam alij ob augendum quæstum expetiuerunt, ut eo ampliora mererent operæpretia, ǫ̃ eorum nomen esset illustrius, alij ob ipsum solum nomẽ & auram quandam popularem. Vnde nata sunt dogmata & placita medicandi cum his pugnantia, quæ in arte omni essent receptissima: qualia fuisse dicũt Thessali illi, qui se ἰατρονίκην appellauit, in quę sunt tam multa à Galeno scripta, tum etiam aliorum, de quibus meminit Plinius in historia naturę. Cæterum linguarum casus & obscuratio huic arti, quemadmodum reliquis omnibus, atrocissimam attulit cladem. Amissa sunt omnia, quæ necessaria erant ad intelligentiam eorum quę fuerant à ueteribus obseruata, & tradita posteris: id est ad notitiam fontium, atque eorum scriptorum, quorum fide posteriores artem exercerent, ut nomina partium humani corporis intus & foris, herbarum, animantium, lapidum, ponderum, mensurarum. Tum temporum & historiarum, qui morbi, quas aliquando regiones, quibus temporibus, quod genus siue hominum siue bestiarum inuasissent atque infestassent, quomodo sedati ac depulsi: adde huc quod nec phrasin Græci aut Latini sermonis intelligunt, quæ soliti sunt prisci medici remedia præscribere. Libri magnorum autorum ut Hippocratis, Galeni, Dioscoridis uersi primum imperite, deinde confusissime & obscurissime: ut nec intelligi potuissent etiã si uersi fuissent doctissime: undę multi errores extiterunt Auicennæ, Ra-

næ, Rasis & aliorum Arabum: ut in Aristotele enarrando eadẽ de causa multi sicut ostendi, Abenrois. Iam tot eorum opera nunquam in alienas uersa, unde plurimũ fuerat eruditionis hauriendum. Cuiusmodi est uidere uel nuper ad nos translata, uel necdum etiam Hippocratis, Galeni, Pauli Aeginitæ. Quæ omnia Nicolaus Leonicenus, Hermolaus Barbarus, Thomas Linacer, Guliel mus Copus, Laurentius Laurentianus, Manardus, Ruellius patefecerunt, siue redarguendis falsis, siue asserendis ueris: quæ incipiunt iam esse passim nota, idcirco superfluum esset ea hic recenseri, à me præsertim, qui medicinæ non plus attigi, quàm quantum illa speculationi naturæ rerum, & alijs humanis disciplinis coniungit, tũ ex usu nonnihil, & communi uita. Medicis rerum ueterum ignaris, & earum quæ potissimum ad salutem humani corporis conducerent, aliquid tamen fuit agendũ ex scholastica illa physicæ exercitatione. Ingentem & copiosissimam disputandi materiam in hanc quoq; artem tanquam plaustris inuexerunt, de intensione & remissione formarum, de raritate & densitate, de partibus proportionalibus, de instantibus, ea quæ nec sunt, nec unquã euenient, uentilantes sua somnia deserta pugnacũ morbis interea loci prementibus, atq; occidentibus. Ea res fœcunda & infinita, non aliter quã hydra quædã, diutissime remorata est ingenia cum fructu alijs uacatura. Videre est cauillationes, & tricas Iacobi Forliuiensis, nec minus spinosas, nec minus inutiles, ǫ̃ Suiceticas, nec prolixitate & molestia cedẽtes, quæ nobis Ioannes Dullardus non raro solebat citare in exercitatione physica. Poterant hæc coli sine literis, faciebant ad ostentationem disputationum: nam altercationes non minus artem hanc, quàm reliquas omnes, uexauerunt: euehebãt ad honorum gradus in scholis, qui gradus, de immaturis loquor, grauem inflixerunt plagam arti, ac proinde uitæ. Nam iuuenes atq; adolescentes instructi spinis illis, & captiũculis, nulla peritia herbarum, animantiũ, elementorum, denicq; naturæ huius nullis experimẽtis, & cognitione rerum adiuti, nulla fulti prudentia, iudicio & consilio perquàm imbecillo admittuntur ad honores

Medici iuuenes.

nores, & continuo emittuntur ex Academia in proxima oppida, & uicos, ad ponenda rudimenta artis, tanquam manus immitium carnificum: nec uniuersales nouerunt canones, nec deductionem artis uiderunt ad usum, nec ipsi ad opus mouerunt manum: iuuenes calidi & confidentes omnia temeritati casuum commendant. Admoneri se non ferunt tyrones à ueteranis, quibus se adæquatos uident honore nominis. Quòd si illi molesti esse pergant, aggrediuntur eos rixis, & tendiculis scholasticis, hinc clamore, & peruicacia asseuerationis, conuitijs, maledicentia cogunt sibi cedere senes moderatos, & pugnis huiusmodi desuetos, uictos effronti confidentia, importunitate, odio. Ad hęc fastidiuit ostentatio ueterem & uulgatam medendi uiam, nouam, insolitam quæsiuit, quæ admirationem excitaret. Alij, uelut astra haberent in consilio, quicquid agerẽt dies, & horas, & momenta obseruarunt, ceu nihil nisi de cõsilio syderum aggrederẽtur: alij medium unguem syderibus ostenderũt, & se curaturos professi sunt inuitis astris, quũ astra nec omnia in corporibus nostris faciant, nam elementorũ temperatio multum proficit, nec omnino nihil, & quæ efficiunt nec sciuntur omnia, nec nihil, etsi pauca admodum & maligne: quæstus & laudis auiditas ad ea impulerunt, quis hæc duo pararent ostentationem ac iactantiam sui: tum aliorũ, qui rebus expetitis uiderentur posse officere acerbam insectationem, ac mordacitatem, ut malint uel corrumpi remedia, quàm præberi aliena manu. Quum eorum aliqui de morbo quopiam in commune cõsulunt, qua malignitate, quo liuore id faciũt, quanto fastidio & uultuositate accipiunt alienam sentẽtiam, qua autoritate atq; asseueratione proferunt suam, qua pertinacia tuetur quisq; ꝗd semel cõfirmauit, aut etiam est elapsum, ne cessisse uideatur: idq; eo faciunt obstinatius, quo sunt imperitiores: uidelicet non tam spectantium de se iudicium ueriti si quid concedant, quàm suæ ipsorum conscientiæ, cui satisfacere se non putant, nisi si omnino uictoriam alijs fecerint dubiam, aut uictores se, aut certe non aperte uictos: nam cedere appellant uinci. Vnde illa nata est nobilis inscriptio sepulchri, perijsse se

Medicorũ liuor.

se se medicorum turba. Quæ omnia utinam, ut in alijs, artem concupissent solam, non item uitam. Sed necesse est arte hac corrupta, maxima incommoda in uitam importari, quæ se momentis singulis arti huic credit, ac committit.

DE MATHEMATICIS.

AS artes quæ circa quantitatem uersarentur, Græci μαθηματικὰς quasi disciplinatas nominarunt: quãtitatem uero, hoc est ποσότητα, fecerunt duplicem: modi seu molis, & numeri. De quãto modi una est disciplina simplex, quam geometriam dixere, de terræ dimensu, de numero. Vna itidem quæ Arithmetica, cuius etymon materiã testatur. Geometria ad res cœlestes translata effecit Astronomiam: numerus ad harmoniam effecit musicam. Magnitudines ad uim cernendi traductæ eam partem mathematicæ dederunt nobis, quæ ὀπτικὴ nominatur, à nobis perspectiua. Itaq; harum duæ sunt artes simplices seu uniuersales, tres uero siue cõpositæ, siue speciales tanquam ex generalitate deriuatæ. Non sunt repertæ plures, uel quia nõ applicuerunt animũ ad quærendum, uel quia non potuerunt extudere, ut auditiuam quemadmodũ perspectiuam: de qua etsi aliud gentes quidam nonnulla uelut digito mõstrarunt, ut quemadmodum se sonus per aëra porrigat, quomodo fiat echo, de ijs quę procul & propè audiũtur, de cauo sonante & pleno, tum alia quæpiam: de quibus Aristoteles inquirit in undecima sectione problematũ. Disciplinas has certissimas esse Aristoteles merito affirmauit: ex eis & ipse & Plato ad philosophiam omnẽ, siue de natura disputent, siue de moribus euidentissima sumunt argumenta, quæ uocantur demonstrationes, similitudines, exempla, itidem atq; imprimis appositа, quòd ætate illa tam ea erant inter ipsos nota, quàm inter nos de uictu, quo utimur quotidie, & uestitu, & habitatione. Qua de causa & Platonem in fronte Academiæ fe-

runt

runt titulum ac uelut edictum inscripsisse, quo uetaret eò ingredi harum artium imperitos. Abstrahunt mathematici formas, & figuras, & numeros à materia, in quas abstractiones non incurrit mendacium: nam neq; componunt affirmando, neque negando diuidunt: simplices res consyderant, nõ coniunctas. Neq; enim punctum esse aiunt aliquid in rerum natura, cuius pars sit nulla: aut lineam aliquid quod longum sit & illatabile, sed q̃d sic consideretur, nulla habita ratione partium uocetur punctum, ut sol in cœlo, in terra, in mundo, quod uero ratione longi & non lati linea, ut quas sol conficit diurno suo cursu. Quem abstrahendi modum qui non consyderarunt, alĩ disciplinas has parum sunt certas arbitrati, ut Epicurus & Protagoras, quibus Laurentius Valla imperite est assensus: alĩ adducti autoritate uerissimarum ac certissimarum artiũ res tales esse in natura existimarunt, quales ipsi cogitatione sua imaginarentur, ut qui in scholis reales nominantur, non facturi, si priscos ullos philosophos legissent: aperte enim Stoici lineam & superficiem aiunt esse corpora, hanc sine altitudine, illam sine latitudine. Ciceronem & Senecam miror: illum in Academicis quæstionibus sic loqui: Geometræ prouideant, qui se profitentur nõ persuadere sed cogere, & qui omnia quæ nobis describũt, & probant. Nõ quæro ex his illa initia mathematicorũ, quibus non concessis digitũ progredi non possunt. Punctum esse, quod nullam magnitudinem habeat. Extremitatem, & quasi libramentum in qua nulla crassitudo sit, liniamento sine ulla crassitudine carentem. Hæc Cicero. Senecam uero sic: Mathematicus usu quodam & exercitatione procedit, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamẽtum est. Habet Geometria, quemadmodum uidere est apud Euclidem, tria principiorum genera: diffinitiones, anticipationes, postulata: hæc si eam non probare, precaria est habere principia, nulla ars non habet precaria, nulla enim probat, sed statuit tantum & ponit. Quid autem tu uocas mihi precarium. Num id quod durissime sis frontis, imò præposterus & natuę contrarius: nisi concedas, precarium tu appellas, quod possim meo iure sumere ac uindicare? diffinitiones tales sunt: si non placent, de uerbo sit controuersia, nõ de re. Quod nullius magnitudinis cogitatione ab animo capitur, ego punctũ uoco: nõ libet, adfer nomen aliud, illo utar. Anticipationes quæ sint dicat idem Cicero: anteceptæ animo rei quædã informationes, sine quibus nec intelligi quicquã, nec quæri, nec disputari potest: quale est si æqualib⁹ æqualia adiiciantur, omnia fient æqualia: hoccine uocet aliquis precarium? Si ergo disputaturus tecum posuero omnia esse aut non esse, tu si admittas, gratiam pro beneficio reposces, & me munere tuo dices procedere? Quasi uero si id ego abs te non impetrem, natura non sit uolenti nolenti extortura. Iam postulant aliqua, ut ab omni signo in signum rectam lineam posse duci, omni centro & interuallo circulum posse describi: doce tu aliter posse fieri, & uiceris hoc esse precarium. Hæc omnia certa atque indubitata sunt, & in cuiusuis animo & cogitatione à natura ipsa ingenita. Sed artes hæ quando ad usum pertinent, uersæ ad contemplationem usu remoto longissime, sunt ad ea euectæ, quorum nullus esset fructus, sed tantum sterilis quædam contemplatio, & inquisitio infinita: quoniam alia ex aliis sine modo ullo nascuntur: & sicut huiusmodi disciplinarum initia, & legitimi quidã progressus iuuant animos, acuunt, oblectant, sic magna & assidua exercitia, carnificinæ sunt generosarum mentium, & publico bono cõditarum. Astronomicæ adiuncta est diuinatio, quæ astrologia dicitur, nata penit⁹ ex ostentatione, ac impostoris: non quin astra multũ habere uirium credam in hæc corpora. Sed nec quantas illi uideri uolunt, nec quas habent potest quis assequi, nisi prætenuiter: ac ne dæmones quidem norunt, quamuis se multis uendicent, tanquam illarum consultissimos. Si diuinatio ars esset aliqua corrupta, multis hic argumentis facerem planum id quod modo dixi: sed quum ars nõ sit, sed fraus, prætercunda sunt nobis in præsentia. Neq; est ex mathematicis, quum tamen diuinaculi à multis mathematici nominentur, alienissimo nomine ab illorum professione. Neq; enim cœlestes magnitudines con-

Abstractio mathematica.

templatur Astrologus, ac ne simulat quidem, sed uires tantũ & efficientiam. Cæterum ueteres mathematicę peritiæ integriores ad nostram ætatem peruenere quàm reliquæ disciplinæ, nimirũ ab indoctis intactę, ac proin de incontaminatæ. Has enim turba imperita radio contentas & puluere, quæq; non facerent ad circulos, ad scenam, ad theatrum disputantium, tanquam rem sacram non attigit. Ita integræ seruatæ sunt ac incorruptæ. Nã ut quicq; his superioribus seculis minus tritum fuit studentium manibus, ita purius ad nos peruenit, ut libri in antiquissimis bibliothecis puluere & situ operti: quo fit ut in Germania synceriores sint libri, quàm in Italia. In illa siquidem iacebant omnia, in hac doctulorum audacia excussa, quæ omnia scrutabatur, & ad suum captum detorquebat. Quid quod mathematicæ hæ requirebant cognitionem, studium, diligentiam, aduertentiam, & super hæc omnia silentium, quod erat illis mortis instar. Recte Cicero: Non est philosophia similis artium reliquarum. Nam quid faciet in Geometria, qui non didicerit: quid in musicis, aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur: hęc uero quæ sunt in philosophia ingenijs eruuntur ad id, quod in quoque uerisimile est eliciendum acutis atq; acribus, eaq; exercitata oratione poliuntur. Seruatas uero dico artes, id est, minus uitiatas, plurimum tamen illis perijt: quandoquidem & autores interciderunt iniuria temporum plurimi, & ea quæ usu continebantur, aut pessum ierunt, aut in deterius sunt relapsa. Vt ratio ædificandi, quæ ex his manabat, ratio metiendi moles, & expedita, uel tractio, uel sublatio, uel impulsio. Quando Archimedes Siculus mathematicus inter primos nobilis aiebat: si alter foret terræ globus, se illum ad hunc tracturum, uel hunc ad illum impulsurum, ὑπερβολικῶς quidem, sed ea erat artis exercitatio & fidutia, quæ randiu obsidionem Marcelli distulit, & muros patriæ est tutata. Tum proportioni picturarum ex opticæ inscientia multum decessit. Musicam etiam ferunt uehementer mutatam propterea quod uictores inuaserunt Europam, qui harmoniam quam non intelligerent, aspernabantur: ita intelligentiam carminum uidemus

demus periisse, nisi in paucis quibusdam notissimi concentus, & genera proportionum, quæ aperte testantur obesiorem esse nobis, & tardiorem aurem, quàm illis priscis. Et hac de causa admirabiles effectus illi musicæ, uel ad sanitatem corporum, uel ad motus animorum excitandos sedandósue, de quibus magni autores prodiderunt, iam olim nulli sunt: uidelicet subtilissimæ atq; absolutissimæ illi animæ nostræ harmoniæ minus cõgruit exterior hic nostrorum temporum crassus cõcentus ac rudis, quàm ille ueterum eruditus ac subtilis, ideo minus habet nunc uirium ad aliquid efficiendum in nobis, quod tum ex similitudine obtinebat & conuenientia. Nec instrumenta retinemus, ac ne nomina quidem sunt nota, quæ à Polluce, Athenęo, Diuo Hieronymo, & alijs recensentur. Sed ne in totum nostri in scholis homines mathematicas uiderentur ignorare, quasdã ex illis uoces sunt suffurati, quas ubiq; & in omne latus iactarẽt, ut aleam, idq; in Physicis Aristotelis, & prima philosophia: in Ethicis quoq;, & locis alienissimis, quę sunt illis leuissime, & à limine (quod dicunt) salutata: punctum, linea, superficies, corpus, triangulum, quadrãgulum, circulus, centrum, proportio, ulterius uero nõ sunt ausi progredi, tanquam ab altissimo pelago deterriti. De illis uero per ingentes clamores rixati pro mathematicis se uulgo uendi tant, quòd eadem quæ mathematici nomina usurpent.

Musicæ mutatæ.

LIBRI QVINTI FINIS.

IOANNIS
LVDOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Sextus, qui est de philosophia morali corrupta.

SENTENTIA illa uetus, nosce te, tanti momenti usa est priscis illis hominibus ad uitam omnem & sapientiam, ut quum à sapiente uiro sit profecta, maius esse illius robur ac momẽtum sunt rati, quàm ut eam sustinere posset autoritas humana: Deo attribuerunt, & ei Deo, cui reliqui omnes de sapientia concessissent. Nimirum superuacaneam esse ac præposteram iudicarunt cognitionem cœlorum, elementorum, rerum deniq; omnium ĩs, qui se ignorarent. Scilicet norit homo quid quicque sit, quæ eius efficiens causa, qui finis, quæ uis, de seipso hæc ignorabit? Socrates ergo quum ita esset in omni philosophia eruditus, ut tanquam acutus nimium inquisitor, à uetere comœdia incessatur, transtulit tamen curam & contemplationem omnem ab alijs rebus ad se primum, ut se intueretur, & perspectum atq; exploratum meliorem efficeret compositione animi: eam q; medicinæ ac sanationis rationem in publicum bonum foras protulit, siue ad uitam priuatam, siue ad communẽ & publicam. Quæ disciplina nominata est Ethica, quasi moralis, qua mores hominũ componerentur. Ideoque dictus est philosophiam in cœlis & elementis sublimem peregrinantem illinc in domos & ciuitates abduxisse: quo opere nullũ potuit cogitari præstabilius, nec alio ullo magis sibi humanum genus demereri. In qua contemplatione, & disciplina inuenienda reuocauit se ille à populi sensu atque opinionibus introrsum ad seipsum. Populum habuit semper suspectum, quẽ ille magnum erroris magistrum nominare cõsueuerat, & peruersum

Apollini.

Socrates.

Ethica.

uersum interpretem ueri, quòd uideret ferè pessima placere pluribus. Itaq; illo acumine ingenij sui philosophiã hanc inquisiuit, credens se non receptæ in uulgum deceptioni, nõ somnijs & insanijs illarum religionum, quas dementati homines cõfinxerant, & receperat error multitudinis, sed deo potius magistro, hoc est, lucernulæ illi naturali mentis suæ. Siquidem nemo est tam tardo ingenio, cui non lux aliqua in animo fulgeat ex Dei munere, quę rectis exercitijs illustratur, atq; augetur: ei si incorruptæ ac publica ignorantia non cõtaminatæ se cõmitteret, intelligebat se Deum ducem sequi, à quo illam accepisset, non hominum prauitatem, quos quum uideret cęcos esse, & à recto delyrare, solum Deum sapientẽ & esse, & dici posse, ueram formationem arbitratus est imitationem numinis: si tales fierent homines, quoad eius fieri posset, qualem esse Deum ratio doceret. Iam q̃d homines hominibus non magnam haberent fidem, nempe cæci cæcis, stulti stultis, scientiam sequendi numinis ad significationem & monitus numinis retulit, quod ille amicum se habere & familiare commentus est: quemadmodum legumlatores quosdam ad Deorum doctrinam leges ac instituta sua retulisse memorię est proditũ, ut Minoem, & Lycurgum. Deinde quæ adiutus communi Dei beneficio excudisset, ea sic studuit tradere, nõ ut doceret solum, sed ut impelleret atq; afficeret. Vt qui audirent, & quid faciendum esset scirent, & uellent facere oratione apta ad persuadendum & efficaci: cuius sermones à discipulis eius sunt grauiter & copiosè perscripti Platone & Xenophonte. Hæc est uera uia, tum ad inquirendam rationem componendi animorum, tum ad tradendam: à qua qui abscedunt, longissime in auium se & errores cõiiciunt. Socrates maluit Deo credere, hoc est, naturali præceptioni excussæ, quantum fieri potuit, ac purgatæ communi dementia: & alijs persuasit sibi credere, quod inuenta, & institutionem suam nõ sibi, sed Deo cuidam duci ac magistro acceptam ferret: à quo sibi plaraque omnia innuerentur, ac significarentur. At nos hominibus malumus credere, quàm Deo. Nam philosophiam eam, quam ab uno Deo doctore conuenit accipi,

Numẽ Socratis.

à Platone, ab Aristotele, Cicerone, Seneca, Plutarcho, Xenophonte requirimus & postulamus, non tam ad scitandam illorum sententiam, quàm ad autoritatem summam dogmatum, uitæq; instituendæ: quum habeamus iam non solam illam naturæ lucernam malignissimam, non fictum Deum signis quibusdam innuentem, sed uerum Deum aperte loquentem nobis, & solem ipsum, qui in hoc illuxit mundo, ut non amplius de uia incerti uagaremur, & fluctuaremus inter humanas opiniones, sed uiam sciremus exploratam, rectam, infallibilem per ipsum, & in ipso, quam ipse posset solus demonstrare, ut uel gentiles ipsi intellexerunt. Heu quantam facimus soli iniuriam, quum ad illius iuuandum lumen clarissimum & serenissimum lucernulas admouemus? Illi suas religiones contempserunt, quæ essent ab hominibus confictæ: ingeniis suis audierunt, nempe iis quæ putarent cœlesti menti esse conformia. Nos illis credimus luscitiosis & lippis, doctrinam aperte cœlestem negligimus: quum præsertim, si omni remota autoritate ad examen reuocentur totius rationis & ingenii, tantum hæc nostra uincent illa gentilitia, quantum lux tenebras, & stultitiam sapientia. Quod si, ut par est, pluris facimus diuinam nostram philosophiam, quam esse à Deo nobis collatam pro certo habemus, quorsum attinet de uirtutibus & uitiis ex illorum hallucinationib⁹ statuere? Ex quibus fuere, qui res morum obscuritate sermonis inuoluerunt, ut hariolandum esset, quid sentirent, sicut Stoici: unde inter illos tot sunt natæ dissentiones de placitis sectæ, dum argutiis & cauillis, & captionibus uberrimam suppeditabat materiam interpretatio nominum uoluntaria. Alii ex suo affectu statuerunt de uirtute: quale est quod Theophrastus in luctu Callisthenis dixit, Vitam regit fortuna non sapientia. Dionysius Methathemenus quum esset Stoicus uoluptatem posuit finem bonorum, nam quum ex oculis laborasset noluit dolorem in iis collocare quæ ipsi ἀδιάφορα nominabant. Alii populo sunt magistro usi, ut in plerisque Aristoteles. Epicurus etiam pecoribus: tametsi nec id acute satis aut recte, quemadmodum est ab Stoicis reprehensus

fus: nec; enim uoluptatem primum expetunt beluæ, sed sui conseruationem, hinc uoluptatem uelut conseruationi consentaneam. Fuerunt qui de cauillis, de rhetoricis schematis ac lusibus regulas uirtutis acciperent, ut bene crederent dici, quod belle uel argutule. Admiscuit se his tenebris densa imperitiæ caligo, quæ non passa est nos de illorum sententiis & ductu iudicare, ut saltem inter uocantes in diuersa, cui potissimum auscultandum esset dijudicaremus. Quanta se inscitia hæc prodit undiq;, de uirtutibus & uitiis, de fine bonorum & malorum: ad eãdem rem utimur & Platone duce Academico, & Aristotele Peripatetico, & Seneca Stoico, & Cicerone Desultorio, modo huius, modo illius factionis, & miramur dissidere, Tum magno labore & conatu in concordiam redigere studemus, lepidi pacificatores, non ex eorum libris aut cognitione antiquitatis, sed ex nostris ineptis coniecturulis. Iam ex omnibus gentibus Aristotelem selegimus, quem sequeremur, siue quia is solus remanserat in schola dialecticæ & philosophię, siue quia apte præceperat ad discendum, & ad disputationes distributis uirtutibus, & uitiis in genera, & species. Itaq; de aliis philosophis tacebo, loquar de hoc uno. Tametsi Diuus Augustinus Platonem, & Platonicos delegit, cum quibus de religione Christiana disputaret, tanquam philosophorum omnium uel maxime sanos, uel facillime sanabiles. Et Hieronymus sectam Stoicam simillimam dicit fuisse Christianę religioni. Aristotelem uero transeo, ut Christiani insectentur, Origenes, Nazianzenus, Nyssenus, Ambrosius & alii, certe gentiles ipsi habent pro impio, quod ex erroribus populi philosophiam fingendi animos collegerit, & à sanctissimis Platonis magistri institutionibus recesserit studio contradicendi. Paucula quędam ex eo desumpta uelut gustus gratia exhibebo, ut cognoscatur qualis sit tota massa. Principio Socrates apud Platonem non uno loco clausulas suarum disputationum huc deduxerat, non esse in uita hac expectandã felicitatẽ hominis, sed in altera. Hoc agit in Philebo, hoc in conuiuio, idem & moriẽs in Phedone. Aristoteles in uita hac quęrit beatitudinem, alteri nihil relinquit. Nec

Aristoteles in moralibus.

Beatitudo

solum finem bonorum hic statuit, sed etiam sapiẽtiam: & Simonidem ut poetam derider, qui dixerit solum Deũ esse sapientem: quod uidelicet inuideret Deus hominibus, si nollet eos assequi sapientiam, bonum tantopere ab eis expetitum. Vbi est ergo illa uox modestiæ plena: mentem nostram caligare ad manifestissima naturæ? Quanto rectius & religiosius Plato: humana sapientia aut nihil, aut perparum est, solus Deus sapiens est. Addit aliud argumentum: Quid esset homine infortunatius, si ista quæreret & concupisceret, quæ nunquam assequeretur. Eodem utitur telo ad euincẽdum hic esse homines felices, uidelicet, quia quod omnes homines expetunt naturale est. At naturalia frustra esse non queunt: expetunt porrò beatitatem omnes: qui appetitus inanis esset, si nullus eam nancisceretur, nec fieret uoti cõpos. O argumentator Aristoteles ingredere aliâ, & perueenies ad uerum: conuerte sic argumentum: Beatitudinem omnes expetunt, naturalis ergo appetitus, non ergo uanus. Atqui hic nulli assequũtur, ut res docet, alibi ergo est quærẽda. Hæc uia Socratem & magistrum tuum Platonem ad uerum adduxit, qui in amore & coniunctione illius pulchri, quo nihil fieri potest pulchrius, nec intermissiones sentit pulchritudinis aut uices, nec finem illius habiturus est, extremum bonorum omnium & fastigium statuit. Qua sententia nihil dici admirabilius aut diuini⁹ põt. Aristoteles tria beatitudinis facit genera: Vnum impurum, & quasi de fece uulgi, quod est secũdum obscœnas uoluptates: & hoc prorsum abiicit, tanquam pecudi magis, quàm homini congruens. Alterum ciuile, tertium contemplationis, quæ duo probat. Quid opus est distinctione finium? quasi uero de artium finibus quæratur, & non humanæ naturæ? quę una atq; eadem est in omnibus: alioqui cur non etiam addit finem opificum? quin hæc quoq; ipsa minutius discindit, nempe felicitatem politici in democratia, politici in oligarchia, in monarchia? tum œconomici, hinc fabri, & sutoris? quis sic de humana beatitudine inquirit? quæ quum una sit, unus eius finis bonorum. Tum addit tria bonorum genera ex sensu uulgari: animi, corporis, ac uitæ: his

his indigere utrumq; beatum, sed magis ciuilem, contẽplantem uero minus, indigere tamen, tum diuturnitate uitæ ad felicitatem esse opus. Sitam quidem esse felicitatem ciuilis in uirtute, contemplantis autem in contemplatione, hoc est, actione mentis celsissimæ. Sed utranq; prosperis rebus ornari & augeri, aduersis obscurari, diminui, interdum etiam tolli. Hanc eius opinionem maximis argumentis Stoici exagitarunt, & quòd bona nominaret, quæ non essent talia, & quòd externa momenti aliquid adferrent ad beatitudinem, præsertim quum ipse perfectionem illius in animo collocasset. Quòd si illic est perfecta, non res externæ poterunt eam mutare, quæ ad animum non pertingent, sed ipse animus prout de externis rebus statuerit: quæ opinionis inconstantia notata est etiam in eius discipulo Theophrasto. Sed Aristotelicam felicitatem contrariam esse pietati nostræ, atq; ideo rectæ rationi, neminem puto dubitare: nã pietas non in uita hac breui, & imbecillo corpore casibus & calamitatibus obiecto ponit felicitatem, nec tam male agit nobiscum: sed in illo immortali corpore nostro iniuriæ omnis experti ad immutabilem firmitatem refecto: hoc est, munus amplissimum, & plane dignũ Deo sempiterno ac præpotenti. Dicunt locutum eum de felicitate æui huius. Sed nec ad eam formam quisquam est beatus. Non illi quos uulgus pro beatis habuit Metellus, Curiones. Augustus, Alexander, Argathonius. Non quos pronuntiarunt diu beatos, Phedius, & Aglaus. Nõ quos philosophi exactiori iudicio beatos dixerunt, Regulus, Rutilius, Cato, Socrates, Zeno. Iam redit prima difficultas, appetitum nostrum incassum optare, quod nunquam assequetur. Iam quæ est uerior uię beatitudo, quàm quæ inchoat illam sempiternam, de qua dicit Psalmista: Beati immaculati in uia qui ambulant in lege domini. Beati qui scrutantur testimonia eius in toto corde exquirunt eum. Dominus noster octo beatitudines uię huius recenset, multum ab Aristotelicis diuersas, imò diuersas. Cedo utras tu diuitias nominaris, Sutoriam, aut Rhedariam artem, quæ semper maligniſſime ac sordidissime possessorem suum sustentant? an oratoriam, ius

ciuile, rationem reipublicæ administrandæ discere atq; exercere, quæ facultates in præsens quum discuntur nihil adferunt, cognitæ uero ac perceptæ ad honores ingentes opesq; sustollunt? At locutus est, inquiunt, ut gentilis & in lumine naturæ: minime uero istuc quidem. Nam non esse illud naturę lumen ostenditur, quòd alij rectius ingressi sunt naturæ lumine adiuti & ducti, ut Platonici ac Stoici. Sed quid istuc tamen est, sumus ne satis sani? habemus lucem, scimus quæ sit uera beatitas, quà ad illam eundum: & disputamus adhuc de Aristotelica beatitudine. An duas facimus beatitudines, unam Christi, alteram Aristotelis? Ecce iterum blasphema de beatitudine dissectio, ut dudum de lumine. Si Aristotelica beatitudo expetenda hic est, Christi beatitudo non est hic expetenda: neq; enim contraria possunt eodem loci & temporis ad idem & loci & temporis concupisci. Si Aristotelica beatitudo commentitia est, quid laboramus quomodo eam tueamur? Quin eadem ratione omnes omnium philosophorum de summo bono insanias in scholam adducimus, & eas consuescimus propugnare? An uero ludimus in sententia de beatitudine, id est, de summa totius uitæ. Periculosum est contra ueritatem pro falso stare. Quanto periculosius in re tanti momenti, de religione, de cardine, in quo uita uniuersa uoluitur. Si ficta est Aristotelis beatitudo, ualeat, etiam gentilibus ipsis parum sana, & pia. Nos uera discamus & scire, & tueri. Sed pergamus ad reliqua. Virtutem finit habitum, id est, ἕξιν, quasi non sit quoque ἐνέργεια, & quidem uerius: non aliter quàm salubris potio, & potestate est talis, & quum operatur ac uires exerit. Tum uirtutem uult esse in mediocritate, nempe inter duo extrema, & cum utroque pugnare: ut fortis & timidus contrarius sit, & temerarius: & eiusdem uirtutis sint actus extremis his contrarij, ut fortitudinis & aggredi hostes, quii est opus, & quum itidem opus est, cedere, ac se subducere: in quo nonnihil ei conuenit cum Platone. Sed in eo merito est reprehensus à Laurentio Valla in tertio uoluмine de uoluptate. Neque enim si cedam, aut etiam fugiam ero fortis: nec, si permissis fruar uoluptatibus, tem-

Virtus.

temperatus: sed alia sunt earum rerum nomina: nec unum duobus cõtrarium est, sed unum uni, duobus duo. Qui à uoluptatibus impermissis non abstinet, incontinens: qui abstinet, continens, & moderatus. Qui fruitur licitis uel humanus est, uel, ut Valla dicit, hilaris: tamet si hæc uirtus non est, contrà quàm Valla sentit: qui non fruitur, non intemperans, sed rigidus. Ad eundem modum in periculis, & pecuniæ distributione. Qui honesta fugit pericula, aut eis succumbit, timidus: qui resistit, fortis. Qui uitat, non necessaria præsertim, cautus: qui non uitat temerarius. Qui dat quum res postulat, liberalis: qui non dat in loco, auarus, durus. Qui temere profundit, profusus, prodigus: qui nihil dat cum tempus nõ poscit, parcus, frugalis. Iam fortitudinem esse dicit circa terribilia, non quæuis: neq; enim in tolerantia infamię, paupertatis, ἀφιλίας, mortis, in morbo, aut mari uersari fortitudinem, sed in periculis bellorum: quo nihil dici potest, siue in religione nostra, siue in gentilitate peruersius. De religione: Quis non uidet nullos fuisse unquam fortiores nostris martyribus, & ijs qui illa omnia patienter ferunt in spem gratiæ Christi. In gentilitate autem non fortis Socrates in carcere, & haustu cicutæ? non Milciades in uinculis? non Themistocles & Rutilius, & Metellus in exilio? non Regulus in tormentis? non Cato in arenis & Syrtibus? Ira fortitudinem accendi, & sicut loquuntur Academici exacui tanquam cotem: id quidem satis explosum atque irrisum est à Cicerone, & Seneca, & Stoicis. Magnificentiam uirtutem esse definit sitam in magnis sumptibus, ut templis & theatris extruendis, ludis publicis ædendis. Et sententiam illam nimis uulgarem ponit, impossibile aut certe difficile esse, τὰ καλὰ πράττειν ἀχορήγητον ὄντα. Quid uocat τὰ καλὰ, bona ne an pulchra? quæ uideo in linguis omnibus commisceri, & alterum pro altero sumi, uel alterum alteri ad rem magis explicandam iungi: ut καλὸς κἀγαθὸς, & καλοκἀγαθία. An tu pulchrum uocas, quod sensus iudicãt, ut plebecula? an quod mens ut sapiẽtes? quæ plebes ab externis recta sensibus pulchra nominat, nõ difficile, sed omnino impossibile est pauperẽ præstare, nisi aliũde

Fortitudo

opes

opes sumat: sin quod sapientes, quid pulchrius aut præstabilius quàm ingentia opera uirtutum, quæ melius ac sæpius exequuntur excelsi animi fine diuitijs, quàm in amplissima fortuna? Quid enim pulchrius quàm quod faciebat Socrates sua negligens, ut se & alios meliores redderet. An uero καλλιόντι præstabat Scopas? aut Xerxes pulchriora faciebat, quã Aristides ille Λύκων? uel aliquis ex ditissimis Romanis, quàm Fabritius, & Curius in re tenuissima? Et loquor non magis de contẽplatiuo illo, quàm de eo qui in mediis ciuitatibus uiuit ac populis. Magnanimitatem esse ait, cupiditatem magnorum honorum. Rectius & prudentius Stoici, magnanimitas est scientia quæ habitum facit excelsiorum omnibus quæ contingere possint ex æquo bonorum ac malorum. Plato uero, Cicero, Seneca & alij magnanimitatem esse diffiniunt in honoribus contemnendis magis quàm expetendis. Expetere cuiusuis est, etiam uiri perditissimi, & fœminæ stultissimæ. Contemnere maximi est animi atq; amplissimi & fortuna altioris. Ideo tanta Catonis admiratio, repulsis tanquam indeptis honoribus gaudentis, ut inquit Plinius, Tantum Publij Africani decus, Quintij, Verginij, Fabij: qui quum possent honores uel assequi, uel retinere, contempserunt. At non has fortasse dignitates honores uocas, sed laudem ac reuerentiam ob uirtutem, in qua ambienda, speciem quandam uirtutis collocas, & si ἀνώνυμον. Tu ergo philosophum quem instituendum suscepisti ad ambitum auræ huius excitabis? hoccine ais uirtutis esse ἆθλον, quasi præmium uictoriæ? Cicero eadem sententia, quàmuis nõ in schola philosophica, sed in cœtu, ut dicit, hominum doctissimorum & humanissimorum, gloria est fructus uerè uirtutis honestissimus. Quã piscamini aureo hamo? rei tam excellẽtis, & qua nulla est diis propinquior, præmium statuitis honorem temerariam rem ac uanam, nẽpe à uano ac temerario populo profectam. Sed non uolunt fortassis à quolibet honorem expectari, uerum à bonis, quemadmodum Aristoteles dicit χρήτας ὑπὸ τῶν σπουδαίων. Vt sit quod ille apud Nœuium Hector, gaudere ait se laudari à laudato uiro. Ideo Gloriam Cicero dicit

Magnanimitas.

Gloria.

iustam: quæ ab eo non senatore iam sed philosopho ita finitur: Est solida quædam res & expressa, nõ adumbrata: ea est consentiens laus bonorum, incorrupta uox bene iudicantium de excellente uirtute: ea uirtuti resonat tanquam imago gloriæ. Tu uero qui scies illum bonum uirum & recte iudicantem de re iudicare? Nam quo sunt graviores ac prudentiores uiri, eo magis assensum cohibent, & iudicij sui obscuriora ædunt signa. Deinde qui poteris habere exploratum, illum acute & sapienter iudicium facturum de te, quum de seipso uix possit: nihil est enim difficilius, quanto minus de alterius animo tot inuolucris clauso, & occultato? Sed fac illũ bene & exacte iudicare, fac te scire. Non credo expectabis dum cedatur tibi uia, dum deducare & reducare, dum tibi assurgatur, nudetur caput, magnifice compelleris. Ista enim & ridet uir sapiens, & fugit, tantum abest ut eis capiatur: acquiescès ergo tacitis iudicijs. Quid ergo, alterius conscientia eris contentus, non eris tuæ? præsertim quũ ipse sis nec uir peior, nec minus sapiẽs, & illa melius multo te norit, quàm alius quicunq;. Ea uero gratia tantam operam in dura posuimus uirtute, ut aliquis nobis præ tereuntibus apud se mussitet: ὦ uirum sapientem aut bonum? Iam autem quum honor in honorati manu nõ sit, sed honorantis, sicut ipse doces, fiet ut uirtus suo præmio & fructu non raro fraudetur: & quia sine mercede & fructu à uiro bono laboratũ est, ne quicquam sit & in fructuose ab eo laboratum. Siquidem merces operæ nulla restat. Quanto melius Claudianus poeta docet, quàm philosophus & senator:

Ipsa quidem uirtus pretium sibi, solaq; late
Fortunæ secura nitet, nec fascibus ullis
Erigitur, plausuue petit clarescere uulgi,
Nil opis externæ cupiens, nil indiga laudis,
Diuitijs animosa suis.

Quòd si uirtutis præmium est honor, & κατ' ἀλήθειαν, ὡς φησ, ὁ ἀγαθὸς μόνῳ τιμητέον. Cur fructum & pretium uirtutis cum iis communicas, quæ bona non sunt? Ais enim qui uirtutem habent cum opibus, magis esse honorabiles. Et uis magnanimum, & quemuis hominem pro

bum

bum iudicaturũ se, quo honore sit dignus. Quid audio? Tu ne iudicium cuiq̃ homini permittes de se, ut statuat quantum honoris mereatur, præsertim qui alios nõ norit, & pleriq; honorum in comparatione sint positi. Vin tu quenquam de uirtute sua æquum esse arbitratorem, quum eo uir sit melior, quanto de se moderatius sentit, quantumcunq; se habeat probe perspectum: neq; enim idem est se nosse & se censere: multo diuersum explorare se, & cum eo conferre, quem non explorarit. Quàm alienum hoc est à uero iudicio, & proinde à nostra pietate, in qua audimus: postquam hæc omnia feceritis dicite, serui inutiles sumus: Noli altum sapere, sed time. Beatus qui semetipsum non iudicat, in eo quod probat: & alia ad arrogantiam minuendam innumera. Quid quod illud, unde in religione ac ueriate omni & meritum cuiusque & decus censetur, non solum de altero occultum est, sed cuiq; de seipso: grande arcanum uni diuinæ sapiẽtiæ reseruatum: Sunt iusti & sapiẽtes, inquit Solomon, & opera eorum in manu domini: & nescit homo amore ne an odio dignus sit, sed omnia in futurum seruantur incerta. Quo sensu & Paulus inquit, nihil mihi conscius sum, sed nec in hoc iustificatus sum. An etiam, sicut paulo antea duas beatitates, ita nũc quoq; duas uirtutes fingimus, & duas fortitudines, & duas magnanimitates, unam Christianam, alteram gentilitiam, seu Aristotelicam potius? pudeat uero Christianos sic loqui, nisi forte non aliud sit nobis Aristotelica q̃ picta, ficta, mortua: pro umbris uero & mortuis quid attinet dimicare? Non possumus Christo seruire & Aristoteli contraria præcipientibus: illi attollẽti nos ad cœlum, ad Deum patrem suum, & per contemptum uitæ huius ad curã illius sempiternæ: huic prementi animum nostrum ut arctius cõplectatur hoc corpus, curas & cogitatiões suas omnes in hac æui breuitate consumat. Quantũ hoc obfuit multis in pietate, dum obliti præceptorũ Christi, satis se recte ac sancte ex pręceptis Aristotelis putãt uiuere, & ad ea tanquam uitæ formulam, opera & actiões humanas examinant, atq; in flagitiis ac sceleribus sibiipsi, & aliis indulgẽt imposito pulcherrimarum uirtutum nomine ex do-

ex doctrina Aristotelica: ut in ira, in ambitione, & honoribus affectandis, in luxu & profusis sumptibus, in ultione. Nam & hanc quoq; in ordinem uirtutum Aristoteles admittit. Sed non possum singula excutere, neque est hoc loco necessarium: quod alibi etiam instituta est mihi peculiaris disputatio pro pietate nostra contra omnem humanam sapientiam. Verum Aristotelem hũc quem consertis & pressis manibus, atq; adeo mordicus retinent, uideamus quemadmodum intelligant. Primũ mentem illius difficile est eruere propter ambiguitatẽ, atq; obscuritatem uerborum & sententiarum, qua semper est ille delectatus. Vbiq; est sui similis: ut de felicitate quanto aliter in primo Ethicorum loquitur, q̃ in decimo: quãto in hoc libro dissimiliter atq; in septimo Politicorum. Et isti parum animaduertũt duplicem ab eo poni felicitatem, contemplantis unã, alteram ciuilis, ambas confundunt: nec considerant in primo Ethicorum illum uelut inquirere, & crasse de omnibus loqui, ad sensum magis uulgi, quàm suum: in decimo uero exactius. At hi nostri de felicitate Aristotelica dicturi, ex primo hauriunt potius, quàm ex decimo. Quid uero facias iis, qui fortassis ad decimum hunc nondũ peruenerunt. Sed nec in decimo satis est apertus, aut sibi constans. Hinc de felicitate priuata, & hominis rerum altissimarum inspectoris dicturus, de uirtutibus prius disserit, sed de uirtutibus Politici toto opere: quod isti nõ intelligentes, permiscent ac inuertunt omnia: quàmuis mirandum nõ sit confundi ab eis, quæ ab Aristotele ipso ita sunt confuse ædita, ut secerni ac distingui sit operosissimum. Transeo quàm hactenus lectus est à Latinis hominibus imperite uersus, ut facile miretur quiuis potuisse ad illi⁹ mẽtem, uel coniecturis, & diuinatione perueniri: uerba uirtutum multarum & uitiorum Græce relicta, quorum essent in Latino sermõe aptissima & maxime propria: figuræ & phrases Gręcę seruatę in Latinis uerbis multa praue ab interprete intellecta, praue etiã ad Latinos traducta. Sed nec in melioribus interpretibus est illum intelligere, nisi à peritissimis, & scriptorum ueterũ, & linguę illius. Quale est illud quod dicit δοκεῖ γὰρ τιμὴ ἐν τοῖς

τιμῶν

τιμῶσι μᾶλλον εἶναι, ἢ ἐν τῷ τιμωμένῳ. Videtur honor magis esse in honorantibus, quàm in honorato. Ex quo dicto suspicantur plerique sentire Aristotelem in eo situm esse honorem, qui exhibet, non qui recipit, eaq; est uulgi opinio: sed illud εἶναι ἐν τοῖς in potestatem magis significat, & quasi manum, quàm in loco: declarat id, quod sequitur, τ' ἀγαθὸν δὲ οἰκεῖόν τι καὶ ἀφαίρετον εἶναι μαντεύμεθα, oraculum est ipsum bonum proprium esse, nec adimi posse. Iam Aristoteles, ut est poetarũ, oratorum, historiarum, & totius antiquitatis consultissimus, ad illorum dicta passim alludit, quæ tum erant ualde nota, & potissimum in scholis. Sæpenumero in ea allusione uis est sententiæ totius. Quis hæc intelliget nisi earum rerum peritus: quas res ne per somnium quidem uidẽt nostri scholastici. Pergam de Ethicis dicere, sicut cœpi. In secundo monet cauendum esse à uoluptate, ne illa se insinuet: & debemus inquit circa illam non aliter affici, q̃ affecti fuerunt Troiani senes circa Helenam: ô quæ hic commenta? qui senes Troiani heri nati: atqui sensus pertendus est ex Iliados γ. Tum in octauo, quum de utilitate amicitię loquitur, admiscet ex abrupto σύντε δύ' ἐρχομένω duobus unà euntibus, allusit ad dictum Diomedis de se & Vlysse Iliados κ. Et paulo post, figulos dicunt esse omnes tales inter se, ad dictum Hesiodi de inuidia: ὁμοτέχνῳ κοτέει κεραμεὺς κεραμεῖ καὶ τέκτονι τέκτων. Transeunda sunt innumera. Sed neq; hæc quæ attuli, aliò pertinent, quàm ad id quod dicebam uelut exemplo declarãdum. Et quia Politica, & Rhetorica magis eiusmodi scatent historijs, fabulis, cognitione antiquitatis, sententijs priscorum, quàm Ethica, ideo Ethica retinuerunt. Politica & Rhetorica rati sunt ad se non pertinere: ad hæc quòd Politica non multum conferrent ad indoctas rixas: & illis maiore ui ingenij, iudicij, rerum usus erat opus. Tametsi nõ defuere, qui etiam Politicis auderent manus admoliri, & in ea scribere commentaria, sed qualia in reliquos omnes scriptores, quæstiones & argumenta ad altercandum. Huc enim tendunt uniuersa. Quid malum futura tandem est infinita hæc disputandi rabies? Verterunt ad altercationes disciplinam morum, quæ ad agendum esset parata: & sic tractarunt, non ut meliores uel fierent, uel facerent, nec ut recte statuerent de uirtutibus, & uitia, sed ut cauillarentur. Et quo indignitati nihil fiat reliqui, etiam Suiceti spinas, & aculeata sophismata huc inuexerunt, de intentione & remissione uitiorum & uirtutũ. Dialecticã q̃q; non illã paulo saniorẽ, sed cõmenta paruorũ logicaliũ, de ascensu, descensu, suppositionibus, ampliatiõibus, restrictiõibus, appellatiõibus. Quid facerẽt miseri? exercebãt ea, quæ sola didicerant: præstarent meliora si haberent. Atqui disputationes minime sunt idoneæ, uel ad persuadendum, uel ad reddendos meliores homines. Nam qui contra disputat, aut qui quæstionem audit tanquam classicum, parat se continuo ad pugnam, & munit undiq; ut resistat, ne capiatur, aut uincatur: ita ægre admittit in animum suum eum, qui dicit ut sententiam eius quamlibet recte monentis, transeat. Etenim cauet sibi ab illo non secus, quàm ab hoste. Quo circa morali persuasioni, quæ non adeo docere uult ut hortari & incitare ad opus, nihil est ita inimicum, atq; altercationes, aut contrarium existimari dicentem audienti. Et hoc est incommodius, quod hic non ut in naturæ disciplinis, adduci possint argumenta ex cognitione ac iudicio sensuum petita, sed omnia in uerisimilitudine rationum sunt fita, quæ à peruicaci ac repugnanti aut eludi possunt, aut certè negligi. Quàm elegantes & acutæ, & ad persuasionem aptæ, ac concinnæ sunt Platonis, & Ciceronis, & Senecæ, rationes, quàm facile omnibus persuadent? At Lactantio minime persuadebant, quòd infensus legeret. Idem ipse Aristoteles prudentissime admonet ad ciendos sedandósue animorum motus dialecticam non esse adhibendam: quanto minus philosophia morum proficiet, utique quomodo in scholis tractatur. Ideo iuuenes inter morales illas altercationes, & tot strepitus de omni genere uirtutum ac bonorum morum nihil probitatis trahunt. Non in illo exercitio colorantur, quod in alijs solet contingere, contrà citius multis inquinantur uitijs: quòd scilicet illa omnia sic dicuntur, ut nec commendari uirtutis excellẽtia possit ani-

Disputationes in moralib⁹.

sit animis, nec uitiorum fœditas esse odio. Quanto & ad perferendam iratam fortunam fortior, & ad prosperam regendam sapientior, deniq; ad uitam omnem commodior compositis animi tumultibus & tempestatibus ex una Senecæ, aut Plutarchi pagina recedat lector, quàm ex uniuersis commentarijs Almeini, & Martini Magistri, quantumuis & moralia, & de fortitudine, ac temperantia inscribantur. Quid quòd ex illa consuetudine recipiendi in animos res præstantissimas sine ulla dignatione ducitur callus, ne ulla deinceps ad uirtutem exhortatio possit in pectus induratum penetrare: nec aliter non prodest animis hæc medicina animorum, quàm nec corpora iuuare potest pharmacum aut potio, cui citra necessitatem & per lusum assueuimus.

LIBRI SEXTI FINIS.

IOAN.

IOANNIS

LVDOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Septimus, qui est de Iure Ciuili corrupto.

HOMINEM res ipsa testatur condi-
tum esse à Deo ad societatem, & in uita hac mortali, & in altera illa sempiterna. Idcirco & glutinum ei societatis addidit animũ ad beneuolentiam mirifice appositum: quæ beneuolentia ex interno ardore foras ebulliens ac respectans, refrigerato ardore illo intrò se recepit ad seipsam, ut quisq; tenerrime se unum amet, in alios rigidus, atque asper. Quæ esset maximorum in uita tumultuum causa, quando ad se ac suas utilitates, quantũ quisque uel ingenio ualeret, uel uiribus pertraheret, nisi in locum mutuæ beneuolentiæ iustitia successisset, quæ auidas manus comprimeret, atque ab hominum conuictu iniuriam omnem arceret. Sed iustitia hæc quum cæca ignorãtia obruitur, tum uero affectu, ne se proferat, ne existat quum oportet. Et quoniam sine hac mensuræ æquitate non potest societas hominum conseruari, necesse idcirco fuit, ut quã ex cuiusq; animis pellebat uel tarditas cordis, uel praua affectio, confirmaret uis ac potestas maior. Ergo quod ex usu erat omnium ad quiete & iucunde uiuendum, permissum communi consensu ijs, quos censebant sapientissimos esse homines magni iudicij, & quietis affectibus, ut ipsi quàm æquitatem mentis suæ lumine essent intuiti ad publicas utilitates æderẽt, eam si uideretur acciperet hominum cœtus, confirmaret q;, & constabiliret magna potestate, pœnis, metu. Alij id sibi negotij ultrò sumpserunt: ut si se approbassent firmæ ac stabiles sancirentur suæ leges. Magni isti uiri, quibus hoc negotij uel erat ab alijs datum, uel à se sumptum,

Beneuolentia.

Iustitia.

ptum, libenter si potuissent æquitatem ipsam posuissent populis ob oculos, quo nihil fuisset conducibilius congregationibus ac societatibus hominum: sed fontem illum uberrimum non quiuerunt totum in tam angusti aluei limites corriuare. Ex eo in ciuitatem deduxerunt, quantum quidem uidebatur illi congregationi opus esse, easq; leges nominarũt. Aequitas uniuersalitas est quædam, lex deductio, & species. Sed ijs riuis, & quasi inciliibus, aquam continenter ex illo æquitatis fonte suppeditare oportet, sine qua inciles continuo arescerent. Etenim æquitas legum anima, uis, uigor, qua sublata concidunt necesse est leges emortuæ. Nihil est enim iniquius quàm leges, quæ per æquum & bonum non spirant, ac reguntur. Lex de omnibus cauere non potest. Aequitas omnibus præsto est. Idcirco statim initio iuris ciuilis. Ius finitur ars boni & æqui. Prima ergo legum perturbatio in ipsis deriuatoribus fuit, ceu aquæ in tubulis: q̃ qui leges sanxerunt, siue imperitia atq; ignorantia tenerent, siue prauis animi cupiditatibus ac cõcitationibus uexarentur, & obedirent. Ignorantia fuit, sub qua incõsyderantia clauditur, quòd ingenio regionis, & suorum hominum haud satis animaduerso leges ferũt, aut quieti noxias, aut grauiores flagitijs quàm par est, aut ad distributionem ac commutationem parum æquas. Affectibus qui urgentur, ut affectus ipsi perquã uarij sunt. Alij adducti sunt amore quodam suũpsorum: ut qui ad suas utilitates retulerunt leges: sicut Tyranni, qui statuerunt leges sibi utilissimas inutiles alijs. Aut qui leges utiles suæ ciuitati, noxias exteris: qui ita odio aliquorum uitiorum exarserunt, ut illis iusto maiorem pœnam imponerent. Quod Draconem Athenieñ. fecisse tradunt: quem Solon dicit leges sanguine scripsisse: nam omnibus uitijs pœnam capitalem adiecit: quas leges postea Solon mitigauit. Fredericus tertius furtis suspẽdium addidit, qua pœna nunc per Europam utimur. Est gens in qua furari habetur festiuum factum, ut pueris olim Lacedæmone, & in Aegypto. Est in qua adulteria sunt impunita, ut ante potentiam Cæsarum Romæ. Postea pœna est dicta lege Iulia. Ducuntur legislatores aut populi stu-

Leges. Aequitas.

Dracõ Athenieñsis.

dijs, aut necessitatibus. Apud nos pleræq; leges fauẽt bello. In noua India aduersantur bello. Lacedæmoniæ leges erant omnino bellicæ, quo nomine à philosophis merito reprehenduntur. Quæ regiones sine mercatura tutari se uix possunt, ut Belgica in ijs leges impense faciunt negotiationi. Valuit in quibusdam odium hominum, uel ordinum, ut quæ Romæ contra plebem sunt à patritijs decreta, uel quæ à plebe contra patritios scita. Quæ à L. Sylla contra tribunos plebis. Alios rexit spes, ut qui cupiditate pecuniæ fixit leges pretio atq; refixit, sicut inquit Poeta ille. Quosdam coegit metus, ut qui leges per adulationem tulerunt, atq; acceperũt de immodica principum potentia. A principio enim coalita hominum congregatione, quum uelut moles quædam rectore indigeret, eligebatur ex eo corpore aliquis prudẽtia & probitate insignis, & spectatus, cui parerent oẽs: ut ille fultus consensu unuersorũ, quæ amplissimæ sunt opes ac potentia, tueretur bonos, coerceret malos, ius diceret, & illius probitate unusquisq; quod suũ esset obtineret. Cuius decreta ac iussa essent ius ratum, ac leges dicerentur. Porrò quando talem eligebant, nefas existimarunt tam prudentem & probum uirum legibus alligari, quibus cæteros, qui nec male esset acturus uolens, quia probus: nec ignorans, quia prudens: nec coactus, quia constans, fortis, & tanta potentia subnixus. Itaq; Principes nõ tenent legibus.

Hinc manauit, & quasi abijt in ius & legem, principem legibus non teneri, sed quæcunq; decerneret ac iu beret, legem esse. Procedente tempore, quum semper humanum genus in peius proficeret, successerunt alij principes, partim hæreditate, partim electione, aut consensu populi insanientis, & uel ira, uel cupiditate, uel meru, uel gratia, uel falsa aliqua existimatione corrupti: qui principes nec bonitate nec prudentia essent cum superioribus comparandi. Et isti uoluerunt licere non minus sibi quàm quod bonis & prudentibus, non magis multitudinis quàm naturæ beneficio ac munere fuerat tributum. Hinc quod licuit, liberius sunt quã boni illi exercuti, qui parcissime utebantur eo, quod prolixissime licebat, ita ut non solum in prouerbium abierit, principem Principi

quod libet licet.

esse solutum legibus: sed quod peius est, principi licere quicquid libeat. Quem non terreat tanta uis ac licentia in uno homine posita, & plerunq; gladius datus in manum furentis? Licentiam talem seueriſſime illi exercebant, tum quia mali, tum quia metuebant ne in periculum uenirent, in periculum ostentarẽt: ut L. Sylla dictator, de quo quum Valerius Flaccus interrex legem tulisset, ut quicquid dictatori liberet, id esset ratum, ipse ea legem crudeliſſime exercuit: quòd occupata per uim potentia, per uim erat retinenda. Deinde Romani Cæsares uel in nouo imperio, & nondum populo seruire assueto, uel ipsi noui homines, qui imperium difficile tuebantur male partum. Ad hæc plerique omnes mali male tutam dignitatem diligẽtiſſime atq; exactiſſime studuerunt conseruare. Maiestatis lex seueriſſime obseruata & uindicata, quum non solum facta, sed dicta, uerba, nutus quoq;, & leuiſſimæ suspiciũculæ ac coniecturulæ in crimen uocarentur, quæ omnia sunt crudeliſſime punita: quando principes in id unum operam omnem & cogitationes conferrent, quemadmodum sisterent se eo loci, in quo ægre adhærebant. At uero iritatis semel ad inhumanitatem animis & proximorum sanguine delibutis, maleficia maleficijs fuerunt tuenda. Territus populus, territi magnates, etiam maxime familiares & amici, tanquam à fulmine subinde iaculato, quæcunque poterant, effundebant in principem ad beneuolentiæ significationem: ut ea saltem parte essent tuti delinito sæuiſſimo principis corde, atque eblandito adulatione illa, eiſdem signis, quæ solent à uero amore nasci, aut etiam maioribus: ut solertior est ad amoris ostenſionem adulatio, quàm uerus amor. Leges aliæ super alias, de capite, de dignitate, de maiestate principis exquisita uerborum nouitate, & inauditis pœnis ac minis sanctæ usq; ad communicationem diuinitatis. Cœlum ei dediſſent, si in eorum fuisset manu, nedum urbem, & libertatem, & leges. Et dederunt cœlum, qua ipsis licuit, consecratione principum mortuorum in successoris gratiam. Augusto uiuenti aræ & templa sunt posita. Quũ Domitianus formalem epistolam procuratorum dictans nomine sic

ne sic esset exorsus: Hæc iubet dominus & deus noster: Cautum est ut deinceps nõ aliter ne scripto quidem ac sermone cuiuſquam appellaretur. Quid facerent interhæc iuriſcõsulti, nisi ut tum eodem metu perculsi, tum adducti spe aliqua, quæ leges essent in fauorem principis constitutæ, eas ampliſſime dilatare: quæ non essent, ad fauorem principis detorquere: quæ pro libertate populi, extenuare, ac opprimere. Ita quum princeps esset lectus à populo, ut ipsos, tanquam pater filios regeret, tueretur, quòd pater patriæ & esset, & nominaret, ipse longe aliter pro hoste se gerebat: quæ multitudini expedirent perfunctorie & per alios obiens, quæ sibi, accuratiſſime. Sic se atq; alios tractando perfecit, ut ius maiestatis ac potẽtiæ suæ in immẽsum auctum tutelam oẽm patriæ exorberet, libertatem premeret, honestum otiũ & quietum (quæ boni expetunt) funditus extirparet: ut permulti principes imago illa rectoris mundi magis à deo uideantur creati ad perniciem subditorum, & tanq; carnifices regni sui, quã æqui moderatores, ac diſceptatores suæ ditionis. Non se eos præbebant, per quos quisque ius suum obtineret, sed per quos nemo esset ab iniuria immunis: quod sæpenumero propter populi scelera contingere sacra oracula testantur. Traianus Cæsar sapientiſſime fiscum principis spleni assimulauit, qui quo magis increscit, hoc magis reliquũ corpus diminuitur, ac extenuatur. Hæc potentia principum & moribus accepta & consignata literis tantas uires diuturnitate tẽporis est nacta, ut nunc post longam successionem regni, quũ Rex ab ultima origine deductus nec competitorem timet, nec populum, ut se asserat in libertatẽ tandiu assuetum agere sub illius attauis, tñ ita se conatur extollere supra caput patriæ, tam graui põdere in eam incumbere, ut eum putet esse fidiſſimũ sibi, quisquis de miſero populo detrahit, quod addat principis dignitati, quę iam quo crescat non habet: & in seditioſis habeat, quisquis de cõmodis publicis, de libertate populi, de quiete eius audeat uel meminiſſe. Et lòquor de his legitimis ac iuſtis: nam ciuitati nihil est æque pernicioſum, ut uuli libertas effrenata, ex qua nascitur seditio extremum

Fiscꝰ principis.

malorum publicorum. Quapropter leges quas ex æquitate omnibus pari atque utili oportebat elici, ex cupiditatibus sunt principum deductæ, quæ quoniam æquæ in commune non sunt, nec iustæ, haud aliter leges debent nominari, quàm auena hordeum, aut mulus equus, aut acetum uinum, aut adulterinus numus pecunia, denique quicquid à meliore degenerat illius appellatione. Sicut præclare à Socrate apud Platonem disputatur in politicis, & à Cicerõe in libro de legibus primo. Sed quoniam in hoc repertæ sunt leges, ut homines inter se quiete & æquali quodam iure uiuant, primum legum munus esse debet, ut animum constituant ac formentfontem actionum omnium: dentq; operam, nõ ut puniant malos, sed ne qui uelint esse mali. Eam esse primam eorum curam congruit, qui leges sanciunt: quemadmodum sapienter docent philosophi, ut pueri assuescant bonis rebus delectari, tristari malis. Nam hoc si sit perfectum, nõ multum sanè negotij supererit legibus ad iubendum aut uetandum, ad delictorum pœnas, ad præmia rectè factorum. Ex hac assuefactione morum etiam sine legibus bene uiuitur. Sine illa uero ne cum legibus quidẽ uel plurimis, uel accuratissime perscriptis ac sanctis. Horatius prudenter:

Quid leges sine moribus uanæ proficiunt?

Isocrates docet in Areopagitico, non beneficio legum bonos uiros Athenis fieri, sed quòd mores haberent honesta educatione ad rectum compositos: amorem uirtutis & æquitatis pectoribus impressum, & infixum. Oportet, inquit, rectè prospicientes reipublicæ non porticus legum tabulis replere, sed in hominum mentibus æquitatem defigere. Quippe non decretis, sed bonis moribus ciuitas optime gubernatur. Male enim educatis atq; edoctis nulla est legum, & si exactè perscriptarum reuerentia. Contrà uero probe institutis recepta bonis moribus sufficiunt. Hæc illis intelligentibus non ea fuit curarum prima, quibus pœnis male uiuentes afficerent: sed potius quibus tandem rebus assequi possent, ne quid ciues pœna dignum uellent patrare. Id demum censebant esse munus suum, maximeq; moderatores ciuitatis decens. Nam

Nam de pœnis cogitare, hoc est hostem agere non ciuẽ. Hactenus Isocrates. At Romanæ leges omnes sunt de constituendis litibus, de ijs, quæ ad pecuniam pertinent, ut sua unicuiq; manerẽt tuta: nullum est in eis caput de morum compositione, de animo ad uirtutem formãdo, quum tam multa sint ea de re in legibus Lycurgi & Solonis, unde sumptæ fuerũt duodecim tabulæ. Credo quod Romani libertatem illam suam tam iactatam, eam demum existimabant, quàm pessime quisq; ut uellet, uiuere, modo sine alterius iniuria: quod tamen nunquã sunt illis suis litigiorum atq; actionum formulis consecuti, consecturi forsitan, si studuissent suos meliores facere. Iam uero quando lex est uelut quædam regula, ad quam unusquisq; actiones omnes suas debet accommodare, par õ ut leges sint & apertæ, ac faciles, & paucæ: ut sciat quisque quomodo sibi sit uiuendum: nec id propter obscuritatem legum ignoret, nec propter illarum multitudinem ei excidat. At ij in quorum manu est consultatio & responsio de iure, ne rem exiguam, & cuiuis obuiã uideantur præstare populo, curant ut obscurent leges, ne promptum sit cuiuis qui sit sensus perspicere, adeundum uero ad se habeãt tanquã ad oraculum: quain re merito iureconsultos incessit Cicero pro Murena. Quid quod ea etiã, quæ si proponerẽtur, essent omnib⁹ plana & obuia, reconderunt, ut fastos dies & nefastos, quibus diebus posset agi iure, quibus non: donec inuentus est Romę Flauius quidam scriba, qui fastos euulgaret maxima nobilitatis indignatiõe, in cuius manu erãt seu uerius tyrannide. Ergo quę sunt ex se facilia & liquida, immissis interpretatiunculis, ita sunt reddita turbulenta, ut aqua ex agitatione uel cœno, aut puluere iniecto: & quæ recta erant, icta & percussa glossulis, deflexa sunt ad iniquitatem. Iam paucas cõuenit leges esse. Nã si multæ sunt, euitari non magis potest crimen, quàm casus, si multis locis tendantur retia ambulantibus. Insidiæ sunt tot leges, non conditio uiuendi. Quum non bene essent populi instituti nec sua sponte uellent bene agere, sed metus legum exprimeret, quod non ualebat probitas, aliæ leges super alias ferebantur ad coercen-

Romanæ leges.

Leges paucę et faciles.

dos morbos animi subinde erumpẽtes: non secus quàm in morbido & ulceroso corpore nullus est medicamẽto rũ finis. Nam quum ulcus unũ lata lege tanq̃ ceromate erat compressum, erumpebat ilico alterum, cui erat succurrendum, hinc aliud subinde atq; aliud: & prima uulnera, quum exiccata erant ceromata, id est silentio & antiquitate ferè abrogata, rursum erumpenti putri humore rescindebatur, cui iam uiderctur cicatrix obducta: ferenda tum erat noua lex de re uetere, quæq; iã antea legibus esset sancita. Ita nullus modus, nullus finis fuit legum, & de eadem re multarũ, & de diuersis. Tum per homines uafros ad obsequium suarũ cupiditatum atq; animorum facta est fraus legi, & detortũ unum uerbulum, aut dispunctiuncula, aut proprietas loquendi, quo animus praue affectus imperaret: quæsita est interpretatio Iurisconsulti: alijs hoc est uisum iudicio, alijs hoc placuit ex affectu. Et hæc omnia literis sunt mandata, ut nullus esset iam legũ, & interpretationũ numerus: quæ res uel per tempora T. Liuij uix erat ferenda, ut ipse libro tertio historiarum significat. Quid dicturus, si uidisset eos, qui post eum scripserunt. Nam Labeones, & Papiniani, & Vlpiani, & Herennij, & Caij, & Modestini, denicq; illi quorum aliquid extat in pandectis, omnes post Liuium fuerũt: nisi quis Sceuolam & Aquilium exceperit. Aquilij nomen non recordor legisse me præpositum legis capiti, ut cæterorum. Sceuolam, cuius extent aliqua in pãdectis, post Ciceronis ætatem Valla refcit, idq; ex dictione satis apparet, atq; eius meminit in Heliogabalo Lampridius. Quid uero si nostros Baldos & Bartholos uidisset, atq; alios huius notæ, quibus legendis decem iustæ uitæ non sufficiunt. Et quum tot sint leges, etiam obscuratæ sunt: & ipsi iurisconsulti ægerrime ferunt leges dici faciles, aut eas, quæ uulgo possint intelligi. Quæ est ergo æquitas ignorantia iuris neminem excusari, & tamẽ leges esse & tam longas & tam difficiles, ut nemo eas tenere omnes ualeat? Vos ergo scribendis legibus non mitem quandã ostenditis & benignam degendæ uitæ rationẽ, sed insidias struitis simplicitati populari. Sed pergam de illis loqui, quos dixi post Liuiũ uixisse. Qui tamen

men non legumlatores fuerunt, sed iurisconsulti, contrà q̃ aliqui opinantur, eorum libros prolixos existimarunt esse Iurisperiti illi, quos habuit in consilio Iustinianus Augustus. Ideo ne tam multa studiosi disciplinæ huius haberent legenda, statuerunt sumere centones quosdam ex illis sex & triginta scriptoribus, tot enim nominantur, ex quibus libros cõsuerent legũ, selectis optimis quibusq;, & legi dignissimis. Illæ non erant per se leges, sed interpretationes tm̃ legum. Verum accedẽte iussu & autoritate principis factæ sunt leges: qñ is iussit, cuius iussa sunt leges: fuit quidem consilium illud prudentissimum. Vellem tamẽ reliquissent nobis origines illas, & quasi fontes, unde ipsi illa desumpserant, nẽpe libros illorum ueterum, nõ futuros sanè legum loco, certe uel interpretationes, uel iucundam quandam lectionem ex uarietate rerum & cognitione uetustatis. Quanquam non puto abolitos libros illos iussu principis, aut consilio, & cura iurisperitorum, sed malignitate temporis, atq; hominum defidia, ut alia multa: quum studiosi, qui compendium quærerent, non describerent codices, ex quibus quæ usui ad disciplinã forent, iam essent decerpta. Cæterum in facto hoc aliquot insunt incõmoda, quod plerunq; rectus sensus, & germana dictorum intelligentia ex collatione præcedentium sequentiumq; elicitur. At quum detruncatus est locus, difficulter potest diuinari, quid autor senserit. Tum q̃ ut non erat unus Tribonianus, qui colligebat, sed Theophilus & Dorotheus: Tribonianus collegit hoc aut illud ita esse ex Herennio: Theophilꝰ nõ eẽ ex Papiniano aut Celso, ut diuersa inter se sentiebant, & nonnũquam idem secum ipse dissentiebat. Erant enim prisci illi homines occupati negotijs, nec absoluta eruditione ac sapientia, tum etiam animi commotionibus impulsi. Sæpe responderunt & scripserunt districti negotijs, suspenso atq; alienato animo, sæpe obsequẽtes amico, aut alicui affectioni, aut tangebatur studio contradicendi ei, quicũ non bene conueniret, uel ostentandi sui noua & inusitata tractatiõe Iuris, nõ rati futurum ut pro lege acciperetur, quod dixissent: sed in præsens seruitum est ab illis tempori: & uoluerunt

cum

Iurisconsulti ueteres.

cum libertate iudicandi sua recipi, nec cõtradicenti suc censuissent. Interdum hoc uisum est uno tempore, aliud alio, ut mutantur hominum iudicia, quum cæteris in rebus, tum potissimum in iis quæ ad mores, & uitæ officia pertinent, in quibus non possunt afferri demonstrationes, sed uerisimilitudine quadam coniecturarum ducimur. Nec sanè temporũ illorũ conditio multũ ipsorũ ingeniis profuit, concussa & mutata toties ciuitate nouis principatibus hominum scelerosorum Commodi, Seueri, Caracallæ, Heliogabali, Maximini, qui non tam armatos hostes persequerentur bello, quàm senatum, q̃ doctissimum & prudentissimum quenq; odio, exiliis, cædibus: inter quæ nemo erat tam constans, imò durus, qui animo posset consistere, & artes ingeniorum pro debita tranquillitate exercere. Frangitur mentis solertia in publico timore ac tumultu cõuersis omnium animis ad cogitationem unam mali impendentis. Quibus de causis conueniebat exactius perpendi ea, atq; examinari, quæ illi ut responsa ædiderunt, non ut leges: nam si deuiabãt ab æquitate, iniquæ leges erãt: deuiasse aũt interdum argumento est, quòd inter se quandoq; sunt contrarij. Nam quod dicunt Tribonianum fuisse magnum & eruditione, & prudentia, & iudicio uirum, non dubito, sed hominem: nec optimum, & quem Suidas ait consuesse leges uendere pretio, & tales figere, ac refigere, quales congruerent iis, qui plurimum numerarent. Sed nec unus collegit, nec ab uno. Iustinianus seu Tribonianus potius negat ullas esse in iure ciuili contrarias leges, Codice de uetere iure enucleando capite secundo.

Antinomiæ.

Antinomias quasdam adfert Bndæus suas & Vallæ, in quibus nonnullæ sunt, quarum altera aperte dicit etiã, altera non. Sudant satis & ueteres & recentes Zasius & Cantiuncula in concordia magis, quàm qui receperunt se Platonem & Aristotelem in consensionem redacturos, & quasi reposituros in gratiam. Sed nihil est ita dilucide ac diserte repugnãs, quin si permittatur tibi quocunq; libuerit flectere, & torquere, uideatur esse consonum: præsertim cum Accursius & quidam ueterum impudenter sibi sumant quocunq; uisum est modo interpreta

pretari quàmlibet absurde: mutire in contrarium est nefas: ne uidelicet contra fauorem sacrosanctarum legum aliquid dicatur: ceu uero pugua legum ea etiam sit ex legibus. At dicunt recentiorum Cæsarum & Iustiniani rescriptis multa esse ex pandectis in Codice & autenticis correcta. Ceu uero minus sit libidinum & corruptorũ affectuum in principum rescriptis, quàm in prudentum responsis. Principes plura concedunt temporibus, amicitiis, inimicitiis, impotentiæ motuum, ac perturbationum animi, quàm priuati: quòd altius à fortuna euecti, & maiores animos sumpserunt, & plus sibi iudicant licere oportere. Et in plura extendit se cura ac ratio illorũ, quibus necessario habent obsequi: alia persuadent, alia ducunt, alia trahunt, impellunt, cogunt: quibus priuati homines liberi ac soluti integrius possunt iudicium suum conseruare. Sed omissa disputatione hac loquamur sanè de his ipsis centonibus ita consarcinatis. Maximam illis obscuritatem sequentibus seculis attulit ruditas duarum linguarum, quibus erant scripti. Ignorata sunt uerba Græca, quorum frequens est mentio, quum in toto corpore iuris ciuilis, tum potissimum in codice, & ex eo tribus postremis. Multa citata ex Homero, & Demosthene, & aliis Græcis penitus omissa, in quibus erat uis sententiæ legis: pro quorum expositione unum illud dictum arbitrabantur sufficere: Non potest legi, quia Græcum: quasi in perpetuum desperarent de eo, q̃d in præsens non assequerentur. Quanquam interdum sine fronte ponunt, quod primum in buccam: ut de contrahen. emptio. l. p. Sed hi uersus permutationem significare uidentur: glo. quia in prædictis uersibus non erat emere, sed comparare. Accursius: non pudet istos quum uersus non legerint, ea dicere: nec est in eis comparare, sed οἰνίζονος. q. uinum quærebant. Iam leges permultæ sunt Græce scriptæ, & praue in Latinum uersæ ab interprete imperito. Idcirco & pleraq; omnia uerba simplicia Græca quæ in iure sunt ciuili relicta, confusa ad nos uenerunt ac deprauata. Inscientiæ Græcitatis accessit imperitia Latini sermonis, & eorum omnium, quorum est crebra mentio in iure ciuili, uestium, suppellectilis, instru-

Ignorãtia linguarũ.

instrumenti rustici, tum rerum ac consuetudinum fori, ac totius ciuitatis Romanæ, in quibus sita est mens legum & sententia. Ad hæc historiam & temporum rationem obliuio oppressit. Quibus ex causis pro cœlo exposuerunt cucurbitam, & historias confinxerunt, quũ ueras ignorarent. Quorum omnium fuse adferrem exempla, nisi ea nota essent iam uel mediocriter doctis facta ex libris eorum, qui peritiam iuris aggressi sunt illustrare, adiuti linguis & cognitione antiquitatis, Budæi, Alciati, Zasij, Salomonij, Nebrissensis. Detracta tanta parte iuris ciuilis, operta ignorantiæ tenebris, quantulum erat quod ad intelligentiam eorum fiebat reliqui? nempe quæ semper habita sunt facillima, & maxime exposita. Atqui & in his uersabantur hallucinanter, ac diuina bunde, ut non ex uerbis sensa deprehẽderent, sed ex sensu uerba. Nec aliter nõ raro diuinarũt illi ueteres significationem alicuius nominis reconditi, quòd uiderent ex sensu non posse aliud intelligi, quàm uidemus quotidie fieri in ijs, qui mediocriter linguam aliquam nouerunt in abstrusis eius uerbis. Et ut fuerunt illi indocti, tum libri legum frequentissimi illis in manibus, ut si qui alij, deprauarunt, quæ non intelligebant: & librariorum insectando inscitiam, quẽadmodũ Quintilianus ait, prodiderunt suam. Ergo libros illos mẽdosissimos habemus, adeo, ut plerunq; nullus omnino nec à doctissimis atque ingeniosiss. elici possit sensus. Huic malo dicitur seruatũ remedium in quadam bibliotheca Florẽtina, in qua seruantur antiquissimi quidam libri legum correctissimi, qui propter uetustatẽ ἀρχέτυποι nominantur: & uulgo libri Pisani, unde sunt Florentiã cum opibus illius urbis transuecti. Sed nunquam prodit illud remedium: ꝙ si prodiret, quod uir doctus multis annis quærẽs, & se de fatigans uix inuenit, id una hora patefieret: si modo tales sunt, quales prædicantur. Iam quũ Iustinianus prolixitatis pertæsus detrũcarit scripra iurisperitorũ, ut labori studiosorũ consuleret, uetuerit etiã, ne res eodẽ relaberetur, glossas fieri. Isti nihil legem illam pẽdentes, quum tamen sacrosanctas leges nominent, glossas addiderunt, siue ut explicarent quæ obscura sibi & alijs essent

Lib. legũ ἀρχέτυποι.

sent per ignorantiam facta, siue ad ostentationem peritiæ, ac nomen proferendum. Et tamen quos non piget legere tam longos Bartholos, Baldos, Iasones, Albericos, piget legere corpus ipsum iuris. Age uero qui ius ciuile profitentur, quid se & profiteri, & præstare oportere arbitrãtur. Vlpianus hanc professionem paucis est his uerbis cõplexus. Ius est ars ęqui & boni, Cuius merito quis nos sacerdotes appellet. Iustitiam namq; colimus, boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo separãtes, licitum ab illicito discernentes. At isti obliti se iuris esse & iustitiæ interpretes, atq; ideo sacerdotes uocari æqui & boni, relicta pulcherrima omnium professione explicandæ æquitatis, existimarũt se sacerdotes esse Romani iuris: & ex illa naturæ omnium gentium temporumq; latitudine in has se unius populi, & unius temporis angustias compulerunt, fortassis conscientia imbecillitatis suæ, tacito naturæ sensu. Nam ad cognitionem atque interpretationem æquitatis, quatuor maximis rebus est opus, ingenio, iudicio, eruditione, uariarum rerum usu atque experientia. Neq; enim oculos facile immittet in arcanum illud & sanctum naturæ lumen, nisi homo iugeniosissimus: nec qui uiderit discernet, & censebit, nisi maximi & acerrimi iudicij: tum in utroque opus est usu atque experimentis, ne quamuis egregium atq; excellens ingenium nouitate rei fallatur: deniq; ad ea, quæ ab alijs sunt obseruata, & ad lucem omnino maiorem opus est uaria notitia antiquitatis, quæ prudentia adiuuatur, res una in negotijs uitæ omnibus incomparabiliter necessaria. His rebus maximis fulti prisci illi ueteres de iure audebant respondere: ad q̊s olim, & in foro ambulãtes, & in solio sedentes domi sic adibatur, quod est à Cicerone memoriæ proditum, ut non solum de iure ciuili ad eos, uerum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni deniq; aut negotio aut officio referret, de diuinis & humanis rebus uniuersis. Iidem, & in senatu, & apud populũ, & in causis amicorũ, & domi & militiæ consilium suum fidemq; præstabant. Illi demũ uere erãt Iuriscõsulti, seu uerius, ut idẽ Cicero de Seruio Sulpitio dicit, iustitiæ cõsulti, & æqui-

Ad ęquitatis cognitionẽ & interpretationem quibus opus.

æquitatis sacerdotes, atq; antistites. Hoc erat pulcherrimum in ciuitate munus, & utilissimum suis ciuibus præstare. Illi uero hoc tanto merito suo prudentiæ noie decorati sunt. Prudentes enim & habiti sunt semper iurisconsulti, & nominati, eaq; ipsa disciplina iuris prudentia, & responsa prudentum: quippe eam professionem non sunt rati absq; prudentia tueri se ac præstare suæ ciuitati posse. Nam quis æquitatẽ rerum uideat, aut definiat sine magna prudẽtia? Nunc uero qd causæ dicemus esse, quod multi simul sint imprudentissimi, & iuris peritissimi: & quod mirere magis, stultissimi existimãtur etiam ab ijs ipsis, à quibus & Iuris callentissimi. Videlicet facile est homini quàmlibet tardo, & ignaro rerum oĩm memoriter leges illas complecti, & tãquam indicem ubi quicq; habeatur ostendere. Nam ego hos homines, qui leges alias super alias accumulant nulla addita ratione æquitatis, quæ ex ingenio, & multarum rerum experimentis ac scientia excuditur, non iurisconsultos sed elenchos nuncupare, sed elenchos, aut indices legum. Miselli quid facient ubi nullus est legum Romanarum usus, ut apud Turcas, apud Christianos etiã ferè omnes? in quibus unaquæq; gens, alia mores sibi obseruauit, secundũ quos uiueret: alia leges inuenit commodiores sibi, quàm essent Romanæ illæ. Nec iniuria: quippe quæ Romanis olim congruebant, non omnibus iam congruunt: mutata est ratio uiuendi, status rerum mutatus. Dialecticus ubique est dialecticus. Medicus ubique est medicus. Philosophus ubique est philosophus, peritus æquitatis ubiq; est peritus æquitatis: multum omni loco apud omne hominum genus pollet, ac potest. Isti iurisconsulti non ubiq; sunt iurisconsulti, imò iam penè nusquã. Triplex, quadruplex est eis discendum ius ciuile, prout mutant locum: pro quibus omnibus una æquitatis scientia sufficeret, addita leui cognitione consuetudinum & morum eius populi, in quo uiuerent. Acutius tum responderent de iure & melius, atq; incorruptius. Iam quomodo citant has leges? non aliter utiq; quàm indices. Veteres illi antistites æquitatis adducebant quidem interdum placitum aliquod maiorum suorum, qui scientia iuris ualuis-

Legum indices, uel elenchi.

Citatio legum.

ualuissent: sed raro, sed leuiter: & ratione magis acquiescebant, quàm alterius sententia atque opinione. Leges uero multo rarius: nam de illis constabat, de interpretatione erat quæstio. Isti nullum faciunt finem leges aliàs super alias congerendi, quod est plures leges tenere, non plures intelligere. Et subinde occinunt nobis illud: erubescimus sine lege loqui. Quid est sine lege? si absque citatione capitis alicuius legis, quid potest dici imperitius, quid ineptius, quàm non esse sine ciusmodi loquendum lege? Sin uero, quod magis puto, sine lege est, sine ratione ac modo, erubescant qui sine ratione ac modo semper loquuntur, & sine lege suas leges profundunt: quod est utiq; ostentatio magis memoriæ, quàm legum & iuris explanatio. Dixi uobis elenchos esse istos iuris, non consultos. Ceu uero sit puer aliquis, uel muliercula tam rudis, qui si leges edidicerit, nõ possit, ubi de hoc aut de illo negotio aliquid legerit dicere, & multas leges coaceruare: dumtaxat quomodo isti leges ad negotia applicant: in quo non paruam, & imperitiæ, & torporis sui partem produnt. Nam ut non legerunt leges ipsas, sed epitomas quasdam & summaria, quas uocant rubricas, atq; utinam eas omnes. Rubricæ autem colligunt sæpe priorem legis partem, posteriorẽ relinquũt. Isti ex rubrica citant legem, cuius prior pars utcunque uidetur pro eis facere, posterior est omnino contraria: ita ut suo metipsi gladio crebro se iugulent. Alĩ proponunt longum sermonem ex decem aut duodecim sentẽtijs conflatum, in fine uero adĵciunt, & ad hoc faciunt illa & illa lex, quum eæ tantum ad ultimam sententiam, & quidem leuiter, faciant: in qua tamen sententia non erat cardo negotij. Alĩ quum dicant longam aliquam sententiam, legem adferunt, in qua sunt duo uel tria postrema uerba illius sententiæ. Sunt qui etiã omnino falso citent, & alias super alias impudenter, & cõfidenter: nam adeo multas simul aggerant, ut nemo sit tam ferreus & patiens, qui eas figillatim sustineat excutere. At quod male ab uno citatum est, fide illius citatur ab alĩjs plurimis peius. Neq; uero in colligendis ex legibus argumentis sunt feliciores, siue ex ignoratione ueræ Dialecti

Argumenta iurisc̃onsultorũ.

lecticæ, siue ex iudicio absurdo, siue ex ambobus: ex facto alicuius quod refertur in lege trahūt exemplum ad alia. Verbi causa ut ex eo quod Flauius scriba uulgarit fastos, & ideo factus est tribunus plebis dd de origine iuris sic annorat Accursius, aliquem ex dolo suo præmium consequi, & facit infra ad munici. l. Titio, & infra de iudis & legit. l. intestato § is plane. Arguitur contra C. de fur. & ser. corrup. l. si quis seruo. uel dic quod hoc fecit populus ignorās, sic ille. Miser quid te torques? nec dolus fuit, nec populus ignorauit, nec leges, quas stultissime allegas, faciunt ad rem. Iam de rerum diuisione. l. in tantum § cenotaphium quoque: magis placet esse locū religiosum, sicut testis est in ea re Virgilius, sed diui fratres contra rescripserūt, Glo. in uerbo Virgilius. Sed falsus testis est ut inf. lege proxima: & de religione. l. is qui. Et est argumētum, quòd autoritates poetarum sunt in causa allegandæ, ut supra de statu homi. l. septimo & de solu. si pater. Sed in leg. proxima est argumentum contra, quod sint reprobandæ. Quis Chrysippus, aut Carneades potuisset tam acutum argumentum excogitare? Iurisconsulti alicuius opinio allegatur in iure, & reprobatur: iurisconsulti ergo autoritas allegāda quidem in causis, sed reprobanda. Quid quod Virgilius non dicit debere esse honoraria sepulchra sacra, sed Troianis temporibus, aut certe Andromachę fuisse. Istis uero hæc dici, est surdis cani carmen. Lex, is qui, nihil loquitur de poetis. l. septima autore utitur Hippocrate ad fœtus naturam, l. si pater, Aristotele ad numerum fœtū. An hi etiam poetæ? nihil est frontis in hisce hominibus, non pudet tantæ & tam crassæ ignorantiæ? Iam quorsum pertinet allegari ea, quæ sint reprobanda? Scilicet Martianus, qui pro se adducebat Virgilium, iudicabat illius autoritate stari non oportere: talia sunt istorum omnia. Et quemadmodum uiderunt altercantes dialecticos, & philosophos in schola, ipsos quoq; incessit libido sui ostentandi. Altercationes inuexerunt, id est, uelitationes & luctas. Hinc, quod proximum erat, placita & sectas ex pertinacia. Hæc opinio huius, ista illius, aut illius, Nempe de iure respondere, quū ratio ex æquitate non

Altercationes in iure.

non depromitur, facillimū est, ut inquit Cicero pro Murena: multo adhuc facilius si adsit impudentia, ut idem in L. Valerium iocatur: Cur hoc tibi iurisconsulti nomen non gratificer nescio, præsertim quum his temporibus audacia pro sapientia liceat uti: & quo uberior esset disputandi materia, excogitarūt casus, non illos quotidianos, & crebro solitos usu euenire, quorumq; esset mētio in legibus, aut de quibus essent latę leges, sed inusitatos, admirabiles, quiq; nunq; contingerent, ac proinde nec essent usui illi unquā futuri. Quæ res infinita est, quemadmodū Aristoteles docet in Ethicis. Quippe causarum & negotiorum innumera est uis ac multitudo, ut quæ leuissimis uarientur momentis & iis adiectionibus, quas Græci περιστάσεις nominant, Quintilianus circunstantias, quæ positæ sunt in aliqua additione personarum, locorum, temporum, causarum, modorum, casuum, factorum, instrumentorum, scriptorum, & non scriptorum: quarum rerum congregationem negotium Valgius appellat. Quocirca ea persequi operis esset nunquam finiendi: in quo declarant, quàm sint artis imperiti, qui curam & præceptiones suas circa singularia consumunt: quæ quoniā sunt innumera, ad curam artis pertinere non possunt, sed certe neq; ulla ars ad istorum curam pertinet: & dum illis occupantur, quotidiana & necessaria prętermittimus. Sicut philosophi, qui dum rerū naturam nouam excogitant, amittunt istam. Res est alioqui nullius necessitatis, aut fructus. In medicina foret esse expediret pręuisa habere remedia ante morbos, nec hi quum de repente existerent, tum quærendum haberemus remedium, nec facile in anxietate & trepidatione inueniremus: morbusq; inualescēs ac urgēs, absumeret prius hominem, quàm medicina possit parari. In legibus multo est secus, nam quum morbus apparet, id est, ubi quis peccauit, satis tum mature de remedio & medicina consultatur: neq; enim adeo est festinandum ut puniatur qui peccat, quàm ut sanetur qui ægrotat. Satisq; in tempore consultatur de pœna & exēplo, ubi morbus totū se explicuit. Adde quod in medicina morborum remedia pręuisa nō iritāt morbos. In ciuitate leges latę an

Casus.

te scelera, non raro scelera ipsa mortua & consepulta exuscitant, sicut ille apud Paulum conqueritur in epistola ad Romanos. Quam fuisse causam perhibent, cur Solon de parricidijs nullam tulerit legem, ne admonere uideretur de eo, quod antea factum non esset. Nec Lycurgus de adulterijs quicquam cauit, quod id facinus incognitum adhuc sua ætate esset Lacedæmone. Quocirca mature satis post scelera rogantur leges. Nec immerito dicitur illud, omnes bonas leges ex malis moribus esse ortas. Quid quod sicut medicinæ non desunt dogmata, atq; uniuersales canones, qui nouis & repetinis morbis facile subueniant, ita neq; cognitioni æquitatis remedia, quis scelera & flagitia cohibeat: quæ remedia excolenda æquitate statim se ostendunt, ac proferuntur? Scrutatione uero scriptarum legum abdunt se magis & occultant. Natura igitur æquitatis examinanda istis erat, atque illustranda ad omne negotiorum & causarum genus, non torquenda ingenia dum omnia quæ possunt contingere ad has leges scriptas (quæ comparatione negotiorum paucissimæ sunt) inuita pertrahuntur. Præter hæc omnia, ut homines semper fuerunt attenti ad rem, extincta charitate mutua, & respectu Dei amoto, creuerunt lites & rixæ. Nulla fuit ciuitas adeo quieta, in qua unum forum sufficeret: iudicia sine modo alia super alia: patronorum & aduocatorum magnum in amplissimo quæstu decus, qui ubi iussi sunt conticescere, & in responsa prudentum concesserunt omnia, ad Iurisconsultos idem honor, & quæstus deuolutus est. Quæ res permultos impulit, ut eam professionem arriperēt, in qua esset paratum lucrum plenum dignitatis. In Academijs multi ad illos honorum gradus admissi, quibus quoniam non est fame pereundum, lites quærunt, semina earum ubiq; spargunt, mouent, augent detorquendis legibus, & controuersias malunt constituere, quàm tollere: idq; eo est facto promptius, quòd legum obscuritas ansam prauis hominibus præbet inflectendi eas, quò uelint. Et differunt lites in longissimam diem, ut mali medici curas morborum, sicunde uberior lucrandi spes affulgeat. Ita breui tempore, quæ erant facilia, & liquida inuo-

luta redduntur omnia, & perplexa. Et quod Quintus Cicero dicit: Sufficere uni familiæ unum oratorem, Iustius dici posset de hoc hominum genere, uni familiæ, imò uni ciuitati Iureconsultum unum sufficere. In Pannonia, quemadmodum accepi, uiuebant olim sine iuris interpretibus, non tamen sine iure. Nam simpliciter & bona fide ex antiquis moribus, & paucis quibusdam legibus res iudicabant, imò dissensiones suorum ciuium facile componebant. Et quemadmodum de Seruio Sulpitio dicit Cicero, tollere controuersias malebant, quàm constituere. In Comitatu Beatricis Fernādi regis Neapolitani filiæ, quæ illinc fuit missa nuptum Matthiæ regi, uenerunt Iureconsulti aliquot, qui barbarum, ut ipsi dicebant, morem magno uultus & superciliorum fastidio aspernati homines quos princeps, & comites haberent pro sapientibus, facile perfecerunt, ut homines rudes ac simplices illorum se sapientiæ concrederent. Cœperunt illi formulas præscribere, quibus esset petendum, quibus respondendum atque excipiendum, dies legitimos notare, iudici quoque aliquid assignare quod diceret, ne muta esset persona. Breui tempore, ubi nullæ prius erant lites, omnia uidisses feruere litibus, controuersijs, petitionibus, repetitionibus, exceptionibus, comperendinationibus, procrastinationibus. Erat prorsus fabula, nisi quòd damnosissima, cætera festiua in primis, & ad risum mouendum apta hominibus utiq; otiosis, & quibus nihil esset controuersiæ. Quod malum tantum, & tam subitum, quodq; late inuasisset plurimos, quum animaduertissent homines prudentiores, ad Regem res est delata, qui re percognita iureconsultos illos continuo regni finibus iussit excedere. & omnia in pristinum morem reuocari. Sedata est statim tempestas illa, tanquam si uenti posuissent. Scilicet utiliores sunt leges populo quo simpliciores, ne cui imperitia fraudi sit, ut uafricies lucro, quæ æquitate sua rudibus, & circumscriptioni expositis subueniunt: imposturæ uero atque astutiæ aditum præstruunt, quæ se facilius insinuat, quo exactius atq; accuratius omnia uolumus præscribere: ut in contractibus, atq; instrumentis tot sententiolæ,

De Iurecō sultis Pannoniæ.

quæ ad cauillum excludendum constipantur, nihil sunt aliud quã ansulæ cauillorũ. Propterea quòd ubi omnia explicare uolumus, nec æquitatis synceræ interpretationi locum relinquimus, iniquitatem introducimus: ut tantum quisq; consequatur, quantum in uertendis atq; detorquendis uocibus ualeat. Nos ipsi pessime utique inuos consulimus, qui non æquam, & bonæ fidei interpretationẽ prodesse nobis uolumus, sed quantum uerbis possimus exponere. Atqui nemo est tam circumspectus, qui omnia cauilla præuideat: nec tam diserus, qui quæ prouidit, aptis uerbis possit eloqui omnia, ac munire ne qua se calliditas insinuet.

(*)

TOMI PRIMI, QVI CONTINET
Libros de corruptis artibus,
FINIS.

IOAN.

IOANNIS

LVDOVICI VIVIS VALENTINI

de tradendis disciplinis, seu de institutionne Christiana Liber primus, Tomi Secundi.

QVVM ingenti Dei munere mentem & uim inquirendi homo esset nactus, qua ui non solum quæ adessent, aspiceret, sed oculos in futura, & præterita mitteret, propriũ tanti instrumenti opus esse duxit intueri omnia, colligere, componere inter se, & uniuersam hanc naturam quasi possessionem suam peragrare: tametsi euagatus est magis extra uiam, quã in uia progressus. Sed quæ spacia confecerit, & quousque peruenerit, mirabile admodum fuerit, si quis per se contempletur. Sin uero ad ea conferat, quæ non est consequutus, uix eum existimet pedem extra limen posuisse, adeo quæ possidet pauca sunt, & obscura. Verum nos mendici huius pannos exponemus, quando amplissimæ uidentur nobis opes esse maiorum ignoratione, aut utique incogitantia. Primum omnium amor tuendi sui, quem illi indidit natura, extimulauit eum, ut animaduerteret se nec punctum quidem temporis posse subsistere si desint corpori alimenta: ergo animaduertit ante omnia quæ nam ad se alendum ac sustentandum sumeret: nempe quæ ad esum, quæq; ad potum pertinerẽt: ut utilia & à noxijs distingueret, & quemadmodũ parãda & conseruanda essent, calleret. Iam quando corpus multis esset morbis tanquam renascenti subinde tyranni obnoxium, quæsiuit quibus & se muniret aduersus morbum, ne inuaderet, & posteaquã inuasisset, propelleret. Tum considerauit corpus sibi cõtigisse tenerum, iniuriæ cœli ac soli expositum, inuenit qua ratione aduer

Alimẽta.

Medicina.

Vestes. fus uim frigoris atq; æstus, contra hyemem & tempesta tes munitus ageret, principio integumenta corpori admota: hinc quum parum in his esset aduersus uim maio

Aedificia. rem præsidiũ, aggessit lapides, lutum, saxa, ligna, res duras, quibus se tegeret, iniuriis illis impenetrabiles. Quoniam uero parum erant à noxiis feris tuti, ne in se ab illis fieret impetus uel inopinantes ac securos, uel somno

Speluncæ. oppressos, ea quæsita sunt quibus se clauderẽt, ut tutior esset securitas. Iam uero quia in tanta imbecillitate & necessitate tot tamq; uariarum rerum nemo unus sufficiebat sibi, de primo aliquam multi eadem se clauserunt spelunca, hinc arctante se charitate, uir & uxor secesserunt cum liberis: & egressi ex speluncis casas & taberna

Vici. cula è paucis lignis erexerunt, iniectis arborum ramalibus pro tecto. Cæterum hæ casæ sparsim initio extructæ, & in lato campo, quibusdam uelut maculis, non aliter quàm nunc sunt urbes & oppida: mox & hortante charitate ne longius abscederent, qui inter se bene cuperent, & urgente mutuæ opis indigentia, quidam contule re proprius casas in speciẽ uici. Verum in animali in-

Iudicia. iuriæ obiecto & suspicaci, quãtacunq; uigeret apud eos simplicitas, quærelæ tamen aliquæ exiftebant: has natura deferebant omnes ad antiquissimum, haud aliter quã filiũ ad patrem: qui natura minus etiam num apud eos corrupta imperium obtinebat in reliquos, quia præcederet ætate, & ea de causa usu, prudentiaq; præter cæteros ualere credebatur. Quum uero experti essent non deesse aliquos, quibus cani & ruge non multum attulissent bonæ mentis ac cordis, aliqs quibus ætate esset aucta malitia, prudentissimum aliquem & optimum quæsiuerunt. In hoc quoq; erratum est: nam de prudente iudicium nõ potest facere nisi prudens: illi se summiserunt, quemcunque aliqua ratione maxime reuererent: nempe illa, quæ ipsis uideretur in rebus hominum potissima: his fuit pecunia, illis pulchritudo, aliis robur corporis & animi, aliis eloquentia, aliis genus, aliis cognitio disciplinarum, aliis perspecta iustitia. Sed quũ essent plurimi, qui eum honoris gradum ambirent, nec peiores melioribus cederent, quòd superbia unicuiq; persuasisset eum esse optimum

mum, scisq; in factiones multitudine, non iam res iudicio sed concitatis affectionibus ageretur, ad componẽdas discordias consensu omnium electus est unus, qui iudicaret: aut certe post certamina necessario admissus uictor. Priscis illis satis erat sic denuntiari, non debere fieri: uerbum illud & manus, & uoluntates cohibebat: tantum apud illos ualebat iuris atque æquitatis respectus.

Leges. Creuit contumacia: tum leges latæ, pœnæq; legibus additæ: quum iam non satis esset prohiberi: & coercio potestate fuit denuntianda ad terrorem omnium, ne se effunderet impudentia. Verumenimuero uoluntas male faciendi non unum aliquem aut alterum inuasit, sed manus hominum, & integros populos: ut publicum odium publica se expeteret clade satiare: ad quos repentinos cohibendos impetus, qui eadem communiõe rerum essent deuincti, cinxerunt se muris, & tela quæ sierũt, quis pro

Mœnia. pulsarent hostiles aggressus. Sed hæc occasionibus tem

Arma. porum parata: illa quotidiana contrahere, & uersari inter homines indiuisibili perpetua societate, quam arctissime deuincit sermo: cuius adiumento aperiunt sese animi tantis corporum inuolucris obtecti, atq; occulti: obseruata sunt uerba singula, tum phrases ac loquẽdi modi, ut apti essent usui, hoc est, ut consensu essent publico notati: quod est uelut communis monetæ signum.

Sermo. Maxime enim expedit communem esse sermonem, qui quasi uinculum paratum est societati hominum: nam si peculiares sint apud aliquos loquendi rationes, tanquã aliena utentes lingua parum sese intelligent: quo nihil est odiosius iis, qui multum cõuersantur, magnamq; inter se habent uitæ consuetudinem. At in societate hominum quorum est propriũ modo ac ratione uti, par fuit ut non temere, nec uiolente, nec ferarum ritu ac more res unusquisq; usurparet, sed modeste ac moderate, quãtum ratio suaderet bene ac ciuiliter instituta: unde pru

Prudẽtia. dentia omnis est nata uelut clauus quidam regendæ nauis, cuius multo maximus est in uniuersa uita usus, in uictu, uestitu, habitatione, erga seipsum unicuiq;, erga uxorem, liberos, familiam, erga ciues pares, priuato erga magistratum, & principem, aduersus inferiores ci-

ues, si ipse sit magistratꝰ, aut princeps. In quo est tota uitæ ratio cõstituta priuata, & publica, & cuius nulla ætatis pars debet uacare, ac neque potest siquidem humano more uiuendum sit: quæ omnia sub genere quodam prudentiæ sunt posita: ex quo nascuntur illa, quæ à Græcis ethica, œconomica, & politica nominãtur. Hęc sunt quę necessario humanum ingenium, & uniuersa hominis natura stimulis quibusdã ab autore suo excitata inuenit, & constituit: quibus semotis partim homo nullo modo uiueret, partim non humanam uitam, sed ferinam & agrestem. His partis ritęq; constitutis, transijt humana mens à necessitatibus ad commoditates, ut inuẽtis illis haberet non solum quo se à tanta & tam continua uiolentia tueretur, sed iucundum quiddam, quo etiam posset depulsam necessitatem iuuaretur. Interea quidem dum totus homo tanta ui, & terrore premeretur necessitatis, omnia erant in hostem conuersa: nec de alia re in homine, quàm de soluenda obsidione cogitabatur. At ubi omnia uisa sunt quieta, & pacata, ex corpore uoluptas, ex animo superbia extiterunt: quæ sibi maximam humani imperij portionem repetèrent ac quasi uendicarent. Seruitum est uoluptati, excogitata sunt ad delitias plurima: seruitum superbiæ, multa ad inane ꝗddam decus reperta, & ad parandam excellentię opinionem. Tũ quæ aduersus necessitatem fuerant quæsita, quibusq; aliquid cõmoditatis accesserat, ferè uel ad delitias sunt traducta, uel ad superbiæ acerbissimam tyrannidem pertracta, ut uel corpus oblectarent, uel oculis intuentium tanquam in scena saltarent fabulam. Necessitati satisfactum paucis est & parabilibus, cõmoditas plura adiunxit, uoluptas & superbia sese complexę, nullum modũ, nullum finem inuenerũt. Nam animus cura illa presentis necessitatis solutꝰ ac liber cœpit respirare, & otiosior uelut theatrũ hoc contemplari, in quo esset à Deo positus: scrutari singula quæ in cœlo, quę in elemẽtis, terra, aqua: nempe sydera, animantes, stirpes, gẽmas, metalla, saxa, quæq; in eodem ipso animo inessent. Prouexit eũ curiositas, & si quid uideretur sibi exculpsisse, ingẽs gaudiũ tanꝫ ex uictoria: ea uoluptas identidem augebatur, dum

Cõmoditates.

Voluptas.

Superbia.

dum alia ex alijs uiderẽtur inuentionem sequi uelut filii initio arrepto: quũ sæpissime alterius longe diuersi globi filum tenerent, quã arbitrarentur. Tum ostendendis inuentis suis, quasi liberis à se progenitis, & alijs communicandis, non exigua itẽ delectatio nascebatur: tum ex aliorum de se admiratione initio quidem grãde gaudium: hinc ubi oculos in se reflexissent, opinio excellentiæ, atq; huic cognata superbia: quin ad maiorẽ admirationem sui excitandam aucta est ostentandi cupido importuna. Adeo ut quidam uniuersa uitæ officia deseruerint, ut huic se scrutationi cũctos dederẽt, ac uelut manciparent: unde si quis contradiceret, rixæ, & factiones, & sectæ. Prouexit alios curiositas cognoscendi, quæ nemo alius: ut uentura, aut magnis tenebris obruta, & recondita. Fuere qui uel pecuniæ auiditate, uel potiundi quas expetissent uoluptates, à dæmone, ꝺd est maximũ nefas, docere sustinuerint, quæ non poterãt à mortali. Iam erat longissime euecta infrenis auiditas sciẽdi, quũ in medio tamen curriculo cœpit per excellentissima quędam ingenia retineri mentis ille impetus, ut parumper dispiceret, quæ tandem esset futura tam anxij atq; effusi cursus meta, quod præmium tam perpetui laboris. Quę stio imprimis digna humani generis cura. Nam quid ꝓdest defatigare se hac solicitudine, si uotis nihil paratur aliud, quã uota: si cupiditatis unius finis sequẽtis est gradus, si agitamur perpetuo, nec ullus est finis aut requies. Quid miserius q̃, præstantissimum hoc animal, si ea modo quærit ac concupiscit, quæ sensibus sunt exposita, quæq; omninõ possunt in uita contingere: quæ non requiem aut delectationem ullam pariunt, non gaudiũ afferunt purum, solidum, diuturnum. Pulcherrima, uti dicebam, quæstio, & ingenio nostro multo dignior, congruentiorq;, quàm de modo uel materia cœlorũ, de uiribus stirpium aut lapidum: sed grauis tamen explicatu, & quæ sui difficultate maxima quoq; ingenia exercuit, Notauerius quã edocuit: uidelicet quod illius extremi finis notitiam humana mens lucernula sua instructa non potest assequi, nisi à fine ipso illucescat: quemadmodum ijs euenit, qui ingrediũtur in locis obscuris. Itaq; Deo fuit opus,

Sectæ.

Finis bonorum.

Religio. opus, qui nos non modo edoceret ad se uenire, sed tanquam manu duceret imbecillũ & subinde casurũ. Hæc est religio quam à Deo ipso accepimus, à luce radium, uires ab omnipotentia. Hæc sola reducit nos ad originẽ à qua egressi sumus, & ad quam tẽdimus: nec est alia hominum perfectio: quandoquidem hoc demum est perfici unumquodq; finem cui conditum est, nancisci. Nam hominum non uictui & cultui & habitationi cõditum, non arduæ cuinam, & reconditæ, & molestæ cognitioni, seu uerius cupiditati cognoscendi, sed participationi æternitatis, & diuinæ illius naturæ, quis non liquido perspicit, qui consideret uim & celsitudinem mentis, intelligentiam rerum præclarissimarum: tum ex intelligentia amorem, & ex amore coniungendi se cum illis expetentiã? Quocirca quum ea demum sit cuiusque rei perfectio, suisq; omnibus partibus absolutio assequi finem, cui est condita: sola utiq; pietas uia est perficiendi hominis: quare hæc una est rerum omnium necessaria: sine cæteris expleri potest homo, & numeris suis omnibus consummari, sine hac non potest: etiã cibo & quotidiano uictu potest carere, pietate nullo pacto potest, nisi sit futurus miserrimus. Hoc est quod dominus Marthę dixit solicitæ non utiq; de superuacaneis, sed de quotidiano alimento, turbari eam circa plurima, unicum est necessarium, quod elegerit Maria, sedere ad pedes domini, & uerbum illius audire. Quocirca reliquæ artes ac disciplinæ omnes, religiõe excepta, pueriles sunt lusus. Nam quemadmodum quas nos siue taxillorum, siue foliorum, siue aciérum, siue sphęræ lusiones appellamus, inuenit, atq; exercet humanus animus, siue dum in rem aliquam uigor ille igneus conatur esse intentus, melius tamen quod agat nescit, aut nõ habet: uel desidiosus est & piger, nec bonarum artium laborem perfert: uel ut intentionem remittat à rebus grauioribus, quo recreatus laxatione illa refectusq; redeat ad sua seria. Ita hominum mens in artibus se & scrutatione uariarum rerum exercuit, partim religionis ignorantia, partim quę nec pondere præpedita ad illam ualet ascendere, nec pigritia conatur: in alijs ut reparet corpus huius necessi-

Perfectio.

tatis, cui ipsa affixa est, uel se ad nouos religionis conatus & actiones intermissionibus reparet. Et sicut inter nos qui lusus non callent, modo usum uitæ & prudentiam norint, non uituperatur: imò cõtrà turpis est & probrosus qui lusionum gnarus, prudẽtiam ignorat: sic qui artes omnino nullas tenet, cognitam tamen habet peritiam uirtutis, ad cuius normam animum formauit, ac composuit, tantum abest ut uituperetur, ut summis etiam euehatur laudibus: contrà ille ignominia est dignus & dedecore, qui humanis artibus edoctus ac instructus, inanis est à uirtute. Hoc uero multis suis disputationibus Socrates planum fecit homo gentilis & cum gentiles alij secuti. Idcirco filij Lamech, id est, primi Spurij, prophanas disciplinas dicuntur inuenisse, ac cõsignasse monimentis literarum, quasi filij huius seculi, quemadmodum est in sacro Euangelio, filijs lucis prudentiores in generatione sua. Sed nostra omnis cognitio uelut inspectio est quædam: quæ uel ibi fistit in contemplatione cuiusq; rei, ut dum oculus uarietatem colorum intuetur, & animus memoriam rerum gestarum: uel in finem aliquem respicit, ac scrutatur, ad quẽ si uniuersales aliquas normas colligit, uocatur ars: cuius inueniendæ hæc ferè fuit ratio atq; obseruatio. Initio una atq; altera experiẽtia ex admiratione nouitatis annotabatur ad usum uitæ: ex singularibus aliquot experimẽtis colligebat mẽs uniuersalitatem: quæ compluribus deinceps experimentis adiuta & confirmata pro certa exploratag; haberetur: tradebatur tum posteris: addebant alij, quæ ad eundem usum finemq; pertinerent: hæc collecta per magni ac præcellentis ingenij uiros disciplinas siue artes effecerunt: nam hoc erit generali utendum uocabulo. Quicquid nunc est in artibus, in natura prius fuit, non aliter quàm uniones in concha, aut gẽmæ in harena: sed quod hebetes multorũ oculi non animaduersum præteribãt, ab acutioribus indicatum est: illiq; inuentores dicti, nõ quasi rem, quæ nõ esset, fecissent ipsi, sed detexissent, quę lateret. Itaq; primi illi obseruatores experimentorum, quiq; aliquid sperarunt moueri in quaq; arte posse, primi

Ars.

Inuẽtores

mi sunt inuentores artium. Plurimum, inquit Seneca, ad inuentionem attulit, quisquis sperauit posse inueniri. Tum qui de experimentis collegerunt dogmata, hos eodem dignitatis nomine prosequimur: uelut Hippocratem, qui sicut traditum est à M. Varrone, annotata medicamentorum collegit, quę essent tẽplo Aesculapij adscripta, unde formulas confecit, & imaginem quandam artis. Sed & qui sparsa congregant, & degerunt confusa, & inuoluta explicant, & obscuris lucem claritatemq; adferunt, idem sunt inuentionis nomen cõsecuti: ut Aristoteles in dialectica. Ergo experientia quemadmodũ Manilius canit, per uarios usus artem fecit. Cæterum experientiæ temerariæ sunt ac incertæ, nisi à ratione regantur: quæ adhibenda est illis tanq; clauus aut gubernator in naui: alioqui ferentur temere, & fortuita erit ars ois, non certa. Quod est in ijs cernere, qui solis experimentis ducuntur, de quorum natura & ingenio iudicium non cẽset rem, locum, tempus, & reliquas circũstantias inter se conferens: fieri enim conuenit quod in Gorgia dicit Plato, ut experientia artem pariat, ars experientiã regat. Et quemadmodum uis quædã indita est terræ ad producẽdas herbas omnis generis, ita animæ nostræ uel ut potestate quadam omniũ artium ac disciplinarum sunt indita semina, & ad prima illa ac simplicissima prõnitas quædam, quò nutu suo fertur: ut ad manifestissima bona uoluntas, ad manifestissimas ueritates mentis acies: quemadmodum acies oculorum ad uiride, & auris ad concentus. Quem nutum Aristotelcs uocarit fortasse potestatem, Plato semina, nihil sanè repugno: alij προλήψεις, quasi dicat quis anticipationes, & monitiones animis nostris à natura impressas ac infixas. Ea ẽ causa cur puer euidẽtissimæ ueritati statim consentit nunq; antea uisæ, non secus quàm agnus fugit lupum, nondũ antea conspectum: hæc semina inertia, & socordia opprimit, extinguitq;: educit uero in stirpem ac fructus exercitatio per usum rerum: excolit iudicium, & temperat: sicut multæ in natura fruges manibus atque hominum cura meliores redduntur. Quocirca si iudicium uel nullum est, uel aperte fallitur, in fraudes & mendacia degenerant:

Experientia.

rant: haud multo dissimiliter atq; accessit tota massa ex acido frumento uel coagulo. Neq; artium aut cognitionis merentur nomen falsæ quædam impostura, quales sunt dæmonum, aut diuinationũ præstigiæ: earum ẽm dogmata non iudicium moderatur, sed libido: ut de pyromantia, de necromãtia, de lineis manuum, de uiribus syderum, quæ prodita sunt, ut quibusdam uenit in mentem diuersæ ab Aegyptijs, quã Chaldæis: nec eodem modo à Græcis & Arabibus. Vtiq; non magis, quàm inspectio dicatur, si quis baculum in aqua fractum aiat uidere, quum sit integer: aut multos in Iride colores, ubi nulli sunt. Ego uero cognitionem eam demum uoco, quæ sensibus bene affectis & in apto medio accipimus: tum quò nos uel euidens producit ratio, & uel cum natura ingenij nostri ita cõiuncta, ut nemo eam non admittat, uel similis ueri experientijs siue nostris, siue alienis deducta, confirmata autem à iudicio probabilitate coniecturarum impulso: quarum illa scientia nominatur firma atque indubitata, posterior autem persuasio quædam & opinio. Sed nec cognitio quæcũq; est ars, uerum ea sola, quæ effectus cuiuspiam sit regula: quippe quæ temere & casu contingunt, arte non fiunt: ut impacta per indignationem à pictore spongia expressam esse equi spumam: ars enim certi ac destinati finis est facultas. Nã unaquæque ars primum omnium finem habet, quò spectet, quò sua omnia qua recte, qua oblique, mittat tanq; in scopũ iacula. Tum in materia uersatur, ex qua existit finis: nec aliud est eam in materia uersari, q̃ de illa tradere præcepta, quæ exercẽtem quoad fieri possit, ad finem artis perducant. Finis quidem quemadmodum in unoquoque opere, sic in artibus primus est cogitatione, exẽcutione ultimus. Sed nõ item in inuentiõe cuiusq; artis. Nam sunt artes in quibus propter finem quæsita est materia, ut in agricultura, in qua omnia sunt ad uitam sustentandam comparata. In alijs propter materiam desideratur finis, ut in contemplatione naturæ, qñ pulcherrimũ hoc opus in admirationẽ sui intuẽtes rapuit: & intuitus rerum atque intelligentia tanti opificij expetita est: ad q̃d materia homines allicefecit. In alijs casu quo-

Cognitio quæ.

Artis finis

Materia.

dam

Artiũ differẽtiæ.

dam ars prodĳt, ut quum artis illius opus exiſtit, præter deſtinatum artificis: ſicut in multis pigmentis, in intritis menſarum, & nuper in bombarda. Cognitionum finis eſt in alĳs ipſa cognitio, quæ artes inſpectiuæ nominantur: ſicuti naturæ contemplatio, & molium, quæ eſt geometria. Aliarum eſt actio: uelut in muſica, quum poſt actionem nihil relinquitur, quæ actiuæ dicuntur: aliarum opus aliquod & effectio præter actionẽ, ut ædificatoriæ, & medicinæ, quæ effectiuæ nuncupãtur. Sunt quædam inſtrumenta tantum aliarum, uelut grammatica, & dialectica: quæ à Græcis ea de cauſa ὄργανα nominantur. Quæ uero in regulas ac præcepta nõ coguntur,

Ars quid.

minime ſunt artes, ſed generali nuncupatione cognitiones & peritiæ quædam: uelut rerum geſtarum notitia, conſideratio diuinitatis: quare diffiniatur nobis ars collectio uniuerſalium præceptorum parata ad cognoſcendum, agendum, uel operandum, in certa aliqua finis latitudine. Quamuis relicta ſunt ſæpenumero quædam in arte parum uniuerſaliter obſeruata: ut in contemplatione naturæ. Ideoq; ars interim pro generaliore à nobis ponetur, nempe obſeruatione uel etiam interdum cognitione quapiam, ubi nihil erit pericli. Sed admonendi certi fuimus. Materia uero artium non unius eſt ra-

Materiæ artiũ differẽtiæ.

tionis ac notæ. Eſt in alĳs una & ſimplex, ut in Theologia Deus: in alĳs una, ſed miſta ex uarĳs: ut in ſtatuaria quo poteſt fingi ſtatua, metallum, ſaxum, lutum, argilla. Quędam materia eſt prorſum naturalis, ut in agricultura: nonnulla artificialis penitus, ut œconomicæ, ac politicæ: eſt alia materia naturalis quidem, ſed à nobis in uſum concinnata, tanquam pictura & ſtructura, & ora-

Exercitatio artis.

tio. Artis exercitatio nihil eſt aliud, ac præceptorũ eius executio: ea uero artificis eſt, eoq; & eiuſdẽ ſunt potius inſtrumenta, quàm artis ipſius. Artificis finis præceptorum eſt actio. Artis finis ſemper præſtantiſſimum eſt opus, ſcilicet quod ex illa actione exiſteret, ſi nihil prohiberet: ut medicinæ finis eſt ſanitas, medici uero applicatio pharmacorum iuxta documenta artis. Ita quod medium eſt arti, præcepta ſcilicet, finis eſt artifici: qua de cauſa neuter unquam poteſt fraudari fine ſuo. Ars enim

ſingu

ſingula rerum non ſpectat, ſed omnes in commune, quę ea ratione ſunt deuinctæ, de qua ipſa præcipit: nam id quod operatur nempe artifex, circa diductas uerſatur res ac ſingulares: ars nihil operatur, tantũ docet. Quocirca non huius aut illius ſanitatem curat medicina, ſed in uniuerſum illam conſiderat, quam neceſſe eſt ex præceptis atq; inſtitutione ſua conſequi, quæ poſtea ab artifice in ſingulos hominum tanquã ex fonte deducitur. Quocirca ſi artis documẽta, quum nihil foris impediat, ſanitatem adferre nequeunt, nondum perfecte eſt ars exculpta: ſin ſanitatem euenire eſt neceſſe, profecto plena eſt & ſuis numeris abſoluta: eaq; ad certum aliquem finem adĳcit oculum, quem nunquam non adipiſcitur: quandoquidem appoſitiſſima ad illum uia intendit. Itaque non de arte eſt hic nobis ſermo, quæ inter homines uerſatur, ſed de illa cuius perfectio & in naturæ rerum ſita eſt poteſtate, & in hominum ingenĳs: nam ea quam nos tarditate noſtra inuenimus, aſſequimur, exercemꝰ, plerunq; non ars eſt, ſed uel artis ſimulachrum, uel tenuis aliqua artis portio. Similiter ſit mihi dictum de artifice, qui dolet quidem in hoc aut illo minime ſuccedere, ſine culpa tamen artis, quæ actionum impedimentæ præſtare nec debet neq; poteſt: ſine culpa etiam ſua, qui executionem modo & applicationem præceptorum ad finem habet pro ſcopo & profitetur: ut rhetoricæ eſt perſuadere: rhetoris accommode ad perſuadendum dicere. Quocirca ut appetitus & uiæ omes fine ſeparãtur, ac inſigniuntur, ita artes omnes fine diſtinguuntur, non materia: nam eiuſdẽ materiæ eſſe diuerſæ artes poſſunt, tanquam ferri & faber, & cuſor: ligni tignarius, rhedarius, ſtatuarius: artifices porrò actionis modo, materia, inſtrumentis inter ſe diſcriminantur. Præter artis & artificis finem eſt finis hominis: finis uero omnis boni uelamento tegitur: quippe finis tanquam ultimum quiddã expetitur, expeti porrò nihil poteſt niſi quod credatur bonum. Bonum eſſe homines iudicant quod profit, malum quod noceat. Iuuari autem ſeſe ducũt in animo, & in corpore: & propter hæc duo externa multa in utilitates ſunt repoſita: unde factum eſt, ut quum iudicia ho-

Artes quõ diſtinguũtur.

Fines.

minum sint diuersa, & ex iudicijs appetitus uarij, alij a-
lios sibi artium fines statuerint. In his multum ualuit
pecuniæ respectus, omnia huc referunt. Illi nomẽ & glo
riam malunt, illi dignitatem, alij potentiam. Sunt qui au
tes quæ fierunt ad commoda quædam corporis, sunt qui
ad uoluptates & delitias. Alij prudentiam uenantur, &
usum rerum. Alij pietatis cultum, atq; incrementa de
siderant: nonnulli horum singula, alij multa, alij plera-
que. Sunt qui uolunt hæc parare, sunt qui cõseruare par
ta: alij sibi unis, alij ijs, quos habent charos, ut liberis:
quemadmodum Zenobia Græce studuit, ut doceret fi-
lios: & Aristoteles operam dicitur dedisse arti medicæ,
ut amicis opem ferret: sic reipublicæ quidam laborant,
complures posteris, quos filiorum habent loco. Malum
uitandum boni loco ducitur: nam effugere malum inter
utilia recipitur: ut nancisci bonum. Et quemadmodum
student multi ut ijs prosint, quibus bene cupiunt, ita nõ
pauci, ut quos oderunt, in his lædant rebus, quibus bo-
norum nuncupatio imponitur. Illud quoq; in nobis ar
bitror animaduertendum, à quibus, & quemadmodum
discimus: tum exitus disciplinæ. Nam & deus docet, &
quos deus misit, prophetæ olim, hinc Apostoli, & uiri
sancti: deinceps per scholas alij, quibus id muneris est
mandatum: interdum angeli quoq; docent, hæretici do
cent, uiri flagitiosi ac probrosi docent, diaboli docent,
patres, matres, senes, iuuenes, pueri, mulieres, uiri periti,
imperiti: docent etiam nos muta animantia: ut clyste-
rem Ibis Aegyptia: sectionem uenę Hyppopotamus: ędi
ficationem hirundines: & aliæ quarundam herbarum
usum. Iam alij ita discunt, nihil ut relinquant temporis
ciuium rebus, amicorum, propinquorum, familiæ, pa-
rentum, liberorum, omnia prolixe impendant studijs.
Alij ut etiam de tempore, quod natura exigit, decidant,
& de ualetudine ac mente ueniant in periculum. Non
desunt, quod grande est nefas, qui nihil reliqui faciant
pietati, aut minus quàm oportet, cætera facile exequun
tur. Sunt quibus omnia prudenter dispensantur, qui-
que suum cuique tempus attribuunt. Plerique tamen de
fidiosi tanquam id unum mandatum habeant negotium

A quibus & quemad modũ di-scamus.

tium otiari, omnia succisiuis obeunt horis, & negligen-
ter. Exitum disciplinæ uoco id quod ea in discipulo suo
exercet, uel in alijs discipulus per eam: nempe ut animo
fiat melior, peior, prudentior, stultior: in corpore uali-
dior, infirmior, pulchrior, deformior: aliquod denique
ex tribus illis commodorum aut incommodorum gene
ribus uel sibi paret, uel alijs. Nunc illud est à nobis demõ
strandũ, quæ artes, & quatenus noxiæ sunt homini, quæ
contrà utiles. Homo uero ut unaquæque res, ex fine est
censendus: uanus est enim ac miserrimus, si non assequa
tur finem: perfectissimus uero ac proinde felicissimus, si
consequatur. Finis hominis, quem alium possumus sta-
tuere, quàm deum ipsum: aut ubi potest homo beatius
acquiescere, quàm in deo uelut absorptus & in illum cõ
uersus. Eadem uia redeundum est nobis ad illum, qua
egressi sumus: amor causa fuit condendi nostri: nam ut
se nobis tanta illa communicaret felicitas, nos creauit,
quo nullũ esse euidentius amoris signum potest: amore
ab illo nos seiunximus, nempe nostri ipsorum: amore re
uocati sumus & erecti, nempe Christi erga nos: amore
reuertendum est nobis ad nostram originem, quæ est ea
dem finis noster, nempe nostra in deum charitate: spiri-
talia enim nulla res alia conglutinare, nulla ex multis
unũ ualet facere, nisi amor. Amorẽ uero necesse est co-
gnitio antecedat. Deus nos antequã nobis nascaremur,
iam diligebat, quia iam nouerat, iam illi geniti eramus:
nos nati & cognoscendi uim atq; usum adepti amamus.
Quæ autem amanda sint fides monstrabit, traditis uni-
cuiq; primis & simplicissimis elementis pietatis de deo
patre omnium, & filio eius Iesu Christo, qui ad redem-
ptionem nostræ carnis peccati, carnem eandem nostrã
induit, sed sine peccato. Deinde hæc eadem explicatius
quomodo sint & cognoscenda, & amanda, non ulla ho-
minum inuenta, sed diuina declarant oracula, quæ satis
sunt literis per spiritum sanctum prodita, in quibus lite
ris, absoluta est intelligẽtia diuini cultus, quæ pietas &
eadem religio nuncupatur, licet eius uis magis actione
continetur q̃ peritia. Prima illa elementa non adeo sunt
simplicia, quin ad agendum sufficiant: ea neminẽ pror-

Exitus dis-ciplinæ.

Finis ho-minis.

sus oportet ignorare. Perfectio uero pietatis illorũ est, qui altius sese attollunt per charitatẽ, quæ ut ignea est, ita ignis modo sublimes quos possidet rapit: hæc sunt eius cui cõmissus est grex, qui & à domino audiuit, diligis me plus quàm hi? hunc conuenit esse doctrina sana potentem, & eis qui contradicant, resistere: sicut Paulus Apostolus admonet. Hęc intelligentia diuini cultus per seipsa suis uiribus nititur, & consistit: nec ullis omnino eget adminiculis, imò in illa una cũcti thesauri claudũtur scientiæ ac sapientiæ, omniaq; quæcũq; ab aliis sunt gentibus uel diuersis de rebus prodita, uel quadantenus de eisdem, pueriles sunt balbuties, acinscitię meræ, si cũ illa conferantur sancta & admirabili sapientia. Hanc o-

Pietas arctiũregula.

portet esse reliquarum institutionũ canonem, sicut Deũ spirituum, & hominem animantium: ut tales quæq; censeantur disciplinæ, quatenus huic materia, fine suo uel nostro, præceptoribus, discendi ratione, & exitu congruunt, aut non congruunt. Pietati nulla est ex se materies contraria, nulla cognitio. Contrarium appello, qđ cum fide & charitate pugnat, nempe quod has uirtutes uel tollit funditus, uel certè minuit, importatis in animum sceleribus & flagitiis. Materiæ namq; ex rebus sumuntur, quas omnes condidit bonus Deus, ideo bonas: nec ulli bono aduersatur pietas, quum ipsa boni totius sit caput: nec sit quicquam in nobis bonum, fine illa: nec quicquam potest ei esse inimicũ, cuius autor sit ille idẽ, cuius ipsa cultum, & religionem profitetur, & patefacit uoluntatem. Res uero omnes quo exactius cognoscuntur, eo magis fores ad ingressum intelligendi numinis aperiunt, nempe causam supremam ex effectis, quod est cognoscendi genus captui mentis nostrę accommodatissimum. Sic peruenisse Abraamum ad inuestigationẽ Dei scribit Philo Iudęus. Nam ex cœlis atq; elemẽtis, ex sempiternis motibus, ex ordine inuariabili, ex stata ratione annorum & temporum assecutus est profecto esse sapiẽtiam aliquam, à qua ista omnia tam certa & constantia regerentur: ergo illam ipsam quæsiuit & coluit abiectis spretisq; deorum insaniis, quos ipse sibi homo erat fabricatus, ut opus suũ adoraret ipse autor. Basilius magnus Mo-

Mosen tradit à cognitione Aegyptiarum disciplinarum ita mentem exercuisse, ut peruenirent ad contemplationem τοῦ ὄντος. Hac de causa sanctus uates canit, cœlos enarrare gloriam dei, & opera manuum eius annũtiare firmamentum. Et Paulus inuisibilia dei per uisibilia intelligi. Prætereo quæ de naturali magia scribit Ioannes Picus, quod utilis sit, ut manifesto deprehẽdatur miracula seruatoris nostri naturæ uim & facultatem oẽm excessisse. Equidem inimiciorem censeo pietati superbã ignorantiam, quàm modestam peritiam: idq; uidemus passim usu euenire, ubi sit inscitia, ibi non admodum uigere ueram synceramq; pietatem. Cognitionem autem ueram uoco, aut uero quantum liceat confinem ac similem. Nam rudes falsæq; coniecturæ pro fundamentis cognitionis positæ pietatem possent lædere: quod genus sunt Epicuri de uoluptate placita, q hominis summum sit bonum: tum de anima nostra, & de diis, quæ ab eodem, & aliis sunt ut impie, ita etiam demẽter affirmata. Ad hæc impostura dæmonum, quæ omnia ex cognitionum numero paulo antea demoui. Nocet pietati cognitionis scopus, ut in artibus, quæ ad lædendos homines sunt paratæ: de quo genere sunt philtra, incantationes, & disciplinæ militaris ea pars, quæ ad uim hominibus & cladem inferendam pertinet: & tota cõfectio machinarum belli: reliquæ etiam artes malæ, quia maleficæ. Iam fines nostri impij sunt, quũ ea gratia discimus, ut lædamus. Nec uirtutem non diminuunt, quæ ostentationi quærimus: cuiusmodi esse quidem possunt artes omnes, sed necessario sophisticæ, quę aliorsum quàm ad uanam quandam iactationem ac libidinem non possunt referri. Curiosa etiam delectatio scrutandi nihil ad pietatem facit, quæ quidem nulli esse ualeat deinceps usui ad uitam. Magister gentium Paulus non patitur nos curiosis scientiis abduci: & in actis Apostolorum multi eorum qui artes erant sectati nõ malas inquit, aut impias, sed curiosas tantũmodo, eiusdẽ apostoli doctrina adducti publice libros suos exusserunt, quorum pretium summam reddebat haud contemnendam. Huius sunt generis præstigiationes, chalchymia siue metallificium, diui-

nationes, & aliæ impostura: Quæ uero fœdas corpori uoluptates conciliant per sensus omnes quantam pietati plagam infligunt? siquidem uniuersam mentis uim immergũt in corpus, coguntq; obrutescere, ut attollere se, ac de deo cogitare principio ægre possit, mox ne ferat quidem. Periculosum est, si quis ab eo discat, cuius uerba & consuetudo peiores nos dimittant, q̃ acceperant, & eo magis quum naturæ nostræ uitiatio conciliat autoritatem doctrinæ. A dæmone autem aliquid discere impium, cum quo nullam oñino uult nobis esse Dominus communionem: quippe astus eius ac uafricies, quæ sunt plurimæ ac multifariæ ad nos fallendos sunt instructæ omnes, auertendosq; à bono illo, cui sumus conditi. Huiusce modi sunt artes, quarum dæmon & magister & inuentor fuit: quasiq; fœdus habent cum eo uel apertum, uel occultum, non defuturum ipsum exercentibus, ut in μαντείαις plerisq;, sortilegijs, uaticinijs: quibus homines facile humano imponunt ingenio auido se in abstrusa aut uentura immittere. In discendi ratione, atq; exercendi ualde illud improbari debet, deseri propter humanas artes pietatẽ uel in totum, uel magna ex parte: nec tñ ei impendi, quantum opus est nobis ad iter hoc conficiendum beatæ immortalitatis. Quum uitæ etiam officia deseruntur necessaria uel publice, uel priuatim, si in morbum incurrimus, quem instantem iam atq; impendentẽ facile prouiderimus. Tum enim non solum sunt discipli narũ exercitia seponenda, sed uitæ inexcusabiles quoq; domi atq; in ciuitate functiones. Præter hæc omnia euẽtus non debet prætermitti. Quippe in multis artes atq; eruditio religionem solet deterere, ac peioris conditionis facere: uelut inquisitio rerum naturæ, rerũ recondi tarũ, quæ uel locis secretis occultantur, uel tẽporibus uẽturis inuoluuntur, quas dominus sibi uni reseruauit: ut nec Apostolis dignatus sit cõmunicare, uetans illos tẽpora, & articulos temporũ rimari, quos pater posuisset in sua potestate: consueuerunt eñ hæc à fidutia dei traducere ad fidutiam rei conditę. Sunt quę augent ferè uitia, & plurimum de uirtutibus detrahunt, tanq̃ libri altercatorũ, rixosi, contentiosi: in quibus contra ueritatẽ scare-

A gbus nõ discẽdum.

Discendi ratio.

Euentus.

se armat ingenium: & impia laudis affectatione malit ueritatem obscurari, q̃ ipse cedere. Eodem pertinent libri de uitiorum laudibus, nempe crudelitatis, belli, pecuniæ, tyrannidis, fraudum. Sed de rebus potissimum lasciuis, quales sunt milesiæ fabulæ: quibus nihil est neq; insulsius, neq; impurius: tum multa in poetis, pleraq; oñia in cantiunculis ac libris uulgaribus linguis conscriptis. Quæ omnia prout cuiusq; est ingenium, censentur: nam alia aliꝭ ingenijs conueniunt, ut palatis, & uentriculis. Neq; est enim ulla adeo bona cognitio, quam nos non possimus corrumpere: ut nullus tam salubris cibus, qui pestilentia correpto nõ fiat pestilens. Sed quamuis nulla eruditio, & peritia pietati non seruiat ex se, non hoc tamen est consyderandum unum, sed quid nobis cõducit: quandoquidem artes ac disciplinas non propter ipsas discimus, sed propter nos. Quemadmodum oñia sunt in hoc mundo à Deo condita, ideo etiam bona & pulchra: bona uero hæc non omnia ubiq; ab omnibus sumenda: bona quidem illa sunt in se ubique, non tamen nobis. Ita in disciplinis & cognitione omni statuendum est. At uero ut sit quisque affectus, quomodo contemplandus, ut cui rei sit idoneus, iudicetur, à qua illi abstinendum, sicut de corporibus dicet peritus medicus post usum cum illis aliquem, ita de animis uir prudens excellentia ingenij, iudicij, doctrinæ, ad tantum munus arcitus: quibus tantis ad arbitrandum facultatibus consuetudinem adiunget aliquam. Cui nos rei nonnihil adiumenti afferemus explicatione ingeniorum, sed hoc post paulum. Nunc autem quæ artes Christianis congruant salua pietatis suæ custodia, ostendamus. Nam hæc, quod sæpe diximus, sæpe est enim dicendũ, prima semp debet oculos obuersari: nec ab illa mẽtis intentionẽ dimouẽdum. Si cui uel in prima sui origine, quũ à natura fingitur, uel deinde munere aliquo dei amplissimo ac prosperrimo tanta esset tributa mentis præstantia, ut ad illud se fastigium diuinę sublimitatis attollens in eo tanq̃ in iucundissimo & naturali sibi quodam domicilio conquiesceret, & humanis omnibus despectis fastiditisq;, ceu incola quispiam fieret illius inacces sibi-

lis lucis, quam incolit sancta illa & præpotens natura, næ iste maiorem humana sortem nactus, uitam quandã in hoc corpore degeret angelicæ propiorem, quàm humanæ: huic nullis esset artibus, nulla alia cognitione opus: nulla huic necessitas minaretur, nulla terreret altiorem casibus & necessitate omni. Ad hanc uitæ excellentiam quadantenus uidentur accessisse illi, qui in solitudine & locis remotissimis ætatem transegerunt separatam ab humanis commerciis, conditam & condulcoratam angelica consuetudine atq; colloquiis, Pauli illi, & Antonii, & Hilariones uel corporis sui negligẽtes, nedum externarum rerum, affixi perpetuo & hærentes illi, cum quo beatissime erant infinita æternitate uicturi. Sed hi perpauci fuerit, & ex quadam celsissima, ac planè diuina nota grandi beneficio dei selecti. At reliqui quibus ad tantam aspirare felicitatem non est datum, quum uelut oculos à sublimi illo intuitu demittunt, nõ debent sese abdere in torporem quendam otii, ut penitus nihil agant. Dominus in mundi primordio labori addixit filios Adæ: ex qua sententia illud scriptum est à Paulo ad ecclesiam Thessalonicensium, si quis non operatur, nec comedat. Solomon formicæ exemplo segnes ad opus extimulat: & Dauid beatũ esse ait illum, qui panem edat labore manuum suarum quæsitum. Dominus noster in Euangelio suo nõ laborem tollit, sed anxiam solicitudinem de successu, quod est μεριμνᾶν. Ita q; nõ decet quenquam in ecclesia otiosum & inertem uiuere. Nã etiam sancti illi eremitæ, quum se ardor ille contemplationis interdum remiserat, exercebant se uariis operibus pars manuum, quidã ingenii. Artes uero ac peritiæ quænam erunt? quæ nam aliæ, nisi quæ ad finem pertineant uel huic uitæ, uel sempiternę necessarium: nempe quę uel pietatẽ excolant, uel uitæ necessitatibus succurrant, uel certe utilitatibus, quæ à necessitate non multum discedunt: pietatem porrò uel nostram ipsorum dico uel alienam: quemadmodum etiam necessitates. Tanta est temporis unicuiq; assignati breuitas, & in breuitate hac tanta fugacitas uitæ. Tum ea quibus indigemus ad animi cultum, aut corporis sustentationem nostri, uel aliorũ adeo

Otium uitandum.

Quæ artes Christiani.

adeo multa & uaria, ut ad superflua de tanta temporis penuria aliquid succidere, manifestæ sit dementiæ: ad utilia non satis est temporis, & uacat alicui redundantia consectari? Necessitatibus corporis subuenitur alimentis, medicina, indumentis, habitatione, peritia: est in his quemadmodum parentur, & conseruentur, quis sit usus. Excolitur & purgatur animus iis, quæ illi uel lucem adferunt, ut noscat, uel ardorẽ, ut quę amanda sunt, prosequatur, fugienda uitet: ad hæc partim aliunde tradita accipienda, partim excogitanda per nos ipsos atq; exercenda facultatem unam dedit nobis Deus mentem in animo: instrumentũ unum manuum in corpore: quis duobus reliqua omnia animantia longe anteimus: quantum enim inter animos mens excellit, tantum inter corporum iustrumenta humana manus. Sed de iis quæ hominum manus efficiunt, alibi erit dicendi locus: nunc de ingenii exercitamentis loquamur. In mente duo insunt potissimum, uis intuendi, quæ dicitur mentis obtutus, seu acumen: & eorum quæ mens aspexerit, uis quædam iudicandi, ac statuendi: quorum illud prius ad spectationem solum pertinet, posterius ad ea quæ sunt homini agenda. Animus humanus uagatur per cœlos, per elemẽta, per lapides, metalla, stirpes, animãtes, per hominem: non simpliciter, nam & eius corpus & animum scrutatur: & quæ utriq; accidunt uel perpetuo, uel intermissionibus temporum: hinc transit ad humana inuenta, quæ contemplatio patet latissime: hinc per spiritus ad Deum summum & præpotentem. Quæ omnia prout ui res ferunt, accepta tradit iudicio: hoc uero alia aliis confert, & inter se, & secum ipsa, tum ostendit, quæ utilia, quæ noxia, quæ neutra sint corpori in uictu, uestitu, sanitate, habitatione, ad necessitates, ad commoditates, ad copias: quemadmodum hæc paranda, conseruanda, sumenda in usum. Similiter prospicit animo, quæ prosint, quæq; obsint ad cultum, & lucem mentis, unde is melior euadat, uel deterior, eadem ratione qua prius diximus, ut parentur, ut conseruentur, ut utamur. Verumenimuero homines nati ad societatem sumus, nec uiuere penitus absq; illa possumus: hoc enim sapienter est curatum à natu

Artiũ oĩm diuisio.

Iudicium.

Societas.

à natura, tum ut arrogantia superbissimi animalis retũ
datur, postquam se tam multorum indigum circunspe-
xit, tum ad conciliationem amoris mutui, qui usu & cõ
uersatione coalescit, tanto & facilius, & tenacius, quan
to minus se admiscet arrogantia, dissolutio totius gluti
ni humanæ cõcordiæ. Societatis uinculum est bonitas,
rector iudicium, in quo sita est prudentia, & modera-
tio uitæ uniuersæ. Prudentiã uero auget usus à memo-
ria conseruatus: parũ quippe magnarum & multarũ re-
rum proficeret cognitio atq; experimentũ, nisi esset ubi
hæc conseruarentur, ne effluerent, & quũ opus est, præ-
sto adessent: usus uel noster est ipsorum, uel alienus ad
nos commonefaciendos, nobis relictus exemplis rerum
gestarum, uel tanq; gestarum, quibus historia omnis cõ-
tinetur, & fabulæ, & apologi, & parabolæ: deniq; omnis
memoria eorum, quæ dicta esse aut facta uel pro certo
traditur, uel ad homines instituendos apta sunt & consti
cta. Eodem referuntur prouerbia, & sententiæ: omnia
denique quæ ex quorundam animaduersione annotata,
Sermo. in populo remanserunt tanquam publicę opes in ærario
communi. Ad exercitium societatis sermo est hominī-
bus tributus: quando enim tecti sunt nostri animi tam
denso corpore, quæ nam esset societas? quàm emortua
& torpens, si tota esset in oculorum aspectu collocata?
si tam uarios nostros cogitatus mutis solũ nutibus pro-
meremus? quod nec esset promere, sed magis accendere
cupiditatem cognoscendi in alijs: sicut uidemus ijs con-
tingere, qui inter se non intelligunt. Sermonis uicem li-
teræ obtinent inter absentes, siue locorum intercape-
dine, siue temporum separentur, grande subsidium me-
moriæ, & testimonium fidele rerum actarum. In sermo
ne duæ sunt artes, necessitatis altera, ut sit emẽdatus, ꝺd
non tam ad cultum quendam, & nitorem ualet, quã ad
intelligentiam: altera commoditatis aut delectationis,
in qua est omnis elegantia, cultus, ac splendor dictionis:
huic adiungitur accõmodatio sermonis rebus, locis, tẽ-
poribus, personis, quæ nascitur ex prudentia, eaq; rhe-
torica nominatur. Sed quia effrenati animi nõ raro ad
alienã iniuriã, pruebãt, leges sunt natæ: & iuris limita

tio

tio promulgata, id est carceres obiecti libidini, quã non
cohibebat ratio tam uicina. Quæsita sunt quædam ceu
ferramenta, quis facilius ac cõmodius in hisce uersare-
mur: ad moles & magnitudines uel explorãdas, uel mo
uendas loco, uel constituendas ac figẽdas ubi esset opus,
ars excogitata, quæ dicitur geometria: ad computatio-
nẽ qua nulla uitæ pars potest carere, Arithmetica. In
perscrutanda ueritate quæ nobis ita occultatur, adiuua
tur iudicium inuẽtione probabilitatis: in censendis ijs,
quæ ad coniecturã assumpsit, instrumento utitur dialec-
tico, quæ cẽsura ueri nuncupat. Accessit his omnibus la
xamentũ & recreatio animi per harmoniã sonorũ, quæ
est musica: sub quã poẽsis omnis uenit quæ concentu nu
merorũ constat: tametsi numeros quoq; suos habet ora
tio pedestris, non tã lege definita & perpetua, sicut poe-
ma. Hæc quidem excogitauit animus sua industria acce
pta munere huius opificij Dei, quod natura dicitur. Lon
ge omnia superat peculiare illud dei beneficium, quod
unũ uice uniuersorum, ꝺcunq; dignatur accedere. No-
bis tamẽ quibus propter magnitudinem flagitiorũ nõ
dignatur deus illud ad singula præstare, adhibenda est
diligentia, ut quæ conducant eruamus, prælucente lu-
cerna, quam ille humano generi reliquit. Ergo hæ sunt
materiæ ac fines cognitionum earum quæ cum pietate
non dissident, imò uero & prosunt corpori, & earũ mul
tæ excolendo animo uehementer pietati deseruiunt. Ar
tes hæ, siue quis cognitiones malit nominare, pluribus
rationibus ac modis limitari possunt, quàm explicari
queat, ut cuiq; fines ac metas usumerit defigere: nam &
coniungi inter se separatæ quædam possunt, & coniun
ctæ separari: ut si quis de natura unam artem, & cogni-
tionis rationem faciat, quæ in animantium & stirpium
contemplationẽ potest tribui: & de stirpibus in herbas,
in frutices, in arbores. Sed nos ad discentium, nisi falli-
mur, cõmoditatem hunc in modũ partiemur: ut quæ ad
cognoscendum seu contemplandum pertinent, sint pri Aspectus
mũ aspectus quidã faciei naturæ: qui plane est sensuum, naturæ.
uelut intuitus quidã picturæ: non aliter quàm quum ur
bes, populi, gentes, nationes, montes, fluuij in tabella

propo

proponuntur oculis: hæc nominentur aspectus siue contemplatio: qui uero huius est peritus aspector siue contemplator: Descendet altius mentis acies ad intimum naturæ opificiũ, quod in penetralibus uersatur cuiusq; rei, quo animo est magis aditus, quàm oculo, & si per oculum tamen: is est primus philosophus, seu intimus: scientia autem prima philosophia, uel intimum naturę opificium. Ex utrisq; exteriores causas scrutatur uir sapiens, quæ oculis uiciniores sunt & reliquis sensuum: quæ peritia scrutatio nominetur, seu inuestigatio: peritus autem scrutator, uel inuestigator. Post quę ad ea trãscendet, quæ omnem penitus sensum effugiunt, cogitatione sola inuestigantur, eas res spiritales nominare cõsueuimus, quarum discipilna sit spiritalitas: professores ipsi spiritales. Ex quibus omnibus colligitur rerum narratio fusa iam & copiosa, & quæ non effecta solum, uerum causas quoq; complectatur explicando potius quã inquirendo, quæ est historia naturæ: & qui in ea uersatur, historicus illius. Accedat ad usum contemplatio: præscribet, quæ nam admittenda in mensas, quæ à Græcis diæta dicitur: uocemus illum & nos diæticum, aut si quis alijs uocabulis delectatur, uescum, esualem: tribuat his quisq; quantum uolet, modo res maneãt. Tum ad salutem uel conseruandam, uel instaurandam medicina. Cuius partem Hippocrates esualem facit: atq; huius inuentionem ad medicos refert. Satis prospectum est corpori, trãseundum est ad animum, & cõsuetudine hominum inter se. Sunt præcepta, quemadmodum quisque compositum & constitutum debet animum habere: quæ ars de moribꝰ ethice nominatur, & qui eam profitetur ethicus, seu moralis. Sunt præcepta, quæ docent quo modo quis sese geret priuatim domi, quomodo publice in ciuitate: illa sunt œconomicę, hęc politicę, unde œconomici dicuntur, & politici: uerba Græca sunt Latinis auribus non inaudita. In sermone sunt regulæ, quæ ad emendatam elocutionem faciunt, quæ est grammatica. Sunt quæ ad aptationem consentaneæ orationis rebus, personis, locis, temporibus, quæ est Rhetorice. Scrutatio illa & rerum, & uerborum, & autorum ueteris memoriæ,

Prima philosophia.
Scrutatio.
Spiritalitas.
Historia naturæ.
Diæta.
Medicina.
Ethice.
Oeconomia.
Politica.
Grãmatica
Rhetorice

moriæ, obseruatio atq; annotatio eorum diligens, quæ grammaticæ est coniuncta, Philologia nominatur: & qui eam præstat, philologus. Vsus uitæ, exempla maiorum, cognitio præsentium facit eum, qui Græca uoce polyhistor dicitur, quasi multiscius: nobis sit sanè honestiore nuncupatione prudens: & eius trãctatio prudentia. Sequuntur aliarum instrumenta, Geometria, Arithmetica: quarum callentes sunt geometræ, & Arithmetici. Tum de inuentione probabilitatis inuentor: de censura inuentorum censor. Musicus uersatur in musica: in poesi, poeta. In rebus diuinis & sacris uel consideramus, quantum licet mortali, sanctam illam naturam, uel ea, quæ nos ad illam adducunt, nẽpe eius præcepta, & uiã: qui circa priora uersatur Theologus: qui circa secunda theonomus appelletur. De his duobus aliãs, nunc de prioribus differamus, quemadmodum tradenda singula, atq; excipienda existimemus. Cognoscenda sunt ex libris omnia: nam sine libris quis speret se magnarum rerum scientiam consecuturum? Siquidem deiafflatus perpaucos docet: & quos docet, ijs solũ ea perhibet, quæ maxime sunt ad sempiternam illam felicitatem necessaria. Videlicet tanta numinis indulgentia per quam rari præbent se dignos, hoc est idoneos: nec fas est ut diuini magistri doctrina ad exhibenda hęc humilia sese demittat. Itaq; studioso homini uel libris est utẽdum, uel qui locum librorum expleant magistris, aut restat utiq;, ut arioletur. Sed sicut in unaquaq; re obseruationes infinitæ sunt, neq; est enim res ulla tam exposita sensibus, quę satis non sit ad multa ingenia diutissime exercenda: ita libri ad immensum numerum excreuerunt, singulis quę uel ipsi animaduertissent, annotantibus, uel quæ essent ab alijs prodita, compilantibus: ut iam non dico de multis artibus ac scientijs, sed nec de una aliqua, quæ scripta sunt monimenta, ijs legendis uita suffecerit, nedum intelligendis. Seneca autor est negare Ciceronem, si sibi uita duplicetur, suffecturam eam percurrendis Lyricorum uatum carminibus. Quod si illa omnia, quæ à prioribus illis philosophis, historicis, oratoribus, poetis, mediis, theologis sunt ædita, peruenissent ad hanc ætatem, nihil

Philologia.
Polyhistor.
Geometria.
Arithmetica.
Inuentio probabilitatis.
Musicus.
Poeta.
Theologꝰ
Theonomus.
De libris.

nihil esset nobis aliud habendum domi quàm libri: in libris fuisset sedendum, libri fuissent calcandi, incurrere in aliud non possent oculi, quàm in libros. Etiam ut nũc quidem est, non paucis terror incutitur, & odium studij, quum offeruntur eis in quaq; disciplina inexhausti laboris uolumina. Despondent actutum animos, qui ea intuentur: & miseri intra se queruntur, quis leget hæc? Quibus de causis in unaquaq; arte ac peritia libri debent assignari, qui enarrandi sunt in scholis, qui secreto studio legendi ac euoluendi: ne æuum adeo breue ac fugax in superuacaneis, & non raro noxijs quoq; consumeret: & prius auolaret quàm ad frugifera ueniretur. Hoc qui faceret, magna scientiarum notitia & acrimonia iudicij fretus, næ is mea sententia ingens in uniuersum hominum genus beneficium conferret. Nec contentus esset libros nota quadam insignisse, sed ex libris loca etiam indicaret unde singula essent petenda. Quod nos quadam ex parte facere aggrediemur: quo successu, nõ multum laboro, certe optima uoluntate, & qua multorum ingenia excitabimus, eorum præsertim qui beneficium hoc prolixius & cumulatius præstare poterunt nationi studiosorum, siue maiore mentis ui instincti, siue cognitione rerum uberiore instructi. Equidem neq; hoc, neq; ullum aliud bonum inuidebo generi humano, à quocunq; proficiscatur: & me in postremũ aut etiã in nullum reij ci locũ iucundissimum mihi erit intuenti profectus humanæ sapientiæ: qua sapiẽtia si quo alio tempore, certe hoc isto plus quàm credibile est, mortalitas nostra indiget, collapsa in altũ flagitiorum ac scelerũ. Persecuturũ me scriptores omnes legi dignos non est fidutia, ac ne possem quidem impeditus non tam eorum turba, quàm uel ignorantia uel obliuione mea. Libertatem hanc cõsuletis boni, memores rem esse studijs maximopere conducibilem, dum tax at q; non tanti oportet æstimari meã censuram, ut ea satis sit ad mouendum ordine scriptorẽ ullum infimę classis, tantum abest ut primæ. Itaq; de singulis artium uerba faciemus, & quemadmodum uideantur nobis tradendæ, & quid in quaq; earum bene ac utiliter existimemus ab scriptoribus proditum. Ante omnia quæ-

quandoquidem necessitates sunt in uita uariæ, crebrę, & per momenta singula aliæ ex aliis succrescentes, ut nobis recte expendentibus nullum supersit tempus ad ludendum, referendæ sunt artes non ad inanem aliquam delectatiunculam, sed ad usum. Recte Galenus artes illas nuncupari non patitur, quæ utilitatis nihil adferãt uitæ. Quare tametsi nonnullarum artium finis est, sicut ostendi, contemplatio, ea tamen sui ipsius finis esse non debet, sed ulterius in usum aliquẽ progredi. Quod si arti alius non est propositus scopus, certe alium esse conuenit artificis. Contemplatio naturę immensa infinita est, cuius alto si quis se credat, nec quo cupit perueniet, & amittet uitæ fructum omnem, nisi quæ studio erit consecutus uel ad uitæ commoda, uel ad suspectum atq; admirationem autoris traducat. Quin etiam in uita hac contẽplatio Dei, qua mirabilius dici nihil potest, nihil amplius, aut præstantius, ad usum est tamen aliquem conuertenda, ut accendamur, ut rapiamur, ut coniungamur illi. Admonebimus itidem nunc uelut in uestibulo, quoniam quidem consuetudinem scelerum supra modũ adoleuit humana malitia, multũ inualuerunt prauæ animi affectiones, ut purius tradantur artes, simplicius, minus infectæ, ac imbutæ uafricie atque imposturis, ut quod eius fieri ualeat, ueræ illi ac germanæ simplicitati Christianus populus reddatur: & pauciores habeant discipliną omnes scintillas, quibus succendantur animi, usque eo ad grandia per seipsos & sæua incendia parati. Elimata est nimium malitia, & ad cotem prauitatis iudicium exacutũ, nihil opus est maiore acrimonia, sed potius tanquam retusione quadam: non quo imprudentes fiant homines, sed ut synceri magis ac simplices, atque ea de causa prudẽtiores, non astutiores: eo enim futura est uita nostra beatior, quo minus contaminata fraudibus & captionibus, similis priscorum hominum, quos animorum rectitudo, & simplicitas diuinis colloquijs dignos reddebat. Adde quod disciplinæ breuiter ac puræ ostensæ acumẽ, iudicium, prudentiam, communium rerum usum adiuuant: lõga earum tractatio retũdit uim mẽtis, & molestissima est: de qua in cõcionę uiri sapientissimi

tissimi scribitur: In multa sapientia multa est indignatio: & qui addit scientiam, addit & laborem. Hoc loco iustissima quæstio occurrit de libris prophanorum hominum nempe gentilium, Agarenorum, Iudæorum, legendos eos censeam, an ne reiici in totum oporteat? quippe in quibus est multum malitiæ, ac fraudum, ad omnesq; animi motus inconsultos ac facinorosos plurimum ueneni. Grauior quæstio, & cura dignior, quàm quiuis facile arbitretur: de qua nihil possit semel in uniuersum dici. Positum est à nobis paulo antea nullam cognitionẽ rerum obesse pietati. Gentilium opera bene lecta nihil prorsum nocuerunt ex Græcis Origeni, Iustino, Basilio, Nazianzeno, Chrysostomo: ex nostris Tertulliano, Cypriano, Lactantio, Hieronymo, Ambrosio, Hilario, Augustino, Gregorio, Isidoro, Thomæ: quibusdam etiam uehementer profuerunt, ut Augustino Ciceronis Hortensius. Nocuerunt multis ueluti Luciano, Iuliano Cæsari, Pomponio Læto, Domitio Chalderino, Codro Vrceo. Multi in se experiuntur pietatem suam ab illiusmodi literis aliàs uegetari, aliàs hebescere. Quapropter necesse est libros illos ceu latum quendam esse agrũ, in quo herbæ proueniant partim utiles, partim noxiæ, partim ad delitias paratæ, uel ornamenta, ut flosculi quidam.

Quæ habẽt utilia.

Habent utilia contemplationem atq; inuestigationem naturæ rerum ad dapes, ad ualetudinem, ad totam uitã: habent mathematicas disciplinas ad multa cõducibiles. Habent antiquitatis & omnis memoriæ cognitionem, exempla tot dictorum, & factorum, acute, grauiter, festiue, sancte: quibus excolitur prudẽtia atq; adiuuatur: totã deniq; illam, quę encyclopædia dicitur maximę cõmoditatis ad uitam: in qua quæ obseruassent, atq; animaduertissent diligenter consignata posteritati reliquerunt. Quo fit ut homines quamlibet ingeniosi non tam in multa uigore mentis possint peruadere, si sint indocti, quàm qui mediocri sint ingenio & doctrina prędĩti: his enim uelut subsidio sunt multi: illi uero ut maximi sint ingenij, certe singuli sunt, & soli. His accedunt quæ ad eandem faciunt prudentiam, ueri & inueniendi, & iudicandi instrumenta. Adferũt insuper acutas & magni momen

momenti insectationes uitiorum, uirtutum laudes, quibus uti nobis licet ad rem nostrã, & cõtra nostros uitiosos. Habẽt præterea dogmata & sententias maiore quadam incitatione naturalis boni excusas, quę in usum nostrũ traducta ingentia prębent nobis ad res multas adiumenta. Habent postremo ornatum omnem, cultũ, elegantiam, splendorem sermonis. Admiscent tamen his tã salutaribus pernicioſa non pauca, & quasi uenenũ melle aut suauissimo uino temperant. Scrupulos, et suspiciones de rebus pietatis, quodq; est præter cætera pestilentissimum, derisum etiam apertum, & nonunquam insectationem quoq;: quum lusciosi ac infirmi oculi intendere in tantum fulgorem non sustinerent. Tum multorũ uitiorũ laudes, ut superbiæ, iræ, crudelitatis: admirationẽ atq; adorationem potentiæ, opum, uoluptatum: enarrationem eorũ uitiorũ quę cõmemoratiõe sola audientes contaminant: ut libidinis, ultionis, uani decoris. Aperiunt scholas uersutię, fraudũ, impostureę. Vnde necesse est animo, uelit, nolit, multum doli & captionum adhærere, quas in occasione exerceat. Nam ut eorum curæ ac cogitatus ad ambitionem referebantur, uel quæstum, ea sequebantur modo, per quę uel pecunia parari uel honor posset. Ei qui scit esse damnosa hæc, quiq; ea cognoscit, fortassis nihil foret periculi per hæc ingredi, & quę uiderentur, decerpere: quin sapientes uiri haud secus noxijs utuntur interim contra noxia, ac periti medici uenenis contra uenena. Sic illi conferunt hæc cum nostris ad demonstrandam & illorum impuritatem, et excellẽtiam nostrorum: ut collatione tenebrarũ illustrior appareat nostra lux. Deniq; omnibus bene utũtur uel prose, uel cõtra illos: ut qui nostrates aduersum gentes scripserunt iugulantes eos suo ipsorum gladio: quorum catalogũ Hieronym. exponit Magno oratori respondẽs, quem Calpurnius Lanarius subornarat. Idcirco Iulianus Apostata, quum maxime persequeretr Christianos, artes eos liberales uetuit docere: ne scilicet de aquila pẽnas euellerent, quibus aquilam configerent: qua imagine usum esse illum aiunt, quum se suis artibus imperitũ deprehendisset. Periculosa sunt hæc curiosis: quales illi

Quę mala.

sunt, qui non dubitant cicutam gustare, & experiri cui sit saporis, id quod hominem extinguit. Item imperitis, incautis, qui dextere uti nesciunt. Esset omnino consultissimum propter infirmitatem & tenebras nostri ingenij, hæc esse repurgata, ut nulla occasio nocumenti foret reliqua: uel ut in ijs demum campis uersaremur, in quibus solæ herbę utilitatis cuiusquam, aut honestæ uoluptatis crescerent à probo & prudēti agricola illic satæ, ex tutis uiridarijs sanctę religiōis desumptę, aut quæ cō uenirent, ex periculosis agris huc translatæ, tanquā thesauri Aegyptiorum ad ornatum templi conuersi. Quanto et fructuosius & iucundius hic in nostris pratis spaciamur, ubi nullas nec ab herbis, nec à serpentibus insidias metuimus, quàm in illa Asia, aut Africa inter suspecta & periculosa. Sanctus Ambrosius sapiēter ac pie, opus Ciceronis de officijs, quod plenum esset bonarum rerum ac uitæ conducentium, ad pietatem nostram transtulit, tutius iudicans hauriri illa de Christiano pectore manantia quàm de gentilitio. Intelligētia ac peritia mali paucis prodest, præsertim si quemadmodum malo illo uti possimus, ostendatur cum aliqua nostra uel oblectatione, uel ut uulgo solem⁹ loq, utilitate. Hac de causa infirmitatem nostram reputans Dominus, tū occultas & fraudulentas dęmonis insidias, uetuit nequid penitus nobis esset cum illo cōmercij: fortassis aliquibus posset esse citra damnum, sed commune periculum in commune prohibetur. Itaq; nemini bono uiro arbitror in dubium uenturum, quin præstet uel à Christianis accipi doctrinam Christianam christiane traditam, uel ex mentis impiorum resectis ijs, quæ integritati bonorum morum possent officere. Quod perfici si non potest, saltem præeat uiam uir aliquis non solum eruditione præditus, sed probitate etiam ac prudentia, cui nos credamus tanquā duci: qui à periculis dimoueat uel tacite extra significationem periculi, ne curiosorum cupiditatem irritet, uel quibus conueniet, aperte demonstret, quod malum delitescat: & percognitis eorum quos ducit ingenijs, tantum cuiq; permittat, quantum censebit expedire. Hunc in modum accepietur in connubium genti-

Gentilis fœmina resectis unguibus & capillis iuxta ritum filiorum Israēlis, sicut Diuus Hieronymus interpretatur.

DE TRADENDIS DISCIPLINIS LIBER SECVNDVS.

SEQVITVR iam ut dicamus, quæ, quomodo, quatenus, à quibus, quo loco sint tradenda singula. In omnibus illud potissimum spectandum ut syncere exhibeatur institutio, ne probi mores uel corrumpantur, uel utiq; retardentur & hebescant. Primum omniū de loco uideo dicendum, nam is in constituenda schola primus etiam solet prospici. In quo hæc conſyderari conuenit, cœlum ut sit salubre, ne subinde profugiendum sit scholasticis luis metu perculsis. Alexinum philosophum Elięnsem quod in loco doceret insalubri, tum in rerum multarum, quæ usui erant necessariæ, penuria, discipuli deseruerunt omnes: & quidem quum uehementer probaretur, ac placeret. Sed nec minus uernantem, aut amœnum elegerim, qui scholasti cos ad prodeundum fæpe soliciter, nisi fortè delitiosis disciplinis sit danda opera: ut poëticæ, musicæ, historiæ: hanc cœli grauitatem arbitror electam fuisse à Platone in Academia suburbano Attico. Nam si omnino insalubritatem est secutus, parum ipse cōsilium mihi suum probarit. Sanos enim necesse est eos uiuere, qui bonam & diligētem operam nauaturi sunt studijs doctrinarū. Spectatur de hinc, ut suppetat alimentorum & copia & utilitas: ne felicia ingenia in tenuitate fortunarum cogantur renuntiare literis, quibus uacarent magno & suo, & multorum bono: præsertim quum disciplinas fæ

De loco Academiæ.

pius iuuenes sectent in re modica, q̃ opulenti, quos uani
tas fortunæ ad lõge diuersa studia traducit, uenationis,
equorum, belli, lusionum, libidinis, & uoluptatũ oĩm,
ad quas adipiscendas arbitrantur se in diuitijs aptissimã
habere facultatem. Sit item locus separatus à frequen-
tia, & potissimum opificum, qui strepitum & magnos
q̃ũ sonos in opere: quales sunt fabri, & lapidicidæ, oẽs
deniq; qui mallio utuntur, quiq; rota & torno, & pecti-
ne textorio: nec sit tamen omnino infrequens, ne testi-
bus ac uelut spectatoribus careant flagitiorum, si quibus
sint dediti: idcirco graues esse incolas atq; incorruptos
uelim, quos scholastici reuereantur: non caupones, non
malignos, qui ad prauas artes impellant: non sordidos,
& exigui lucri captatores: illiberales enim reddunt stu-
diosos ac sordidos, & quales sunt qui Græco uerbo μι-
κρολόγοι nominantur, quo nihil est sapientiæ inimicius.
Procul etiam à comitatu regio, & puellarum uicinia: al
teri otio ac malis artibus inuitant rudes animos, & per-
trahunt facile teneros, ac in quiduis flectiles: alteræ for
ma alliciunt ætatem blando illi malo obnoxiam. Con-
sultius esset extra urbem constitui gymnasium, præser-
tim si uel ea sit maritima, uel mercimonijs dediti inco-
læ: modo ne locus caperetur, quo ex urbe consuessent
otiosi deambulare animi gratia. Nec publico itineri ad-
iaceat, ne animi scholasticorum nouitate commeantiũ
auocentur ab opere instituto. Non in regiõis limitibus,
qui solent bello infestari: ne is metus non sinat quietos
in studia intendere. Statuatur in unaquaque prouincia
Academia communis illius: prouinciam definio, non li-
mitibus naturæ, nempe montibus, uel amnibus, uel ma-
ri, sed ditione ac principatu. Ne iuuenes si limites clau-
dantur uicino bello, uel cum suo periculo & suorum cu
ra, atq; anxietate in alieno regno studeant, uel cogan-
tur bene cœpta studia magno cum dispendio intermit
tere. Nemo sit admiratus ea cura locum quæri, ubi na-
scatur & adolescat sapientia, quum tam anxie locũ pro
uideamus apibus daturis mel pretij quanto infra sapien
tiam? Sed maxime omnium ad locum faciunt homines:
Magistri. ideo magistri non modo sint ea doctrina, ut possint be-
ne

ne instituere, sed habeant tradendi facultatem ac dexte-
ritatem. Mores sint in eis puri, prima est ea cura, nihil
ut dicant, aut faciant, unde in auditorem malum possit
exemplum transfundi: neu aliquid, quod tutum non sit
imitari. Si quid uitij habent, uel laborent omnino sepo-
nere ac tollere, uel quod secundum est, licet grãdi inter
uallo, præsente auditore diligenter ac strenue abstineãt:
nam hunc oportet se ad magistri exemplum compone-
re. Nec probatis tantum erit moribus, sed prudens quo-
que: tum ingenium habeat accommodum ei, quam pro-
fitetur arti: atq; ei generi auditorum, quos in disciplinã
recepit, quo melius tum ipse tradat, tum illi percipiant:
ut grammaticus ne sit rabiosus: non pertinax medicus,
quiq; melius dicenti nolit cedere: non moralis philoso-
phus arrogans, & flagitiorum manifestus. Prudentia ui
tæ totius rectrix maximas ualidissimasq; habet uires
& ad recte artes tradendas, & ad uitia emendanda, & ad
reprehensionem, & castigationẽ, quum est opus, & qua-
tenus: multum enim efficiunt hæc suo loco, suo tempo-
re, suo modo adhibita: intempestiua autem omnia odio
sa atq; inefficacia sunt. Bonus sit magister, & literarũ
amans: nam quia studiosus libenter docebit, ut se exer-
ceat: quia bonus, ut alijs prosit. In discipulos affectu erit
patrio, ut illi sint ei filiorum loco, nec quantum ab illis
aut à professione redeat, spectabit. Nunquam bene tra-
ditur disciplina, quæ uenditur: quod in primis uitauisse
Socratem Xenophon est autor in commentarijs. Duo
sunt uitia ab omni eruditione, atq; eruditis longissime
pellenda: Auaritia, & honoris cupiditas: quę simul artes
corrumpunt, simul literatos ac literas adducunt in con
temptum. Adigunt enim doctos homines ad indignissi-
ma, nempe ut subscribant sententiæ absurdæ, atq; imperi
te sentientis: ut in disciplinam atq; ad honores doctrinę
admittant dehonestamẽta artium, ut pertinaciter stent
pro falso: malintq; inuerti ac perire omnia, quàm fate-
ri sese uictos, aut aliquid ignorasse: ut ea deniq; faciãt,
dicant, quærant, uenentur, non quæ doctrinã adiuuent,
ac mores, sed per quæ pecunia uel gloria comparetur.
Hinc fraudes, rixæ, periuria, odia, postremo sectæ impo

Duo uitia ab eruditiõe repellenda.

tenter defensæ: quomodo discipulos reget, qui laudẽ ab ijs uel pecuniam sperat? Ergo omnis quæstus occasio re uellatur ab scholis. Accipiant doctores salarium de publico quale cupiat uir bonus, fastidiat malus: ne si amplum sit, imperiti & mali eò se insinuent lucri cupiditate: probi ac eruditi qui ambire uel nesciunt, uel nolunt, excludantur. Nihil à scholasticis accipiant, ne illos capiant, néue propter spem mollius ac indulgentius habeant. Nec alimenta sua discipuli à magistris emãt: Sed hebdomadatim eligatur unus ex sodalibus, qui sit uelut architriclinus, is curet diebus singulis emendas epulas: exacta uero hebdomade, subducta ratione, conferant symbola, addito quod præbeatur ministris pro opera. Cibus sit parabilis, purus, concoctu facilis: præstant hæc & sanum corpus & ingenium uegetum. Omnis itẽ iactantiæ, arrogãtiæ, ostentationis occasio tollatur. Id circo raræ sint disputationes publicæ, in quibus nõ eruitur ueritas: nam nemo uerius dicenti assentitur, quæritur modo laus ingenij, uel peritiæ: in qua cõtentione laudis crescunt rixæ, & conuitia, & simultates, quod; scelleratius est, ingenium cõtra ueritatem sumit arma: & ad eam subuertendam cuniculos omnes agit, & machinas quascunq; potest admouet, ut uelit ueritatem ab se superari, ac prosterni, nõ se ueritati summittere: quæ pugna adeo nefaria ac impia bonos uiros nõ decet, minus Christianos, quorum affectus purissimos esse conuenit, & obsequẽtes ueritati, qui est Christꝰ ipse. Postremo ex illis disputationibus cauillosiores ac peruicaciores discedũt multi, doctior utiq; aut melior nemo. Gradus honorum in academia an erit satius nullos esse omnino? iuxta uerbum domini: Nolite uocari rabbi: unus est magister uester: ut sit potius temporarium quoddam docendi munus, quàm perpetua dignitas: an præstabit esse aliquos ad discrimen imperitorum hominum, ne hi omnes mentiantur eadem uel approbationis uel reprobationis decempeda. Nam illud Christi dictum ad cœlestem pertinet doctrinam, cuius ille est magister unicus. Ita non q̃d in abusus abijt uidetur prorsum tollendum, sed corrigendum ac sanãdum. Nullæ sunt satis bonæ leges, si eas malitia

Gradus honorũ.

malitia hominum uelit ad obsequium suarum cupiditatum detorquere. Sanciendæ nihilominus sunt quantum quidem fieri possit, optimè. At uero ad eos honores pauci admittantur: ne res amplissimi pretij uulgando uilescat: tum quia multorum crescit arrogantia, qui specie dignitatis turgidi recusant à doctioribus discere. Ideo consulit Diuus Iacobus, ne uelint multi magistri fieri. Detineantur omnes in quaque disciplina certo quodam tempore ac legitimo, ne leuiter quis degustata eruditione, sese pro absoluto instituto uenditet, quiq; periodũ cõfecerit, ut aiunt in Græcis certaminibus. Addatur ali quid temporis tardiusculis, non enim unum esse omniũ tempus expedit: nihil esset æqualitate illa inæqualius. Qui discunt, nuncupabuntur studiosi uel discẽtes. Tum post certum tempus capto experimento fient professores. Profitebũtur aliquãdiu apud auditorium frequẽs, cui & illi nonnunq; intererũt, qui iudiciũ de eo ferre possint, q̃d dicatur. Quod si approbentur, desinent professores esse, fient doctores, uel magistri. Ex his, qui commodè poterũt docebunt: quos appellabimus magistros professores, quibus præcipuus habebitur per uniuersam academiam honor. Quod si quis uel imperitia uel flagitiosa uita ac probrosa doctoratui erit dedec⁹, abrogabitur ei publice dignitas haud aliter, q̃ solent magistratus ciuitatis in ordinem redigi. Qui ad magisteria euehẽtur, censeantur non ex doctrina modo, sed etiã moribus: doctrina enim cui non respondet uita, res est perniciosa & turpis. Vita autem sine doctrina multũ quidẽ meretur laudis, sed ad docendũ non ascisitur. Itaq; non est hic ei locus, alibi habet maximum & honestissimum: qui desygnantur, aut honorẽ ineunt nihil soluant omnino. Nec cœnam faciant, ne ulla penitus cupidine solicitent animos eorum, qui ad honorem admissuri sunt. De symbolis conuiuentur si uelint, ad hilaritatis testificationem. Sed ita exhilarescant, ne se sapientiæ studiosos esse obliuiscant. Faciãt eos professores aut magistros, qui eruditione, iudicio, moribus, & docere alios, & in uulgus approbari possint. Non erũt huiusmodi uiri dedecori discipulis, nõ eis peruerse abutentur, nec aliorũ interturba-

Discentes
Professores.
Magister.
Professor.

Professores aut magistri qui faciendi.

bunt quietem, nec tanti lucrum ullum æstimabunt, ut ea gratia publicas utilitates affligant dandis uiarum ducibus ijs, qui sequentes in præceps deturbent. Miserantur generis humani cæci ac inter tot discrimina destituti: meminerint dominum ac magistrum cœlestem ad illos clamare, uos estis sal terræ: uos estis lux mundi: quod si obscuretur lumen, quis contuebitur? si infatuetur sal, quid salietur? Ergo professores ac magistri ipsi inter se quæstu neglecto, ostentatione semota, boni, docti, prudentes concorditer uitam degent, scientes se dei negotium gerere, ut mutuo opitulentur. Neq; enim qui fratrem pro ueritate laborantem iuuat, hominē iuuat, sed ueritatem: & Dei se ministrum præbet, à quo omnis ueritas, seu potius qui est ueritas ipsa summa, pura, absoluta. Procul aberunt à sectis & rixis, qui sciant pleraque omnia in disciplinis obscura esse ac incerta: furiosumq; esse odisse fratrem propter id quod non magis compertum est tibi, quàm illi: tantum nescio quæ ueri simillitudinis lux aliis plus paulo, quàm aliis affulget. Professores eligentur non ab scholasticis, in quo permultum ualet ambitus uel gratiæ, uel pecuniæ: nec ab illis utilissimi præponuntur, sed gratiosissimi: & maxime populares, ac blandi, aut qui plurimum uel dederunt, uel promiserunt: aut à quibus licentiam sperant. Quanto minus probo, quod in nonnullis fieri Academijs intelligo, ut eadem hora duo de eodem argumento doceant, quos illi uocant concurrentes: quo uerbo nullum audiui unquam appositius: nam concurrunt planè, & congrediuntur, & pugnant conuitijs, amarulentia, rabie: scruitur auditorio tanquam scenæ: cui nō placet uir melior, sed histrio melior. Neque enim iudicare auditores de eo possunt, quod ignorant: hinc confligitur magno auditorum applausu, quibus est pugna illa ad spectandum iucundissima: perit respectus omnis & reuerentia præceptoris, atq; hinc philosophandi tranquillitas, & studiorum profectus: assuescunt tam magistri quàm discipuli inuidentiæ, iracundiæ, uirulentiæ linguæ, impotētiæ factorum ac dictorum, & aliis uitijs bono uiro uehementer indecoris: unde ad rempublicam, ad rem priuatam, ad con-

Electio professorum.

Concurrentes.

ad consilia, deniq; ad omnem uitæ functionem & ignari ueniunt, & inepti, ob affectus perpetuo tanquam in fera bestia iritatos. Quapropter deligātur professores, & approbentur non turbæ imperitæ ac inconditæ suffragijs, sed à paucis ex Academia de eruditione ac uita spectatis. Iam uero quum ad scholam deducetur puer à patre, ostendatur patri non literas debere quæri uelut instrumentum, quo paretur otiosus uictus: indignum est id præmium labore tam præstanti: quam sententiam si ipsi re ac uita expresserint, facile credent alij ueram esse. Nam contrà, quam tandem habebit pater de prudentia & sanctitate filij sui spem, qui magistrum, id est, exēplar filij uel imprudentem uiderit uel malum? Declaretur ei literarum finem esse, ut sapientior fiat iuuenis, ac inde melior. Maneat puer in pædagogio unum aut alterum mēsem, ut ingenium illius exploretur. Quater per annos singulos in locum aliquem secretum magistri cō ueniant, ubi inter se de ingenijs suorum sermocinentur, ac consultent: & ei quenq; applicent arti, cui quenq; idoneum uidebunt. Apollonius Alabadensis dicendi magister, ut scriptum est à Cicerone, quum mercede doceret, tamē nō patiebatur eos, quos iudicabat non posse Oratores euadere, operam apud se perdere, dimittebatq;, & ad quamcunq; artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atq; hortari solebat. Faciāt idem gratuiti doctores, quod mercenarius, quod rhetor, philosophi, ac Theologi, quod gentilis, Christiani: ne sinant illum tempus apud se ac pecuniam perdere: nihilq; aliud quæri literis, q̄ ignominiam, & seminarium errorum, & tanquam bestiam lacessitam immitti in ciuitatem. Hæc si fiant, non aliter uenerabuntur indocti doctos, quàm diuos è cœlo delapsos: & eorū academias, ut sancta loca, & sacri horroris plena, quæ numine inhabitentur, ut quondam Heliconas & Pernassos. Quàm indignum reputanti uidetur, nos propter nostros mores ac nostras ineptias rideri ab imperitis, ac cōtemniq; id; quod grauissimum est, non iniuria nobis accidere? Enimuero ferendum nō est moderatioribus esse plerunq; affectibus agricolas, & sutores, & carpentarios, & homines de ima plebe, quàm

Primus in gressus puerī in schola.

eruditos complures. Ad eiusmodi scholam nō solum deducerentur pueri, sed ipsi etiam senes tanquam ad portum se reciperent fluctuati in magna ignorantiæ ac uitiorum tempestate: omnesq; attraherent maiestate & autoritate quadam: plusq; apud auditores proficerēt fide, ac ueneratione sui, quàm plagis, ac minis. Acutissimus erit stimulus ad studia, & ad parendum præceptoribus graue pondus admiratio ingenij, ac morum. Hæc

Academia quid.

est uera academia, scilicet conuentus, & consensus hominum doctorum pariter & bonorum cōgregatorum ad tales reddendos eos, qui illuc disciplinæ gratia uenerint. Neq; enim satis est unum aut alterum in ea esse bonum, si sint mali multi: numero & conspiratione & audacia mali superabunt bonum, quēadmodum uidemus passim contingere: atq; ad eum trāsibunt discipuli, quisquis plurimum indulserit suis. Quæritum est ubi melius

Domi an foris docē di pueri.

doceantur pueri, domi ne an foris? Si qua talis esset Academia, qualem depinxi, utiq; multo esset utilissimum illic institui, etiam extemplo à lacte, ubi optimos mores statim imbiberet, mali autē mores essent ei noui, ac detestabiles: ut ille qui apud Platonem educatus, quum iratum uideret patrē, admiratus uehementer ac offensus nihil se uidisse apud Platonē tale affirmauit. Sed ut nunc sunt Academiæ, maior est deliberatio, quā quis credat. Potest enim consultari de domo, de patria & extra patriam. Ante omnia assuefaciendi sunt pueri bonis rebus delectari, atq; eas amare, tristari malis, ac eas odisse: accommodentur tamen opiniones illorū captui: nam nō statim summa illa & absoluta apprehēdunt. Res est cōsuetudo dulcissima, & opiniones illa ætate acceptæ, diutissime nos in reliquum uitæ prosequuntur, atq; eo magis, si procedente ætate rationibus affigantur, & confirmentur. Ad hæc sunt pueri naturaliter simi, imitantur omnia & semper, eos præcipue quos propter autoritatem & quam illis habent fidem dignos imitatione iudicant, ut parētes, nutricios, magistros, pædagogos. Itaq;

Patri cura erit de filij moribus.

multorum indolem corruptā ab aliis accepimus, à quibus correctam oportuerat, nēpe ab istis eisdem quos modo nominaui. Magnā esse patri curam de filij moribus conue

nit, tanto maiorē quàm de hereditate, quanto pluris sunt mores: & siue hereditatem relicturus est aliquā, siue nullam, prima est habenda probitatis ratio, imò nihil est hæreditate opus, sed uirtute: nam fortunas celeriter & parabit bonus, & dissipabit malus. Dominū quoque rationē de liberorum educatione à parentibus reposcere quum natura ipsa per se loquitur, tum nos mysticæ literæ exemplis ac præceptis docent. Ergo si non alia de causa, certè ob hanc quæ est maxima de filio nosca se pater, & domum, ac familiam totam, præsertim quum de filij institutione deliberat, etiamsi omni alio ē pore ignoret. Si uiderit esse, qui pueri cereum ingenium fingant in peius, amoueat, si potest commode: sin secus aut nec ipsi est, nec in familia habet cuius mores possit puer cum laude exprimere, foras illum ad eā rem mandet. Sic Romani olim filios suos ad senē aliquem mittebant principem uirum grauissimū, & sanctissimum disciplinę gratia. Quemadmodum Cicero deductus est ad Q. Scæuolam tanto maiorem ac præstantiorem genere, dignitate, opibus. Nam senes non aspernabātur eam curam, quam uidebant utilissimam esse ac cum primis necessariam suæ reipublicæ: quæ respublica non alia esset post ipsos futura, quàm quales ipsi pueros illos aut adolescentes reliquissent. Nunc ut paucos ac propè nullos tangit cogitatio communis boni, ita munus hoc omnes fastidiunt minime profecto fastidiendum, sed uehementer imprimis pro patriæ pietate appetendum & complectendum, quæ hoc tempore quid sit apud pleraſq; natio nes ne intelligitur quidem, adeo sibi quisq; uni uuit, & ualet. Ergo pater si potest pædagogum ascisat filio sanctum uirum & incorruptum: ab eo doceatur, si is sit, qui docere possit, mō ne solus: minꝰ enim proficiet, ut Quintilianus ostendit. Si parare omnino non ualet, aut non ualem, à quo possit bonam institutionem accipere, aut si cōdiscipulos nō habet, mittat ad gymnasium ciuitatis publicū. & deligat sibi propinquum, aut affinem, aut ne cessariū aliquem, ad quem subinde puerū mittat: à quo ille studiorū rationē exigat, & mores formet. Sed in gymnasio eos habitare minime placet: nō eū illic adeo alū

tur

tur salubriter, nec tam instituuntur liberaliter, ac domi: si modo non animo parentes sint desplicabiles homines, & sordidi, ac flagitiosæ uitæ: uel qui filiorum indolem proiectissima indulgentia corrumpant. Nam qui ob educationem comẽ, officiosam, ingenuam pueros suos ad pedagogia quædam mittunt, uehementer sunt animo falsi: quippe magistri ferè in illis sunt auari, sordidi, spurci, tum morosi, difficiles, iracundi, sensu peruersissimo, interdum etiam, si deo placet, mulierculæ: pueri uero inter se, quoniam non omnibus quæ agunt, præesse potest magister, alij alijs autores & exemplo sunt ad obscœnitates, & prauas quasdam opiniones de rebus: ergo exeunt illinc adolescẽtes, quales nec intueri quisquã in conuictu possit absq; nausea, nec perferre sine odio.

De academia.

Mitti uero ad publicam Academiam, ut nunc quidem sunt hominum mores, non passim expedit. Principio explorãdum est in patria ab amicis, qui nosse id queãt, ingenium, sit ne eruditioi satis idoneũ. Ipse de se multa ãtidie præbebit indicia. Hinc an eruditione ꝓbe usurus. Nã nihil est peius, q̃ abusus bonarũ rerũ: & eruditio instrumentũ rerũ maximarũ cõuertereẽ ad scelera ingẽtia in animo prauo posita. Merito Quintil. potiorẽ sibi causam uideri ait uiuendi honeste, quàm uel optime discendi. Ex malis atq; ineptis rari in bonum uertuntur: contrà potius naturæ degeneratione multi ex bonis mali fiunt. Mutantur enim homines à sodalibus, quos habẽt charissimos affrictu quodam uelut contagie, dum nihil sustinent illis refragari. Mutantur gustu uoluptatum, mutantur denicq; quòd corpus semper in animum incãbit, atq; eum pondere suo deprimit, nisi magnis præceptorũ & recte exercitationis tibicinibus fulciatur. Qua de causa dictum est à Solomone, incertum esse cursum adolescẽtis. In academijs publicis ipsa ætas ad uitia procliuis impellitur uel à sodalibus & amicis perditis, uel praua quapiam animi libidine: atque ubi semel cœperit rucre, quicquid fit obuium, protrudunt, ac secum luctãtur deuoluere. Si præceptores habeant aut pædagogos acres, ac in officio sedulos & uigilantes, obdurãt ad uerba, & uerbera: quæ iam ex consuetudine ducunt pro nihilo:

hilo: ad quæ perferenda uel stimulantur à sodalibus, uel à dulcedine uoluptatis. Hinc odium pædagogi tanquã obicis uotorum: & ubi se paulo solutiorem conspicit, asperum se præbet monitoribus, ut inquit Horatius. Tenetur non in officio, sed in officij quadam simulatione: in qua manere eum cogit metus pessimus officij custos: qui ubi in animo inualuit, reddit illum mancipium nequàm: nam pulchritudine uirtutis adductus nihil agit, aut quod secundum est, licet non proximum, spe laudis. Ergo non ponit operam in literis, nec id quod agere uidetur, agit: sed præsente corpore animꝰ ad desideria sua peregrinatur: qui etiam corpus secũ eodem rapit, si paulum modo metus abscedat. Nec secus quàm nouus pullus perpetuo conatur excutere & frenum, & stratum, & sessorem. Quod si qua ratione pædagogum aut institutorem queat à se dimouisse, præclaram uidetur sibi nactus uictoriã, & liberatus graui seruitute: quod gaudiũ ipsius quæ gratulationes, & applausus sodalium perditorum: tum uagatur, tum errat solutus in licentia omnium flagitiorum: & impingit ad omnes scopulos uoluptatum, non aliter ac nauis in summa fluctuum tempestate fracto clauo & gubernatore summerso. Grandiusculi adolescentes non cohibentur in academijs à præceptoribus, & magistris ludorum: scilicet non audent hi, ne mutent gymnasium, & alio transferant uilem quæstũ: quanto minus si sint diuites? prædam enim suam plerique doctorum spectant, non institutionem discipuli. Quibus ex rebus præter corruptũ adolescentis animum, & mancipatum flagitijs, quod est grande ac præcipuum malorum, hæc etiam sequuntur non exigua. Iactura rei familiaris pauperis patris, & cui fortasse alij sunt sudore suo liberi nutriendi. In hũc enim de sua tenuitate largus est pater, quem alit blande, ac fouet tanquã senectutis suæ baculum, & familiæ totius columen: & magno olim cũ fœnore compensatum iri fratribus ab isto sperat, quod in præsens illis detrahat, ad faciendum huic uni otium studiorum: ita longo post tempore, & consumptis pecunijs, apparet ratio, ac spes omnis senis parentis inanis & tassa. Iacturæ numorum accedit iactura temporis irreparabilis

parabilis: elabuntur optimi uitæ anni, & institutioni aptissimi sine fructu: crescit ipse, & cum eo ignorantia atq; odium discendi. Nec qui aliquando fuit scholasticus, id est dominus, & liber, demitti se patitur ad artem aliquam sellulariam, aut quæ manuũ opera constet. Redit domum agrestis fera atq; incõdita, stipatus insciția, arrogantia, inciuilitate, ineducatione, sordibus animo ad libidines & flagitia proiectissimo, interim quoq; ex uita illa in obscœnitatẽ omnem solutissima morbis confectus. Excusserat prius quàm è schola egrederetur, pudorem omnem ac uerecundiam præceptorum primum, mox parentum, & necessariorum, & patriæ totius, tum propter diutinum usum peccãdi, qui ex pectore sibi adicto omnem uirtutis respectum eiecit, tum quod ex patria à suis omnibus amantissimas ac reuerentissimas fere literas accepit, quæ ad eum tanquam ad uirum præstantem eruditione scribebantur. Quod si admoneãtur meliorum, reluctantur, & spernunt alios tanquam rudes atq; imperitos: nec ferunt se ab his moneri, qui se toties sint fassi inferiores ipso rerum peritia, ac prudẽtia. Et quo solutius agant nulli subditi, emunt gradum aliquem honoris scholastici, id est, effrenem ac liberam arrogantiam, sæpe applaudente & læto patre, qui quid agatur uidet, quorsum pertineat ignarus. Ibi uero suis omnibus numeris perficitur insolentia: fugiunt patriam, & parẽtes, quos quia sui dedecoris cõscios metuunt, oderunt quoq;: inimici sunt doctis, quibus uidẽt se adæquatos aut prælatos etiam dignitate, non doctrina: & istorum lux illorũ tenebras manifestat clarius. & quasi coarguit: est pessimum hominũ genus, quia indoctum. & superbum. Omnia sunt meliore conditione in patria, salubrius nutriuntur tenera corpora. & ad ualetudinem. ac nascentes uires confirmandas utilius: educantur liberalius, ac purius inter senes, & prudentes: præter hæc etiã minoris. Quotidiana cum parentibus consuetudo non patietur pietatem erga illos exolescere: facile enim conseruabit pater, ac tuebitur sui reuerẽtiam in filio. quem quotidie uidet, cui aliquid quotidie pro patria potestate imperat. Renouatur singulis diebus ius illud uelut usur

In patria meliore sunt oĩa conditione.

usurpatione possessionis. Augetur etiam charitas, si uel filius sit natura bonus, uel in parente signa aliqua conspicit probitatis, ac sapientiæ. Pietas eadem ex parentibus in eos se diffundit, qui cum illis iuncti sunt sanguine. Ergo si malum est ingenium, metu est opus, quis maior quàm parentum, & propinquorum hausțus cum lacte, & ætate confirmatus? Sin generosum est ingenium, amore ducetur, quis maior quàm aduersus parentes & consanguineos? Quid quod plerique non alia de causa ad bene agendum adducuntur, quàm parentum respectu, ut aliquod illis de se gaudium præbeant. Sicut de Martio Coriolano scribit Plutarchus: & horum recordatio etiam in remotissimis regionibus maximum est multis incitamentum, ut se ex illorum gerant sententia. Poterit pueri ingenium à propinquis & necessariis explorari, cui sit rei potissimum idoneũ: & ipse quotidie puer multa sui ædet signa. Si literis non sit aptus, nec ludet in ludo rem, & quod re est pretiosius, tempus: transferetur mature ad id cui iudicabitur appositus, in quo cum ingenti fructu uersabitur: & erit ex illis, quos quasi absolute edoctos παιδομαθεῖς consueuerunt Græci nomine: occurretur pullulãtibus ac teneris etiamnum uitiis: tum flectilis animus ad recta formabitur. Reuerentiam illorum in præceptores facile in patria parentes, consanguinei, & paterni amici autoritate sua conseruant. Æquales minus habẽt ad corrumpendum uirium: nam & ille & sodales ipsi, si quò cant, incident passim in eos, quibus sint curæ, & à quibus retrahantur, priusquam ruant. Quod si labi cœperint, iniiciet eis blandam manũ amor suorum: hic si non sufficiat, reuerentia & metus succurrent, quem de prima infantia imbibitum usus confirmarit, & à quo spes non sit solui ut possint, sæpe ne uõluntas quidem. Ita enim naturæ impulsu ac lege additus est filius patri, ut amet, & reuereatur: nec fas esse existimet cupere, non reuereri. Quæ si fiant, disciplinæ uirga perpetuo ante oculos pueri, & circũ dorsum uersabitur: quod præcipuum illius ætatis bonum atque imprimis salutare à Solomone sapiente ponitur. Simul ex uitæ consuetudine flagrantius in illius corde & paren-

A propinquis pueri ingenium exploradum.

rentum & patriæ pietas ardebit, cui ut rei iucundissimæ ac charissimæ optime cupiet consultum, eiq; quacunq; dabitur, bene faciet. Quibus de causis & ratiõibus sic faciendum censeo. Constituatur in quaq; ciuitate ludus literarius, eo asciscantur præceptores uiri explorata doctrina, probitate, prudentia. Salarium repræsentetur eis de publico. Pueri atq; adolescentes ab his addiscant eas artes, quas poterunt pro ætate atq; ingenio capere: mores uero patrios & totam educationẽ uitæ ciuilis à prudentibus senibus, quemadmodum olim Romæ. Antiquitas enim, ut à Plutarcho in problematis traditur, honorificum existimauit propinquos & amicos erudire: qui propter acumẽ ingenij & bonitatem apti erunt literis: hi post flexum ætatis, confirmato iam & rectis opinionibus de rebus parato & munito animo, mittantur bonis auibus ad academiam. Quod si quis antea mittitur, quia domi non putatur posse commode doceri, eat cum pædagogo, quem ille reuereatur ut patrem: pædagogus uicissim & uenerabilẽ sese præstet prudentia ac dexteritate, & bonitate amabilem: caueatq; imprimis, quantum efficere poterit, ne se in odium alumni adducat. Sed iam de institutione ipsa pergamus dicere. Quum deducetur ad scholas puer, sciat pater, quem tãdem existimare debet fructum laboris studiosi: uidelicet non honorem aut pecuniam, sed animi culturam, rem eximiã atq; incomparabilis pretij: ut doctior fiat iuuenis, & per sanam doctrinam uirtute melior. Itaq; etiamsi uiliorem illam cogitationem ad scholam adferebat, ita persuasus reuertatur, ut altiora iam & ampliora de filio suo speret. Suscipietur ea lege puer, ut eius capiatur experimentum ad aliquot menses: quod cum fiat de asseclis & famulis lances aut scutellas mensæ illaturis, quàm absurdum est de illo non fieri, qui tanto maiore & suo & aliorum dispendio euadere posset doctus. In unoquoq; ad tradẽdam ei eruditionem, spectandum est ingenium: cuius contemplatio ad inquisitionem pertinet de anima: nos illinc nõ nulla præsenti instituto delibauimꝰ. Ingenij partes sunt acies ad intuendum, capacitas ad comprehendendũ, collatio ad iudicium. Ingenio nihil est similius quàm oculus

Ludus in quaq; ciuitate constituendus.

De ingenio.

lus: hic est corporis lux, illud animi: in oculo uis est ea contuendi omnia, quæ colore sunt obducta, eaq; acies nuncupatur. Sunt tamen qui in singulis separatis diductisq; cernendis ualent plurimum, multa pariter non capiunt: aut si capiunt ad breue quoddam punctum, non tamen continent. Sæpe etiam qui intuentur, qui capiunt, & continent, non conferunt illa inter se: nec quale quicque sit ex aliorum comparatione iudicant. Eundem in modum res se habet in ingenijs. Nam quidam acuti sunt, & perspicaciter singula intuentur, coniuncta uero uel non capiunt, uel non tenent: quorum captus est angustus, aut memoria breuis, ac fluxa: alij capiunt, non tamen cogitationem reflectunt ad ea, quæ sunt intuiti, ut cuius rationis ac modi quicque sit censeant, ac dijudicent: & sicut sunt oculi uel cæci, uel uitijs recurtibus affecti, ita ingenia partim stupescunt dementia & torpore perpetuo, partim interuallis quibusdam male sana sunt: nisi quòd cæcitatem & uitium oculorum qui patitur agnoscit, ingenij morbos ægrotus nec intelligit, nec si ostendantur, credit: quoniam in morbo corporis mens quæ de illo iudicatura est, non ęgrotat: in morbo mentis ipsa eadem male affecta cẽsere de se ipsa non potest. Ingenium non est uel malis rebus, uel paruis ac puerilibus explorandum. Sed & oculus non continuo acute cernit, quod aliqua ad rerum uel in tenebris acute cernit. Ita nec ingenium habẽdum est pro acuto, quod in rebus paruis aut leuibus multum pollet: uerũ quod in luce & magnis rebus. Neque enim dubitandum est, minus nos nunc ualere ingenio, quàm ante primum illud scelus: at nunc astutiores sumus in flagitijs, & sicut Dominus inquit, filij huius seculi filijs lucis sapientiores in generatione sua sunt. Itaque egregia ingenia nihil sunt plerunque in nugis, ut oculi perspicaces in tenebris, & in lusionibus uiri prudentes. In ingenio spectabuntur actio & materia, tum separatim, tum coniuncta. Hinc affectus, siue mores. In actione sunt duo, intentio & extensio, id est, quàm magna aut parua, quàm breuis aut diuturna, cita aut lenta. Sunt qui in res intente contuentur, ac sedulo, quicq; se alligari gaudent operi:

Actio ingenij.

sunt qui remisse ac uelut aliud agentes, nec astringi uolunt soluti ac liberi: ut Ouidius & Lucillius teste Horatio: Hi sunt aëreæ constitutionis, aut qui calore immodico resoluuntur, quiue oppressi carne & graui sarcina corporis laborẽ attentionis refugiunt, aut non ferunt. Obscurius cernunt alij, alij perspicacius: itaq; hi penetrant, unde acumẽ dicitur: illi in summa rerũ facie subsistunt, unde hebetudo, ac retusitas. Sunt qui primos ingressus habent faciles, mox confunduntur: quibus in labore offunditur mentis aspectui quædam uelut caligo, quę quum recentes & noui ad opus accederẽt, non erat: alij urgentes ac ualentes perfisiunt felicissimi: quidam ea quæ uiderunt, coniuncta sumunt: nonnulli separant, & diminuũt ad scrutationem singulorum, quæ nomina

Subtilitas tur subtilitas. In tẽpore sunt qui intuitu suo uelut punctim feriunt per multa uolitantes, nec usq; conquiescũt: alij sistunt, & quasi figunt uestigia. Soluti ac liberi sunt, qui celeriter quæ uolunt assequuntur: ut homines bonæ contemperationis: quorũ aliqui eo uigore ingeniorum sunt prędi ti, ut omnia quę opus est, uno uelut contuitu dispiciant, & tanquam ad manum habeant parata: de quo genere Vinicius ille fuisse memoratur, quem Augustinus dixit in numerato habere ingenium: quicq; extemporali facultate plurimum præstant, interdum plus q̃ scribendo, & à cura: ficut Cassius Seuerus, & Sulpitius Galba: Quod contingere hominibus non tam studiosis, quàm ingeniosis Cicero & Seneca, testantur: multa enim ante oculos subiicit ingenium calore excitatum, quæ idem ipsum refrigeratum abscondit. Sunt qui tarde ac lente uadunt, sed perueniunt tamen quo destinarunt: & de his nonnulli lento suo gradu peruadunt longius, quàm priores illi cursu. Actionis duratio in alijs perbreuis est, quibus est conquiescendum statim: ut calidis & exsiccis, quales sunt Aegyptij & Persæ: in alijs diuturnior, ac pertinacior, uelut in pictore illo, qui nesciebat manum de tabula: & in Didymo grammatico, qui cognominatus est χαλκέντερος. Sunt quorum uices otij & negotij sunt breues, sed crebræ. Sunt quorũ longę ac uehemẽtes: quemadmodũ de Latrone Portio scribit Seneca

Seneca: qui & accẽsi ardent pertinaciter, ut ignis in uiscosa materia, restricti autem diu frigẽt. Recipiunt hęc mutationes uel crebras et quotidianas ex cibo & potione, ex habitu cœli & loci, ex affectionibus corporum. Illum qui sui semper esset similis, uocarunt olim uirum oĩm horarum. Recipiunt etiã ex uarietate naturę uniuscuiusq;: quòd ea est corporis cõstitutio & temperatura, ut modo magni & acuti sint, modo sui dissimiles. Sũt & aliæ mutationes longæ, nempe ex ætatibus. Quidam enim meliores redduntur annis, ut Scipio & Polęmon, & illi quorum Valerius meminit: peiores alij, ut Hermogenes rhetor temporibus Antonini Augusti, qui ex puero facundissimo infantissimus factus est iuuenis. Mutantur in deterius præcocia ingenia, in quorum pueritia fuit moderatus calor, postmodum si uel crapula uel corpulentia obruitur, obstupescunt: sin uero acuitur & augetur præsertim circum cerebrum, insaniunt. In melius uero quibus est de principio feruor immodicus, is q̃ sensim temperatur, ac tepescit: aut quibus corpus nimijs ac noxijs humoribus redundans mox purgatur. Expedit ijs, qui tenuissimos habent ac lucidissimos spiritus incrassari: ut ingenijs præacutis, ne quò non oportet euolent, nec contineri in præsenti possint opere: quam fuisse causam autumo, cur Plato crassum academiæ aërem delegerit ingenijs Atticis subtilibus ac leuibus conducibilem: scilicet inficiendæ illis erant uelut compedes. Non mutantur quibus constitutio corporis singulis ætatis partibus congruit. Iam ex materia, qui- Materia
dam in rebus quæ obeuntur manibus, quas Græci χειρουργικὰς nominant, ualde probantur: quos uideas pueros semper pingere, extruere, texere, & hæc omnia decẽter, & cum tanta gratia ut diu ea didicisse credas. Alij rebus sublimioribus iudicij, ac rationis sunt dediti, maiore atque altiore mentis impulsu incitati, qui à pueris manuaria illa inepte faciunt, assequuntur tamen, quæ dicantur, prõptissime & acriter rationẽ colligunt: perpauci in utraq; re sunt boni: q̃uis qui sint eiusmodi, non desunt. Appositi sunt quidã ad certũ aliquod disciplinæ genus, ut Poetæ soluta oratione impeditissimi: uidi qui

Mutationes ingeniorum.

ingenij.

festiuissime narraret, absurde ratiocinaretur: ex rara quadam nota sunt, qui in omni pariter ingenij materia, non illa quidem chirurgica, sed ea quæ mentis agitatione constant ac indagine probari possint: quale Plutarchus Ciceronis ingenium fuisse perhibet. Spectantur rursum ingenia in materia atq; actione. Aliqui in nugis & rebus paruis sunt miri, captiosi, cauillatores, argutuli: in magnis, & solidis nihil efficiunt: ut qui in iocis dicaculi sunt, & promptæ dexteritatis, in seriis alios iam esse dicas: quod genus sunt poetæ quidam epigrammatarij, & scurriles homines: de quibus uetus fertur dictum, facilius scurram futurum diuitem, quàm bonum patrem familiæ. De hoc numero sunt, quorum ingenium uolat per summa rerum, & minutias quasdam dispicit, quæ alios effugiunt: ad intima uero & tanquam rei nucleum non penetrat: sunt acuti quidem, sed illorum acies acui est persimilis, quæ capillum unum latum in quatuor aut quinque fibras discriminet, non ut acies gladij, quæ solidam rem & duram discindat: gladij uero sunt similes, qui in iocis & leuiculis rebus nihil præstat, in seriis & solidis magni, uelut Demosthenes. Cicero in utroq; genere fuit admirabilis. Sunt qui perferre non queunt res graues, non adeo ex natura, uti ex delitijs: sicut Milesij, & Sybaritæ. Sic in artibus ac disciplinis ad alias facti sunt quidam, & appositi, ad alias minime idonei. Sequuntur quidam docentem expedite, ut ingeniosi, & modeste de se sentientes. Alij præcurrunt, & ex his inepte nonnulli, tanquam qui coniecturis ducuntur futilibus, quas ipsi habent pro firmissimis: nonnulli dexteræ ac feliciter, ut coniectores optimi: qualem fuisse ferunt Chrysippum, qui à præceptore nihil requirebat aliud, quàm dogmata, inuenturum se aiebat rationes quibus illa fulciret. Alienis inuentis bene utuntur quidam, ipsi nihil pariunt: quales sunt dediti imitationi, quæ uitiosa est, quum ibi sistit: quanquam in pueris ingenij signum esse Quintiliano credamus, utiq; quum bonâ exprimunt. Aliqui melius inueniunt sua, quàm utuntur alienis: ut acuti quidem homines, cæterum qui intelligẽ dis atq; scrutandis alienis nolunt animum adiungere.

Materia & actio.

Non

Non desunt, qui utrunque quum est opus efficiunt, quos in primo bonorum genere Hesiodus poeta collocat: hi sunt acuti homines, quique aliena studiose animaduertunt: in plerisque horum exempla possumus ad intelligendum ex oculorum intuitu sumere. Nam quemadmodum initio admonui, nihil est quod perinde ingenij rationem ac uim repræsentet nobis, ut oculus. Mores quoque uariant ingenia: multum enim in uim mentis constitutiones corporis efficiunt, ex quibus affectus nascũtur. Sed morum duplex est ratio, nam uel à natura accipiuntur corporis, uel à consuetudine. Affectiones animorum alij habent iritabiles, alij magis sedatas: & in his omnes quasi per uices dominantur, ac fæuiunt, in illis aliquæ tantum: in quibusdam ad bonum procliues, in quibusdam ad malum. Sunt, in quibus affectus aliqui uniuersi animi regnum usque eo occupant, ut ad se pertrahant, quicquid in animum subit: sicut stomachus uitiatus, quæcunque ingeras in noxium humorem conuertit: ita isti uel ad superbiam atque arrogantiam atque ostentationem detorquent, quos sub arbitris pudet discere. Sapienter Bion elationem aiebat esse impedimentum ad res magnas: uel reflectunt ad libidines & obscœnam cupidinem, uel ad suspiciones prauas, & finistras interpretationes. Nonnulli rectum habent ingenium aliquatenus, sed de repente consurgit ex transuerso affectus, qui illi uelut manum iniciat, & cogat de instituta uia flectere. Sunt quidam simplices, integri, recti: sunt uafri, obliqui: sunt qui perpetuo se occulunt: sunt qui obiecta materia continuo sese produnt. Apud quædam metus solus proficit, apud alia beneuolentia. Sunt sana, sobria, temperata. Sunt insana, furiosa. & hęc uel habitu perpetuo, uel interuallis: sunt mitia, sunt acria & uehementia, nonnulla etiam impotentis naturæ. Aliqua magnis & iustis de causis suscipiunt animorum motus, qui nominantur uiriles: sunt quæ exiguis aut nullis, sed tenui aurula mutantur, pueriles homines ac leues. O admirandum autorem tantæ uarietatis: tu qui solus hæc finxisti, solus nosti causas. Sunt quidẽ aliæ ingeniorum differentiæ. Sed hæc in præsens sufficiunt.

Mores ad ingeniũ.

Quomodo ingenium profe ret se.

ciunt. Puero adhibenda est materia, ut se ingenium motu, atque actione proferat. Nihil enim cuiusmodi sit natura, iudicari quiescens potest. Arithmeticam obiiciebat Pythagoras, quæ acumen exploraret: nihil æque mentis aciē patefacit, ut expedita computandi ratio: & ingenij tarditas, tarditate computationis arguitur, ut in nostris fatuis uidemus: & socordissimam Scytharum gentem supra quatuor numerum reflectere. Aristoteles est autor, ut nos supra decem. Idcirco inter Græcos sapientiæ sectatores fuere, qui hominem ea causa uocatum esse λογιστικὸν ζῶον existimarunt, quòd solus sciret computare. Nam ut apud Latinos, sic in Græco sermone λόγος & ratio est, & computatio. Memoriam signum ingenij Quintilianus ponit: quę duabus constat partibus, facile percipere, & fideliter continere: prius indubitatum est acuminis indicium, alterū capacitatis: sequetur postea paulatim iudicium: itaq; iubebitur ediscere, tum imitari, de quo supra dixi. Exercebūtur lusionibus, id etiam acumen retegit, & mores naturę potissimum inter ęquales & sui similes, ubi nihil finget, sed omnia exibunt naturalia: quippe concertatio omnis ingenium educit, ac ostendit, haud secus quàm excalfactio herbæ, aut radicis, aut fructus odorem, uel uim naturæ. Mandabitur ei per lusum munus regendi, ac imperandi. Magistratus, ut inquit Bias, uirum ostendet. Hispani haud absurde dignitatem & lusum coticulas esse animorum prouerbio dicunt. Alternis mensibus aut tertio quoq; congregati magistri de suorum ingenijs deliberent, ac decernant, paterno affectu, & seuero iudicio: & unūquemq; eò mittant, ad quod aptus uidebitur. Incredibilis per totum hominum genus utilitas sequetur, si id fiat. Nihil tum tractabitur praue ac sinistre à coactis, & repugnātibus, de quibus consilium est prudentis poetæ:

Memoria ingenij signum.

Tu nihil inuita dices factéue Minerua.

Omnia uero optime, & admirabili felicitate exequuntur ij, qui ad ea nati sunt, ac appositi. Nam quia ad opera minime congruentia inuita ingenia detrudimus, finistra ac detorta uidemus exire pleraq; omnia. Non oportet oculum ad frequentiam scholarum adijcere: quanto præ-

præstat parum habere salis sapidi, quàm multum insulsi? Quot philosophi contenti fuerūt exiguo auditorio, & apud hoc de magnis & præclarissimis rebus acutissime ac sapientissime differebant. Dominus noster quum Dei sapientiam & salutem mundo traderet, duodecim uirorum cohorte acquieuit. Sed nimirum tolle superbiam & quæstum, quantumcunq; auditoriū sufficiet doctori: non nego quin ad dicendum frequentia incitetur animus, sed aliud est dicere ꝯ docere: & in dicēdo nescio quibus nos à gloria uideo stimulis pungi. Verum de ingenio dubio aut etiam malo non est ilico desperādum, nec nimis tamē fidendū bono. Mutationis ingeniorum ac morum multa sunt exēpla & in ciuitate & in schola: sed uitio uoluntatis nostræ crebriores sunt in deterius. Nec idem est ingeniū non esse satis aptum, & esse deploratum. Sunt etiam nōnulla ingenia, quæ reiecta ad frugem aliquando pōst se recipiunt. Principio ex multis sijs destinet literis pater non unūquemlibet, ut ouum captum de cumulo ad assandum, aut frigēdum: sed sua & amicorū sententia maxime factum ad literas & eruditionem. Quidā quo nihil est magis ridiculū, ineptos mercaturę, aut militiæ, aut alijs ciuilibus munijs ad scholas mittunt, atq; initiari iubent: quodq; est grande nefas, Deo sacrant fœtum despicatissimū atq; inutilissimū: & putant ad res tantas satis habiturum iudicij ac mentis, qui ad minimas & leuissimas non habet. Destinato iam literis puero, ut pater de filio spem debet optimam concipere, ita præceptor de discipulo. Sed hoc erit discrimē, quod patris amor plerunq; est lusciosus, atq; etiam cæcus: præceptoris charitatē acutissimos habere oculos conuenit. Deductus ubi fuerit ad scholam, nullus erit deploratus adeo, ut euestigio expelli oporteat, quo minus conentur illum refingere in melius, si non ad literas, saltem ad mores. Omnibus initio statim fundamē ta sunt tradenda pietatis nostrę, ut noscat se, quàm est infirmus, & pronitate naturę malus: ut nihil nec sit, nec possit, nec ualet nisi ope Dei: illum implorandum creatorum absq; eius auxilio. Quanta sit cæcitas & fraus in

Pietatis fundamēta statim initio tradenda.

animis uulgi iudicantis de bonis ac rerum æstimatione. Integræ opiniones in uacuum pectus instillandæ. Nos inimicos Dei reconciliatos illi esse per crucem filii eius. Deum ut potentem metuat, ut conscium uereatur, ut datorem ac beneficum amet. Nos ad hæc exponenda libellum conscripsimus, cui titulum fecimus de introductione ad sapientiam: & præceptori facile erit eiusmodi flosculos ex philosophis & sacris autoribus tanquã è pratis uernãtiss. in usum discipuli decerpere: faciat ut sæpe numero recordetur bellum esse hanc uitam perpetuum, sæuum, irreconciliabile: affectus animi contra rationem accinctos semper ac paratos in acie stare, qui si uincant, acerbissima sequetur in homine pernicies: itaq; multa sunt subinde aduersus eos dicẽda, multa facienda, ne cogant uires. Dici non potest, quot prauas affectiones pueri imprudentes hauriant, nihil existimantes inesse flagitij: at eas quum notiores iam conantur depellere, difficile admodum suscipiunt negotium: egerunt enim radices, & crebro suppullulant. Et quandoquidem assueta omnia sunt iucunda, quæ uecordia est, & quàm perdita dementia non assuescere optimis? præsertim pari in bonis & malis labore, sæpe etiam minore in rebus bonis: qui etsi sit maior, certe tanti est honestatis pretium, quę petitur: & per assuefactionem benefacere ex usu in naturam uertit. Sciant pueri deum esse præmium omnium rectefactorum, eiq; mentes & cogitatus nostros esse perspicuos: ut quantum per ætatem dabitur, consuescant nihil propter humanam mercedem agere, sed propter diuinam illam sempiternã. Post hæc uideatur, qui apti sint eruditioni, qui secus. Inepta sunt ingenia, hebetissima, absurda, præpostera. Mira dictu res atq; adeo etiam misera ingenia humana in uilioribus artibus & abiectis facilius ad frugem bonam euadere, quàm in liberalibus & præclaris. Nam in mercatura, in fabrili exercitio, uel textorio, denicq; in chirurgicis & sellularijs artibus pauciores uidemus operam ludere, quàm in studijs doctrinæ. Quid dicemus esse causæ? an quòd in humilioribus curis ingenium non tantopere infestatur ab affectu, qui grãdibus, & pulchris demum studijs repugnat, an quòd non

Quę ingenia inepta literis.

non perinde in leuibus & expositis laborat mens, atque in reconditis ac excelsis: ut in illis per decliue uideatur deuolui, in his ardua scandere. Quòd si percipiendæ eruditionis curam excusserit, tanquam soluta & uaga continuo degenerat in uoluptates, & alios animi motus indecoros. Nec idonei sunt, qui uitijs naturæ tentantur: ut furiosus, aut demens: hi sui experimentum haud ægre dabunt, mittendi ubi coërceantur metu & plagis. Corruptæ indolis puer, aut corruptor corrigendus antequam admisceatur puerorum consortio. Ingenia uel acie nimis delicata & tenui, sed non solida, uel captus angusti meliora sunt non fatigata & obruta literis: sicut non est adhibendum scalpellum scindendo ligno, nec debilis oculus intento aspectu fatigandus. Sunt qui uno tempore literis non sunt apti, alio sunt, & uice uersa. Vafro atq; impostori aut omnia ad suspicionem prauitatis inuerrenti satius est non commendari peritiam, quæ in illo foret instrumentum multorum scelerum. Quem natura pudet discere, non semper est ineptus, sed parum discet: hic sæpe est de ignorantia conuincendus, & pudefaciendus, ut uelit doceri. Si ne sic quidem retundatur arrogantia mittendus est ad artes, quarum ignorantiam non queat occultare, & sit ei necessum uolenti nolenti discere: hoc audiente superbia est crebro uelut res stultissima confutanda, & castiganda. Contemptores magistrorum procacissimi sunt, aptiores aratro, quàm libris, & agro ac syluis, quàm cœtui hominum. Quem tandem reuerebitur, qui magistrum non uereatur animi uelut alterum parentem? Ludibundus puer reuocandus, non expellendus. Ex cæteris ingeniorum modis & quasi formis alia aliis sunt disciplinis congruentia, uti post demonstrabimus, nullum certe erit quod inutile sit saltẽ linguis discendis. Hucusq; uelut parabat puer sacris atque initiationi literarum. Iam admittitur ad mysteria. Magistri erga discipulum affectus erit patris, amabit uere atque ex animo tanquàm fœturam: an uero plus in homine gignit, qui corpus, quàm qui animum gignit? tanto scilicet præceptor est parens uerior, quanto uerius ex homine est animus, quàm corpus

Magistri affectus.

pus: non enim ex corpore homines sumus, quod cum brutis habemus commune, sed ex mente angelis, & deo simillima. Ea de causa Alexãder Macedo plus se Aristoteli debere profitebatur, quàm Philippo: ab hoc se habere corpus, ab illo mentem. Apostolus Paulus quos ad pietatem adduxisset, genuisse se ait in Domino. Sed erit paternus hic amor non cæcus, uerũ uidens, & quidẽ acute: ut oĩa quæ sunt in discipulo uel confirmãda, uel mutãda atque emendanda circunspiciat. Pueri persuasum habeant, quæ sunt in scholis accepturi, cultum esse animi, id est patris nostri melioris ac immortalis: eum cultum à Deo esse humano generi maximo munere ac patria indulgentia traditum, nec ab alio dari potuisse, nempe rationem ac uiam, qua deo placeant, & ad illum perueniant, in quo est extrema beatitudo: sic fiet ut eiusmodi cultum & ut sibi necessarium ament, & ut sacrum ac cœlitus missum reuereantur, ac adorent, tum in scholas tanquam in templa uenerabundi introeant. Quocirca quantum præstari poterit, dabũt magistri operam, ne gymnasia sua uel uilescere sinant lusibus, uel contaminari flagitijs. Magistros non aliter amabunt, colent, suspicient, ac ministros munerum DEI, & genitores animorum. Amorem facile magistri conciliabunt commoditate morum, reuerentiam uero utilitate præceptorũ, & uita incorrupta. Credibile non est quanto opere affectus hi institutoris ac discipuli ad recte tum tradendam, tum percipiendam eruditionem ualeant. In præceptione artium multa experimenta colligemus, multorum usum obseruabimus, ut ex illis uniuersales fiant regulæ. De quibus experimentis si sint quæ cum norma non congruant, signanda est causa, cur id fiat: sin ea nesciatur, & pauca sint, quæ non quadrent, annotanda sunt: sin plura sint, quàm quæ congruant, aut parum numero non statuendum de eo dogma, sed id transmittendum admirationi posterorum, ut ex admiratione, sicut fieri consueuit, philosophia nascatur. Artes omnes: quæ ad aliquid uel agendum uel faciendum pertinent, optime ex illorum actionibus atque operibus colliguntur, qui natura, studio, usu fuerunt instructissimi.

Pueri affectus.

simi, ex quibus natas esse artes declarauimus: qui egerunt quidem sine arte, sed maiore quadam naturæ ui instructi, aut diligentia & usu adiuti. Sic ex CICERONIS usu ac Demosthenis præcepta rhetorices petuntur, ex Homero & Virgilio poesis. Sed ei qui de quaque arte commentatur, & præcepta format, subinde est oculus ab experimentis & usu ad naturam ipsam reuocandus, ut exactissima tradat magis quàm consueta: quod CICERO in optimo oratore instruendo facturum se præfatur. Exemplar enim absolutum est in natura, quod tantum quisque exprimit, quantum ualet ingenio, aut diligentia: alij plus alijs, nemo plene ac perfecte. In præceptis artium ordo est res ad docendum efficacissima, ut facilius auditores tum percipiant, tum retineant: ducuntur scilicet rebus ita dispositis, & dum posteriora quasi ex prioribus uidentur nasci, accipiuntur omnia pro certissimis. Sed quis sit ordo, & qua utendum in artibus oratione, in libris de dicendo exposuimus. At quãdo pietas est, quò referuntur omnia, meminerit magister, quicquid exhibeat, Christianũ se esse, ut quod bonæ menti sit contrarium, auertat, tegat, & subinde aliquid dicat, moribus conducibile. Poëtæ medio opere fabulantur, etiam quum de seriis agunt, sicut Virgilius & Lucanus: ne lectori excidat, poetas esse illos: nobis uero num non subinde succurret, nos esse CHRISTO adiuratos? Auctoritas sanctarum literarum magna cum maiestate in auditorum pectora imprimatur, ut quum ex eis aliquid audient, deum ipsum præpotentem audire sese arbitrentur: illinc nonnulla delibabit magister tanquam ad morbos remedia, quantum quidem uidebitur sufficere: in quo opus est iudicio, ne parum adhibeat conuenientia, neue illa quæ intelligentiã illius ætatis excedant. Quod si Plato, Aristoteles, Xenophon, Cicero, & alij philosophi ad confirmationem suæ sententiæ ex Homero & cæteris uatibus testimonia desumunt, quanto congruentius est nos ab oraculis dei non testimonium solum, sed supremam autoritatẽ repetere, in qua falli non poterimus, quum ab infallibili sint sapiẽtia profecta. Sed quãuis in tradenda arte perfectis-

Ordo præceptorũ.

Autoritas sacrarum literarũ.

nota

fectissima semper atque absolutissima sint proponenda, in docendo tamen ea sunt ex arte præbenda auditoribus, quæ illorum ingenijs competant: artifex enim summa contemplari debet, & ea in canones deducere, contendat unusquisque assequi: præceptor uero in schola auditorium suum debet spectare, non ut ab arte deflectat, aut falsa tradat pro ueris, sed ut congruentissima captui suorum: utrumque diuinum illum artificem ac magistrum præstitisse sacra Euangelij historia declarat.

DE TRADENDIS DISCIPLINIS LIBER TERTIVS.

PRIMA in homine peritia est loquendi: quæ statim ex ratione ac mente tanquam ex fonte profluit. Idcirco bestiæ omnes sicut mente, ita & sermone carẽt: est etiam sermo societatis humanæ instrumentum, neq; enim aliter retegi posset animus tot inuolucris & tanta densitate corporis occultus. Ac quemadmodum mẽtem munere habemus dei, sic etiam loqui naturale est nobis, hanc uerò linguam aut illam artis. Itaq; & domi à parentibus, & in schola à præceptore danda est opera, ut patriam linguam pueri bene sonent, quantumq; ætas illa patitur, sint facũdi. In quo magno erunt parentes adiumento, si ipsi uel in filiorum gratiam curent, ut sensa animi sui castis uerbis & integra atq; apta oratione expromant, hinc ut idem nutrices, & nutricij faciant, & ij inter quos agũt, ne perplexe, absurde, barbarè loquantur: ne uitia oris habeant, quæ facile teneræ ætati adhærescunt. Chrysippus ea de causa etiam doctas uolebat nutrices eligi. Magni interesse ait Cicero, quos quisq; audiat quotidie domi, quibuscum loquatur à puero, quemadmodũ patres, pædagogi, matres loquantur. Non leue est hoc momentũ ad ad eas linguas discendas, quæ parantur arte: tum ad facilè cogitatus animorum & percipiendos alienos, & exponendos nostros. Sacrarium est eruditionis lingua, & siue quid recondendum est, siue promendum, uelut proma quædam conda. Et quando ærarium est eruditionis, ac instrumentum societatis hominum, è re esset generis humani unam esse linguam, qua omnes nationes communiter uterentur: si perfici hoc non posset, saltem qua gentes ac natio-

Sermo.

1. 2. 3.

Vna lingua.

ac nationes plurimæ, certe qua nos Christiani initiati eisdem sacris, & ad commercia, & ad peritiam rerum propagandam. Peccati enim pœna est tot esse linguas: eam uero ipsam linguam oporteret esse quum suauem, tum etiam doctam & facundam. Suauitas est in sono siue simplicium uerborum ac separatorum, siue coniunctorum. Doctrina est in apta proprietate appellandarum rerum. Facundia in uerborum & formularum uarietate ac copia: quæ omnia efficerent ut libenter ea loquerentur homines, & aptissimè possent explicare, quæ sentirent: multumq; per eam accresceret iudicij. Talis uidetur mihi Latina lingua ex ijs certe, quas hoīes usurpant, quæq; nobis sunt cognita. Nam illa perfectissima esset omnium, quorum uerba rerum naturas explanarent: qualem credibile est, fuisse illam, qua Adam singulis rerum nomina imposuit, hæc enim ueræ sunt rerum appellatiōes, de quibus in sacro carmine legitur: qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus illis nomina uocat, magnus dominus, & magna uirtus eius, & sapientiæ eius non est finis. Ad hanc sententiam pertinēt Cratylus Platonis, quem Aristoteles tamen aliorsum detorquet in libro de interpretatione: & hoc demum inuentum Pythagoras præter cætera eximiè admiratur. Sed ad Latinam linguam reuertamur: ea quoniam diffusa est iam per complures nationes hominum, tum artes penè omnes illius sunt literis mandatæ, est etiam copiosa, quia exculta, & aucta multis scriptorum ingenijs, sono insuper suaui, tum grauitatis cuiusdam nō ferinæ & agrestis, ut in alijs nonnullis, sed fortis & prudentis uiri in ciuitate bene instituta nati ac educati, nefas esset, non coli eam, & conseruari. Quæ si amitteretur, & magna cōfusio sequeretur disciplinarum omnium, & magnum inter homines dissidium atq; auersio propter linguarum ignorantiam. Quoniam quidem ut D. Augustinus inquit, mallet quisque cum cane suo uersari, quàm cum homine ignotæ linguæ. Ad dilatandam etiam pietatem utilissimum est homines mutuo intelligere. Vtinam Agareni & nos communē aliquam haberemus linguam: sperarem futurum breui, ut multi sese illorum ad nos reci-

Lingua Latina.

Genes. 2.

psal. 147.

Encomium L. Latinæ.

reciperent. Hæc eadem fuit causa, cur Dominus Apostolis suis donū linguarum contulerit: fides enim ut dicit Paulus, per auditum, cui lingua inseruit. Quocirca uehemēter cuperem ut in plerisq; nostris ciuitatibus gymnasia instituerentur linguarum, nō solum illarum trium, sed Arabicæ, sed earum etiam, quæ essent Agarenis populis uernaculæ, quas addiscerent non otiosi homines, ad gloriam inde captandam & plausum, sed ardentissimi zelo pietatis, parati uitam pro Christo impendere: ut eis instructi Christum illis gentibus annuntiarent, quæ paucissima ac nihil penè de illo audiuerunt. Expedit præterea linguam esse aliquam doctorum sacrā, quatres arcanæ consignentur, quas à quibusuis non cōuenit contrectari, ac pollui: & haud scio an conduceret secretiorem esse hanc ab illa communi. Quanq̄ in communi illa recessus sunt quidā per metaphoras, allusiones, ænigmata, & eiusmodi confirmationes dicēdi imperitis aut tardis hominibus inaccessi. Quibus de causis & rationibus addiscendus est Latinus sermo, & quidem exacte, ne corrumpatur. Nam corruptus continuo desinet unus esse, singulæ regiones habebūt suum: quo fiet ut homines nec mutuo intelligant, neque artes illas, quæ Latino sermone continentur: quod contigisse ipsi uidimus. Huic linguæ dabit operam puer, dum alijs percipiendis rerum disciplinis non est per infirmitatem ingenij satis idoneus: nempe ab anno septimo ad quintumdecimum: sed id præceptor ex cuiusque ingenio, & progressibus melius statuet. Si quis Latinæ linguæ Græcam adiunxerit, ex ambabus multa reliquarum artium semina accipiet, ut iam à linguis illis ad nullam artium rudis prorsum & nouus ueniat: quippe ab ijs autoribus sermonem hauriet, in quibus non sola erunt uerba, sed nec esse possunt: multa enim inesse ex alijs disciplinis conspersa est necessum: & eadem opera Græcam Latinamq; linguam cognoscet. Adde quòd Græca est erudita admodū, & locuples: & quemadmodū Latina lingua alias potest copia sua instruere, ac iuuare, sic Græca tum Latinā ipsam, tum alias quoq; auget, & adornat: estq; perfectioni latinitatis necessaria, non secus quàm Latina Italicæ, aut Hispa-

Actor. 2.
Rom. 10.

Linguadoctorum.

Græca lingua.

Hispanæ: nec ullus absolutè fuit Latini sermonis peritus, nisi & Græco imbutus: ex sermone enim Græco Latinus, ex Latino Italus, Hispanus, Gallus manarũt: quibus olim natiõibus Latina lingua erat uernacula. Itaque usu deprehendimus Latinam linguam fœcundiorem ac facundiorem ex Græca fieri, ex Latina reliquas Europæ, sed potissimum tres illas, quas modo nominaui: quas maxime expediret Latino sermoni assuescere, tum ut eum ipsum & per eum artes omnes probè intelligerent, tum ut sermonem suum patrium ex illo uelut aqua copiosius ex fonte deriuata puriorem atque opulentiorem redderent. Quid quòd multa sunt Græcis literis memoriæ mandata in historia, natura rerum, moribus priuatis & publicis, medicina, pietate, quę de ipsis fontibus & facilius hauriuntur & purius. Si quis propter uetus testamentum Hebręam uelit cum his coniungere, nihil impedio, his legibus, Si satis putat fore temporis ad omnia, si se incorruptè eam accepturum confidit: nam audio multa esse à Iudæis in suis codicibus deprauata, partim consulto Christi odio: partim inertia, dum toties mutant sedes, nec uacat iustam operam in literis ponere. Certe si duos Hebręos de eodem loco cõsulas, raro consentient. Et Latinam linguam exactè uelim pernosci, hoc enim ad conuictum & ad artes omnes expedit. In Græca magni sunt labyrinthi, & uastissimi recessus, non solum in dialectis uariis, sed in unaquaque illarum. Attica & atticæ proxima communis maximè sunt necessariæ, propterea quod & sunt facundissimæ atque excultissimæ, & quicquid Græci habent legi ac cognosci dignum istis dialectis est consignatum: reliquis utuntur autores carminum, quos non tanti est intelligi, præsertim quum non in dialectis modo, sed in appellandis rebus & colore loquendi tantũ sit inter orationẽ numeris solutam & astrictam discriminis, ut non uideatur esse eadem lingua: nec immerito Antonius Ciceronianus poetas ait non ausum se attingere tãquam aliena locutos lingua: tametsi ex poetis quoq; optimi, & quos operæprecium sit legere Attici sunt Euripides, Sophocles, Aristophanes, & quod Menãdri est: eliquũ.

Hebræa lingua.

Dialecti.

Si quis

Si quis tamen ingenio ac memoria sit præditus, adiutus ætate ac otio, instructus diligentia ac studio, huic nihil uelim negatum: imò hunc tam feliciter paratum ad capessendum linguarum & artium omnium laborem impendio exhortor. Si ad literas aliquis uel serior uenerit, uel occupatior, uel ingenio aut memoria defectus, huic Latinus sermo suffecerit. Nihil est enim ostentationi dãdum, quæ præclaros uirtutis fructus tanquam pestilenti afflatu corrũpit, sed usus ac necessitati. Nec mihi exẽplum quis adduxerit M. Catonis Censorij, quẽ ad Græcas literas natu iam grandem uenisse tradunt: utiq; non ad elementa & prima exordia sermonis, sed ad lectionem autorum: declarant hoc ea, quibus Cicero facit illũ loquentem in dialogo de senectute. Nam quum ex pręcipuis Græciæ scriptoribus sententias quasdã desumptas attulisset, quæ intelligere non poterat, nisi sermonis illius bene gnarus, subiungit: Græcè studeo, ut his utar, quibus uidetis me nunc uti. In sermone qui ore totius populi teritur, nihil necessum est artem aut regulas formari, ex populo ipso promptius ac melius discetur: quã quam sunt nonnulla à doctioribus ex analogia obseruata, ut in Po. Ro. etiam tum quum illi rerum domino sermo hic Latinus uulgaris esset ac patrius. Sed in quocũq; alio ascititio qui iam nullius est gentis, omnino formulæ sunt opus ne fallaris, neu loquaris uitiosè. Nam quũ sermo in hoc sit paratus à natura, ut intelligare, & uicissim intelligas, grammatica hoc præstabit, ut ea deuites uitia, per quæ efficitur, ut nec te alij intelligãt, nec tu alios. Qui enim probe loquuntur Latine aut Græce, probe inter se intelligunt, cõtrà autem qui perperam: ut barbarissans Hispanus barbarus est barbarissanti Germano, & hic uicissim illi. Ars grammatica ex notioribꝰ, ut aliæ oẽs, tradenda. Principio ostendenda uocaliũ simplicitas. Tum compositio consonantium, quæ ex uocali fit, & sono quodam incondito ac imperfecto, hinc syllabæ, postea cõsuefactendus est puer expeditè, ac suauiter appellare literas, atq; eas coniungere. Iam ruditer ex analogia significationũ monstrabis, quæ dicantur noĩa propria, coĩa, substantiæ, adiacentis: hinc uerba, participia,

NB.

NB

Ars Grammatica.

T pia,

pia, pronomina. His addetur cõfusa aliqua aduerbiorũ ratio, itidem aliarum partium orationis ex significatio nibus ut prius. Hic inflectat nomina, post uerbum unũ, deinde alia uerba. Tum incipiet substantiuum, & adiectiuum compingere, nomen & uerbum. Succedent inflexionum regulæ, postea generis, inde coniugationũ uerborum. His omnibus rite perceptis, dabitur ei in manus libellus aliquis Latinus solutæ orationis, iucundus, facilis, sermonis terſi: condiscet initio illius ordinare uoces, ut uocatiuus sit primus, tum nominatiuꝰ, hinc uerbum & alia, qui ordo nominatur: est enim is maxime naturalis, & simplex, quiq; præstat, ut confuse ac permiste enuntiata, facilius possint capi ad eum ordinẽ redacta: quod etsi minus pueriliter q̃ magistri ludorũ triuialiũ, faciunt tñ Donatus, Seruius, & alij Græcorũ ac Latinorũ expositores. Post hęc quasi deliniamẽta à capite rursus danda exactius omnia & accuratius: in quo multũ artis expressit Theodorus Gaza Aristotelicam quandã præcipiendi rationem secutus. Itaq; plenius de octo orationis partibus dicetur: hinc exponetur syntaxis, adiungeť Latinus aliquis autor paulo difficilior, & solidior, qui linguam uberiorẽ possit atq; excultiorẽ reddere nõ in singulis modo uerbis, sed in coniunctione & compositione: postrema succedet tractatio de prosodia, cui adiungetur enarratio poetæ alicuius. Cognitionem hãc artis doctam uolo esse magis quàm anxiam & molestã: nocet enim ut regulas negligere, ita illis nimium inhærere, atq; affigi: tametsi tolerabilius est malum nimiæ diligentiæ. Studium Græcitatis Quintilianus iubet Latinis literis præponi: Sed in pueris, quorum sermo naturalis esset Latinus. At quando is iam nobis paratur doctrina, econtrario est agendum, ut cum Græcitatis rudimentis exactior Latinæ linguæ disciplina procedat: ut si quis attentius inspiciat, similes prorsum comperiat esse meam & Quintiliani instituendi rationes. Nam pueris olim, quum primum ad scholam uenirent, multa erant iam in sermõe Latino domi cognita. Post hæc grauiores Latinæ linguæ autores, annotatis tropis, ac schematis exponantur, & maiora iam pueri exercitia loquen-

loquendo atq; scribendo obeant. Quibus incipiat aperiri philologia, id est cognitio aliqua rerum: nempe tẽporum, locorum, historiæ, fabulæ, prouerbiorum, sententiarum, apophthegmatum, rei domesticę, rei rusticæ: gustus etiam quidam ciuilis ac publicæ, quæ omnia maximam illorũ ingenijs lucem inferent. Latina uolui prius imbibi, ut magis hæreant, quorum magis indigemus: & sonus ac sermo uniuersus, plane Latinus sit, non gręcissans. Quod si hoc de lingua Græca dico Latinæ tantopere uicina, imò uerius matre, apparet profecto, quid existimari uelim de Hebræa, quæ horrore illo soni, tũ phrasi tota tam dissona est ab harum utraq; . Circa hæc quæ grammatici munus esse dixi diligentiam uelim adhiberi: desidia enim artes omnes perdidit: dum modo ne studium sit immodicum, ut ingenia nugis obruat, melius alijs rebus & cum maiore fructu uacatura: quod uideo etiam Fabio Quintiliano probari. Sed habeatur in studio delectus, ut prima cura sit circa uerborum significatus, & loquendi formulas, proxima circa intelligentiã autorum non tam in rebus, quàm in sententia dicti: ut assuescat puer illorum sensa eruere, quæ obscure dicuntur ac perplexe: in quo exacuitur iudicium. Tertia circa sententias sumptas de uita, quæ γνῶμαι dicuntur Græce: tum dicta præclara, & prouerbia: quarta circa historias, postrema & leuissima circa fabulas. Ludi literarij magister ab ijs uitijs erit alienus, quæ adferre secũ solet artis grammaticæ lõgum exercitium. Nam quod in ludo inter pueros desident ad ineptias & puerilitates tanq; contagio pertrahuntur, grauitatem ac moderationem omnem amittunt. Et dum in uitia puerorum cogũtur animaduertere, quæ sunt innumera, & subinde rescentia, nec ea stomachus uirilis potest cõcoquere, cogũtur prope fæuire, atq; efferari: & in illud ceu pistrinum detrusi communi sensu multũ minuuntur: unde magna in illorum uita & consuetudine existit difficultas morũ atq; incommoditas. Festiue qui dixit mirandum non esse Grammaticos ijs esse moribus, quos à primo statim Homeri uersu trahant, μῆνιν ἄειδε θεὰ. Iam ut nemo in schola contradicit præceptori, induunt supercilium at-

Ordo studij.

Vitia grammaticorũ.

que arrogantiam, & iniquissime ferunt repugnare sibi quenquam: itaque in sententia pertinacissime perseuerant, ne quid decedat autoritati, si cesserint: nam corona, quæ ferè constat ex pueris, non pro bona causa pronuntiat, sed pro inuicto. Quid quòd se magnos sperant fore lacessendo, atque mordendo omne hominum genus: uidelicet agitur res puerorum iudicio, aut certe uirorum puerilium, quibus satisfacere magister laborat, ut retineat frequentiam: at qui puerili sunt ingenio antisophistam maledictis obrutum derident, & contemnunt, & insequuntur ut canem fugientem reliqui: quasi ea in illum cadant conuitia, in quemcunq; effundantur. Ad hæc ex regno illo & sæuitia puerili minas illas & terricula, & maledicta scurrilia in colloquia & scripta transferunt: nebulo, tenebrio, scelerosus, error fuste eluendus, monstrum maioribus hostijs expiandum, cerebrum in Anticyram mittendum: qui tanti & tam atroces tumultus de syllabula praue scripta excitantur, aut de historiola aut fabella non usquequaque narrata exacte, ut non immerito Ausonius dicat felicem grammaticum nec esse ullum, nec unquam fuisse. A quibus omnibus magno & accurato studio prudens magister abstinebit: assuescet comitati, atq; humanitati: intererit colloquijs & congressibus hominum moderate ac commode: & quantum poterit à pedore illo sese uendicabit non discessu corporis, sed morum cultura diligenti. Præstabit se incorruptum & sanctum, affabilem discipulis, ut patrem, nõ dissolutum ut sodalem. Eruditio eius erit ampla, accurata, diligens, pura in ijs, quæ diximus: modo eodem ordine, ut primas partes obtineant sermonis uocabula, secundas intelligentia autorum, & ita deinceps: memoria uerborum ac rerum fœcunda & felix, quam uegetabit cura, & assiduitate ediscendi. Magnam breui tempore in animos audientium eruditionem instillat præceptor, qui in illa uastitate scriptorum tanquam domi suæ uersatur, nõ ut peregrinus singula magno labore scrutans, quo aliquid unũ inueniat, sed ut dominus, qui quo quidque loco sit repositum nouit, paratum q; & ad manum habet, quum res poscit: qua potissimum

simum facultate Rhemnius Palæmon princeps grammaticorum est habitus, & uehementissime ætati suæ placuit, quum alioqui multis esset flagitijs intolerabilis. Non tam nefas esse ducet aliquid ignorare in fabulis ac nugis, quod non modo in rerum naturam peccatum nõ est, sed nec in artem: cuius generis sunt, quænam fuerit Aeneæ mater uera? quæ Anchisæ nutrix? quænam Penelope, ex qua Mercurius Panem procreauit? quod Achilli inter puellas nomẽ? & alia quibus Tyberius Cæsar grammaticos exercere erat solitus: de quibus otiosus ille Dydimus in immenso illo uoluminum suorum aceruo disputauit. Imò uero sicut in ciuitate aut domo bene constituta flagitium admittit magistratus uel paterfamilijs, qui locum malo & inutili homini relinquit, quem posset occupare bonus: Sic delictum est, si in ingenio ineptijs illis locus tribuatur, in quo reponi possent alia profutura: male agitur cum literis, & peracerba crux studioso labori figitur, si hæc quoque ex eruditione esse existimentur: profecto miseri sunt grammatici, qui hæc exquirunt. Vrbane Virgilius, qui quum rogaretur, quid sibi uellent illa ex tertia ægloga:

Dic quibus in terris & eris mihi magnus Apollo,
Treis pateat cœli spacium non amplius ulnas,

crucem se eo loci grammaticis defixisse respondit. Vernaculam puerorum linguam exacte cognoscet, ut commodius per hanc & facilius eruditas illas tradat. Quòd nisi in lingua patria aptis & proprijs ad eam rẽ de qua loquitur, utatur uerbis, fallet subinde pueros: isq; error adultos iam & grandes pertinaciter comitabitur. Quid quòd pueri nec suam ipsorum linguam satis intelligunt, nisi explicatissime singula dicantur. Teneat memoriam omnem uetustatis linguæ patriæ, & cognitionem non uerborum modo recentium, sed priscorum quoque, & quæ iam exoleuerunt: sitq; uelut præfectus quidam ærarij linguæ suæ: nam ni ita fiat, quum unaquæque lingua mutationes crebras recipiat, libri ante centũ annos scripti non intelligerẽtur à posteris. Qua de causa multa in duodecim tabulis M. Ciceronem, & magnos iuris cõsultos fugiebãt: multa etiam quotidie in linguis

Ignorare aliquid nefas nõ ducet grammaticus.

Vernaculam linguam puerorum cognoscet.

uulgaribus fiunt ignota. Habebit amplam & copiosam uerborum Latinorum supellectilem, sed uere Latinorum, ut ab eo possint pueri tanquam ex fonte incorrupto haurire: ne cogat eos per ambages quæ uelint eloqui, aut quod est turpius atq; incommodius, digito indicare. Hæc quidem earum rerum, quę sub sensus ueniunt, appellatio necessaria est inter ponēdum prima rudimēta: illud tamen prouectioribus utilius, ut assuescant abstrusos animi cogitatus scite expromere, in quo uno sita est uniuersa eloquentiæ uis. Enarratio habeat multū facilitatis & lucis. Initio uerbis uulgaribus, hinc paulatim Latinis, distincta pronuntiatione, & gestu intelligentiam adiuuante, dummodo ne ad histrionicum deueniat. Quæ loca ex autoribus uel ad exemplum uel ad dicti sui corroborationem adducet, curabit quātum fieri poterit, ne sola habeant uerba, sed & sentētiolam quoq; aut rem aliquam ingenio uel uitæ conducibilem. Verborum quum significatus exponet, adferet de probatis autoribus dictum: in quo potissimum spectabit, ut uim uocis apertissime auditoribus declaret, tū si licuerit, ut aliquid habeat cognitione dignum: quæ si nō inueniat, utetur, quibus dabitur: ipse nōnunquam: ut melius ob oculos rem subiiciat, exemplū de suo finget, quod deformatum erit in speciem uel sentētiolæ, uel fabellæ, aut historiæ, aut prouerbii succincte comprehensi. Historiam aut fabulam inter prælegendum non ordietur à capite, sed quantum auditoribus ad præsentis loci intelligentiam erit satis: quod si prius illam audierint, paucis summonere suffecerit: quæruntur tamē interdum amœna & decenti, & audienti diuerticula, ut historia, uel fabula leuādi tędii gratia fusius explicetur: quam in partem malim grammaticum peccare, quàm ieiunitate quadam: dum Stoico quodam more punctim res indicasse satis esse putat. Nomen uiri, si quod incidit, ex illis quos fama celebrauit, nēpe uel bellicis laudibus, uel sapientia, & cognitione rerū clari, uel etiam nobilitati fœdis facinoribus, ostēdet unde is natus, quibus parētibus, & aliqua ex eius laudibus attingentur præcipua, uel ea certe, quæ maxime ad propositum faciant: eodem modo de probro atq; ignominia. Tempora exhibuerit iā insignibus notis distincta, ut mox dicam: tum facile cui notæ uicinior fuerit, de quo loquitur, indicabit: urbs, mons, fluuius, fons quo loco situs, quātum à notabili loco distet: nempe ab Alpibus, à Pyrenæis, ab urbe Roma, Athenis, Rhodo, Hierosolymis, Nilo, Rheno, Euripo, supero mari, aut infero: quem uirum insignem ædiderit, quid potissimum pariat: tum si quid ad memoriam notabile in eo contigerit. Animans, aut planta, aut lapis breuiter describendus: & aliquid de illius natura & uiribus summum & ad cognoscendum pulcherrimum, annotandum si rarum sit, aut regioni nostræ ignotum, docendum ubi proueniat. Sententia quæ γνώμη dicitur exemplo aliquo adiuuanda, aut alia sentētia uel clariore illustrāda, uel maioris autoritatis fulciēda. Si quid sit in ea prauum, ad normam pietatis nostræ corrigendum. Prouerbii origo, & sensus germanus quantum fieri poterit, eruēdus: tū quis usus, simul dictum alicuius allegandum, qui appositissime, uideatur attulisse, & maxime in loco. De re altioris disciplinæ facilia quædā delibabit, & captui suorum adolescentium consentanea: tm̄ ut autori suo quomodocunq; satisfaciat: rēliqua difficiliora, aut altiore repetenda principio ad ipsarum disciplinarum traditionem remittet. Cōsilium autoris exponet: quod Donatus facit, licet in eo nimius: tum obscura scriptoris dicta per alia eiusdem similia, sed paulo lucidiora declarabit: quòd si eiusdem non habet, certè alterius eiusdē ætatis, aut proximæ: ut ostendat eam fuisse uel autoris sui, uel illius seculi rationem loquendi, aut sentiēdi. Ad quæ omnia exēplum meo quidem iudicio ex Seruio Honorato potest sumi: non disputo de ueritate dictorum eius, exponēdi artem & uiam in primis probo: eamq; pro lege instituē di propositam uelim esse ludimagistro: tametsi copiosiorem hunc esse & prolixiorem in enarrando conuenit, quàm fuit in scribendo Seruius: minutiora quoq; in auditorio consectanda, q̄ in libro cōponendo. Meminerit aptissimæ imaginis, quam de pucrili ingenio Quintilianus expressit, esse ea uelut uascula anguſti oris, quæ superfusam humoris copiā respuāt, sensim instillatam re-

Enarratio autorum.

cipiant

cipiant. Itaq; initio pauca & facilia obiiciet, mox consuefaciet pluribus, maioribus, solidis. Inter exordia subinde interroget, & eorum quæ audierint rationem reposcat. Nam magnopere expedit ea memoriæ affigi. Audiet puer attentus, & intueatur in præceptorem, nisi quum inspiciendus erit liber, aut scribendum. Norit sensum disciplinæ esse auditum, quæ animantes eo careant, disciplinæ capaces nõ esse: nihil esse uel prõptius quàm multa audire, uel fructuosius. Quæcunq; à docto re acceperit, credat esse mera oracula: & quia omnibus suis numeris existimabit esse consummata, & plena, uelit se multo huiusmodi artificis esse simillimũ. Platonis discipuli curuum eius dorsum referebãt, Aristotelis balbutiem: q̃ ea etiam pulchra & imitanda ducerent, quia magistrorum. Equidem imitationem uitiorum nõ probo. Sed malo ut uel uitia exprimant, modo cum uirtutibus, q̃ ut ne uirtutes quidem. Discet recte scribere, & celeriter: rectę scriptionis iaciuntur fundamenta, quum docentur legere: ut quæ literæ, quæ syllabæ, quas uoces siue separatę, siue cõiunctæ reddant probe atq; ad manũ teneant: & persuadeant sibi, quod reuera est, nihil ad amplissimam eruditionem perinde conferre, ut & multa & multum scribere, multum atramenti, & chartæ perdere. Itaque unusque puerorum habebit librum chartę uacuum in partes aliquot diuisum ad ea accipiẽda, quæ ex ore præceptoris cadent, utiq; non uiliora, quàm gẽmæ. In parte una reponet uerba separata, & singula. In altera proprietates loquendi atque idiomata sermonis, uel usus quotidiani, uel rara, uel non omnibus nota, atque exposita. In alia parte historias. In alia fabulas. In alia dicta, & sententias graues. In alia salsas & argutas. In alia prouerbia. In alia uiros famosos ac nobiles. In alia urbes insignes. In alia animãtes, stirpes, gẽmas peregrinas. In alia locos autorũ difficiles explicatos. In alia dubia nondũ soluta. Hęc initio simplicia ac uelut nuda, aliquãto pòst cõuestiet ac ornabit: habebit maiorẽ copiẽ, eodẽ referet tũ quę à pręceptore acceperit copiosius dicta & fusius, tũ q̃ ipse sua opera apud magnos scriptores legerit, uel ex alijs dicta obseruarit: & quemadmodum

Puer quomodo audiet.

dum in hoc suo ueluti calendario sedes & nidos habet quosdam, ita si uelit singulorum nidorum notas pinget sibi, quibus ea distinguet in scriptoribus, quæ in quenq; est locum relaturus. Prima ętate exerceatur memoria, quæ excolendo augetur: multa ei commendentur cum cura, & sæpe. Nam illa ætas laborem non sentit, quia nõ expendit: ita extra laborem omnem ac negotium dilatatur memoria, & fit capacissima: tum rudimentis imbuuntur tenera ingenia, quæ rudimenta quum sint fastidij plenissima, retineri tamẽ è re est, & imprimi animis: ergo quod uiris operę censoribus esset subacerbum, puerili ætati est etiam sæpenumero suaue: quare tunc sunt tradenda, à quibus uiri abhorrerent. Memoria duabus constat partibus, celeriter comprehendere, & fideliter continere: celeriter comprehendimus, quę intelligimus: continemus, quæ attente & crebro memoriæ mandauimus. Vtrunq; ordine adiuuatur, etiam ad ea quæ elapsa iam sunt reuocanda: in quo est illa recordatio, qua beluæ dicuntur carere. Quæ fuerint memoriæ credenda, in silentio alieno mandentur, nostro nihil est necesse: nam non raro tenacius infiguntur, quæ altius legimus: quemadmodũ audita de alijs melius retinemus, quàm à nobismetipsis lecta: & in altiore lectione duobus sensibus patefacimus ingressum ad animum intuitu & auditu. Quòd si cogitatio incipit digredi paruo murmure & reuocanda est prior, & quæ interpellat, excludenda. Ac quemadmodũ cibus paulo ante sumptus magis grauat stomachum, quàm auget uires, donec concoctus in uenas & corpus digeritur: ita lectio cõtinuo postquam est audita, parũ prodest quoad incipiat quasi in uentriculo confici. Quę sub sonum edisces, ea tibi de mane præsentabuntur à memoria longe promptius, q̃ alio tempore: dum ne cubitum concedas uel crapula obrutus & nimio cibo grauis, uel inedia absumptus & exhaustus. Vtilissimum est quæ memoria contineri cupimus, ea scribere, neq; enim aliter infiguntur stilo in pectus, quàm in chartam: uidelicet attentio in eo quod ipsi scribimus, diutius immoratur. Itaque magis suppetit tempus, ut illud adhæresçat. Quæ pueri de præceptore audi

Memoria

uerint, reddẽt primum uel condiscipulorum alicui prouectiori, uel hypodidascalo, postmodũ p̃ceptori ipsi: ne magistri uerecundia rudes ac infirmos confundat. Et à primo satis erit ad uerbum reddere: aliquanto post conferent similia nominibus & uerbis, quæ didicerint. Iubebuntur proferre, quid putent se ex præceptoris dictis annotasse, quod in usum suum uertant. Tum idem aliis uerbis mutabunt, & adferre paria tentabũt. Doctiores condiscipuli eadẽ que à præceptore sint audita, indoctioribus repetẽt, ac familiarius explanabũt, ut & exerceãtur doctiores, & indoctiores excitentur: facilius uidelicet attollunt se pueri ad intelligentiam æqualium, q̃ magistri: quippe parua & tenera citius apprehẽdunt, quo inuitantur, proxima, quã excelsa: quod in arboribus uidemus cõtingere. Loquẽtur primũ sua lingua, quæ illis domi est nata, in qua si quid peccent, emendabit præceptor: dehinc paulatim Latine: admiscebũt ea quæ de præceptore hauserint uel ipsi legerint: ut inter primordia mistus sit sermo in schola ex patrio & Latino: foris patriũ loquẽtur, ne omnino consuescant linguas commiscere, ac perturbare. Curabit institutor, quantum præstare poterit, ut pura sint uerba, & sermõis Latini propria. In hoc ut omni alio exercitio admonẽdi sunt tyrones, ut fidãt magis canonib⁹, q̃ usui uel iudicio suo, quę duo rudibus sunt infirma, & facile imponunt. Sensim accrescet eruditio, tum erunt prorsum Latini. Conabuntur sensa animi Latinis uerbis expromere: nihil est enim quod æque ad percipiendam linguam ualet, ut usus. Quod si quis loqui erubescat, huic linguæ est facundia desperanda. Qui post annum q̃ inceperit institui, Latine recusabit loqui, multetur pro ætatis ac conditionis ratione. Lapsus in re difficili, corrigatur, data uenia, modo proficiat emendatio, in re autem facili puniatur. Nauabit operam, ut effingat uerbis ac sermone tum præceptorẽ ipsum, tum autores eruditos, quos ei præceptor indicabit. Viros q̃q̃ doctos eiusdem magistri approbatiõe. Nam cum iis qui corrupte loquuntur, consultius est ea lingua sermocinari, ad quam non possit transire contagium. Et quandoquidem sermo est, hominibus ut mutuo inter sese intel-

ligant

ligant tributus facilem esse eum ac dilucidum cõuenit, nec interprete sit opus: claritas uero ex sermone ipso cõsiderabitur, non ex audiente: qui si sit linguæ ignarus, neq; nos dicentes assequatur, non protinus obscure erimus locuti: imò uero aperte ac facile, si & uerba usurpemus usu bene loquentium trita, & compositio sit diluci da, id est, naturali quodam ordine disposita. Quocirca uitanda penitus uerba uetustate desueta, dure translata, & longe, nouiter conficta, poetica, potissimum in Græcis, transposita, & traducta quò non oportet, seriem in longum dilatam. In sermone Græco, quandoquidẽ eum sumimus tantum ad cognoscẽdos autores, non perinde erimus de loquendo soliciti, ut de intelligendo. Si cui uero tantum uacat, et per ingenium licet assuescat eloquendi etiam facultati. Animaduertenda sunt in pueris oris uitia, ut corrigãtur: uelut quum uox est nimium gracilis, & tenuis literæ explicatio: quo uitio qui sunt affecti, ἰσχνοφῶνοι nominãtur, contrarium huic πλατισμὸς, quũ pinguis est sonus, & appellatio literarum crassior: quod in Sulpitio, & Cotta Lucius Crassus apud Ciceronem notauit. Si uerba ex gutture tanquam recondita depromant, ut Arabes & Hebræi, dicuntur λαρυγίζειν: quum in recessu oris uox auditur, est cœlostomia. Aristoteles tria facit uitiose loquentium genera: ἰσχνοφώνους, qui literam aliquam certam exprimere non ualent, quos Latinus sermo blæsos nominat. Ψελλοὺς, qui in pronuntiando literam prętereunt, seu syllabam, quos balbos, quibus Cicero distortos opponit ad Papyrium Pætum. Τραυλοὺς, qui hæsitantes appellantur. ὀρθοέπειαν est recta oratio, & uitiis carens pronuntiatio. Labdacismus fit & Iotacismus, quum literæ illæ ultra iustum decorem exprimuntur. Sunt literæ quibusdam nationibus peculiares. Vt p literam Erethrienses crebrò inculcabant, & Germani sibilum sigmatis. Quæ uitia sunt ex cõsuetudine, tolli queunt, quæ ex natura corrigi possunt, tolli non possunt. Sed certè licet usq; eo caute occultare, ne fœde existant. Videndũ ne pueri spiritum per raritatem dentium non recipiant, sed resorbeant, neu prœcipitanter consuescant loqui: neq; institutor ipse exemplo

illis

Oris uitia

Ne loquãt celeriter.

illis sit ad celeritatem sermonis rapidam, ac uolubilem. Sunt enim ludimagistri quidã qui se pro absolutis grãmaticis habitum iri sperent, si cursu quodam citatissimo uerba non proferant, sed effundant: quæ res magnã imprudentiam parit in uita, & plerunq; summum dedecus: non enim potest mens uolanti linguæ sensorum copiam necessariam suggerere, ita cogitur uel tacere turpiter, uel absurda et stulta effutire: quod si hęreat, nihil est deformius, quàm in cursu illo mora, & difficultas ei, cui omnia uidebantur esse plana, seu prona potius. Satius est ut tarditate, quàm celeritate in loquendo peccetur: in tarditate licet sæpe, quæ dicturus es præmeditari, in celeritate uix raro. Est tamen quiddam inter ea medium, quod consultissimum fuerit tenere: & expeditam quidem uolubilemq; loquendi rationem, etiam interim inconsideratam ut non improbarim in puero tanquam uirorem ætatis, ita quum incipiet adolescere, mitigabo, & reprimam, ne incogitata uerba & in labris nascentia consuescat funditare. Scribendi exercitatio plurimum confert: stilus inquit Cicero magister & effector dicendi optimus. Ergo postquam syntaxin didicerint, reddent uulgares orationes in Latinum, & has uicissim in uulgarem sermonem: sed eas perbreues, quibus addetur aliquid quotidie. Idem fiet in Græco: quanquam in his malim ut ex Græcis ad nos discant, quàm à nobis illuc traducere. Ad uertendum, probe uim linguæ utriusque necesse est ut interpres teneat: exercitatione tamen esse in ea oportet, ad quam transfundit. Sed nec integre uerba possunt transferri, quorum omnino ignoretur sensus: parũ conuenienter Aristotelis uolumina, qui philosophus non sit interpretabitur, nec Galeni qui non medicus. Exercebuntur itidem sententijs magnorum autorum difficilibus explanandis, intentione ad eam rem uehementer est opus, ideoq; excitatur, atq; acuitur ingenium, & iudicium fit uegetius. Mira dictu res esse nonnullos qui quod loqui sciant, idem ipsum scriptum si legant, non intelligent: quod accidit, uti ego quidem autumo, quia uagus animus ac sparsus satis habet ad loquendum intentionis, non satis ad intelligendum scripta: seipsum.

De transferendo.

ipsum enim recolligere & quasi cogere non sustinet. Accedet exercitamẽtis collatio scriptorum cum formulis, in quibus congruant, in quibus dissideant: nam uastus usus non potuit in regularum alueum cunctus corriuari. Scribent epistolam facilem, aut fabellam: dilatabunt exemplum, apophthegma, sentẽtiolam, prouerbiũ: soluent & diffundent carmen numeris astrictum, atq; eadem efferent absq; numeris: qua in re exercitauisse nonnunquam seipsum Crassus apud Ciceronem testatur: idq; Laurentius Valla & Raphaël Volateranus fecerunt Homernm uertendo. Quod tanquam puerile tyrocinium probo, tanquam interpretationem iustam tanti autoris non probo: præsertim quòd eo traductionis genere, maxima gratiæ pars præclarissimo operi detrahitur. Scribet in principijs pauca, accurate tamen, deinceps plura: compositio enim ab anxio labore nõ uenit, sed usu potius atq; exercitatione attenta & diligenti, ne initio subtilia nos effugiant, quæq; ad rem maxime faciant, quum non credamus. Conseruabunt quæ prioribus mensibus scripserint, ut sequentibus comparent, & profectum deprehendant, eaq; insistant, qua se profecisse intelligent. Non est statim puero ad scholam deducto disputandum: nam quid tandem dicet rudis oĩm? sed tacitus rationem scholæ consideret, sedulòq; contempletur singula: postmodum incipiet aliquid ab alijs condiscipulis sciscitari magis, quàm altercari, aut inquirere: hoc Pythagoras Samius reputans, annos aliquot iubebat puerum suum tacere, ne leuibus se quæstiunculis iactare consuescerent. Concertatiunculæ postq; fuerint concessæ, erunt initio crebriores, & de ijs quę audierint. Aemulatio enim illa commouet pueriles animos, nec finit otio obtorpescere. Idcirco Dominus tanquã pueros Iudæos prouocat, ut de regno cœlesti cum gentibus contendant, sicut est in epistola Pauli ad Romanos. Ergo pueri laude & præmiolis, quæ illa ætas capit, tum reprehensione, & obiectu æqualis melius dicentis sunt exrimulandi: prouidebitur tamen ne res longe in odia & rixas abeat: certabunt contente, sed citra acerbitatem: paulatim hi conflictus in studiorum collationem

Disputationes.

tionem uertentur, & motus illi puerilium animorũ sen sim ponent. Quandoquidem consultius est adolescentes nihil scire, quàm ambitionis & superbiæ mancipia fieri. Nemo nisi expertus, credat facile, qui & q̃ seui ac impor tuni affectus ab adolescentibus alantur inscĩs, tanquam uipera in sinu. Et puerili quidẽ ætati prœmiola, laudes q̃ tanq̃ lusus permittuntur, quę adolescentibus nugas esse pueriles demõstretur, haud secus quàm nuces, aut equos arundineos, uel ligneos, ut erubescant ipsi eadem expe tere, qui iam puritiæ nomen exuerunt. Præceptoris sententia atque usus multum proficient, ut illa uelint contemnere: nam quum ipse in ea inuehetur sæpe dictis

Collatio studiorũ. grauibus, & ostendet esse ridicula, tum uero uita sua, quæ dixerit confirmabit. Quæ porrò inter se conferent grandiusculi, hæc erunt ferè. Quàm conueniat canonibus cum usu, de autorum obscure ac intricate dictis, de explanatione sententiæ, prouerbĩ, apophthegmatis, fabulæ, historiæ, parabolæ: quæ origo illorum, quæ mens, quæ accommodatio: de nomine uiri, urbis, montis, fluuĩ, fontis, prouinciæ, animantis, stirpis, lapidis, metalli: de ui uocabuli, & eius origination: de prosodia eius, & orthographia, de loquendi formula, de structura, de lege carminis: omnia hæc quantum ætas illa ferat, & studiorum ratio. Et quando homo à natura nihil est edoctus, omnia ei sunt doctrina, labore, usu, diligentia excudenda: fallitur sæpe, & in

Correctio diuersum abit, quàm oportet: itaque correctio est omni tempore, omni ætate necessaria: nec debemus sinere, ut aliquid adhæreat uitĩ, atque inualescat. Sunt tamen nonnulla, quæ nondum capiet, ea in aliud tempus magister differat, prœmonitis tamẽ discipulis, non ideo approbari, quę faciant, quòd non reprehendantur, id enim condonari illorum infirmitati: Venturum tempus, quo opportunius patefaciat, cur displiceant. Nec desunt quę ad prœsens in pueris probemus, in utris iam & confirmatis reprobanda. Sed in percipienda eruditione aliquid forte expediat dissimulari, nec censeat culpam eis omnem præstandam, mores certè omni uitio immunes esse conuenit: non ut in ætate illa omnibus suis numeris ab-

ris absoluti sint, sed ne praui certè, atq; statim initio corrupti. Meminerit prudens institutor, quãtum inter exordientẽ, procedentẽ, & absolutum intersit: nõ id esse à puero incipiẽte requirendũ, quod à iuuene lõge in disciplinis, & formatione morũ progresso: nihil adeo esse prœposterũ, ut fructũ iam tum maturum exigere, quum arbores germinare primo uere incipiunt: ne irascatur, & succensẽat pueris, si non eadem præstent, quę iuuenes diu instituti, atq; etiã interdum, si Deo placet, idem ipse: quo quum nihil sit aliud dementius, non desunt tamen præceptores, qui id atrocibus minis, qui plagis, & uerberibus à puerulis efflagitent, ipsi uerberari digniores. Seruet in censura modum, ne uel se demittat, uel illos efferat: non franget acerbitate uerborum animos, nec seueritate confundet. Inter operis alicuius exordia, puta quum aliquid incipient Latine effari: aut stylum mouere, conniuendum est ad errata quędã, quæ spes sit paulatim posse emendari: etiam laudibus atq; approbatione tanquam subdito calcari excitandi ad cursum, ne si noui statim ac teneri irrisione præceptoris, aut sodaliũ pudefiant, desponde ant animos, priusq; perclitentur uires: nihil enim audebunt aggredi retardati eo metu, ne alĩs risum de se præbeant. Prouectiores nonnunquam de eo laudandi, quod institutor prœfertur, fore, ut quam doctè displiceat. Atq; id temperamentũ in emẽdando ac corrigendo seruabit, ut etiam si nõnulla parum exacta transmittat tacitus, nihil tamen affirmet ita esse, quæ à discipulis ipsis secus habere possit deprehendi: magnopere id autoritatis pondus eleuat. At uero quoniam ho

Castigatio. minis ingeniũ ab incitatis animi morbis ad peiora deprimitur, coercendus est inconsultus ille motus, & compescendus reprehendendo, castigando uerbis, & quum opus est, uerberibus: ut beluarum more reuocet eum dolor, cui ratio non est satis: tametsi liberalem hanc castigationem, quãtum fieri possit, esse malim, non asperam, aut seruilem: nisi eiusmodi sit ingenium, ut officĩ sui plagis sit tanquam mancipium admonendum. Pueris, & ĩs qui pueruli sunt natura non admodum sese magister familiarẽ prœbebit: de quibus illud est in comœdia:

Nimi

Nimia familiaritas contemptum parit. Erit ergo grauis sine acerbitate, & mitis sine dissolutione: non minabitur, nisi quum res flagitabit: nec conuitia ingeret in pueros, unde illis prompta ad maledicendum facultas atq; exercitatio: post minas nisi puer obtemperarit, uapulet, sic tamen ut tenerum adhuc corpusculum acriter in præsens doleat, nihil deinceps sentiat incommodi. Nullo modo ita se gerat, ut assuefaciat pueros minas aut reprehensiones suas contemnere: quas uelim ne extra tempus consumat, reseruet semper opportunitati, quæ rebus omnibus gratiam & pretium conciliat. Tum ne uelut callum obducant uerberibus. Grandiusculi coërcendi quidem rarius plagis, interdum tamen. Plerunq; uero metu ac reuerentia præceptoris, & grauium uirorum de academia, qui uelut testes adsunt, atq; spectatores uirtutis aut uitiorum uniuscuiusq;. Hinc respectu patris & propinquorum. Indicandum quanta sit in studijs dulcedo, quę uoluptates, quàm solidę, quàm perpetuæ, quàm diuturnæ, quibus nullæ omnino ualeant comparari: præterfluere reliquas omneis, & esse dilutissimas præ his: quòd sit etiam uiaticum senectutis rerum peritia: quantum ad uniuersam uitam præsidium, siue ornamentum quæratur rebus lætis, siue solatium afflictis: contrà quæ tenebræ, & quæ mala tam perniciosa ex ignorantia nascuntur: quas omnes ad res non poterit cuilibet non amplissima suppetere exemplorum cõpia. Subinde admonendi, ut quæ de moribus audiunt, ne ita accipiãt, ut historiolam quampiam, quã satis est audiuisse: hunc esse animorum pastum saluberrimum, concoqui & digeri oportere, & in animi substantiam cõuerti: quod ni fiat, ut cibum in corpore, ita res morales animo officere. Veniat illis crebro in mentem præsidentis mundo Dei, nos omnes uenturos per mortem ad eius tribunal, cui nemo excipitur: mortem ex æquo instare omnibus, minari omnibus, ubiq; præsto esse, ac impendere: eodem momento adolescentes & senes efferri. Habebit præceptor communes aliquot locos breues, & maxime efficaces aduersus singula uitia, quis illa ætas infestatur, quam instituendam ac formandam

Commendatio eruditionis.

NB.

dam recepit, ut adducat uitium uel in odium, uel in contemptum. Sed quatenus & animorum & corporum nostrorum uires non solum finitæ sunt, uerum imbecillæ admodum ac tenues, concedendæ sunt illis quædam refectiones ac reparationes, ut diutius labori sufficiant: alioqui exiguo tempore exhaustæ, nihil deinceps ualerent. Exercitamenta corporũ crebra sint in pueris, nam ętas illa incrementis indiget, ac confirmatione roboris. idcirco nec premendi sunt nimium, nec ad opus urgendi, sed permittenda laxamenta intentionis, ne studia odisse incipiat, priusquam amarẽ: sic tamẽ ut ne ad spurcas uoluptates delabatur, unde studia ipsa infestius oderit. Miræ libertatis est humanum ingenium, exerceri se patitur, cogi non patitur: multa ab eo facile impetres, pauca & infeliciter extorqueas. Lusus sint, qui honesta tem habeant cum iucunditate coniuncta, quales sunt, pila, globus, cursus. Si Cicero ciui suo honestos ac moderatos lusus præscribit, quanto magis philosopho à nobis præscribi par est: omnia fiant sub oculis seniorũ aliquot, qui illis sint uenerabiles. His lusionibus hoc fini dabitur opera, ut corpus uegetetur, nõ ut ferociat. Valetudinis ratio uniuersa eò pertineat, ut ualeat mẽs, & sit, quod ille potissimum à dijs precabatur, mens sana in corpore sano: tum ut reficiatur, & recreetur animus, quo ferẽdo sit oneri quotidiani negotij. Latine inter ludendum loquẽtur, statuta illi pœna ex ratione ludi, qui patrio sermone erit usus. Latine facile loquentur, ac proinde libentius, si omnino quæ ludendo sint dicenda, explicata habeãt à præceptore bonis & propriis uerbis: inuiti enim eloquimur, quæ nos improprie aut inepte dicturos metuimus. At quum tempus exercere corpus non sinet, aut quibus uel non licebit, uel non libebit, magno oblectamento erunt sermocinationes festiuæ & suaues: cuiusmodi sint fabellę, aut historiolæ, aut eiusmodi narrationes iucundæ, lepidæ, argutæ, facetæ: eódem referuntur dicta uel fuse urbana, uel breuiter salsa & ridicula. Permittendus interdum quoq; lusus foliorum longiusculus, qui ingenium & iudicium, & memoriam exerceat, quemadmodũ etiam latrunculorum,

Recreationes.

Lusus.

& acierum: habebunt porticus uel laxa atria, quibus se reficiant pluuio tempore. Prima ratio erit ingenij ac memoriæ, quæ nimia curatione corporis opprimitur. Sapienter quisquis dixit, magna cura corporis magna est animi incuria. Sic tamen ne corpus neglectum, squalore obducatur, ac sordibus, quo nihil sit ualetudini atque ingenio inimicius. Victus. Victus ratio & ad mentis acumen, & uigorem memoriæ plurimum in omnem partem confert, ut moderata sit, ut idoneis temporibus, ut congruens temperandę cuiusque institutioni, ne noxius aliquis humor radices agat in corpore: exucci humectantibus utantur, pituitosi calidis & arefacientibus: melancholici contrarijs naturæ illi, quæ extenuent spiritus ac hilariores reddant, quibus uinum paulo concedatur largius, quemadmodum Sapiens Hebræus consulit, dandum uinum mœstis: bilioſi refrigerabuntur, & tenuissimis spiritibus erunt crassiuscula tum ad ualetudinem salutaria, tum etiam ad cohibendam iudicij uim, ne subito in præceps feratur: quo uitio multum infestantur subtilia nimium ingenia. Adolescentes ne subducant se, nam uel potabunt, uel magnas sponsiones ludent, uel scortabuntur, ut cuiusque erit ingenij proclivitas. Hactenus linguarum institutio. Arbitror iam à me expectari, ut quibus ex fontibus hauriendam eruditionem hanc existimem, aperiam: faciam equidem pro uirili portione mea. Autorum differentiæ. Sed de autoribus tamen in universum quædam sunt mihi præfanda. Scriptores non sunt omnes eadem metiendi regula. Sunt, qui in tradendis suis ordinem quendam sunt secuti, & methodum breuem ac dilucidam, atque ad percipiendum facilem: hi sunt non modo relegendi, sed edisc endi quoque ad uerbum. Alij exacte quidem persecuti sunt susceptum argumentum, sed uel fusius tamen, uel perplexius, quàm expediat addiscenti: hic relegendus est quidem, non tamen perinde ut prior uersandus, & terendus manibus. Alios sufficerit legisse. Sunt quos nihil necesse sit legi, sed in bibliotheca tantum seruari ad consilium, quum usus poscat. A quibus autoribus abstinędū. Ante omnia arcendus puer ab autore, qui uitium potest fouere, ac nutrire, quo is laboret: ut lividi-

bidinosus ab Ouidio: Scurrilis à Martiale: maledicus & subsannator à Luciano. Pronus ad impietatem à Lucretio, & plerisque philosophorum, Epicureis potissimum. Gloriosulo non multum conferet Cicero, nisi ostendas, uel quo pacto possit quis semetipsum citra odium laudare, uel quemadmodum ne in maximis quidem uiris & omni penè laude maioribus gloriationem feramus. Veniat iam ad lectionem gentilium, tanquam in agros uenenis infames præmunitus antidoto, per pietatem homines iungi Deo: eam esse à Deo traditam, quę homines excogitarint, plena esse erroribus: quæ contra pietatē sint, ex uanitate hominū orta esse & impostu ris diaboli hostis uaferrimi: hoc sufficiet in genere absq; explicatione. Meminerit se per gentiles iter facere. i. inter spinas, inter toxica, aconita, & pestes præsentissimas, ut ex eis sola sumat utilia, reliqua cætera, quæ nec ipse anxie scrutetur, nec præceptor laboret explanando. Bene Laurentius Valla de uerbo quodam obscœno, ignorari malo, quàm me docente sciri: itaque auertat potius, quantum poterit longissime, & ad sensum magis syncerum traducat. Hæc præfati ad autores accedamus linguæ utriusque. In quibus sunt, qui oratione scribunt numeris astricta, alij soluta, quam prosam uocant, & pedestrem: priores poetæ nominantur, quorum concentus artis est musicæ, materiam nullam habent certam, sicut nec reliqua, quæ à Græcis ὄργανα nuncupantur, ut grammatica, dialectica, & ars dicendi. Magnum est in ea leuamentum animorum ex harmonia & concentu. Sed propter ea, quæ sibi prisci poetæ desumpserunt canenda multis in suspicionem ars uenit corruptelæ, quibusdam in odium quoque apertum ac professum: de qua quæstione tamets longa disputatio est, & uaria, tamen sententiam nostram aperiemus pauc eis. Equidem quod ad uersum attinet, dulces illos esse cēseo propter eam congruentiam, quæ est melodiæ cum animo humano, de qua dicebam modo. Sunt in uerbis si ue propris, siue translatis grandes, sublimes, splendidi, habent ingentium uirium argumenta, habēt affectuum admirabilem expositionem, quę energia dicitur: afflant

DE POETIS.

magno quodam & excelso spiritu, sicut & afflãtur ipsi, ut uel supra ingenij, ac naturæ suæ captum uideantur assurgere. Sed his tantis, & tam suspiciendis uirtutibus admista sunt uitia non parũ exitialia, partim picta atq; expressa, partim etiam commendata: quę sunt huius generis, uehemẽter possunt nocere, si quis habeat fidem dicenti, & nescio quo pacto impetrãt fidem suauitate uersus in pectora audiẽtium blande illapsi. Picta uero alia sunt animi, alia corporis. Animi non perinde nocent, nisi si addatur facientis autoritas, ac exemplum: quam ob causam pulsus fuit Homerus è Platonis republica, & Pythagoras uidisse se apud inferos illius animam retulit de arbore suspensam, & circundatam colubris ob ea, quæ de dijs finxisset, multo sanè incommodius accepta, q̃ Sylius Italicus, conspectam à Scipione Africano fabulatur: etsi potuit hoc quidem olim nocere, nunc non adeo potest, quum sciamus sceleros os ac facinorosos homines deos illos fuisse, calamitatem meritos non cœlum: possunt tamen lædere si addatur operę pretium, quod illo ex flagitio consecutus est quis, uelut imperium per fraudem, aut hominum cędem. Corporis uitia uel commemoratione ipsa mentes corrumpunt. Quærat aliquis quomodo igitur legendum? quomodo colligendæ salutares herbæ inter tot noxias? qua cautione inter spinas incedendum? An potius spernendi atq; abijciendi in totum? Plutarchus Cheronæus librum scripsit de lectione poetarum, in quo nihil agit aliud, quàm concinnare ac condire uenenum, quo minus fit fumentibus pestilens, ut quum periculosum boletum antidoto emendatur. Quid opus est? an non est consultius uenenum nullo modo attingi? & fortassis hoc in illis poetis præstiterit, atq; eo magis quòd exiguum certè adferunt adiumentũ siue ad artes, siue ad uitam, nec ad linguam quidem magnum. Doctè quidem præcipit Plutarchus, adde etiam prudenter, ut solet, quo si quis attigerit, minus lædatur: quanquam sunt non pauca, quæ antidotum afferunt infirmum, ut quum iubet admoneri pueros poesin esse picturam: quid tum? & illa ipsa pictura quã cernimus, si sit obscœna, præsertim subtiliter & ar-

& artificiose expressa num non animos cõtaminat? nec immerito eiusce modi & pictores & picturas sapientes homines de ciuitate uolebant eĳci. Tum addit poetas ipsos in rebus turpibus subsignificare neutiquam probare se illa: at non omnes, imò quidam aperte comprobant, ut Ouidius, Tibullus, Catullus, Propertius, Martialis, & eius notæ: alĳ obscurissime carpunt, ac improbant, & per nutus, quos intelligant perpauci. Iam uero sententijs turpibus opponendas præcipit honestas aliorum sententias, tum alios alĳs derogare ait fidem. Quid porrò facias, si bonæ sententiæ non sint ad manum? Quid quòd malæ sententiæ procliuitatem pro se habẽt naturæ nostræ ad malitiam? ut efficaciores sint, quàm bonę. Eò deniq; deducit rem, ut cõfiteatur, nocere lectionem poetarum, nisi cautissime utaris. Id si ita est, non uidetur attingẽda puero, quem illic Plutarchus instituit, sed iam grandiori natu, & sanis opinionibus imbuto. Quibus de causis ac rationibus sic uideri posset faciendum: Quoniam quidẽ in eis & dulcia, & pulchra, & magna, atq; admirabilia insunt multa, non tolli oportere, sed repurgari: non amputari affectum membrum, sed medicamento adhibito curari. Obscœna in totũ rescindantur, tãquam emortua, & pertractura in contagium quæ tetigerint. Scilicet intolerabilem faciet humanum genus iacturã, si ex spurco poeta partem abscindas noxiã? & id facias in libello, quod in tuo ipsius corpore facere non dubites, si res exigat. Detruncauit Iustinianus Cæsar tot iuricõsultos, & nefas erit ex Ouidio detrahi eos uersus, quis adolescens fit nequior? Imò uero amissa sunt tot philosophorum & sacrorum autorũ monimenta, & graue erit, ac non ferendum facinus si Tybullus pereat, aut ars amandi Nasonis? Vtiq; non de præsentibus modo, ac posteris præclare merebitur, sed de poetica arte, ac poetis ipsis, quisquis eam repurgationem erit aggressus: haud aliter q̃ de hortis, qui uenenis illinc erũcatis, solas reliquerit herbas salutares. Ita & ignominia erit poetis detracta, & malum uirus legentibus. Cætera autem quum pingent, sciant, qui legunt, picturas esse & hominũ sępenumero pessimorũ: quum deos audient,

cogitẽt hos esse reges: quum heroas, proceres: quum homines, plebem. Interdum deos putent accipi pro illa uĩ quæ illis attribuitur: ut Iuppiter Regni sit maiestas, Minerua sapientia, & consilium, Mars belli impetus, Mercurius interpretatio, Apollo dulcis quædam peritia, & lux mentis. Ipsis quoq; poetis fides eleuanda, multũ quidem ualuisse eos natura, ac spiritu, sed homines tamen fuisse mediocri iudicio, doctrina uero & usu rerum sępe nullo, aut certè perq; exiguo: tum animi perturbationibus obnoxios ac seruientes, uitiis inquinatos. Succurret fortasse alicui demirari, unde igitur tanta illorum autoritas non in uulgum solum, sed ad scholas etiam sectatorum sapientiæ. Cuius rei hæ sunt causæ: fuerunt primi & antiquissimi scriptores, ideoq; poetæ dicti: multũ uero ab omnibus defertur uetustati. Suauitas dictionis conciliauit fidem, quãdoquidem facilius credimus, quæ libenter audimus. Quisq; homines uiderent semina disciplinarum omnium in illorum libris esse sparsa, credidere absolutos eos esse in illis omnibus. Nullũ est enim humanum ingeniũ quamlibet socors, & ab institutione humanitatis remotum, quod nõ semina artium omniũ quędam à natura acceperit: siue re ipsa illinc sint ea, siue potestate, de quo non disputo. Id uero si imperitis & tardis hominibus cõtingit, quanto illis magis, qui ingeniorum essent prædити acumine atq; acrimonia. Idq; in nostris poetis experimur, qui carmina uernaculis linguis componũt, quos quum sciamus esse homines imperitissimos, tamen ea suis carminibus uidemus illos inserere, quę etiam ipsi admiremur, qui illos nouimus: & quibus indoctis aut ignotis facile persuadeãt se in omnium artium genere magnam & diuturnã operam collocasse. Aratum accepimus astrologię imperitũ, & Nicandrum Colophonium hominem ab agro remotissimum carmina illis de rebus ornatissima conscripsisse. Accedebat afflatus diuini numinis, quo credebantur instigari: ideo illorum dicta non accipiebantur aliter, quàm Dei per hominem ceu per fistulam loquentis. Philosophi uero receptа autoritate abusi sunt, ad persuadendum populo, quod uellent. Et quia inflammabatur illorum animus,

Vnde tanta poetarũ autoritas.

mus, longeq; ardore illo exerebat sese natura, quæ ex illis deprompsissent, putabant se tanquam naturæ doctrina comprobare. Sed dicamus iam de singulis nominatim. Ad formulas primorum rudimentorum habet institutor ex ueteribus Donatum, nouos autem Nicolaum Perottum, Sulpitium Verulanum, Antonium Nebrissensem, Aldum Manutium, Philippum Melanchthonem, sumet quem uolet, pares esse in tradendo uideo. De constructura indigemus exactiore aliquo opere, & deuincto numeris, quo melius commẽdaretur puerorum memoriæ. Nam quæ nunc quidem extant certè uel exempla sunt solũ absq; canonibus, uel canones à quibus excipiuntur plura, quàm ipsi comprehendant: opus esset ei, qui id uellet præstare lectione atq; obseruatione longa & diligenti autorum Latinæ linguæ: sed plurimum arbitror adiuuari posse sex libris Thomæ Linacrĩ de emendata structura, item Mancinelli thesauro, & libris de non uulgari literatura Lanciloti Passĩ. Interea tamen utentur pueri præceptis Antonĩ Nebrissensis, uel Philippi Melanchthonis: adiungent libellũ de constructione octo partium, qui nomine Erasmi circũfertur, quem Gulielmus Lilius peperit, Erasmus concinnauit. Latina lingua ut alia quæcunq;, ex populi usu solebat olim disci, ea postquam in ciuitate est corrupta, ex autoribus peti est cœpta ijs scilicet, qui à Catone Censorio ad tempora Adriani Cæsaris scripserunt: ut primus eius autor sit is ipse M. Cato, postremus Suetonius Tranquillus: hic est illius tanquam uitæ cursus: pueritia fuit sub Catone, senectus sub Traiano, & Adriano, ętas optima & uis uigorq; illius circiter seculum M. Tullij: non quin & cæteri qui secuti deinceps sunt scriptores multa habeant apta, speciosa, exculta, atq; exornata, quum propriis in uerbis, tum in trãslatis, & quibusdam ceu formulis dicendi. Sed nescio quo pacto maxime uidentur propria & naturalia quæ sunt æui Ciceronis, in eo ipso, in M. Varrone, C. Cęsare, Sallustio, T. Liuio, Vitruuio: post quos Latinus sermo ad luxum est & delitias cum moribus ciuitatis conuersus, ut fucata sint magis & adumbrata, quã priora illa: & delectare potius

Autorum nomina.

De arte.

esset

Latinę linguæ autores.

uoluisse eos appareat, quàm dicere, aut animi sensa loquendo exprimere. Itaq; quantum fieri poterit dabitur opera, ut illius sint seculi uerba, & phrases: non tamẽ in hac egestate & difficultatibus Latine linguæ repudianda sunt, quæ posteriores attulerunt, Seneca, Quintilianus, Plinius, Tacitus, & eorum æquales: nisi forte stet sententia obmutescere in tanta multitudine ac uarietate rerum, de quibus est singulis horis loquẽdum in artibus & tota uita. Qui autores sunt Latinę linguæ probi, hi non omnes idonei sunt grammatico: quippe qui de omni rerum ac disciplinarum genere disserunt, quo grãmaticę uel studiosus, uel esse professor non aspirat: neq; enim cognitione artium omnium professor unius obruendus est. Qui uero in contemplatione eiuscemodi rerum uersantur, ñ grammatici illinc annotent, & excerpant, quæ ad illius inquisitionem pertineant. Ex quibus uniuersis confletur dictionarium Latinæ linguæ, quod nullum est plenũ satis & iustũ. Istud'q; sit duplex, alterum enumeratione tantum uocabulorum breui interpretatione adiecta, alterum copiosius dictis autorũ intermistis: quod faciet, non solum ut securus sit lector, & expositione acquiescat, uerum ut sciat quoq; quemadmodũ usurus sit, quod fortè eum sine exemplo lateret: Expediet in quaq; etiam uulgari lingua geminum pueris tradi, unũ quo Latina uerba reddantur uulgaribus, alterũ quo uice uersa uulgaria Latinis: quod in nostro sermone Antonius Nebrissensis fecit, opus nõ satis exactum, tyronibus magis quàm prouectioribus utile. Ex dictionario absoluto & tãquam suis omnibus partibus confecto iam & pleno decerpet magister, quæ quotidiano sint usui necessaria: ut appositas uoces ñs, quæ pueri uelint eloqui colligat, quorum primordia erunt a leuibus, quæque ætas illa facile sustineat, utpote à lusionibus: sensim ad maiora procedetur de domo, & tota supellectili, de uestimentis, de cibis, de tempore, de equo & naui, de templis, de cœlis, animantibus, stirpibus, de ciuitate & republica: condient hæc iocis salsis, fabellis scitis, ac lepidis, exemplis atq; historiolis iucũdis, parœmijs, parabolis, apophthegmatis, sentẽtiolis acutis, ar-

Dictionarium.

gutis nonnunquam & grauibus: ut sic libentius haurian tur, & magno cum fructu non linguæ tãtum, sed etiam prudentiæ atq; usus uitæ. Sunt tamen quædam artium propria, ea non curabit attingere: ut de causis rerũ naturæ, de medicamentis, de legibus, & iure ciuili, de quantitatibus mathematicis: relinquet hæc, atque eiusmodi suis quæq; artificibus, magis uersabitur in ñs, quæ sunt uitæ communia, quibus nulla ætas, nulla conditio, nulla professio eximitur: qualia sunt ferè quę modo connumerabam. Interea uero dum dictionarium eius generis non habemus, institutor ipse ex sua lectione hæc, ut poterit, ad utilitatem discipulorum annotabit. Tum exhibebit faciles autores captui suorum aptos, ut apologos, quibus delectatur ætas illa, & rebus solidioribus paratur. Versiculos castos & simplices, ut Catonis, qui sunt elegantes & cordatissimi, Michaelis etiam Varini, philosophorum item sententiolas, quæ omnia ediscent. Sequẽtur epistolæ Plinij Cæcilij, quæ flosculos modo dicendi habent, & cõueniunt illi comitati scholasticæ, ijsq; omino rebus de quibus studiosi homines & colloqui inter se cõsueuerunt, & scribere: ita ut sint qui ea gratia multas earum ad uerbum ediscant, quidam etiam eiusmodi dulcedine ac uerborum delitijs capti Ciceronianis prætulerint, quod penè est nefas. Sunt & epistolæ quædam Aegidij Calentij mirè festiuæ, quibus pueri ualde oblectarentur. Ad uarietatem & copiam uerborum exponet librum Erasmi de copia priorem. Tum de recta pronuntiatione in genere, traditis summa quadam uniuersalibus normis. Hinc de figuris ex Quintiliano, aut Diomede, aut Mancinello, aut Ioanne Despauterio: quem in usum tabulam quandam Petrus Mosella. confecit, quæ parieti affigi possit, ut deambulanti studioso occurrãt, & quasi ingerant se oculis. Incipiet his stilum mouere, ita ut alienus sit prorsum, & magnam habeat licentiam ex alienis non uerba tantum, sed longas quoq; sententias, & periodos excerpendi: in quo spectabitur quàm apte suis interserat. Sequitur alter liber de copia rerum Erasmi. Tradetur hic summatim cognitio rerum gestarum temporibus per notas quasdam distinctis, & consi-

Loca & tẽpora.

gnatis, sicut in uiis solet fieri: ut ab Adam ad Eluuionẽ, ab hac ad Abraam, unde ad Mosen. Tum ad bellũ Troianum, ab hoc bello ad Romam conditam, hinc ad expulsos reges, inde ad Romam à Gallis captam. Tum ad Alexandrum Macedonem, deinde ad primum bellum Punicum, ad secundum, ad tertium. Iam ad Syllam & Mariũ, postea ad Christum natum, à Domino nostro ad Constantinum, ad Gothos deinde, tum ad Hunnos, ad Carolum magnum, ad electionem imperatorum, ad Gotifridum Byllonium, ad transitum Turcarum in Europam, ad captum Byzantium, ad recuperatam Granatam, postremo ad imperium Caroli quinti, sub quo agimus: generatim in singulis spaciis exponet, quæ bella insignia sint gesta, quæ memorabiles sint urbes cõstructæ, qui homines clari uixerunt. Addet his etiam breuẽ descriptionem orbis primum uniuersi, & maximarum partium, tum prouinciarum, & quid in quaq; commendatum fa-

Lectio autorum.

mæ: utilis ad hoc Pomponius Mela. Iam hic accedet ad puriores illos scriptores, & imitatione dignissimos: diu enim sequendi sunt ij, qui sequentem non fallant, donec assuefacti horum ductui sine periculo possimus & alios audire. Cæsar quotidiano sermoni egregie utilissimus, cui Cicero laudem tribuit puri & incorrupti sermonis Latini, & Quintilianus elegantiæ, cui proprie studuisse illum testatur: tũ Cæsari adiunctæ Ciceronis ipsius epistolæ familiares: simpliciores sunt tamen, & usui magis congruentes, quas ad. T. Atticum scripsit, nisi q; sunt in eis quædam obscurissima, partim sic scripta ab ipso Cicerone de industria, partim uitio atq; ignorãtia temporũ ita deprauata, ut restitui iam nõ queant. Terentij fabellæ propter elegãtiam sermonis scribi putabantur uel à Scipione Aemiliano, uel ab eius amico C. Lelio, is qui sapiens usurpatur. C. Cæsar Terentiũ puri sermonis amatorem uocat: minus multo est puritatis in Plauto, antiquarius est enim, & licentiose indulget sibi personis seruorũ, quũ risus, & exhilarationẽ theatri, atq; hinc multitudinis applausum peruersitate etiã loquendi captata, sed neq; in sensis est syncerior: ex utroq; cuperẽ resecta, quæ pueriles animos iis uitiis possent polluere, ad quæ natu-

naturæ quasi nutu quodã uergimus. Poetarũ lectio magis ad uegetãdum ingenium pertinet, & ad stellas illinc quasdã & uelut insignia orationis petenda, q̃ ad alendũ corpus sermõis. Comici uerò propinquiores sunt pedestri orationi, q̃ uersui. Tragici inter eos sunt medij, multa habent grandia, turgidiora etiã q̃ expediat cõmuni sermocinationi: plurima thi, quæ apte ad usum queant applicari. Latinę linguę solus remansit Seneca tragicus: credo priscos non conseruatos, q; rudes eos atq; impolitos esse existimarent, nec tãti esse illos describere. Simul cum poetis discet totam rationem prosodiæ, & quantitatis syllabarum exactius iam & subtilius. Audiet Virgilij Bucolica: in quo opere est illud animaduertendũ, q̃d in omnibus dragmaticis, id est in quibus loquentes personæ inducuntur, esse quædam uerba, & dicendi formas potius ex decoro personę, q̃ ex synceritate linguę, ut autores aliter dicerent, si sua non aliena persona uterentur: quod magis usu euenit comicis, & iis qui delectationi seruiũt lectoris, quàm seriis autoribus: idq; uidemus quotidie in linguis uulgaribus fieri. Quocirca nõ semper ex Plauto argumenta sumenda sunt ad comprobationem Latinitatis, sed neq; ex Terẽtio, quamuis hic est in eo parcior, néue ex Theocrito ad doricam dialectom, aut ex Virgilio in æglo. de quibus iactatum est à quibusdam, qui urbani uideri affectabant:

Dic mihi Dameta, cuium pecus? an ne Latinum?
Non, uerum Aegonis: nostri sic rure loquuntur.

Ignari uel dissimulantes captasse Virgilium gratiam rusticitatis, q̃d & Theocritus fecerat indulgentius. Hinc odas Horatij explicabit aliquot. Adiunget Poetas Christianos antiquum Prudentium, & qui ætate hac scripsit Baptistam Mantuanũ magis copiosum & facilem, q̃ tersum, aut sublimitati argumentorum respondentem: etsi in Prudentij carmine sunt etiam quę desyderes. Post hęc sequentẽ Georgica Virgilij, & Politiani rusticus. Hic incipiet ipse carmen pangere. Enarrabit institutor ad cognitionem fabularum Metamorphosin Ouidij, & sex libros fastorum, non enim uenerunt ad nos plures: seligẽtur Epigrammata Martialis nonnulla: addet Persium,

quem

quem dignissimum legi antiquitas censuit, ut Quintilianus, Martialis, & D. Hieronymus testantur. His succedet Aeneis Virgilij grande opus, & plenum grauitatis ac rerum bonarum, & quod Iliadi non concedat. Lucani carmen plurimum habet uirium, ut etiam bellicis sint prope pares, nec prælia uideatur canere, sed committere, & intonare classicum, eodemq; ardore arma scribere, quo Cæsar tractauit: ita ut illum quorundam aures tanquã sonum uastum ac immodicum non ferant. Illud tamen non ignorandum, poëси operis succisiuis studendum, sumendamq; eam non ut alimentum, sed ut condimentũ. Ingenium uerò poëticæ appositum illud cẽsemus, quod ingentes habet impetus, quibus interim supra solitũ & ordinarium naturæ suæ modum assurgit, celsosq; ac penè cœlestes spiritus elatione illa concipit: ut non grandes tantummodo uiuidasq; sententias mentis acies intueatur, & colligat, sed in numerum cõstringat, harmoniam ex animo suo hauriens supra corpus cõcitato. Ex historia libros aliquot degustabit Liuij: prælegetur item ei Valerius Maximus, qui ad orationis picturam multa ornamenta adferre uerborum ac sententiarum poterit, quas habet initio & fine cuiusq; capitis fortassis concinniores quàm interdum deceret grauitatem exemplorũ. Postremum locum obtinebunt Orationes Ciceronis, in quibus sunt ornamenta, lumina, & uirtutes omnes dicendi: è quibus deliget magister, quas uelit suis enarrare, neque enim persequi omnes conuenit. Ex his quæ posui, ediscet ea discipulus, quæ institutor præscripserit: sed quicũq; autores enarrabunturi, semel atq; iterum per hebdomades singulas de moribus audient nonnulla, quæ uitijs auditorum medeãtur, uel ut pellantur, uel ut ne inuadant atq; inualescant. Hæc quidem magister enarrabit: ipse per se discipulus post prima illa rudimenta ubi clarius aliquid cœperit in literis cernere, priuato suo studio hos leget: in arte grammatica Thomam Linacrum, à quo multa sunt Latinæ linguæ mysteria ostensa, ac fine impietate prodita. Tum duos Antonios Nebrissenses, & Mancinellum. Ad elegantiam uocabulorum primum omnium Lau. Vallam. Supersitiosus est il

Ingenium poeticũ.

Qui discipulo seorsum legendi.

le quidem certe in quibusdam, sed discentibus perutilis: quum aliquid negat in autoribus haberi, sustinendum iudicium in præsentia, nec utendum eo quoad apud scriptorem indubitatæ fidei legeris: addet huic aliquos ex ijs, qui autores illos interpretantur, quos magister enarrabit, ut Seruium Honoratum, aut similes. Hadrianus Cardinalis Collectione illa exemplorum non parũ proderit: & si est in docendo parcior, quàm oportebat: satis feciſſe se dictis autorum congerendis ratus, ab enarratione difficilium caute manum cõtinuit. Gulielmus Budæus utroq; opere in pandectas, & quinq; libris de asse plurimum opitulatus est rei Latinæ, elaborata illa scrutatione rerum ac uerborum linguæ utriusque. Autores Romani sermonis diligenter euoluendi: nam si id fieri iubebant prisci illi, quibus sermo hic, quem nos arte consectamur, haustus erat cum lacte, ut ex illorum lectione excoleretur lingua, & copia atq; uberias proueniret, qd nobis censes faciẽdum? quibus est ascititius, quiq; illum guttatim colligimus. In historia leget Liuium, eum certe, qui residuus est, integrum: cuius Patauinitatem, quã gustabat Pollio Asinius, nos non gustamus: scilicet non habemus iam palatum usqueadeo eruditũ, ut certe morosum. Hinc Cornelium Tacitum qui habet quædam durìuscula & imitatu periculosa, sed est grandis, audax, multumq; ineſt in eo spiritus. Hic Sallustium, qui multa est ab antiquis mutuatus, quemadmodum uulgato epigrãmate incessitur: & Atteius philologus admonebat Pollionem, ut obscuritatem uitaret Sallustij: quo magis miror illum à quibusdam tradi pueris: est tamen ijs qui intelligunt, iucundissimus, & cuius lectio minime exactiet. Ad poetarum fabularumq; cognitionem & si plurima ex Ouidio, atq; ijs autoribus, quos recensui, desumpserit, habet tamen Ioannem Bocatium, qui deorum genealogias in corpus unum redegit, felicius quàm illo erat seculo sperãdum: tãetsi in interpretandis fabulis sæpe est nimius, & frigidus. In Latinis uerbis quos sequatur uelut duces, deliget Catonem, Varronem, Columellam, Palladium de rebus rusticis, Vitruuium de architectura: in quibus permagna est ad res plurimas appellan

das

das nominum purissimorum atq; aptissimorum copiar
antiquarius est Cato, sed ea in illo reperias, quæ nus-
quam alibi: durus Varro, & opificibus accommodatus.
Columella elegantior, & terfior, item Palladius, nisi
quod interdum habet uocabula & idiomata Latina uti-
que, uerum sui temporis, scripsit enim sub Hadriano. Vi
truuius græcissat sæpe, & est ad intelligendum cum pri-
mis difficilis, ne cum picturis quidem lucundi Veronen-
sis: propterea quod ædificādi uet⁹ illa ratio ex usu abiit:
ut non iniuria de illo Budæus dicat, non cuiusuis esse ho
mis Corinthum adire. His adiunget Grapaldum de do-
mo, nō ad phrasin, sed ad explicationem uocabulorum:
qui plus habet conatus quàm rei, huic omnia ferè ex il-
lis sunt, & Plinio desumpta. In quibusdam incertus ipse
incertum dimittit lectorem. Tum orationes omnes Ci-
ceronis, declamationes Quintiliani. Sunt inter recētes
nonnulli qui momēti aliquid adferre ad sermonem pos
sunt. Longolius simiolus est Ciceronis, & Iouinianus
Pontanus: hic tamen minus obtinet Tullianæ uetustā-
tis, quàm Lōgolius. Angel. Politianus magnas habet ar
gutias. Erasmus admirabilem facilitatem ac lucem: &
est quum uiuat potius recentioribus applicari, tanquā
similioribus, ac magis paribus, quàm priscis illis tam à
nobis & moribus & ratione quadam intelligentię remo
tis. Quos uero in bibliotheca ad cōsulēdum collocabit,
hi erunt: Varronis de lingua Latina libri tres intricati
Quos con sulet solū. ex illo dicendi more ipsi peculiari atque ea de causa mē
dis à librariis inductis maculosi, ac deformes, Festi Pom
peij decuratio. Non. Marcellus. Ex recentioribus Nico-
lai Perotti Cornucopiæ: quod si uacet legere, non pœni
tebit collocatæ in eo operę. Nestor haud satis eruditus.
Tortellius ad orthographiam diligēs. Ex quibus dictio
narium suum Ambrosius Calepinus congessit, homo
congerendis quidem illis idoneus, explendis uero quæ
deerant, non idoneus. Hic quidem Latinitatis cursus:
Græcita tis studiū. cui aliquanto post initium æquari debet etiam Græcita
tis, sicut dixi, ut ambo conficiantur pariter. ad prima ru
dimenta adhibebit tabellas aliquas Græcas. Aleandrī
puta aut eiusmodi, quo sonos & uires literarum sylla-
barum

barum⁹q; pernoscat. Hinc ad declinanda nomina & uer-
ba primum librum Theodori Gazæ, quem Erasmus ne-
tit. Tum interpretabitur Aesopi fabellas, propterea q̄d
& uerbis sunt faciles, & sensu ad ætatem illam apto: Gr̄ę
corum quoq; prouerbium de rudibus satis indicat soli-
tus illos ab Aesopo auspicari. His addetur liber secun-
dus Gazæ, in quo illustrat coloribus, quæ primo libro
adumbrarat solum, ac deliniauerat, Aristotelem secu-
tus, & naturam rerum. Tum oratio aliqua puri scriptō-
ris & facilis in manus dabitur. Isocratis scilicet aut Lu-
ciani, quod quidem sit certe sine corruptela: aut etiam
Ioannis Chrysost. qui est tersus, & eximie dilucidissi-
mus. Syntaxis parum est accurate à Græcis conscripta,
quòd populum habuerunt diutius bene loquentem, quā
Latini, ut minus fuerit opus obseruatione ac regulis:
& alioqui Græca structura fusissima est, ut ægre in aluei
possit cogi. Theodor⁹ aliquid attigit in quarto uolumi-
ne. Ioannes Lascaris canones ad imitationem Latino-
rum est commentus: parum hic uere, Gaza autem parū
ad docendum appositè. Illud esset potissimum annotan
dum, quibus in rebus Græca & Latina inter se structu-
ra dissiderent. Iam hic transferre ad nos aliqua puer inci
piet propter noscendam linguæ utriusq; proprietatē, &
copiam uerborum parandam, tum ut ornamenta illa &
cultum Græci sermonis in Latinum eliciat. Discet pro-
sodiā & orthographiā, quæ apud Græcos ut in quibus-
dam sunt apertissimę atq; indubitatę, sic in multis usum
imō sequuntur, uel q̄d uni alicui placuit: eas ad res facit
tertius Gazæ. Græca lingua diutius est syncera & pura
cōseruata q̄ nostra, q⁹ illa barbararum nationū incursus
minus sensit q̄ occidens. Sed uigor tū eius & quasi inuē-
ta tū fuit, quū maxime Athenienſium opes, imò Græciæ
totius florerent: nempe à tyrannide Pisistrati ad exitum
Demosthenis. Ante Pisistratum atq; etiam Periclē nihil
scriptū est legi dignū: post Demosthenē plurima quidē,
cæterū integritate sermonis cum ætate illa minime com
paranda. Itaq; enarrabit præceptor epistolas aliquas De
mosthenis, Platonis, Aristotelis. Orationē aliquā Demo
sthenis, & cuiusquam ex illis x. Rhetorib⁹ quos eodem
seculo

seculo Athenæ tulerunt. Lexicon Græcæ linguæ compo
nendum, quale de latina diximus copiosum, & plenum.
Antequam attingat poetas, præcipiendum nonnihil de
dialectis: qua de re extat opusculum Ioannis Philopo-
ni, & alterum Corinthi. Tum audiet rhapsodias aliquot
parentis poetarum omnium Homeri. Hinc Aristopha-
nis primam & alteram fabulã, Euripidis aliquot: qui au
tores elegantes sanè sunt, & inter paucos attici. Aristo-
phanes festiuus, Euripides grauitate sententiarum etiã
maximis philosophis par, ut Quintilianus ait. Ad sen-
Homeri tentias boni sunt Theognis Doricus, nempe Siculus, &
uirtutes. Phocilides Ionicus. Post hos reliquus Homerus conse-
quetur: qui attente ac diligenter est à discipulo &
diendus de præceptore, & separatim relegendus, mul-
tis in locis ediscendus quoq;. Magnæ sunt huius uiri uir-
tutes, quas persequi longum sanè atque operosum esset.
primum quæ scripsit, non dicere uidetur, sed ante ocu-
los sistere, ea est quasi depingẽdi uis & efficacia: qua uir-
tute posteros omnes adhuc fine controuersia superat:
nec corpora expressit modò, sed animorum reconditos
illos motus, qui sub sensus non ueniunt; ut nihil uidea-
tur esse aliud eius poëma, quàm imago uitæ humanæ.
Communis sensus adeò est callens, & ita sunt rerum na
turæ conformia, quæ dicit, ut post tot secula mutatis us
que eo moribus, institutis, tota uiuendi ratione, tamen
ætati etiam nũ nostræ & cuicunq; alĩ uerba, sententiæ,
collocutiones, orationes illius consentaneæ sint: quibus
de rebus facile tam longam diuturnitatem sustinuit, &
per tot secula non solum autoritatem uetustatis, sed no-
uitatis gratiam conseruauit, quum recens in unoquoq;
uideretur. Sunt tamen sua & illi uitia, quæ nos ut uiten
Homeri tur, indicabimus, sicut de uirtutibus fecimus ad imitan-
uitia. dum, si cui modo tantum est facultatis ac roboris. Hie-
ronymus Vidas tanq; superuacaneũ & redũdantem Ho-
merum incessit, luxuriantem in narrando, & admisce-
tem superflua: nec dubitat Virgilium illi, & cæteros La-
tinorum anteferre, uelut astrictiores & sanctiores, quã
Græci omnes uitio illi sint obnoxĩ, ut Homerum secuti
nimĩ sint, atq; etiam nonnunquam subputidi. Nec pla-
cent

cent ei descriptiones medio prælio curruum, & in iur-
gio Therſitæ: quanquam hoc posterius ad uim potest re
ferri, & exẽplum, ut uideat lector, cuiusmodi uir, heroi
bus tacentibus, regi maledixerit. Damnat etiam humi-
les similitudines, ac sordidas interdũ: ut milites muscis
assimulari in mulctra, Aiacem asino, qui nescit è pastu
discedere abactus fustibus. Virgil. decentius, qui formi
cis & apibus exercitus facit similes tãto honestioribus,
quàm muscæ sint, rebus. Ad hæc parum conuenit tam
otiose Diomedem & Glaucum media pugna esse collo-
cutos. Repetitiones possunt uideri illius æui, sicut in sa-
cris literis. Sed epitheta non decet esse ubiq; eadem: tam
nominat Paris Menelaum ἀρηΐφιλον, quàm Græci: & τὸν
κυνημιδας ἀχαιούς personam Troianorum: & in media mono
machia persona Menelai διὸν ἀλίξανδρον, quum eum di-
cat maleficum, & uialatorem hospitij̃ bene meriti: ut so
lum uideantur epitheta ad commissuram numeri quæsi-
ta, non ad uim aut gratiam. A quibus uitijs excusare cũ
possit æditio operis, non enim integrum illud dedit in
apertum, ut omnia exacto iudicio perpenderet atq; eli-
maret: sed separatim singulas rhapsodias ad cantus &
delectationem popularem: quæ omnia longo post tem-
pore collecta sunt, & digesta per grammaticos iussu &
procuratione Pisistrati Athenien sis: quæ etiam fuit cau
sa cur nec patris, ac ne patriæ quidem usquàm memine-
rit. Iam uero illius duo sunt opera, alterum calidum, al-
terum callidum: multa non satis probi exempli conti-
nent: & quæ de natura rerum, & humanis attingit mo-
ribus, torquentur, quocunq; est uisum ijs, qui uati fauẽt
immodice. Cæterum de Homero satis, addentur huic re
liqua, si uidebit, Aristophanis, & Euripidis: tum ἔργα καὶ
ἡμέραι Hesiodi, & Græca aliquot epigrammata, quæ ar-
gutias & salem habeant non spurcum. Postremo Pinda-
rum obscurum in primis, & reconditorum uocabulorũ
usurpatorem: quem tamen Academicus Archesilas ido-
neum in primis dicebat uocem implere, & uerborum
magnam prębere copiam. Theocriti pastoricia multum
habent Venerum in illa dialecto Dorica, sed quo intel-
ligantur melius, explicandæ sunt allegoriæ, sicut in bu-
colicis

colicis Virgilij, alioqui frigent pleraque omnia. Ad historiam præleget Herodianum, ut cum uersione conferat Angeli Politiani: est autor ille candidus ex se ac facilis, sed ea gratia Politianus transtulit, ut non ab homine Græco uideatur genitus, sed à Latino. Tum Xenophontis ἑλληνικὰ, quo nihil est purius, & inaffectatius. Thucydidis libros aliquot imperabimus difficillis licet scriptoris duri ac planè ferrei. Ipse uero studio per se suo hos leget: In arte grammatica Oecolompadij grammata. Ad inflexiones uerborum & nominum Adrianum Amerotium: ad poëtarum & linguarum cognitionem Vrbanum. Interpretes eorum poëtarum, quos modo nominaui, multa ex linguæ arcanis patefacient: quorum poëtarum nullus est qui non aliquem habeat ἄπλον. HOMERVS principem omnium est nactus Eustathium Constantinopolitanum. Addet Thomam magistrum de atticismis. Ad res ciuiles commentarios Græcæ linguæ Gulielmus Budæus nuper conscripsit paris diligentiæ, cuius sunt Latina eiusdem: multa eruit abstrusa, compluribus tenebricosis locis atque obscurissimis lucem inuexit. Autores linguæ euoluet Isocratem, quo simplicius ac purius cogitari nihil potest. Xenophontem, & decem Rhetores. Luciani uerba satis sunt tersa, & phrasis dilucida. Asianus est uerborum apparatu instructus ac tumens, rerum inanis prorsum: adiunget his Thucydidem atticum, & faciliorem hoc Herodotum, licet Ionicum. Ad uarietatem rerum habet libros Aristotelis de animalibus, & Theophrasti de plantis: quos ita Latinos fecit Gaza, ut utrisque legendis magnæ possint in linguis illis opes comparari: sic porrò leget ut magis de uerbis ac sermone sit quàm de sensis solicitus. In Demosthene, quem crebrò habebit in manibus, absoluta est linguæ illius uis, ac gratia, non aliter quàm de Ciceronis orationibus diximus. In bibliotheca tanquam ad consulendum reponet hos, Lexicon Græco Latinum geminum, ex Græco in Latinum, & ex hoc in Græcum. Hesychium ad intelligentiam poetarum, Homeri potissimum. Iulius Pollux uarietatem & copiam uerborum suggeret, lectore tamen indiget doctis

Quos discipu. leget in Græcis.

Quos Græcos consulet.

doctissimo: Nam innuit magis peritis, quàm docet imperitos. Sunt in his duabus linguis autores quidam mixti, qui simul & historias & fabulas, & uocum significatus, & oratoria, & philosophica attingunt: quorum appellatio uera est & maxime propria philologi: huiusmodi sunt in Græca Suidas, & Athenæus: In ambabus Aulus Gellius, homo rhapsodus planè, congestor potius, quàm digestor, & ostentator, quàm peritus, loquax, culus sine eruditione: in uerbis ac sententijs putidulus, quæ de significatu uocum disserit, sunt friuola & plerunq; imperita, ac falsa: legendus est quidem, sed ita, ut te rem leuem scias inspicere. Ianior est æmulus eius Petrus Crinitus Ad philologiam etiam pertinet opus Augustini de Ciuitate Dei, Erasmi adagia: quod opus assuefacere potest lectioni magnorum autorum, ut ad eos adolescens non omnino ueniat rudis ac nouus. Huius ferè notæ sunt Budæi annotationes, & assis, de quibus sum locutus. Cælij lectiones antiquæ, quæ interdum uetustate horrent non tam rerum, quàm uerborum. Macrobij Saturnalia multum habent bonarum ac uariarum rerum. Petrus Textor leuidensam texuit: licebit tamen officinam eius nonnunquam consulere, quàm uis perturbatam, nec semper certam: ut erat autor literarum Græcarum prorsum ignarus, nec in Latinis magnæ dexteritatis: meruit tamen laudem diligentiæ aliquam. Raphael Volateranus uariæ uir eruditionis ac latè patentis, inter alios est mihi reddendus. In hunc numerum nescio an patientur grammatici ISIDORVM Hispalensem interferiri. Adfert nonnulla ex antiquis hausta haud prorsum aspernanda, præsertim quòd fontes illi non peruenerunt ad hanc ætatem. Restant scriptores alij linguæ utriusque, quos partim in aliis disciplinis propter rei argumentum necesse erit cognoscere, partim leget alio tempore, uel in hac ipsa professione remanens, uel quum in altioribus animi reficiendi gratia ad hæc uacabit respicere. Hic est cursus octo aut nouem annorum à septimo ad quintumdecimum annum, uel etiam sextumdecimum, ut cuiusque ingenium & progressus fuerint. Sentio me diu esse in hac

Autores mixti.

de linguis præceptione immoratum, quòd eo feci quia multi prauè sunt à pueritia instituti, quum tãti referat, quemadmodum in exordio hæc tradãtur, unde reliquæ deinceps artes omnes ac disciplinæ dimanãt. Hactenus linguarum institutio uel iis qui ad disciplinas alias parãtur, & quasi formãtur, uel quibus ea sola per ingenium aut delectationem sufficit, ut in earum rerum sola cognitione uelint subsistere. Qui ingenio erunt uel tardo admodum, absurdo q, & ineptè coniectante, uel suspicaci iniquè, & in peiorem partem reiiciente, quæ audiat, his latinam linguam utcunq; didicisse suffecerit, & portiunculam Græcæ aliquam, arcebitur lectiõe autorum. Sermonem uero ad commercium humani generis didicerit: nisi forte furiosus omnino sit & uæcors, quẽ prę strabit à lingua doctorum summouere: ne quæ sub illa sunt abdita & concluſa, magno tum suo, tum alieno malo intelligat. Qui saniore ingenio ac iudicio nolet tamen, aut non commode poterit altius conscendere, hic erit linguarum & autorum cognitione contentus. Huius porrò ad uitam usus fuerit, ut sit scriba ciuitatis publicus, capessat minores magistratus, fungatur legationibus. Habebunt & hi, & superiores illi sermonum peritiam, qua senectutis graue tædium autorum lectione leuent, quum iam alteris licebit, alteros ætas meliora docuerit, quod q in eis adhuc erat acerbum mitificarit. Hi sunt philologi, & eorum exercitatio philologia. Ex his deligentur, qui alios instituant: quos nolumus iis tantũ limitibus, quos descripsimus circumsepiri, sed alia etiã omnia scrutari, & pernosse, quæ ad philologiam pertineant, abstineant modo ab anxia atque inutili Græcorum subtilitate, quam in omni tractatione de sermone sunt persecuti, seu commenti uerius, uelut in carminibus, & tota poetica, in contextu orationis, in schematis, ac figuris. Credat M. Fabij grauissimi præceptoris sententiæ, ac consilio, inter uirtutes grammatici poni illam, aliquid nescire. Quos uero scriptores ceu consiliarios aliis reliquimus, huic tradimus legendos, ut pro ratione suscepti officij unus ille multorum laborem sustineat. Itaq; in arte Grammatica restant huic Prisciano, Dio-

Vsus linguarum ad uitam.

Philologi

Magistrorum eruditio.

Diomedes, Asper, Phocas, Caper, Capella: parum quidẽ ad docendum idonei, sed qui moneant multa, quæ præceptor in suum & discipulorũ usum facile depromet. Terentianus item de prosodia & carminibus. Ex uicinioribus huic ætati Perottus, Sulpitius Verulanus, Curius Lancilotus, Aldus, Ioannes Despauterius, qui sunt multo quàm illi commodiores. In Græcis uero Herodianus, Thryphonius, & qui patrũ memoria Græcas literas in Italiam inuexit Chrysoloras, & Ioannes Lascharis. Autores Latini & Græci sermonis, si qui habent argumentum ex reconditis quæstionibus altioris disciplinæ uidelicet primæ philosophiæ, aut scrutationis causarum naturæ, medicinæ, Iuris Ciuilis, Theologiæ, ij relinquẽdi sunt penitus suis professoribus: fin de facilioribus diserunt nempe astronomia, Cosmographia, philosophia morum, prudentia, descriptione naturæ, aut in illis quidem prioribus, sed exposite tamen ac dilucidè, non uideo, quo minus sint philologo attingendi. Quòd si quis in illis locus altius se aperit, contentus, quæ sui sunt muneris, inspexisse, ad alia transibit, examinationem illius modestè iis concedens, qui in eiusmodi artibus operam ex professo ponunt: ut suus cuiq; professioni honor, ac dignitas constet, ne termini confundantur, & aliæ in aliarum ius ac possessionem temere inuadant. Itaq; Senecam licebit euoluere, à quo multum adiuuabitur uerborum & propriorum, & translatorum usu, tum copia & uarietate: ut rem eandem crebro ac sine fastidio possit exprimere: multúmque alere potest facundiam Latinam metaphoris potissimum præ cæteris scriptoribus dextre accommodatis. De M. Tullio quantum proderit, superuacaneum est dicere, parente copiæ Romani sermonis, ut eum Caius Cæsar appellauit. Ciceroni Quintilianum adiunxit Laurentius Valla, tanquam comitem aut uerius socium, parémque: non omnino iniuria, quum uerborum mundicie, tum translationum & totius dictionis acumine. Quintus Curtius candidus est, sed Criticorum quidam eiusdem illum esse coloris causificantur: non perinde est nitidus Iustinus. Post hinc periculosa sunt omnia. Gellius durissimarum elegantiarum

Qui in arte autores

affectator. Apuleius in asino planè rudit. In alijs sanè hominem, nisi quod florida sunt ridicula, sed excusat ea inscriptio. Macrobius melior est his, atque explanatior, habet quæ non tam uulgari sermoni sint utilia, quàm philosophiæ explicanda. Tertullianus perturbatissimè loquitur, ut Afer. Cyprianus & Arnobius eiusdem gentis clarius, sed & ipsi nonnunquam Afre. Augustinus multum habet Africitatis in contextu dictionis, non perinde in uerbis, præsertim in libris de Ciuitate Dei, quod unum ex eius operibus legendum censeo philologo: id enim bona ex parte in media philologia uersatur, quemadmodum superius admonui. Ambrosius non adeo Latinus est, ut suauis: Latinior Hieronymus, nisi quòd nonnunquam sacrum se autorem esse meminit, de re solicitus magis, quàm de uerbis. Christianorum omnium facundissimus est LACTANTIVS, sonum habet plane Ciceronianum: præterquam in paucis, imitandus cætera. Postremus Boëthus cuilibet nostrorum superiorum comparandus. In Symmacho, Sydonio Apollinare, Paulino parcam philologo, & eam illi operam remittam. Hinc longo interuallo est descendendum ad proxima nostræ ætatis. Franciscus Petrarcha ab hinc annos paulo plures ducenteis bibliothecas tamdiu clausas reserauit primus, & puluerem situmque è monimentis maximorum autorum excussit: quo nomine plurimum ei Latinus sermo debet: non est omnino impurus, sed squallorem sui seculi non ualuit prorsum detergere. Ioannes Boccatius eius discipulus nulla ex parte est cum magistro conferendus. Rursum linguarum silentium usque ad memoriam auorum. In qua Leonardus Brunus ab Aretio satis fuit emendatus, simplex, naturalis, & nonnunquam in historia scribenda nescio quem ex LIVIO colorem ducit. Laurentius Valla egregiam præ se fert indolem, & uerbis quum puris, tum etiam propriis utitur: qui ante elegantias scripsit, ut de uoluptate minus sunt accurata, quàm quæ post eas. Itaque meliora sunt quæ de Græco uertit iam senex Thucydides, ac Herodotus. In Frãcisci Philelphi uerbis planè nihil desyderes: eius tamen lectio est molesta, quòd motu omni & quasi uita caret: & fortasse is est genius, quem in quoq; libro uicturo Martialis requirit. Theodorus Gaza plurimum locupletare potest nostram linguam uertẽdis ad nos Græcis: minus est felix Georgius Trapezuntius, & uerbosior, minore etiã uerborum delectu. Iouiniani Põtani uerba ex Ciceronе sunt desumpta, & phrasis tota. Pomponius Lętus exiguæ eruditionis, tota illa eius celebris diligentia circa uerba, & historias aliquot, tum saxa eruta, & monimenta diruta consumpta est. Campanus festiuus, & facilis, à rebus est inops. Hermolaus durus, stili genus quoddã affectauit submorosum, ex uetustissimis & nuperrime inuentis uocabulis conflatum, ut Ennium, & Plautum Apuleio, Capellaque uideatur miscuisse. Politianus elaboratus, uerba eius bona, & usui communi apta, officiosis duntaxat: nam grauitatis minus habet, quàm uellem: & dum selectas quasdam uel uoculas, uel dicendi formulas, quasi gemmas auet ostentare, longius circunducit lectorem, pluribus tum uerbis, tum sensis orationem onerans, quàm erat opus. Grauior Ioannes Picus, & satis castigatus, nisi quo loco altercatur cũ Theologis. Antonius Sabellicus fluit quidem plenus, sed lutulętus quãdoque, similis ei autori, ex quo res desumit: ut colorem uideatur mutare cum solo, per quod omnino tanquam fluuius decurrit: quod non raro usu uenit solicitis de re magis, quàm de uerbis. Memoriæ nostræ sunt Erasmus, Budæus, Melanchthon, Sadoletus, Bembus, Franciscus Picus, And. Alciatus, ut alij multi uel iam magni uel aliquando futuri, de quibus quoniam uiuunt, nihil dicam: dicent sequentes quum erit iudicare liberius. In Græcis autoribus leget Platonis pleraque omnia, quem Iouis sermonem Græci aiunt sonare. Aristotelis Ethica, & Politica, in quo est admirabilis loquendi proprietas. Plutarchi moralia, & uitas illustrium uirorum. Galeni quædam, ut de tuenda ualetudine, uersione Linacri addita. Fusus est Galenus, & plenus uerborum, nempe Asianus, sed bonorum atque elegãtium. Philostratus floridus ac picturatus: dilucidus magis & simplex Libanius. Ex nostris Synesius elaboratus &

translationibus paulo obscurioribus frequens. Basilius & Gregorius cultu, Chrysostomus apertior & redundãtior, in præfationibus Isocrati similis, in elocutione Luciano & Galeno. Et hi quidem prosæ orationis autores. Quis omnibus si Plinium secundum uoluerit adiungere, non iam autor unus aliquis accesserit, sed bibliotheca integra ac planè iusta, tantis rerum ac uerborum diuitijs. Quis se, illo præterito, philologum audebit profiteri? Poetæ restant, ad quos tanquam antidotum librũ adhibebit Plutarchi de poetarum lectione, & alterum Basilij Magni de legendis ethnicis, breuiorem quidem illum sed pietatis refertum. Ars Aristotelis poetica non multum habet bonæ frugis, tota in obseruatione antiquorum poematum occupata, & in ijs subtilitatibus, in quib⁹ molestissimi sunt Græci, quodq; cum bona illorũ uenia dixerim, inepti quoque. Palæphatus uetus autor poetarum fabulas ad congruentem quandam historiæ, ac ueritatis applicationem traducere est conatus, non omnino sinistre, nisi quod in nonnullis aliâs deficiunt eum coniecturæ, aliâs fallunt: HORATIVS numerosus, festiuus, translationibus, ut QVINTILIANVS inquit, feliciter audax. OVIDII de illo testimonium est canere eum Romana lyra culta carmina: heroico carmine est planipes, nec obtinere poterit sonum & maiestatem illius. Catullus duriusculus, ut ait PLINIVS, & probè farriendus: non minus etiam Tybullus, ac Propertius dulces, & OVIDIVS mirę facilitatis, quem SENECA seculum suum amatorijs non tantum artibus, sed sententijs impleſſe meritò quæritur. Manilij astronomicõ graue est, sed ἀπλανοκαλικόν, & sine motu, quẽad modum de Arato Quintilianus inquit: etsi hic noster assurgit nonnunquam, & ardentius spirat. Sylius Italicus diligens, plus artis quàm naturæ habet, quod PLINIO est uisum. Valerium Flaccum, ut Apollonium Rhodium, non uideo quid attineat legi, quasi nihil sit, in quod tempus consumatur potius: non tam illorum uel carmen uel dictionem improbo, quàm argumenti leuitatem. Iuuenalis multis in locis asper est ac durus, materiæ suæ conueniens, mollis & suauis Statius. Ex Martiale

Poetæ.

tiale reijcienda obscœna, in reliquo cuiusmodi sit testimonio Plinij Cælij credamus. Longe est his posterior Ausonius Gallus ubique argutus, & excitans, nec lectorem sinit dormitare. Claudianus melior, & ingenij ac spiritus planè poetici. Iuuencus, Sedulius, Prosper, Paulinus lutulentæ & perturbatæ sunt aquæ, salubres tamen, ut de quibusdam fluminibus ferunt. Apollinaris minus in carmine deprehenditur orationis molestia, quàm in prosa: numerus enim illam uel operit, uel sustinet. Ioannes Hantuillensis, qui Architrenium propter materiam inscripsit, non omnino malus, certe melior, quàm pro seculo. Longo interstitio subsequuntur Franciscus Petrarcha, in quo si non tantum fuisset naturæ iuxta & studij, ætas illa orationem eius facile contaminasset. Franciscus Philelphus profusor carminum, ut præcoces partus subinde agnoscas. Elaboratior & dignus magis legi est Iouianus Pontanus. Politiani musę plurimum suauitatis habent, multo sale, argutijs, Veneribus conditæ: sed ex eius epigrammatis extirpanda sunt fœda illa gẽtili nedum Christiano indigna. Marullus obscurior est & gratia impari. Stroę duo pater, ac filius satis exculti. Hieronymus Vidas, & Actius Sannazarius Virgilianæ imitationi tanquam sacratis legibus alligati. Acutus Thomas Morus, & plenus aculeis, ac ingenij. Erasmus Horatio similis, qualem se esse uoluit. Græci poetæ pręter eos de quibus meminimus, sunt Quintius Calaber, qui παραλιπόμενα poemati Homerico assuit, ut Augustinus Vegius Aeneidos decimumtertium. Genealogia Deorum Hesiodi ad intelligentiã Poetarum utilis, cætera futilissima. Sophoclis Tragœdiæ, cuius non leue fuit semper pretium, etsi huic Euripides pręfertur. Arati phęnomena, quæ M. Cicero & Germanicus Cęsar ad Latinos uerterunt. Ioannis Lascaris extant Latini & Græci lusus ex argutijs breuibus & uelut punctis subobscuri. Præcipui interpretũ sunt Valerius Probus, cuius perpauca supersunt adhuc in Bucolica, & Georgica Virgilij, Aelius Donatus, qui circa cõsilij explicationem in Terentio & Vergilio est multus: sed in Terentio magis se interpretem Latinorum uerborum

Interpretes.

recordatur esse, etsi in his non raro infeliciter assignandis præsertim differentijs, sicut in consilijs comminiscitur plurima, quæ nunq̃ scriptoribus in mentẽ uenerãt. Seruius Honoratus philologus est, ut facile credat quiuis, diligens, sed multa affirmat incomperta: notas in eum aliquot Philippus Beroaldus cõposuit, homo non multo quàm Seruius ipse accuratior: cæterum sunt in Seruio complura, quæ promptius sit dicere esse falsa, q̃ aperta ratione confutare. Acron & Porphyrion Horatij expositores plerisq; recẽtiorum longè sunt impares, dormitant crebro, atque adeo stertunt quoq;. Meliores sunt Beroaldus & Sabellicus in Suetonium: breuis Sabellicus, alter fusior, sed negligentior, qualis etiam est ad Asinum Apulei. Mancinellus super Vergilij Bucolica & Georgica probè grammatici fungitur munere. Landinus in eundem poetam nimis philosophatur, ut Petrus Marsus in officia Ciceronis loquacitate penè intolerabilis. Parrhasius ad raptum Proserpinæ Claudiani, & Nicolaus Beraldus ad Politiani rusticũ, & Frãsciscus Syluius ad Gryphum Ausonij multum habent ex philologia bonarum rerum accurate depromptarum. Asconius Pædianus utinam & integer ad nos peruenisset, & syncerus, potuisset magnopere intelligentiam Ciceronis linguam'q; adiuuare. Sunt enim in Cicerone haud sane pauca perobscura, & ijs tenebris obsita, quæ discuti iam nulla poterunt luce propter ignorantiam actorum illius tẽporis. Multa in autoribus enucleãt Hermolaus Barbarus Plinium ac Melam annotans. Angelus Politianus in Centurijs. Budæus, Alciatus, Sabellicus, Beroaldus, Aegnatius opere cui titulum fecerunt annotationes autorũ. Tum Lodouicus Cælius. Antonius Nebrissensis in quinquagenis. Ioannes Pierius Valerianus Vergilium collatis uarijs codicibus emendauit, labore profecto ad lectionem præcipui uatis perutili. De Baptista Pio, & Cornelio Vitellio piget loqui. Censeant de præsentibus posteri.

DE TRA-

DE TRA-

DENDIS DISCIPLINIS SIVE DE institutione Christiana Liber Quartus.

HACTENVS cognitioni linguarum uacauimus, quæ fores sunt disciplinarum oĩm atq; artium, earum certè, quæ monimentis magnorum ingeniorum sunt proditæ: itaq; ignoratio linguę cuiusq; uelut hostiũ disciplinæ illius claudit, quę ea ipsa lingua est comprehensa et consignata. Sed meminerint homines studiosi, si nihil adiecerint linguis, ad fores tantũ peruenisse eos artium, & ante illas aut certè in uestibulo uersari: nec plus esse Latine & Græce scire, q̃ Gallice & Hispane, usu dempto, qui ex linguis eruditis potest accedere: nec linguas omnes labore illo propter seipsas dignas esse, hoc est, si aliud nihil quæratur: quippe propter exteriorem utilitatẽ tantũmodo parãtur, ut ad ea penetremus, quę linguis illis includuntur uelut thesauris quibusdã pulchra atq; admiranda. Studio sermonis finitima est ratio examinandi instrumentum ueri & falsi per enuntiata simplicia & composita: quæ censura ueri nuncupatur. Adolescens ab studio linguarũ huc traductus facile quę proponentur, capiet: neq; uero quicq̃ oberit, quo minus ante finẽ peritię sermonis censuram hanc auspicetur: ut pariter & illud consummet studiũ, & in hoc decurrat. In hac siue arte, siue artiũ ferramento atq; organo primum ea uocabula explicabũtur, quę huius tractationis sunt propria. Hinc de simplicibus effatis, tum de cõpositis, postremo loco de argumentationum formulis: ea'q; dialectica κριτικὴ nominatur, id est, de iudicio argumentationis: ad hanc libelli quidã extãt hominum recentiũ non omnino inutiles, ut Georgij Trapezuntij, Georgij Vallę, Philippi Melãchthonis: ij poterũt enarrari principio. Tũ Aristotelis περὶ μνήμης, omissa disputatione futuro-

De dialectica.

κριτικὴ.

turorũ contingẽtium, quę & per se intricatissima est, & altioris cõtemplationis. Libri priorum multa eiusdem generis continent, & obscura, & mea quidem sententia parum necessaria: desumet illinc institutor, quæ uidebuntur ingeniis suorum, & arti quam tradit, conuenire. Exercitatio erit in his non rixosa: nam talis est hęc ipsa ars suopte ingenio, quòd si rixis addantur rixæ, quid aliud fuerit quàm oleũ incendio aspergi ut aiunt. Erit consultius, ut conferãt sua studia per interrogationes, quàm per argumentorum conflictum, neq; enim habebunt adhuc de quo argumententur. Parabuntur iam nunc disputationibus aliarum artium, propositis thesibus, ut ex regulis obseruationis huius condiscant nihil repugnans admittere, nihil consentiens reijcere: quam

Obligatio

exercitationem obligationes nostri uocant, quæ neque ars sunt ulla, neq; pars artis, sed tantum præceptorũ executio, & applicatio ad opus. In his duo sunt solum uitanda, quæ modo attigi, non recipere pugnans positis, non respuere congruens posito. Socraticæ interrogatiunculę non modo per Inductionem, sed eliciendo paulatim, uelut actis cuniculis aduersarij sensu, diuisionibus ac diffinitionibus, uehementer sunt ad multa conducibiles, ad uerum exprimendum, ad exacuendum ingenium, & ad reuincendum eum, qui contrà tendit. Leget ipse per se adolescẽs tacito studio Boethum, Capellam, Apuleium, Augustinum: etsi hi Græcissant. Politianus flosculos quosdam decerpit ad ostẽtationem, quã unam ferè uenatur: utilis est tamẽ suppeditare quædã artis uocabula. Cognoscet uniuersam Aristotelis Dialecticã attentus. Aristotelis quidẽ libri multo aliter distinguuntur, citantur à ueteribus Tullio Cicerone, Laertio Diogene, Seruio Honorato & alijs, quàm à iunioribus: sed nos, quibus prisca illa sunt ignorata, acquiescemus ijs, quæ accepimus. Græci in Aristotelẽ interpretes Psellus, Mangenetus, Ammonius obruũt lectorem uerbis inanibus, qui propè est mos enarratorum illius gentis. Iacobus Faber tum in Aristotelem scripsit, tum Dialecticã ipse composuit: multaq; ex receptis suo æuo opinionibus tanquam ex cœno trahit. Sequitur rerum naturæ cognã-

De libris Aristotelis.

cognitio, eam facilius adolescens quàm res prudentiæ intelliget: quippe naturalia sensu & acumine assequitur: Res autem prudentię usu uitę, & multarum rerum peritia, ac memoria. Quæ de natura exculpsimus uel sensibus sunt parta, uel phantasia, quibus iudicium mentis accessit rector sensuum: quocirca pauca & maligne sumus consecuti propter eas tenebras, quæ densissime animos humanos obsident, ac premunt: quocirca uerisimilia consectamur magis quàm assequimur, quæ pro comperto habeamus uera. Sunt quidam duri adeo ac difficiles, ut in omnibus rationem exigant uel sensibus expositam, uel menti inuincibilem: ut Aristoteles, & C. Plinius: hi fiunt alienis inuẽtis increduli, & in rebus pijs impij: quum ipsi alijs tantopere inexorabiles in ijs tamen quæ probant, sæpe rationi assentiantur ieui, atque infirmę: uel unicæ autoritati eius, cui sunt adiurati. Idcirco ab studio hoc summouẽdi suspicaces, quiq; omnia uertunt in deterius. Nec quicquam disciplinę huius tradendum parum firmis in sancta persuasione, nisi etiam addantur exactæ causæ primæ philosophiæ, quæ ad diuinitatis cognitionem pertingunt. In naturæ contemplatione ac uentilatione primũ sit præceptum, ut quandoquidem scientiam ex his parare nullam possumus, ne nimium indulgeamus nobis ijs scrutandis, & exquirendis, ad quæ non quimus peruenire: sed studia nostra omnia ad uitæ necessitates, ad usum aliquem corporis aut animi, ad cultum & incrementa pietatis conferamus: siquidem intenta & accurata diligentia nihil assequimur aliud, quàm, ut Solomon sapienter dicit, afflictionem. Nec uacat sic occupato districto q; cogitare de Deo: quod si tentet facere, ilico obuersatur ei ante oculos ea scrutatio, in qua est totus. Quare contemplatio rerum naturæ nisi artibus uitæ seruiat, aut ex notitia operum sustollat nos in autoris notitiam, admirationem, amorem, superflua est, ac plęrunq; noxia. Quapropter illa abijcienda sunt penitus, quæ ad curiositatẽ quandam solum pertinent, ne illis distentus animus melliora scrutari postmittat, & quæ scire muneris est ueri ac germani philosophi. Magis sunt illa spernenda, quæ

Cognitio rerum naturæ.

ad ina-

ad inanem ostentationem confícta nihil in se continent solidi, & profuturi: de quo genere sunt Suicetica, quæ detinent obducúntque à cura meliorum: quódque est grauius, reddunt eis ineptos. Neque enim est philosophus qui de instantibus & de motu enormi aut conformi nugatur subtiliter, sed qui generationes & naturas nouit plantarum atque animantium, qui causas cur quicque fiat, & quomodo. Nec attingenda Arabica indocta, insulsa, impia. Sed nec ueterum Græcorum, Latinorúmue quamlibet doctorum hominum rimandæ opiniones omnes, ac placita. Nam quorsum attinet scire, non defuisse, qui niuem atram esse contenderent, ignem frigidum? Scire quidem fortasse nihil interdum obesset, occupari autem dum id uel propugnas, uel labefactas, id uero est nimis liberaliter aburi tẽpore. Itaq; & in Aristotele molestas illas disputationes seu rixas uerius contra antiquos philosophos prætereundas censeo. Adde quòd nec Aristoteles ubique narrat fideliter, nam inuertit illorum uel sensa uel uerba, nec satis ualide confutat, & ex suis ipsius principijs illos refellit: denique non tanti est illa nosse. In omni philosophia quæ est de natura illud prædicetur iuueni ea illum modo auditurum, quem imaginem habeant ueri, quantum quidem ingenio, iudicio, usu, & diligentia potuerunt assequi, quibus curæ fuit illa indagare: nam quod nos uerum esse pro certo possimus confirmare, rarum est. Initio exhibenda sunt facillima, id est, sensibus ipsis peruia. Hi sunt enim ad cognitionem omnem aditus. Ideo primum inter hæc obtinebit locum expositio quædam, & uelut naturę totius pictura, cœlorum, elementorum, & earum rerum, quæ sunt in cœlis, quæq; in elementis, igne, aëre, aqua, terra: ut non aliter summa quadam fit comprehensa delineatio atque orbis uniuersi descriptio in tabula. Aristoteles eam ad rem libellum conscripsit de mundo, siue ille est eius autor, siue alius quispiã: phrasis quidem iucundior est, quàm pro Aristotelica ueritate: tum perspicua magis, quàm solitus est Aristoteles de natura disputare: sed illi opusculum hoc asserunt Iustinus martyr, & Ioannes Picus: certè ex Peripatetica schola prodijt. Apuleius illud pro suo uertit, & inscripsit cosmographiam: quædam sunt tamen fusius ac accuratius explananda: ut de cœlis enarrabitur ei sphæra Ioannis Sacribuschij, tum Theorica planetarum Georgij Purbachij. Liber etiam Plinij secundus. De geographia uero & idrographia Pomponius Mela, & libri quatuor Plinij usq; ad septimũ. Nihil est hic opus disputationibus, sed contemplatione naturæ tacita. Quærent interim & rogabunt uerius, quàm altercabuntur, aut disputabunt. Sunt nonnulli haud satis altiorũ causarum inquisitioni idonei, qui ingenio sint præditi tardo, & uelut capite demisso, quod uel non assurgat, uel in splendorẽ intueri non sustineat, ut oculi luscosi, utiq; uel non libeat, aut non sit per uitæ rationes integrum: his est hoc sistendum loco. Tum extra auditoriũ leget ipse per se Arati phœnomena & Iulij Higinij cœlestẽ historiã. Manilij astronomicon multa habet de Chaldaica superstitione ac uanitate inspersa: adeundum tamen non sine iudicio & duce, qui quæ deuitanda sint, submoneat. Strabonem item euoluet descriptorẽ orbis, & scriptorem rerum gestarum: contemplabitur Ptolemæi picturas, si quas nactus sit bene emendatas. Addet quæ nostrorum nauigationibus in confinio sunt Orientis & occidentis reperta. Aristotelis itẽ uolumina de animalibus, & discipuli eius Theophrasti de stirpibus, & Dioscoridis de herbis, cũ annotationibus Marcelli Vergilij, qui transtulit, & Corollarijs Hermolai Barbari: tum ad rusticas res M. Catonem, Varronem Terẽtium, Iunium Columellam, Palladium, non iam ad uerba, ut antea, sed ad res intuendas. Petrus Crescentianas stilo & uerbis male cultus, non male agrum & uillam colit. Pisces utcunq; describit Oppianus Dioscoridis popularis: hanc naturę partem uehementer ignoramus, quòd & in ędendis piscibus incredibile dictu quantum sibi natura indulserit, & in nominandis consuetudo: ut in maris regionibus, atq; oris diuersis diuersi sint ac perq; dissimiles, etiã qui eiusdem sunt generis atque speciei, uariæ sint in uarijs plagis figuræ ac formę: nec solum in eis appellãdis linguę inter se dissentiunt, sed urbes & oppida, atq;

Descriptio naturæ.

atq; adeo uici eiusdem linguæ. De gemmis, metallis, & pigmentis Plinius scripsit, qui ea ipsa omnia est complexus, quæ modo recensui: quod & Iulius Solinus fecit. Plinij simiolus, uel uerius suppilator: nec minus contemplationē hanc iuuare Raphael Volateranus potest rerum suorum commētariorum parte quam philologiam inscripsit, autor magnam sanè diligentiæ laudem meritus. Hæc quidem ei qui hac in parte studiorū uolet permanere legenda sunt hoc loco, & perscrutanda diligenter: ei uero qui porrò pergit ad sequentia, post causas naturæ exteriores perquisitas in hoc erit uelut amœno diuersorio conquiescēdum: studiosum spectationis huius ut sedulum ac diligentē requirimus, ita minime pertinacem, arrogantem, cōtentiosum. Nihil hic iam opus est altercationibus & rixis, sed aspectu quodam: Itaque contemplabitur rerum naturam in cœlo & nubilo & sereno, in agris, in montibus, in syluis: tum ex ijs quæret, ac scisc itabitur multa, qui in locis illis sunt frequentes: quod genus sunt hortulani, agricolæ, pastores, uenatores: quod Plinius & alij harum rerum magni autores indubie fecerunt: neq; enim unus aliquis potest omnia hæc adeo tum multa, tum uaria intuēdo obire. Ipse etiā siue contempletur quid, siue narrātem audiat, non oculos modo intentos habeat uel aures, sed animum quoq; magna enim & accurata animaduersione est opus in omni natura contuenda, obseruatione hac temporum, & ingenij ac uiriū cuiusq; rei. Magnam hi adferent utilitatē agro colendo, percipiendis & condēdis frugibus, esculentis, & poculentis, medelis ac fomentis in affecta ualetudine. Erit senum locupletum ingens delectatio, tum refectio animorum ijs, qui uel priuata negotia, uel rempublicam gerunt. Quādo non facile alia reperietur uoluptas sensuum, quæ cōparari huic uel magnitudine uel diuturnitate ualeat: quippe quæ sciendi desiderium exhilarat, quod in omni humana mente ardentissimum est. Quocirca dum contēplationi huic datur opera, non est aliunde recreatio petenda, nec cibo huic condimentum: deambulatio ipsa, atq; otiosa illa contemplatio & schola est & magister: ut quę aliquid semper quod cum admi-

admiratione speculeris ostendit, unde eruditio increscat. Sed reuertamur ad scholam & doctorem. Qui pergent ulterius discere, ijs post descriptionem illam rerum breuem ac facilem artificium naturę occultum declarabitur, quæ est prima philosophia, scrutatio uideli cet & concretionis corporum, & actionum omnium, quæ ex intimis rei cuiusque naturaliter oriuntur, unde ad ipsas causas exteriores egredimur, tanquam opera intrimarum, & ad Deum usque conscendimus parentem causamq; uniuersorum, si modo recta insistamus uia. Nam inuisibilia Dei per ea quę facta sunt oculis mentis sese offerūr, sempiterna quoq; illius uirtus & maiestas. Quod si oblique incedamus, errabimus tota uia in diuersum. Quapropter philosophia hęc non temere, nec quo modocunq; est tractanda, in qua tam grande paratum est periculum errori. Itaque non est natura ad gentilitiam lucernam scrutanda obscuræ lucis malignæq;, sed ad facem hanc solarem, quam Christus mundi tenebris inuexit: eam ad rem nos tētauimus opus scribere, ne haberemus gentilitia consectari tanto detrimento religionis, aut certè discrimine. Adde quod si non exactius, apertius certè sunt omnia à nobis prodita. Nam Aristotelis prima philosophia, quæ μετὰ τὰ φυσικὰ dicuntur, & libri de auditu physico octo, quæ ad idem argumentum pertinent, euoluenda sunt hoc loco: multum enim tum eruditionis habent, ut illius omnia, tum ingenij, sed obscuritatis quoq; plurimum: quin illæ Aristotelicæ subtilitates, atq; adeo non raro quoq; prætenues minuitę, frangunt ingenij aciem, ac retundunt. Præbuit etiam nonnullis ansam, ut quæ nusquam essent inquirerent, & ex diligentia atque attentione quærendi immodica, aliquid se inuenisse crederent, & uidere sibi uiderentur, quæ non uiderent, ac ne essent quidem: non aliter quàm qui sudo ac sereno cœlo de medio die quærunt astra, ex hallucinatione putant se aliqua cernere. Octo libri physicorum prælegentur iuuent, & quidem cum cura, siue ij ab Aristotele ipso sunt præscripti, siue, ut quidam putant, dicente illo excepti, à Nichomacho autem filio qui Theophrastum audiuit, collecti, & editi: ideoq; περὶ

De prima philosophia.

Φυσικῆς ἀκροάσεως inscribi. Nec minus tradentur accurate sex prima uolumina primæ philosophiæ: nam reliquos seu duodecim sunt, siue ut nonnullis placet, quatuordecim, ipse per se leget, selectis sententijs ac dogmatibus memoria dignis, reliqua difficultatis sunt ut ingentis, ita etiam sterilis: quæ tamen diligentius ac penitius magister scrutabitur, ut aliqua illinc & sibi, & auditoribus utilia eruat. In quinto libro categoriæ explicantur: adiungendum opus Porphirij de quinque uocibus ex Aristotele decerptum, tum diffiniendi ac diuidendi ratio Boethi, quæ est essentiarum explicatio. Libellus circumfertur Speusyppi de diffinitionibus Platonis, unde ad omnia diffinitionum genera licebit exempla petere. In hac tanta inuestigatione magistrum uolumus diligentem, moderatum, minime arrogantem, aut in sistuendo præcipitem: nec aliter cunctabundum atque sustinentem sese, quàm qui se in tenebris & per lubricum intelligit uadere. Desiderat disciplina hæc auditorem ingenij attollentis se, ac erigentis supra sensus ad causas rerum ac primordia, ad collectionem uniuersalis ex singulis: In quibus generalibus est doctrina, sicut in singularibus delectatio: illud enim est mentis, hoc sensus. Ideoq; magis delectat Plinius, Aristoteles magis docet. Alienum est ab instituto hoc ingenium nugax, inepte coniectans, item contentiosum, ut rationem ad omnia euidentem atq; inuincibilem efflagitet, quæ non potest ubique exhiberi par: sed conuenit unumquemq; contentum esse ea uerisimilitudine, qua humanum ingenium integrum, hoc est, non affectione ac partibus imbutum, non cõtentionis, sed ueritatis auidum, facile acquiescat. Institutor & hæc & omnem de natura commentationem ad mores excolendos referat, ut animos ad uirtutem fingat, pietatis respectum, & curam instillet pectoribus: quarum rerum magnam occasionem, & uberrimam copiam naturæ contemplatio omnis præbebit: sic uidentur uoluisse sua tradere Seneca, & Plutarchus, interim etiam Plinius Secundus. In præceptis primæ philosophiæ ambages sunt quædam obeundæ, progrediendum aliquo usq;, inde eodem reuertẽdum, unde ueneras: ab a ad b, rursum à b ad a: propterea quòd in hisce rebus indagandis non ducimus mentem nostram uia rerum, sed uia sensuum, quæ hos habet meandros. Itaq; elaborandũ semper, ut priora sint simpliciora, & magis rudia, id est, sensui magis exposita, & cognita: ea uero expolientur paulatim, & ad censuram mentis uenietur, postq; sensu usus fueris, quantum oportet. Vocabula non sunt in natura satis apta, quandoquidem populus à quo manat sermonis copia, rerum essentiam, naturam, uim non capit, unde uera & maxime propria appellationum ratio deberet proficisci: sed tamen à uulgi consuetudine recedere nos in totum non conuenit, aut certè si quid exactius tentamus eloqui, receptus est usus declarandus, ne alios fallamus. Disputationes hic & studiorum quieta collatio potius, quàm altercatio, non iam ad uictoriam pertinebunt & gloriam, quod permittebatur pueris, sed ad uerum intuendum, quod est pretium operæ amplissimum: ut sit quædam quasi militia ad eam asserendam: ergo asserta, continuo sunt ponenda arma, & ubi illa procul emicuerit, hastæ sunt imperatrici summittendæ. Noli contra uerum ingeniosus aut doctus existimari, non tu illi tenebras offundes, sed lusciosо ac infirmo humano ingenio, sæpe alieno, sæpe etiam tuo ipsius, non ueritatis uitio, sed nostro. Itaque rectam semper uiam in his tenete, quantum quisque iudicio integro assequetur: quę uobis sic incedẽtibus trãsuersa sese obtulerint, id est, quæ dubia ex ipsa re nascentur, dissoluite: nolite autem latam & regiam uiam egredi, ac in deuijs tramitibus impedimenta, atque offendicula quærere, quę in media uia opponatis, hoc est, aciem mentis per totam naturam peregrinatum mittere, ut undecunque conuerrat, quo ueritatis lucem & uobis & alijs obstruatis. Seuocet quandoque philosophus seipsum à condiscipulorum colloquijs, ut solus ipse, ac quietus, quæ audierit, quæque legerit, recognoscat, & contempletur, clarius tum uidebit singula, & iudicabit acrius: plurimum ea res tum intelligentiæ, tum iudicio confert. Chrysippus Stoicus solitus erat dicere, si inter plurimos me exercerem, nunq; philosopharer. Exercitationes

Qualis magister.

Vocabula in philosophia prima.

Disputationes.

Exercitationes.

ciones corporis aliquanto robustiores concedentur, nempe robustioribus iam & magis confirmatis, deambulationes intentiores, aut longiores, cursus, saltus, iactus, lucta, modo scholastice, non militariter, nempe ad reparationem uirium, ut ualetudo sit in iuuenili corpore firmior, & ipsi alacriores, ne ingenium grauitate ualetudinis opprimatur. Eget etiam disciplina hæc crebris animorum refectionibus, quæ subtilitate, ac difficultate sui uehementer ingenia defatigat: sed eiusmodi recreationes præter eas, quæ de corporum relaxationibus obueniunt, ex superioribus repetentur studijs, lectione poetarum, cosmographorum, historicorum siue naturæ, siue rerum gestarum. Post expositam naturæ picturam, & intimum eius artificium, tum essentias rerum, studium sequetur instrumenti probabilitatis seu de ratione inueniendi argumenta, continuo mox de ratione dicendi: sic enim optime hæc intelligentur: nec antea possent propter insciriam earum rerum, quæ in eiusmodi obseruationibus tractari est necesse, quæ quum ex alijs artibus, tum ex medio uitæ usu depromuntur: sed neque debent diutius differri, quoniam alia maxima & perfectissima studia hisce instrumentis adiuuantur. Argumentorum inuentio pars est dialecticæ una ex duabus, altera est enim, quam supra de iudicio posuimus, seu ueri censura. Separauimus tamen tradendi loco, quoniam sic interest discentium. Vtraq; ars & dialectica & rhetorica rixosa ex se est, ad contentionem ac peruicatiam procliuis, ideo rixoso & contentioso ingenio neganda: item suspicaci in peius, omnia enim illuc detorquebit: afferet etiam utraq; ars malitiæ plurimum, idcirco nec malitiosum ingeniũ, & ad fraudem faciendã paratum instrui illis cõueniet: sed nec malo uiro tradendæ nempe seditioso, uenali, iracundo, ultionis auido: fierent huic gladius in manu furentis, sicut est in prouerbio. Quinetiam cuicunque credentur, modice sunt & exiguo tempore degustandæ potius, quàm ebibendæ: reddunt enim spinosos, rixosos, fraudulentos. Nam quod dicunt uitio id euenire male utentium, sit sanè ita, sed multi oblata occasione in uitium labuntur.

De ratiõe inueniẽdi argumẽta

Præceptor qualis.

tur. Facundissimũ hic præceptorem requirimus, & quod magis exigitur, acuto ingenio, iudicio integro, & sano, uersatum in omni genere disciplinarum atq; eruditionis, quiq; uitiorũ animaduersor sit subtilis & acer: quod Ciceroni uehemẽter profuisse testatur ipse idem in Bruto, quum ait se Miloni Rhodio operam dedisse homini in notandis animaduertendisq; uitijs, & in instituendo docendoq; prudentissimo. Nihil est scilicet perinde difficile, ut orationis lapsus & flagitia animaduertere primum, hinc uelut indicare digito, tum exprimere, postremo corrigere: deest interim aliquid, & te desiderare intelligis, nec promptum sit tamẽ explicare, quid illud sit: ut de L. Gellio, & alijs quibusdam oratoribus Cicero scribit. Ad inuestigationem probabilitatis enarrabit doctor Ciceronis topica additis commentarijs Boethi, aut quod malim, Rodolphi Agricolæ dialecticam uoluminibus tribus facundissime & ingeniosissime expositam. Ciceronem uero & Boethum discipulus per se non semel leget, cui M. Tullio totam penè artem hanc debemus, quæ ab Aristotele quidem reperta rudis adhuc est ostensa, nec utentibus satis habilis. Leget item per se Quintiliani librum quintum, nec non Ciceronis duo de inuentione uolumina, quod opus excidisse sibi dicit iueni: adiunget Victorini cõmentarios. Aristotelis octo libros topicos attente, ut omnia illius philosophi, iterum atq; iterum euoluet, non tam ad expoliendũ aptandumq; instrumentum hoc credibilium, quàm ut sententias & præcepta uariarũ rerum, quæ in opus illud sunt congesta, annotet, & ad manum habeat, ubi res poscet. Magister uelut diligens apicula per omnia disciplinarum uiridaria circumuolitans undique decerpet discipulo suo, & colliget obseruationis huius exempla: sed in rebus uitæ magnam copiam oratores suggerent, & poetæ tragici, qui sunt omnis generis argumentis refertissimi. Tractatio erit primum, ut ea quæ audierunt, magistro reposcente, reddant: additis uel eisdem, uel nonnunquam alijs pro ipsorum captu exemplis. Hinc examinatio quemadmodum magni & præstantes ingenio uiri credibilia sua inuenerunt, quis sit horum loco-

Exercitatio.

rum in illis usus, & quàm conueniens. Tum propositis simplicibus rebus, quæ in illis sit argumentorum in omnem partem materia & quasi farrago per sedes rationum: ut homine signato, aut philosopho, aut principe, aut republica, idem in comparatione fiet duorum, aut plurium: ut si quis philosophum & uxorem cõferat inter se. Hæc ubi diligenter trita erunt & percognita, sumpto iusto & quasi legitimo themate, ad partem utranq; excogitabuntur argumenta, quorum momenta uel seDicẽdi ratio non spernẽda. paratim expendentur, uel ex collatione. Huic dicẽdi succedit rario, quam à bonis & sapientibus uiris repudiari aut negligi minime conuenit: quandoquidem efficacissima est ac potentissima & in omnes uitæ partes necessaria. Nam in homine ius, ac imperium summum est penes uoluntatẽ, ratio & iudicium uelut consultores sunt illi attributi, affectus autem ut faces: atqui & affectus animi sermonis scintillis accenduntur, & ratio incitatur, ac mouetur: quo fit, ut sermo in toto hominis regno ingẽtes uires obtineat, ac subinde ostendat: nec immerito Euripides τυραννικόντι uocat facundiã: & per sermonem amplissimas opes, potentiã, regnum quoq; assecutos esse nonnullos constat: ut Pisistratum, & Periclẽ. At dicunt, prolapsi sunt mores in deterius, idcirco non sunt hominibus ea committenda, quibus in perniciem aliorum uterentur. Equidem quibus ingenijs credẽdam esse facultatem hanc censerem, paulo antea exposui, & quantum mihi de ea sumendum uideretur. Sed certè quo sunt corruptiores animi hominum, eo ars hæc accuratius deberet à prudentibus & probis uiris suscipi, quæ in animos nostros dominatur tantopere, ut illos à flagitijs & sceleribus ad curam aliquã uirtutis traducerẽt. Necessitas uel ex eo ostenditur, quòd nulla omnino uitę ratio atq; actio carere potest sermone, publica, priuata, domi, foris, cum amico, cum inimico, cũ hoste, cum maiore, cum minore, cum pari: is est maximorum, & bonorum, & malorum causa: quantum ergo est uti sermone decenti & consentaneo personis, rebus, locis, temporibus: ne quid exeat peruersè, pueriliter, indecore. Neque enim aliò est tota hæc tractatio conuertenda, non ad inane

inane uerborum studium, ut ea compta sint atque splendida, ut concinna suauisque structura coagmentata: sed neque dicamus putide, inepte, ac ut minime dici conueniat: ut appareat artem hanc potissimam esse prudentiæ portionem. Quapropter sic meo quidem iudicio tradetur ut primum omnium qui sit orationis finis pro cui spectemus: tum ad ea perueniendum quæ instru- Quomodo traden da rhetorica. menta: quæ uia: exempli gratia, finis est docere, persuadere, mouere. Instrumenta sunt uerba simplicia, composita, & eorum sensa, quæ omnia per singulas ipsorum qualitates aperienda sunt, & examinanda. Tum quemadmodum operi applicanda sint instrumenta uidebimus, id est, quæ cui fini, & quemadmodum. Hinc speciatim de docendo, & eius partibus, de persuadendo, de mouendo & eorum formis. Habebitur ratio dicentis, audientis, loci, tẽporis, negotij. Iam quę instrumenta quibus rebus sunt apta, ad hunc finem, hoc loco, hoc tempore, hoc dicente, hoc audiente. De quibus nisi ego fallor, perturbate, confuséq; est olim à maioribus nostris præceptum, minimeq; ad usum congruenter. Possunt tamen à sedulo institutore multa ex illis colligi, nempe ex Ciceronis libris Rhetoricis, Quintiliani institutioni bus oratorijs, ex Hermogene, libro potissimum quinto, qui est de dictionum formis, & Hermogenis penè interprete Georgio Trapezuntio: de formis item multa præcipit Demetrius Phaleræus in libro περὶ ἑρμηνείας, & Aristides περὶ πολιτικῶν λόγων. Nam est eiusdem ars Rhetorica de sermone simplici, ut Apsinis Cadarẽi. Dionysius Halicarnassæus præcepta quædam aggressus est tradere de orationum, siue argumentorum generibus, ut de panagyricis, epithalamijs, epithaphijs, & eiusmodi. Tum Latinos sumet in manus Martiani Capellæ librum quintũ, Rutilij Lupi de figuris, quod opus è Gorgia uertisse ferunt non Leontino illo, sed alio quodam. Iulius Ruffinianus, & Rhomanus Aquila de eodem argumento libros reliquerunt posteris. Sulpitius Victor præcepta quędam artis conscripsit: Ex his omnibus decerpet tanquã flosculos, uel unde ipse fasciculum, quem iuuenibus suis exhibeat, concinnet, uel quos sparsim

tradat, dum aliquos artis huius præceptores enarrat. Enarrabit uero si quos uelit, primum facile aliquot ac breue artis compendium, quale est Martiani Capellæ, aut Philippi Melanchthonis, uel quatuor Rhetoricorum libros ad Herennium: quos qui Ciceroni assignarunt, equidem quid secuti sint, haud uideo: ex Quintilia no uidetur posse colligi à Cornificio esse compositos. Tum Quintiliani libros quinque, nempe tertium, quartum, octauum, nonum, decimum. Oratorem Ciceronis, & Aristotelis Rhetorica ad Theodecten, opus magni quidem ingenij ac artis, quod in hoc autore est perpetuum, sed ingentis quoque utilitatis ad sensum & prudentiam uitę communis. Leget ipse iuuenis priuato suo studio Quintiliani reliquum. Ciceronis partitiones ad filium, de oratore, & Brutum. Aristotelis uel cuiuscunque alterius ad Alexandrum Rhetorica. Georgium Trapezuntium. Cæterum quando non habemus iam populum uel Latine loquentem, uel Græce, operosum esset noua in elocutione illarum linguarum præcepta excogitare: uetera sufficient, additis nonnullis ex natura ipsa catholicis, quæ in omnes linguas possint competere. Adiungetur ratio linguarum, quo pacto inuentæ, adultæ, perditæ, quemadmodum cuiusq; censeatur uis, natura, copia, elegantia, grauitas, cultus, & aliæ sermonis qualitates. Præceptis rhetoricę non nimium adhærendum esse Ciceroni placet, uel ob hoc unum, quòd nullus ferè artis magister ipse eloquẽs fuerit: quod mihi de instrumento omni dicendum uidetur, in quo adornando non perinde elegantia requirenda est, & accurata compositio, quàm ut apte usui deseruiat. Sed neque exercitationes in arte dicendi diligentes admodum & crebras probarim: ne anceps instrumentum lædendi uoluntatem titillet, occasione oblata: tum procliuitatem ad fraudem & malitiã pariat: tametsi initio frequẽtiores esse uelim, quàm quum de uario & multiplici argumento dicent. Primum faciliora quædam & simpliciora uersabunt, quę styli nec ἀκμὴν, nec compositionem magnopere desiderant. Fabellis, historiolis, dilatione contractę rationis, contractione dilatę ac fusę:

Rhetorica ad Herennium.

De ratiõe linguarũ.

ac fusæ: quæ sunt in scriptoribus percrebra. Tum in aliis docendi ac delectandi formis. Hinc in ijs quæ contro uersiam, & quæstionem, & aduersarium habent. Nouissime in motu & concitatione affectionũ animi. In quæstionibus primo loco tractabunt eæ, quæ sunt abstractę negotio indefinitæ, de locis communibus & sentẽtijs (quẽadmodũ Seneca inquit) trãslatitijs, quæ nihil habẽt cũ ipsa cõtrouersia implicitũ, sed satis apte, & ei applicant, & aliò trãsferunt, tanq; quę de fortuna, de crudelitate, de seculo dicunt: quod genus sentẽtias Portius Latro sua pellectilem uocabat. Fuere olim qui in usum hunc communes locos conscripserint: ut Q. Hortensius, Protagoras, Prodicus, Trasymachus Chalcedonius: multis exẽplis exercendi sunt iuuenes, in suis, & alienis, ut sua explicent, aliena intelligant. Sequentur deinde quæstiones cum circumstantijs, quę definitæ nuncupantur. Nunquam contra ueritatem assuescent dicere, nec pro ea materia, quam rhetores infamem nominant: ut contra Socratem pro Busyride, pro uoluptate, contra æquum, & pium, ne si id quando q; ioco fecerint, faciant aliquando serio, quum praua animi libido illuc rapiet: stet tanquã in acie facundia omnis pro bono, & pio contra flagitiũ & nefas. Verba, quibus nullus subest sensus, cassa prorsum res sunt, & uana quadam specie turgida: imprudentes senticulos deridemus: atq; aspernamur: prudentia semota probitate malitia est, & pernicioſa fraus: itaq; uera & germana rhetorica diserta est sapientia, quæ à iusto, & pio separari nullo pacto potest. Neq; uero imitanda sunt nobis, quæ fuerunt gentilitati recepta, maledicere, conuitiari, prauissimas suspiciones inijcere, recta inuertere, ex bona causa malam facere, ex mala bonam: satius est causæ detrimentum pati, quàm uirtutis: nec in profanis solum, sed nec in ullo penitus quamlibet sancto, & inculpato uiro imitabimur, quæ per se sunt mala. Iudiciali genere nihil omnino indigemus, in quo multũ inesse malitiæ uel Aristoteles est autor, præterquam quòd res ipsa id satis loquitur. Litigare non satis decet Christianum, quanto minus ea uersutia, imposturis, insidijs, fraude, quæ in illis actionibus imprudentibus

Cõtra ueritatẽ nõ dicẽdum, nec pro materia infami.

tibus, atque etiam inuitis surrepunt. Nam quod Quintilianus ait, quid si impetrari aliter æquum, atque obtineri non possit? Quid si togam, nisi ferro, aut ueneno, recuperare non possis, utrum fuerit consultius, carere toga, an sic recipere? uitam sit satius perdere, nedum togam, quàm sic conseruare. Declament iuuenes apud magistros de ijs argumentis, quorum aliquis sit deinceps usus in uita: non quemadmodum prisco illo seculo de ijs rebus dicebant in schola, quæ nunquam in uita contingerent, de quo merito Quintilianus conqueritur. Ad meditandas scribendásque orationes in quietum locum secedant, unde uox nulla, nullus strepitus exaudiri queat, tum etiam subobscurum, ne quid oculos uel aures percutiens, animi cogitatus interpellet: quod Demosthenem facere consuesse perhibent. Legent ipsi declamationes & suasorias, quas ex oratoribus sui temporis Seneca collegit, mendosas quidem illas, & truncas, nam desunt Græca non pauca, & Latina sunt depraua tissima, sed erunt nonnunquam adiumento dicentibus: nam plurima in illis sunt & inuenta subtiliter acutéque, & lepide ac uenuste expressa: multæq; uerborum ac sententiarum conformationes & quasi lumina. Sopatris sophistæ διαιρέσεις ζητημάτων extant prolixæ admodum, eas institutor ipse scrutabitur, & ad scholam, quæ illinc uidebuntur, deferet. Pronuntiationis habenda ratio, nec in postremis: quam in dicendo pollere plurimum Demosthenes sensit. Ideo iuuenes dicturi conserent uocem diæta, & exercitatione, sed naturalem uocem, non simulatam & fictam, ut phonasco sit opus. Singulis hebdomadibus declamationem unam apud cunctum auditorium institutor corriget: consyderabit primum, qua de re dicatur: hinc quis, quo tempore, ad quos fingatur dicere: tum examinabit uerba simplicia, & coniuncta, sententias, argumenta, ordinem: uniusquiusque horum omnium per se qualitatem, hinc quam commode rei de qua dicitur, congruant illo tempore, & loco, & auditore, & dicẽte, qui ponuntur: nec attendet adeo, ut omnia sint exacta, ut argumenta ualida & inuincibilia, quàm ne inepta: quoniam quidem nihil est in arte hac

Declamatio.

Pronuntiatio.

Correctio declamationis.

hac indecoro turpius, nec immerito dicitur caput esse, decere quod facias. Videtis quo ingenio, quo usu, quanta prudentia, & attentione ad corrigendum sit opus: quare difficillimum hoc est magistri munus, sed & ipsi tantum & scholæ longe fructuosissimum. Nam ex correctione una plus eruditionis & iudicij refert auditor, quàm ex prælectionibus atq; enarrationibus permultis: ergo eam ad rem & frequentes & intentis animis interfint, nec sine pugillaribꝰ, ut capita & summas rerum excipiant, quas actutum in cubiculis suis diffusius exponant, literisq; & memoriæ imprimant, ac insculpant, ut monstratum semel periculum in perpetuum uitetur. Sciantq; iuuenes propter copiam & uarietatem malorum, quibus undique & subinde infestamur, maioris esse iudicij ac operæ deuitare mala, quàm tenere bona. Verum enimuero quando loqui naturale est, sermo autem quicunque artis, sine qua nascimur, & finxit alioqui hominem natura mire inimicum, quoniam rudem prorsum, & artium omnium expertem, imitationis indigemus. Imitatio porrò effictio est rei alicuius ad exemplar propositum: quocirca proponenda sunt, quæ iuuet expressisse, optima scilicet, non simpliciter, sed iuxta præsentes uires: sapienterq; à M. Fabio præcipitur, ne initio pueri ad magistri æmulationem conentur assurgere, ne destituãtur uiribus: sed quod illis erit facilius, ac promptius, aliquem de condiscipulis doctiorem exprimant, quo inniſi paulatim se ad magistrum exprimendum eri gant: quod consilium agricolas in maritandis uitibus ui demus sequi. Et quemadmodum in homine, sic in oratione quoque imitatio ut similitudo quædam è corpore atque animo spectatur. In oratione uerba & compositio sunt pro corpore, sententiæ uero, argumenta, dispositio, atque illa ceu œconomia pro spiritu ac mente. Filius non tam dicitur patri similis, si liniamenta, si figuram & formam referat, quàm si mores, ingenium, sermonem, incessum, motum, & illam quasi uitam, quæ ex interiore animæ sede foras, per actiones emicat, & se nobis ostendit. Si inuenire posset aliquis, qui unus o mia haberet optima, Deo simillimus ac proximus, uel potius

De imitatione.

Non imitandus unus.

tius deus ipse, is esset sanè imitandus solus, sed nullus est ab omni parte tam felix: quapropter recte Seneca, non est unus quamuis præcipuus sit, imitandus: quia nunquam par sit imitator autori: hæc natura est rei semper citra ueritatem & minor est similitudo: & quo plura exempla ostensa sunt, hoc plus eloquentia proficitur. Eadem est Quintiliani sententia, qui non qui maxime imitandum, eum solum imitãdum censet. Sunt qui ex omnibus Ciceronem unum deligant, quem effingant solum: habet quidem optima Cicero, sed nec omnia, nec solus: quum delectat, quum docet, admirabilis est præter cæteros: in colligendis argumentis acutus, in deuinciendis & iacendis non perinde dexter & ualidus: deficitur interdum uiribus propter fusum illud & asianum dicendi genus, quod est in eo à quibusdã magnis ingeniis notatum Cælio, Bruto, Attico, Tacito, Quintiliano, qui ei pondere ait pugnare, ut Demosthenem uiribus. Quanquam isti noui imitatores non tam animum orationis ad exprimendum contemplantur, quàm exteriorẽ uerborum ac stili faciem. Sed neq; ad hanc imitandam quiuis est factus: nam eo, qui ad imitationem hanc caloris & uirium non satis affert, nihil est frigidius: iacet enim tota oratio, motu & uita caret: qualis est Iouiani Pontani. Vtilis est imitatio uerborum Ciceronis, & tuta, dictionis uero nõ item: hanc enim si quis non assequatur, in sermonem quendam degenerabit redundantem, enervem, uulgarem ac plebeium, cui uicinus admodũ est M. Tullius: à qua tamẽ uilitate uindicat ipse se & asserit ad mirabili dignitatate orationi addita ex sciẽtia & cognitione multarum & maximarum rerum, tum concinnis & uenustis numeris, aptissimis & naturalibus metaphoris, contrapositis, periodis, gratia quadam inexplicabili, ac prope inimitabili. Sed certe non si Cicero optimus est atq; eminentissimus, alĩ protinus mali, aut spernendi. Non est unus eloquentiæ uultus, inquit Tacitus, nec statim deterius est, ꝺ diuersum est. Cicero ipse in Bruto multos oratores in diuersissimo dicendi genere, sum mos tamen ponit: cuius rei si nõ alĩ, Cicero utiq; & Demosthenes exemplo esse possunt. Quamobrem acute inspici

Ciceronis imitatio.

spici oportet, quibus tandem rebus appositum sit iuuenis ingenium, quod in omni uitæ institutione faciẽdum esse sapientes consulunt, ut eò se quisq; applicet, quò natura nutu quodam fertur, si modo in finitimum uirtuti uitium non propendit: ut ad Ciceronem, si copiam diligit: ad Demosthenem & Atticos, si parsimoniam uerborum: ad Sallustium, si astrictam breuitatem, & penè Laconismum: qua breuitate, ut Quintilianus testatur, nihil apud aures uacuas atq; eruditas potest esse perfectius: ita fiet ut in ea re si non summus, certe neutiquã euadat contemnendus: nam in omnibus, aut etiam pluribus fastigium, uel proxima fastigio tenere loca, optãdum est magis, quàm sperandum. Porrò quibus quisq; sit rebus appositus, cognoscetur ex delectatione, quæ de conformitate & congruentia quadam oritur obiecti & facultatis: faciet etiam sui periculum, quod in annis quidem rudibus magister spectabit, & arbitrabitur: postea uero ꝙ magis profecerit, idem ipse. Quod si ingenium ad uitiũ uergat, ut copia ad exuberantem redundantiã, parsimonia ad ariditatem, nerui ad maciem deformem, tum uero diuersi generis imitatione ad rectum & sanum habitum deflectitur. Prudẽter Quintilianus institutoris munus uult esse adiuuare, quæ in quoq; discipulorum inueneritbona, & quantum fieri potest, adijcere quæ desunt, & emendare quædam, & mutare. Idem magister qui sint in quaq; uirtute præcipui, signabit: ut ad sermonem familiarem Cæsar primas partes feret, & Ciceronis Epistolæ: non quin Cicero cuiuis sit electione uerborum, ne quid aliud dicã, par, sed fusa illa phrasis quotidiano sermoni non satis conuenit. Commentarij ab Hirtio additi uel Oppio, planè sunt alĩ quàm Cæsaris, minus & puritatis & maiestatis habent: ut Cæsarianos à principe scriptos appareat, alteros à priuato. Ad comitatem Plinius Cæcilius, & Politianus. Ad historiam fusam Liuius. Ad consilia explicanda Tacitus, ad commentarium historiæ Suetonius, & Florus. Ad præcepta artium in rebus in ordine ac cuncta methodo Aristoteles. In uerbis & dictione Quintilianus, & Rodolphus Agricola. Ad paraphrases Themistius, & Erasmus. Ad carmen Heroicum Homerus

Ingenium sequeẽ cõgruentia.

Qui autores in ꝙ q̃q; uirtute præcipui.

merus & Virgilius. Ad lyricum Pindarus, Horatius. Ad Tragœdiam Euripides, & Seneca. Ad Comœdiã Aristophanes, & Terentius. Ad uertendum proprie Theodorus Gaza. Politianus opus facit suũ: nec Erasmus caret gratia etiam ad uerbum transferens. Sed exemplum uertẽdi fuerit Ciceronis de uniuersitate liber, q̃ est pars Timæi Platonici. Ad gratiam Dialogorum Plato, & Cicero. Ad astutam rationem capiendi aduersarij Socraticæ inductiones, modo astrictiores sint, quàm ut eas Plato persequitur. Ad efficacem rationem argumentandi Aristoteles: ad ciuilem Ciceroïs dialogi, & Lactantius. Adhortari ad mores probos bonus Cicero: dehortari ab improbis Seneca: habet idem sententias concinnas, argutas, breues, quas iaculatur tanquam spicula amentata. Ad præcipiendum de moribus breuiter & commentarij uice Plutarchus. Ad conciones in populo non perinde erudito Cicero. Ad scholam Quintiliani declamationes, siue cuiuscunq; sint, illius certe seculi. Ad attentam aut eruditam coronam Demosthenis orationes: itẽ Liuij, quæ sparsæ sunt in historia. Ad suauitatem & numeros Isocrates: nam altiores habet Plato, quem interpolam & uersum fluere Aristoteles ait. Dicæarchus autem Peripateticus totum scribendi genus tanquam grue & molestum reprehendit. Ex his omnibus quod operi suo conducat decerpet: & rationem sequetur pictorũ, qui ex agrorum & campi aspectu amœnissima quæq; in opus suum transferunt. Nec immerito à Cicerone ipso Zeuzis Heracleotes laudatur, qui Crotoniatis Helenam picturus ex multis mulieribus formosissimis delegit, q̃d in quaque uidisset pulcherrimum. Initio est ad bene imitandum opus acuto, & iudicio acri: adde etiam naturali quadam & occulta dexteritate. Itaque recta bonarum rerum imitatio bonitatem ingenij arguit. Nam quidam ea sunt uel tarditate iudicij, uel his in rebus absurditate naturæ, ut eodem orationis stilo omnem se stilum referre arbitrẽtur: sicut uno aliquo suo gestu, quemcunque alium: & eodem digitorum pulsu concentum oẽm. Sunt qui iuxta sententiam Senecæ: uitia sua & intelligant, & ament: tantus est in omnibus studijs error, maxime

xime in eloquentia, cuius regula incerta est. Institutor id animaduerter: quòd si iuuenis inepte, quæ imitanda sibi proposuit, effingat, ab imitatione eum ad suam ipsius naturam sequendam traducet, ut sit suus, qui alienus non potest. Initio quidem, sicut antea monui, facillima exprimet, atque adeo concedam illi, ut quæ reddere non poterit, ab exemplari ipso in suum opus transferat, modo ne illum fugiat non id esse imitari, sed supplare: in quo errore plurimi uersantur: paulatim autem uere imitabitur, id est, ad exemplar effinget, quæ uolet: non de exemplari centones surripiet, quos in opere suo consuat. Proposito autem ante oculos exemplari attentissime æmulator contempletur, ac consyderet, qua tandem arte ac ratione ab autore id putet confectum, ut simili artificio & ipse quod animo destinarit, perficiat. Ars enim & opificium, quantum fieri quidem possit, idem præstandum est, & quodammodo surripiendum, non materia eadem, uel opus idem. Velut si quis exempli causa gratias alicui acturus eadem dicat, quæ Cicero Senatui, quæ populo Romano, uel, quæ Ausonius Gratiano Augusto, furari hoc quidem certe esset. Imitari autem fuerit, si consyderet, quid autor in orationis exordio uelit efficere, quid secunda parte, quid tertia, & sic deinceps: quæ primo dicit loco, quæ alijs sequẽtibus, quibus sententijs in quaque re utatur, quibus argumentis, & quibus ex locis petitis, quomodo colligatis, & connexis, quas similitudines inducat, quæ usurpet exempla, quos animi affectus attingat, ubi, quomodo, quibus autoritatibus sua fulciat, & quorũ: non quo nos utamur eorundem, sed ut eórum, qui nobis loco eodem sunt, quo illi erant autori nostro: qua commissura priora posterioribus compingat, quæ uerba singulis partibus accommodet, quam uerborum structuram, hoc tu artificium idem effingito, non eadem uel uerba uel sensa: subijciamus uerbi gratia breue aliquod exẽplum. In oratore suo refert Cicero Carbonem tribunum plebis hæc in concione quadã dixisse, in qua Cicero ipse staret: O M. Druse, patrem appello: tu dicere solebas sacram esse rempublicam quicunque eam uiolauissent, pœnas esse ei ab

Quõ imitandum.

ei ab omnibus persoluras: patris dictum sapiens, temeri tas filij comprobauit, quo dicto admirabilem sequutum esse concionis uniuersæ clamorem & plausum. Si quis ita effingat. O diue Paule, Tharsensem appello: tu dicere solebas sacrã esse charitatẽ, quicũq; eam uiolauissent, pœnas esse ei ab omnibus persolutas. Apostoli dictum sapiens scelerum temeritas comprobauit: non tam erit imitari, quàm si quis dicat, O diue Paule, Tharsensem appello, tu semper prædicare cõsueuisti magnas esse uires charitatis, quicunq; secundum eam non uiuerẽt, nec pertinere ad regnum Christi. Apostoli sententiam piam cõsuetudo scelerum abdicauit. In hac imitatione omnia illa sunt quę in uenustate prioris dicti, incisa, membra, & dichoræus clausulæ. Eorum quæ imitationi sunt proposita, quædam nunquam possis ad perfectum referre, ꝺd genus sunt homini naturalia: ea uero semper sunt sequẽda, quoniam æquare non est concessum: furoris est enim hoc sperare. Alia uero possis, ut pleraq; omia humana: quæ effingi eadem specie queant, uel genere, uelut oratiõis copia, breuitate, splendore, grauitate, gratia, argumentis, dispositione, ac eiusmodi. Sunt tamen ex humanis inuentis nonnulla, quorũ uel ars omnino perijt, uel usus, hæc ægre perfeceris, qualia ij, qui tum uixerũt, quũ ars aut usus uigeret: quemadmodum in linguis Latina & Græca, quarum quoniam populum amisimus, mutuãda sunt semper ex ueteribus uocabula, nec nos ulla, aut certe perpauca possumus nouare. Stilus non perinde est ab illis sumendus, nam parta undecunq; materia artifex eam tractabit ad arbitrium: tametsi cõtendere, ut dictionis ornatu ac cultu antiquitatem superemus, aut æquemus saltem, non tam malum & uituperandum est, quã periculosum, ne linquamur uiribus, & in absurditates incidamus: uel certe difficile desuefactis iã auribus à censura soni illius. Prõprius esset ea de causa in linguis uernaculis, quibus est populus magnus sermonis sui autor, magister, iudex. Puerum imitari liberale est ac laudabile. Senẽ imitari seruile ac turpe. Conuenit enim ut puer magistrum & ducem habeat, quem sequatur, non item ut senex. Quocirca ubi satis te in imitationis hoc, ut sic dicam

dicam, stadio exercueris, æmulari incipe, & te cum duce tuo conferre, qua parte accedas propius, qua longe à tergo relinquare: uirtutes illius & uitia æquus & diligens censor examina, quid in illo deceat, quid habeat uitandum: quam uirtutem redditu facilem, quam gratiam penẽ propriã, & alijs incõcessam: hæc comparabis cũ tuis, & ex eorum uel recte dictis, uel secus ipse corriges tua, siue dum uitium deuitas, siue dum te componis ad pulchra. Conare ut magnas uirtutes æques, mox etiam ut uincas: plennm hoc quidem negotij, & profecto arduũ, magnaq; est opus industria, sed in sublimi sita ex cuiusque rei præstantia: & iuxta uerbum uetus pulchra difficilia. Nec solum tua opera ad opera ductoris tui tanquam ad amussim arbitraberis, sed tua ipsius priora cum posterioribus conferes, ut ex comparatione deprehendas profectum. Cuicunque dicendi generi diu assueueris, quamlibet id accuratum sit & excultum, pro naturali habebitur: quod de Euripide Aristoteles tradit. Nam consuetudo in naturæ conditionẽ transit: quapropter manifestæ dementiæ est, non facili, dilucido, puro, eleganti sermoni assuescere, potiusquã portentis uerborum, aut horrori orationis, uel sordibus: quoniamquidem pari labore constant omnia, non raro etiam minori bona. Hæ artes organa sunt, ideo per se nihil efficiunt: admouẽdæ sunt operi, hoc est alijs disciplinis, quibus formant, & parant ingenia discentium. Instrumentum hoc si usui atq; experimentis rerum publicæ ac priuatæ applicetur, rectorum est ciuitatum, imò conditorum etiam, & principum, & eorum qui ius dicũt, uel de iure respondent. Sin theologiæ, concionatorum, & illorum, qui homines ad rectum formant, ac meliores efficiunt. Quippe sapientem uirum decet non ipsum per se solum sapere, sed alios quoq; fingere ad uirtutem: idcirco nõ uita illum modo recta esse atq; inculpata par est, sed oratione quoq; efficaci: efficax quidem est sermo ueritatis, efficacissimus dei sermo, ut Paulus inquit. Apostolis quidem hoc satis abundeq; erat: nam fortissimorũ argumentorum locum obtinebant prodigia, & ea, quæ supra naturæ uires ostendebant: tum uita innocens &

in qua uel calumniator ſuſpicionem non inueniret criminis, quam non iniuria plurimum perſuadere aiunt: ad hæc peculiare Dei ſubſidium, quod ille clariſſimis ſibi ſubmittebat, quoties eſſet opus. Sed ut nunc ſunt & dicentium & audientium mores, præclare agitur cum ueritate, ſi facundiæ uiribus inſtructa & fulta fidem impetret: non quin malim multo etiam ad faciendam fidē res nudas ſermone, quàm ſermonem à rebus inopem ac deſtitutum. Sed certe res ipſæ conueſtitæ ac ornatæ oratione ſobrio utiq; cultu & moderato, altius deſcendunt in pectora audientium, quæ in aure ſtatim non offendūt tanquam in limine. Ideoq; ſancti uiri caſtam, & puram eloquentiam nunquam ſunt aſpernati, niſi qui aſſequi non quiuerunt. Et Lactantius facundiam Ciceronianæ ſimilem optabat ſibi, quo ueritatem fortius propugnaret, & hominibus perſuaderet facilius. Anxia illa, & accurata, & picturis inſignis eloquentia, tum ſplendore, atque apparatu omni illuſtris, ac præfulgens, fortaſſe res ſanctas minime decuerit: certe multo minus ſermo ſpurcus, & uitijs inquinatus: candidis & mundis linteis attrectari ſacra conuenit, non byſſinis aut ſericis, ſed neque canabaceis aut lineis maculoſis. Cæterum de ſermone ſatis. Traducetur hinc iuuenis ad ſtudium mathematicarum artium, ut loquacibus ſuccedant mutæ, & imponatur ſilentium linguæ tamdiu agitatæ: quare ab aurium munere ad oculorum tranſibitur. Mathematicæ circa quantum uerſantur molis, & numeri: Hæc Arithmetica, illa Geometria nominatur: quæ ſunt primæ in illo genere, ac ſimpliciſſimæ. Geometria in cœlum ſublata Aſtronomiam efficit, uiſibilibus addita ὀπτικὴν ſiue perſpectiuam. Arithmetica ſonis admiſta dedit Muſicam: & horum ſingulæ bifariæ ſunt, alteræ quæ intra contemplationem ſubſiſtunt, ſpectatiuæ appellantur: alteræ in opus exeunt, quæ actuoſæ ſiue effectrices. Ex prioribus poſteriores exiſtunt, quod eſt eis cum actione omni, atq; exercitio commune: mentis enim cogitatio actiones omnes humanas, & manuum opera antecedit, tanquam generans genitum. Sunt tamen qui ſtudia ſua ad altera ſeorſum adiungant, ut uel contemplentur modo

modo citra executionem, uel exequantur inſpectione omiſſa. Sed nos ut hactenus fecimus, de contemplatiuis potiſſimum loquemur. De effectiuis quoque interdum ſummonebimus. A diſciplinis hiſce uehementer leuia & inquieta abhorrent ingenia, quæ ſibi impenſe indulgent, nec laborem ſuſtinent aſſiduæ intentionis. Aſtringunt enim hæ ingenia, & cogunt hoc agere, nec peregrinari patiuntur. Non ſunt etiam idonei obliuioſi, quandoquidem ſciri, ac teneri centeſima non poſſunt ſi exciderint prima, ea eſt in dictis illis ſeries, & confirmationum perpetuus nexus. Suntq; ea de cauſa magnopere labiles, niſi exerceantur crebro, atque infulciantur animo. Sæpe alijs diſciplinis amœnioribus non ſatis appoſiti iſtis ſunt aptiſſimi ſeueris, ac tetricis. Cæterum cognitiones hæ atq; obſeruationes, ſi quis progrediendo ſibi indulgeat, in infinitum abeunt: & ſolicita horum inquiſitio à rebus uitæ abducit, communiſque ſenſus reddit expertes. Sapienter Socrates, ut alia, qui quum tantus eſſet mathematicus, ut Euclidem Megarenſem quantus fuit, effecerit, & ut minus hiſce rebus addictum Ariſtophanes ridet in fabula, eatenus tamen impendendam Geometriæ operam cenſebat, quoad quis & dare, & accipere terram ad æquam menſuram poſſet: ſignificans referenda eſſe ad mores omnia, & uitæ uſum, non ad inanem ac infructuoſam quandam ſpeculationem anxiam, & moleſtiſſimam, quam parit diuturna in Mathematicis attentio. Primordia uero, & progreſſus alij quos alijs maiores, alijs minores, ut cuiuſque erit ingenium, & diligentia conducere ad res uitæ complures, & ad cognitionem philoſophiæ. Plato ex auditorio ſuo expellebat eos, qui illuc uenirent à Mathematicis deſerti, ac inopes. Apud eum ipſum, & Ariſtotelem, & reliquos priſcos philoſophos exempla ſunt de Mathematicis plurima, tum quòd aptiſſima ſunt & certiſſima: tum quòd illis temporibus longe eſſent notiſſima. Primo loco tradetur Arithmetica, quippe quæ eſt ſimpliciſſima, ac ideo prima. Exercitiũ quoq; illius, & numerorum tractatio non ſolum explorat ingeniũ, ſed exacuit, & alacrius reddit. Nec ulla uitæ pars carere poteſt numeris, Arithmetica.

multa etiam naturæ, ac rerum diuinarum myſteria nu
meris eſſe comprehenſa, & notata ſacri & prophani ſcri
ptores docent. Craſſi quidam nobiles puchrũ ſi deo pla
cet, ac generoſum eſſe arbitrantur, neſcire omnino com
putare. Reſtat ergo ut generoſum habeatur nõ eſſe ho
minem, ſed leonem aliquem, aut urſum, aut aprum ex
illis ſuis inſignibus. Nam animantes omnes brutæ, com
putationis ſunt ignaræ, ſolus cõputat homo. Non quod
pecuniæ contemptum in principibus uiris inceſſam, aut
à magnificentia opulentos deterream: ſed uirtutes o
mnes ex ſcientia boni uenire uelim, non ex ignorantia
mali. Initia numerorum, & nomina & figuras agno
ſcent iuuenes, hinc aſſueſcent coniungere inter ſe ad eli
ciendas ſummas: tum diuidere coniuncta, & ſubtrahe
re, & quid reliquum ſit oſtendere. At quum multæ ſint
numerandi formæ per literas Alphabeti, per Latinas e
tiam figuras, expeditiſſimus uidetur mihi, qui de nomi
ne inuentoris, ut quorundam eſt opinio, Algoriſmus
nuncupatur. Arabicum eſſe inuentum credo. Tum ad
dẽtur numerorum nomina, quæ qualitatem, atq; adeo
naturam indicant: ut de numero pari, impari, pariter
pari, pariter impari, primo compoſito, de dimenſu, &
proportionibus inter ſe numerorum, & tota illa tracta
Geometria. tione Arithmetices intima. In Geometria exhibebũtur
primum explicationes omnium rerũ nominum, de qui
bus ea in arte fit mẽtio. Tum dogmata illa, quæ cum na
tura mentis noſtræ uidentur coniunctiſſima, eorumq;
habere nos uelut impreſſas animo anticipationes. Hinc
Theoremata, & eorum probationes, quæ principijs, ut
oportet poſitis, non perſuadent, ſed cogunt, & uim adfe
runt. Ex ea Optice, ſiue perſpectiua, & architectura na
ſcuntur: quarum omnium multæ ſunt in communi uita
ad tuendum corpora utilitates: nempe ex Geometria ad
omnem menſuram, proportionem, motũ, & ſitum mo
lium, ſiue mouendæ ſint, ſiue ſpectandæ fixæ in ueſtigio,
& immobiles: quemadmodum in dimenſu agrorũ, mon
tium, turrium, ædificiorum. Architectura quãtas ad ha
Auditiua Muſica. bitandum commoditates adferat? quam perſpectiua adiu
uat, ſicut in picturis. Perſpectiuæ ſpecularia ſunt anne-

xa: utinã auditiua eſſet reperta. In Muſica multum dege
nerauimus à prioribus, ob craſſitiem auris, quæ ſubtiliũ
ſonorũ iudicium omne funditus amiſit, ut nec longa iã,
nec breuia in cõmuni ſermone dijudicemus: ideoq; & ge
nera aliquot proportionũ amiſimus, & magnas illas ui
res atq; admirabiles, quas de priſca harmonia memoriæ
traditur. Hanc iuuenes & Theoreticen accipient, nonni
hil etiã practices, modo ſobriæ, & caſtæ: quæ feſſos ſtudẽ
tium animos Pythagoricorũ ritu demulceat, reparet, ac
ſibi reſtituat: tum efferatos, atq; aſperos ad lenitatẽ, mã
ſuetudinemq; traducat: quod à uetuſtate per integumẽ
ta fabularum dictum eſt mouere ſaxa, & feras pellice
re, ut de Orpheo, atq; Amphione fama fertur. Aſtrono- Aſtrono
mia de numero, magnitudine, motu cœlorum, ac ſyde mia.
rum, & de ſingulis quibuſq; ſeparatim, & inter ſe com
paratis: non referetur ad diuinationẽ uenturarum uel
abditarum rerum, quæ ingenti uanitate humanos ani
mos detinet, & ad impietatem ſenſim allicefacit. Sed re
feretur ad deſcriptiões ac determinationes temporum,
ſine quibus ruſtica opera, quibus uita omnis cõtinetur,
exerceri non poſſent, tum ad poſitus locorum, quæ ſit
cuiuſq; lõgitudo, quæ latitudo, qui abſceſſus: quod mul
tum quidem Coſmographiæ conducit, ſed uniuerſæ na
uigandi rationi maximopere neceſſaria eſt quæ citra co
gnitionem hanc incerta inter maxima, & grauiſſima di
ſcrimina erraret: ad altitudines, aut depreſſiões ſyderũ,
ad receſſus eorũ, atq; acceſſus uel nobis, uel inter ſe. Ad
hibebitur aſtrolabium ſiue quadrãs, quale olim fuit Pto
lomæi, ſiue orbiculare, ut nunc eſt noſtrum. De Arithme Autores
tica exercitij, atq; ſpeculationis, Iacobus Faber ſatis ac Mathema
commodate ſcribit, ut in ſchola tradatur diſcipulis, & ticarum.
ex ſeipſo, & Iordano Nemorario, & Boëtho Seuerino,
quemadmodum ex hoc eodem de Muſica. Nec minus
de Geometria præcipit: quin ſphæram quoq; cõſcripſit
ad eam, quæ extat Ioannis à ſacrobuſco, quam item e
narrari auditoribus conueniet, niſi quis eam malit, quæ
ædita eſt à Proclo Diadocho. Theorica item Planeta
rum idem Faber compoſuit, quæ diſcipulus eius Iodo
cus Clichtoueus elucidauit commentarijs, argumen-

tum & fundamentum totius operis ex Georgio Purbacho est sumptum. De usu uero Astrolabij Proclus paucissima quædam reliquit, sed scholarum exercitationibus aptior est Ioannes Poblatio meus: quibus magister ex Ioanne Stoflerino Iustingensi, & Ptolemæo nonnulla adiunget. Nec est ad ponenda harum artium rudimenta inutile, quod est in Margita philosophica de mathematicis traditum: quæ si quis grauetur suis prælegere, saltem consulat, ut ipsi per se inspiciant. Introductionē ad geometriam & perspectiuam Carolus Bouillus concinnauit: sed & perspectiua extat Ioannis cuiusdam Cātuariensis. Quæ omnia postquam fuerint cognita, tum ad Euclidem uenietur: hunc uelim accuratè explicari, nam in eo magnarum rerum speculationis huius exactior est, quàm in alio quouis tractatio: in eius libris de geometria, de Arithmetica, de specularibus, perspectiua, & phænomenis acutissimè disputatur. Studiosus ipse leget per se Capellam de mathematicis, hinc Raphaëlis Volaterani Geographiæ initium, & uigesimumquintum de philologia uolumen. Censorinus multa de musicis differit. In sphæram Ioannis sacrobuscī Petrus Ciruelus commentarios reliquit: Item Franciscus Capuanus in eandem & Theorica planetarum Purbachi. Erit in magistro ac discipulo harum disciplinarum ingeniū quietum, & quodam modo statarium, sedulum, attentum, incumbens atque instans operi. Disputationibus nihil est opus, interrogatiunculæ sufficient, & responsiones breues, aut operis ostensio, & collationes ad picturam: radio enim sunt & puluere uel abaco contentæ. Recolendæ sunt subinde ac retractandæ ijs: qui memoriæ uolunt illas infigere, sunt enim alioqui fugacissimæ. Qui disciplinas alias Minerua aut fortuna auersante non poterunt consequi, hic sistent: & ad uitam ea præstabunt adiumenta, quæ modo commemoraui, si speculationem in exercitium atque opus deduxerint. Tum etiam docebunt alios. Hi uero autores eos cognoscent, quibus nihil necesse est illos distineri, qui alijs artibus parantur: uelut in Arithmetica Cudbertum Tonstallum, Ioannem Siliceum, Thomæ Brauardini geometrica: in

ca: in Astronomia Ptolemæum, Georgij Vallæ mathematica. Archimedis opera non dubito quin sint in genere illo absolutissima, quæ ipse non uidi: legisse se in Hispania, atq; adeo maxima cura & uigilijs de codice surreptitio descripsisse Ioannes Vargara meus mihi retulit. Hoc est adolescentiæ curriculum ad quintum & uicesimum annum, aut eo circiter. Iam uir ætate, ingenio, rerum cognitione atq; experimentis instructior, ac maturior paulo consyderare uitam humanam attētius incipiet, & hominum artes ac inuenta: in ijs, quæ ad esum pertinent, quæ ad uestitum, quæ ad habitandum: in quibus ab scriptoribus agricolationum adiuuabitur, tum ijs qui herbarum, qui animantium naturas & uires persequuntur: ab ijs item, qui architectonicam tractarunt Vitruuio, & Leone Alberto. Hinc quę ad conuehendum, in quo est equus, mulus, bos & omne genus uehiculi, cui nauigatio est finitima, nempe etiam uectio: hæc omnia persequetur qua ratione ac modo sint inuenta, quæsita, aucta, conseruata, applicata usui, & emolumentis nostris. Iam quæ ad oblectamenta sunt per sensus omnes reperta, quæ sit societas domi priuata uiri, uxoris, liberorum, consanguineorum, affinium, assectarum, seruorum, quæ in ciuitate publica, quæ ad eam per hominum ingenia excogitata, & inuenta, quæ per stultitiam conficta nomine atque opinione sine re omnino ulla. Quæ sunt omnia τῆς ἐγκυκλοπαιδείας: de quibus carptim attigere Plinius, Athenæus, Aelianus, Macrobius, meliúsque differunt de his senes in circulis suis, & exhedris, sicut Cicero inquit, quā homines eruditissimi in gymnasijs, quod Plinius in præfatione sua conqueritur. Ideo nihil est hic opus schola, sed auiditate audiendi & cognoscendi: ut non erubescat etiam in tabernas & officinas uenire, & ab opificibus de suis operibus scisciatari, ac edoceri: quod quia dedignati sunt iam olim docti homines facere, idcirco hæc quæ teneri ac sciri tantopere refe rebat uitæ, incognita illis penitus relicta sunt, ac præter missa: eaq; ignorantia in sequētibus adhuc seculis increuit, nihilq; his annis q̄ plurimis annotatum est de moribus, ac ratiōe uitæ: ut melius ætatē Ciceronis aut Plinij

nouerimus, quàm nostrorum auorum, quis tum uictus, ueſtitus, cultus, habitatio. Vellẽ ut docti aliqui delectarẽtur eo more, quem fuisse Caroli cuiusdam Viruli narrari audiebam Louanij, hominis non perinde literati, ut boni: nec illi ingenium aut diligentia defuit, sed locus & tempora: is Louanij gymnasio Liliano præerat, & quia sub cura sua pueros habebat cõplures, ad uisendos uel filios uel propinquos quum uenirent uarij generis homines, colloqui illos cum eo erat necesse, & ut est consuetudo regionis conuiuari etiam: inquirebat horas aliquot ante conuiuij tempus, quibus in rebus plurimum & dextre esset conuiua suus uersatus: erat alius nauta, alius miles, alius agricola, alius faber, alius sutor, alius pistor: de eodem ipse artificio aliquid interea legebat, & meditabatur: tum ueniebat ad mensam paratus, ut & oblectaret conuiuam sermone de rebus ipsi noris, & ab illo ita prouocato intima & secretissima artis facile cognosceret: audiretq; breuissima hora, quæ ille usu multorum annorũ uix esset assecutus: ita discedebat de colloquio & conuiua lætior, & conuiuator prudentior, ac peritior: quantam prudentiæ humanę opem ferrent, qui hæc mandarent literis, ut ab exercitatissimis in quaque arte accepissent? Erit hæc animorum leuatio ac refectio in disciplinarum seueriorũ studijs, & in curis negotiorum: est enim occupatio honestissima, & planè uiro ciue digna, qua in omnes uitæ partes prudẽtia supra quam credi potest augetur: quibus hoc licebit, obseruabunt, & tradent in usum posterorum, qui nobis filiorum loco esse debent: adiungent censuram suam uirtute approbanda, & rectis moribus, uitijs autem insectandis breuiter & acute, quo facilius in animos legentium illos uelut aculeos infigant. Reuertamur iam ad schola & auditoria. De rebus spiritalibus multa sunt à ueteribus falsa conscripta, ut ab Apuleio & Plutarcho in deo Socratis, à Porphyrio, Iamblicho, Michaele Psello: propterea quòd dæmones plurima de se deq; angelis sunt mentiti, partim instigati sua ipsorum superbia, partim cupidine fallendi homines. & quòd diabolus, quẽad modum inquit spiritus sanctus, mendax est, & pater mẽdacij

Mos Caroli Viruli.

De rebus spiritalibus

dacij: quum uera loquitur ex alieno sensu loquitur, at quum mendacia, de suo ipsius proprio. Itaq; de angelis & dęmonibus ex nostra pietate colligentur pauca, & sobrie: nam accurata illorum cognitio necessaria nobis non est, imò sępenumero noxia, atq; ea ipsa de causa incerta. Contrà uero speculatio de hominis anima maxima disciplinis omnibus adfert adiumenta, propterea quòd ex animę intelligẽtia & captu de omnibus ferè statuimus, non ex rebus ipsis. Eius tractatio cum naturæ ipsius ordine pariter procedet, ut primum de uita disputetur in genere, hinc de uegetatione, tum de sensu, de affectionibus, de mente: in qua de intelligentia, de memoria, de ratione, de iudicio. Hæc doctor potissimum decerpet ex sacris autoribus, tum Aristotele, Alexandro Aphrodisæo, Themistio, Platone, Timæo, ac Plotino. Quod si uelit Aristotelem, ut moris est, enarrare, habet eius libros de anima tres: omittat primum, exhibeat alteros: de sensu ac sensili, de recordatione, de somno & uigilia, de iuuentute & senectute, de insomnijs, de diuinatione per somnum: præmoneat gentilitatis, & periculà, ut uitentur, indicet, opponatq; uenenis illis paria antidota. Ipsi per se Alexãdrum, Themistium, & Platonis Timæum legent: item Timæum ipsum Locrensem, Platonicos numeros Proclus, Chalcidius, & Marsilius Ficinus exponent. Plotinum etiam obscurum & intricatum Marsilius idem elucidat. Scindit se hic uelut in uias duas studium, ut alteram hi teneant, qui corpora curaturi sunt medici: alteram ij, qui animos: his rerum historia tradetur hoc loco crassior, minusq; ad subtilitates illas inquisitionis causarum deducta: prioribus uero differenda est parumper, quoad causas naturę curiosius fuerint rimati: eas dico, quæ sensibus sunt magis expositæ, de quo in uniuersum, & ordine ad docendum apto nullum est opus à quoquam conscriptum, sed sparsim ab Aristotele octo libris Physicis, de quibus diximus, quatuor de cœlo, duobus de generatione, quatuor meteororum, sectionibus problematum. Ab Alexandro in problematis: à Platone, & Timæo, quos paulo ante memoraui. Apuleio in dogmate Platonis. Alcinoo de doctrina

De homi-nis anima

ctrina Platonis. M. Cicerone in libris de natura deorum, de diuinatione, de quæstionibus Academicis: de uniuersitate autem pars est Timæi Platonici ab eo uersa. etsi M. Tullius magis aliorum opiniones recenset, quàm ostendit suam. Senecæ quæstiones naturales ex Peripatetica & Stoica disciplina commistæ. Plutarchus multa habet naturalia in conuiuijs, in quæstionibus Platonicis, & alijs eius opusculis: de placitis philosophorum quatuor eius uolumina, item Diogenis de philosophorum uitis hactenus proderunt, ut cognitis tot tam uarijs, tam absurdis de natura philosophorũ sententijs, studiosi intelligant illos etiã fuisse homines, & falsos sæpe in rebus apertissimis: ut rationi potius assuescãt consentire, quàm humanæ autoritati: nec mirentur eos in reconditis rebus de DEO scilicet, de pietate, ac eiusmodi lapsos, qui in facillimis uidentes ac prudentes cespitabant: quas sine offensione uel cæci præterissent, modo ne insani, quales illi erant, & in transuersum acti ab impotentia animorum. Censorinus libellum reliquit de die natali, in quo insunt quædam naturalia: plura in Macrobio, plurima in Galeno: ex recentioribus autem Alberto Groto non pauca, etsi audet quædam asseuerare periculosissima. Hos omnes magistro huius contemplationis & tanquam à secretis naturæ euoluendos tradimus: ex quis concinnabit ipse suis auditoribus opus de naturæ causis ea perspicuitate, breuitate, ordine, ut intelligi, & teneri ab auditoribus queat: primum de quatuor principibus inhærentibus, tum de ijs omnibus quæ ueniunt sub sensus: hinc de elementis simplicibus, de mistis imperfectis & ijs quæ in aëre gignuntur, quæ Græci μετέωρα nuncupant: de lapidibus, de ijs, quæ uiuunt, & de uita: de metallis & cunctis fossilijs, de herbis, fruticibus, arboribus, de animalibus quadrupedibus, de auibus, de piscibus, de insectis, de humano corpore: quæ non narrando persequetur, quod opus esset infinitum, sed inuestigandis causis, unde conflatur, quomodo existunt, adolescunt, manent, agunt, & suis muneribus funguntur, quæ proferant, & uice uersa minuuntur, cadunt, intereunt, dissoluuntur. Nihil habebit necesse

De causis naturæ.

necesse uarias scribentium opiniones arcessere: nec onerabit tanto pondere & doctrinam suam, & ingenia discentium, quæ ipsi certissima uidebuntur, & ualidissima sulta ratione tradidisse cõtentus. Quòd si colligere hęc uel non uacabit per otiũ, uel non adeo sibi fidet, ut credat posse, explicet solum Aristotelica: nam aliorũ non sunt perinde auditoribus utilia. In Platone multum est eruditionis, sed recõditę, ut quum ars occultatur in opere, eoq; discentibus non satis congruens: doctis uero melior, etsi in natura arbitranda non est cum Aristotele comparandus, ut in præceptis morum excellat: reliquos scriptorum auditores ipsi priuato suo studio euoluent. Institutorem desiderant hæc acri quidem ingenio, cæterum in definiendo ac statuendo cunctabundum. Iuuenes exercebunt se in his crebris disputationibus, uerum quę non luxurient in nugas, & cauilla. Condientur moderatione sine arrogantia, atque odio: haud ignari scientiam perraram esse, aut nullam potius, opinionibus stari: ut non sit, cur quisquam uel de peritia sibi placeat, uel diuersum sentienti, aut tuenti succenseat. Qui ad artem Medicam transiturus est, uel commigraturus uerius, huic sunt exactissime uires naturæq; pernoscendæ fossilium omnium, quæ sunt uariorum generum, pigmẽtorum, lapidum, gemmarum, stirpiũ, animantium, humani corporis: unde obseruationes duę proficiscuntur, esualis, & medicina, quas non duas esse, sicuti superius admonebam, sed unam ex duobus membris concretam principi medicorum placuit Hippocrati. Rerum enim cognitis facultatibus naturisq;, & cum natura & constitutione animati corporis, & humani potissimum collatis, deprehenditur, quid fortius sit, quàm ut superari ab interna animantis potentia, & confici ualeat: quid tenuius atq; imbecillius, quàm ut uegetare ac sustentare corpus queat: quid alienam atq; inimicam corpori qualitatem adferat, ut sumptũ & uel affligat, labores dolores q; importet grauissimos, uel etiã interimat: quid contrà congruentẽ amicãq; corporis uitę, sensibus, animo, menti, ut conseruentur, ut uigeant, ut corroborẽtur, ut iucundo quodam sensu perfundantur. In quo primum

De Medicina. Esualis.

uni-

uniuersum humanum genus consideratur, quid ei communiter conueniat, hinc per partes contemplamur corporaturam, temperationem qualitatum illarum principum, ætatem, locum, tempus, actiones, mores, atq; assuefactionem: eadem in rebus quæ sumuntur adhibetur censura. Hactenus terminos suos esualis prorogat, sine qua, ut præclare docet Hippocrates, uita esset non agrestis modo & ferina, sed existerent singulis penè momentis labores, & cruciatus repentini, tum subitæ atque inopinatæ neces plurimorum: quin hebetarentur sensus, & animi stupescerent, aut in furores atq; insanias miserabiliter incurrerent. Difficilior inuentu existimatur hæc à plurimis, quàm medicina: imò uero demirantur potuisse inueniri. Sed indubie prima inuentio diuinæ fuit opis, non in homine minus quàm in mutis animantibus. Perisset profecto maxima humani generis pars, priusquam ad explorationem peruenisset huius obseruationis. At uero quum aliquid accessit corpori, quod constitutionem illam primam suam & solitam perturbar, affligitq;, unde dolores consequuntur, impedimentum functionum huius cõstitutionis, hoc loco, hoc tempore, hac ætate, his moribus, affecta uocatur ualetudo, & ægrotans corpus: ex eadem illa consideratione rerum admouentur, quæ affectionem illam cohibeant, ne se effundat, neue inualescat: queq; deinceps tollant, tum quibus interea ita perculsus sustentetur, & uitam producat: hæc medicina nuncupatur. Itaq; coniunctæ sunt artes istæ, & germanæ, ut medicina sit nonnunquam, quæ esualis existimatur, aut uice uersa. Cæterũ esualis simplicior est, & in functione generalis magis: quippe quæ genera & formas tantum considerat, quum medicus ad singula, rem deducat, non præceptis, sed actione: nam circa singula quæ sunt innumerabilia, nulla uersatur ars: perter hæc medicina tẽporaria est, & quorundã, esualis oĩm. ac perpetua. Sed loquamur iam de medicina. Cui arti in hominũ corpora uitæ ac necis potestas, & ius summum est permissum, nec ulli unq; uel imperatori, uel regi tantum in homines licuit: quocirca & medicum ipsum nauare diligentem operã omnes diui atq; homi-

Affecta ualetudo.

homines postulant, clamant, requirunt, ut prudentissime atq; amantissime quæ suæ sint & fidei, & potestati commissa, tractet: quanta & quàm præsentanea pestis est, si huic potentiæ adiungatur inscitia? quid si inscitiæ, quod ferè fit, arrogãtia, & ex hac rabies oriatur, & pertinacia non cedendi? Itaq; propter tam paratum discrimen maximis artis huius autoribus placuit non uideri dignum eum medici professione ac nomine, cui hęc non adessent omnia: Natura, ingeniũ, institutio longa & diuturna, probitas morũ, sedulitas, usus. Ingenio est opus diligenti, attento, cõiectori optimo, prudẽti, moderato, non ambitioso, neq; ostentatore, non pertinaci, quodq; in sententiã nolit transire melius dicẽtis. Erit huiusmodi, si habuerit persuasum nihil sibi debere esse prius, aut charius uita & salute hominis, ut nec existimationẽ sui aut quæstum anteponat ei, qui ad illius manũ atq; operam tanq; ad asylum quoddam ex grauissimo periculo confugit. Id uero est boni uiri & Christiani: nam si quẽ per ignorantiam aut peruicaciã inflexibilem occiderit, quomodo deinceps id damni sarciet? quantam & q; exactam est Deo redditurus rationem? si quid ab uno Theologo erratũ sit, ab alio corrigitur: si à iureconsulto, succurritur æquitate iudicis, restitutione in integrũ, deniq; fit pecuniæ iactura, quod uerò à medico, quis corriget? homini extincto quis adferet remediũ? ut magis mirer inueniri tam multos, qui adeo periculosum munus suscipere ac profiteri non dubitent: sed nimirum pleriq; eorum prius in professionem inciderunt, q; intelligerent quantum id esset quod susciperent. Id uero tantum est, ut quidam ad reliquas boni medici uirtutes etiã felicitatem adiungendam ducerent, & uota esse facienda censerent, ut postquam rite artis præceptis esset medicus perfunctus, res cederet prospere: ea est in natura nostra imbecillitas, in morbis impetus & peruicacia, in medicamẽtis infirmum ac lẽtum subsidium, in ingeniis hominum ignorantia: contra quos hostes armatos semper, ac in perniciem supra caput incumbentes, quibus existimamus esse uiribus pugnandum, ne nos opprimant? Magister principio enarrabit facillima & breuia, quę audito-

Dotes medici.

Ordo tradendę medicinæ.

res

res ediſcãt, aphoriſmos puta Hippocratis, aut Galeni artem. Habent autores hos principes Hippocratem quaſi fontem & parentem omnium: hinc interpretem eius Galenum, Paulum Aeginetã, Largum Scribonianum, Celſum, Serenum, Pſellum, Nicãdrum: tum Arabes Auicennam, Raſin, Abenroen, Meſuen. Ex priſcis ſcriptoribus artem ueterinariam nuperrime Ioannes Ruellius compoſuit, & Latinam fecit. De hoc profeſſorum ordine nihil equidem pronuntiabo, quòd non ſunt à me ea cura atq; attentione lecti, nec ita in medicorũ illa uelut adyta penetraui, iudicium de eis facere ut poſſim: hoc uero illorum eſto, qui feliciter ſunt in ea diſciplina uerſati. Ratio tamen tradendæ artis medicę, quantum quidem ipſe aſſequor, hæc eſt, ut primum expoſitæ ſint nobis ac perſpectæ partes omnes humani corporis, quæ cuiq; ui res, quę cuique natura, quæ inter eas proportio, & quaſi harmonia. Hinc de iſs morbis, qui uniuerſum hominem infeſtant: de iſs, qui certam unam ſedem non habent: de iſs, qui certam: quæ cuiuſque illorum origo, ſedes, auctus, progreſſus, effectio, opus, reliquię, ueſtigia: Cuiuſmodi qualitatis, ac uirium res aduerſus morbum illum affecto corpori prodeſſet, quæ cohiberet, ne inualeſceret, quæ penitus depelleret: tum diſquirendum, quæ nam ſit ea res in natura: ſi non ſit talem inuenire, quærenda eſt proxima: & quod in ea deeſt, alia ſupplendum eius facultatis, qua prior caret. In his conſiderantur uires formæ uniuerſæ, tum ſi quid à locis uel temporibus acceſſit facultati agendi, aut deceſſit: ut herbæ in Italia, uel in Flãdria natæ, in æſtate aut uere, loco mediterraneo, maritimo, arido, uliginoſo: & declarandum quo pacto applicabitur, ubi erit opus. Quòd ſi multis & uariis ex rebus medicamentum, ut ſæpe fit, componatur, oſtendenda eſt cuiuſq; uis & cauſa contemperationis: cur hoc illi adiungitur, atq; admiſcetur: quid in eo uel iuuat, & ſupplet, uel corrigit, uel cohibet, uel excitat. Diſputationes erũt, quo modo uniuerſales canones in experimentum ſingulorũ operum deriuentur: ne current mihi ſcrutari ea, de quibus dubium eſt etiamnum, an ſint; illa contemplentur potius, quæ eſſe conſtat, quę ſunt

Diſputationes.

ſunt permulta, & uel longiſſimum poſſent æuum occupare: ne diſtineantur inani quadã inueſtigatione ad nugas, & altercantium cauilla, inter quę magna ſit temporis iactura optimis & neceſſarijs in rebus conſumendi.

Exercitia artis medicæ trifaria. 1

Exercitia huius artis erunt trifaria: primum in agnitione eorum omniũ uerſabitur quę pro medicamentis conſueuerũt uſurpari, foſſitiorum, pigmentorũ, lapidum, gemmarum, ſtirpiũ, animantium, & eorum, quę ſunt in eis: quia uero præcipuæ ad medicamẽta omnia uires inſunt in ſtirpibus, eos contemplabitur non ſemel aut ſimpliciter, ſed ex uarietate temporis ac loci, uere, æſtate, autumno, hyeme, oriente ſole, occidente, meridie, cœlo nubilo, turbato, ſudo, ficco, ſereno, in agris, in hortis, in ſyluis, in mõtibus, locis mediterraneis, maritimis, aridis, humidis: magnas em̃ uarietates ex his omnibus ſtirpes recipiunt, radice, foliis, floribus uel contractis, uel expanſis, uel alio atque alio colore infectis, ut iam non eoſdẽ dicas autumno, qui ſint hyeme, non ſicco & ſereno cœlo, qui humido, & in aliis ad eundẽ modũ: nec ſolum uarietates hę faciẽ mutant, ſed uires quoq; & ingenium: quin ipſam eandem herbam & naſcentem, ac pullulantem conſiderari conuenit, & grãdeſcentem, & adultam, & ſeneſcentem: nec minus quæ ex his apud pharmacopolia conflantur, ſpectabit. Sectionem humani corporis quam ἀνατομίαν uocant, frequentes attentiq; diſpicient, unde uenæ, nerui, oſſa naſcantur, quò pertineant, & quà: quæ ſit eorum magnitudo, quis uſus in uiuente, qui inter illa concentus. Secundum exercitium erit, ut ægros cum ueterano aliquo medico adeant, & obſeruent diligenter, quemadmodum is præcepta artis operi accommodat. Tertium uero, quum ipſum ſoli manum iam admouebunt operi, quod bene uertat. Et ſicut in frugibus quaſdam non conſumimus, ſed reſeruamus ad ſemen, ita in medicis erunt plerique omnes quos in executione profeſſionis, & in curandis corporibus ponere, quod reliquum eſt ætatis, conueniet: erũt autem nonnulli, qui operatione alijs relicta, ipſi in artis contemplatione & tanquã illius myſterijs ſubſiſtent. Hi erunt homines qui uel ſuopte ingenio à commercijs abhorre-

2.

3

horrebunt hominum, uel qui sustinere non poterunt fastidia morborum, aut qui impares erunt laboricõcurrandi, aut tenerioris frontis, q̃ ut perferri possint tam multa quę medicis uidendo sunt atq; audiendo deuorãda: denicq; quibus natura medicę artis deerit, quã primã in medico desiderari superius ostendi. Sed hi tamẽ erũt, quibus ad eam naturæ conditionem acumen ingenij & iudicij uigor sit adiunctus, uaria quoq; & late diffusa doctrina, ex qua impensus quidã erga studia amor nascitur, ut non facile ab inspiciendis sese rebus emolumentis ullis sinant auocari. Hi uelut antistites quidam artis in ipsis adytis & mysterijs uersabuntur perpetuo: docebunt alios, scribent, consulentur, respicient subinde ad linguas, ad philosophiam, ad omne genus scriptorum liberius. Nam illos qui artẽ in usum generis humani cõuertunt, ubi primũ sese publicis utilitatibus dedicarũt, & quasi cõsecrarunt, nolim amplius ad alias ullas disciplinas, aut artes diuertere, est enim in hac una satis superq; quod agãt uel uita uniuersa, quamlibet diuturna, ac longa. Itaq; non ferãt eum, qui ad opem hominibus ferendam accersitur, Ciceronem, aut Demosthenẽ, Vergilium aut Homerum lectitare: multo minus autores aspicere artis grammaticę: sed nec historicos aut etiam philosophos, nisi si qui adiumẽti aliquid adferre possint ijs, qui salutem suam ipsius curę commiserunt. Didicisse hæc oportet prius, certẽ hic non addiscere: disciplinis omnibus atq; exercitijs literarum æternum uale dicet, in hanc unam intentus & incumbens prorsus. Facilius tulero cuiusuis artis professorem diuersis nonnunq; occupari, q̃ huius: quæ adeo longa, uaria, obscura est, ut ęgre quamlibet felix ingenium cunctum sit ei percipiendę, aut rite exercendę par: quanto minus ingenij portio aliqua. Hi tamen experimenta sua monimentis literarũ ad usum posteritatis consignabunt. Sciatq; medicus, quicquid temporis huius unius studio subtraxerit, tantum surripere ac furari sanitati suorum ęgrotantium.

De exercentibus medicinã.

Aggressis bonis auibus experimenta artis, nihil potius habebit aut charius, q̃ humanũ corpus. Quocirca experimenta prima, quæ sunt pleniſſima periculi, non sumet in humano corpore: nec in dolio figlinã auspicabitur, quod est in Prouerbio, sed in re uili, nempe in mutis animantibus: quod si necesse est in homine fieri, ne sint saltem tenera, & delicata corpora, quæ iniurias medicamentorum non sustinent: sed ea, quæ uiolentia fomenti afficit fortassis, ac cõmouet, non extinguit: ut fit, quod ueteres soliti erant dicere, periculum in Care. Iam uero ingressus ad ægrũ uisendũ medicus, quo habitu erit, quo cultu, qua diligentia, & sermone utetur, perscripta sunt omnia, quum ab alijs medicis; tum ab Hippocrate Coo breuiter ac prudenter comprehensa. Sed ego tamẽ nõnulla more meo explicatius ponam. Primũ est oĩm, ut curet se medicus, ne graui sit ipse ualetudine, neu pallens, & ore ipso morbũ suum oculis obijciẽs obuiorum: ne illud protinus de sacro Euangelio audiat: Medice cura te ipse. Quã spem de eo medico æger concipiet, cuius artem in illo ipso uidet nihil proficere? Tum ob ægrorũ fastidia uestiatur nitidè magis, q̃ splendide. In ipso ægro statim primo aspectu considerabit habitum, & cõstitutionem corporis, ætatẽ, animum: quęret de ualetudine superioris tẽporis, de moribus, & consuetudine illius: hæc omnia humane, atq; affabiliter: tum audiet patienter, nec hariolandi gloriã captabit, ut diuinet quæcunq; circa illum contigerunt: graues patiuntur casus, qui ita se huic inanissimæ aurulæ concredunt, & ualetudines languentium affligunt, ipsos etiam non raro perimũt, dum medendi arte non cõtenti, diuinationẽ quoq; gestiunt ostentare. Neq; uero quæcunq; ab assidentibus mulierculis audierit, pro exploratis cõpertisq; accipiet, ipse iudicium suum uelut condimẽtum asperget. Admoneri se boni consulet, imò habebit etiam gratiam: æquitatem animi obtineat in cẽsendo, ne quo se finat affectu abripi: pręclare secum actum sentiet, si in illa ipsa moderatione sui nancisc atur quod cupit, nedum ut cõmotus ac perturbatus necessaria possit rite exequi. Cogitet bonus, & sapiẽs medicus, se uelut salutare quoddam numẽ in terris uersari: ut diuos imitetur integritate morum, & opum contẽptu: castas manus, castos oculos ab omni impudicitia conseruet: sed nec quantum ex opera reditu

rum est in loculos, curiose repetet. Equidem uehemẽter admiror, esse permultos medicos ad lucrum attẽtos, quum nulli magis intelligant, & experiantur quotidie, quanta sit uitæ breuitas, quàm fugax, quàm incerta, q̃ leues causę ualentissimos homines absumãt, ac proinde quàm parum prosint diuitiæ, quarum exiguus est adeo usus, & breuis. Quid ergo de illis dicã, qui auiditate lucri morbos differunt, quo nihil cogitari potest inhumanius. Non priuatim uidentur isti admonendi, sed publica seueritate puniendi, haud aliter quàm conuicti facinorum capitalium. Cur in eum animaduertitur, qui hominem liberũ cecidit? istis uero impune est morbos cum certo ualetudinis exitio proferre? Si uel morbi ratio, uel infirmi ingenium ab alloquio abhorret, paucis uerbis rem transiget, & maxime sobrijs: sin ferant sermonem, facundè aliquid narrabit, lepide, accommodate ad captum audientium, ad ægrum, & eos qui adsunt sine scurrilitate exhilarãdos. Tentabit initio, an poterit ægrum suum curare uictus ratione, hoc est dieta: sin res poscat, addet medicamẽta, sed simplicia: sin maior sit morbi uis & uaria, ad commistionem transibit. Si res exigat, ut ad capiendum consilium, alij sint acciendi medici, proponet sibi ante oculos non existimationem sui, non quæstum, quæ duo quanti sunt, si cum hominis salute conferantur? sed id quod ei expedit, qui ad fidem suam confugit: ut in eum patrio quodam esse affectu necesse sit, si uiri boni officio uelit defungi. An est aliquid, quod magis nos ad beneuolẽtiam & benefaciendum adducat, quàm fiducia nostri? Quapropter eo ueniet animo ad deliberationem, ut in sententiã melius monentis paratus sit concedere: audiẽte ipso, de quo agitur, non disserẽt, nec alijs præsentibus contendent: in illa enim dissentione opinionum, qui iudicare ipsi nescIunt, nec possunt statuere, cui se parti potissimum applicent: inde nascitur desperatio quędam sui, & artis totius odiũ, quã habent pro incerta.

DE TRA-

DE TRA-

DENDIS DISCIPLINIS SIVE DE doctrina Christiana Liber Quintus.

CONFECTA est nobis ea uia quæ rerum naturã contẽplatur, quę q̃ hominum corporibus uel alimenta demonstrant, uel antidota aduersus morbos impendentes, aut cõtra iã incũbentes remedia. Nũc alteram illam aggredimur, qua tum excolũtur animi, tum sanantur, ut in hac quoq; sit mentis illustratio, ne morbi inuadant, atq; ubi inuaserint, per rationis imperium depulsio ac restitutio sanitatis. In uitę negotijs prudẽtia præsto est nobis atq; auxilio: in rebus diuinis pietas, quæ qui sit Deus docet, & quemadmodum nos aduersus illum decet gerere: eamq; unam uere ac maxime proprie sapientiam nominarunt: de qua non est hic dicendi locus, curam sibi peculiarem tanta res postulat. Prudentia uero peritia est accommodandi omnia, quis in uita utimur, locis, tẽporibus, personis, negotijs: hęc est moderatrix & clauus in affectionũ tempestate, ne hi sua uiolẽtia nauẽ totius hominis in breuia aut scopulos impingant, uel obruant magnitudine fluctuum. Duabus autem ex rebus prudẽtia nascitur, iudicio atque usu rerum. Iudicium opus est sanum & solidum, interdum quoque uiuidum & perspicax: experimenta rerum uel nostra ipsorum sunt, quæ nos agendo cepimus, uel aliena cõspecta à nobis, lecta, audita: Alterutrum cui desit, prudens esse non potest. Nam quæ ad usum referũtur aliquẽ, ea nisi aliquãdo ipse obeas, quantumcunq; exposita habeas, & percepta, nunq̃ tamen recte exequeris: quippe quum manum admouebis operi, non multum aberit, quin tam uenias nouus, q̃ qui nihil

Prudẽtia.

prius de eo ipso cognouerat: haud aliter quàm ad pin-
gendum, texendum, suendum, rudis penitus uidetur
accedere, qui instructus quidem uenit præceptis, sed in-
exercitatus penitus. Iam exercitatio per se ac usus nisi
regatur à iudicio proficiet quidem nonnihil, sed man-
ca erit prudẽtia hęc, & sępenumero in occasione rerum
agendarum infirma & inutilis. Multi enim uariarum
rerum habent experimenta, & complurium cognouer-
unt mores nationum ac gentium, sed quia segni, & prę
pedito iudicio, seu nullo potius, parum admodum pru
dentiæ ac interdum nihil omnino collegerunt. Quocir
ca nec adolescẽtes aut iuuenes prudẽtes esse queunt, qui
experimentis carent: nec tardi senes & iudicio de rebus
uel hębeti uel prauo. Quapropter facultatis huius tra-
ctatio magna de causa est à nobis post artes omnes per-
Prudẽtia duplex. ceptas collocata. Cęterum prudentiæ finis & tanquam
scopus biceps est: una pars eò spectat, quum prudentia
ad corporis & affectuum libidinem confert omnia, ut
quicquid siue iudicij parauit, siue usus rerum ad uolu-
prates, honores, opes, potentiam solerter cõuertat: quæ
est uafricies, & astutia: sacris autoribus carnis pruden-
tia nuncupatur, quod ijs sit intenta, quæ caro concu-
piscit: altera pars est, quæ ad mentem & suam & alio-
rum iuuandam actiones suas omnes, & cogitationes re
fert, hoc est, ut se & alios meliores reddat: & quoniam
prior illa, quẽadmodum Paulus inquit, stultitia est, de
hac altera loquemur. Cui non sunt idonei natura stupi
di, aut stolidi, nec inepti, & pueriles coniectores: quan-
doquidem prudentiæ pars optima in cõiecturis sita est,
quas de rebus sequentibus, è coniunctis & transactis su-
Prudẽtia diuinatio mimus: ut genus sit quoddam diuinationis prudentia,
quemadmodum prisca sententia declaratur: Bene qui
coniecerit, hunc uatem perhibeto optimum. Sed neque
leuia ingenia, & sibi indulgentia: non enim per summas
est rerum facies uolitandum, sed penetranda intima di
ligentia & assiduitate, quam sibi indicere non sustinent
ingenia delicata. Minus multo sunt apti scurrę, impósto
res, dicaculi, ioculares, qui res maximi momenti festi-
uitate & argutijs eludunt, magnamq; de rebus grauissi-
mis

mis consulentium spem ioculari licentia frustrãtur, &
in serijs ineptiunt, nugantur q; : ut sapienter sit illud à
ueteribus animaduersum, facilius scurram futurũ diui-
tem, quàm bonum patremfamiliâs. Pertinaces item &
contentiosi hinc arcendi, uti mox ostẽdam. Qui eiusmo
di sunt ingenijs tanq; ad prudentiam, id est, regendi ar-
tem non facti et appositi, ipsi alios non regent, regentur
ab ijs, quos natura ad prudentiam finxit. Iudicium por Iudicium.
rõ, ut quod est in prudẽtia naturale, doceri non potest,
elimari, & excoli potest: primum lectione eorum auto-
rum, qui plurimum bono illo ualuerunt, Platonis, Ari-
stotelis, Demosthenis, Ciceronis, Senecæ, Quintiliani,
Plutarchi: ex nostris autem Originis, Chrysostomi, Hie
ronymi, Lactantij. Hinc instrumento ueri inueniendi,
quo patefit, quid in quaq; re uel uerum sit, uel eius simi-
le, qua ex obseruatione plurimum lucis accedit animis.
Dicendi etiam ars recte percepta magnum adferre iudi
cio adiumentum potest: usus etiam, quod est alterum
prudentię membrum, plurimum confert censendi facul
tati, ut manus manui. Experimenta nostra accedunt Experi-
ętate, & rerum actibus: aliena ex cognitione prioris me menta.
moriæ discuntur, quę historia nuncupatur. Eaq; efficit, Historia.
ut præteritis non minus uideamur interfuisse, quã prę-
sentibus illisq; perinde uti posse ac nostris. Merito sacer
dos ille Aegyptius Solonem & Græcos, qui recordatio
nem priscæ memoriæ non tenerent, pueros appellauit.
Historia si adsit, ex pueris facit senes: sin absit, ex seni-
bus pueros: quippe quæ testis est temporum, & lux ueri
tatis, sicut à prudentissimis est uiris diffinita. Cuius prę
terq; quod est iucũdissima, incredibilis est non ad uitam
modo, sed ad artes quoq; omnes utilitas. Quantopere
humanos animos delectet & reficiat, indicio sunt aniles Historiæ
fabulæ, quas etiam cum summa uoluptate audimus at- delectatio.
tentissime ob id solum, quòd faciem historiæ aliquã prę
se gerunt. Quis uero non aures ilico & animum erigit,
si narrari audiat insolitum aliquid, grande, admiran-
dum, pulchrum, forte, libere factum, dictúmue, ex ijs,
quorum historiæ refertissimæ sunt. Videre est quos-
dam, dum legunt, uel audiunt narrationem rerum

quampiam etiam sæpe falsam immori cupiditati per-
noscendi, cibum, & potum, & somnum obliuisci, ea-
rúmque rerum cupiditates naturales uincere, dum ad
exitum perueniant. Vtilitas uero, imò etiam necessi-
tas quotidie deprehenditur in uita, nemo patrem, ne-
mo maiores suos nosset, nemo ius suum aut alienum
uel scire posset, uel obtinere, nemo quam regionem in-
colat, quomodo illuc peruenerit, nemini sua possessio
certe esset & rata, nisi historiæ munere. Quid dicam
ad capessendam rempublicam & populi negotia admi-
nistranda quantum adferat momentum? L. Lucul-
lum Cicero scribit, profectum Roma rei militaris pe-
nè rudem, quum totum iter & nauigationem consum-
psisset partim in percontando à peritis, partim in re-
bus gestis legendis, in Asiam uenisse factum Imperato-
rem tantum, ut Mythrydates rex post Alexandrum
maximus, hunc à se maiorem ducem cognitum, quàm
quenquam eorum quos legisset aut uidisset, confitere-
tur. Alexander Seuerus, quod legitur apud Lampri-
dium, in rebus dubijs historiæ gnaros solitus erat con-
sulere: Zenobiam Reginam supra muliebrem pruden-
tiam historiæ peritia extulit, quam etiam scriptitasse fe-
runt. Quid causæ esse credimus, cur philosophi nostri
regendis ciuitatibus & populis iam pridem idonei non
fuerint? nisi quòd historia carerent prudentiæ nutri-
ce. Sunt tamen qui ueteris memoriæ cognitionem in-
utilem esse sibi persuadeant, quod mutata sit uniuersa
ratio uictus, cultus habitandi, gerendi bella, admini-
strandi populos, & ciuitates: quæ opinio quoniam ad-
uersatur sapientum hominum sententiæ, magnum sit
argumentum, & rationi esse contrariam: nimirum ne-
gare nemo potest omnia illa esse mutata, & mutari
quotidie, nempe quæ sunt uoluntatis nostræ atque in-
dustriæ. Sed illa tamen nunquam mutantur, quæ natu-
ra continentur, nempe causæ affectuum animi, eorúm-
que actiones & effecta, quod est longe conducibilius
cognoscere, quàm quomodo olim uel ædificabant, uel
uestiebant homines antiqui. Quæ enim maior est pru-
dentia, q̃ scire, quibus ex rebus qui hominũ affectus uel
conci-

concitantur, uel sedantur: affectus porrò illi quæ adfe-
rant momenta in republica, quos motus, quemadmo-
dum continendi, sanandi, tollendi, aut contrà exagitan
di, & confouendi siue in alijs, siue in nobijpsis: quid ma-
gis uel rectori ciuitatis, uel cuiuis ciuiũ nosse expedit? &
quidem iucundissime, & genere prudentiæ felicissimo:
quanto nanq; felicius est alienis malis admonitum sape
re, q̃ proprijs? ut sit historia uelut exemplum eorũ, quæ
sequaris, quæq; diuites. Quid illa ipsa quæ mutata esse
constat, quanta emolumẽta suppeditant? uel ut aliquid
in tuũ usum reuoces, uel ut causam intelligas, cur quic-
quam tum sic agebatur: quo eandem ipsam aut similem
rationẽ ad actiones tuas quum res feret, applices: nihil
est enim ueterum adeo desuetum & abolitum, quod no
stris uiuendi moribus accommodari quadantenus non
queat: nam etsi forma iam alia, usus tamen idem manet,
quod eunti per singula facile erit deprehendere. Iam ar
tes ipsæ ne constare quidem possint, si historiam sustule
ris. Hippocrates, Galenus, & alij medici quàm sæpe hi-
storicos agunt? dum experimẽti successum narrant. Ipsa
adeo medicina ex historia collecta est, sicut Plinius ex
M. Varrone perhibet. Quot morborum genera, quomo
do, & ubi orta, aucta, cõpressa, sedata, sublata memoria
uetus prodit: sine quorum notitia manca est medicina,
& potissima sui parte orba: quam ex tot undiq; experi-
mentis necesse est colligi ceu aquas pluuias stillatim. In
morali philosophia plus exempla proficiunt, q̃ præce-
pta: scilicet libentius ac promptius imitatur quisque,
quod admiratur. Quis nõ citius adducitur ad fidem uel
cum præsentissimo periculo seruandam, quod M. Atti-
lius tam constanter, & magno eam animo saluã prestite
rit, quàm uiginti de eadem ipsa re documentis? tum ad
fortiter omnia pro Christi gloria patiendum magis ac
cendimur martyrum exemplis, quàm Theologorũ mo
nitis: magisq; à sceleribus deterremur tristi scelerosorum exitu, quàm detestatione philosophorum de uitijs.
Mitto sentẽtias tot, prouerbia, apophthegmata, quibus
cõponendi mores impensissime adiuuantur, quæ omnia
è media historia petuntur. Ius totum ex historia ma-

Historia omnibus artibus utilis.

nat, quod ostendit caput illud Cañ iurisconsulti de origine iuris. In eo enim situm est ius Quiritum, quid Quirites sciuerint, statuerint, egerint, quid Senatus decreuerit, magistratus pro potestate edixerint, principes iusserint, atqui ea omnia unde sunt? an non ex historia? aut ius uel Romanum uel cuiusuis alterius gentis nihil sit aliud, quàm ea historiæ pars, quæ mores alicuius populi persequitur, eos, quibus uitæ communicatio comprehensa est, quo pacto inter se agant, quo cum exteris. Quid uero Theologiæ quanta pars est narratio gestorum populi Israelitici, Christi, Apostolorum, martyrũ, denique sanctorum omnium, & totius ecclesiæ, quę nos & docent, & ualidissime ad bene agendum inflammant. Equidem nolim in grauissimas disciplinas contumeliosius aliquid dixisse, sed nescio quo pacto Historia uideri posset præstare omnibus, quæ una tot artes uel pariat, uel enutriat, augeat, excolat, idq; non per amara & molesta præcepta, atque exercitamenta, sed per animorum delectationẽ: ut simul pulcherrima ac fructuosissima haurias, simul animum recrees, ac reficias. Verum historia cognita est iam nobis quadã tenus in puerili institutione, sed illa modo ad rationem temporum, & nomina præclarorum hominum noscenda: nunc uero exactius est ac plenius uersanda, quoniam melius ab adultis iam confirmatis q; post rerum usum aliquẽ intelligitur, ut in uitæ emolumenta conuertatur, iudicio adhibito: tanquam succus naturali calore diffusus per corpus, unde alatur homo, & uita producatur. At uero in cognitione historiæ minime conuenit nos circa friuola & molesta detineri, in quibus laboris est, & curę multũ, fructus omnino nihil: præsertim quum bonarum & utilium rerum tanta suppetat copia: audiendus est prudẽs magister M. Fabius, qui in institutionibus sic inquit de futuro utique oratore, sed nos ad prudentem uirum accommodabimus. His accedit enarratio historiarum diligens quidem illa, non tamen usq; ad superuacuum laborem occupata: nam receptas, aut certè claris oratoribus memoratas exposuisse, satis est, persequi autem, quod quisq; unq; uel contemptissimus hominũ dixerit, aut

aut nimiæ miseriæ, aut inanis iactantiæ est: & detinet, atq; obruit ingenia melius aliis uacatura. Nam qui oẽs etiam indignas lectione schedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam potest. Sic ille. Ergo tenenda sunt ex historia primum ratio temporum, hinc facta & dicta, quæ exemplum possint aliquod adferre siue ut bonum imitemur, siue ut malum deuitemus. Bella & prælia non accurate persequenda, quæ tantum instruunt animos ad nocendum, & uias ostendunt, quis in uicem possimus lædere. Notanda sunt duntaxat, & leuiter qui arma ceperint, qui utrinq; duces, ubi cõgressum, qui uicti, quid illis actum: nec aliter dicenda uel legenda hæc, quàm latrocinia, cuiusmodi reuera sunt plerae que horum omnia, nisi quę fortè aduersus latrones sunt susceptа, quod inter Christianos utinam non tam raro usu ueniret. Satius igitur & fructuosius fuerit dare operam togatis rebus, quæ in uirtute præclare ac sapienter sunt acta, quæ in sceleribus atrociter, fœde: qui exitus, quàm læti benefactorũ, quàm tristes atq; infelices malorum facinorum. Tum dicta & responsa hominum præditorum ingenio, sapientia, usu rerum, ea potissimũ quæ Græco uerbo ἀποφθέγματα dicuntur: consilia etiã, cur quicquid susceptum, factum, dictum eorum potissimum, qui probitate, sapientia, studiis bonarum artium reliquis antecelluerũt, quales sunt philosophi, & pręstãtissimi omniũ diui nostræ pietatis: ut nõ solum quæ ab animi incitatis motibus sint ædita cognoscamus, sed quæ à ui mentis & iudicij: indignũ profecto est affectionum nostrarum opera mandari memoriæ, non item cõsiliũ ac rationis. Historiæ necessaria est imprimis locorũ notitia, sine qua intelligi illa non potest, sed ea est iã nobis alibi ostensa. Autores rerum gestarum uetustissimi aliq; ab aliis celebrantur. Aegyptij sacerdotes suos nobis ingerunt. Græci Cadmum Agenoris filium. Sed Abraamum Vrensem priorem illis oñibus historiam reliquisse multo est certius, ex qua sunt origines cœli & terræ apud Mosen, atq; eam ipsam historiam Abraamus ex filiis Sethi accepit, quos Iosephus ait duabus columnis lateritia & saxea consignasse literis mundi exordia, & semina

Autores historiæ.

mina maximarum artium: quo apparet historiæ usum cum ipsis penè hominibus cœpisse, nimirum sic expediebat humano generi. Cursum historiæ à primo uel mundi uel gentis alicuius initio continuatum ad postremum usq; præstat inspicere, idq; si fiat, rectius percipiuntur, ac tenẽtur omnia, quàm per partes interruptas, nõ aliter quàm si in descriptione orbis uniuersitas terræ ac maris uno aspectu ob oculos ponatur, facilius erit mundi faciem, & singulorum ordinem situmq; intelligere. Polybius Megalopolitanus totius humani generis historiam similem animanti facit integro, particulares uero narrationes disiunctas eidem membrarim discerpto, cuius figuram, pulchritudinẽ, uires nemo ex partibus ita laceris colliget. Quapropter & nos historiæ membra sic copulabimus, ut unũ existimemur coagmentasse ex multis, si non ut animal unum, ut structuram utique unam compositione aptam, seruata, quantum quidem per diuersitatem scriptorum licebit, ratione temporum, quo nihil est historiæ aptius aut congruentius. Principio legendus aliquis qui ab ultimis tẽporibus ad nostram memoriam, aut ei proxima historiã tenore uno contexat, ut summa quadam proponantur omnia: is sit sanè uel Naucler⁹, uel hoc copiosior & purior, & diligẽtior, adde etiam doctior, Antonius Sabellicus. Paulus Orosius ab orbe cõdito ad sua tempora summas rerum aptè persequitur. Hinc partes sunt iam historiæ cõpingendæ per opera autorum integra, quod erit commodius, quã per partes illorum. Mundi origines Moses tradit libro, qui ea de causa Geneſis inscribitur. Libellus circũfertur Berosi Babylonij titulo de eadem re, sed commentũ est: qd indoctis & otiosis hominibus mire allubescit, cuiusmodi sunt Xenophontis æquiuoca, tum Archilochi, Catonis Sempronij & Fabij Pictoris fragmenta, quæ eodem sunt libro ab Annio Viterbiensi conferruminata, commentisq; reddita magis ridicula: non quin insint quędã in illis uera, nam alioqui frontẽ non haberet narratio, sed ipsum historiæ corpus commentitiũ est, nec illius, cuius titulum mentitur. Manthon Aegyptius, & Metasthenes Persa ex Eusebio sunt desumpti. Sequitur Exodus, Numeri, Iosue, Iudices Israelis. Philo Alexandrinus ab Adamo ad necem Saulis Regis historiam summatim deducit. Diodorus Siculus ab inundatione quæ sub Ogyge fuit Rege Beotiæ ad sua tempora, id est, ad C. Cæsarem Dictatorem: quem Plinius nescio qua causa dicat primũ apud Græcos desijsse nugari, quũ nihil eo sit nugacius⁹ nisi forsan q nullum operi suo illecebrosum aut magnifi cum titulum indiderit, sed inscripserit tantum βιβλιοθήκας. Græca historia fabulosissima est usq; ad Olympiades, nec quisq; uera à falsis discreuerit: sed nec quæ deinceps sequitur mendaciis caret, licet paulò uerecundior: ad eam nonnihil adiumenti Homerus adfert in utroque poemate, etsi cõuestiuntur in eo fabulis penè omnia. Dares Phrygius & Dictis Cretensis figmenta sunt eorũ, qui de bello famosissimo uoluerunt ludere. Dion Prusiensis Troiam non fuisse captam argutatur. Philostratus in Historicis magna Homeri mendacia maioribus mendaciis corrigit. Iliada Homeri compleuit Q. Calaber. Accedunt iam libri Regũ, & τῶν παραλειπομένων, Hester, Thobias, Iudith, apocriphi. Esdras, cuius in quatuor libros diuisi priores duo ab Hebræis agnoscuntur in canone, posteriores apocriphi sunt. Romanorũ origines obscuræ ac tenues uenerunt ad posteros, q ante urbem à Gallis captam rarus esset literarum usus, ut inquit Liuius. Est Iosephi de antiquis aduersus Appionem disputatio, de qua D. Hieronymus miratur in homine Iudæo tantã peritiam Græcitatis. Herodotus pater nominatur Historiæ, quod primus ad rerum narrationem elegantiã & nitorẽ orationis adiunxit, habet fabulosa permulta, sed operis titulo excusat, inscripsit eũ musas: quo significauit quędã dici licẽtius, id enim musis permittitur, ut audientiũ animos suauius detineant, qd interdum seueritate narrationis non assequerentur. Religiosior Thucydides atticus memoriã suam cõplectitur de bellis Peloponn. Sequitur Xenophontis Historia, παραλειπόμενα, Lycurgi leges, Cyri iunioris ἀνάβασις. Nã Cyri maioris παιδεία informatio est principis, non historia. Aemilius Probus de ducibus exteris ad Atticũ, nullũ enim Romanum attigit. Res Alexandri Macedonis conscripserunt Lati-

Latine Curtius, Græce Arrianus. Iam latissime patet pelagus Plutarchi de uitis Græcorum à Theseo ad Philopemenen: plenus est autor ille rerum, plenus monitorũ ad uirtutem. Trogus XL. libros de toto penè orbe ædiderat, eius extat modo compendium, in quod Iustinus illum redegit. Pausanias de gentibus Græcis multum cõfert notitiæ uetustatis illius nationis. Plutarchus idem uitas decem rhetorum scribit, multaq; in eo insunt opere de ciuitate Athenienſi, ut plerique eorum rem administrarunt publicam. Diogenes Laërtius philosophorum uitas ad fœminam quandam composuit, magna est in eo opere rerum cognitio, multoq; est legi dignissimum. Aelianum uidere mihi non cõtigit, citatur à nouis scriptoribus. Res Po. Rom. ut scite à L. Floro traditur, non minus gentis historiam complectũtur, sed orbis uniuersi, & totius generis humani: conducet ad eam intelligendã de magistratibus & sacerdotijs illius ciuitatis cognoscere, de quo libellus legitur Fenestellæ nomine, siue illius est, seu cuiuscunq; alterius, & Pomponij Læti ex eodem desumptus: tum de urbis regionibus breuiter scripsit Faustus Victor nuda persecutus nomina. Acta illius gentis à primordio urbis orsus est Liuius & ad sua tempora cõtexuit, nempe ad principatum Augusti, sed multo maxima pars intercidit. Tres iam pridem ferebãtur decades é 14. Accesserũt nuper libri duo: quum hæc ædem⁹ 5. alij ex quinta decade in antiqua bibliotheca sunt reperti. Diligẽtissimus scriptor ad bene tum loquendũ, tum sentiẽdum in negotijs quum primis utilis. Sunt qui eius opus nolint in decades partiri, sed præfationes decimo quoq; libro ita fuisse ab autore distinctum testãtur. Eius Epitomen L. Florus contraxit, quam habemus, & alterum Flori eiusdem opusculũ de Romana historia, quo nihil potest fingi in illo genere uel acutius, uel lepidius. Dionysius Halicarnasæus Græce de Ro. initijs & primis urbis temporibus tradidit à M. Varrone hero suo accepta. In Polybio non minorem, quàm in Liuio iacturam fecimus, ex 40. eius historiarũ libris quinque tantum residuis. Libri Macabeorum tres sunt, quorum duos habemus uersos inter sacros, tertius Græce non

non legitur, incertum quis illorum autor fuerit: quidam Iosepho assignant, & eos Græcè ab illo genitos, & phrasis non uidetur aliunde transfusa. Sallustius de bello Iugurthino, hinc de coniuratione Catilinæ: tum Cæsaris commentarijs. Bellum ciuile Pompeianum Lucanus cecinit historicis magis admirandus, quàm poetis. Cornelius Nepos, quem Catullus ait Ro. æuum tribus chartis explicasse. Iulius obsequens de prodigijs ad notationem ualet temporum. Appianus Alexandrinus & externa, & ciuilia Ro. bella memoriæ mandauit Græcus autor. Paterculus Velleius. Plutarchi uitæ Romanorum à Romulo ad Othonem: eiusdem paralella. Vale. Maximus sparsim attingit historias multarum gentium, dum exẽpla generatim colligit. Sanctum Christi Euangelium à 4. scriptoribus expositum. Liber uitæ, & historia humani generis instaurati adoranda: quæ tanta felicitas in principatus collata est Augusti, & Tyberij. Actus Apostolorum memoriæ consignauit Lucas idem, qui & Euãgelium. Suetonius Tranquillus Græcorum & Latinorũ scriptorũ diligentissimus atq; incorruptissimus res XII. Cæsarum uidetur mihi integerrimè exponere, qui in optimis principibus nec uitia, nec suspiciones uitiorum tacet: in pessimis uero etiam colores uirtutum non dissimulat. Pari fide ac diligentia Laërtius Diogenes philosophorum uitas composuit. Eiusdem Suetonij extat de grammaticis opusculum. Cornelius Tacitus grauis ad consilia, ideoq; prudentiæ multum conferens, tum etiã quia domi magis uersatur quàm militiæ. Est & Taciti liber de Germanorum moribus. Flauij Iosephi antiquitates, & bellum Iudaicum, quod Vespasiani confecerũt: de quo & Aegesippus paulo post scripsit, Latinus factus ab Ambrosio Mediolanen. antistite. Dion Cassius Cocceius sub Alexandro Seuero Ro. historiam lib. 80. Græcis literis composuit: gesta itidem Traiani & Arriani uitam, ut testatur Suidas: historia eius non extat integra. Iulius Frontinus de aquæ ductibus, & ad locorum urbis Romæ noticiam ualet, & ad notationem fastorum, meminit enim complurium consulum. Philostrati sophistæ inter quos sunt nonnulli philosophi, & oratores

ab

ab Eudoxo Guidio, qui Platonē comitatus est in Aegyptum, ad Aspasium, qui Romæ sub Antoninis uixit. Eiusdem Philostrati Apollonius penè totus figmentū est rabiosum ac blasphemum hominis in fingendo non inexercitati, quiq; historias cōminisceretur de ijs, quæ nemo unquam uel uidisset, uel audisset. Herodianꝰ à Commodo ad Gordianum, Aelius Spartianus, Capitolinus, Lampridius, Volcatius Gallicanus, Trebellius Pollio, Flauius Vopiscus ab Adriano ad Carinum. Ammiani Marcellini q̄d supereſt, opus nec Oratoris omnino, nec historici. Pompo. Lætus à Balbino & Pupieno ad Heraclium. Paulus Orosius, si quis eum antea nō legerat, hoc loco euoluet. Eutropium item, qui epitomen cōfecit rerum Romanarum à Iano ad Iouianum Cæsarem. Sextū item Aurelium ab Augusto ad Theodosiū. Flauius Blondus libris decem Romam triumphantem depinxit, & alio opere instauratam Italiam. Petrus Crinitus Poetas Latinos quinque libris expressit à Liuio Andronico Salinatoris liberto ad Sydonium Apollinarem. Paulus Varnefridus Langobardus, qui Diaconus cognominatur, Cæsares à Valentiniano ad Leonem. Procopius & Agathias res Iustiniani transmiserunt ad posteros: ex eisdem Leonardus Brunus Aretinus bellum Gotthicum composuit: ab his ipsis bellis ad suam memoriam, id est ad Pium secundum Pontificem Romanorum decades scripsit Blondus, quas ab inclinatione imperij nominauit. Res ecclesiasticas à Christo domino ad Constantinum Cæsarem Eusebius nouem libris explicuit, quæ historia ecclesiastica dicitur: decimum atq; undecimū uolumen Ruffinus addidit priorum interpres ad principatum Arcadij & Honorij. Historiam alteram ecclesiasticā legimus trium uirorum, quæ ideo tripartita nuncupatur, in Epitomē per Cassiodiorum coarctatam à Crispo & Constantino consulibus ac Cæsaribus ad decimum se primum Theodosij Augusti. D. Hieronymus scriptores ecclesiasticos recensuit à Petro ad seipsum Theodosio imperāte. Gennadius eodem tempore suos addidit à Iacobo Episcopo Nesibenæ Persiæ, qui martyr sub Maximino fuit, ad Honoratum episcopum Massilienſem. Beda

da presbyter Anglus narrationem ecclesiæ suæ literis mandauit. Habemus etiam acta conciliorum, quæ Ioannes Gerson collecta esse autumat ab Isidoro Hispalensi, alij post alia addiderunt, ut Pius Basilienſe, cui ipse interfuit. Dissecto ac diuulso imperio Romano, unaquæque gēs suis nixa uiribus res sibi suas domi & foris gessit, inde sunt peculiares gentium historiæ. Eginhardus scriba Caroli magni uitam & acta illius commendauit posteris, de eodem Turpinus, & nuper Donatus Acciolus breuiter ac nitidè. Gaguinus res Francorum ad sua tempora deduxit, id est ad Lodouicū undecimum, admistis, ut fama est, affectibus: meliore fide Paulus Aemilius nempe de rebus priscis, id est à primis Francorū regibus post excussam Romanorum dominationē ad Philippum & Carolum fratres, Lodouici filios. Res Gotthicas posteris prodidit Iordanes Castalio. Hispanas Rodericus Toletanus præsul. Saxonicas Albertus Crantus. Venetas Sabellicus. Arogonēses Maria Siculus. Scothicas Hector Boethius. Pius Pontifex Bohemicas. Beatus Rhenanus Germaniæ origines, situm, mores. Saxo Grammaticus de Danis ea scribit, quæ fabulositatem respiunt, ut in admirationem aliarum gentium conficta credas. Sed mireris quoq; in illo seculo atq; illa regione uerba & elegantiam dictionis. Fabulosa sunt magis quę de Britanniæ originibus quidam est commentus à Bruto illos, Troiano deducens, qui nullus unquam fuit. De gentibus ad Orientem & potissimum Tartaris Agythō quidam Præmostatensis librum reliquit, qui in illis regionibus aliquandiu egit ab hinc annos ferè ducentos. Platinæ Romanorum Pontificum uitas legimus à Petro ad Xystum quartum. Ioannes Tritemius Abbas Spāhemensis uitas Scriptorū ecclesiasticorum congessit ordine à Clemente Ro. episcopo ad hæc tempora, multorū enim meminit, qui adhuc uiuūt. Memoriæ mādauit suæ tēpora Leonardus Aretinus. Bellum Neapolitanum Alphōsi Pontanus. Michael Ritius reges aliquot Christianos collegit, in quo opere multa sunt locorū, hominū, & familiarū corrupta nomina, uitio credo describentium. Baptista Aegnatiꝰ Cæsares breuissime recēsuit ad Maximilia

militanum. Nauigationes Oceani & orbem nouum repertum suo tempore Petrus Martyr Mediolanensis monimentis literarum consignauit. Sed postea sunt res ampliores consecutæ, & quæ fabulosæ uidebuntur ad posteros, quum sint tamen multo uerissimæ. Sigillatim quorundam uitas ædiderunt uarij, ut Tacitus Agricolæ soceri. Seuerus D. Martini. Paulinus Ambrosij. Pōtius Cypriani. Hieronymus Paulæ, Hilarionis, Malchi. Nuper Laurētius Valla Fernandi regis Aragonum. Antonius Panormita acta & dicta Alphonsi Fernandi huius filij. Campanus Brachij. Raphael Volateranus & in anthropologia, & in geographia multa de rebus gestis congerit, quæ illius opera uehemēter historiæ proderūt. Sunt alij permulti, qui memoriam rerum iuuare poterunt, & si nō ex professo historici. Velut Cicero, Seneca, Gellius, Macrobius. Lōge plus Pollidorus Virgilius in libris de rerum inuentoribus, & Augustinus in ciuitate Dei. C. quoq; Plinius, & Plinij furunculus Solinus. Strabo itē & Pius Secundus geographi. Ex Græcis Plato & Plutarchus in moralib⁹ opusculis. Suidas, Athenæus, & poētarum interpretes, si non tam omnia confunderent. His omnibus iam percursis quædam uelut admonitoria habebimus in bibliotheca, non quæ explicent fusè, sed quæ uelut digito indicent, & in memoriam reducant: ea erit breuis annotatio temporum, quale est supplementum chronicorum Episcopi Bergomatis parum sæpe accuratum: meliores sunt Ottho Phrysingēsis, & Rhegino. Eusebius Cæsariensis, plurimum adiuuare partem hāc possit, si non tam mendosus uenisset ad posteros negligentia atq; inertia describentium. Producuntur illius tempora à Hieronymo per annos quinquaginta, hinc à Prospero Aquitanico per annos sexaginta, tum à Matthæo Palmerio Florentino usq; ad annum domini 1449. inde à Matthia Palmerio Pisano per annos 30. adduntur his quædam Sigiberti Monachi Gemblacensis. Similis est Eusebiano labor Bedæ presbyteri, sed aliquanto explicatior: cui Hermannus Contractus successit usq; ad annum 1066. De rebus Cæsarum & Pontificum Romanorum, si cui uacat plura legere, addat licet Antonium Florentiæ

rentiæ Archiepiscopum. Hi sunt propemodum Græci & Latini rerum gestarum autores, qui quidem ad nostram notitiam peruenerint. Nam qui desiderantur, sunt penè innumeri, Græci potissimum, quorum quos Plutarchus unus citat, iniri numerus non potest: idem ait Marathonium bellum à tercentū scriptoribus mandatum fuisse literis. Nec attigi, qui de exigua aliqua gente, uel de una quapiam ciuitate quædam conscripserūt, uelut de Flādria, de Leodio, de Traiecto: nec qui linguis uulgaribus prodiderunt sua, ut Valeram Hispanū, Frosardum, Monstreletum, Philippum, Cominium: quorū multi sunt legi & cognosci non minus digni, quàm plerisq; de Græcis uel Latinis. Sed mentio hæc rerum à magnis uiris actarum in mentē reuocat mihi eum dolorē, quem sæpenumero cepi animo maximum, dum ipse mecum reputo, q̄ diligenter, quanta cura Alexandri, Annibalis, Scipionis, Pompeij, Cæsaris, & aliorū ducū, Socratis, Platonis, Aristotelis, & aliorum philosophorū acta perscripta sunt, & sempiternæ memoriæ infixa, ut periculum non sit, ne unq̄ excidant: acta uero Apostolorū, martyrum, denicq; diuorum nostræ religionis, & ipsius fiu: crescentis ecclesiæ, siue iam adultæ operta maximis tenebris ferè ignorari, tanto siue ad cognoscendū, siue ad imitandum, q̄ ducum aut philosophorum fructuosiora. Nam quæ de ijs sunt scripta præter pauca quædā multis sunt cōmentis fœdata, dū qui scribit affectui suo indulget, & non quæ egit diuus, sed quæ ille egisse eū uellet, exponit: ut uitam dictet animus scribentis, non ueritas. Fuere qui magnæ pietatis loco ducerent mendatia pro religione confingere: quod & periculosum est, ne ueris adimat fides propter falsa, & minime necessariū: cūm pro pietate nostra tam multa sunt uera, ut falsa tanq̄ ignaui milites atq; inutiles oneri sint magis q̄ auxilio. Historiæ accedat fabularum cognitio, sed eruditarum, quæq; ad usum uitæ, quum res poscit, accōmodari queant: quales sunt poeticæ, tum apologi Aesopici, prouerbiorum & sententiarum, quibus sensus communis addiscitur. Exclamet hic aliquis, ecquando tandem omnia hæc legentur à uiris confirmata iam ætate, tum etiam

Querela de historia ecclesiæ.

senibus eo tempore, quo uel ludendum esset, uel nugandū. Nā si quis quantū in lusionibus, quantū in colloquijs inanibus, sæpe etiam noxijs, quantum in torpenti otio consumatur tēporis expendat, cōperiet planè his omnibus quæ dixi percurrendis, atq; alijs multo pluribus affatim supereſſe. Abundamus tempore, si prudēter dispensetur, quod male impendendo sit arctissimum. Quod si idem non possit per se legere omnia, habeat, ut moris olim Romanis fuit, lectorē, quem distincte, docte, expedite recitantē auscultet. Cum historia coniuncta & complicata erunt uitæ publice ac priuatim instituendæ præcepta. Quæ uniuersa institutio eò pertinere debet, ut rectus quidā ordo conseruetur, & sua cuiq; maneant debita officia: ne quod natura & recta ratio inferius esse iubet, fiat superius: hoc aūt quod autoritate prædituū esse conuenit, uilescat, nec ipsius imperia audiantur: quodq; instructum esse prudentia par est, stultitiā in se dominari sinat. Ego natura corporis atq; animi explicata, nemo est usq; eo à sensu omni ac iudicio alienus, cui nō illico manifestum fiat & certum, corpus debere obsequi animo, in animo uero motus rationis expertes rationi ipsi dominæ ac imperatrici, uidelicet unde homines sumus: & ex ijs rebus inter quas uersamur, simillimæ coniunctissimæq; diuinæ illi naturæ, quæ regit omnia. Nec dubitandū est, quin ea ordinatio in homine fuerit, quum ille primum è manibus artificis exiret sibi relictus: quippe opus quodcunque ita est plenissimum ac perfectissimū, ut est eius opifex peritissimus atq; optimus. Sed ēm uero omnia sunt per scelus inuersa, ut superiores partes deposcat sibi inferius, affectiones contendant pro ratione audiri, ratio uicta & oppressa obmutescat, & seruiat affectuum temeritati: hæc est ęterna in homine militia, seu pugna uerius: in q; eo est perpetuo laborandū, & cōnitendū, ne dominā superet ancilla, in quā tyrānidē exerceret acerbissimā, & ab homine degenerare cogeret in belluā. Ad suppetias ferendū rationi cuncta moralis philosophiæ pręcepta sunt cōparata uelut exercitus quidā. Quare noscendus est hō totus intus & foris: intus uero in animo affectus & mens, affectus quibus incitātur re-

Philosophia morum.

bus, uel augescunt, quibus contrà cohibentur, sedantur, tolluntur: hoc demum est hominē seipsum nosse, q̄d ueteri sapientiæ monitu iubemur facere. Sed hæc ostensa esse iam oportet in disputatione de anima. Quæ admodum uero affectiones animi subdētur rationis autoritati & consilio, huius obseruationis: mēs autem nostra ea tenebrarum densitate obducitur, ut id non dispiciat: affectus enim peccato incitati ingentem atq; obscurissimam caliginem ob oculos rationis offuderunt. Opus est ratione quapiam liquida & minime perturbata, ea uero quænam esse uel potest alia, uel debet, q̄ diuinæ? multis, & maximis de causis: siue quia illa est omnium sapientissima, siue quia nostrę conditrix atq; ideo canon illius & regula, ut ad nullam possit rectiꝰ dirigi: siue q̄ uiam, qua ad Deum ueniatur, qui est hominis creādi finis, quī melius aut certius quā deus ipse indicarit? Ergo ex Dei doctrina præcepta disciplinæ huius erūt nobis hauriendа. Deum nemo uidit unquam, dei interpretem, atq; internuncium habemus Christum Iesum non eiusdem cōditionis, cuius reliquos oēs, sed filium, & quidē unicū, quiq; semper est in sinu patris: filij interpretes sunt eiꝰ discipuli, tū discipulorū auditores & alij deinceps sancti uiri: tametsi hoc riuus iste est purior, quo propinquior suo fonti. Ex horū doctrina & dictis uelut remedia colligentur morbis animi, ut sub rationis manum & potestatem affectiones subdantur: ordinatione hac constituta, & quoad licebit fundata, probe sese homo geret secum ipse, & cum deo, & cum homine superiore, inferiore, pari, siue priuatim, siue in familia, siue in re cōmuni omnū & publica, siue foris cum exteris. De institutione hac cō scribetur liber aliquis breuis, perspicuus, Christianę pietati per omnia consentiens, quem magister enarrabit. Scriptores humanæ sapientiæ tractationē hanc de moribus quatuor in partes secuerunt: in eam quę priuatim cuiusq; animū ac mores informaret, quā Ethicē: in eam quæ familiam componeret, quam œconomicen: & quæ cœtus congregationesq; populorum regeret, quā politicen nominarunt. Addita est portio illius quædam de uitæ officijs mediijs, quæ non tam informatione illa natu-

1 ioan. 1.

nota

Diuisio moralis philosophiæ.

rali continetur, quàm posita sunt in more, & educatione cuiusq; regionis & populi. Quæ ab eis sunt his de rebus monimentis literarum posteritati relicta, ea per se quisq; priuato suo studio euoluat. Sciat modo se inter spinas per loca obscura ingredi, ut suspenso uestigio incedat, nec usquam pedem securus figat, nisi ubi lucem nostram admouerit, eaq; ostenderit tutum esse illic subsistere. Neq; enim plus illis tribuemus quamuis maximis & acutissimis ingeniis, quàm quantum illi cum Christianitate consentiunt, hoc est homo cũ deo. Extãt de Ethicis decem Aristotelis ad Nicomachũ filium uolumina, quæ quibusdam non ad Nicomachum placet esse scripta, sed à Nicomacho: quod Cicero in libro de fini. 5. sub significat. Laërtius in uita Eudoxi autor est, Nicomachum Aristotelis filium dicere Eudoxo, uoluptatẽ fuisse summum bonum, quæ sententia est in Ethicis. Suidas sex illum Ethicorum libros ait reliquisse: in quo ambigi posset sint ne hi decem, qui Aristotelis inscribuntur, an duo illa magnorum moralium, an 8. ad Eudemum. Sed cuiuscũq; sint autoris, certe Aristotelis nomine habemus libros de moribus, quæ magis ad sciendum & disserendum faciunt, quàm ut moueantur, qui audiunt, aut uelint ita uiuere. Simile est huic opus D. Thomæ Aquinatis secundæ partis summæ, quod duos in tomos diuiditur, scriptoris de schola omnium sanissimi ac minime inepti: hi libri concinnati sunt partim ex sacris, partim ex prophanis scriptorib⁹, tũ receptis uulgo opinionibus: multis in locis facile intelligas secutum illum esse alienum iudicium, suum non adhibuisse, quod fuit ei cõmune cum scholasticis. Magis ad mouendum conferunt Platonica, quæ sunt de moribus. Xenophontis commẽtarij de rebus Socraticis. Plutarchi, quæ sunt itẽ de argumento morum. Ciceronis de finibus. Tusculanæ quæstiones. Lælius, & Cato maior. Senecæ de beneficijs, de clementia, de consolatione ad Martiam, & ad Albinam matrem, de uita beata, de tranquillitate animi, de breuitate uitæ, de ira, Epistolæ ad Lucillium: quæ in hoc fuerunt scriptæ, non tam ut mitterentur, quàm ut in unaquaq; quæstio aliqua tractaretur de uita & moribus formandis. Boëthus de consolatione philosophiæ. Petrarcha de utraq; fortuna. Præceptor in his erit sanctus, incorruptus, qui nihil det ostentationi: tum prudens non modo in multis disciplinarũ generibus, sed in uita etiã communi. Tradet sic bene uiuendi præcepta, ut non sciãt solum, sed incitẽtur, & uelint bene agere, nempe erudito sermone atq; efficaci multis tum sententijs grauib⁹, tum actorum exemplis fulto ac munito. Nec habebit satis indicasse hoc esse bonum, malum illud. Sed rationem addet, cur quicq; sit tale, cur ab hoc fugiendum, persequendum illud. Vitia nihil habebit necesse curiosius, ac subtilius explanare: utinam malum ne sciremus quidẽ. Sed quando in ciuitate, & cœtu hominum alij alijs magistri sunt ad flagitia, & malum quamlibet à præceptoribus celetur, ignorari tamen ab hominibus nõ potest, obuium ubiq; aspectui & auditui. Idcirco rationem hãc in eo uelim teneri, ut quum duæ sint uitiorum formæ, altera earum quæ animo continentur, utilitatis ac uoluptatis cuiusq; expertia: altera quæ in corpus cum delectatione sensuum aliqua manant. Illa quæ sunt animorum, explicentur, & retegantur fuse, tanto scilicet apertius eorum fœditas ob oculos ponetur: ut in superbia, ira, odio, liuore, quæ animos hominum uexant, & cruciant: nec emolumenti quicquam adferunt, ut non iniuria furiæ nuncupentur: ea uero quæ uel delectant, uel hominum utiq; iudicijs profunt, etiam si omni carent pulchritudiue, tamen quia uoluptatem præ se ostẽdunt, hoc est dulcem perniciem, & simulachrum quoddam natalis desyderij, malim obscure & rectius tradantur, insectando grauiter, atq; ostendendo, quàm tetram & in præsens turpitudinem adferant, & in posterum pœnitentiam relinquant: in quo exemplorum deesse nobis copia nequaquam potest, non ueterum tantummodo, sed quæ quisq; uiderit etiam homo perquam adolescens. Nec uelim periclitando esse cognita, trahent enim sæpe eum, qui semel de se gustarit: & in his est uiolenta consuetudinis dominatio: facilius erit à nunquam gustatis abstinere. Ac quemadmodum Lacedæmonij seruos ebrios liberis suis offerebant, ut hi aspecta in temu-

Vitia duo rũ gñm.

lentis fœditate oris, absurditate dictorum factorumq; ab ebrietate abhorrerent: Sic fuerit operæpretium monstrare iuueni tristeis exitus, quos uoluptates plurimis attulere. Eundem in modum sit mihi dictum de iis uitiis, quæ cum populari utilitate sunt coniuncta: quod genus habentur auaritia, astutia, fraus, ultio, quæ praua illa imitatione utilitatis non paucis allubescunt. Illa uero sunt omnium perniciosissima, quibus laus etiam atque approbatio accedit: nam quum id, quod uirtuti est proprium, transfertur ad uitia, qui spei fit reliquum misero hominum generi & ad flagitia procliui? nisi ut dempta abominatione, qua deterrebatur à scelere, ruãt omnes in capitalia facinora, de quibus etiam palàm perinde glorientur, ut de uirtute: huius notæ scelera sunt cædes hominum, & crudelitas belli, & apud quosdam honestissimarum matronarum constupratio. In hæc uitia ex ipsa hominum natura sumenda est oratio, & iudiciorum deceptio patefacienda. Disputationes sint in his graues de quæstionibus uitiorum & uirtutum. Licebit hic plus paulo altercari, quã in œconomicis aut politicis: sed de iis potius quæ ad diffinitionem spectent naturæ affectuum, quàm ubi definitum iam & constitutum fuerit, quemadmodum sit uiuendum. Vitæ officia ex prudentibus, & bene educatis in populo discuntur. Sunt enim singulis nationibus sua. Sed à prudentibus in quoque populo esset curandum, ut ex iis ciuitatibus, quas ipsi adiissent, ea desumerent ad usum suorum, quæ rectis essent iudiciis consentanea, quæque peruersos suorum mores corrigerent, prouiso ne ingenio suæ regionis aduersarentur. Nam sunt quædam Germano congruentissima, parum apta Hispano. In his uero locorum, temporum, hominum distinctionibus moderatrix est prudentia, quam ubique præsto adesse conuenit. Græci olim de officiis scripserunt Panætius, & Hecaton. Sed nunc sola habemus Marci Tullii: quæ ad Christianissimum Diuus Ambrosius transtulit. Sunt & à Iouiano Pontano nonnulla de magnificentia, de cõuiuentia, atq; huiusmodi tractata, non adeo, ut res tanta poscebat, plena. Rei familiaris cura non ad quærendas

Disputationes.

Officia.

das aut conseruandas opes referenda est, ut ferè gentili tas putauit, sed ad quietem & tranquillitatem familiæ: ut commode transigamus uitam, sitq; domus sua uni cuique uelut portus quidam molestiarum & curarum. Itaq; assignandum est cuiq; in ea suum munus maxime aptum, ne quisquam sit in ea otiosus, neue alienum officium inuadat labori aut commodis suis consulens. Tum ut bene ac salubriter pascantur, utiliter uestiantur, commode habitent, bene uelint inter se, domum ipsam non minus q; patriam diligant, nutricemq; quãdam esse existiment, seu matrem uerius. Dominus sit præfectus & exactor omnium, quem ut patrem ament omnes, reuereantur ut dominum: illiq; uni supremum sit ius in cunctam rem familiarem. Hæc est familiæ institutio, de qua præcepta ædet philosophię moralis pars illa, quæ à Græcis οἰκονομικὴ nominatur. Scripserunt de illa Xenophon atticus, qui reliquis plurimorũ iudicio antepõitur. Aristotelis opus nõ extat integrũ. Multa hac de re sparsim à Platone & Plutarcho dicuntur, qui etiã præcepta connubialia composuit, ut Erasmus librũ de matrimonio, & Franciscus Barbarus de re uxoria multis in locis inanem. Nihil est opus auditorio uel præceptore, nõ disputationibus, sed colloquiis cum patribus familiãs prudentibus, quale est Socratis cum Isomacho apud Xenophõtem. Respublica ad quietum, pacatumq; conuictum pertinet, ut ciues mutuò iuuent, & libenter, & benevole. Charitas communicatione utilitatum extẽditur, quies ab eadem charitate conseruatur. Verum ubi charitas abest, iustitiæ officium in eius locum succedit, non illius blandæ ac inermis, sed armatæ potestate ac uiribus, quę frenos concitationi animorum inficiat. Et quando sæpenumero non potest unus iustitiæ administer omnia obire, quæ in ciuitate iustitiæ opem implorant, electi sunt alii potestate uel pari uel impari, qui magistratus & iudices nuncupant. Hæc ergo est forma reip. hæc philosophiæ politicæ consyderatio & cura, quos affectus est se cõueniat ciuiũ inter se, subditorum erga principes & magistratus, magistratuum inter se, & aduersum subditos, quę ex his affectibus actiões, & opera nascant. Quũ

Oeconomica.

Respub.

uero dicitur, quod ius cuiq; in rem aut homines, iam leges inferuntur: nam politica disciplina solos informat animos, & mores ciuitatis: quanquã attingunt non raro hæc mutuo, ut leges multæ ex politica sint, & econtrario. Neq; hic magistrum requirimus, neq; disputationes, sed eam animaduersionem, quam initio diximus de affectionibus animi ac moribus. Hinc usum rerum in foro, & curia. Senes nonnunquã de rep. inter se disserant seniliter admissis eò iuuenibus ut ab eis & rerum peritiã, & morum grauitatem accipiant: quam grauitatem, quẽadmodum præclare ait Cicero, minime contentiones decent. Quocirca cauillatores & pertinaces publicis consiliis nequaquam sunt idonei: quoniam nihil est in uita & moribus hominum quod detorqueri ac inflecti à recto cauillando non possit. Solicitum uero magis esse de uictoria, quàm de ueritate prudentiam corrumpit, ut idẽ inquit Cicero. Administrationi reip. opus est iudicio sano, integro, solido magis quàm arguto, aut acuto: ingenio frigido, & tardiusculo potius, q̃ feruido ac præceleri: ut simpliciter quę sint dicta in cõcilio, accipiat, multumq; de eo apud se cogitet priusquam iudicium mẽtis suæ proferat: facile uero in sententiam recte censentis transeat sine contentione, & spinosis subtilitatibus, anx ius magis de communi bono, quàm de existimatione sui. Ideoq; ad regendos populos Romanus quàm Græcus melior, & Gentes ad septentrionem quàm ad meridiem. Populari enim & carbonaria trutina appẽdendus est plerunq; populus, nõ exacta illa aurificis statera. Rector conuentus hominum haud ignorabit sese uelut ædificij totius architectum esse, quẽadmodum scite Aristo. docet, ut iubeat, ut uetet, quid in ciuitate fieri oporteat, aut secus: quare conuenit eum si non sigillatim exacte, generatim certe & summa quadam scire, quorsum disciplinæ & artes omnes pertineant, quæ illarum origines, fines, materiæ, actiones, & earum quæ manibus exercentur, & quæ solo constant ingenio: ut norit, quid, quatenus, quo modo sit in ciuitate admittẽdum, aut ab ea propellendum. De rep. scripserunt olim Plato primus: secũdum cuius institutionẽ tum demũ uiuent homines, quũ aliqua

aliqua existet ciuitas solis sapientibus habitata. Idem Vtopiæ continget Thomæ Mori. Legenda tamen & Platonis respub. & eiusdem leges, atq; hæc ipsa Vtopia, ex quibus non pauca annotabuntur regimini ciuitatum perquam utilia. Aristotelis 8. libri politici plus habent quæ hominum & ingeniis & usu confirmatis iam moribus congruant, ut fuit uir ille prudentissimus & callentissimus sensus communis: Ciceronis libri de legibus 3. lectu sunt periucundi, nec fructu carent. Sed eiusdem de repub. uolumina desyderamus. Isocrates Nicocli regi dat præcepta, tum subditis in συμμαχῖχῷ, qui in tractatione locorum communium est cunctus ut solet. Xenophontis Cyri educatio quàmuis à Cicerone & aliis ueterum apprime laudata, nimis tamen uidetur mihi militaris. Agapetus ad Iustinianum Augustum documenta quædam composuit de rege. Christiani Principis istitutionem Erasmus scripsit. Francisci Patricij de repub. & regno duo legimus opera iustę magnitudinis, in quibus dicta et facta multorum congessit, de suo penè adiecit nihil, otiosus multis in locis, ac segnis, quòd sine delectu aggregauit, & sine censura, quæ duo in adducendis exemplis potissimũ requiruntur. Hæc est ars principum, consiliariorum, iudicum, denique eorum qui ciuitates & gentes moderantur. Formæ ciuitatis adnexę sunt leges, quarum origo & processus ad hunc ferè modum habent. Hominum ciuitates ac conuentus omnes ęquitate sunt uelut glutino deuincti, quippe quę est conseruatrix & anima cuiusuis humanæ societatis. Quę sit uera æquitas, inueniet ratio, non quælibet, sed pura & magna ui naturæ incitata, uel illustrata monitis sapientiæ. Nam qui uel perturbantur affectibus, uel iudiciis sunt torpẽtibus, nec ullis philosophię præceptis erigun tur, ægerrime ad æquitatem intuendam perueniunt. Superiores illi, qui sunt de rara in populis nota, æquitatis illum ceu fontẽ in riuos deducunt pro locis, pro temporibus, pro ingeniis hominũ, ut præsentis societatis usui conducat, quæ lex dicitur: qui uero legi parêre alios cũ potestate cogit, iudex, siue lex loquens. Quocirca manifestum sit philosophi esse de æquitate tractare, & ex ea de-

Leges.

Philosophi est de æquitate tractare.

ea deriuare leges: nec ullius artis alterius esse potest: quique olim populis leges sanxerũt philosophos fuisse constat, Draconem, Solonem, Lycurgum, quiq; de repub. & ciuitatibus cõponendis documenta tradiderunt. Qui uero leges has latas iam & receptas tenent, atq; interpretantur, iurisconsulti sunt dicti, quòd ab eis quid sit ius in quaq; re sancitum, rogamus. Si quis satis putat se munere iurisconsulti facturum legibus his ediscẽdis, ut eas nõ aliter quàm index quidam teneat, is nimirum nihil aliarum facultatum indiget, ac ne ingenio quidem ullo uel iudicio. Sin uero id demum est ueri & perfecti iurisconsulti munus, ac professio, ut legum sensa & mentem explicet, ut quæ sit in quaque lege æquitas, id est qui uigor, quæ uita, quas conseruari quoq; tempore expediat, quas antiquari, nimirum philosophia huic homini est opus, mediocriter quidem naturali, sed morali plene ac absolute: tum uero non sacerdos ac professor fuerit Romanarum aut Hispanarum legum, sed, quod Celso, & Vlpiano placuit, boni & æqui. Cuius artem per magna aliqua excogitari ingenia equidem percupe rem, quàm futuri iurisconsulti addiscerent, quæ ars iustitiæ uocaretur: ne tot subinde in unaquaque ciuitate accumulandæ atque exaggerandæ forent leges aliæ super alias sine fine & sine affectu. Cicero psona L. Crassi cogitasse aliquando se scribit, ut ius ciuile in artem redigeret, generibns primum assignatis, hinc formis, quæ à generibus penderent. Sed id breuiter percurrit, & per transennam ostendit, ut illic alia. Aristoteles initia signauit quędam, sed more suo intricate per geometricas & Arithmeticas proportiones. Posset tamen aptius id fieri declarandis primum naturalibus, id est quæ essent uniuersorum hominum sensui ac iudicijs consentanea: hinc quæ uarietatẽ opinionum recipiunt, de quibus alia rectis iudicijs in plerisq; congruũt, alia in more tantum & consuetudine sunt posita, mutanturq; temporibus, locis, personis, habent tamen qui inter se dissentiunt, probabilem quisq; opinionis suæ rationem: hæc postrema ad iudicium hominum in quaq; ciuitate prudentium essent releganda. In duobus alteris contemplandum quæ magi-

Ars tradẽda æqui & boni.

magistratus sit erga priuatum cura, quod iussum, quod imperiũ, quatenus liceat & fas sit: quæ priuati erga magistratum obedientia, qui honor, quæ dignitas. Magistratus inter se qui quibus potiores, quorum partes in repu. magis necessariæ uel honestæ. Priuati inter se quo modo se gerent emẽdo, uendendo, locando, cõducendo, permutando, donãdo, accipiendo, promittendo, ijs quæ prosint sibi, parãdis, & cõseruandis, ijs uero quæ obsint, auertendis: quæ præmia & honores ijs, qui cœtui profuissent, quæ pœnæ & supplicia ijs, qui læsissent: quæ litium ratio, siue quid ultum uelis, siue tuum repetas, quæ tuendi, quę excipiendi, aut negandi. Ad quã singula isto rum accommodari normam natura & recta docear ratio siue in uniuersum, seu pro ingenijs generatim locorum, temporum, hominum. Ante omnia leges sint notæ omnibus. Quis enim libenter se uel duci uel custodi incognito committit? Quæ uero est iniquitas ignorantia legis crimen non defendi, quum leges ramẽ ignorentur: itaque leges ignotas statuere decipulas est tendere, non regulam uitæ tradere. Minus est cauillo & insidijs occasio in re omnibus perspecta: quippe in obscuris & occultis locis insidiæ fiunt, non luci, aut in frequẽtia sub tot oculis, testibus atq; arbitris eorũ, quę gerantur. Notæ erunt, si breui sint, ac dilucido sermone conscriptæ. Quales sunt leges optimi ac sapientissimi legum latoris Dei, & discipulorum eius. Si paucis & maxime propriis uerbis res exponatur, tantum erit ad notationem æquitatis dictum, quantum fuerit satis: cætera benigne interpretationi relinquentur, ut ualidissimus ubique sit respectus æqui & boni. Quòd si longa & accurata oratione rem persequamur, omnia uidebimur uoluisse explicare, nec aliquid sanis interpretationibus reliquisse. Ita nec magis ualebit lex, quàm quantum eloqui constitutor eius potuerit: quúmque nulla sit tanta facundia, quæ uastissimum illud æquitatis pelagus possit concludere, fiet profecto ut excluſa æqui boni moderatione in locum illius cauilla, doli, fraudes, insidiæ succedant, quod euenire quotidie uidemus in ijs legibus atq; instrumentis, quæ persequi minutim uolunt singula: ut ni-

Conditiones bonæ legis.

ut nihil sit aliud hoc facere, quã fenestras aperire fraudi q̃ plurimas. Vulgari prodantur sermone & cumprimis aperto ac perspicuo, qui si procedente tempore, ut fit, obscurior reddatur, declaretur, aut innouetur uocabulis seculi prẽsentis. Vidit hoc priscornm hominum & prouidentia, & æquitatis simplicitas, qui leges duodecim tabularum pueris in ludo ediscendas dabant, etiam ætate Ciceronis, id est, post annum penè quadringentesimum: per quod & facilitas sermonis oſtẽditur, & quòd uitæ degendæ rationem unicuiq; familiarem esse uellẽt. Sint leges imbecillis blandæ, robustis robustæ, pertinacibus feroces, quod est optimi rectoris ingenium, sicut eleganti uersiculo sapiens expressit poẽta:

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Publicam quietem alant, & foueant, aspere interturbatoribus illius, cuiusmodi sunt delatores, calũniatores, quiq; multo libentissime & facillima quaq; de causa litẽtes suscipiunt: ut quemadmodum Isocrates admonet, damnosum homines sentiãt litigare, contrà non litigare fructuosum. Nec solum dabunt operam ut ciuium cõseruetur inter se concordia, sed cum toto hominum genere, quos regeneratio mystica tam iubet haberi pro ciuibus, quàm generatio intra limites eosdem. Nec quicquam hoc perinde effecerit, ac si ad Christianum uniuersum præceptum sint accommodatæ charitatem hominum cunctorum mutuam: quam ob rem nec sanciendæ leges indigenis utiles, exteris noxiæ. Et quãdo in bonis ciuitatis moribus paucę ac propè nullæ leges sunt satis, cõtrà uero in malis moribus quantocunq; numero non sufficiũt, non solum in reipublicæ cõstitutione, sed legũ iussu cui propter potentiã plurimum homines tribuũt, curandũ est, ut casta atq; incorrupta sit puerilis educatio: tũ in uiris & ciuitate uniuersa honesti, & sobrij, & uerecundi mores, propositis ad hoc præmijs ac pœnis. Prudẽter in Cyri educatione inquit Xenophon: Plerq; ciuitatum nihil omnino solicitæ, quemadmodum pueritia instituatur suorum ciuium, nihil ad hæc præcipientes de grandiorum moribus, iubent illis tum non furari, non rapere, non uim domui cuiusquam inferre, non cædere, quem non est æquum, non adulterari, non contumacem se præbere magistratui, & alia his consimilia. Quod si quis contrà fecerit, pœna est ilico parata. At leges Persarum facinora suorum antecapiunt. Siquidem à primo statim curę illis est, ne quod prauum, ac fœdum facinus uelint ędere. Sic Xenophon. Philosophus etiam ille non minus sapienter, qui rogatus, quomodo quis bonos haberet liberos, respondit, si eos in ciuitate bene instituta tolleret. Et leges quidem antequam fixæ sint & sanctæ, rogari conuenit, hoc est, deliberari cum multitudine an approbari oporteat: in qua consultatione tempus consideratur potissimum, in quo prẽsens rerum status continetur: & feruntur uel infinite, uel ad certum aliquod tempus, & descriptum locum, uel etiam de uno aliquo homine aut municipio, quod priuilegium nominatur. Si lex placeat, proponatur publice dies aliquot: quod trinundino fiebat Romæ, ut si quid cuiquam parum uideretur æquum, de eo magistratus admoneret: post id tempus firmæ sunto leges & ratę. Perscribantur accurate distinctęq; : seruentur in tabulario populi loco maxime tuto, minime ruinæ obnoxio, uel quod est magis cauendum, incendio. Extent earum codices duo, in altero contineantur leges nudæ, cuius subinde fiat populo non legendi modo, sed describendi etiam, si uelint, copia. In altero leges sint cum earum rationibus & causis, ut ex eis prudentes uiri extiment, sit ne è republi ea abrogari legum illarum quampiam, uel aliquid in ea innouari. Nam ratio dux est legis, ea sublata & legem tolli par erit, quę propter eam rationem est accepta. Ad de quod ratio efficiet, ut melius intelligatur lex. Sed in nostris ingenijs ea est hebetudo ac ruditas, & in uerbis infantia, ut nihil ualeamus adeo dilucide explicare, quin multis id fiat implicatum, & obscurum: quare interpretibus est opus. Et quoniam Ius ciuile spectare ad ciuium concordiam debet, ideo qui illud interpretaturi sunt, & quasi de eo æditui oracula, quibus rebus ea concordia sarta tecta conseruetur, ediscent, cognitis tũ humani generis communi natura, tum multarum gentium animis, & moribus, sed potissimum suæ ciuitatis:

Interpretes legis.

quod

quod fiet multa uidendo, audiendo, obseruando: gestis quoque rebus maiorum legendis, & temporum mutationumq́, quæ aliquando inciderunt in rempublicam uarietatibus. Quibus uelut condimento opus est magno & uegeto iudicio ad adnotanda & censenda singula. Nec iniuria prudentię nomen peculiare huic hominũ generi olim fuit, & professio ipsa iurisprudentia nuncupata. Multi artem hanc teneant, profiteantur pauci, illi uidelicet quibus à Senatu aut principe erit permissum, ut Romæ fiebat sub Cæsaribus. Interpretentur hi leges scripto quidem rogati à iudice, uoce consulti à litigatore. Interpretationes mandent literis, si uelint, sed lingua secretiore & tantum doctis nota, non ex suis uel alienis opinionibus ac placitis, sed ratiõe adhibita, ut non plus habeant uiriũ, quàm ratio ipsa impetrarit. Nihil scribatur aliud: neq; excogitentur casus, quæ res ut infinita est, & perplexa, ita etiam inutilis. Docendi & discendi hæc erit uia. Grauissimis uiris pateant libri illi legum & rationum de quibus dicebam modo. Ipsi statis anni diebus quod commodo illorum fiat, placide ac moderate conueniant deq; illis legibus sermocinentur. Rationes conferant, quas leges ex usu sit antiquare, quas renouare, & quasi reparare exolescentes: déque eo principem, aut magistratus, aut Senatum edoceant: huiusmodi erant Athenis Thesmotheræ, dum illa respublica staret. Ad hos senes, quum licebit, studiosi iuris uentitabunt, quod est memoriæ proditum de Q. Scęuola: audient cum respondentem consultoribus de iure. Seorsum uero exponet eis causas, & uelut fontes legum, uel quas ipsi ĩdem dedere, qui tulerunt, uel suas, uel priorum interpretum iuris. Ipsi inter se moderatis, ac grauibus colloquiis disputabunt, quàm congruant leges rationi, ac uelut uitæ suæ æquitati: an causæ & tempora imponendi legum præterierint: id fiet non in cœtu & corona ostentatione titillante ac solicitante: periculosum est hoc enim & dicẽtibus propter arrogantiã, & audientibus, quòd eorum animi minus obsequentes legi fient, quam intellexerint fortem habere contra se rationem, cui uni humanũ ingenium suapte sponte obsequitur. Ad hæc altercationes multas ansas torquendi leges ostendunt, tum etiã lites excitandi, alendi, producendi, unde concordia uehemẽter affligitur præcipuum societatis bonum. Inter scriptas leges quas quidem nouimus Romanæ uidentur excellere. Sunt enim ad humanum conuictum aptissimę nempe ad contrahendum: tum ad quietem, ut homines à facinoribus deterreant, neu quis audeat cum altero consociare iniuriam. Sunt præterea docte & grauiter perscriptæ, uerbis puris, proprijs, euidentibus, splendidis: tum à collectoribus ordine quodam cõstructæ satis ad discendum appositio. Nisi quòd interdum correctio illa priorum per posteriores aliquid obscuritatis gignit, & inscitia superiorum ætatum multa, quæ non intellexit deprauauit. Sed corrigi possunt ex Codice, qui Pisis Florentiã dicitur esse trãslatus, quem autographum esse quidam suspicãtur, sed est sanè peruetustus, & alijs emendatior. Addantur enarrationculę breues ac perspicuę: quàmuis iam locis aliquot factu esset propè impossibile, siue ob intricatũ sermonis contextum, siue ob significatus quorundam uerborum, qui exoluerunt penitus. Exercitatio earũ sit in reddenda earũ ex bono & æquo ratione, cur quæq; constituta sit, & sancta, quod ut est magnorum ingeniorum, ita ad summam prudentiã cumprimis expedit, tum ut in alijs quoq; negotijs dux sit nobis ratio, cuius ope ad cognitionem ueniamus perfectæ æquitatis. Non sunt in singulis artium ĩ legendi soli, quos præscripsimus, nam fuisse nos aliquos cognosci dignissimos non dubitamus: & existent post nos alij uel pares maioribus, uel superiores etiam. Magistrorum fuerit ea cura, ut ipsi degustent omnia. & suis demonstrent, quæ ediscenda, quæ legenda, quæ habenda in bibliotheca ad consilium quum res ferat, interdum quoque ad ornamentum modo loci, atq; explẽdos forulos. Qui maiore ui mẽtis instinctus diuinitus non humilibus detineri curis poterit, sed ad commercia sese cœlitum eriget, fœlix ille & superis charus, is ad Theosophiã & Theologiã ascẽdet. De hoc beato atq; admirabili non est nobis dicendum cum alijs, & iam de cursu tanto fessis: propriã curã exigũt hęc. Dicemus

Quomodo leges docendæ.

Leges Romanæ.

Exercitatio legum

mus aliquando si Deus dederit, per otium, renouato animo, & maiore musarũ ardore incitato. Nam ea res amplior atq; augustior, quàm homines opinantur.

DE VITA ET MORIBVS ERVDITI.

CONfecto curriculo artium humanitatis, declaremus iam, quid nobis uideatur faciendum docto uiro, quomodo reliquum ætatis transigendum sit ue separatim secum, siue cum aliis: In usu atq; exercitio suarum artium: In traditione earum, quomodo inter fessos artem ac disciplinam eandem: ut ille se erga illos geret, eorumq; de se opiniones accipiet, & censuras: Quo pacto sua consignabit literis, & transmittet ad posteros Non eo quo singula persecuti sumus ordine percurret, ut ad posterius studium transgressus, nefas esse existimet prius respicere: miscebit studia, & prima in tertijs repetet, tertia in sextis. Nam connexionem inter se habent omnia hęc & affinitatem quandam: alia in manus resumet, quia necessaria præsenti usui, alia quia leuamẽta præsentis laboris. Erit sciendi studiosus. Nec se unquam ad fastigium eruditionis peruenisse arbitrabitur. Sententia Senecæ est animaduersa acutissime, potuisse multos ad sapientiam peruenire, nisi se iam peruenisse crederent. Idem ad Lucillium est autor, Tam diu discendum, quamdiu nescias, & si prouerbio credimus, quamdiu uiuas: quandoquidem nihil est in uniuersa natura tam promptum & facile, quod non totam hominis ætatem possit distinere. Non erubescet homo sciendi cupidus à quocunque discere, qui docere quid possit. Cur hominẽ ab homine pudeat discere, quũ humanũ genus multa à beluis discere nõ puduerit? Ita uero studẽdum, ut non obruatur ingenium mole operis. Valetudinis habenda imprimis ratio, & deorum, qui nostræ sunt curę commissi. Docti homines quum intelligunt se ingenio, consilio, cognitione rerum præstare cęteris, aut certè sic alios existimare, ingentes attollunt spiritus tanquam ipsi homines inter pecudes uiuant: unde incredibile est dictu, quantopere arrogantia inualescat. Sancte illud à Paulo Apostolo dicitur inflari homines scientia, charitate ædificari. Sed reflectet in se oculos sapientiæ sectator,

Contra arrogantiam doctorum.

tor, nec plus aliorũ de testimonijs, quàm sua ipsius acquiescet conscientia. Reputabit quàm multa sibi est conscius se ignorare, quæ alij eum scire non dubitant: quoties hallucinatur, labitur, fallitur, & à uero quàm longissime discedit, ut non sine grauissima ratione & causa Socrates, quem Græciæ consensus sapientissimum nuncupauit, professus sit nihil neq; se neq; alium quenquam scire: quod placitum ingens deinde philosophorum manus constantissime tenuit: & profecto si quis rite expendat & reputet singula, comperiet nihil certius à nobis quàm pietatem nosci. Theophrasti etiam sententia iure laudatur, quæ cuncti sciant, minimam esse eorum quæ ignorent portionem: quod diffusius persequi non est instituti huius. Quid si excutiat singula, & ad subtile examen reuocet, næ illi tam magnifici tituli sordere incipient. Linguæ quid aliud sunt quàm uoces? aut quid interest semotis disciplinis, Latine & Græce noris, an Hispane & Gallice? Dialectica & rhetorica instrumenta sunt artium non artes, meliusque à natura traduntur, quàm à magistro: philosophia opinionibus tota & conjecturis uerisimilitudinis est nixa: sed neq; hæc sigillatim exponere est huius loci. Age uero donemus te aliquid scire certum atq; exploratũ, an hoc ignoras alieni te habere beneficij? Cur tibi accõmodata uestis facit animos? Si quid habes boni, alienũ est: si quid mali, id uero est tuũ unius. Vides te eruditũ: munus Dei est, cui displices, nisi quã inde gloriam nãcisceris, in illũ refers. Equidem haud repugno, quo minus uir doctus talem se esse intelligat & aliis sapientiorem, sed neq; esset doctus aut sapiens, nisi id facile perspiceret. Volo tamen agnoscat, cuius sit ea sapientia, illiq; uni referat acceptam, à quo uelut fiduciariã possidet: quum se admonitioni esse conspicit, ne sistat in se, quod est periculosissimũ, nec oculos deiiciat in terram, ut honore illo ab hominibus tributo sibi applaudat ipse, tanquam opera & merito suo consecutus, quod est manum suam ipsius osculari, iniquitas maxima, quemadmodum Iobus ait, & negatio contra Deũ altissimũ. Quatuor rebus constat eruditio, ingenio, iudicio, memoria, studio: tria prima cedo unde habeas? Eruditio ex rebus constet.

nunquid non ex Deo? Si qua est docti laus, de postremo petitur, quæ res infima est omnium, & leuissima: quid quòd ad eam ipsam adiutus es constitutione corporis non graui, nec torpida, tum etiam ualetudine, quæ Dei sunt dona. Quid ergo docti supereſt proprium, quo gloriari possit? an quòd uoluit? at quàm multi uellẽt, si tam eis per Dei benignitatem liceret, quàm tibi. Itaque inter laudationes sui erigat se uir sapiens ad contemplationem sanctæ illius & diuinæ sapientiæ, ad cuius infimum, ut Paulus inquit, humana omnis sapiẽtia comparata mera est dementia. Veniat illi in mentem, si hominis unius aspectu gutulæ tantopere commouẽtur, quid facerent, si copiosissimum illum & æternũ fontem darẽtur intueri, unde manãt uniuersa? Tum adoret demisso animo autorẽ bonorum oĩm, & agat gratias, ꝙ munera sua copiosius dignatus est sibi, q̃ alijs impartiri: quod ꝙ uoluerit se esse instrumentũ alicuius partis consilij atq; operis sui. Nam nos omnes instrumẽta sumus uolũtatis illius. Quocirca nullus sit tãta eruditione uir, & rerũ peritia præditus, ut putet Deum indigere ipso ad effectum consilij sui. Primũ ꝙ solutissimæ est arrogãtiæ existimare te aliquid posse præstare, quod nullus alius possit, si eodem applicet animum. Deinde ꝙ non magis instrumentis ullis Deus ad agendũ indiget, q̃ luto ad aperiendos cęci oculos: ex lapidibus suscitare potest filios Abrahę: & infirma elegit mundi, ut cõfunderet fortia. Quòd si tu uir sapientia præstantissimus & inclytus beneficio Dei tãtus euasisti, utiq; in quẽcunq; ille fauorẽ transtulerit similem, fiet similis. Quapropter rogandus ille est, qui omnia largitur, & per nos operatur, quæ ipsi est uisum, ut nobis potissimum eruditio nostra prosit: ne nos instrumentum faciat in bonũ aliorũ, perniciem nostrã: ne idem accidat nobis, quod uel malis medicis, qui alios curant, se non curant: uel tubicinibus qui alios ad prælium adhortantur, ipsi non pugnant: uel candelis, quæ alijs quidem lucent, seipsas consumunt. Itaq; quoties ad studium accedimus ab oratione auspicandum est, quod fecisse Thomã Aquinatem, & alios permultos sanctos uiros memoriæ est proditum: id ꝙ est orandum, ut sana sint

sint nostra studia, ut nemini noxia, ut nobis & omnibus in commune salutifera. Cæterũ si omnibus uitæ actionibus propositus esse debet finis aliquis, quanto magis studijs: ut constitutũ sit nobis, quò pertineat labor noster. Neq; enim studendũ est semper, ut studeamus solũ, nec ut se animus inani quadam cõtemplatione ac cognitione rerum exlex & immunis oblectet. Negat Socrates uacare sibi ad interpretationem fabularũ poeticarũ, quoniam nondum norit se: & ridiculũ sit eum, qui se nõ norit, aliena scrutari. Multo minus studiorũ fructus pecunia æstimãdus est: quẽ unum esse arbitrantur homines ingenijs abiectis, quiq; plurimũ à uera studiorũ ratione absunt: nihil est enim tam diuersum literis, q̃ pecuniæ uel cupiditas uel cura: ut quocunq; hæc incubuerit, protinus studiũ rerum cognoscendarũ expellat: quod se bona fide nisi liberis ac morbo illo solutis pectoribus nõ cõmittit. Ditandũ inquiunt, postea philosophandũ minime gentiũ: imò cõtrà philosophandũ prius, postea ditandũ. Nam si prius ditẽre, philosophari mox noles, & de opibus solicitus, & in mille raptus uitia usum diuitiarum ignorãs philosophię nescius. Quòd si semel philosophẽre, expeditum tibi erit postea ditari, quantum fat erit. Nullam allegare causam quis potest, quo minus in philosophia ponat operam, quin ea ipsa ad studium sapientiæ illum impellat: philosophandum est pauperi, quia non habet, ut leuior ei fiat paupertas: philosophandum est diuiti, quia habet, ut rectius opes administret: philosophabitur felix, ut felitatem probe regat: philosophabitur infelix, ut infelicitatem lenius ferat: At uero ex artibus ut quęq; cum maiore hominum malo uẽduntur, ita minime oportet ob quæstum exerceri, ut ius, medicinã, theologiã. Non ingeret se uir doctus ad capessendã rempublicam etsi optare debet, prodesse quàmplurimis, nam arbitrari se uni sibi natum, quod priscus philosophus Platonem admonuit, unde est illud Apostoli: qui episcopatum expetat, bonũ opus expetere: tum ut occupet bonus eum locũ, quem occuparet malus. Sed non habet idẽ & gratię & uirium ingestus quod ascitus. Si accersatur, contempletur diligẽter prius ani-

Finis studiorum.

mos suorum ciuium, sani ne sint, an sanabiles: ut si quā parte prodesse queat, non recusēt laborem, sin uero inanem atque iritam sumpturus est operam, omnino abstineat: quod fecisse Platonem perhibent, quia populi sui mentes adduci ad sanitatem aliquam posse desperaret. Corda uero plerorumq; principum adeo sunt corrupta, & magnitudine illa fortunæ ebria, ut nulla arte refingi queant in melius, medentibus aspera atq; infensa. Sinendi sunt ualere illi cæci, ut dominus dicit, & duces cęcorum: curam nostrā traducamus in populum magis tractabilem, quiq; se curantis manibus faciliorem atque obsequentiorem præbet. Quod & fecit idem Christus, apud quem non pluris est plebeius quiuis, q̄ princeps. Nihil perinde artium omnium decus cunctęq; eruditionis fœdauit, & abiecit, ut quorundam sciolorum leuitas, qui passim assentantur quibuslibet principibus potissimum, nouo exemplo magis quàm uetere: sed nec homines uere docti hoc faciunt, populus tamē id discrimen non capit, pro doctis habent quoscunq; uident specie aliqua sermonis Latini uel scribere uel loqui. Atqui tuentur se, qui id faciunt, hoc colore, ut dicant, non se quales illi sint, prædicare, sed quales esse debeant ostendere: dilutus sanè color, & quem alij utiq; nō discernāt: quare assentationis damnāt literatum, atq; adeo etiam ipsas literas, illumq; abominantur, qui sceleroſum principem tanquam optimum commendet: quin etiam princeps ipse praua de se opinione imbutus talem existimari se arbitratur, qualis dicitur: unde arrogantior fit indies, & intolerabilior, inq; instituto uitæ genere confirmatur, ex quo uidet se tantum laudis nancisci, ut id docti uiri monimentis literarum impressum, infixumque oportere esse censeant. Si studiosi assentare non consueuissent principibus, & eruditionem illi pluris facerent, & laudari se ab illis impensissime gauderent, uidelicet iuxta prisci poetæ dictum, laudatis uiris, tum reprehēsio magni esset ponderis: nec aliter acciperetur docti hominis approbatio, quàm religiosissimi testis testimonium grauissimum. Nec minus principes quàm alius quiuis amplissimum uirtutis suæ in hac uita præmium duce-

Assentatio docto rum.

reret erudito se homini approbari. Nunc uero pili non faciunt, quę sciunt se numo uno sestertio, numo uero, imò frusto panis empturos. Ergo quum res feret, ut sint à nobis laudandi, parcius laudandum, & ita, ut sentiant se potius admoneri, incitariq; ut pergant, quàm gratulationem canitanquā curriculo absoluto: quumque profecturum te speres, libere sunt reprehendenda uitia, modo acerbitas absit & rabies: sin odium solum quæras, neque profis, abstinendum est ab irito labore. Nec potentum, aut omnino cuiusquam uitijs offundendus color præmij spe, aut cupiditate alia: quod est magnopere nefarium: nam efficis ut & illi ipsi audacius male agant, & alij quum illorum exemplo, tum docti hominis assensu. Sunt alij qui studijs non pecuniam uenan **De gloria** tur, sed gloriam: generosius sanè quiddam fateor, uerum quę ut in adolescētia & iuuentute maximos subdit stimulos ad honestas actiones, ita multorū deinceps est malorū causa & origo, sicuti aliās ostendi: quòd omnia oculis intuentium tribuimus, nihil conscientię, qua non aliud quicquam de nobis iudicat incorruptius. Idcoq; spe iam perceptæ gloriæ sæpenumero decidimus, quòd qui falso de nobis iudicarat, errorem suum pōst intelligit: aut falli incipit, qui recte: etsi crebrius euenit, ut deceptæ existimationes uertantur in melius, quippe res ueras solidasq; tempus cōfirmat, inanes autem dissipat, & absumit. Quocirca nemo se gloriam in posterum asse cuturum confidat uano uiuentium fauore, & specie quadam præclarorum operum. Nam extemplo simul affectus illi incitati subsederunt, in eorum locum iudicium subit, & quidem exactius. Itaque multos in uita honoratos accepimus, ignobiles & contemptos post fata: accedit huc, quòd uti dicebam modo, opinionū commenta delet dies, recta iudicia corroborat. Age uero, q̄ incerta est fama quàm lubrica multi immortalitatem sibi polliciti, ne diuturnitatem quidem assequi potuerunt: ut Appion grammaticus qui, ut apud Plinium legimus, immortalitate donari dicebat à se illos, ad quos aliqua opera componeret: at ipsius ne litera quidem extat. Quàm etiā iniqua, ut benemeritis non cōtingat.

Extant Ouidij opera, non extant Chrysippi nec Crantoris. Integer a d nos peruenit Vincentius Bellouacẽsis, non Titus Liuius, non Polybius, non Marcus Varro, non ipse idem Marcus Tullius, ut non temere Martialis dixerit, libro uicturo genium esse opus. Adde his, quã est uaria? idem alio tempore & alijs locis pulchrum uidetur & fœdum. Quid quòd præclara inuẽta ingenijs & diligentia sequentium obscurantur, ut multis priorum posteri magnitudine sua, & quasi altissimis substructionibus luminibus obstruant. Sed fac te nactum esse claritatem, laudem, gloriam, quid tibi proderit mortuo? qui nihil eorum sensurus es, quæ hic agentur, utique non magis quàm equus, quum in Olympijs victor prædicatur, aut Apellis pictura, quam cum admiratione contemplamur. Quid ad Ciceronem uel Aristotelem redit ex tanto nomine? quid ad alios uel literis illustres uel bello? Sed in ipsa eadem uita quid sentijs absens de gloria? quid dormiens? In præsentia uerò necesse erit, uel eos qui te in os laudant, esse uanos, uel te, qui illa coram dicta libenter audias. Cedo autem, quid tandem dicent? ô doctum, ô facundum hominẽ, imo uero ô leuem & uanum hominem, si tam leuem aurulam præmium tibi literati laboris proponis. Quòd si tu neglectis humanis laudibus, conscientiæ tuæ uolueris seruire, & per illam Deo, quãto solidior tibi & diuturnior gloria cõtinget? si te laudarit Deus uiuens uiuentem, præsens præsentem, immortalis immortalem: qui te semper intuetur, qui de te non ex falso pronuntiabit iudicio, sed ex tuo ipsius testimonio: non qui seipsum commẽdat, is probatus est, inquit Paulus, sed quem Deus commendat. Viro docto cogitandum est frequenter de migratione ex hoc æuo, deq; uita illa sempiterna, & ita meditãdum sæpe ac multum, ut familiarem sibi cogitationem mortis faciat, ne ad illius mentionem terreatur. Tum ueniet illi in mentem iudicis illius & remuneratoris singularum actionũ, ad quem breui ueniendum ipsi est, finita scena, & hypocrisi uitæ: cui se approbari unicum erit illius studium. Nam cui se uendicare cupiat uel reus uel patronus, si sapiat, nisi suo iudici? cui athleta, cui pugil, cui omnis qui aliquid

aliquid agit sub iudice? Poetę olim Græco poema suum recitanti, quem omnes deseruerant, Plato instar fuit totius populi Athenienſis; non erit nobis Christus Dei sapientia? Magnum est, inquit uetus prouerbium, Athletam placuisse Herculi: quantum ergo nos Deo? à quo toties laudabere, quoties aliquid egeris illi gratum. Porrò illi nihil esse potest gratius, q̃ ut eruditionem, & quę cunq; sua munera, in utilitates hominum proferamus, hoc est filiorum suorum, quibus ille ingentia impartitus est commoda, ut mutuò prosint in commune: et uult nos gratuito distribuere, quæ gratuito à se accepimus, quanq̃ ipse pro eisdem, quæ nobis est largitus, copiosissime refert gratiam, admirabilem Dei benignitatem: quę ipse gratis nobis dedit, hæc eadem si ipsi reddamus, amplissimè remuneratur. Hic est ergo studiorum omnium fructus, hic scopus, ut quæsitis artibus uitæ profuturis, fructus eas in bonum publicum exerceamus, unde merces immortalis consequitur: non ad pecuniam, non ad præsentem gratiã aut delitias, quæ fluxę & momentaneæ sunt. An uero pecuniæ causa rectæ uiuimus, recte monemus, & tam amplum Dei munus tam uili & contẽnendo pretio commutamus? an propter gloriã? miser si illam tam auide consector, quæ per tot labores & curas ægrè retinetur, incerta, fugax, ut nulla sit seruitus cum hac comparanda: miserior si populi uoculas re tam præstanti & sacra mercor, & laudari à mortalibus malo, quàm ab immortali: ab stultis, quàm ab ipsa sapientia: ô quàm aureo piscamur hamo, & quidem anguillas putres? bona ergo fide exercendæ sunt disciplinę in eum ipsum usum, ad quẽ sunt à Deo collatę. Neq; enim discendum est semper, nec ad uitam transferenda doctrina. Infinitum quidẽ ex se est studiũ quodcũq;, sed aliqua tamen eius parte incipere debemus illud ad aliorũ commoditates ac emolumenta deducere: in quo prudentia est opus, quia exercitium circa singula & separata uersatur, quæ regit prudentia circunstantiarum omniũ æstimatrix & arbitra. Proditurus ad hominum occursus & conspectum uir bitur indoctus, meditatus & paratus exeat tanquã ad pugnã, ne ter homiquã à praua aliqua affectione capiatur, à quibus oppu-

Nota.

Quomodo uersa-

nes.

gnamur undique, atque incessimur, & qui toties ab alijs auscultatur, auscultet ipse aliquando se. Confirmet do-
mi animum magnis & ualidis cogitatibus ad despicien-
tiam honorum & dignitatum: meminerit eius uocis quã
à Domino audiuit, salem se esse terræ, lucem mundi:
nihil conuenire minus, quàm uel fatuum salem fieri, uel
lucem tenebrosam, cuiusmodi illa existimamus fore,
quæ hoc sale condientur, uel illustrabuntur hac luce?
Exeat ergo rationibus munitus ac armatus, quibus re-
sistere oppugnantis assultui ualeat. Præstet reuera sa-
lem & lucem compositione animi, & moderatione per-
turbationum, uerbis sapientissimis atque opportunis,
ne sit importuna sapientia, ac proinde putida & odio-
sa: sed quæ quoties se proferet, uelut salus quædam ap-
pareat ijs, qui adsunt. Gestum ipsius & corpus uniuer-
sum modestia & moderatio decorabunt, dicta uero et fa
cta grauitas ac constantia: ut alijs ad similem uitæ ratio
nem exemplo esse possit. Multum quidem persuadebit
oratione, sed plurimum uitæ innocentia. Et quo ab illo
accuratiora prodeant ac puriora omnia, illud animo
eius perpetuo succurrat, nihil ab eo uel dici uel fieri, qd
autoritatẽ non habeat, & in exemplum à beneuolis su-
matur, putant enim eam esse legem uitæ: à maleuolis au
tem & inuidis ad examẽ & censuram sinistram. Idcirco
erit & in agẽdo cautior, & in pronuntiando cunctatior,
& omnino in loquendo circumspectior. Propter hunc
bene audient literæ atq; artes, multiq; eius æmulatio-
ne studijs sese disciplinarum dedent, quarum fructum
tam pulchrum, atq; admirabilem cernunt. Quàm est pu
dendum uiris doctis, homines sæpe imperitos modera-
tiores habere animi motus quã illos sapientiæ præceptis
constipatos: qua de causa literis frequenter grande fit à
plerisq; conuitium: multisq; in odium uenerũt, qui sese
prudentiores fore arbitrãtur, si illarũ nihil prorsum at
tigerint. Cæterũ ea bona quæ uiri docti aspectui exhibe-
bunt hominũ, uerius re ipsa præstẽt, quàm ostẽtatione.
Prodit se tãdẽ malè simulatus animus, atq; eo fit magis
inuisus ac detestabilis, quo diutius grauiusq; imposuit.
Veritatis porrò ingentes & solidæ sunt radices: & lux quan-

quantumcunq; occultetur, splendorem suum foras emit
tit. Sapienter Epictetus: oues non iactant apud pastorẽ,
quantum quoq; die comederint, sed id re testificantur,
lacte, lana, fœtu. Turba studiosorum seculum uocat fe
lix, in quo multa sit eruditio: non est uero id felix secu-
lum, sed illud quum homines docti re ipsa præstant, qd
legerunt, quod profitentur, quod alijs præscribunt: quũ
qui audiunt, & uident, coguntur exclamare: hi sunt qui
loquuntur, ut uiuunt: & uiuunt ut loquuntur, quod phi-
losophos illos de Origine Adamãtio dixisse Eusebius est
autor. Ne erubescas parum recte facere, quæ non potes
melius: erubesce male facere, quæ potes bene. Præbebũt
se docti mites, affabiles, moderatos, prauis cupiditatib⁹
inuictos, & ostendent, quantum in hominis corde effice-
re possit sapientia, si regnet: quamq; longo interstitio sa
piens ab insipiente distet. In rebus magnis & præclaris
ualere ac pollere sit eis satis: ne cupiant in quibuslibet
haberi magni, non in armis, equis, uenatione, piscatio-
ne, saltationibus, lusibus, dicacitate procaci aut triuiali:
hoc ardelionum est, non sapientum: & fiunt eruditi ridi-
culi, qui de illis non minus uolunt, quàm de sapientia iu
dicare. Nam quemadmodum à luce nihil in obscuro cer
nimus, nec ab obscuro in luce: ita mirandum non est sa-
pientes hallucinari ad nugas translatos, utiq; & nugato
res in sapientia cæci sunt. Est eruditi hominis opus, eam
ipsam eruditionem in alios transfundere, & quasi de suo
lumine lumen in aliorum mentibus accendere: ideoq;
in uisione Danielis dicitur, eos, qui ad iustitiam erudie-
rint multos, fulgêre, sicut stellas in perpetuas æternita-
tes: & Dominus noster magnum illum uocatum iri ait
in regno cœlorum, qui iustitiæ præcepta & ipse fecerit,
& alios edocuerit. In docendo quem potius magistrum
imitabimur, quàm illum ipsum Christum, quem pater
ad erudiendum humanum genus cœlitus demisit? post
hunc magno interuallo eos, qui Christum sunt secuti. Is
uero quum esset diuina sapientia, illa tamen protulit so-
la, quæ audientibus essent profutura, non quæ quantus
ipse esset, declararent: nam si gloriam suam affectasset,
aut sese patefacere expetisset, quæ essent ab illo, & quàm

De do-
cendo.

Daniel. 12.

admirabilia patefacta, sed quæ captum omnem excessit sent, etiam angelorum. At uero nobis seruiebat omnis illius oratio, non ostentationi sui. Sed nec delitiæ quærendæ sunt, uel oblectatio. Plinius peculiarem in studiis sentit causam illorum esse, qui difficultatibus inuicti utilitatem iuuandi prætulerunt gratiæ placendi. Paucitate discipulorum contentus fuit dominus, quum Dei sapientiam & uiã æternę salutis monstraret mundo. Quis potest de discipulorum numero conqueri, quum autor humani generis duodecim hominum schola acquieuerit? frequenti auditorio ambitio magis seruit, quàm ueritas institutiõis. Cæterum de schola oracula hæc habentur ueterum. docendum sine inuidia, absq; rubore discendum, gratiæ semper habendæ docenti, aliena inuenta sibi non usurpanda. Cogitabit uir sapiens, mundum hunc esse uelut ciuitatem quandam, cuius ipse sit ciuis, aut magnam quãdam domum, cuius ipse sit de familia, non referre à quo bene aliquid dicatur, dicatur modo: hic parari opes illas, hic ad publicas relinqui cõmoditates: parentur, & cõmunicentur, à quo autem, nihil interesse: quare & ipse sua pro uirili parte cõferet, & alios ut cõferant, benigne adiuuabit, & quatenus se ac suã imbecillitatem cognitã habet, & perspectã, alioqui nec sapiẽs dici posset, nec doctus: reputet cũ animo suo, quantam humano generi inferret iniuriã, si neminem se uel meliorẽ esse, uel doctiorẽ uellet. Porro de cursu institutionis Socratis sententiã ex Platone adducit Cicero, quẽ solitũ dicere scribit, perfectum sibi opus tum esse, si quis satis esset cohortatione sua concitatus ad studium percipiendę cognoscẽdęq; ueritatis. Sed nos similitudine utemur notiore: tamdiu esse cuiq; opus duce, quandiu uiã ignoret, eam ubi per sese possit peragere, animo indigere magis, q̃ magistro. Docti inter se concorditer ac humane conuersentur. Enimuero turpissimum est nobis, latrones ac lenones maiore inter se cõsensione uiuere, quã eruditos. Sed nec eruditis unanimitas ac beneuolentia deerit, si disciplinas integre ac sancte coluerint, nõ ad gloriam, uel quæstum: nã ubi harũ rerũ cupiditas inualuit, difficile est sanctam seruare societatem. In studiorũ collatio

Oracula ueterũ de schola.

Cõcordia doctorũ.

lationibus qui alteri melius dicenti concedit, ne uictus nominet: alienissimũ est ab hac re nomẽ illud, neq; enim pugna est hęc, uel q̃ differũt, aduersarij: acerbissima atq; inimicissima appellatio in suauissimã rẽ, & beneuolẽtiæ natura ipsa plenã est translata. Nã quę potest maior inueniri coniunctio uel arctior, q̃ animi, & eius, qui illum ad prudentiam aut uirtutem excolit: non alia utiq; quã arui, & agricolæ, ut non immerito parentes sint animorum, qui docent: & quemadmodum in oculorum ita in mentis aspectu qui non satis cernit perspicuè, acutis cernentis cedat iudicio, sine indignatione: oculos ille acutiores uel saniores est nactus, hic ingenium uel natura perspicacius, uel usu, ætate, diligentia expolitius: quid quod interdum animaduertentiæ magis laus est, quã ingenij: casus nonnunquam, sicuti quum elapsus numus à multis quæritur. Sed ut nuncupetur sanè, quando ita inueterauit, congressus, & lucta, & pugna, & uictoria: quæso expendat quisq; secum, quantum sit beneficium liberari à tyrannide ignorantiæ: quæ seruitus est omnium grauissima & teterrima. Sapienter Plato, tanto præstat disputatione uinci quàm uincere, quanto est melius magno malo liberari, quàm liberare: quid enim exitialius homini potest contingere, quã falsa opinio? Vt fit hoc fortasse liberatori gloriosius apud nonnullos, liberato certe utilius est. Verum huic tanto ignorantiæ malo libentius eximeremur omnes, si disputationes minus essent scenicæ, nec tantum tribueretur coronæ, quæ colluctantes cingit: esset q̃ amica potius sermocinatio, quã pugna inimica: quod quum in genere omni disciplinę fieri decet, tum potissimum in theologia, ubi contra sacrã ueritatẽ impiè confligitur, & scrupuli gignuntur in animis audientium de rebus, quas certas, fixas, inconcussas haberi fas est: exasperat porro sparsos scrupulos dæmõ hostis, atq; auget: accõmodant etiam homines suas manus, dum unusquisq; de ingenij gloria laborat magis, q̃ de ueritate asserenda. Cedendum ueritati omni nõ piæ modò & sacræ, sed prophanæ quoq;: & præcepto sapientis obtemperandum, quo iubemur non cõtradicere uerbo ueritatis ullo modo. Candidæ ac prudẽtes cẽsuræ uehemẽ

De cedendo.

hementer sunt studijs omnibus utiles, si animi iudicium citra damnum affectus profertur, ut inquit Tacitus: nec quicquam est in his damnosius, quàm iudiciorum confundi signa, sicut in uita uoluntatum: ut nesciatur quid quisq; aut probet, aut improbet: quod usu uenit hoc tempore, quum periculosissimum est de quoquam loqui, tam iritati sunt omnium animi, & parati ad pugnandum, ut uel attingere quamlibet leuiter non sit tutum, etiam si aliò spectes: tenera atq; infirma conscientia ilico sese peti suspicatur, haud aliter quàm ulcerosi equi actutum concitantur, strigile audito. Quanquam uitio huic incitamenta atq; incrementa præbuere quamplurimi, qui acerbissime alios perstrinxerunt, non ut ueritatẽ exprimerent, sed ut fugillarent, ac infamarent nomen alienũ, uel odio impulsi, uel falsæ gloriæ spe adacti, existimantes tam se habitum iri pulchros, & præstantes, quàm alios tetros esse ac uiles ostendissent: sed illis multo secus, atq; sperauerant accidit: nam candoris etiam inerudi sua est apud omnes laus, malignitatis uel eruditissimæ uituperatio certa. Quid, inter hæc odia quantam accipiũt plagam disciplinæ? detrahitur autoritas tam odiosè rixãtibus, & tam capitaliter inimicis: despondẽt animos excellentia ingenia, quum pertæsa rem adeo amaram nempe digladiationes perpetuas ab studijs resiliũt, ac abhorrent: profectus inter hæc studiorum amittitur, atq; obscuratur ueritas, dum malunt quidam corrumpi literas, quàm instaurari per suos inimicos. Quantũ scelus est eloquentiam, ingeniũ, & alia magna atq; admirãda Dei munera, hominibus à Deo ad utilitatem hominum concessa in eorum perniciem conuertere: per bona malefacere, hoc uero iam nec ferarum quidem est, nedũ hominum. Quanto religiosius Quintilianus Ethnicus, quàm nos Christiani: Mutos nasci & egere omni ratione satius fuisset, quàm prouidentiæ munera in mutuam perniciem conuertere: quid refert quomodo imperas alium, ferro an stilo, ubi uoluntas est eadem, & plerunq; lingua plus lædis, aut stilo, quàm gladio: quippe ferro corpus modo consaucias, lingua uero etiam animum. Artes humanitatis nominantur, reddãt nos humanos: à Deo

à Deo optimo sunt traditæ reddant bonos. Nam qui alteri inuidet, quod est ei Deus largitus, quid aliud quàm sanctum dei iudicium improbat, & distributionem munerum illius condemnat: tametsi quid est, quod queri quisquam possit de Deo? an nõ tecum ille egit prolixe? aliquos supra te uides, at quanto plures infra te? Erit uir doctus in definiendo lentus, in asseuerando minime pertinax: quæ reprobaturus est, etiam atq; etiam leget, uersabit, excutiet, ne quid ab eo temere in damnando affirmetur: minus circumspectum esse uelim in laudando. Caueat ne non satis intelligat, quæ damnat: ne cui notam inusturus est, maiorem pro se rationem habeat, quàm ipse contra eum: consultius fuerit nihil pronuntiare, quàm ut condemnatio in iudicem ipsum recidat. Quod si hanc siue prudentiam, siue benignitatem animi in homine docto requiro, quid me sentire par ẽ de illis, qui bene dicta inuertunt, & deprauant, quo causatius existimentur conuellere: nam si flectere in melius & piũ & utilissimum est multis, profecto magnum erit scelus in peius detorquere. Ego Adrianum Florentium illum, qui postea factus est summus Pontifex, quum adhuc esset decanus Louanienſis, in publicis sæpe disputationibus quæcunq; autorum dicta à disputantibus citarẽtur, interpretantem pro se audiui, nunquam aspernantem, etiam si ex ijs essent, qui adhuc uiuunt, nempe Iacobi Fabri, aut Eras. Roterodami. De uiuis cẽsendum cautius, de mortuis reuerentius, qui sunt iam inuidiæ exempti, & redditi suo iudici: eamq; subierunt censuram, quæ omnes manet, idq; potissimum de illorum uita, & moribus: nam de eruditione paulo licebit liberius. Eos per quos profecerit quis, citet benigne, nec uelit, ut ait Plinius, in furto deprehendi potius, quàm mutuum reddere, præsertim quum fors fiat ex usura. Olim adeo erant in suum cuiq; tribuendo æqui ac liberales, ut ne uerbum quidem unum autori suo surriperent: declarant id Plato, Aristoteles, Cicero, Seneca, Plutarchus, & alij: nunc & uerba, & sensa, & argumenta etiam integra, nonnunquam inuenta & opera subtrahuntur: quod seruile est admodum, magnarumq; simultatum in studijs origo: cui

Adriani Põt. mos.

NB.

cui eñ nõ sit graue seruos sibi suos abduci, nedũ filios: utinam & de hoc plagio aliquid cautum esset lege Fannia: nec ulla spectari conuenit discrimina uel patriæ scriptoris, uel sectæ uel ætatis: quemadmodum stultus ille populus, qui ut prudenter ab Horatio carpitur, redit ad fastos, & uirtutem æstimat annis. Non quin par sit, ut libri plus autoritatis mereantur, qui iam tot seculis placuerunt, illisq; tot ingeniorum consensus approbationis suæ calculum adiecit: de quibus omnibus una illa de scriptoribus sententia proferẽda iudicatur. Quid quòd nouitas omnis iudicium præpedit, uidelicet nondũ bene cognita. Qui in uerbo uno aut altero, aut multis etiam quempiam correxerit, ne continuo uideri postulet se illo esse doctiorem, aut magis ad rem attulisse, quod multi sibiꝑpsi stulte persuadent: ut si quid in magnis autoribus corrigant, illis se protinus anteponi oportere autument: uelut quum memoria seu incogitãtia magnus uir labitur, nam Horatio uel Homerus ipse dormitare non nunquam uidetur: aut quum linguæ ignorãtia fallitur, quæ errata Græce ac Latine semidocti captant, magna sanè iniquitate, qui à nobis eam cognitionẽ Latini aut Græci sermonis exigunt alieni atq; infitiñ, quæ in Cicerõe aut Demosthene uix fuit, uel in quopiam ex illis, qui linguam suxerunt cum lacte, quiq; populo uniuerso uti quotidie poterant magistro, & de quibus dubitarent, à cerdone uicino aut fabro admoneri. Quòd si isti tam acres censores subituri essent eandem conditionem iudiciñ, mitiores credo se præberent suis reis. Haud pauca iniquissimæ huius seueritatis habemus exempla, non tam prisca quàm seculi huius finitimi, Vallæ, Politiani, Beroaldi, Mancinelli: non pauciora ętas nostra tulit: ut præteream in hoc genere calumnias, de quibus quũ de corrupta grammatica dicerem, sum locutus. Equidem haud negauerim, quin notari magnos scriptores interdum eruditionis. Sed non protinus plus aut idẽ adfert, qui notas, & qui opus cõposuit. In autore alicuius disciplinæ, boni cõsuleris errores alterius: ut in theologo historiæ, in historico primæ philosophiæ, modo muneri suo satisfaciat: multo benignius linguæ peccata condonabis

tis: bonam sententiam Gallice aut Hispane dictam amplecteremur, non accipiemus uitiose Latine? ego uero cum Marco ipso Tullio indisertam malim sapientiam, quàm stultam loquacitatem. Augustinus recte, qui eo magis ait solœcismis & barbarismis offendi hoies, quo infirmiores sunt: et eo esse infirmiores, quo doctiores uideri uelint, non rerum scientia, quæ ædificat, sed ignorum, qua non inflari difficile est, quum & ipsa rerũ scientia sæpe ceruicẽ erigat, nisi Dominico reprimatur iugo. Nolim tamen hoc sibi nomine imperiti & sordidi scriptores plaudant, tanquam res habeant, quia uerbis carent: imò duplici crimine sunt isti damnandi, quòd quũ rerum essent uacui, nitorem omnem atq; elegantiã uerborum abiecerunt: nam si res essent penes illos, indocti profecto atq; iniqui esset, de uocibus mouere illis cõtro uersiam ullam, aut querelam omnino aliquam: quo apparet multa esse uerba nequicquam Ioanni Pico profusa in illa ad Hermolaũ epistola nobili: nõ enim res sunt apud Auenroem & Scotum, ꝙd ipse sibi sumit, qui à nobis non tam ut spurci, quã ut inanes culpantur. In schoIis & tota uita quantumcunq; ob ingenium, iudicium, studium, eruditionem multiplicem, cognitionem uariarum rerum late parentem laudetur quis, de uirtute certe ac pietate laudari coram non oportet, ne leui illa extol laꝛ aurula, & id ipsum bonũ, de quo laudatur, dum laudatur, amittat: nec absentẽ nisi parce, & de operibus quæ uidemus. Paulus nõ uult quenq; de ipso iudicare, aut sentire, supra id quod uideat in eo, uel audiat: & Sapiẽs nesciri ait ab homine odio ne an amore dignus sit: uidelicet finis est expectandus in uno quoq; hominũ, animali ad mutationem promptissimo. Viri docti eo inter se debent esse affectu, ut iuxta Pauli sententiam, nec iniuicẽ iudicent, nec iudicati ægrè ferant: sed utriq; expectent patienter tribunal & forum illud Domini sanctum & iustum: iudicans dementer ac flagitiose agit, qui de conseruo suo communi domino præiudicat: iudicatus autem tractet animo id, quo se Paulus consolabatur: Ego uero nihili facio à uobis iudicari, uel ab hũano die, Dominus est, qui uere & iuste est de me sententiã laturus, il

1. cor. 4.

lius eo

Quo feren da inuidia.

lius cognitionem reformido, illi quantum possum, me ipse paro. Non deerunt magnę eruditioni, qui inuideãt res altas & pulcherrimas morsu appetit liuor, fœda & iacentia prætermittit illæsa. Themistocles Athenien sis homo, quod res eius docuerunt, acutissimus, rogatus à quodam, an præclara iam sibi uideretur agere: nondum inquit, nam inuidos non habeo. Quod si ea est lex, quã sibi humana malitia imposuit, ferat uir sapiens commu nem sortem, nec indignetur sibi accidere, quod omnib⁹. Nec à deo contendat impetrare, quod ab eo patre filius non impetrauit unicus, charissimus, ut in suo mũdo deef sent sibi calũniatores & maleuoli, qui diuina illius ope ra in partem pessimam raperent. Vult ergo lege hac fer uus nequam domi alienæ solui, qua filius domi suæ tene batur? Sed nec est tamẽ à benefaciẽdo propter inuidos & maleficos cessandum. Accipite Socratis orationẽ, quæ est à Platone in eius Apologia perscripta. Si mihi uiri Athenienses in præsentia concedatis uitam hac condi tione, ut ne post hac in sapientiæ inquisitione uerser, di ligo quidem uos, sed Deo certum est parére potius quã uobis, ac quamdiu uiuam & ualebo, philosophari, atq; unumquenq; uestrum exhortari ad uirtutem non desi stam. Et quando is qui eruditionem est nactus non præ sentibus tantummõ, nec iis quibus cũ uiuit, prodesse uo let, uerum absentibus quoq; & posteris, sensa animi sui monimentis literarum ad diuturnitatem consignabit. Principio noscat se, & uires suas expendat, quibus pol leat rebus, quibus sit scribendis idoneus: aptissimi oim sunt ad monimenta ingenij tradenda posteris, qui iudi cio præditi uegeto & acri, ad coniectandum sunt dexter rimi. Qui uero diligentia solum ualent, ingenio non item, ea sibi desumant, in quibus diligentia sit opus, non acumine: abstinebunt ab orationibus, ab historia, cui cõ ciones sint admistæ, à prima philosophia, à præceptis morum: tractabunt obseruationes, collectanea, nudos annales, emendationes autorum, collatis codicibus, qd fecit Valerius Probus, non addita sua cõiectura: nã hoc munus est iudicij. Non eiusdem est & multa colligere, & de illis omnibus exactam sententiam, & iudicium pro-

De scribẽdis operibus.

mere. Idcirco studiosi, qui nihil intermittendo multa le gunt, multa audiunt, multa scribunt, & colligunt, iudi cio ferè seipsos priuant præcipuo bonorum omnium in uita. Danda est sua studijs relaxatio, & uiuidius est iu dicium animi non fatigati. Cursus, saltus, denique labo res omnes fortius ac ualidius ex interuallo exequi mur. Scripturo multum est legendum, meditandum, scribendum, emendandum, edenda paucissima: harum actionũ hæc est, nisi fallor, proportio: lectio sit ut quin que, meditatio ut quatuor, scriptio ut tria, emendatio redigat illa ad duo, ex his duobus unum proferendum in apertum. Ad hoc opus maximi momenti, purior ab ef fectibus & sedatior accedat, quàm ad aliud quodcun que, etiam pacem à Deo, & ueniam precatus. Veniet illi in mentem, uocem dissolui statim, exaudiri à pau cis, scripturam omnibus innotescere, & semper: idcir co nunquam non lædere, quæ hic sint mala: non sument in manus stilum, quãdiu ira, uel odio, uel metu, uel am bitione, uel qua alia praua cupiditate agitantur. Si eam deponere non possint, stilum citius deponant, ne quid ueneni in opus trãsfundatur animo, id est ex fonte. Po steaquam scripseris, ostende iis opus, à quibus recte ad moneri te posse confidas, eorumq; sententiam attentus ac patiẽter auscultato, quam tecũ æquo animo reputes, ut quæ uidebuntur corrigas. Quanto satius est, ab ami co priuatim admoneri, quàm ab inimico publicè obiur gari? Sunt tamen noua quędam inuenta, quæ melius po terit autor ipse arbitrari, ac iudicare, quã alius quiuis. Primum quum pariet, ne afficiatur amore fœtus necdũ uisi: quæ res uehemẽter iudicandi facultatem debilitat, quum priusquam cognoscamus, diligimus: quod paren tes in filijs faciunt, qui nondum natos iam amant, quo fit ut mox censere de natis nõ ualeant. Hinc quod Quin tilianus consulit, opus aliquãtisper seponat, ut ad illud postmodum refrigerato iam inuẽtionis ardore, tanquã alienum redeat, lector, non autor: accedet multum iudi cio ex dilatione, tum comparatione sui atq; aliorũ. Quę omnia si probe sit executus, opus tamen pergat placere, bonam debet autor spem concipere, placiturum quoq;

Emenda tio.

Aeditio.

alijs. De emittendo in publicum uersiculus est Horatij,
Ne præcipitetur æditio, nonumq; prematur in annum,
ex cuius duabus partibus priori consentio, posteriori nõ
item. Neque enim uidetur mihi in tanta uitæ breuitate
expedire, ut nonus demum annus fœtum nobis pariat:
sed neq; in uniuersum potest dari certa regula propter
uarietatem ingeniorum, & operum: satis fuerit admoni
tam esse cuiusq; prudentiam, non oportere æditionem
tanquam immaturum partum ante tempus eijci. Nam
reposita quacunq; necesse est, iudicium antequã rite de
illa statuat, quæ ad illam pertineant omnia attẽte ac sub
tiliter circunspicere, quod fieri cogitationes præceleres
non sinunt, ut quæ intẽtionem mentis in unum aliquid
rapiunt penitus, & à contemplatione totius auertunt:
itaq; fallitur scribens ipse, & falsus alios, qui se illius cõ
miserũt fidei, in eundem secum errorem trahit: quod q;
semel erit prauum, si de eo admoneatur à quoquam, per
tinaciter defendit, ne lapsus credatur, unde oriuntur se
ctæ feracissimum rixarum seminarium. Sin ipse errorẽ
suum sponte agnoscit, non emendat simpliciter, sed am
bigue, ac perplexe, nomini magis quàm ueritati consu
lens: hinc sunt æditiones fictæ & retictæ toties, ut aliquã
to post nesciatur quæ prima sit illarum, quæ altera, uel
tertia, quæ autoris ipsius sententia, qua standum: id q; fit
tanto confusius & incertius, si quo secunda, aut tertia,
& aliæ deinceps recognitiones non peruenerint. Neq; ue
ro me fugit, esse nonnulla, quæ primo quoq; tempore ne
cesse erit euulgari: de quo genere sunt narratio rei gestę
ad plurimos uiuentium pertinentis, tum quę infectandi
criminis in commune noxij, aut depellendæ à nobis ca
lumniæ componuntur: ea satis fuerit diligẽter esse à no
bis excogitata & perscripta, nam dilationem res non fe
runt: nec quæ sunt eiusmodi, præcipitata dici debent,
sed maturata. Non desunt quæ deterit cura, nõ emẽdat:
sunt enim ingenia tam subiti ac uiuidi impetus, ut eorũ
opera meliora sint effusa, quàm refusa. Quæ post æd-
tionem uidebuntur autori ipsi parum recte expẽsa, cor
rigat planè, aperte, simpliciter, magis de claritate uerita
tis solicitus, quàm de sua ipsius: sed nec ipse iacturam ul

Aeditiõis correctio.

lam fecerit existimatiõis: quis enim est usquam adeo re
rum humanarum expers, & ignarus, ut nesciat optimos
quosq; & sapientissimos uiros tempore ac studio in me
lius proficere? an ego excellentis ingenij uirum mihi
plus credam assecutum senem esse, quàm iuuenem? iners
profecto ac miserrimum est ingenium, cui non plus po
sterior dies, quã prior adfert. si libri sint dogmatici spar
sim & euulgati admodum, consultissimum erit librũ
correctionum exemplo diui Augustini componere: aut
si quid erit addendum secundam æditionem seorsim da
re, ut fecisse uidemus Boethum Seuerinum. Sin opus uel
non continet dogmata, uel non adeo est diffusum, licet
bit, quod est apud poetam, male tornatos incudi redde
re uersus, & opus recõcinnare, atq; etiam si res ita ferat,
retexere de integro. Quod si ab aliquo corrigatur, agno
scat beneficiũ, & palam agat gratias. Veritas enim pro
qua nos in acie conuenit stare, nullius est propria, sed cõ
munis omnium: q; si ille in eam inciderit, irasci te non
oportet, illi potius gratulare felicitatem, quam & tibi
licet esse cum illo communẽ. Sed proculdubio ita res ha
bet, qui pro ueritate certant, sic sunt animati, ut eam à
quocunq; inuentam complectantur: qui autem pro suis
inuentis, id est pro suo nomine ac gloria, tanquam aras
& focos, quicquid ab eis prodierit, tueantur: cuiusmodi
sunt in omni quidem disciplina complures, sed in ijs po
tissimum artibus, quæ circa sermonem occupatæ sunt,
grãmatica, poetica, rhetorica, & ea, quæ cũ his est con
iuncta, philologia: primum q; peritia uerborũ, ut recte
est ab Augustino scriptum, ualde inflat: deinde q; horũ
opera magis uidentur esse illorum fœtus, quã quæ phi
losophi aut theologi cõscribunt: orationẽ enim orator
peperit, poeta carmen: ueritatẽ nõ peperit philosophus,
aut theologus, sed natura: ideoq; uerax philosophus cõ
tradictionẽ opinionis suæ, naturæ potius interpretatur
esse iniuriam, q̃ sui. At qui falsum cõminiscitur, ægrius
fert repugnari sibi, quàm qui asserit uerum: nã uerũ ne
mo gignit, falsum ex mendace ipso nascitur: itaq; qui ue
rum affirmat, propugnationem sui dicti naturę, tẽpori,
Deo cõmittit: qui falsum, ipse sibi illius tutelam sumit.

Accedit his, quòd uerba uelut facies & forma quædam sunt exterior, sensa autem interiora illa referūt, ceu ualetudinem & mentē: indignius uero formosi accipiunt cutem & liniamenta sua perstringi, quàm boni suam uirtutem: citiusq; uir probus malum se appellari æqui boni faciet, quàm speciosus deformem. Quæ ad mores non pertinent ea graue est ad alienum nos stomachum aut iudicium formare. In iis uero, quibus homines uel meliores fieri uel peiores possunt, publicos præfectos esse aliquos examinandis libris expedit, uiros iudicio, doctrina, probitate in toto populo præcipuos ac spectatos.

TOMI SECVNDI, QVI CONTINET LIBROS DE TRADENDIS DISCIPLINIS, SIVE DE DOCTRINA CHRISTIANA, FINIS.

LVDOVICI VIVIS DE PRIMA PHILOSOPHIA SIVE DE INTIMO NATURÆ OPIFICIO, LIBER PRIMUS, TOMI TERTII.

DE INTIMO naturæ opificio, hoc est quibus ex causis, qua ratione atq; actione oriantur singula, crescant, existant, intereant, disserendum est nobis hoc opere. In quibus omnibus scrutādis tamet si magnis tenebris premitur nostra mens, tamen alium in hac uita haberi eorum quæ sensuri aut dicturi sumus ducem, nec possumus nec debemus, quàm quod illa & ui sua naturali, & usu ac meditatione consequitur. Nec dum ea comminiscimur quę ratione nulla demonstrantur, in absurda figmenta incidamus, & somnia sequamur pro doctrina sapientiæ. Cui quidem rationis nostræ præceptioni ac monitis non solum auscultabimus in speculatione naturæ, sed in rebus etiam diuinis cum omni cultu ac reuerentia uel spectandis, uel ut dabitur nobis, exponendis. Habitat enim Deus lucē inaccessibilem nobis, circumseptam caligine, ita ut nos corpore hoc peccati obsessi lucem non ualeamus intrare, nec perrūpere caliginē: & qui proxime ad deum accedunt, offundi se uicina caligine sentiant, & nō assequi sese attestentur, quemadmodum uir ille cœlitus etiam illustratus fatetur: ego, inquit, nondum arbitror me cōprehendisse: tamen in illis ipsis quæ indicibili intervallo captum nostrum omnem antecellunt, & uerbis ac humano loquendum est more, & ut ratio & iudicium nostrum assequitur, sentiendum. Ne si hūc spernamus ducem, in errores multos uagi atq; incerti prolabamur: furor est hominem relictis quæ homo capit, ea quæ nō capit, affirmare, nisi quem constet magistro edoctum humanitate omni maiore ac potiore, quod paucis admo-

Dux uitæ mens.

1. Tim. 6

Philip. 3

dum tribuitur. Neq; uero usq; adeo mentis nostræ acies retusa est, quin eatenꝰ ueritates prospiciat, quatenus hominum generi conducit: hoc enim beneficium est ingẽs hominum generi à deo tributum. Et humana quidẽ iudicia sunt quædam naturalia, sunt alia siue artificialia siue arbitraria libeat appellare, siue etiam consulta. Naturaliter dicuntur iudicari, quæ ab omnibus eodem modo & semper: ut quæ usurpantur à sensibus: Item quæ à parte maxima, & ab ijs quorum ingenium integrũ est, ac rectum, id est planè humanum, non deprauatum uel stupore, uel educatione quadã ferina, non studijs ac persuasionibus infectum, & detortũ. Artis siue arbitrij siue consilij sunt, quæ ab alijs aliter & aliâs cẽsentur. Quod naturale est, nõ potest esse ex falso. Neq; enim falsas de rebus opiniones humanis ingenijs deus indidit: nec potest certius esse ueri argumentũ, q̃ omnes naturaliter sic sentire. Nam si magni alicuius & sapientissimi uiri autoritas iure habet momenti plurimum, quanto habebit maius autoritas generis humani, & quidem à natura uerissimo, ac certissimo doctore instituti? Quid ignorat deus, aut quid est, in q̃ uelit nos falsos? uult ille nos opꝰ suum ueras de se ac rebus omnibus habere sentẽtias, nec insciti a nostra illi potest ulla ex parte prodesse. Auspicate de hoc tanto ac tam admirabili opificio dicturi ab illo exordiũ cepimus, à quo sunt rerũ uniuersarum origines, in quo media, ad quẽ exitus, quẽadmodum à sancto Apostolo est traditũ. Apparet ergo à natura esse nobis inditum deum esse, q̃n nulla est tam barbara, atq; immanis natio, cuius non animum intelligentia atq; informatio imbuerit Dei. Quisquis oculos in sublime ad tantam tamq; admirabilem speciem attollens cõsyderat ordinem & cõstantiam cœlorum ac temporũ, profecto dubitare nullo modo potest, quin à præstanti aliqua sapiẽtia hæc administrentur. Tum quæ sunt naturalia, in ijs apertissime se produnt, quæ repentina consilium omne excludũt. Atq; in lætis aut tristibus subitis, sæpe etiam in admirandis, quum affectus arte non possunt regi, oculos sursum omnes dirigunt, & opem illinc poscunt, aut gratulantur aut uenerantur, ac adorant: quod est clarissimum

Humanũ iudiciũ.

Deũ esse.

simum signum, existimare eos illic habitare potentissimum autorem ac rectorem oĩm. Nam q̃ sursum oculos erigunt, quum princeps naturæ sit ubiq;, hoc significãt, dignissimum esse locum illum, quæ sedes dicatur, & qua si regia principis oĩm. Tum illius & uis & sapiẽtia, potissimum cœlo declaratur, sicut à Diuino uate dictum est, Cœlos enarrare gloriã Dei. Verum quisquis Deum nominarit, indubie rem putat se nominare sapientissimã, potentissimam, optimam: magnumq; ducit nefas esse, si quis contrà de Deo sentiat. Quid enim sapientius, quàm qui hæc regit, quæ uel sola contemplatione stupefaciũt omnium mentes? Quid potentius, quàm cui hæc ultro parent? quid melius, quàm qui hæc condidit omnia tã pulchra? tam grandia nullius rei indigus? quiq; tantas commoditates rebus omnibus conditis ad se conseruandas progenerat? qui tam lentus est ad se de ijs ulciscendum, à quibus numen suum nefandis facinoribus uiolatur: neq; enim inter hominum scelera adeo tum crebra, tum etiam grauia, & abominanda momentum temporis perseueraret mundus, nisi ille, qui hęc regit esset optimus, & proinde longanimus. Ergo quia sapientissimus est, omnia in finem aliquem constituit, & quia optimus in finem bonum. Non enim sapiens temere aliquid aggreditur, nullo præposito sibi fine, quem spectet. Nec bonus aliud spectat, quàm bonum. Et quia potentissimus, facile quæ sapientia ad finem illum esse congruentia iudicarit, exequutus est. Nobis quidem propter tarditatẽ ingeniorum, & maximarum rerum inscitiã, ortus, progressus, exitus, & causæ singularum ignorantię sunt. Fieri tamen non potest, quin ille maximas habeat, & in minimis rebus causas, alioqui nõ esset qualem natura ipsa docet, sed neq; alium uel mens ipsa potest sibi cogitatione fingere. Verum illius sanctæ & reconditæ uoluntatis rationes ac consilia occulta sunt nobis. Itaq; uæ cordis est earum rerum causas inquirere, quæ causæ non sunt ab illo foras proditæ, sed in consilio ipsius reseruãtur. De quo est in sacris literis: Quis cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit. Tales sunt causæ eorum, quibus illa sapientia pro instrumentis utitur

Deus.

Psalm. 19.

Causæ uoluntatis dei

Rom. 11.

ſui finis, nam hæc ſunt uoluntatis eius, ſicut artificis in paritate ſimilium inſtrumentorum hæc ſumere ad opus magis quàm illud: omnia enim Deo ſunt ad quoduis opus paria, nec minus commode alijs poſſet uti ad eundem finem, quàm illis quæ ſumit: ut ignem eſſe calidum, glaciem frigidam, hominem ſic eſſe compoſitũ, ſic ali, ſic uiuere, tot cœlos, tot ſtellas, non pauciores, nec plures. Hæc naturæ, id eſt huic opificio ſunt prima, nobis poſtrema, ut nec nos, nec illa ulterius progrediamur: Illa quæ ubi incipit, nos qui ibi ſiſtimus. Deo uero media ſunt, ac inſtrumenta uoluntatis. Quippe non aliud ſunt rerum naturæ, quàm illius inſtrumenta. Quęrere cur non plura aſtra, cur non pauciora, cur non aliter diſpoſita, Item de elementis, de formis animantium, denique de numero, magnitudine, diſpoſitione, uiribus earum rerum, quibus conſtat hæc tanta uniuerſi molitio, hoc uero eſt uetita ſepta tranſcendere, & impudenter ingerere ſe in arcana diuinitatis. Illa enim om̃ia uoluntatis ſunt illius, cuius conſilium neſcio an communicatum ſit angelis, certe nobis occultum eſt. Quæ uero his poſitis, ſequuntur, naturæ ſunt. Et naturæ legibus ſancitis, ut ignis lignum exurit, non ſaxum: ſtomachus humanus panem & carnes concoquit, non ſtupas. Luna plena deficit, ſilens uero ſolem abſcondit. Longiores eſſe dies in æſtate, quàm in hyeme. In quibus coniecturas quaſdam inuenit hominum inquiſitio: nam ſcientiam non meremur, & peccato contaminati, & proinde graui mole corporis oppreſſi: Sed neque eſt nobis neceſſaria. Nam uidemus omnium quæ in hoc ſublunari ſunt mundo principem eſſe, ac præſidem hominem cõſtitutum. Quando non beluis ſunt hæc parata, quæ uti neſciunt: finem uero quum aliquem etiam in minimis ac uiliſſimis eſſe rebus ſit compertum. Nec mirum, quando, uti diximus, à Deo nihil eſt temere aut fruſtra conditum, nempe à ſapientiſſimo. Hominis autem tam excellentis naturæ nullum hic uidemus, imò eum anxie & irrequiete aliò pergere, dum hãc uitam agit, apparet eum aliò tendere ac ſpectare. Nec quicquam homine eſſet uel uanius, uel miſerius, ſi huc tantum omnes illius actiones

Hõ princeps ſublunarium.

nes cogitationéſque referrentur: quum eum palàm ſit nunquam quieſcere, ſemper in ſolicitudine, & cura futurorum iactari, nunquam potiri uotis, quibus in totum acquieſcat: optare ſemper, quorum nunquam fiat compos: qua de re alibi erat copioſius diſſerendi locus. Quapropter aliorſum dubio procul, quàm ad uitam hanc pertinet, nempe ad alteram quam aſſequetur his uinculis corporis & peccati ſolutus. Vt quemadmodum in locis maternis tantis contectus inuolucris, per nouẽ menſes huic luci formatur, ſic in hoc corpore illi alteri paretur: quod tantum myſterium intellectum eſſe à L. Seneca magnum eſt indicium, quantopere ad ueritatem omnem mentes noſtræ ſint à natura conformatæ, quæ ſi uelint ſtudioſe nauare operam ad ea peruenient, quæ impijs, atq; imperitis increbilia uidentur. Sed reuertamur ad id, quod cœpimus. Quemadmodum ergo in utero ſenſim robur accipit, & condiſcit hanc lucem, atque aërem poſſe ferre, ſic nunc exercet ſe per uirtutem, ut tantę illius lucis aſpectum ſuſtineat, in qua eſt finis eius, ad quem eſt conditus. Nam in eo poſitus nihil requiret amplius, plenus gaudiorum & ſecurus. Sed hic eum contemplari eſt uelut præfectum huic orbi, religionis capacem ac Dei cognoſcendi: Et quia cognoſcit tantum bonum, etiam amat: nam uoluntas in bonum fertur, pro natu ſuo, ut mentis acies in uerum. Porrò quod amatur expetitur, quid enim amatur niſi pulchrum, & ideo expetibile? Amor enim uinculum eſt unicum rerum ſpiritalium: Siquidem non alio glutino poſſunt illæ copulari. At quòd homo natura id expetit, euidens ſignum eſt poſſe aſſequi: quando ad impoſſibilia naturales cupiditates non accepimus. Ad hoc quidem habent omnes inſitã à natura expetitionem, quam reprimunt tamen nonnulli tanquam improbum uotum, & impoſſibile deſyderium, quum ſe tam puſillos reputant, illum uero tantum, ſicut in humanæ quoq; fortunæ magnitudinibus uſu uenit: idcirco opus fuit medio aliquo, quod complexum in ſe ſublimis & infimi naturam deſperationem adimeret, fidutiam augeret, ut ab humili ad excelſum per illum aſcenderetur. Sed hominem hunc ſiue

iam tantarum rerum dominum, siue tantis bonis destinatum instructum fuisse præclarissimis à Deo ad tanta munera facultatibus credi par est: nam qui sapientissimus iussit finem peti, idem optimus facultatem & instrumenta finis consequendi uoluit attribui: potentissimus tribuit, fuit igitur ornatus & quasi armatus uiribus, & firmitate corporis, ut ipse mancipiorum suorum dotes excellētius possideret: celeritate intelligentię, qua mundana & diuina facile percurreret, quum uellet, quum esset opus: tū luce iudicij, & consilij, ut quid & cuius quidque esset pretij momentique censeret, in ijs quorum erat dominus factus: æquitate etiam uoluntatis, ut quæ conformia essent summo illi & soli bono, cui erat uni pariturus, sequeretur, quæ contrà deuitaret: ut hoc denique obsequio & amore coniungeretur ei, quo nihil habuit charius, & proinde neque optatius. Nunc uero quum & corpore hominem cernamus morbidum, & seruum eorum, quæ illi deus subiecit, tum intelligentia tardum, & consilij tenebrosi, & uoluntatis prauæ, indubie degenerasse apparet ab illo homine, qui quum huic mundo erat à DEO præfectus, tum ad tanta bona conditus ac destinatus: nos peccatum scimus esse causam, quo desciuit à principe & imperatore suo Deo. Quidam philosophorum naturæ progressu eò peruenerunt, ut dicerent animas hominum in istis corporibus, tanquam in ergastulis uinctas magnorum scelerum pœnas dare. Sed de imperio rerum & fine destinato utrum retinuerit, utrum amiserit, ex relictis ac perditis facultatibus est intelligere: Ademptæ sunt uires & celeritas cognoscendi: hinc ad regendum potentia, tum obedientia subditorum, ergo & regnum cuius hæc erant instrumenta: & in eius corpore uelut nota quædam censoria inusta est rebellionis primæ, ut menti nec corpus nec affectiones obtemperet, magna quidem & deploranda iactura, sed huic maximam adfert consolationem spes finis, quæ sumitur ex facultate ad eum consequēdum relicta. Nam in delicto illo quum homo quantum in ipso erat, ius sibi omne præcideret ad finem, Deus tamen illius misertus castigauit filium, non abdi-

dominatum orbis.

abdicauit. In illo utiq; scelere dominatum amisit orbis, non tamen, quod magis expetendum est, penitus eum reiecit Deus à fine: idcirco nec instrumenta & ueluti uiaticum sustulit, quo ad eum peruenire: tantumq; ei reliquit luminis, quantum sat esset ad ingrediendum illa uia, quæ rectà ad felicitatem deduceret. Nunquam eo lumine sustinuit Deus orbari prorsus hominem, quod ei de suo lumine quotidie accendit. Nunquam enim fuit ulla uel tam stupida & socors natio, uel tam cæca ætas & caligine oppressa, in qua homines ignorarint illa, quorum scientia ad felicitatem eos perduxisset, si essent exequuti. Ideo de filio Dei, quę est diuina lux & sapientia, dicitur, quòd illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum: perdidimus ergo res & imperium, sed nobis uera bona diuino beneficio, seu uerius indulgentia relicta sunt. Ad cognitionem quoq; rerum naturæ id reliquit facultatis, quo assequeremur, quod uitæ huic tuendæ satis esset, sed labore tamen, cura, intentione magna animi: non quod eruendæ sint res è tenebris, sed quòd tardius est factum nostrum ingenium, & debilior mentis uis casu illo flagitij & discessu à lumine. Neque enim tenebris sunt res coopertæ, sed nostræ mentes: nonnulli tamen quæ sunt in nobis uitia, in naturam transferunt: uerum neque hac ignoratione quicquam accepimus iacturæ ad eam perfectionem, quæ sita est in adeptione finis. Nam amplior causarum cognitio pulchra quidem est, & uoluptatem habet permagnam intuitu speciosissimi spectaculi, ut Virgilius felicem eum uocet, qui potuit rerum cognoscere causas: Sed tamen hactenus modo necessaria, quantum sat est ad parandam & conseruandam uel uitam uel uirtutem, & uitam propter uirtutem: quò uidetur etiam Virgilius eam ipsam deducere felicitatem intelligentiæ causarum,

Ioann. 1.

Atq; metus omnis, & inexorabile fatum
Subiecit pedibus, strepitumq; Acherontis auari.

Atqui istud relictum est humano generi ex tanta opum iactura. Anxia uero illa cognitio adeo non est ad parandum,

dum, quod petimus, necessaria, ut non raro etiam illinc abducat. Multi enim acti dulcedine scrutandi cur quicque fiat, & quomodo, à cœlestium rerum cura & cogitatione auocantur, & à cultu uirtutis, dum illis suis studijs tanquam à Sirenis occupatis nec regere uacat populos, nec domos, nec suos ipsorum mores cõponere, per quæ ad felicitatem illam contenditur, nec aliter licet: maximasq; & præcipuas uitæ utilitates deserunt, dum illis suis uoluptatibus immodice indulgent: non aliter quàm qui ludendi aut libidinis delectatione, subtrahũt se à negotijs seriis. Atqui dicat aliquis, ut Aristoteles, naturale est hoc hominibus sciendi desyderium, & cognoscendi rerum primordia, progressus, exitus, quid ergo inane penitus euadet? minime uero: imò quia nequit in totum frustrari, expleri autem in uita hac uidemus non posse, colligẽdum tanto philosopho fuerat aliquid post uitam hanc restare ubi expleretur. Breuis est homini hæc uita concessa, ut in ea se ad alterius felicitatem exerceat per uirtutem, & paret, in hoc unum intentus, non impeditus aliis curis: si hoc rite fecerit, consecturus quæ concupiscit. Nam quum illi erimus coniuncti, & quasi unum per amorem facti Diuinæ sapientiæ, in qua sunt thesauri omnes scientiæ & cognitionis, dimota, qua nunc occultatur caligine, ibi permittetur nobis omnia ex pleno, & puro haurire, ut animus noscendi auidus facile se expleat, sitimq; illam exatiet: quod in Phædone Platonis docet Socrates, & Cicero ex Platone. Nos tamen interea dum hanc uitam degimus, siue quis eam peregrinationem, siue exilium nominet, quædam annotauimus huic itineri conducentia: earum causas inquirere & utile est in præsens, & quia nobis utile, ideo se in hoc nobis natura magis indulgentem præbet, quæ paratiora semper tribuit, quæ prosunt. Ex singulis enim aut quę uiderunt oculi, uel audierunt aures, & alij sensus in sua quisque functione cognouerunt, mens nostra præcepta effecit uniuersalia, postquam illa inter se contulisset, nec quicquam simile obseruaret in contrarium. Incerta quidem hæc sæpe, nam res & temporibus mutantur, & locis, & falsa deprehenduntur, quæ erant inter

Regulæ uniuersales.

inter eruditos longo tempore receptissima. Sed qualiacunq; è re hominum fuit cõsignari, & tradi per manus: nam satius est rara negligi, quàm nõ annotari, & tradi frequentia. Multi in unum contulerunt quisq; sua, & simul præsentes, ne in colligẽdo falleremur, ne fieret uni uersalis canon ex uno aut altero experimento, & quia tempus res mutabat, uetustatem consuluimus, cui prospexerunt maiores prodendis ijs, quæ ipsi usu suo obseruassent. Tum ne locorũ uarijs naturis falleremur, quod operis quoq; loco natura exerceret, & quasi miraculũ ostenderet, sumus scrutati. Sic emendicauimus aliquid, quo hanc egestatem sustẽtaremus. Nam nihil est minus uerum, quàm quod prouerbio iactatur, quorũdam ore trito, inter omnes sciri omnia. Melius illud, quæ cuncti sciunt, minimam esse portionem eorum, quæ ignorant. Et quandoquidem tam multi ad sustentandã hanc inopiam contulerunt, nemo enim est, qui non aliquid in suum uel alienum usum inquirat: nam ad disciplinas nõ bis utiles exculpendas uires & naturalem quandam industriã unusquisq; habet. Ideo diligenter sunt animaduertenda uerba, quibus quisq; obseruata sua cõmunicauit, ut intelligamus quid sit id, quod perhibetur. Prouide Dioscorides Cilix, quum herbarum historiam scribe ret, singularũ nomina multis linguis expressit, ne ignoraretur, de qua herba diceret, quod tantopere conduceret cognosci. Ad hoc uis prope omnis sciendi atq; intelligendi in uerbis est sita: nam uerbis sensa consignãtur, & quæ quisque mente ac cogitatione assequitur, uerbis exprimit, ijsq; quantum facere potest coniunctis cum explicatione naturę rei cuiusq. Itaq; diligenter commutatis uerborum usus est animaduertendus: ex quo plurimę in omnibus disciplinis & existũt quæstiones, & profligãtur. Quod est uidere apud Aristotelem, Platonem, & alios. Quanquã quid Philosopho tribuendum sit consensui loquentium, aliàs dicemus ut spero. Teneat philosophus sensum communem in uerbis, sed de illo differendo adsit modus, ne non tam in rebus uideatur esse occupatus, quàm in uocibus, quod alienum est ab eius professione. Tum ipse, ut quiuis alius, quæ dicat, ea quoad

eius

eius facere poterit, lingua & uerbis de uulgo sumptis eloquatur. Quocirca communis sermo exacte cognoscendus est ei, qui ex collatione minutorum assium, aliquas diuitias corrogat qualescunque, id est, aquam ex stillicidijs. Ideo disciplina hæc, quæ à nobis in præsentia instituitur, accommoda est principijs omnium artium. Nam causas & origines rerum, quæ aliæ tanquam principia inexplorata accipiunt, principio enim nihil est prius, hæc contemplatur, & explorat. Tum uerba communis usus enucleat, quæ cæteræ uelut tecta cortice accipiunt bona fide, nihil metuentes fraudis: hæc enim fraudem, si qua delitescebat, retegit, quæ singula scrutatur. Ita aliæ hinc mutuantur illa prima, & quasi fundamenta sui ædificij. Est etiam ad usum uitæ apta, & ad bene sentiendum iudicandúmque intellectis ijs, quæ uersantur in usu communi hominum. Postremo ad uniuersales statuendas regulas animaduerso quantum fieri possit, naturæ artificio, & ad experimenta adiuncto pro norma, quæ omnia de natura rerum uolo intelligi. Ingredimur ad cognitionem rerum ianuis sensuum, nec alias habemus clausi hoc corpore: ut qui in cubiculo tantum habent speculare unum, qua lux admittur, & qua foras prospiciunt, nihil cernunt, nisi quantum speculare illud finit: ita nec nos uidemus, nisi quantum licet per sensus, tametsi foras promicamus, & aliquid ulterius colligit mens, quàm sensus ostenderunt. Sed quatenus per eos conceditur. Assurgit quidem supra illos, uerum illis innixa: illi ei aperiunt uiam, nec alia egreditur: alia quidem esse iudicat, non tamen alia intuetur. Ergo nos quę dicimus esse, aut non esse, hæc aut illa, talia non talia ex sententia animi nostri censemus, non ex rebus ipsis: illæ enim non sunt nobis sui mensura, sed mens nostra. Nam quum dicimus bona, mala, utilia, inutilia non rem dicimus, sed nobis. Et sensus interdum adeo sequimur duces, ut quomodo illis uideantur, ita etiam pronuntiemus uulgo, quamlibet mens contrarium statuat: ut non esse dicat ea Cicero, quæ tangi, aut cerni non queant, animo tamen atque intelligentia comprehendantur. Quo

Ad quæ utilis disciplina hæc.

Prima rerũ diuisiõ

admittitur

Quo circa censendæ sunt nobis res non sua ipsarum nota, sed nostra æstimatione ac iudicio: nec protinus sententiæ accedimus Protagoræ Abderitæ, qui talia esse dicebat quæque, qualia à quoque iudicarentur: de quo à Platone & Aristotele iure reprehenditur. Neque enim qui dicimus ex iudicio nos nostro de rebus statuere, ijdem & ueritatem rerum ad nostrum iudicium detorquemus. Nos ergo cognitionem seu iudicium habemus sensuum, phantasiæ, mentis. Sunt quæ uisus cognoscit, ut colorata, & lucida: sunt quæ auditus, ut soni: sunt quæ tactus, ut calida, frigida, ficca, humentia, aspera, leuia, dura, mollia, grauia, lenia, densa, subtiliaę. Sunt quæ gustus, sapores: sunt quæ odoratus, quod nomen ipsum adfert odores. Sunt etiam communia quibusdã sensibus, ut magnitudo, numerus, sub quibus continuum, & separatum, & hinc quadam tenus totum & pars: ad copulationem quidem, non ad unitatem, quies, motus, figura, sub qua status, & dispositio partium, ut sedere, iacere: & quæ sunt contraria tenebræ, silentium: & quę assimulata ut colores Iridis, & palumbis in collo: quæ sensibilia dici possunt. Phantasia ex coniunctione sensiliũ aliquid colligit, quę ferè sunt hæc. Ex sensilibus sine alia ratiocinatione, id in quo solẽt esse nempe subiectum illorum, ut ex colore, forma, statu, figura, hominem, leonem, capram: ideo fallitur similitudine accidentium, ut aues quæ ad pictas uuas occurrerunt: & ille, qui pictum uelum dimouebat tanquam uerum. Ita omnia cõposita naturalia huius sunt notitiæ: tũ colligit ex sensili exteriore actionem, ut ouis aut canis de forma maleficium: uel ex memoria, uel cæco stimulo naturæ necessario sibi. Tum ex actione agens cognoscit, uelut ex calore ignẽ: quod posset ad primum referri: Quę omnia uocentur sanè phantastica: hæc homo cum brutis habet communia, atque ideo toties in illis decipitur. Cæterum ex ijs, quæ sensus attulerunt, quęque commiscuit & commenta est Phantasia, quædam facile adhibito iudicio deprehendit recta & breui argumentatione: cuiusmodi sunt ex causa effectus, ex effectu causa, ex actione finis, ex instrumento actio, omnia denique quæ

Diuisio rerum.

Sensibilia

Phantastica.

per

per instrumentum inueniendi ueri solent exculpi, adhi
bita cuiusque artis materia, idq; in rebus quæ omnino
exterioris huius naturæ constant opere: quæ à nobis di
Deprehensa. cantur deprehensa. Sunt quæ mens ardua quadam assur
rectione supra sensus, & magna indagine inuestigauit,
nõ solũ recte, sed oblique & ambagiose, non tm quia ali
quid esset, aliquid esse, sed quia aliquid esset, aliquid non
esse, aut contrà: huius generis sunt Deus, angeli, dæmo
nes, mentes, immortalitas, uirtus, uitium, scientia, pru
Indagata dentia, felicitas, & omnia quæ sub sensus non cadunt:
Inquisita. quæ dicantur indagata siue inquisita. Et hæc quidem na
turalia sunt, id est, quæ natura sua constant, non intel
ligentijs nostris, aut operibus. Nam nos imitati sumus
naturam aliquid etiam agendo. Excogitauit mens ne
stra, quod ageret ob finem aliquem, quæsiuit apta in
Excogi- strumenta, operata est, & partim substitit in effectione,
tata. partim opus ex ea peperit: omnia hæc sint excogitata
in quibus continentur artes omnes ac disciplinæ, pru
dentia tota, administratio rei priuatæ, & publicæ, geo
metrica, & arithmetica, & musica, non quę naturali con
stant effectione, sed quæ humanis ingenijs, quæ perfe
ctius intelliguntur à nobis, quo mens magis excolitur
usu rerum. Sunt quidem hæc in natura, sed à nobis ma
narũt, & sine nobis inania sunt, nulliusq; efficaciæ, qua
tenus quidem talia. Sunt quæ penitus confinximus, sed
in rebus, ut honorem, calamitatem, iniuriam, contume
liam: quæ cessante quadam nostra persuasione, nulla es
Conficta. sent: hæc nominentur conficta. Illa uero quæ commen
ti sumus sed extra res, ut chimæras, & centauros, nullo
sint nobis loco, nullo ordine. Quæ uero hactenus dixi
mus, pertinent ad ea, quæ sunt: nam & in futurum, & in
præteritum quum se acies nostra tendit, & alterutra con
templatur, memoria utitur in actis, prospiciẽtia in his,
Prospecta quæ deinceps sequuntur: appellemus hęc prospecta, illa
Respecta. respecta. In præsentia ita expositisse uniuersalitatem re
rum suffecerit. Nam qui in obscuris uersantur locis, non
quid sint res audent definire ac affirmare, sed quid ipsis
uideantur: utilis est hæc annotatio ad cognoscendi ex
ercitationem. Prospecta dicimus fore, respecta dicimus
fuisse,

fuisse, cætera dicuntur esse: quoniam sicut posui, ad cen
suram nostræ intelligentiæ de essentia cuiusq; rei loqui
mur, sed quæ, & cuiusmodi sint singula procedenti ope
re subtilius explicabimus. Neq; enim omnia possunt si
mul tradi: paulatim sunt rudiora elimanda, & ad supe
riora est per inferiora ascendendum, ut figura quadam
tradantur prima, hinc exactius reliqua, non tam ut se
habent ipsa, quàm ut intelligi à nobis possunt. Quem
admodum uera bona omnia sunt in Deo, in rebus uero
ab illo genitis imagine tantum quadam ad illam uerita
tem efficta, ita esse uerum in Deo est, ab illo cõmunica- Esse.
tur rebus alijs omnibus: & hoc est primũ munus, quod
à Deo datur rei conditæ, & tanquã fundamentum alio
rum munerum: omnia enim quæ Deus condidit, esse
ab illo acceperunt: ut esse possit quodammodo sic crasse
declarari, quod Deus dat primum omnibus, quæ creat.
Nam ut nihil est supra esse, omnia sunt sub eo, aut cer
tè nihil est eo ulterius, ita mens nostra facilius nomen
intelligit, quàm exprimit rem: imò illi alia omnia per
ipsum uel additionem ipsius declarantur. Ab essentię no
mine ens est deriuatum. Rei nomen tritius est Latinis Ens.
auribus. Ideo ex illa generali significatiõe in alias per- Res.
multas distribuitur: ut significet modo statum, sicut
respublica, priuata, familiaris: & pecuniã, ut facis rem:
& ut sit aliud à personis, quemadmodum in causis fo
rensibus: & aliud à uerbis, ut:

Verba q; prouisam rem non inuita sequentur:

Et aliud à futuris, ut de re dicas, non de spe: & aliud à
præteritis de re morbi differe, non de causa: & pro com
mercio & negotio quocunq;, ut res est tibi cum duro ho
mine: etiã pro rebus gestis, siue actis, ut res Apostolorũ
scripsit Lucas: & pro commodo atq; utilitate, ut in rem
esse: est & quiddã generalius: quàm ut possis uerbo uno
exprimere, uelut de re uxoria, de re rustica, de re bellica,
& nauali: quæ Laurentius Valla obseruauit: nec solum
in Latino sermone, uerumetiam in alijs linguis, quod il
li rem uocant, in tam multa diffundunt. Sed certè ens
modo sit receptum appositius exprimit uim sui signifi-
catus, quale est Græcis τὸ ὄν, quod Seneca quęritur se uno

Latino uerbo non posse exprimere. Sed potest usu tritum fieri: quam Latinorum morositatem iure Quintilianus accusat. Pergamus porrò entis formas, modosq; declarare: Id quod sensili est tectum & quasi conuestitum, quod appellemus sanè sensatum, ut ab armis armatum. In eo est sensile, & moles illa exterior, quam sensile operit: tum quiddam intimum esse necessum est, quod nec oculis, nec ulli sensui est peruiũ, à quo manant actiones & opera, ut in homine consilia, & ratio: in arbore frondes, flores, fructus: in cane latrare, & leporem persequi. Quòd si intereat sensatum illud, & aliud pro eo succedat, ut quum homo perit, & existit cadauer, quum aresçit arbor, & remanet lignum emortuum, tum ex ligno fiunt cineres, restãt quidem multa ex sensilibus, manet moles, aut coniuncta, ut prius, atque eiusdem tenoris, ut in cadauere: aut sparsa, ut in cinere & fumo, actiones tamen amplius non sunt eædem: idcirco nec fons & quasi caput actionũ est idem, nempe uis illa intus latẽs. Nam in cadauere eadem est moles, & tota exterior facies, non tamẽ sensus, nec mens, nec actiones, quę prius.

Sensatum

Vis. Vis omnis ex actionibus deprehenditur, ut facultas artificis, & ciuilis potẽtia: neq; enim uim, aut facultatem, aut potentiam ipsam cernimus, nec sensu ullo usurpamus, quę in penetralibus sita est cuiusq; rei, quò nõ penetrant sensus nostri hebetes. Et ꝙ est generosa, & actuosa uis hæc, tam moles illa in qua residet abiecta & torpida: ideo nec actione ulla uel opere potest cognosci, quam non habet iners, & perpetuum segnis. Tegitur quidem sensilibus, quæ illam utcunque spectandam præbent: sicut dicimus intueri nos hominem, cuius uestimenta solum intuemur: idcirco species illius iure dici possunt, & forma, quòd informem forment, & facies, quòd quasi faciant esse, sine quibus infecta esse uideatur ac rudis. Cęterum torpens illa & qualiscunq; eius natura melius capitur, quum res priores cadunt, posteriores surgunt: ut quum bos perit aut ligna comburuntur. Nam quod uiribus alijs discedentibus, alijs subeuntibus quasi hospitium illud temporarium præstat, moles hæc est, quæ materies nominatur. Ea est uelut ingens quædam massa, & sicus

Moles.

Species.
Forma.
Facies.

Materies.

ficut Græci dicunt, ὕλη, quasi sylua per totum mundum diffusa: ex qua portiunculas assumens autor omnium addit uim illam, & existit unumquodq; ex ijs, quæ tam pulchra & uaria in mundo disponuntur homines, animantes, stirpes, lapides, metalla, uires illas præstantiores Deus condidit, quarum unicuique aliquid de sua potentia & sapientia est impartitus, alijs plus, alijs minus, prout quódque fecit suorum munerum capax. Nos autem in tanta re imago aliqua ad intelligentiam diriget. Quemadmodum pinsuri panem massæ addunt fermentum: & coacturi caseum lacti indunt coagulum, & ut uolunt per panem uel caseum conficere, ita multum aut parum fermenti & coaguli admiscent. In pastillis quoque odoriferis stymmati, quod est corpus & materia succus infunditur, quod est ex olei generibus, quæ nominantur hedesmata, unde uaria fiunt pastillorum genera pro ratione succi. Et sicut multa habemus sigilla, quæ eidem ceræ imprimimus, ita Deus massa hac utitur ut lacte, ut corpore stymmatum, ut massa farinę: fermenta autem, coagula, succos habet uarios quasi in pixides distributos: sumit partem massæ, adiungit particulam fermenti, uel coaguli: quibus massæ partibus ex eadem fermenti pixide applicat, hæ sunt earundem uirium: ut duo homines, duo equi, duæ arbores quibus ex diuersis, diuersarum: sicut homo & canis: illa dicuntur eiusdem naturæ & rationis, hæc uariarum. Ergo diuersitas hæc ex fermentis nascitur, non ex massa: fermenta enim sunt multa, massa uniusmodi: nec est ulla, quę non quãlibet uim possit recipere: subacta certè & parata recipit. Omnes sunt æque torpidę & segnes, sedes tantum uirium: quarũ quidem experimur quotidie casus, interitus, ortus nouos. Materies quãtumcunq; dissipetur, manet tamen, & facilem se his mutationibus præbet: ut de eodem appareat esse fonte, quæ eiusdem sunt ingenij. In sublunari mũdo facile id potest intelligi: de cœlesti materia dubitarit quis, ut quæ non uidetur esse eiusdem naturæ ac nationis, cuius hæc nostra: nec enim fluida est, sed firma, & constans. An id ex forma ei uenit, non suopte ingenio ac nutu? Sed hoc certè nullus mortaliũ defi-

Materiæ cœlorum.

nierit, qui in cœlis nunquam est uersatus: adducor tamẽ uerbis diuini Philosophi, & quem illa sapientia edocuerit opifex rerum, ut existimem diuersę esse naturæ. Moses enim librum originum mundi sic exorditur: In principio creauit Deus cœlum & terram, ut hoc dicto duæ materiarum rationes ac notæ uideantur designatę, non duę corporum essentię: addit terram fuisse uastam, atq; incompositam, & operram tenebris. Quid potuit significantius dici de hac nostra materia eorum, quę generationes ac interitus accipiunt? ea est fluctuans, inculta, & tenebris obsita cerni ut non queat: additur ei facies, formatur, & excolitur figillo impresso, uel fermento adiecto. Hæc sunt duo frusta ex quibus sensata omnia conglutinat, seu uerius commiscet Deus. Idcirco primordia dicuntur sensatorum: neque uero necessariam esse uideo

Priuatio.

priuationem illam Aristotelicam, utiquè non magis, quàm noctem ad diem: sed Aristoteles ne in totum dissentiret ab opinione ueterum, quæ pugnantia fecerant principia mistorum naturæ, priuationem, id est, uim discedentem pro principio addidit materię ac ui sequenti. Atqui non timide solet à priscorum sententijs discedere. Sed profecto non potest esse principiũ rei cui aduersatur, & quam impedit. Nec aliter ex priuatione fit sequens uis, q̃ ex ludis Olympijs Gymnici, dies ex nocte, & omne posterius ex priore: quod ipse idem fatetur generationem non esse. Iam cur potius composita naturę ex contrarijs sunt conflanda, quàm ex consentientibus? quòd si contraria exiguntur, hoc est, diuersa, tam sunt diuersa materia & uis, quàm duæ uires. Cęterum quando materies una est omnium, non potest rerum discrimen ex illa sumi ut sint hæc, uel talia. Ex uiribus uarie-

Varietas rerũ ex uiribus.

tates existunt in rebus & inde in nominibus. Porrò in nominibus rerum, alia essentiam rei significant, alia affectionem modum quendã quo res se habet: qui modi adferunt enti nomen aliud, quàm quod ex essentia sua sortitum est, ut materiæ huic si uis nutriendi & emittendi frondes, flores, fructus indatur, fit arbor, quod nomen est essentiæ illius: sin humilis sit, aut ruffa, aut uiridis, lenis, aspera, hæc nomina modum quendam rei dicent, & proce-

proceritas, & color aliud ei nomen quàm pro essentiæ suæ ratione dabunt: hi essentiarum modi atq; affectiones à Græcis apto nomine συμβεβηκότα nominant, quod essentiæ contingant, à nobis uulgo accidentia: possunt

Accidẽtia.

etiam uocari accedentia, adiuncta, addita, adhærentia, seu inhærentia. Sed hæc essentiam non mutant rei, cui adhærent. Et cui hęc adiuncta innituntur tanquam fundamento primo substantia nuncupatur. Ea & recipit

Substãtia.

adhærentia, & mutat illa, aut certè liceret sine casu suo: nec ipsa cuiquam adhæret: addita uero cui substantiæ semel affigũtur in ea manẽt perpetuo, nec migrare possunt, sed inuestigio interire. Quin ipsa inter se alia alijs præbent fundamentum, ut olor candori, candor extensioni, & densitati: fundamentum tamen primum, & omnium est substantia, ideo sic appellata, quòd alijs subsistat: Græce ὑπόστασις ut uideatur aliud respicere, nempe accidens, sicut & hoc substãtiam. Duo enim hæc ita sunt inter se complexa, ut nec accidens inueniri possit seiunctum à substantia, utiq; in hac naturæ institutione, nec substantia nuda adhærentibus, id est, sine modo aliquo, & ratione qua se habeat. Quocirca à plerisque omnibus

Substãtia & accidẽs an distincta.

quæsitum est, essent ne substantia & accidens distincta, si non loco, certè essentijs: ut in pãno madido aliud panum dicimus, aliud humorem. Quidam negarunt duo esse: alij omnia distinxerunt, & interminabili adhærentium numero obruerunt non naturam, in quam illis nullum erat ius, sed ingenia discentium: alij quædam separarunt, ut colores, sapores: quædam unierunt, ut motum & figuram: difficili profecto discretione, in qua ægre dixeris quid sequantur. Ita res in uarias sectas est discissa, & agitata affectibus, non scientia, quæ in ea re nulla esse potest. Nam substantia & adhęrens adeo sunt complicata, ut non modo sensu explicari non queant, sed nec cogitatiõe, ut imago utriusq; capi separata possit ab animo nostro tanto artifice imaginum. Quippe mens nostra clausa hoc corpore subsistentiæ imaginem non assequitur nudam adiectis. Nobis tamen omnia ea sunt, quęcunq; iudicamus esse uel res naturę, uel earum modos, & adiuncta, siue in substãtia aliud ab ea, siue ra-

tionem quandam & affectionem illius hoc modo habentis. Quanquam ut solus Deus uere est, & omnia ab eo condita, si cum illo comparentur, non sunt: ita substistentia inter res conditas, sola est, & recte οὐσία nominatur. Adhærentia tenuem quandam habent essentiæ participationem, quam debent substantię, siue aliud sint à substantia, siue non: nam quomodocunque res censeantur nostri instituti nihil interest. Neque aliter substantię & inhærenti ens attribuitur, quàm hominis nuncupatio tibi & tuæ imagini in tabella pictæ. Ex substantiis materia proxima est nihilo, quemadmodum Augustinus inquit, quòd alieno prorsum munere faciem & cognitionem accipiat, nempe beneficio illius uis, de qua diximus: talem esse congruebat, quę posset quascunque uires receptare uiles, medias, præstantes: non aliter quàm oculus omni colore liber est, ut omnes recipiat: & auris omni sono externo, ne quem excludat. Nã si potestates infectæ sint energia aliqua, illa se & circa minorem præbebit ferocem, & circa maiorem contumacem: nihil ergo oportebat esse, quod erat futurum potestate omnia per uires quæ ex actionibus sunt inducendæ: idcirco materies nuncupatur. Nam materia est in quam unaquęque operatio exercetur. Quicquid agit, circa aliquid uersatur, & in eo uult efficere, quod destinauit. Sic fabro ferrario ferrum est materia, & ligna rio ligni, & medico humanum corpus, dicenti res & uerba, laudis materia est fortitudo, uituperationis ignauia, uel sordes: & materia libri dicitur, in qua scriptor elaborauit. Clodius materia gloriæ Miloni, Veientes Romanis. Ex materia omni addita congruenti actione ad aliquid, nascitur illud cuius materia est pars una, & id quod ex actione accedit altera. Nam illa Clodius materia gloriæ Milonis, & fortitudo laudis, sic habent: Quippe ex Clodio & actione hominum scilicet iis quæ homines de illo sentiunt, ac loquuntur, existit Miloni gloria, ex uirtute & hominum de ea existimatione laus. Atqui nec Clodius illuc intrat nec uirtus: intrant utique, non aliter quàm sunt materia: neque enim ipsæ res sunt materia uel laudis, uel gloriæ, sed in hominum mentibus: metaphora tamen illæ res dicuntur, ut imagines nomina eorum accipiunt, quæ referunt: ueluti dicimus Scipio semper erat in ore. Cæterum quæ sine metaphora rem conficiunt, proprie sunt materiæ huius propositi, nempe naturales, ex quibus aliquid constat aduenientę eo, quod per actionem accersitur, & in eas est operatio agentis, ut in ferrum & ligna: alteræ illæ potius sunt obiecta quædam, in quæ actio dirigitur: usus tamen quę essent similia, eadem fecit, ut in alios multis: eaq; diligenter sunt discenti animaduertenda, ne iudicium perturbetur. Idem usus unde aliquid proficisceretur materiam uocauit, sic diuitias materiam dixit ruinæ, Helenam belli. Quod ex actione Dei accrescit materiæ geminum est, internum & externum: exterius facies est ut dixi, interius uis & facultas ad agendum. Sed ea non simplex. Nam quædam est præcipua & uelut artifex, altera artificis instrumentũ: omnia enim quę agunt instrumentis egent præter Deum: ut in animante anima artifex est omnium functionum uitæ, quas tamen obit per calorem, per humorẽ in organis corporis, nempe stomacho & iecinore: hæc instrumenta adfert secum artifex in corpus: ut pictor penicillum, faber ferram & scalprum. Præcipuam illam uim & opificem recte Cicero effectionem nuncupauit. Aristoteles actum, id est, energiã: non quòd per eam quod erat potestate hoc, fiat actu hoc: neq; enim fit unquam actu homo quod prius erat potestate homo, nempe materia cõcinnata & apta, quàmuis de tali minus forsitan esset absurdum: sed certè quod erat potestate hoc, fit reipsa in hoc. Philosophorum recentium schola & effectionem, & faciem, & instrumenta, & omnia propè adhærentia formas uocat, recepto illis uocabulo: sed de uerbis in disciplina hac non conuenit nos litigare, intelligantur modo quę usurpentur. Illi enim formam diffiniunt, quæ adferat esse rei: & eam in illo conferuet. Iam omnia penè accidentia aliquam rationem essentię adferunt rei, siue substantię, siue accidenti. Nam quemadmodum per effectionem rationalẽ homo est homo, ita per uirorem pannus est uiridis, per calorem aqua est calida, per paternitatem homo

Materia.

Effectio.
Actus.
Energia.

Forma.

est pater. Et quemadmodum sunt fermenta essentialium rerum, ita etiam adiunctorum, ut quæ ex eodem habent uiroris aut caloris fermento eiusdem sint eatenus ingenij, naturæ, rationis, & uti Philosophi loqui consueuerunt, speciei, ac formæ: quanquam effectio & actus essentialis magis est similis fermento, coagulo, succo: adhærens uero sigillo impresso. Habet quidem effectio ad materiam imaginem quandam eorum, quæ de adiunctis diximus: nam uidetur illi hærere, nec separari: quæ enim separetur postmodum ostendemus: adde quòd materia mutat effectiones. Verum substantia est effectio magis & uerius, quàm materia: nam si per quod accidentalia sunt, est accidens, per quod substantialia sunt, nónne erit substantia? per uirorem res est uiridis, per animam rationabilem res est homo. Si calor, exempli gratia, aut frigus est hæc effectio, non dicetur homo homo, sed calidus aut frigidus: & peribunt appellationes, substantiæ, quæ ex effectione nascuntur, non ex materia per quam nihil est hoc aut illud, uel huius aut illius modi. Iam materia bruta nunquam tantos effectus æderet, uti neque inhærens essentiæ tenuissimæ & proximæ nihilo: restat ut quod operatur, fit aliquid à materia distinctum, & ab inhærentibus quę non habet uires ad tanta ædēda opera: substantia igitur. Adhærentia enim res sunt leues, opera hæc magna, solida, maiora multo quàm ipsa accidētia: at quod efficitur, maius non est aut præstantius sua præcipua causa. Nec accidentia ipsa artifices sunt, sed artificibus se præbent: quibus porrò artificibus? non materiæ, quæ iners & ad actiones non solum inepta est, sed obturbans, & impediens torpore suo ac segnitie. Nec si quis adamantis inhærentia in ligno collocet protinus lignum fiet adamas, & easdē habebit uires. Quotidie experimur diuersa entia eisdem adiunctis diuersos effectus ędere, & multo dissimillimos, non solum quæ inhęrentia habent eadem torpida, & quasi emortua, sed illa etiam uiuida, quę prima nuncupantur, humiditatem dico, ariditatem, calorem, frigus, unde tanquam ex parentibus oriuntur reliqua. Quid quòd entia naturalia subinde mutant adiuncta, & quidem in intimis, nō modo in externis, non ideo tamen essentia uariatur: ut animantes omnes ætatibus, regionibus, uictu, morbis uehementer mutantur, in eadem tamen ipsa effectione: quid aqua quum feruefit, desinit ne esse aqua? Neq; uero si quis equi simulachro cereo caloris atq; humoris & reliquorum adiunctorum tantum addat, quantum est in uero equo, cōtinuo equus existet. Velim dicāt mihi, quātum caloris & humoris sufficit conficiendo asino? quantum equo, uulpi, cani, leoni? quæ sunt omnia eiusmodi, ut ab ipsis repudientur sensibus: nec aliter faciunt quā qui instrumentis attribuunt totum opus, si artificem nō uideant. Scite ab Empedocle Aristoteles quærit, quid illud sit quod in materia tam uaria & dissidentia inter se adiuncta contineat, & coerceat? nisi sit uis illa effectionis: alioqui ipsa per se nō cōsisterent, quoniā conatu suo unumquodque ab alio separaretur, & dissiliret, præsertim quum inuita uideantur cohærere. Ergo mistum naturale aliquid est, non per materiam penè nihil, nec per accidens, quod etiam minus est, sed per affectionem, quę inter inferiora hæc maxime est, & reliqua omnia perficit, quibus adiungitur. Quapropter & substantia est effectio, & per eam solam sunt nomina substantiæ, per quæcunq; alia sunt accidentalia etiam per partes, ut frondosus lacertosus, pinguis, materiatus: & per actiones quamlibet intimas affectioni, ut uiuēs & intelligēs, siquidem actionem dicunt non paratam ad id facultatē. Quas ob res haud recte illud dicunt uulgo, plantam nō sentire propter densitatem materię, nam effectionum et sentiæ non nascuntur ex affectione materiæ: imò nulla est herba, quæ non sit rarior quouis humano corpore: in materia est effectio eo connexionis modo, ut nullum habeamus similem, quo recte possit exprimi. Sed quadā tenus est simile succo in pastillo, & aquæ in massa farinæ: neq; hæret actus in materia, ut accidens: nā hoc magis dicitur adhęrere, effectio inhærere, seu uerius inesse, quæ in intimis eius est, quamcunq; partem spectes: adhærentia superficiei applicantur, etiam illa quæ in occultissimis uidentur affixa: si enim reregeretur, quod

Effectio est substantia.

Misti naturale.

Accidentalia.

est tectum, ut calor in uisceribus, in extima superficie deprehenderetur adiunctum, haud aliter quàm literę in libro clauso, uel aqua in spongia, seu panno. Et quemadmodum effectiones per se carent materie, ita sunt à Deo essentiæ quædam conditæ etiam minus sensus nostros ferentes, & propinquiores diuinæ naturæ. Nam effectiones ferè extendi uidentur per corpus: quod declarant stirpes, & quædam repentia in modum annulorũ compacta, quæ si patiaris, frustra per se uiuent: porrò illæ alteræ essentiæ extendi non queunt, nec in materia ulla possunt diffundi: refugiunt enim molem omnem, quę spiritus à nobis nominantur, quoniam inter ea corpora, quæ nos sensibus usurpamus, nullum est spiritu tenuius: ideo illuc quoq; id nomen transtulimus, ad ea notanda, quæ nihil haberent crassum, nihil expãsum: hac partes similes deo, qui omni prorsum caret corpore, ac commistione. Nam si sancta illa & immortalis natura corpus aliquod haberet, ut homo, iam non per se uiueret, sed per aliud, uidelicet per animum, & aliquid in eo esset imperfectum, quod uirtutem atque absolutionem aliunde mutuaretur, nempe corpus ex animo: & sicut homo non ex materia hoc est, sed ex animo, ita & deus nomen suum ab animo acciperet: aliquidque in eo inueniretur non deus, imò conflaretur ex iis, quæ non sunt dñi, quemadmodum homo ex iis, quæ non sunt homines. Si aliud haberet genus concretionis & corporis, ex minutis dñs constitueretur ille maximus deus, non aliter ac tota aqua, ex aquis particularibus. At uero humanum ingenium paulum modo si se conetur erigere, ducente naturæ luce, facile assequetur esse spiritus à deo conditos, diuersæ multo conditionis, quàm sunt hæc corpora, quæ sub sensus ueniunt. Omitto quod ad mundi magnificum ornatum pertinet esse substantias aliquas molis, quas sensus capiant, aliquas omnino molis expertes, quas sola mens. Sed quemadmodum sunt aliquæ res conditæ multum deo dissimiles, ut quas uidemus & tangimus, ita par est aliquas esse naturæ simplicitate similes. Et sicut deus quum sit uniusmodi atque impermistus, tamẽ quadantenus uidetur cõiunctus mũdo,

De spiritibus, seu mẽtibus.

Deus corpus non habet.

do, quum illum moderatur: quadantenus disiunctus, quum consideramus per se sine mundo: tum etiam contemplari est illum & mundum temperantem, salutémque illi præsentia sua conferentem, æqualem mundo, & sine mundi administratione priorem mundo. Ita conuenit duo esse genera spirituum, alterum corpori admistum, quod regat corpus, & uitam illi ac salutem præstet, æquale corpori. Alterũ corpori non admistum prius oñi corpore. Et sicut deꝰ in illa simplicitate res uniuersas mente atq; intelligentia continet, sic esse cõuenit res ab eo creatas, quæ omnia certe quadam ratione captu intelligentiæ suæ possint complecti. Iam in hoc ordine operum dei quum ea, quæ intuemur, tam sint autori dissimilia, par est non decsse similiora aliqua: unde etiam mens, ut plena sint omnia, eam quoq; similitudinem requirit, quæ unum faciat, quod iam opus dici non possit, sed idem ipse: uidemus tam remota ab illo, necesse est esse proxima, necesse est esse cõiunctissimum aliquid. Nec fas est locum aliquem esse in hoc spatio & quasi ordine rerum à deo progenitarum uacuum, quo natura abhorret, nec patitur autoris sapientia & potentia: uacuum dico, non rebus, sed rerum cum parente suo similitudine, ac conformitate. Atqui mens à deo ad meram & nudam materiem progrediens in maximum locum inanem sibi incideret rerum spiritalium. Quid quòd cognitioni & iudicio sensuum, esset factum abunde, iudicio mentis non satis. Sensus haberent sua propria, quæ caperent: mẽs nõ haberet, q̃ sine sensibus se attolleret. Volo autem posi hæc dici mihi, quantum quidem humanum ingenium potest assequi, quæ tandem condendi mundi causa? qui finis tantæ molitionis? siue conditus fuit aliquo temporis initio, siue æternus est: nam de hoc mox uidero. Pythagorici & Plato bonitatem dei dicunt esse causam, quod quum bonus esset, boni autem natura sit nulli inuidere, uoluit beatitudine sua non se solum frui, sed alia procreauit, quibus se communicaret: communicare se omnibus principem naturæ alĩs magis atque euidentius, alĩs minus & obscurius etiam Aristoteles sentit. Videmus enim res omnes quantum ipsis

Vacuum.

Causa cõdendi mũdi.

ipſis per uires naturæ ſuæ conceditur, aſſurgere ad imitationem, ad ſimilitudinem, & participatum quendam æternæ illius atq; infinitæ perfectionis autoris ſui: aliæ quidem magis aliis, prout nactę ſunt gradum ſui erigendi, ut omnia uideãtur illum pro modo ſuo ſuſpicere, admirari, amare, & cupiditatem ſe illi coniungendi, quibus poſſint ſignis, atteſtari. Quòd ſi ſe ille ac ſuam indicibilem beatitudinem communicare aliquibus uoluit ſerio, ac bona fide, profecto aliqua neceſſe eſt procrearit, quibus ſe amplius ac perfectius communicaret, quàm iſtis, quæ ſub ſenſus ueniunt. Vt enim tenuis eſt ac prope nulla communicatio rerum torpẽtium, & perpetuo manentium in ueſtigio naturæ ſuæ, ſine mente ac ſenſu? quænam eſt etiam brutorum communicatio? quæ hominum, quandiu hic corpore hoc clauduntur? Hiccine eſt finis tantæ conſtructionis? conuerti certa lege aſtra & cœlos, inde inferius naſci omnia, tum ali, creſcere aliquouſq;, pauliſper uigere, ſenſim relabi ac interire? Stati iſti maximorum corporum motus, ſurgentium, & cadentium uices, hæc quam Paulus iure uanitatem appellauit, cui creatura omnis in hoc ſeculorum curſu ſubdita eſt, quem fructum aut delectationem adferre poteſt ſapientiæ ac grauitati dei? quum nec prudenti inter nos uiro ullam adferant: nec uelit homo ſapiens ea gratia quicquam agere, nedum deus illa ſapientia & altitudine mentis infinitæ. Ergo ad ueram & iuſtam ſui communicationem progenuit indubie aliqua, quæ poſſent illum primum qui & quantus eſſet intelligere, ex intelligentia amare, ex amore uelle illi coniungi, & ex coniunctione atq; unione conſortes fierent ingentium bonorum illius, & in communionẽ uenire immortalis felicitatis. Quos ergo ad hæc condidit, tales utiq; condidit, quales eſſe conueniret, qui hæc poſſent aſſequi: ad intelligentiã immaterialis immateriales, & mẽte celeres, atq; actuoſos, neq; enim bruta hebetudo rem adeo ſubtilem penetrabit. Ad unionem cum ſimpliciſſimo ſimplices, cum optimo bonos: quo modo enim aliter poterunt uniri ſibi multo ſimillimæ? præſertim amoris copula, quæ diſſimiles nunquam connectit? Quoniam ſimilitudo amoris eſt

tis eſt ſedes, diſſimilitudo auerſionis & odij. Ad hæc ſi guſtata ſemel huiuſcemodi felicitate, mortales ſe eſſe recordarentur, & aliquando deuolutum iri tantis bonis, amariſſimum beatitudini admiſceretur condimentum, adeo ut beatitudinem eſſe non ſineret: ideo quos amori ac unioni ſuæ condidit, & capaces ſuæ felicitatis, immortalitatem quoq; eſt impertitus: tum quòd tales eſſe congruebat, qui immortalem intelligerent, quiq; immortali connecterentur, tanquam recepti in amicitiam, tum ne interitus memoria tanta illis gaudia, etiam quãdo perciperentur, eriperet. Quibus de cauſis & rationibus mentes eſſe aliquas neceſſe eſt intellectionis participes, ſimplices, atque in ſui natura omni corpore liberas: quæ per amorem autoris ſui fiant bonæ, illiq; in beatitudine uniantur ad æternitatem uicturæ. Certè mens noſtra quemadmodum fieri aliter potuerit, ne comminiſci quidem poteſt. Hos, ſicut dixi, ſpiritus nominamus. Inter quos primo loco ſunt illi, qui de officij nomine uocantur angeli, quibus deus utitur ad miniſterium mundi ſimpliciſſimis, & ideo agillimis, ſapientiſſimis, optimis, fortiſſimis: tales eſſe decet adminiſtros dei ad res maximas. Pares iſtis ſunt origine naturæ, impares conditione quidam, qui à deo deſciuerunt, ideo defectores nominantur & tranſfugæ: nec ceſſant homines ſolicitare, ut etiam à deo deficiant: quanquam indubie peccatum retudit eis uires, & aciem naturæ, ut in hominibus. Secundo loco ſunt animi noſtri impares excellentia naturæ angelis, de homine enim dicitur in Pſalmis. Minuiſti eum paulo minus ab angelis. Spiritus hos eſſe οὐσίας non minus quàm noſtra ſenſata, certum eſt: nam quum ſint conditione ac natura ſua præſtantiora, certè non erunt minus aliquid, quàm illa. Sed an etiam ſubſtantiæ ſint accidentium, quæri poteſt. Habent illa entia affectiones quaſdam ſuo illo modo, quibus intelligunt, iudicãt, uolunt, nolunt: nec aliter illis hærẽt pro ratione ſuæ naturæ, quàm ſenſatis ſenſilia, nempe foris: ut ſi anima noſtra uel angelus fieri poſſet corpus, ita exiſterent in eo illa eius adhærentia, ut in nobis, quæ cadunt ſub ſenſus. Sed quod de ſenſatis neſcitur, an eorum ſenſilia, & reliqua

Angeli.

Dæmões.

Animi.

Pſal. 8

qua adiuncta, re ab ipsis distinguantur, multo minus de spiritibus: nos autem de his eadem figura pergamus loqui, qua cœpimus. Quæsitum quot sint mẽtes illæ, quos nos angelos nuncupamus? Aristoteles quinque & quinquaginta posuit, uano Eudoxi commento adductus de orbium numero. Sed multo plures esse congruit, siue ad ministratio spectetur tanti & tam multiformis regni, siue tanti principis maiestas, siue communicatio felicitatis Diuinæ, ac sempiternæ, quæ fuit condendi mũdi causa. Quanto ille uerius numerum accepit Daniel, qui uidit Deum in solio sedentem regni sui. Millia inquit, millium ministrabant ei, & myriades myriadum assistebãt ei. Christus hominum atq; angelorum dominus decem angelorum legiones paratas sibi esse dicit à patre, si poscat, ut pudeat homulum ei resistere, cuius imperata obedienter faciunt tanti exercitus, quorum cuilibet milli uel sapientia, uel robore non ualet quicquid est hominum comparari. Entia omnia siue subsistentiæ, siue adiuncta alia ueniunt paulatim ad essentiam, alia statim totam simul essentiam nanciscuntur: homo & animantia omnia, & stirpes, & lapides, & metalla, denicq; quæcunq; molem aliquam habent paulatim fiunt, atq; adolescunt: ea itidem hærentia, quæ sensibus intelliguntur, & alia ad eundem modum, ut artes, & prudentiæ, & uirtutes, & uitia. Accipiunt simul totum esse suum, quæ mole carent: ut angeli, mẽtes nostræ, & quæ inhærentia partes non habent, nec crescere dicuntur, nec minui. Et eorum quæ sunt, alia simul eodem momẽti habent partes sui omnes, ut saxum, homo, uiriditas: alia fluxu quodã feruntur, ut motus, & tempus, quæ nec unquam sunt tota, & in quacunq; sui parte dicuntur esse, ut hora, & annus. In his uero quæ paulatim uelut in lucem hanc naturæ emergunt, sunt quæ habent naturæ terminum, sunt quæ nostrum: homini enim, & rebus quæ natura constant, natura ipsa terminum statuit, ad quem, quum perueuerint, recipiant essentiæ illius nomẽ: nẽpe hominis, quod prius erat embryo: aut cadaueris, quod prius homo: aut cineris, quod prius lignum: & fructus, q̃d prius flos: atq; in his sunt certi termini, & tanq̃ puncta, ante quæ

Quot sunt angeli.

Daniel. 7. Apoc. 11

Quo res ueniunt ad essentiam.

Terminus naturæ & nostri.

quæ nondum est hoc, sed simul primum attigit metam illam iam est hoc omni loco, omni tempore, quæ à nobis ignorãtur. Nos uero limites iis posuimus, quæ sunt multa, pauca, magna, parua, lõga, breuia, lata, angusta, denicq; quæ numero & magnitudine constant, hæc enim nostris iudiciis metimur: sicut illa per nos conficta, clarus, obscurus, diues, pauper, quæ etiam ad priora referũtur, mensuræ, molis, aut numeri: omnis porrò mensura non rei est, sed metientis animi. Quocirca hæc certum nullum habent terminum, quandoquidem nos crassius res determinauimus, quã natura, alia aliis uidentur: nec quicquam statuere potuimus, q̃d omnes reciperent propter uarietatem sententiarum in humano genere. Itaq; difficile dictu est, quo termino indiuisibili aliquid dicatur magnum, quo pauper, quo diues, quo aceruus, quo populus, exercitus, feges, fluuius, ita ut uel supra illum iam non amplius, uel infra illum nõdum sit hoc: denicq; in omnibus, quæ illis constant, quæ dixi, multo, pauco, magno, paruo, & huiusce rationis, quæ in nostra æstimatione sunt posita. Qua de re non una est uelut meta infixa in nobis figenda, quod est naturæ: sed latus est limes, in quo illud sit hoc, & uel supra uel subter non sit: uelut in aceruo tritici nõ per grana procedẽdum, quod faciebant Stoicorum & Academicorum cauilla spinosa, nec in populo per hominum singulos, sed in illo per mẽsuras aliquas, in hoc per quinquagenos aut centenos: ita enim crasso iudicio crassa sunt obiicienda, quæ censeatur tum in latitudine illa tanta uarietas iudiciorum & sententiarum comprehendatur. Quæcunq; res semel est ad terminum illum essentiæ suæ progressa siue naturæ, siue nostrum est illud, quod nanciscitur ex essentia nomen: ut homo, saxum, prudẽs, bonus, diues, aceruus, populus, albor, uiriditas: & esse hoc nec in ipso recipit magis, aut minus, ut uno tẽpore magis sit hoc, quã alio: nec ad aliud relatum simile: neq; enim duorum hominũ, aut duorum uirorum alter magis est homo uel uiror, aut minus. In accidentibus uero, quæ recipiunt maius & minus, id est quæ crescere & minui diximus, ad substantiam cõparatis magis est ac minus; ut in albo & uiridi.

Esse non recipit magis aut minus.

Appo-

Appoſita ſubſtantiæ ad accidentia pertinent, ſicut humanus quaſi manſuetus: marmoreus, quaſi habens in ſe marmor: uti album, habens alborem, unum eſt magis altero. Si quis tamen ſpectet eſſentię rationem in albo aut iuſto, magis quàm inhærentiam ſubiecto, nullum iuſtiũ magis eſt alio iuſtum, aut minus. Sed ex ſubiecto cui hæret iuſtitia huic plus, illi minus. Quum uero magis & minus ſumuntur pro potius, aut ſimilius, aut propinquius, uel nomina ſubſtantiæ pro accidẽtalibus, poſſunt tum quidem illa aduerbia eſſentiæ adiungi. Græci magis ſunt homines, quàm Scythæ, non pro eſſentia humanitatis, ſed pro actionibus illius: ceu quis dicat humaniores ſunt, plus ualent ingenio, & ratione, & ijs, quib⁹ cenſentur homines. Sic uiror hic magis eſt uiror quàm ille, id eſt plus habet præſtantiæ, nitoris, & actionis, nẽpe exhilarandi oculorum intuitum, & alia huius notæ. Amazones magis ſunt uiri, quàm Phryges, magis exhibent actiones & opera uirorum: magis ciuis qui natus, quàm qui aſcitus: quaſi præſtantior, & plus exiſtimatur agere ea, quæ ſunt ciuis. Crocodilus magis eſt ſerpens, quàm piſcis, id eſt ſimilior: & laterculus bene coctꝰ magis petra, quàm crudus: hæc omnia ad accidens referuntur, nempe ad actionem, quæ ſe profert, aut inhærens aliquod occultum: quanquam uicinitate primi ac ueri entis ſunt quæ dici poſſint magis aut minus entia, ſicuti poſtea demonſtrabitur. Quas uires & facultates deus uel ſpiritibus, uel effectionibus attribuit, uel adhærentibus, uel ſenſatis, deniq; omnibus ad agendum in alia, uel ut aliorum in ſe actiones recipiant, naturæ nominantur. Ita nihil eſt aliud natura, quàm uis indita unicuiq; rei à deo ad agendum, aut patiendum: ut natura ignis eſt calefacere, & ſtupæ accendi facile, ferri non tam celeriter. Et quoniam à deo hæ ſunt uires ingenitæ, uoluntatis illius ſunt, cuius cauſæ à nobis neſciuntur, quum ſint tamen maximæ, ſapientiſſimæ, æquiſſimæ. Sunt naturæ quædam minores, ſeu priuatæ, aliæ maiores, & publicæ. In unoquoq; eſt ſua natura in effectione poſita: eſt uis quædam in cœlis, eſt uis ſparſa per orbem totum, leges uidelicet in origine à deo ſancitæ: hæc eſt commu-

Natura.

nis, quæ proprias connectit, & complectitur, ut unũ tam quam corpus ex illis ceu membris coaleſcat mirifica cõnexiõe: easq; maioribus ſuis uiribus fouet, adiuuat, ut bonus princeps ſubditos, aut ut filios pater, quantũ ei licet, & quatenus ſe minores illi accommodant, & præbẽt faciles: unde incredibilis naſcitur cuiq; charitas erga illam, tantopere, ut ſeipſas deſerant, ſi ita naturæ publicę expediat: neq; enim aſcendet aër, nec deſcendet aqua, ne ſit uacuum quod abhorret generalis natura: & membra noſtrorum corporum modo integra, pro toto corpore naturaliter ſeſe periculo offerunt, non leui hominum documento unicuiq; ſalutem publicam priuata debere eſſe antiquiorem, quandoquidem & in communi propria continetur, ſicut in ijs, qui eandem uehuntur nauí. Nam hoc etiam indidit oñibus natura, nihil priuatum ſaluum fore, ſi male ſit reipublicæ. Sed imagine quadã cuiuſmodi ſit natura commodius exponatur. Non aliter conſyderandum eſt naturam omnem eſſe à deo paratam ac inſtructam, quàm uidemus machinam aliquã automatam, horologium puta aut ſimiles ab artifice cõponi, ac per momenta ſui intendi, ut illa deinceps ultrò moueatur, & aliquid efficiat: tale quiddam eſt in prima conſtitutione naturæ: hoc modo eſt diſcrimen, quòd artifex homo à machina ſua abſcedit, & finit eam per ſe opus exequi. Deus adeſt ſemper ſuæ naturæ, inſtructionem illam præſentiæ ſuæ ope continens: quam opem ſemper ei infundit, non ſecus quàm ab anima corporis harmonia conſeruatur: itaque aptior fuerit & propior imago, ſi uelut neuroſpaſtam quendam conſyderemus deum. Cæterum de conditione mundi ingens fuit inter Philoſophos controuerſia, quos uel affectus agitabant ſtandi pro receptis inter ſe atque adiuratis opinionibus, uel ignorantia potiorum: quorum ſententias alienum uideri poſſet huc adferri. Ego uero facile confido me oſtenſurum, tum eſſe à deo conditum, tum aliquo temporis principio non ab æternitate. Herbam exempli cauſa aliquam ſumo, quæro, quis eam procreauit? dicunt terram ui ſua: quis hanc uim terræ indidit? cœli: quis cœlis, & ſyderibus eam poten-

Deus neuroſpaſtes.

Mundus aliqñ conditus.

tiam? ex se sunt nacti, inquiunt. At uero qui id dixerit, rem adferet, quàm nec intelligere quidem possunt homi num ingenia: quod Philosopho quum de natura disserit faciendum non est. Et profecto nihil seipsum fecisse, ma ximo est argumento ab aliquo uno esse facta omnia. Ad quam ego rem facile aduocabo generis humani testi monium: omnes enim eum, qui præsit mundo autorem uniuersorum nuncupant. Nec aliud possunt sibi cogita tione comminisci. Quod si cœli cõditores sunt huius or bis, quæro certa ne ac necessaria lege, an ne libera uolun taria? Si certa, quis imposuit? Quæ enim res astringit se ad aliquid quæ possit esse libera? tũ quo consilio in æter nitatem dispositi sunt tot & tam uariꝝ effectus: certe cõ silꝫ fuit primum & sapientiæ tam multa, tam uaria in tantam temporis longinquitatem perpetua serie ordi nare, consilium autem & sapientia necessitatem exclu dit actionum. Nam quod dicunt, agũt ita, nec aliter pos sunt, quoniam sic mundo expedit. Quàm innumera sunt, quæ non minus mundo conduceret aliter fieri? an etiam tot habere me pilos nec pauciores, nec plures, tot esse herbarum genera ad salutem mundi pertinet, acce pturi maxima detrimenta, si diuersum accideret? At ue ro si libertate quadam, quur in tanta æternitate nullæ extiterunt aut paucissimę rerum species? imò uero quur nõ alius orbis? quum uis eadem sit nunc, quæ prius. Iam interrogo istos utrum cœli tanquam machinæ quædam per se agitentur, nec ullum habeant consilium, an ha beant? Quid dici posset insanius, quàm sine mente, sine consilio agitari res ordinis & pulchritudinis admiran dæ? sin habent, à quibus agantur & regantur, uelim sci re, quæ sit causa tot, & tam uariorum affectuum, quot se nobis ostendunt per anni uices: respondent motum cœ lorum: ergo illæ primæ & potissimæ erunt causæ, quæ cœlos mouẽt. Nam si libratio halterum efficit, ut ad cer tas dimẽsiones pulsentur horæ, nimirum magis erit ho rum pulsuum causa, qui halteres cõposuit, & librauit: & si torni conuersio effecit toreuma, uerius id effecit to reutes: de his uero qui regunt cœlestes illos globos, ille erit summus ac præstãtissimus, qui reliquos torquet, ac regit:

regit: quem sanè deum appellent licet. Video quibusdam aquam hærere, quod aiunt, in materia, ut eam existimẽt non esse à deo conditam, sed in ea uersari, atq; exerceri dei opificium: ideo illum opificem, atq; artificem, & in structorem, & dispensatorem, & fabricatorẽ mundi no minant magis quàm autorem: quod est oppidò quã stul tum. Placet illis effectiones omnes à deo condi. An non plus est effectiones tantæ excellentiæ condere, q̃ materiã brutam & torpentem? omnes creati & finiti artifices in materia operantur, & se exercent: si ille incõditus atq; infinitus ad eundem modum in materie uersatur, quid plus præstat, q̃ alij, aut ubi est immẽsa illa ad efficiendũ potentia? Mundum uero æternum non fuisse demon strant rerum noua inuenta: quotidie enim aliquid pro dit ueteribus inauditum, incognitum, tanq̃ proficiente mundo: quot genera morborum, artium, regionum ui dit nostra ætas, maioribus prorsum ne de nomine qui dem nota: tum uetera inuenta non longe à suis initijs progressa, ut appareat noua esse omnia. Dicunt mutari uices rerum, & easdem infinities reuerti. Cur ergo illo rum non meminerunt priora secula? Nam nec eluuies, nec exustio terrarum ulla uniuersum orbem semel cor ripit: certe quæ alicui regioni perierint uel ipsa, uel ea rum reliquiæ, uel mẽtio saltem aliqua apud integras re manserit, si non hominum recordatione, at beneficio li terarum, siquidem æternus est eius usus, qualem esse in æterno mundo necessarium est. Quòd si eluuioni uel in cendio ullus est reliquus, is ad posteros de clade suorũ uelut per manus tradiderit: Sin nemo, sed noui illuc mi grãt aquis exiccatis, aut conflagratione restincta, at isti saltẽ aliquid de origine, antiquaq; sua patria posterorũ memoriæ commendarint. Quid causæ est cp nemo unq̃ huius nouę Indię, alteri⁹ huius orbis meminit? Historia Gentilium nulla de ijs, quæ ante tria annorũ millia con tigerunt, ac ne literæ quidẽ ullæ, ut ante hoc seculũ nullĩ ænei typi. Nam quãuis Aegyptia & Chaldęa uanitas an nos pro libito suo sibi fingat, nõ tñ posset dicere aliquid gestũ. Adde huc, quòd illorum quæ habentur antiquis simа de Isíde & Phoronæo recentia sunt apud Græcos,

Materia.

Mundum non fuisse æternũ.

qui minus sibi permiserunt in annorum computatione mentiri. Pertinet uero ad dei magnitudinem mundum esse ab eo factum, ut sciremus quid, & quantum esset, quod posset facere. Nemo enim potentiam illius intelligeret in æternitate mundi, quantumcunq; diceretur autor illius: ex nihilo uero procreasse omnia, hoc demum est immensæ facultatis. Nam in æternitate uires autoris absconduntur. Quid, quantum, quatenus, quomodo fecerit, latent illic omnia uastissima altitudine dimersa. Nec quantus ipse per se esset solus, satis iudicari posset in æternitate operis. Pertinet ad dei bonitatem existimari conditum, ut intelligamus quemadmodum uoluerit se communicare. Nam sub æternitate necessitas quædam occultatur, quæ pretium bonitati detrahit. Quis enim bonum esse censeat, aut ei habeat gratiam, quem quæ agat, aliter non posse agere arbitretur. Tum ut nos scire mus, qua nobis esset cum illo beatitudine perfruendum, nempe non ea, quæ est in conuersione cœlestium sphærarum: aut rebus condendis, sed quam in se habebat solus sibi sufficiens, ante mundum pro creatum.

PRIMI LIBRI FINIS.

DE INTI

MO NATVRAE OPIFICIO, SIVE de Prima Philosophia, Liber Secundus.

DE NATVRA & materia pergamus dicere. De quibus ita est sentiendum ut sit uelut artifex quidam natura, sed cõditus, edoctus, atq; instructus à Deo, cui Deus materiam assignauit, ut in ea uires & facultates illas exercerer, quas ab ipso accepisset. Quocirca non est quidem æterna materia, semel tamen cuncta est producta: nam quantumcunque inter hæc naturæ actiones cadant, uel oriantur effectiones, & adhærentia, nihil materiæ perit: discinditur quidem, & dissipatur, & aliunde transfertur alió, nec usquã subsistit, nunquam tamen consumitur, neq; partem ullam amittit sui. Alioqui in tanta continuatione ac serie eorum quæ generantur, & intereunt, iam esset tota penè consumpta: & constringi oporteret cœlum, ac terræ admoueri. Agens uero est natura, & in hanc materiam: porrò agentis non est conficere sibi materiam, sed in aliunde acceptam operari: ita qui materiam opificio naturq; suppeditauit, prior est natura: ut prior qui cędit syluam, quàm qui nauem fabricatur. Quòd si crearet materiam natura, certe creando aliquid ageret: atqui actio naturæ omnis est in aliquo, & in aliquid. Cedo quid substitueretur actioni parandæ nouæ materiæ. Quæ porrò essent actionis instrumenta? utiq; ex illis aliquid hæreret materiæ, quod esset illi congenitum, & proinde naturale. Ergo parens & effector materiæ ille est, qui nec instrumentis eget ad agendum nec in aliquo, aut in aliquid operat: sed per se in nihilo, cuiusmodi nulla est natura condita, sed solus deus. Materia hæc nullam omnino habet uim, idcirco nec naturam præter hanc nullam habere uim, nullam naturam, ut omnium sit capax: ni-

Materia nõ perit.

si quis fortè hanc uocet ad patiendum facultatem & naturam. Ergo quum uis illa sit uelut artifex, siue ad actionem, siue ad passionem, nam passio quodammodo est actio, & artificio est opus ad commode ferendum, ne momento temporis actio passum absumat, indiget uis illa ad utrunq; instrumentis: nam per se solus diuinus artifex operatur, cæteræ res omnes instrumenta adhibent: nec quælibet instrumenta sufficiunt, sed certa, & ei quod efficiendum est consentanea: sicut non quocunque lignulo pictor pro penicillo utitur pingendo, nec scriba pro calamo scribendo. At quum omnia, quæ sunt in actione, seruiant fini, artifex suo opere intentus tota actione nihil conatur aliud, nisi parare uiam & facultatem fini, ut his ille, si sit uis aliqua, utatur, quæ parata inuenit ad actionem suam exercendam, uel ferendam passionem: aut si nihil sit aliud quàm forma, ut in artificialibus, habeat promptam materiem sibi idoneã, in qua quiescat: ut quodam modo uideatur pater filio thesaurizans naturæ instinctu, sicut Paulus inquit. Sic natura in bulga matris organa fabricatur uenturæ animæ congrua. Tum effectio illa ingressa ea instrumenta, quæ ipsi prior elaborauit facultas, elimat, aptat & reddit sibi, quoad eius præstare ualet, appositissima: uelut anima membra corporis calore fouet, auget, corroborat: nisi forte hæc quoq; aptatio beneficij est prioris naturæ. Et non secus quàm artifex diuersis instrumentis diuersa, ac sæpe contraria operatur: eiusque opus commoditate instrumenti adiuuatur, incommoditate impeditur, aut fit deterius, ita in natura eadem facultas diuersis instrumentis tum uaria, & pugnantia efficit: uidelicet eadem anima in oculo intuetur, in aure audit, in appetitu quem ducit Phantasiæ iudicium uult: in uoluntate, quam ducit ratio, non uult. Tum expeditius fit opus, uel impeditius: ut uisio per oculum, operatio per manum quinque digitorum, aut trium. Nam effectrix utique eadem est, sicut idem scriba, uel faber. Quo circa bene parata materia à natura priore inducitur natura posterior, tanquam hospes in hospitium: eadem instrumenta & paratio quum deteritur ac minuitur, & ad

Natura instrumẽtis indiget.

& ad agendum facultas fit tardior, & ad patiendum imbecillior: unde sequitur facile à contrario corruptio. Non ergo generationes & corruptiones sunt à materiæ pronitate & natura, quæ nulla est, nec magis ad effectionem aut faciem hanc uergit, quàm ad illam: neq; mutationes desyderat, neutra est enim ad quamcunq; effectionem, & formam: sed ab hac materię adornatione, & qua si instrumentis facultatum ac naturarum ortus ac interitus existunt, quoniam effectiones quæ sunt actuosæ ex se ac uiuidæ, quum destituuntur agendi facultate, cõtabescunt, & extinguuntur. Accedit huc quòd perpetuę sunt aliarum naturarum in alias actiones, & quasi pugnæ, quum nihil sit quod contrarium non habeat, uel ex ipso natum, quando aliunde deest: per instrumenta alia fortius agunt, alia infirmius resistunt: quæ natura instrmius resistit, & quasi despondit animum, facultatem inimicæ præbet ualidius agendi in se: at quæ agit fortius, facultatem resistendi constringit in altera: ita una generat, quòd uult altera discedit uicta, & perit: ut corruptioni adiuncta sit semper generatio, & huic illa. Prima Præparatio materiæ est uelut pinsio quædam conficiendis panibus, ut iam temperata sit, quasiq; mollita & subacta usibus naturæ corporibus generandis, inducendis effectionibus, & uiribus exercendis: simul peculiaribus sensatis prospexit deus, simul uniuersitati orbis, ut materia non informis iaceret, atq; indigesta, sed concinnata recipiendis uiribus, & conducens ornatui atq; usibus mundi huius. Non est indurata multa subactione, & effectionibus inductis, quæ multis & fortibus instrumentis armatæ, negotium facessent naturæ operanti, nec facile concederent: sed leuiter adiunctę sunt effectiones paucis instrumentis, & tanquam infirmis satellitibus munitæ, quæ non solum loco cederent naturæ manum operosiori actioni admouenti, sed illi etiam instrumentis suis quæ in materia relinquunt, auxilio essent. Principio ꝺ̃d non est uisum autori uniuersorum res oẽs iacere torpidas, & quasi emortuas. Nec in inuicẽ expediebat agi & concitari omnia, idcirco ignem actuosum, uigentẽ, celerem cõdidit: quod uel aspectu ipso intelligitur ui

Generationes & corruptiones unde.

Prima præparatio materiæ.

Quatuor elementa.

& agilitate perpetua. Terram uero firmam, atq; ſtabilem: quod indicant denſitas, & frigus pigrum, & quies ſempiterna, & mundi locus medius, unde nihil neceſſe haberet alijs cedere, quò feruntur omnia quæ ſtabilitate habent, & unde leuia diſcedunt. Itaque alter irrequietus ſemper ſurſum contendit, altera continuo ſidit, nec ſe poſtmodum ultrò commouet: erant etiam hæc idonea humanis ſenſibus, quod tamen eſt poſterius, nempe ignis a ſpectui, terra tactui. Verum duo hæc quum tantum inter ſe natura ſua diſtent, iungi non poterant, ſine medio. Atqui eſt apud Timæum Pythagoricum, & Platonem uinculorum id eſt aptiſſimum, atque pulcherrimum, quod ex ſe atque ijs, quæ aſtringit, quàm maxime unum efficit: id optime aſſequitur ea, quæ Græce analogia, Latine comparatio, proportióue dici poteſt: quod apte uiſum eſt poſſe fieri non tam uno uinculo, quàm duobus, nempe aëre & aqua: ut aër uicinus eſſet igni, aqua terræ. Aqua denſitate & frigore conciliaretur terræ. Aër igni, raritate & liquore & lucubricitate ſua morigerum ſe illi præbens. Aqua humore ſuo friabilem terram, ne diſgregetur, contineret, cohiberétque. Simul humido rigore uelut frenos igni injicit, ne omnia prærapidus abſumat. Aër igni ſuppeditat leue alimentum ſeipſum, & quæ ſublata ex aqua ipſe agitationibus ſuis extenuat, & prope in naturam ſuam conuertit, ne ignis ſpiſſum ac ſolidum nactus alimentum, ita in eo inualeſceret, ut periclitaretur orbis iſte. Adde quòd ab igne ſuperne concitatum, non ſinit aquam, & terram, & media corpora torpeſcere. Ad hæc inſinuatus per loca ob tenuitate, et lubricitate ſua facile ſine incõmodo ſcindẽtis diſſipatur: ſimul etiam auget corpora hac inſinuatione, dum aperit præcedens, & nutrimenti receptacula aperta continet, donec ſolidiori nutrimento cedat, unde uiuentia ſuſtentantur, & creſcunt: denique quaſcunque impreſſiones aliunde inuectas facile in ſe admittit, quoniam ſic eſt uſu naturæ, ut qui ſit medius, & per inferiora hæc omnia diffuſus. Iunguntur ergo & tanquam commiſcẽtur ſubtiliſſimum inferius cum ſuperiore craſſiſſimo: & ita aqua aëri applicatur, ut ſenſim uideatur in aërem

in aërem rareſcere: ita aër aquę, ut ſenſim in aquam incraſſari, non aliter quàm uidemus in anno fieri uel in hominum ætatibus, aut in habitu partium diei, fallente atque indeprehenſibili tranſitu, niſi poſtquam tranſierunt. Corpora hæc ignis, terra, aqua, & aër primum his inhærentibus, & quaſi uinculis ſunt inter ſe connexa & tẽperata calore, frigore, humore, ſicco, ut humor aſtringat ariditatem, ne diſſoluatur: ariditas frenũ ſit humori, ne uniuerſa inundet: frigus calori moderetur, calor frigus temperet: calor humore fiat tardior, ariditate acrior. Hęc eſt prima illius rudis materiæ pinſio ſpecioſa mundo, & naturæ, ſiue in præſens, ſiue ſi quid maius molitur, utilis. Sunt enim quatuor hæc ad agendum, & ad patiendum conduciblia naturæ, & proinde generandis ac corrumpendis rebus: quæ ita à nobis ſumantur, non ut ſint corpora ſic affecta, ſed ut affectiones corporum, & adiuncta: unde ſtatim alia ex horum actionibus naſcuntur, uidelicet calor: ut eſt actuoſus & ſubtilis, inferiorem locum refugit, qui eſt quietis, & torporis, ſuperiora appetit, in quo diffundat ſe, & dilatet, & agat & uigeat proximus illis cœleſtibus motionibus, quibus nullum eſt otium. Ideo multi locum aſſignant igni naturalem concauum globi lunæ, ſicut terræ medium mundi, de quo eſt alibi diſputandum: ſed certe locus ille eſt caliditſimus omnium, & ignitus. Calor humido paſcitur: idcirco omnia, in quæ inuadit, quantum eſt uirium ſuarum, exiccat: quo fit ut in humido ſegnior ſit calor: frenum eſt illi humor, non minus quàm paſtus: & calor occupatus intus in humore conſumendo foras exit lentior, in ſicco acerrimus eſt: quum omnia ſint intus uicta, foras erumpit ſeu famelicus, & rapax, & uorax, ut ſtomachus in eſurie. Qua de cauſa difficile uideri poſſet multis temperationem qualitatum naturalium aëris, aut ullius omnino elementi ex calido & humido miſceri, quippe quæ uiolente cohabitant. Quod ſi naturaliter & pacate poſſent in eodem conſidere, ea ſola commiſtura uitam animãtis efficeret, atq; ad immortalitatem fulciret animam in corpore alimento ſemoto. Seneca uero, & alij Stoici aërem opinati ſunt nõ calidum eſſe,

Quatuor prima inhærentia.

Calor.

Tẽperatio aëris.

sed frigidum: argumento esse illius medium, ubi maxime purus & naturalis est, nam utrinq; ex uicinia inficitur. Pythagorici quoq; ætherа frigidum uocant aërem. Sed profecto magis uidetur aër alienarum qualitatum capax, quàm suam ullam propriam sortitus: ut à superiore corpore accendatur, atque exiccetur: ab inferiore autem humectetur: in medio uero quòd sit frigidus, non naturam ipsius demõstrat, sed q̃ ex cœlo & terrarũ uapore solis tepefacto radijs utrinq; ad medium rigor pellitur, ubi cogit se, ac corroborat actiõe cohibitionis, quã Aristoteles ἀντιπερίστασιν uocat: ita ut existimari possit inter ignẽ & terrã unicum esse mediũ, aquam scilicet: eamq; ex naturę cõmodo subtilissime extenuatã supernè aëre nũcupari, principibus qualitatibus in tanta materię tenuitate aut elisis prorsum, aut leuiter admodum hærentibus. Sed redeo ad qualitatum opera. Frigus tardum est & pigrum, ideo subsidit, & is putatur locus frigidorũ, nempe imus: indicio est leuius esse ferrum ignitum rigẽti, & hominẽ uiuũ q̃ cadauer. Reliqua ita fiunt grauia & leuia, prout hoc aut illud participant. Glutinum rerum est humor: qui si abesset, omnia friarentur in puluerem, sicut fit in aridissimis arenis: & quoniã caloris est pastus, eum calor quum inuadit, disrarat, ut in aëreũ liquorem conuertat, quo facilius & in seipsum: sicuti cibus conficitur in corpore, ut paulatim quãsimilli mus reddatur corpori, & à similitudine fiat idem. Itaq; calor humida resoluit, extenuat, rariora facit, hoc est ut minus sit materiæ in æquali loco, aut tantundem in maiore. Nam rarum & densum sicut paruum & magnum relatione dicuntur inter se: extenuato humore, & absumpto in uaporem & auras, quod siccius supereſt abscedente calore contrahitur. Quòd si omnino glutinum sit absumptum, fit multo minus quàm antea: ut cernere est in cineribus, qui tanto minores sunt quàm lignum: & in corio, & alijs, quæ postquam affectæ sunt ui caloris integra manent, minora restant: inflat enim, & extendit humidum excalfactum. Ita membra animantium tument in exercitio, & in æstate: frigefacta uero longe sunt minora, quã prius: nam resolutus est humor, quem calor

Frigus.

Qualitates secũdæ

calor exuxit. Neque uero ita calor depascitur humorem ut corrumpat penitus: nihil enim materiæ perit in natura, sed igne extincto, ilico in auras abit: quod humore est uelut illitum, fit leue ut coriũ, cutis iuuenum: is humor si absit, & ariditas extremas partes occupet, fit asperum, inæquale, & rugosum: quod uidemus contingere in corio igni admoto, in quo primum omnium humor ille absumitur superne fusus. Neq; enim ex inæqualitate sola est asperitas, nisi accedat siccitati: quid enim aqua leuius etiam in tempestate, & altissimis fluctibus? Et quum frigus ad centrum se cogat, calor uero ad extima prouolet, fit, ut humori additus calor, ampla reddat extrema, humori additum frigus minora, densiora tamen, uelut in glacie, & in hominum manibus ac pedibus, quæ membra ampliora sunt in uiris, quàm in fœminis. Si quod est glutinum in corpore uel densum disraratur, uel abstrusum foras elicitur, fit molle: ut in cera igni admota, in hastis, in cornu, in ferro. Quod uero densius habet glutinũ & plus sicci, durius est. Durum est enim cuius partes tactui non cedunt, molle contrà: ita secundum comparationẽ hæc dicuntur ad actionem tangentis. Neq; uero idem esse quis putet densum, & durum: nec idem graue & durum, quippe plumbũ mollius est ligno, quũ sit densius, ac grauius, sed in eo liquor est maior. quod humorẽ habet glutinosum, ut partes densę tenacius inter se compingantur, est lentum, tanquam corium, radices aliquæ, ut raphani multi, & napi: quod uero humorem habet aqueum, huius partes leuiter compinguntur, fit tenerum: & quandoquidem partes infirme connectuntur, facile separantur. Sed hæc iam secundæ sunt philosophiæ, sicut illa de coagulo, fractione, comminutione, scissione, impressione, & eiusmodi: quæ Aristoteles pro solita sua diligentia persequitur in libro μετεωρολογικῶν postremo. Hæc ergo terra, ignis, aqua, aër elementa sunt mundi huius inferioris, & tanquam materia naturæ ad agendum apta: non ipsa sunt materia, sed ne illa rudis atque incondita iaceret, hisce qualitatibus est ornata, quæ naturę operanti facile subseruirent. idcirco elemẽta hæc fusa sunt per hoc totum.

quod

quod cernimus, ut prompta sit huic artifici materies, & ad manum in qua se exerceat, & unde opera sua proferat: ut si quis domum alicuius opificis ingressus, aliquam conspiciat materiam passim iacentem, nihil dubitet, quin ea sit materia illius opificij. Sed de eo inter sapientes disputatur, an illa quatuor insint in unoquoq; composito constante ex massa illa, de qua diximus, & specie substantiali. Vetus quæstio, & explicatu difficilis. In hac tamen nostrarum mentium cęcitate utendum est sensibus manuductoribus, ut mens iudicet ex iis, quę illi nuntiant, quæcq; ipsi percipiunt uel in rebus ipsis, uel in earum actionibus, uel in iis, quæ similitudinem habent cum natura, nempe artibus. Sed de artibus nihil nobis in præsentia illę adferunt, quæ compositionibus non utuntur, sed solitarijs rebus, ac simplicibus detrahendo aut formando: compositionum uero quædam iis rebus constant, quæ inter se non pugnant, cuius naturæ sunt gemma cum auro, lana cum serico, stannum cum plumbo: aliæ ex iis quidem quæ possunt, sed non commiscentur, tantum applicantur: ut quum fiunt imagunculæ ex saccaro, zinzibere, cynamomo, pipere integris: aliæ ex comminutis & commistis fiunt, non tamen copula additur, qua uniantur, ut quum eadem illa contrita permiscentur: deest enim humor, quod est glutinum: aliæ compositiones habent omnia, sed proportione actionis, & passionis tam inæquali, ut celerrima fit actio, ac prope momentanea: sicuti quum paucæ guttæ aquæ in amphoram uini sunt infusæ. Quærendus est ergo opifex aliquis proposito nostro cõformior, qui partes non solum applicet, sed commisceat, & mutuo insinuet, confundatq;, & inter se pugnantia committat: quæ uires ad diuturnitatem pugnæ adferant, & glutino compingantur, ac coadunẽtur: tales mistiones apud coquos & pharmacopolas est uidere, qui in hoc quoq; studẽt, ut quemadmodum natura animantium corpora suis compositionibus finxit, ita ipsi suis conseruent, ac reparent naturalibus, quantum efficere possunt, similibus. Sed de pharmacopolis dicamus, quorum temperationes uelut imagines quędam sunt naturalium. Itaq; de pharmacis, quæ

An. 4. elemẽta sint in unoquoq; misto.

Compositiones.

Pharmaca.

quæ illi conficiunt, in alijs simplicia manent integra, ut in cataplasmatis, quę uulneribus adhiberi consueuerũt. Sic elemẽta integra uidemus in pruna ignis: in alijs sunt penitus extrita, uires solæ & agendi aut patiendi facultates, quæ in illis prius erant, existunt apertæ, & promptę, ut in theriaca ueteri: quod cernimus in corporibus animantiũ omnium. In alijs uires quidem sunt reliquæ, sed consopitæ excitãtur calore, nempe agitatu, uel igne admoto, ut in theriaca noua: sic animaduertere est in uino, aceto, herbis multis: interdum resolutione, ut si in aquam immittatur saccarum, manifesto cernentur partes quædam sidere, nempe terreæ, alię superiora petere, nempe aereæ, uel igneæ: hoc deprehendunt quotidie qui resoluunt mista, & substãtias segregant. In alijs unum aliquid existit, uires aliorum in eo sunt absorptæ, ut nusquam compareant: sicut in uino diluto. Ita in coagmentatis naturæ. Sunt in quibus ex manifestis qualitatibus omnia dicas terram, minimum reliquorum, quæ torpida sunt, & stabilia, ut metalla, & saxa. Sunt quæ plurimum habent aquæ, torpida, fluida, mollia, tenera: non solum illa composita, quæ inchoata nominantur, nix, grando, ros, pruina, sed caro ostreorum, & marinę stellæ: ubicunq; uero manifestus est ignis in composito, manifesta sunt reliqua elementa. Nam ignis nunquam descendet ad terram sine primis illis naturæ medijs: etiã in pruna quæ ardet, in flamma ipsa aliquid est humidiusculi, quod simul primum absumptum est, ignis extinguitur, tum etiam terreni & aerei: contra ascensus à terra ad ignem, non est adeo euidens. & fortassis saxum nihil ignis habet, aut certe si quid habet, exiguum est admodum, quodq; sensum effugiat: an quia pauculum ignis, ut actuosi & præstantissimi sufficit magnę portioni terræ, in qua occultetur, uix ut deprehendi queat: sicut coagulum in caseo, fermentum in massa. Nec uisum est autori naturæ effectiones cum materia coniungere sine illis principibus elementorum inhærentibus, quæ ut obscura sunt in his, quæ sensu & uita carent, sic in uiuentibus sunt notabiles. Quæcunq; enim alũtur, necesse est habeant uim igneam: nihil enim uiuit sine calore: ut

intel-

intelligatur nec uicturos nos uitam alteram æternam sine charitate: uis ignis in uiuente rapit, retinet, conficit, conuertit, expellit: hæc omnia animaduertimus in culinis nostris ab igne fieri. Porrò si ignem habent uiuentia, ergo & humorem alimentum ignis, & humorem prius aqueum, hinc aëreum: tum solidum aliquid in quod alimentum & recipiatur, & conuertatur ad incrementa, ad conseruationemq; illius igneæ rapacitatis tanquam iniectis claustris: alioqui breuissimę omnes essent uitæ, ac præripidæ, nec ulla sufficerent alimenta.

Effectiões igneæ. Quocirca effectiones has igneas dicamus, quoniã sine igne non tuentur sese: & ignis quodã modo est quiddã uiuens: alitur enim & absumit: idq; in uiuentibus promptum est, quæ quo plus habẽt caloris naturalis, hoc plus cibi & appetunt, & conficiunt. Animales effectiones quoniam præter uiuendi munus sentiunt quoque, declarant & aliquid habere se supra stirpes: his ergo inest quiddam naturas horum elementorum excedens: quas

Effectiões cœlestes. sanè dicamus animas cœlestes: nam & eas animaduertimus mirifice ad habitus cœli suos uariare. Humanæ animæ mente ac ratione sunt præditæ, quod est plusquam cœleste, nempe diuinum, quo Deum & nouerunt & diligunt: ideo in descensu omnia secum trahunt. Ergo prima & simplicissima initia, atq; elementa rerum conditarũ sunt potestas & actus, siue materies & uis: in sensatis prima illa rudis atque ignobilis materia, & effectio, quæ opificio naturæ inditur: ubi uero est adhęrens, substantia est ei pro materia, adhęrens illi pro ui & natura quadam. In spiritalibus ipsi spiritus modo quodam materiæ sunt suis adiunctis: accedunt primæ materiæ, quæ uulgo nominantur elementa, tanquam initia rerum, sed secunda, ut panis primum est farina & aqua, hinc massa iam pista: elementa uero sunt simplicia, ex quibus constant compositæ, ut uerbum ex literis, ciuitas ex hominibus: partes etiam sensati initia sunt, non tam substantiæ quàm molis, aut numeri. Et entium singu-

Vires. la uires habent uel ex se, uel ex alio. Ex se dico habere ea, quibus munere dei contigerunt, per illa quæ intus possident, utpote per effectionem substantiæ, aut formas

mas inhærentes: unicuique massulæ fermenti, ut in priore similitudine perstitamus, certas aliquas uires tribuit Deus, quas secum in massam illam materiæ inducunt, ut animabus asinorum, animabus leonum, effectionibus adamãtium, uitium, oliuarum, has uires omnes participant res, quæ fermentatæ sunt illo uelut fermento, quas esse eiusdem speciei seu formę superius est positum. Similiter etiam inhærentibus, nam ex calore, frigore, uirore, denso, graui, certæ quædam uires nascuntur: item in spiritalibus: hęc quidem entibus ex unoquoque. Aliæ uires extrinsecus accedunt ex aliqua ratione soli, cœli, seminis, infitionis, medicationis, nutrimenti, & eiuscemodi, quæ applicantur, uel inseruntur, ut Persica poma in Persia lethalia, hic salubria. In his sunt uires effectionum non per species, sed per rerum singula, quæ individua nominantur, quæ ex priore ui & adiunctione huius peculiaris conflantur: ut illa speciei simplex fit & elementum huius compositæ: quanquam & compositio huius peculiaris fit ex duarum, aut plurium effectionum compositione, nempe alimenti, aut soli huius additi effectioni uitis, aut Persici pomi, aut hominis: ut ex specierum uiribus conspirantibus fiat singulare quiddam: qua ex temperatione prior uis uel adiuuatur, uel impeditur, uel tollitur, uel aliò flectitur, uel noui aliquid accipit manens integra. Itaq; munera Dei sunt hæc omnia, & uoluntatis eius: nec secus quàm si quis alteram libram in æquilibrio tangat, ea continuo uerget deorsum, ita omnia parata sunt ad eas propensiones, quas Deus in eis faciet, ea illis erit natura. Sed

Interiora per externas actiones aut passiones se proferunt. interiora illa per externas actiones aut passiones profe runt se ac ostendunt: nam ad agendum uel patiendũ data sunt uires & facultas, quod hunc in modũ facile erit cognoscere: Lapis semper est idem, ac sui similis, intus ergo nihil habet, nisi uniusmodi essentiam. Planta suis temporibus ędit folia, flores, fructum, crescit, decrescit, aliquid obtinet supra essentiam: animãs non solum crescit, & minuitur, sed sentit, & cognoscit, aliquid affert supra plantam. Homo præstat omnia, & præterea intelligit, ratiocinatur, iudicat, aliquid ineſt huic supra brutum.

tum. Hæc ſunt Dei opera, quæ ille per uoluntatem deſti
nat, per ſapientiam conſtituit, per potẽtiam exequitur:
quas agendi ac perficiendi facultates impartitus eſt iꝭs
mentibus, quas ſui ſimiles condidit. Loquamur de homi
ne, de quo quum dictum fuerit, facile de angelo etiam
intelligetur. Habet ergo homo ad Dei quandam imagi-
nem uoluntatem, conſilium ſiue rationem, & uires: ut
conſilium ſuadeat, aut diſſuadeat uoluntati, quæ eſt im
peratura: uolũtas imperet uiribus, ut ſe exerãt ad opus:
uires capeſſant iuſſa. Voluntas ergo domina eſt, ratio
conſultrix, uires mancipium. Facultates hæ quidem na
turales ſunt à Deo inditæ homini, quum naturam ſta-
ueret, & hæc naturale habent aliquid, quò nutu feran-
tur ſuo, uel à quo abhorreant, ac diſcedant: dico uolun
tatem, & conſilium: nam uires ut mancipium, nec ad iu
bendum admittuntur, nec ad conſulendum, ſed tanquã
corpus ſunt brutum parens ſemper imperio, nunquam
imperans. Vergit ergo ratio in uerũ, auerſatur falſum:
fertur uoluntas in bonum, malum deuitat: utiꝙ quod
tale cenſuerit ratio, an fallatur, nihil intereſt, bonum
certè, aut uerum exiſtimari ſufficit. Ratio hæc & iudi-
cium quum ſe ad aliquid uel in ſe, uel extra ſe uult appli
care, habet ſæpe, & finem quem petat ſibi propoſitum, &
uiam & rationem prouiſam, qua ad illum perueniat:
Ars. hæc ratio uocatur induſtria, & ars, quæꝙ ab arte dici-
Solertia. tur ſolertia: quæ eſt ratio ſeu facultas aliquid agẽdi, aut
patiendi in ſe uel in aliꝭs ingenio, aut ſtudio quæſita: ut
loqui naturæ eſt, Romane, aut Græce artis. Deum cole-
re, humanis eſt mentibus informatum: ſed hoc aut illo
modo, ex humanis perſuaſionibus. Non enim nos ſo-
lum arte aliquid agimus, ſed beſtiæ quoꝙ à nobis edo-
ctæ: ut per funem Elephantum ingredi, & canem ſic ue-
nari. & Equum gyros complicare, & explicare: quæ ipſi
ſua ſpõte faciunt, naturalia ſunt. At quum uel finis non
eſt præſtitutus, uel ratio, & uia hæc non eſt prouiſa, ſed
Caſus. temere aggredimur, quod exit caſus eſt: ut fodiẽdo the
ſaurum reperiri: hoc enim propoſitum non erat: aut te-
gula de tecto lapſa, occiſum eſſe hominem. Quumꝙ no
ſtras extructiones imitari uolunt pueri, congerunt te-
mere

mere lapides & ligna: & exit ſæpenumero id in quo do-
ctum ingenium elaboraſſet, priuſquam exprimeret: te-
meritas hęc eſt, uel quum nullus finis eſt prępoſitus, uel
quum ad eum nihil omnino proſpectum aut minus, aut
aliter quàm oportet. Ideo in actiones hominum, qui
tarditate cordis uel ad iudicandum impediuntur, uel ra
pida animi perturbatione impelluntur, multum ualet
caſus. Sapientes minimũ caſui relinquunt in iꝭs, in qui-
bus caſus ſolet interuenire, uelut in rebus & negotiꝭs ui
tæ: nam in illis quæ non ſunt in manu noſtra, nempe
naturalibus effectis, aut incertis euentibus plurimum
DEO committunt, ſeu uerius omnia: quo fit ut caſus in- Caſus in
terdum in artem uertatur, quum obſeruatum eſt, quo- artem in-
modo illud extitit. Sic multa ſunt in artibus inuenta. terdũ uer
In artificialibus, quæ ſola ars facit, dicuntur talia, nam titur.
alia naturæ ſunt quæ poteſtatem ſequuntur: ut homi-
ni perſuaderi indignitatem artis eſt, ex perſuaſione in-
dignitatis inflammari adiram, iratum diruere ædes,
naturę: in Lyra ſonus naturalis eſt, concentus artis: qui
ſi fiat ſine arte naturalis erit, ut ſi cadat teſtudo: aut quũ
caſu ſpongiæ fit pictura: compoſitio horologij artis,
hinc curſus ille per definita quædam momenta naturæ
eſt: hæc uel illa compoſitio pharmaci artis eſt, operatio
in animante naturalis. Ars eſt naturæ æmulatio, eaque Ars natu-
quantum facere poteſt, conatur naturam exprimere: ræ æmu-
quod nunquam aſſequitur. Natura enim intima rerum latio.
penetrat, ars circa exteriora & ſupremas facies uerſa-
tur: id quoꝙ uidetur naturale, ut imitatio omnis citra
exemplar ſubſiſtat: cum qua bene agitur, ſi quamproxi
me acceſſerit. Et quemadmodum natura à rudiſſimis
exorditur, poſtea paulatim educit ad perfectum, ita &
ars ſenſim expolit: natura inditionibus, & ingignendo
in intimis, ars uero addendo exterioribus, detrahendo,
mutando: ut in cuſoriꝭs, nempe mutatione exterioris fi-
guræ. Veluti quum æs funditur, & ex ſtatua fit lebes:
tum applicatione & quaſi contactu, ut quum pannus
inficitur. Quæ non ſolum in iꝭs animaduertuntur, quæ
manu conſtant, & χερσρικὰ nominantur, uerum in illis
etiã quę penitus ſunt in animo, diſciplinę, prudẽtię, uir

tutes, addendis quæ uidentur necessaria, resecandis su-
perfluis, corrigendis, & castigandis inuersis nascuntur,
& incrementa sumunt. Tum sicut naturæ proposito illi
tacito à Deo indito primum omnium occurrit opus
perfectum, in actione uero simplicia primum quærun-
tur ad compositionẽ perfecti, ita humano artifici opus
ipsum est primum cogitatione, primordia autem ope-
ris, & elementa prius exequitur. Quocirca animus in
intelligendo iter sequitur, non actionis naturę, sed pro
positi illius: prius enim mista intelligit, & sensui obie-
cta, hinc magis simplicia, & recondita. Et quemadmo-
dum se habet homo ad artificium naturæ, ita iners ho-
mo ad artificium hominis periti. Nam homini prius no
tum est opus absolutum naturę, quàm eius elementa: &
imperito notius compositum artificiale, quàm eius par
tes. Nec aliter miratur homo ex illis initijs tanta opera
posse à natura ædi, quàm imperitus hoc præstare artifi
cem ex tam rudi materia tanquam aliena, ab eo quod
per artem uidet æditum. Et sicut informi, & rudi mate-
riæ accedens forma naturalis fit res naturalis, ferrum
puta, homo, arbor, ita naturali accedens ars fit artifi-
cialis, nempe gladius, scamnum, grammaticus. Natura
conatur ad optimum prouehere effectum suum, quan-
tum cuiq; speciei concessum est, uidelicet ad imaginem,
& participatum proximum uirtutis dei: ars ad absolu-
tionem naturæ. Sed nec natura potest deum contingere,
nec ars naturam, quòd utraq; imitatio est. uis in uno-
quoq; inclusa, siue naturæ, siue artis, quum se exerit at-
que explicat, fit actio, uel passio, modo ne quid obstet.
Actio. Actio est explicatio potentiæ in aliud minus: passio ex-
Passio. plicatio potentię ad aliud maius: minus uoco infirmius
& inualidius. Itaque in actionibus naturalibus actio &
passio terminis differũt, non re: ut uia inter Louanium
& Lutetiam: actio enim est a b a in b: passio à b ad a: ex
actione hac sequitur effectus. Sed hac lege, ut aliquid fit
quod agat, & nõ temere, uerum propter finẽ: neq; enim
temere suscipitur ulla actio: etiam pueri fines aliquos
statuunt suis actionibus, non refert an assequantur: sed
neq; uiri, nec natura semper assequitur: certè quidẽ fines
habent

habent, sed ad finem spectare ac tendere quum sit in his
quoq;, quæ omni intelligendi facultate uidemus orba,
apparet ab eo regi, qui ea facultate non caret. Quæ em
non intelligentia tanquam intelligentia operantur, ab
intelligente necesse est moueri: quomodo cæcus ea quæ
oculis cognoscuntur, censebit, nisi à uidente admoni-
tus? Et hæ duæ ueræ ac propriæ sunt causæ agens, & fi- **Causæ.**
nis: nempe à qua, uel propter quam aliquid fit: ut in mo
tu principium & meta. Nam materiam, & formam quia
partes sunt, causas nominari inusitatũ est: magis initia
& elementa nominaueris, sicut causas principia & origi
nes. Si quis tamen & has quoq; in causis uelit recipere,
in uerbo erit sita controuersia. Efficiens causa actio-
nem præcedit, finalis & actionem & effectum suum se-
quitur, hoc est id, quod propter illam fit: ut ędificans, do
mus, habitatio. In eo qui agit necessaria est facultas ad **Agens.**
agendum quæ est uel interior, uel exterior, ut demon-
strauimus. Et alię res celeres ad agẽdum uires ostendũt,
ac proinde motus incitatos, ut calor: aliæ tardas, ut fri
gus. Contrà in patiendo calor exiguas habet uires, quũ
est inimico inualidior: frigus uero ad ferẽdum multas.
Idcirco citissime ignis penetrat, tarde rigor: expellitur
uero calor leuissime, frigus lẽte: ut febres acutæ celerius
uel extinguuntur ipsæ, uel extinguunt corpus: morbi
frigidi pertinaciores sunt: opium in theriace tardissime
oĩm cedit. Ex naturalibus facultatibus hę sunt necessa-
rię, ut mutari non queant, sicut igni exurere: illæ uolun
tariæ, ut quæ ab hominis uoluntate proficiscuntur, tan
quã comedere, bibere, currere. Ventriculũ concoquere
naturale est, & alia quæ in hominis manu sita non sunt.
Naturale est in unoquoq; ad quod agendum uel patien **Naturale.**
dum potentiam à natura accepit. Istud uero non uno
modo, nec similiter in omnibus dicitur. Nam uel ea uis
est effectioni indita, ut semp agat, quoties in quod agat,
admouetur: ut igni comburere, iracundo irasci: uel ut
semper agat, quoties libeat, ut homini ratiocinari: uel
est uis toti indita, ut homini ambulare: uel uis inhęrenti
indita, ut aquam feruefactam calfacere: hoc uero inhæ-
rens uel ex ingenio cõpositi est attributũ. ut lapidi gra-

uitas & duricies: uel ui intrusum, uelut in aquâ feruor: uel casu contigit, ut uenenum fungo, quod ex terra uenenata adhæsit: uel arte partum, ut pennæ scribendi commoditas, & gladio scindendi. Dicitur etiam naturale ad quod accepimus potentiam, & ad eius omnino contrarium non habemus: ut homini errare, falli, mori: non enim potest nunquam errare, aut permanere immortalis: quicquid enim origine inditum est, aut circa originem, naturale nuncupatur, sicut cæcitas, & surditas in quibusdam: & sermo in unoquoq; quem primum didicit. Naturale etiã est, quicquid non est contra naturam: ita & artificialia omnia, & uoluntaria naturalia dici possunt. Nam etsi ad omnia, quæ ingenio atq; usu excudimus potẽtiam à natura accepimus nobis innatam, tamen quod exercitatione, studio, industria paramus artis dicitur, non naturæ, quum industriam nostram spectamus: at quum potentiam, naturæ sunt: ut homini naturale est posse pingere, non equo: & artificialia uel rota sunt artis, ut scriptio: uel ratio quædam & modus, ut sic ambulare, sedere, comedere, loqui. Voluntarium quod à uoluntate libera proficiscitur ut hominis, uel angeli: hoc aut est elicitum à uolũtate, ut uelle: aut iussum, ut ingredi. Naturale in specie fit, uoluntarium in particulari, ut ambulare nunc. Sunt quædam præter naturam, ad quod illa non dedit potẽtiam: sicut arborem in bruma flores fundere, ac fructus, saxum ab aqua excauari. Supra naturam, quum plus præstatur, q̃ illa conferit: ut puerum mouere grandem molarem. Alia contra naturam, quum contrarium fit, quàm illa dederit potentiam: ut glaciem ardere, ignem frigefacere, lapidem per se sursum ferri: nam iactum uiolentum quidem est, sed non contra naturam, imò secundum eam: extra illam sunt hæc omnia. Verum hæ distinctiones à uulgari sermone confunduntur: utile tamen uidetur in philosophia obseruari ad percipiendam disciplinam. His accedunt postremo diuina opera, ut omnia quæ egrediuntur naturæ limites: cuiusmodi Christi miracula, & quæ ille nos edocuit de arcanis suis. Sũt multa in natura quæ ad euentũ referuntur, ut species naturæ sit, singulare autem

Voluntarium.

Præter naturam.

Supra naturam.

Contra naturam.

Extra naturam.

Diuina.

tem euentus: sicut aquam defluere naturæ est, hac uero aut illac euentus: usus & assuefactio etiam si artium fit, & rerum industria quæsitarum, ἕξις efficiũt, hoc est habitum, qui in partẽ naturę concedit. Nam maximas, & penè naturales profert uires utiq; in ijs quę ἕξιν recipiunt. Neq; enim omnibus de assuefactione uestigium relinquitur. Habitus est pronitas ad eadem, cui res assueuit: siue sit agere, ut in digitis ad pulsandũ: siue pati, ut incendi febre, uel iracundia: siue negatio, seu priuatio potius alterutrius, ut tacere, non ridere, non latrare. Nec aliud considerandum est esse habitum, q̃ sigillum in materia impressum. Et quemadmodum in rebus, quas contrectamus usu uenit, ut signũ non imprimatur, nisi in re molli: ita in tota natura ex assuefactione uestigium duntaxat adhæret rei molli. Possumus etiam ad explicationem figurare nobis res molles fluere in morem amnis, quòd si quà decursus detur, & quasi aperiatur alueus, illac defluunt, ut in fluuijs, in humoribus animantium. Ergo consuefactionem recipiunt corpora animantium & stirpium, animi etiam non ex se, uerum ex corpore cui sunt uelut alligati, & quo tanquam instrumento utuntur, quandiu eo sunt inclusi. At in quibus multum est humoris, citius adhæret impressio, quàm quibus parũ: ut pueris celerius quàm senibus: sanguineis quàm cholericis: siccis non hæret signum, ut saxo uel ferro: nec in admodum fluidis conseruatur, ut in aqua aut aëre: cuiusmodi sunt hominum quidam leues & mutabiles. Quòd si mollia admisso habitu indurent, tenacius eum retinent: ut in cera, quum duresci: in ferro & argento, quod emollitum recepit notam aliquam, similiter quę à teneris animis imbibuntur diutissime perseuerãt, quòd corpus solidius fit quotidie ac firmius. Quæ sunt ex natura totius speciei, aut contra eam, habitum non recipiunt: uelut igni ardere, saxo ferri sursum. Est & in habitu delectatio in ijs, quę alioqui dura sunt factu, & difficilia: nam in facilibus mutatio reficit: sed habitus delectatio est in illis, quia minus sentitur molestia actionis: promptius enim ac ideo facilius fit, quod sæpe est factũ: quippe itur aduerso flumine in nouis, prono uero in so-

Habitus.

Delectatio in habitu.

litis: nec leue adfert momentum delectatio ad id quod agendum, aut patiendum est: quódue aut non agendum, aut non patiendum. Et quoniam habitus naturam respit, fit ut quantumcunque artis habeat actio, si ei diu & perpetuo assueuimus, naturalis uideatur: sicut accuratus & elegans sermo in Euripide, cauilla & sales in Plauto, & bonis benefacere ex usu in naturam uertit: ars enim in usum, & proinde in naturam uidetur cessisse: nam quicquid artē non prę se fert, naturale nominatur: quemadmodum & simplex, ut in omnibus actionibus, quum nihil est simulatum, ac fictum: & naturale à ficto distinguitur, ut flores naturales ac ficti: & quemadmodum fluuius per datum alueum decurrit, qui illi crebro agendo aperitur, ita si cesses, oblimatur: & primū maligne aqua defluit, hinc omnino auertit alió iter: sic habitus, qui agendo altius imprimuntur, ac confirmantur, desidia exolescunt. Naturali proximum est necessarium ac possibile: ei uero quod contra naturam est impossibile. Necessarium est, quod aliter non potest esse, quàm quomodo est: idq; uel simpliciter, ut Deū esse: uel collatum alicui, ut hominem respirare si sit uicturus: & studere, si sit futurus sapiens. & anima necessaria est corpori ad uitam. Hoc necessarium uarie spectatur, Deo, naturæ, homini, huic homini, illi, hoc tempore, hoc loco, hoc statu rerum: & aliud magis alio, ut magis necessaria respiratio ad hominis uitam, quàm epulę: magis necessaria anima, quàm respiratio: quòd diutius liceat uitam prorogare sine alimento, quàm sine respiratione: & sine respiratione, quàm sine anima. Verū necessitas hæc non certi est momenti, sed alicuius lati temporis. In appellationem uenit necessarij, quod est conducibile: sicut homini uestis & tectum: quæ etiam à Græcis ἀναγκαῖα. Similiter quæ oportet fieri, ut posita in æquitate, lege, more, officio, instituto: & hoc necessarium est in re, ex re uero in pronuntiatis, ut Deus est omnipotens, & quod uiuit habet animam. Impossibile contrarium est necessario in pronuntiatione, non in re, nam in re nihil est possibile, sed in dicto, quum esse non potest, quemadmodum asserítur, aut negatur, ut hominē sine respiratione diu uiuere.

Necessarium.

Impossibile.

Sed in re tamen impossibile contrarium est utili, & commodo, ut sine tecto & uestitu uitā degere impossibile. Possibile, seu quod tritius est Græcis δυνατόν: nam nos Latino hoc rarius utimur, ac ferè nunquam: & si nō uideo cur sit renciendū in philosophia, præsertim quum ueteres non dubitarint aliquando impossibile dicere: sed certè eius significatio ad necessarium se habet, ut aliquando ad semper: ad impossibile uero, ut ad nunquam. Interdum possibile ijs quidem qui usurpant, pro facili sumitur: sicut impossibile pro arduo, & difficili: & in hoc aliud magis est alio, prout est facilitati uicinius, sicut expeditum, & promptum: ut tres, & quatuor, & quot quisque uoluerit gradus, possit statuere. Ex ijs quæ aliunde ueniunt, quædam sunt contra naturam formæ uiolentia quadam externa inuecta: ut calor in aquam. Sunt quæ cogi & uerti non possunt, ut ignem hoc naturæ cursu frigefacere. Quæ contra naturam fiunt, sic cognoscuntur: effectus uelut inuitus extorquetur: & ipsa quum primum licet, sensim se in conditionem suam restituunt. Idcirco eiusmodi actiones postquam impetum cogentis euaserunt, debiliores sunt, quā antea: est enim aliquis in uiolentia terminus, quo trāsacto lentescit, & flaccescit actio. Verum nec uniuersa uis cogentis repente se explicat, sed paulatim inualescit, donec consumatur amplitudo potentię. Quocirca lapis sursum iactus minimū habet uirium uno digito à manu, ad medium ferè plurimum, in fine perq; parum. Contrà in descensu plus habet uirium iuxta terram q̄ in medio aēre: hic est naturalis motus: unde apertum fit ex nihilo omnia hæc inter quæ uersamur, esse à Deo condita, & tanquam ab ipso ui quadam iacta aliquo usq; ferri: tum sensim eadem reduci ad nihilum etiam maiore impetu ac nisu, quàm ascenderant, nempe ad naturam suam. Quòd si hæc est conditio singulorū, etiam mundi ipsius esse credi conuenit, quantum quidem ad uires istas motuum ortus & occasus pertinet. Efficiens sicut priusquā agat, finem aliquem sibi destinat, ita fine proposito instrumenta, seu media prouidet ad finem pertingendum. Instrumentum est, quo quis uel extra se, uel certè alio à

Possibile.

Quæ contra naturam.

Instrumētum.

se ad aliquid uel agendum uel patiendum utitur: ferrum instrumentum est hominis, itidem manus: ratio uero instrumentum animi, quæ facultas quædam intelligitur esse animi, & tanquam eius pars: quæ quàmuis essentia non differat, differt uel facultate sua ac potentia, uel certè nostra intelligentia, quod ad sic definiendum nobis sufficit: & quoniam instrumenta omnia ad aptationem materiæ applicantur, aptatio materiæ opus est instrumentorum: quod uero ex apta iam materia existit opus, artificis dicitur: ut ferræ findere, asciæ dolare, arca uero huius operarij, quatenus talis: nam hominis per se non est, neque Socratis. In hunc locum uenit etiam exemplar, quod quis in agendo contemplatur, ut simile effingat: quod genus sunt apud pictores plurima. Platonis Ideæ, quæ nullæ sunt apud Deum, extra illum quidem, aut aliud ab illo: nam maior & pollētior est illa sapientia, quàm ut externis adiumētis indigeat: nimisq; Diuina illa magnitudo ad angustias nostræ mētis à sapientissimo philosopho contrahitur. Instrumentorū alia sunt animata, alia inanimata: ex animatis hoc rationis compos, illud impos. Tum alia libera, alia seruа: quorum exempla sunt amici, clientes, assectæ, serui, filij, opes, arma, autoritas, potentia. Instrumentum si se contra naturæ suæ rationem accommodat agenti, inuitum est & coactum: ut lapidem ferri sursum, & auem occidere: aut moueri asciam, & fieri mensam. sin secus, naturale est: ut lapidem demissum ab aliquo ferire eum, qui est subtus. Quę secundum naturam uniuscuiusq; instrumenti facimus, nullis egent uiribus, ut lapidem demitti: quæ contra naturam, egent: naturalia sunt, ut in medicina. Iis quę manibus exercentur, adhibetur uis, unde difficultas, & ex hac labor, & ex labore lassitudo. Spectantur in difficultate instrumentū, & qua agendū, & in quid: ut scribere pēna plumbea, & per chartam asperā: aut grauem gladiū per aduersum flumen trahere ad scindendum nodū ligni. Vires enim requirit instrumētum: tum alias per se medium, & alias id, in quod operatur, prout actioni ipsi repugnat, uel actioni, quæ hoc instrumēto exercetur: uelut securi rubiginosa lignum scindi.

Exēplar.

Quare

Quare quum uires naturales uniuscuiusque rei nihil sint aliud, quàm quas deus in eo ingenuit, neque enim quicquam sibi fecit uires, necesse est, ut omnia se præbeant deo ad agendum naturaliter: & tam ignem frigefacere sit deo secundum naturam, quum uult, quàm nūc contra naturam, quum non uult, id est, contra ipsum eundem. Necq; est aliud in unoquoq; natura, quàm quod ipse uult, quodq; ipse dat. Ergo quemadmodum lunę lumen solis est lumen, quia ab ipso uenit, & conseruatur: aut quod ex calybe soli oppositio in parietem reflectitur: ita uires naturales Dei uires sunt, & adhuc propius ac uerius, quàm hæc ipsa: & eis ille utitur ad agendū minime necessarijs. Non enim qui per alium facit, cōtinuo per seipsum non posset: ut magister quum iubet discipulum à condiscipulo cædi: quumq; ille omnia condiderit è nihilo, egit certè aliquando solus, quæ nunc per causas naturæ: ut hominem gigni, uel herbam ex semine: q; si fit huius agentis naturalis opere ac ui, eam uero uim totam largitus est ille, profecto eundē ipse effectum potuit solus ædere, qui præbet, quicqd agens facultatis possidet, & potentiæ ad agendum illud. Imò uero si quis naturales causas consideret, quæ se deo ad aliquid efficiendum administras exhibent, inueniet nihil in eis ex se esse uirium ad id uel perficiendum, uel quadantenus adiuuandum, sed esse omnia uoluntatis dei: quod ipse idem satis ostendit, quum luto aperuit oculos cæci. Quid lutū ad aperiendos oculos conferebat? imò potius ad obturandos uidebatur ualiturum: cæterum demonstrare uoluit, se ad hunc istum modum uti secundis causis ex uoluntate sua non ex necessitate. Quocirca quum omnia deo utenti naturalia sint, agit deus sine labore, sine molestia, sine resistentia. Nam si quid resistentiæ esset, contra naturam operaretur: siquidem est resistentia ex appetitu sui conseruandi, ideo resistit ei, qui corruptionem intentat, aliquid contra nutum naturæ suę agendo. Nec conuenit potentiæ dei, quicquam illi posse resistere. Nā quæ tandem posset esse proportio inter uires dei condētis, & rei conditæ? ut uel momentum temporis ualeat subsistere inuito illo. Quare quum uoluntas eius sit natura

Oīa sunt deo naturalia.

tura cuiusq; uoluntate sola operatur, nempe indita natura: nam si uelit lapidem ascēdere, eam faciet esse eius naturam: nec aliter tum ascendat, quàm nunc in hac eius uoluntate descēdit. Ex causis si actio spectetur, aliæ sunt certæ, quæ semper ita agunt, ut ignem calfacere: aliæ incertæ, quæ non semper ad eundem modum, ut lapidem iactum auem ferire. Sunt sine quibus nō fit aliquid, etsi efficiendi hoc quidem naturam nullam habent: ut lucem nō illustrare cubiculum, nisi aperiatur fenestra: quæ latissime patent. Nam ex eis nonnullæ sunt quietæ penitus, ac torpidæ, & ut Cicero uocat, stolidæ: quæ nihil prorsus in eo quod subiectum est, ipsę exequuntur: ut pecunia iurgiū, & latrociniū: aliæ quædam per se adferunt adiumenta, ut aspectus & collocutio beneuolentiæ. Sunt qui in genere hoc ferramenta & instrumenta omnia concludant. Ad idem genus pertinent, quæ remotione sua inducunt effectum ei contrarium, quod admotione sua solent: ut abscessu solis terram frigefieri, quæ calfit accessu. Sin effectus spectetur & in eo locus, uel tempus: Sunt in loco & tempore proximæ, ut ignis caloris in manu admota: Sunt remotæ, ut ignis caloris in manu, quæ incaluit tactu aquæ feruefactæ: & in his alias licet aliis remotiores dicere. Est enim ordo in causis, ut hæ sint primæ, secundæ illæ, tum tertiæ, & quartę. Sed neque in infinitum tamē recta discēditur, nec in causis reipsa existentibus eodem tempore, nec in iis quarum aliæ aliis tempore succedunt. Quippe infinitæ non sunt res, nec tempus fuit infinitum. Sed quæ numero distant uel ordine, non protinus loco distant, aut tempore, aut actione. Sol lunam illuminat, luna speculum, speculum cubile: simul existunt hæc omnia eodem puncto temporis. Referuntur quoq; causæ ad cognitionem nostram, ut aliæ sint cognitæ, aliæ incognitæ: in aduentu plerǽque omnes sunt ignotæ, in recessu multæ cognoscuntur.

Causarū diuisio.

Finis.

Finis est cuius causa aliquid fit: is mouet uim & potentiam ad agendum, quare ea est potissimum causa: nam & causa ponitur in eius diffinitione: & principium omnis actionis ab eo exordimur: & in eo tota cōquiescit actio: inq; illo est ratio quædam etiam efficientis: ita q; dicimus

dicimus sanitas deambulationes has facit, & potentiam laborum, qui suscipiuntur propter eam. Finis omnis à cupiditate nascitur, uel ut adsit aliquid, quod abest: uel ut maneat, quod adest. Sic in negatiuis, ut absit q̄d adest, uel auertatur quod aderit. In præteritum non est finis, neq; in præsens, semper in futurum: illuc enim actiones, & destinata diriguntur, quò spes & cupiditates. Iam uero finis est semper cuique, quod ipsi uidetur profuturū: ideo quicquid obtinet locum finis, semper est specie quadam boni contectum, etiam si bonum reuera non sit, certè tale esse existimatur: nec potest pro fine proponi, de quo quis desperat: nam alioqui nunquam destinaret sibi, quod assequi se non posse haberet compertum. Media sunt ceu instrumenta quædam, quis finem licebit conficere qui. Finem oportet esse omnium potiosissimum, media uiliora sunt. Quippe finis, quòd ultimus est, quò appetitus tendit, per se amatur, amoris huius nulla est mensura, ipse alia omnia metitur: ut unumquodq; ex medijs tanti à nobis fiat, quantum est ad nanciscendum finem idoneum. nemo quod pluris æstimat pretium uilioris facit: nam etiam qui aureo hamo piscatur, ut est in prouerbio, chariorem habet uel oblectationem suam, uel ostentationem, quàm aurum ipsum: non quidem piscē quàm aurum, sed aliud, quod ipse facit finem piscationis: nec qui tonsor nouacula argentea radit barbam, nummulum, quem mercedis loco accipit, finem statum argēti: sed aliud, nempe ditescere, quum à pluribus, & plus quàm alīi collecturus sit. Et sicut uniuersus nutus uoluntatis ad potiendum fine propendet, ita uehementius fertur in ea media fine quibus cōsequi illū nullo modo possit, quàm cum quibus posset quidem, sed non perinde expetentia, ut cū illis. Quapropter ea sola res finē sibi præstituit, quæ uoluntatis & cupiditatis est compos: cætera quæ sunt harum expertia, ex eo pendēt, quod habet uel le: quodq; cū uoluntate illis præest: atq; eò uergunt, quò ille iubet: ut res brutæ à deo, & ij nutus sunt illis naturales quædam cupiditates. Nec aliquid est quod agat sine fine: nam is semper excitat uires ad agēdum, uti modo dicebamus. Non quòd omnis ex actiōe effectus destinatus

Media.

sit illi,

sit illi, sed quòd nihil agit, nisi quod sibi destinarit. Neq; enim aliter eligerentur ad certas actiones certa instrumenta: sed ad quascunque sine discretione arriperentur quælibet, essentq; actiones omnes uagæ & incertæ. Atqui contrà experimur in omnibus uenire usu, & hominem parata habere instrumenta uaria, & Deum rebus dedisse diuersa ingenia ac facultates: ut si his utantur, fiant hæc: sin illis illa: & alienis instrumentis nunquam ad exitus ueniri proprios, et eisdem instrumentis eosdem euentus sequi, magnum hoc argumentum est aliquid esse in agendo præstitutum ac præfixum, pro ratione cuius deligantur instrumenta. Quòd si instrumenta finem arguunt, quid causæ est, quin intelligentia hominis, & uis mutuæ charitatis, & religio, ac Dei cultus ob oculos nobis ponant, cui fini sumus conditi: neq; enim tantis & talibus instrumentis erat opus ad edendum, bibendum, uestiendum, habitandum. Præter hæc multum abest temeritas à ratione: quæ temeritas in Deo profectò esset, & in homine, si in sua actione nullum scopum prospiceret, sed expectarent casum. Nã quid dicitur fieri temere, nisi quod sine consilio, sine iudicio, sine ratione: quæ omnia scopum semper prospiciunt, euentui creditur incerto. Quapropter homini non sola tributa est uoluntas, ut quid uelit agere, sed mens & ratio, quæ consulant agẽdum ne fit, & quomodo quod cupit, consequeat. Similiter Deo attribuimus sapientem, & prouidam uoluntatem, quæ sunt propter finem: quippe prouidentia finem spectat, adeo ut quàm quisq; sit prouidẽtissimus, tam intueatur fines longiores. Iam in homine & rebus omnibus conditis dunt axat quæ inter nos uersantur, nõ est actio sine difficultate & labore, nẽpe conatu perueniendi ad finem. Atqui nemo laborem suscipit nullo fine proposito, quum dulcius & pretiosius sit quiescere, & molestia uacare. Medium uero nunquam est eo pretiosius, propter quod suscipitur: nec solum hoc comperimus in uoluntate hominis & ratione, sed in uoluntatibus naturalibus. Nec homo persisteret in actione, sed simul primum esset defessus ad aliud transiret: quod pueri & leues homines facitant, quos non multum tenet desiderium.

Temeritas.

siderium finis: quanto teneret minus, si nullum omnino defixissent. Iam uoluntas semel quiescens nunquam moueretur: nam à se non mouetur, nunquam enim desineret moueri: & si quid eam impelleret ac moueret, ut ad se ferretur, is eius esset finis. Nec uideremus eam conquiescere finem assecutam, nempe ubi peruenit, quò uolebat: cessat enim motus sublata causa. Nec semel mota unquam quiesceret, quum eadem semper esset motus causa, quæ prius: nempe semper nulla, sed casus & temeritas. Quòd si omnia instrumenta sunt illi principi opifici, & ab ipso reguntur, ac mouentur omnia, nihil mouetur sine causa, & fine, quum casus & temeritas longissime absint ab illa infinita prouidentia: neque enim fas est de deo dicere, quod de sapiente uiro esset, nefas ipsum quidem agere, cur uero agat, nescire. Et si in regno mundi maiora sunt ordinata, finem habent aliquem: etsi nullum minus agitur nisi per maiora, & hæc minora fine utiq; non carent. Nec est sapientiæ eius nõ uidere quid post actionem sequetur, nec consilij si uider, non magis in aliquem certum scopum dirigere, quàm temere iacere: & si omnia condit, quia uult, erit temeraria uoluntas eius, quæ sine causa impelletur: quod est furiosum atq; impiũ cogitare: & fines illius ad nos referuntur, non ad illum, id est, ad nostra bona, non ad bona ipsius. Ille enim omni bono, q̃d expeti potest cumulatus est: nã ni ita esset, peiore esset cõditione q̃ nos: quibus si qua desint bona, ab ipso possunt desumi: illi quæ deforẽt, à nullo: ita semper quo careret, requireret, nec posset adipisci: nam quid tandem maius aut melius esset illo, quod ei de bono suo impartiretur? quum bona oĩa à deo & alia quæcunq; tanquam ex perenni quodã fonte continenter dimanent, nec aliunde possint. Quòd si sufficiens est sibi est deus, non creauit res sibi, sed rebus: si bonus, non creauit malo, sed bono. Itaq; uidemus in his naturis, quæ quãtum possunt, parẽtem omnium imitantur, ut priores ac generantes non laborent agendo sibi, sed operi suo ac sequenti naturæ. At quod in mysticis literis scribitur, omnia propter semetipsum creauit dominus, impium quoq; ad diem malam, ostendit cui fini omnia

Fines dei ad nos referuntur.

omnia sint parata: nempe quæ rationem sortita nõ sunt propter hominem ratione præditum: hic uero ad deum refertur, ut cum eo sit beatus: sed ex hominibus qui à deo abscesserint, his calamitosus manet dies. Non est autem homo propter angelũ conditus, sicut est equus propter hominem: scilicet homine angelus non indiget, utique nec ulla re corporea: homo est qui illis indiget, ac utitur: etiam angelo ad ductum cæcitatis suæ, & custodiam infirmitatis: nisi illi unus deus uelit esse pro omnibus: quocirca melior est homo cunctis rebus corporis: uidelicet finis quàm media potior. Propter etiam ad efficientem causam nonnunquam pertinet, ut dominus mundum hunc non produxerit propter aliquem, quòd aliquis hoc meruerit, sed propter se, quòd sit ipse optimus. At uero finis, ut dixi, propositio primus est, executione postremus. Sunt alij fines propter alios, ut scribere propter opes, hæ propter iucundam uitam. Ideo finis in hoc medius, est in illo extremus: ut nauem perficere, finis est fabro, nautæ medium: huic in portum deducere post nauigationem negotiatori medium, finis quæstus. Sæpe etiam in eodem, ut finis huius hominis fabri mensam efficere, patrisfamiliãs uti, egeni pecunia mutare. Proprius cuiusq; operantis finis est is, quem ubi assequutus est, definit sic operari, aut quatenus talis: quum nauigat nauta hoc agit, ut nauta: quum bibit, aut comedit, ut animal: quum pecuniã recipit, ut auarus, uel usurus: quum Appelles pingit tabulam, agit ut pictor, & picta tabula quiescit pictor: quum de pretio, agit ut negotiator, ubi conuenit de pretio, quiescit negotiator, redit ad alia: hæc sunt propria & per se: quum alijs applicantur per aliud dicuntur: ut pictor negotiatur: & finis huius hominis tabulam perficere. Ergo quo finis posterior est, hoc magis resipit naturam finis: & tanto est prior, & antiquior proposito, adde etiam maior, & potior. Tum quo quisque prudentior, hoc magis postremos fines cogitatione spectat: nam in ultimum illud intendit aciem mentis, & eò dirigit sua omnia. Contrà pecora id solum intuentur, quod adest, quodq; præsens est, & huc modo tendunt. Sed in finibus ab uno ad alium in infinitum non tenditur in rectum, neq; in reflexum: ut alij sint aliorum fines numero interminabili. Nam si essent innumerabiles, quomodo finis gratia quicquam fieret, quod ab agente infinitis abesset gradibus? Neque uero finem huiusmodi uel incitatione mentis possemus consequi: media enim distinctione infinita non est in tempore finito à definita celeritate pertransire. Nec alij quid esset finis extremus, quoniam in innumeris nihil est ultimum: at quum de fine extremo censeantur reliqua, nulla restaret interiectorum finium censura, neque pretium: ideo nec optimum quicquam: siquidem optimum est, cuius gratia reliqua omnia facimus. Hanc ergo mutilitatem & confusionem finium merito natura abhorruit, quæ quum ordinatissima est, tum semper ad utilitatem aliquam relata: itaq; singula rerum naturalium metam aliquam habere certam uidemus, quã cuiq; fixit conditor prouidẽtissimus, in qua sisteret, in q; ea uidemus sistere: nec mẽs nostra infinita separata simul capit, idcirco ad innumerabilia se non extẽdit: quãuis fertur nõnunquam in unum aliquid, quod est infinitum cõtinuũ, ut est appetitus infiniti: qualis fuit in ijs, qui æqualitatem dei expetiuerunt. Sed fortassis in hominibus nõ est ille unus appetitus cuncti immensi, sed per partes: ut hoc assecutus ad illud transeat, inde in aliud, ex quo rursum in aliud, nec uspiam sistat. At uero in reflexum aut circulare infinitorum est noster appetitus non unus, uerum ut dicebam modo, multi: quemadmodum si uelit quis opes ob honorem, hunc propter famam, at famam rursum propter opes, ut non singularia uidẽatur sumi, sed formæ & rationes: nec tamen miserius est quicquam quàm aliud ex alio fieri finem, nec unquam sistere, semper pendere. Idcirco nihil miserius hac uita, in qua nulla quies est, sed uana omnia. Vanum enim est quod intus nihil habet utile, quod proferat, sicut uanæ bullæ, & uanis elusit auenis, & homines uani uel de inani mente, uel de uerbis, quæ quum uideantur plena, uacua sunt. Sic actio rerum cõtemptibilium uana, uelut in puerili lusu. Vanũ est etiam quod finem nunq; assequitur: uel quod assequit quidẽ, sed minor est, & reipsa uilior nauata operaũ

In finibus nõ tendit in infinitũ

Optimũ.

Vanum.

in infi-

ra: aut ex eo est genere in quo nõ acquiescimus, sed aliũ expetimus ex alio: quod arguit leuitatem & uilitatem exitus, ut in se non detineat, sed tanquam nihil sit actũ, ad alia excitet protinus, tanquam priorum semper pœniteat. Quo sensu Paulus dicit uanitati creaturam oẽm esse subditam. Quandoquidem nulla uidetur esse postrema actionum meta in qua acquiescant, sed ex aliis in alios irrequiete transitur: aut utique uilis est ac despicabilis, ut operæ in eo cursu positæ nos pigeat: cuius generis sunt curæ omnes in uita dempta uirtute. In causis tã efficientibus, quàm finalibus cognoscendis, uehementer aberramus ignorãtia, & tenebris, & infirmitate nostri ingenij. Iam autor omnium plurimarum notitiam sibi reseruauit uni, ut ne angelis quidem, & beatis illis mentibus communicarit. Sunt omnia quidem exposita, sed mentes non tantum adferunt lucis, ut peruideant: nec tantum capacitatis, ut possint complecti. Nos uero quoniam experimentis sensuum omnia collegimus, experimenta uero sunt effectus & actionis, fit, ut hinc ad causas puenerimus: tum uicissim retro à causis ad effectus commeamus. Ex calore intelleximus ignem calfacere: iam ubi ignem uidemus, calfacturum eum scimus: quod hominem aliquem leo deuorarit, animaduertimus eam esse in eo naturam: itaq; quum leonem conspeximus, deuoraturum, si quem sit nactus, non ambigimus, atque ea de causa metuimus, ac fugim⁹. Pluere sæpenumero à meridie comperimus, quum in ortu solis rubicundũ fumus cœlum intuiti: iam ubi rubet cœlum, pluuiam prænuntiamus. In quo tamen frequenter fallimur: putamus eẽ aliquam esse causam, quia solet euenire, ut si quis decies aut duodecies ineat uiam plenilunio, putet forsan aliquis plenilunium esse illius itineris causam. Iam quum duo sint pariter oculis exposita, multi utram alterius dicant esse causam ambigunt: ut cum Romuli excessu sol defecit: alĩ defectum sideris causam dicunt fuisse mortis regis, alĩ contrà: quum non raro neutra sit alterius causa, ut in hoc exemplo. Fines quoque ignoratissimi sunt, propterea quod nec nos eadem ingredimur in cognoscẽdo, qua natura in operando, nec tam procul progredimur,

Causarũ cognitio.

mur, idcirco eodem non pertingimus: itaq; uel citra consistimus, uel abimus in diuersum. Quicquid causa est prioris, existimatur etiam esse causa posterioris: ut persuasio uoluntatis, uolũtas operis, ergo & persuasio operis: sic autor & consultor causa operis, & principium eius & caput. Ergo deus causa est prima, origo, fons, principium, caput omnium causarum. Et ut nihil gignit se, sed sæpe simile, ita nihil est causa sui ipsius, sed similis: ut calor motus, & motus caloris: non eiusdem tamen caloris, sed alterius, nempe aucti aut diminuti: ut edacitas morbi, & morbus edacitatis, non idem uero morbus aut eiusdem edacitatis: consulatum expeto propter honorem, & honorem propter consulatum, non eundem tamen consulatum, sed in speciem. Iam ergo & efficientem causam habemus instructam facultate, & finem qui ad se mouet, sequitur ut fit, quando & ubi fiat actio: neque enim sine loco & tempore exercentur nostræ actiones, nec earum rerum omnium quę mole constant. Nam quicquid sub aliquem sensum uenit extensum est, & in quocunque est ea siue extensio siue quantitas est moles, quæ materiem illam primam & effectionem complecti tur, eaq; si secetur, prodit numerus. Ita numerus potestate in extensione includitur. Extensio uel spectatur per exteriora molis, uel per intima: in exteriorib⁹ sunt longum, & latum: in intimis altum, quod idem profundum. Geometra extensiones has separat à mole, id est à corporibus materiæ ad tradenda artis suæ præcepta: ut quod nulla expansione consideratur, sit punctum: uelut sol in cœlo, terra in mundo. Quod una tantum alicũde aliquo, longum uocat, non latum, neque imum, lineam scilicet: ut quas sol suo cursu describit lineas imaginantur duci lapsu notæ: ut sole cõficiente ambit⁹ illos suos. quod uero duas habet extensiones in eodem plano, nempe in rectum, & transuersum, superficiem uolunt esse, quasi superiorem faciem: eamq; diffundi imaginantur ex transuerso fluxu lineæ. quod uero in profundum descendit, corpus est: quod considerant fieri, si fidat superficies. Quod una tantũ productione spectatur, id longum est, siue in rectum ante nos iaccat, siue in obliquum, ut li

Quãtitas.

Punctum.

Linea.

Superficies.

nea: quod duabus, ex iis altera nempe maior, longitudo est, minor, latitudo. Sin æquales sint, quod in rectum, est longum: quod in transuersum, latum. quare longum & latum ex spectantibus cẽsebitur: ut in quadrato, aut circulo: idq; in iis quæ similes habent partes: nam quibus sunt dissimiles aliquid naturaliter est longum, aliud latum: sicut aliud inferius, aliud superius, initium, medium, finis. quorum omnium in nobis sunt exempla, & in quocunque animante: in homine à capite ad pedes longum protenditur, inter brachia seu latera est latum: in stirpibus initium à principio uitæ sumitur, nempe à radice, sicut libri exordiũ est initium siue apud nos, siue apud Hebræos. quàmuis diuersa scribendi ratione. Molis atq; extensionis nulla est adeo exigua, quæ ex partibus non concrescat, etsi sensum frustrentur: neque enim ex impartibilibus coagmẽtatur: quod Aristoteles acute colligit in sexto libro de physico auditu: ut magis mirer Epicurum post illius argumenta opinionẽ esse complexum de atomis. Sed forsan Aristotelica non legerat, ut contemnebat omnia præ suis. itaq; diuidundæ magnitudinis nullus est modus in re, tametsi aliquis est in nostra facultate: nam tenuissimæ quædam minuties non solum manus & instrumenta nostra effugiunt, sed aciem quoq; sensuum frustrantur. Quæsitum est ra-
De indiuisibilibus. men sint ne insecabilia in mole aliqua, etiam si non sint partes eius, punctum dico, lineam illatabilem, & superficiem sine denso: explicatu quidem haud facile, sed certe non uidetur: nam qui adducti Geometrarum autoritate id censuerunt, falsi sunt ignoratione principiorum illius artis. Non enim ulla dicunt illi esse talia, cogitatione solum à materia seiungunt. ideo Aristoteles ait eos non mentiri, quoniam non sic ponunt esse, sed sic se imaginari, in quod mendacium non potest incurrere. Puncta lineam finiunt, non constituunt, lineæ superficiem, hæc corpus. Ergo quisquis secat lineam, quum ex duobus finibus quatuor faciat, etiam duo noua addit puncta, id est profert terminos duarum linearum, quæ prius erat una: qui termini antea latebant: non quod nascantur, sed quod exeant, & se ostendant. quisquis superficiem partitur, quatuor ædit lineas: quisquis corpus, superficies plures. Et sicut nihil est insectile in extensione, ita nihil immensum siue infinitum, ut finem omnino nullum habeat. Infinitum duobus modis intelligitur, aut quod nullum penitus habet exitum, aut q̃d nullum certũ, ut linea in circum reflexa: quomodo infinitum imperium in magistratibus dicimus nullum omnino habet terminum corpus partiẽdo, quod est infinitum, non re ipsa, sed potestate, quæ nunquam sisteret, nec perfici actione ulla posset, particulatim tantum carpitur: neq; enim infinitum est re ipsa in natura, non extensione, non numero: sed neque in aliis dici potest infinitum, nisi in quanto molis, uel numeri, aut in iis quæ habent se ut talia. mundum ipsum uidemus finitum, quotcunque libeat Astrologis cœlos conuolui: unumquodque enim eorum proportionem habet ad terram aliquam. Quod uero proportionem habet ad finitum, esse infinitum nequit. Solus deus est infinitus illa uelut magnitudine uirium ac durationis, tum etiam aliarum rerum, quas ex operib⁹ illi attribuimus: de quo post disputabimus. Sunt quædam quæ sine materia & mole expansionis habent quandam similitudinem & proportionem magnitudinis, extensionisque, nempe tempus, & motus. Tempus quid sit, magnis uisum est autoribus difficillimum dicere, ut Ciceroni, & Augustino: nec Aristoteles satis explicauit, mensura motus & quietis, quãuis congruenter satis. nos uero imagine quadam exprimamus, mensuram esse durationis & perseuerãtiæ essentiæ cuiusq; rei: quod magis figura quadã adumbratum sit nobis, quàm declaratione essentiæ tẽporis. Aeternitas est quæ tota simul & semper et adest qui in illa est tanquam mẽsura sui, cuiusmodi solus est deus, unde æternus nominatur, reliqua enim quæ æterna nõ sunt in tempore dicuntur esse, non in æternitate: quæ tã etsi comprehendit omnia, nõ tamen mẽsura est, cui accommodari quicquam possit non æternum. In tempore est quidem momentũ nunc præsens, sed quod fluit continẽter, & tanq; labitur: est præteritum, q̃d iam effluxit, & abiit in nihilum: est futurum, quod appropinquat,

Infinitũ.

Tempus.

Aeternitas.

Partes tẽporis.

Nunc æternitas. quod appetit, quod instat atq; urget præsens, ut sibi cedat: hę sunt tres partes tẽporis. In ęternitate est nũc unũ quod semper sistit, fixum atq; immobile, quod hodie existimatur à Psalmista dici: Ego hodie genuite. Sed nos hoc non assequimur, nostra uero tempora ex captu, & comparatione nostrarum rerum deo accommodamus: ut quod crearit, quod creet, quod creabit, quod fuit hoc aut illud agens, quod erit, quod est: quum nullum præteritum, nec futurum illi congruat: ac ne nostrum

Præsens. quidem præsens, & nunc, ut Plato sapienter sensit: nam quum nec dum futurum sit, nec iam præteritum, nec nostri quidem præsentis scias statuere, quid sit: alĩ pręsens latius capiunt, q̃ alĩ, prout sunt mente ampla. Deus qui dem totam ęternitatem: inter nos aũt, alĩ magis, alĩ minus: bestiæ exiguũ admodũ. sed de nostro, quum ex partibus constet, quantumcunq; sit minutũ, qm̃ certe extẽsum est, nemo facile dixerit, quæ pars reuera sit: quippe illius aliqua iam præteriit, alia nõdum est. quocirca nec hoc quidem nostrum nunc satis competit deo. Nec aliud uere esse dicitur: nam nos non sumus. & ex natura nostra, cui semper admista est mors, & ex tempore, in quo uelut torrente quodam rapimur, quod nunq̃ est, cuius etiam præsentis aliud iam abierit, aliud nondum uenerit. huius est naturæ tempus omne fluxum, & caducum, quantũcunq; prorogetur, etiam si in infinitum, quod in mentibus fit nunquam perituris: quæ quidem perpetuæ sunt, æternæ non sunt: quoniam illis prius est, & posterius: quod ab æternitate est alienum. sempiternæ utique dicuntur, atq; etiam quadamtenus æternæ: q̃ parte quadam fruãtur æternitatis in illa felicitate deinceps sequutura. sed intelligantur modo, quæ dicimus: uerbis unusquisq; utetur arbitratu suo. Ergo tẽpus nostrum de ęternitate expressum est, & nostrum sectile de illo insectili, sed ut fex è puro: & eam ob causam tam dissimile: non propter id unde exprimitur, sed propter id, in q̃d recipitur, quod statim deprauat, & corrũpit illud purissimũ, quod in se accipit, applicãt se tamen insectili illi æterni tati partes nostri temporis per illam fixam trãseuntis, non dissimiliter, atq; ad terram partes cœli circumacti, quo

quo sensu fuisse & fore accommodamus deo. Sed in nostro tempore est quiddam, quod in infinitum dilatatur, ut ratio huius mẽsuræ triplex sit, immẽsæ ante, ac posti: immensæ in sequens modo, definitæ utrinq;: quarta portio est nulla: nam quod exordium nunquam habuit, nec habere potest exitum: quænam enim existere potest nouæ interitus causa, quæ in infinito tẽpore nulla fuerit? Et quoniam rectum mensura est optima sui & praui, ordinatum inordinati, neq; aliter prauum atq; inordinatum deprehẽdetur, quàm ex collatiõe ordinati ac recti, idcirco nostra omnia tempora ad motus cœlorum referimus, qui ordinem admirabilem obtinent. Temporis partes aliæ sunt essentiales, ut futurum, præteritum, momentum, punctum, hora, dies, pro spacio quo sol circumagitur, mensis, annus. Nunc uero & tunc nostræ sunt indicationis. Accedentium sunt uel ex rebus quæ in tempore naturaliter dies, nox, hyems, æstas, pueritia, iuuentas, seculum. Illa autem pluuiosum, serenum, non sunt iam partes temporis, sed habitus illius quidam. Nostra tempora sunt quæ ad actiones atq; opera hominum pertinent, festus dies, profestus, sementis, uindemia: in quo est occasio rerum agendarum: id est in quo solet, aut potest cõmode, aut debet, aut oportet aliquid fieri, uel non fieri: sicut loqui, tacere, mouere se, aut quiescere. occasio est enim aptissimum ad aliquid agẽdum tempus. Actionis cessatio sub actione sit nobis in proposito concluſa: ut tacere, & quiescere: quæ referuntur ad priuationem huius actionis, magis quàm ad negationem uniuersalẽ: nam in negatione non est simpliciter occasio: quippe infinite patet, & plurimarum rerum genera includit. Occasio etiam tempus nominatur, ut à Græcis καιρός. Occasio ad nos spectat, & ex ratione rerum sumitur: nam idẽ tempus huic est occasio, illi non est. Et quemadmodum res sunt in tempore, ita etiam in loco. In alio esse dicimus, quod ab eo comprehenditur: modus enim imaginationis nostræ est ut maius & capacius uideatur esse, in quo quid est, quàm idipsum quod inest in alio: tametsi reuera non sit: quippe crebro uel par est, uel etiã maius. Quibus modis esse dicatur aliquid in alio, infinitum es-

Triplex mẽsura in tempore.

Temporis diuisio.

Occasio.

In alio esse.

fet perſequi, non ſolum in uarietate linguarum, quarũ cuiq; eſt ſua loquendi proprietas, ſed uel in una quapiam propter tropicas dicẽdi formulas. Sed nos ex lingua Latina & Græca quædam conſignabimus ad intelligentiam Philoſophiç, ac uitæ. Eſt aliquid in alio quaſi intra illud, ut uinum in dolio, cor & renes in corpore: unde reliquæ oriuntur rationes eorum, quæ ineſſe dicuntur. Sic condita omnia inſunt in tempore: quod tempus imaginamur uelut extenſum ſupra mundum uniuerſum, non aliter quàm cœlum: nam quomodo reuera ſimus in tempore, nemo facile eloquetur. Eſt aliud in aliquo quaſi illi applicitum, ſiue adhærens, ut homines in area, in terra, in naui, in lecto modo quodam fulcimenti. Eſt aliqd in alio cuius maxima pars ab eo tegitur, aut potiſſima: ut homo in pallio, uel thorace: in quo ualde indulſit ſibi mos loquendi communis, ut etiam homo dicatur eſſe in pallio, quum ſolum tegitur dorſum & caput: in pileolo, quo uix operitur ſummus uertex: in ijs etiã quæ cingũt aut redimiunt, ut corpus in zona: & caput in diademate, ac ſertis. Sunt aliqua in alijs, quum eorum eſſentia eſt in illis, uelut inhærens in ſubſtantia, anima in corpore, deus pater in deo filio, & hic in illo. Eſt in alio cuius producendi poteſtas eſt in illo, ſicut fruges & arbores in ſeminibus, in patre filius, atq; etiam nepos: quem admodum Paulus dicit in lumbis Abrahæ fuiſſe Leui, quum ei occurreret Melchiſedec rex Salem: hoc modo in pictore eſt pictura nondum ædita: in deo mundus eſt, & omne opus in autore, priuſquam proferatur. Similitudo quæ reddit ferè idem, etiam efficit ut ſimilia inter ſe alia in alijs cenſeantur eſſe: ut pater in filio, amicus in amico. Nam etiam eadem ineſſe mutuo cenſentur: ut puer in uiro, & conſul prior in poſteriore: & ciuitas quæ fuit ab hinc mille annos in hac quæ nũc eſt, ſucceſſione ſunt hæc eadem ut oſtendemus. Eſt in alio, quod ab eo tanq; generali comprehẽditur, ut homo in animali, brachium in corpore. Generale etiam per diſtributionẽ in ijs eſt, quæ comprehendit, uniuerſale in ſingulis, totum in cunctis, ut animal in homine, homo in ſocietate, corpus in ſuis membris uniuerſis. Transfertur aliquid ad ſuas uires, tunc

res, tunc in eo eſſe dicitur, in quo ſuæ uires tanquam regnum in rege. In etiam pro potentia ſumitur, ut hoc eodem loco, & quum ſic effamur, non eſſe in honorato honorem, ſed in honorante, quod ex Græcitate ducitur. Transfertur animans ad animi cogitatum, atq; intentionẽ, quo modo dicitur eſſe in eo, quod agit, & in quod intentus eſt: ſicut ſapiens magiſtratus in conſtitutione reipublicæ. Theologus in cõtemplatione pietatis. Finis huc pertinet, in quo ſita ſunt cuiq; media, & inſtrumenta: ut auaro omnia ſunt in pecunia, Sapienti autem in ſe ipſo collocata. Intra quod quicque continetur locus eſt illius, ut cubiculum hoc locus meus, & domus in qua eſt cubiculum: & hæc urbs, & aer, & cœlum, quo cuncta cõtinentur. Sed citimus cuiuſq; rei, ac proprius locus, qui circundat illud proxime, non aliud: quod mathematice eſt intelligendum conſideratione corporis tanquam ſuperficiei, quàm denſe uolet quis, modo ſub ratione ſolũ lati atq; ambientis: mouetur̃q; id comprehendens admotum comprehenſi, nõ aliter: quod à nobis additur in gratiam communis ſermonis, qui mutatum non dicit locum, etiam ſi reuera corpus circum ſepiens mutetur: ut ædes hæ non protinus mutãtur, quòd ſubinde circa eas nouus aër ſuccedat, qui cum uento diffiatur. Quocirca locus non tam rationem habet corporis, quàm comprehenſionis, quod quidem ad motum attinet, relatæ ad fixum aliquod: ut ſi exempli cauſa ea comprehenſio eodẽ ſitu eſt ad immotum parietem, quo erat prius, locus nõ cenſeatur mutatus. Poteſt nonnũquam conſiderari ſubſtantia corporis continentis, ut corpus: tunc uero non mutata comprehenſionis collatione ad immobile mutatus dicetur locus: ut quũ uinũ eodem poſitu in apotheca de dolio in ſeriã tranſuaſatũ eſt. in quo nec deeſſent, qui mutatũ quidẽ uas dicerent, locum non dicerent: uas eñ corporis habet rationem, locus ſuperficiei. Aſſignauit natura unicuique rei locum ingenio ipſius aptum, & proinde conſeruationi: ut nobis aërem, aquam piſcib⁹, aquæ ſuperficiẽ terræ, aëri ſupra terram & aquam, grauibus mundi medium, leuibus extremum. qui loci q̃d à natura diſtributi ſunt, naturales nominãtur. Locus ille

In pro potentia.

Locus.

Loco attributa.

in ciuili ſermone pro ſtatu rerum, non eſt huius inſtituti, neq; pro exiſtimatione, & uice, ut loco fratris. In loco quædam ſunt partes, quædam poſitus, alia inhærentia. Partes ſunt, quæ naturæ conſtant ordine ſurſum, deorſum, ante, & ponē: poſitus uero, quæ relatione ad aliquid poſitum, ut dextrum, ſiniſtrum, hic, iſtic, illic, quæ ad collationem noſtram pertinent. In rotundo locus medius eſt ſemper infimus, circuitus eſt ſuperior: ſic in mundo cœlum ſub nobis ſuperius eſt terra, licet nobis uideatur eſſe inferius. fiunt ſæpe ex partibus poſitiones, ut loci quarundam rerum conſideratione ac reſpectu anteriores reddantur poſteriores inferni ſuperni, ſicut dextri ac ſiniſtri. Inhærentium numero reponuntur nomina partium loci, quæ ex corporibus ambientibus ſumuntur, cœlum, aer, aqua, terra. Hinc terræ partes Italia, Hiſpania, Gallia. tum aquæ, hoc fretum, pelagus, portus. accipiunt & aer & cœlum terræ nuncupationes, ut hæc auis uolat in Hiſpania, heſperus lucet in Italia, duo ſoles apparuerunt in Græcia. Remotiora ſunt ab loci eſſentia adiuncta illa, locus latus, anguſtus, planus, montoſus, ſaluber, maritimus. Ex nobis ſunt deſertus, celeber, honeſtus, pudēdus, ſacer, prophanus, forum, tēplum, quæ nos facimus. Ergo in quibus ante & retro in eiſdem prius ac poſterius, nempe in tempore, & loco. In tempore alia ordine ipſo temporis, ut uetuſtiora ſunt priora, alia noſtro ordine, nam interdum propinquiora nobis dicimus priora, & uetuſtiora propinquiora, quemadmodum antiquiora uocantur ultima. Naturæ ſunt priora tempore, quæ illius curſu alia antecedūt: ut deus primus: & ſimplicia priora compoſitis, & partes toto, & cor cæteris membris, & genitis gignētia, & cauſæ effectis: denique unde quid naſcitur, & ſine quo aliud nō poſſit eſſe, quum illud eſſe poſſit ſine eo. In loco prius poſitionis ordine, ut omne principium prius medio, & caput prius pedibus: prius noſtro ordine, ut honoratius in honorato eſt prius: & locus medius apud alios primus, apud alios non item. ad hunc modum digniſſima ſunt cæteris priora, ut prior conſul quàm prætor, & hic quàm quæſtor: prior homo quàm bellua, effectio quàm mate-

materies. ideo etiam antiquiora nominantur meliora tranſlatione à loco ad tempus, & quos habemus chariſſimos uel cōiunctos ſanguine, aut aliqua neceſſitudine, priores ſunt alijs, ut patri filius prior quàm frater, loco ſcilicet & ordinatione affectus. Eſt etiam prius loco naturę ordine, ut quod illa poſuit principium in quaq; re: uelut in homine caput, radix in arbore: & quod eſt ei charius, ut quiſquis ſibi, & propria quàm aliena. eiuſdem rationis ac modi quod illi præſtantius, ut Deus, q̄ res conditæ, & finis quàm inſtrumēta, & res uera quàm ſimulata, & totum parte, & cœleſtia terreſtribus, & ut uerbo uno concludam, ea quæ ſunt mundo potiora. Sed res ſpiritales in quo ſint loco, & quemadmodum, non eſt explanare promptum. Illæ uero nec nuſquam ſunt, quare neceſſe eſt eſſe alicubi, ſed non ita ſunt in loco, quemadmodum corpora, ut ſuperficies aut corpus eſſentiam earum circumſepiat: quod q̄ intra huiuſmodi corpus relinquitur, illæ impleant, futurū alioqui uacuum. Nec poſſum aptius declarare qua ratione ſpiritus ſint in loco, quàm ſi eos ita eſſe in eo dixerim, ut nos in tempore. Eſt ergo ſpiritus eſſentia in loco, nam non ubiq;: limites uero loci illius operatio eius exterior determinabit, quæ quàm late ſe porrigat, tam præſens eſſe angeli eſſentia iudicetur. quocirca quum mens noſtra corpore quanto incluſa quanta ſolum poſſit imagine animi concipere, de loco operationis ſpirituum utcunq; poſſumus dicere, de loco præſentiæ nullo modo. Sed quid dicemus de immenſitate dei, quæ capit & quod eſt, & quod non eſt: pauca utiq;, magis ut teſtemur nos non capere, quàm ut confidamus poſſe definire: ſicut ex æternitate defluit tempus impurum ex impuro, diuiſibile ex indiuiſibili, ita ex immenſitate locus: immenſitas enim eſt præſentia tota ubique ſimul: & non aliter quàm ex infirmitate noſtri iudicij deus dicitur eſſe in tempore, ita etiam in loco: ſimiliter enim ſe habent ad Deum locus & tempus. quocirca quæ de æternitate ſunt nobis ad tempus dicta, immenſitati ad locum poſſunt aptari: æternitas menſura eſt immenſurabilis infinita infiniti: immenſitas locus eſt immenſi, & illud hic unum eſt

Locus ſpiritalium.

Immenſitas.

Hic immēſitatis.

atque idem per quicquid est in mundo, & extra mundum, quod nos non capimus, nempe mundani. Deus tamen non minus illic est extra mundum, quàm extra nostrum tempus. & applicat se hic noster locus per partes immenso illi sine partibus: quomodo deum dicimus esse in hoc aut illo loco, haud multum aliter quàm humanam animam in toto corpore, & in quacunq; eius parte. sed assensus iste arduus admodum est humanis ingeniis: quare ad alia transeũdum. In disputatione de loco percommode quæsitum est à philosophis sit ne uacuum alicubi in mundo. De uacuo uarie homines loquũtur. Vulgus uacuum appellat in quo nihil est solidi: ut medium hoc, quod idcirco inane nominant: ex qua loquendi ratione Epicurei sunt falsi. alio modo quum non inest quo debet, aut solet impleri, ut uacuum caput, in quo nihil prudentiæ: & uacuum pectus, in quo non est cor: crumena sine numis uacua: urbs uacua, in qua non sunt homines, & si crebræ pecudes: uacuus folliculus, quum non tumet uento. est uacuum locus in quo nihil est omnino: qua intelligentia loquuntur philosophi, ut nullum sit in hac rerum natura uacuum: quid sit extra cœlum, norunt cœlites. In hac certe cuncta finxit deus cõferta corporibus nihil inane aut uacans: ut hic mundus similis esset autori suo, in quo plena sunt omnia, nihil otiosum aut uacuum. Nam quod maxime uideri posset uacuum, medium hoc expletum cernimus aëre: aërem uero substantiæ lubricæ esse uoluit, & subtilem, ut facile quæuis penetraret, ac repleret: aliis; q; discedentibus corporibus, ipse succederet. Et uniuersitatis naturam uacuum abhorrere argumento sunt peculiares naturę, quę illi communi seruiunt. Atqui in contrarium feruntur hæ suiipsarum, contra nutus suos agunt, atq; ingenia, ne uel temporis momentum aliquid existat uacuum: sic aquã uidere licet calamo aut fistula attractam sursum ascendere: & cucurbitam irroratoriam quæ subtus est multiforatilis, continere aquam superiore foramine obstruso: nec dolium quum perterebratur, uinum effundere, nisi aperiatur prius aliquod aëris spiraculũ, magno documento hominum ut priuata cõmoda publicis postponant.

Vacuum.

nant. Plana etiam se contingentia ui diuelluntur, donec aër subeat, ne sit uacuũ. Lucretius Epicuræus argumenta quædam colligit, quibus concludere se autumat esse uacuũ, scilicet, quòd nisi id esset, nihil uel moueri posset in pleno, uel ali atq; augeri, refertis & constipatis meatibus: imò ob ea ipsa nihil est uacuum: nam nec ullus esset motus in uacuo, sed subita & momentanea à loco in locũ migratio: nec alimentũ reciperetur sensim in uenas, sed puncto tẽporis cuncta peruaderet: quod nutrimẽto & auctibus esset inimicissimum. omitto alia eiusdem magis quàm hæc sunt ridicula. Quid quòd omnis naturæ mutatio per occultos fit & fallentes transitus ab hyeme in uer, ab hoc in æstatem, tum in autumnũ, rursum in hyemẽ: à die in uesperũ, à uespero in noctẽ, ab hac in aurorã, & diem: idem est cursus in hominũ ætatibus, ut nihil lacunosum, uel hians relinquatur: quæ aperte plena esse omnia loquuntur. Priusq; de motu differo, addã quę de quãtitate restant dicenda, quę etiã ad actionis cognitionem facient. Ea in quibus est quantitas habent partẽ & totũ: pars est, quæ cum alio uel aliis facit aliud. pars omnis in iis est, in quibus sunt multa & pauca: & quis in mole continua sint partes, nihilo secius tamen partis nomen magis ad quãtitatem numeri uergit: nam quum partes in corpore signantur congregatio efficitur, id est numerus. Sed partes necesse est congruenti quodam spatio esse coniunctas, coniunctæ non possunt nimis esse: nam quid tandem excogitari potest materia & effectione coniunctius? disiungi uero usque eo possunt ut amplius non dicantur partes: uelut si populus ciuitatis sit ualde dispersus. prima coniunctio est materiæ, & effectionis, proxima inhærentis: nam effectio infinuata est per materiæ intima: inhærens autem extima potius materię uidetur attingere, quàm penitiora: quẽadmodum est à nobis paulo ante declaratum. Sed certe eius est secunda coniunctio: hæ dicuntur partes essentiæ huius uel talis: quæ sequuntur etsi essentiam rei construunt, tamen partes uocãtur quantitatis: nam magis ex congregatione rerum iam absolutarum inter se, aut extensione uniuscuiusq; rei sumuntur, quã ex illa complica-

Pars.

plicatione materiæ, ac speciei, unde rei essentia confiatur. Ita q̃ tertia coniunctio est eorum, quæ iam quidem ex materia constant & effectione uel forma, ita sunt tamen uel apta inter se uel connexa, ut non coniuncta uideantur, sed res unius tenoris: & tanquam alia uideatur ex alia nasci, quę uulgo continua nominantur, nos unita nominemus: hæc non est simplex: nam alia non est connexa omnino sed aptata, ut quæ nullo penitus medio, sed per se ipsas congruentia unius ad alterum ita committuntur, ut unus sit tenor non solum rei, uerum & nominum quoq̃: sic aqua, aër, os, neruus. & cętera huiusmodi habent partes, quę à Grę cis ὁμοιομερῆ nuncupantur, quasi eiusdem naturę cognatæ germanæ: nam unaquæq̃ pars extensionis aquę est aqua, non autem essentiæ: neq̃ enim materia est aqua. Aliæ distant inter se & formis inhærentium, & facie ac figura: ideo nominibus quoq̃, ut caput, brachium, manus: tum inter se caro, os, nerui, cortex, rami, folia, flores, fructus, idcirco indigent copula, quæ talis est in eis, qualis in mundo: quæ ex ijs quæ compingit, & se ipsa unum faciat, naturam utriusq̃ retinens, non formæ appellatione, sed ingenio rei: ut cartilago quæ à carne est caro, & fit sensim os, usque ad os: ab hoc incipiens est os, & paulatim in carnem definit. Omnia uiuentia & artificialia penè habent huius generis partes, quas Grę ci uocant ἑτεροιομερῆ, quasi dissimulares: quæ uocentur à nobis membra: ipsa uero, quæ priores partes habent: dicantur ὁμοιομερῆ: quæ posteriores, ἑτεροιομερῆ, quasi unipartia & uaripartia. In ijs inhærentibus, quæ crescunt, quęq̃ minuuntur, auctus illi & diminutiones tanquam eorum partes à nobis considerantur: ita enim parua est ira, quæ quasi paucas & exiguas partes, magna quæ contrà. & sunt ὁμοιομερῆ ad hunc modum nigritia, prudentia. Sunt quædam artificialia, quæ habent partes dissimulares, ut grammatica: non enim unaquæq̃ grammaticæ pars est grammatica. Quarta coniunctio eorum quæ attingunt se tantum, quæ sunt uel applicita, ut cum tabulæ compinguntur, quæ commissa nominantur: uel connexa, ut in fune, in textura, in nodatione. in hoc reponuntur genere, quæ coniun-

ὁμοιομερῆ

ἑτεροιομερῆ

gũtur quidẽ, sed glutino, quod non resipit utriusq̃ naturam: quæ omnia uocantur contigua: sic domus habet partes contiguas, & liber folia. Fit tamen ut illud glutinum procedente tempore in naturam eorum, quę conuincit, uertatur: sicut calx in lapidem: tum ex contiguis fit corpus unitatis. Huius sunt generis quæ miscẽtur, aqua & uinum, tum pharmaca quouisq̃ fiant unum. Quinta coniunctio est eorum, quę certis quibusdam interuallis congregata quiddam efficiunt, ut grana aceruum, ligna struem, homines populum & ciuitatem, nisi quis ciuitatem censeat non tam conuentu intra eadem mœnia, quàm eodem iure, officio, magistratu, ut in bello ciuili pompeiano, de quo non laboro, uerba & sermo in hoc genus cadit: neq̃ enim quantumcunque separata grana facient aceruum, nec homines populum, nec litęr uerbum, nec uerba orationem, nec domus ciuitatem, nec milites exercitũ. hoc modo omnia quę sunt in mundo, efficiunt mundum. Sed numerus interdum est naturæ ac rei, interdum nostrę cogitationis. Sic quatuor Reges quantumcunq̃ separati, coniunguntur à nobis mente, quum Reges computamus, & numerum reddũt. Est & alia coniunctio spirituum, maior multo, quàm quęuis corporum, etiam eorum, quæ unita sunt: quum scilicet spiritus nexu suo deuinciuntur, qui est amor: sicut duorum amicorum animi cohærent, & unum fiunt. Quod constat ex partibus, totum est. Sed nec simpliciter totum dicitur, nam totum uel refertur ad minora, uel ad se, uel ad maius: ad minora nempe ad partes totum est, quicquid conficit pars cum alio, id est quicquid partem illam capit: ut ad manum & homo est totum, & brachium. Sin ad se, totum est quod constat ex omnibus suis partibus, ex quibus pro natura speciei solet constare: & hoc uocatur integrũ. Cui opponitur diminutum, seu truncatum: quum aliquid deest formæ illi à natura tributum, quæ mutilatio non est sita in paruo & magno, sed in congregatione partium, quas illa species naturæ munere accepit: quare in membris est mutilatio, non in partibus germanis: non enim diminuta est manus, si sit parua, aut brachium exiguum, cęterum si desit unus

Totum.

Integrum
Diminutũ

unus ex quinq; digitis: nec ciuitas est imminuta, si unus aliquis priuatus moriatur: neque singuli homines partes sunt ciuitati à natura tributæ, id est rationi & essentiæ ciuitatis, Sed si non sint magistratus, aut publicum concilium, aut plebes. Et quanquam omnis detruncatio singulorum est, quandoquidem detruncari, ac diminui formæ non solent, tamen est alia diminutio huius in nomine speciei, & alia in re singulari. Manus hæc si pars minusculi digiti decidatur, non est manus diminuta, est tamen hæc manus diminuta: ut non sit iam quæ prius. Est quum totum refertur ad maius, ita totum est, quod alterius pars non est: difficile inuētu, quod non sit pars alicuius. Nam ad summum unaquæq; res est pars mundi. Sed ut consideramus, ita exprimimus: uelut si quis de ciuitate nihil cogitet, unum hominem dicet totum, sin cogitet, huius erit pars. Ergo totum quod de partibus sumitur aut est ex complexu, aut ex unitate, aut commissione, aut connexione, aut inodatione, aut copula, aut mistione, aut congregatione: omnes ferè eiusmodi habet corpus animantis, nempe materiam simplicissimam, effectionem, inhærentia, caput, & truncum, nodos in spina, & annulos in collo, connexionem intestinorum, colligationem neruorum, atque ossium, sanguinem, mistionem humorum, & quasi congeriem partium. Ex partibus sunt quædam ad solam quantitatem spectantia omni secluſa mole: ut quæ sunt mathematica, angulus, palmus, ulna, hæc enim extra materiam omnem intelligimus, alia inter se collationem dicunt quantitatis: ut quæ sub comparationem eunt maioris ac minoris, simplum, duplum, dimidiū, sesquialterum: quarum hæ ad numerum magis se applicant, illæ ad extensionem. Et quædam rei partes eam habent in toto dignitatem, ut sine illis totum non queat conseruari: quale est in homine caput: & in omni animante cor, aut quod est cordis uice. Alię sunt inferioris dignitatis, quibus remotis, etsi id totum quod erat antea, non maneret, quod restaret, tamen nomen obtineret prioris essentiæ, ac formæ: ut si homini abscinderetur digitus, homo remaneret: & ciuitas unoquolibet priuato morien-

te. Ven-

te. Ventilata est quæstio inter captiones disputantium, an partes aliquæ animati eodem censcantur nomine, quo totum: ut brachium hominis animal sit, & homo: nam in quo dicunt inesse animam, & quidem rationabilem, id uero ius esse aiunt & animal & hominē uocari. Sed enimuero quæ partes animalis, si essent ab alijs resectæ, animal conficerent, eis liceat nomen idem competere: ut reliquum corpus digito aut manu dempta: in cæteras appellatio totius nō competat: sicut in brachium, uel crus: neque uero corpora sunt animata, id est, animam habentia ceu effectionem, etsi uim animę sentiantem animatum id demum placet esse, in quo anima est effectio. Sit sanè in hominis brachio rationalis anima, ut præsens, non tamen ut forma seu effectio, & tanquam artifex: uidelicet quod alicubi apta instrumenta non habet, id in eo artifex esse & effectio non potest: quocirca corpus necessarijs instrumentis ornatum, quod organicum dicitur, id solum est corpus animæ, id est, in quo animæ licet actionibus suis fungi: nec aliud uerè animari dicitur, non magis quàm si in saxo poneretur hominis anima. Neque enim præsentia est animatio, sed exercitium oparationum. Reuertamur iam ad compositum quod ex partibus diximus coagmentari. Simplex & unicum est ens, quod partes habet omnino nullas, tanquam angelus: & quo quicque pauciores habet partes, minúsque inter se dissimiles, hoc est simplicius, & magis uniusmodi: uelut aqua uel charta quàm homo, & arbor. Simplex etiam est, cui nihil est additum aliud à ratione suæ essentiæ: quomodo solus Deus est simplex: nam quicquid in eo consideratur esse, de natura est ac ratione diuinitatis: qua mente ne angeli quidem sunt simplices: nam eis bonitatē & intellectus plurimarum rerum addimus, quæ de natura ipsorum non sunt: accedunt, recedunt, minuuntur, crescunt. Sed nos Deum uocemus simplicissimum & uniusmodi, angelos & mētes nostras simplices ac immistas. Verum unaquæque res sicut similitudine quadam DEI est, ita similitudine illius intra se est reducta: ut substantiam suam, & essentiam in se complectatur, ac contineat ab alijs,

secłu-

An pars hominis homo.

Simplex.

secluſa: nec alienas eſſentias in ſuam admittat: alienas uoco, quæcunq; ad illius abſolutionem non pertinent, ut ea ſit uel hoc, uel tale. Idcirco unaquæque quamlibet
Vnum. miſceatur ex uariis, unum eſt ens, quemadmodũ Deus unum eſt: nam etſi unum non ſit ſimplicitate eſſentiæ, ut angelus, nec complexu partium eſſentialium ut corpus & anima, nec unione ut charta, uel ſtirps, nec connectione ut pannus, nec conglutinatione ut paries, inueniet nihilominus formam unius aliquam, qua ſe unitari uendicet: nempe in modum uel acerui, uel ſtruis, uel cœtus. Et quæ ſunt rationes partium ac totius, eædem ſunt unius etiam: quocirca ſicut unaquæque res eſt una, & autor rerum unus, ita opus illius quod capit uniuerſa unum eſt: unus mundus, & unum in eo humanum ge-
Vnus mũdus. nus, & unus Dei filius Chriſtus, unius humani generis collapſi magiſter, inſtaurator, ſeruator. Sequitur ut dicamus de motu, quem Ariſtoteles facit quadruplicem,
Motus. à loco in locum oppoſitum: ab ortu ad interitum, uel contrà: ab adiuncto ad adiunctum maius, minus, aduerſum: uel à remotione adiuncti ad adiunctum, aut uicẽ uerſa: à magnitudine maiore ad minorem, aut ab hac ad illam. Primus eſt trãſlatio: ſecundus generatio, ſi ad hanc tendit, uel corruptio ſi ad eam: tertius uariatio quam ille ἑτεροίωσιν nominat, uulgo alterationem uertunt: quartus incrementum, ſi ad maius itur, diminutio ſi ad minus: ut motum in genere diffiniri liceat tranſitum, ſiue mutationẽ ab hoc in illud. ita omnis actio atq; operatio erit motus, tanquam tranſitus ab eo unde proficiſcitur actio, ad id quò intendit. Sic angeli dicantur moueri, quum quid agunt: & animi noſtri non ſolum in illis tumultibus & tempeſtatibus affectionum, ſed in cognitione etiam & placida intelligentia, ſicut Platoni uiſum eſt: de quo à nobis alibi diſputabitur. Ita motus eſt tranſitus entis ad id conſequendum re, quod haber
Deus immobilis. poteſtate: quocirca Deus non mouetur, quando nihil ei nouum poteſt accedere.
Quies. Quies abſentia eſt ſeu priuatio motus, quemadmodum tenebræ lucis, ſilentium ſoni: ita quot modis dicitur motus, totidem quies. Iam quæ mouentur alia mouentur per ſe, alia ad motum alterius, alia

alia utroq; motu. Per ſe mouetur homo, quum ingreditur: ad motum alterius, quũ geſtatur: ambobus modis, quum in naui ſatagit per tempeſtatem. Motus in rebus ſpiritalibus qua fiat, nemo facile dixerit. In molibus uero per medium eſt ab extremo ad extremum, id eſt à principio ad finem illius: nec unquam ſimul eſt in toto, alioqui momento temporis idem eſſet in duobus locis, nẽpe in exordio & termino. Ad hoc ſi in medio nactũ eſſet finẽ, ibi ſiſteret: itaq; foret finis motus in medio: nec iam id eſſet mediũ, ſed extremũ: quod in infinitũ reſtringeretur, ut quęcunq; eſſent media, fierent metæ. Neque actiones mentium noſtrarum aut angelorum expertes ſunt temporis: omnes enim rerum cõditarum actiones tempus metitur, ſicut diuinas æternitas: quare tantum intelligitur eſſe de motu & actione in præſens, quãtum de tempore: & quando tempus menſura eſt motus, ideo celeritatem quoq; motus tẽpus definit, ut quod plus ſpatij confecerit in pari tempore, & ſic proportione temporis ad ſpatium peractum, celerius exiſtimetur motum: & in ſpiritalibus quod parem actionẽ uel opus actionis minore tempore abſoluerit, citius dicatur moueri, quapropter admirabiles ſunt rerum ſpiritalium concitationes, ac celeritates: conferuntur inter ſe, ut alia ingenia aliis dicantur magis cita, & actuoſa, nempe quæ idem uelocius aſſequuntur, aut maiora pari tempore. In angelis magis dixerimus rapidiſſimos eſſe impetus, quàm motus: expeditiſſime eñ quicquid inſtituerunt, perficiunt. Motus ad eundem conſideratur modũ, quo lineæ: quarum aliæ ſunt directæ à puncto in punctum breuiſſimę: aliæ ambagioſæ uel incuruę: quæ quum ita ſe in ſeipſas reflectunt, ut punctum extremum attingat primũ, fiunt circuli: & ſicut linea curua una eſt, linea fracta non eſt una, ita curuus aut orbicularis motus unus eſt: ſin rumpatur, fiunt multi. rumpitur motus morula atq; interſtitio. quòd ſi progrediatur ulterius ſemper ad oram ei contrariam, unde primum exiuit, motus ſunt recti: ſin uerſus eandem reuertatur unde uenerat, reflexi, ſeu reciproci: ſiue id per eandem lineam directam fiat, aut per aliam curuam ad idem punctum, ſiue per aliam

omnino lineam ad aliud punctum in eandem regionem uergens, altius, depressius, par: ut ab a ad b, à b in a, uel in c, in his figuris quinq; quæ non solum contingunt in translatione molis, quum ea locum mutat, sed in omni actione spiritus, ac corporis. Porrò quod inter eos transitus intercedat cessatio aliqua, quum docet ratio, tum sensu in plerisq; percipimus. Nam res omnis uel mouetur naturaliter, uel ui: si naturaliter, nacta igitur finem suum quiescet: sin ui, ergo inter finem uiolentiæ, & initium pronitatis naturæ aliquã ponet intercapedinem, dum uiolentia flaccescat, & natura se exerat: quemadmodum in lapide sursum iacto. Nec ex mõtu uiolento & naturali unus motus fiet eodem tenore unitus: etiam in quibus uis altera subito excipit, ac retorquet, aliquid est interstitij, etsi minus ad deprehendendum expositi, quo prior uis delassata, posteriori nouę, ac uigenti concedit: in quo est pugna, & contentio, quæ in momento temporis indiuiduo non transigitur, tempore aliquo est opus breuissimo quidem ad actionem celerrimam, sed diuiduo tamen. Sunt in quibus sensu ipso quietẽ annotamus, ut in sagitta sursum iacta, quæ se in momento quo deorsum retroagit, cessat paulisper, ac nouum motũ exorditur: idem in actionibus, & passionibus principum qualitatum corporis, idem in omni incremento ac decremento naturæ licet deprehendere. ut in tempore, in æstu Oceani, in animantibus: idem in ipsis naturis spiritalibus, uidelicet in cogitatibus nostri animi. Motus rectus non potest esse infinitus, unus, cõtinuus: quoniã infinito esset opus spatio, in quo se extenderet, quale nullum est usquam: circularis infinitus esse potest, quoniam in eodem spatio posset continuari quamlibet angusto, modo à ui aliqua, & potentia indefatigabili sustineretur. Idcirco motus eiusmodi attributus est cœlo, ut diuturnus esse possit: nec pausam ullam interponit unquam, quoniam ita est ex usu naturæ. Et sicut magnitudinibus quosdam affingimus limites, in corpore superficies, in his lineamenta, in lineamentis notas, seu puncta, & hos omnes ratione quadam insectili quaternus sunt termini: sic in tempore quædam consideramus puncta,

puncta, quæ ab Aristotele uocantur τὰ νῦν, eáque uelut initia sunt & fines, non partes temporis, eius dico quod nos partimur, nam ipsum in natura unum est perpetuum, nec intersistit. In motu etiam quædam interualla & quasi puncta imaginamur, quibus non aliter motum dissecamus, quàm tempus: eáque Aristoteles appellat κινήματα, mutata uulgo nõminantur. Et quum actio omnis motus sit ab aliquo in aliud, opus est ad eam mouente ad initium, & mouente ad exitum: ad initium mouet finis destinatus, ab initio uero ad calcem ducit efficiens: finis est in uoluntate, efficiens in uiribus: hac temperatione atq; harmonia, connexuit Deus omnia: nam & utrunque tam finis, quàm efficiens in exordio, & medio operantur: efficiens explicatione uirium, finis incitatione atque stimulatione: desiderium enim finis, detinet agens in opere: scite Horatius, Animum, spe finis dura ferentem. Nam in quibus delectatio detinet, ea ipsa delectatio est finis. Quocirca duo sunt in actionem necessaria, uelle & posse: hoc est uirium, illud finis: Voluntas in ijs, quæ mente, iudicio, consilio sunt prædita, libera est: nanque hac gratia attributi sunt ei illi uelut consultores, ut quid factu uideatur optimum, cum eis consultet, ac deliberet: reliqua tantum habent instigationem quandam, & tacitum naturæ calcar, quo sine deliberatione agitantur, atque impelluntur: nec possunt retrouertere, nisi cum ui maiore repelluntur, ut quum ignis feruor circumfuso frigore impeditur: & auiditas cibi in cane metu fustis retardatur: in quo naturæ uires diuersæ inter se pugnant: tam enim fertur brutum naturę impulsu, quàm res inanima: itaque consilio non est opus, ubi non consultatur: stimulo est opus intimo, & salutari illi, in quo est. In potentia seu facultate sunt agentis uires, quæ considerantur aliæ ex datis munere: hæ sunt effectioni, aut cuicunque formæ ingenitæ, uel aliunde inditæ: pars sunt acquisitæ, ut artes hominum: Sunt uiolentæ obtrusę, atq; impressę, sicut calor in aqua ferucfacta. In partem uirium uenit instrumẽtum, quod uires adiuuat: ut manus, uel gladius. Quod si instrumentum accommodum non sit, impedimentum est, non

Duo necessaria ad actionem.

Vires.

Instrumẽtum.

instrumentum: ut inualidum puerum grauis & inhabilis ense armari. Censentur uires uel ex loco, & tanquam sede, uel ex opere. Ex loco, nam aliæ sunt spiritales in spiritibus, ut in animis nostris uis ingenij ac memoriæ: aliæ corporales in corporibus: ex quibus nonnullę sunt in insensibilibus, aliæ in animantibus, quædam in nobis, uel extra nos, uel intra nos. Accedit his ex loco & tempore commoditas, quæ duo uiribus modo prosunt, modo obsunt: plura & maiora facimus illo aut illo, paruo, magno loco, & tempore. Adde his adiuncta temporis & loci, ut comedere, cõcoquere, studere, laborare, salubri loco, die sudo, & suffrigido. Ex opere autem: nam sunt quibus utimur ultroneis, hoc est, ex pronitate naturæ, & tanquam libentibus: ut igne ad urendum, uentriculi calore ad coquendum. Sunt quibus repugnantibus, & coactis, ut gladio ad scindendum: seruo, qui ad officium pertrahitur: alijs precario, ut principe ad fauorem: alia tanquam ex officio præsto sunt, ut leges, & boni magistratus: quorundam est eblandienda opera, sicut uulgi amicorum: ingenia etiam nostra plerũq; sunt allicefacienda. Sunt quibus autoritate ac iubendo utimur. Quibus rebus adiuuamur pro nobis, eisdem lædimur atq; impedimur contra nos. Quanto facultas agentis est maior, hoc minore ac minus apposito tum instrumento indiget, tum commoditate loci ac temporis: ualidius enim minus eget ope externa: alioqui non esset ualidius in se, nec quicquam à potentiore distaret infirmius. Quocirca magni artifices in cõmodioribus instrumentis exactiora perficiunt opera, q̃ mediocres idonea instrumenta nacti: ut Apelles carbone de foco rapto melius expressit, à quo esset ad Ptolemæũ inuitatus, quàm alius fecisset apto penicillo. Quòd si præstantissima est Dei uirtus ac potestas, utiq; instrumento nullo indiget: quippe instrumentum imbecillitatis est, ut quod per se non potest, assequatur per aliud. Condita omnis uis ac potentia certis limitibus clauditur, non modo ad continuationem actionis, sed ad impressionem & magnitudinem effectus. Hinc nascitur agendi, & patiendi inæqualis quædam libratio, quæ proportio seu comparatio nominatur: nihilq; est adeo facile, quod à creato agẽte nõ agatur cum difficultate propter finitam eius uim, & repugnãtiam patientis. Angelos uero sicut in essentiæ incorruptibilitate, ita in expedita actione adiuuari arbitror à Deo, ne quid subeant molestiæ. Quocirca in quibus uirium agentis & patientis libratio, & quasi contentio, conatu opus est, quo uirium suarum tantum colligat agens, quantum sufficere iudicet, idq; effundat desiderio finis: opus est item tempore, in quo exerceat conatum perueniendi ad finem. Nulla est ergo inter Deum & eius opus comparatio: alioqui tempore indigeret ad perfectionem operis instituti, nec in minore posset efficere: indiget etiam conatu, in quo à nemine posset adiuuari, ut ipse iuuat alia. Istud uero nullam rem illi, quę habeat contulisse infinitam eius potentiam aperte loquitur. Nam si finitus est ac limitatus, uelim scire, quis ei limites præfixit? In conditis rebus facile hoc quiuis expedierit, in illo quis dicat? quis possit uel cogitando fingere? quum nec eo quicquam fuerit prius, nec in eo aliud sit quàm Deus unus, merus, purus, simplicissimus. Quòd si nemo uires illi est largitus, sed ipse sibi sumpsit, nec aliunde, sed ex sese, dubitari profecto non potest, quin sumpserit infinitas. Quis sibi bonum sumit, ni si plurimum, certè quantum potest? Quid ergo secundum finitã aliquam mensurã acceperit, nec accipere plus poterat? Quis illius manus cõstrinxit? Quæ res modum ei potuit imponere? Cedo autem, num non id constat Deum esse, quo nihil maius cogitari potest, imò maius esse omni, quod cogitari potest, & ut sapienter addit Ioannes Picus, infinite maius: at si infinitus non est, minus certè est, quàm cõcipere possit nostra mens: nullum est enim finitum, supra quodilla non ualeat se erigere. Adde quòd non potest ea supra primum sui autorem cogitatione se attollere: sicut nec est aliquid, quod ultra suam originem queat regredi: atqui quocunque limitato amplius aliquid illa concipit, maior est ergo conditor omnium. Quorsum attinet, impietates comminisci, quas nec ingenium nostrum capiat, quum interdum id in pietate ipsa uix ferant nonnulli. Cõstituant iam isti

Conatus.

Deus infinitus.

Mundus an aliquã do factus.

philosophi, utrum malint factum aliquando mundum, an æternum: si æternus est, infinita Dei uirtus declaratur conseruatione per tempus infinitum sine lassitudine: sin aliquo temporis principio est exortus, infinita uirtus ostenditur productione de nihilo: omnis enim finita uirtus in aliquo se, & ex aliquo exercet. Quod autem ex nihilo aliquid educit, infinitum sit necesse est, nempe quod tantam habeat proportionem uirium supra opus, quantam aliquid supra nihil: quę planè est infinita. Itaque Dei opera quantus sit opifex, testantur. Quæro autem quid egerit, siue in numero, siue in magnitudine, siue in modo, quo non possit aliter, & maius, & præstabilius efficere? Quid tandem est in operibus Dei postremum, supra quod nihil esse possit? an in singulis rerum aliquid? an in formis, & quas species nominant? An non plures potest arbores condere? plures equos? plures homines? plures cœlos? ac stellas? & ut homo pomis alitur ac pane, ita lignis, & saxis: & ut cœlum ab hoc Orientis puncto ad istud Occidentis conuertitur, contrario motu uolui. Aristoteles fieri aliter posse non putat, quoniam quemadmodum factum sit, bonum sit mũdo: addas etiam licet optimum, sed ita ut melius fieri non possit, non autem ut hoc melius sit, quàm quicquid ille potest facere: istuc enim optimum non in puncto insectili est positum, late patet: si diuersum fecisset, id quoq; optimum fuisset mundo. Sed Aristoteles perinde facit, ac si quis quod architectum cõmodam ędificasset domũ uiderit, existimet nec aliã, nec aliter posse eum extruere ęque aptam usibus. Quod si de architecto homine cogitare dementiæ sit, quale erit de architecto immensæ sapientiæ ac potestatis? Cœli Aristotelis secundo octo esse putabantur. Apud illos contenta his erat rerum natura: imò non credebatur plures posse capere: nouus est à sequentibus astronomis adiectus: postea decimus. Stellę quid agunt in mundo? Ad ornatum uultis eas esse Aristoteles sparsas. Quæso te una addita uel dempta uariaret hunc ornatum? Quòd si nõ plura esse possunt astra, neq; pauciora, nec ampliore numero esse homines poterũt, nec minore: quum magis hominũ genus ad mun-

ad mundi salutem pertineat quàm astra: quoniam semoto homine nullus est condituræ huius usus. Quòd si rerum singula & plura & pauciora potest condere, quin etiã de formis idem existimamus? præsertim quum iam de adulto mundo non paucæ sanè extiterint nouę rerũ species ex ueterum commistione, non minus inter ea quæ sensus sunt expertia, quàm inter animantia, & stirpes quędã perierint. Quid quòd multa arte nostra fiunt meliora, quàm quomodo sunt à natura ipsa initio producta, ut triticum, & uuæ: nos ergo Dei opera poterimus ut sic dicam, meliora facere, id est, aptiora nobis, ipse non poterit? imò aliquid poterit plus arte nostra adiutus, quàm solus, quæ uel cogitare, furoris est. Ad hęc interuallum excellentię formarum inter se alicuius est latitudinis, in quo noua species posset interfici: ab ultima etiam & illi proxima specie ad eum spatium est non modo magnum, uerum infinitum quoque: & esset infinitum etiam si centuplo præstantior aliqua species conderetur: ut appareat relinqui locum infinitis formis, antequam expleatur quod inter Deum autorem & quodcunque eius opus immensa intercapedine se porrigit. Meritóque est à Platonicis reprehensus Aristoteles, qui illa uelut distributione publicorum munium uniuersitatis quum septem inferiores orbes assignasset mentibus, octauum Deo attribuit, iniqua proportione: etenim magis præstat Deus mẽtes omnes pariter, quàm octauus orbis septimum. Itaque non habet princeps mundi peculiare opus, quoniam illius sunt cuncta, & ipse est supra omnia tanto interuallo, quanto immensus supra definita. Quid ergo, nam id requirat aliquis, si infinitus est Deus num omnia infinite exequetur? ad actionem quidem infinite, ad opus finite: ex nihilo procreare singula infinitæ est actionis, opera tamen quæ existunt, finita sunt. Non enim accommodat Deus res potentię suę, sed nostris usibus, ac commoditatibus: non spectat quid ipse possit facere, sed quid mundo conducat: ut quum nobis loquitur, non utitur infinita sua facundia, & sapientia, quę mentes omnes obrueret, ac confunderet, sed ea quæ congruat cum nostra infirmitate.

Deus an operatur infinite.

Si omnia fuissent infinita, nullus constitisset ordo: essent prærapida, immoderata, actiones subitę, & momento temporis: interitus atque ortus singulorum uel certe rigor perpetuus sine motu in eodem uestigio, atq; æternus torpor, nec iste ornatus, ordo, uices, distinctio rerum, & constantes. Et quanquam ille in natura sua nec numerum habet, nec pondus, nec mensuram, omnia tamen perficit his tribus consistentia, quemadmodum à nostro sapiente dictum est: quoniam ita est illi usum, non quia aliter facere nec debuit, nec potuit. Nam si ad hunc modum necessario ageret, actio illius foret naturalis, nec esset actionum suarum compos & dominus: & quantumcunque delectaretur opere, non tamen aliter in eo uersaretur, quàm plantę, aut bruta, aut corpus nostrum, non ut mens. Sed libertas profecto nostrarum functionum, & libertas spirituum omnium dico in agendis, extrorsus declarat, quo res sunt illi uiciniores, eo maiore esse libertate præditas: idcirco in eo esse fontem libertatis purum, quemadmodũ essentię, unde communicetur reliquis. Quid minus conuenit quàm existimare nos esse actionum nostrarum dominos, illum non esse? Quod si naturaliter ageret, omnia secundum absolutam suam atque extremam uim produceret, ut in ijs uidemus, quæ naturaliter quid agunt: itaq; omnia ab eo exirent infinita, nempe ab infinita ui ac potentia totam sese in opus explicante. Nam quæ agunt naturaliter, nullum delectum habent uirium, nec partim explicant, partim reseruant sibi: sed quascunq; possunt, simul effundũt: id licet in nobis animaduertere in actione uoluntatis & actione mentis: quarum hæc naturalis est, illa libera. Tametsi nec natura sua Deus caret, & hac de causa neq; naturali actione: ex qua quod nascitur, quẽadmodum è potẽtia est infinita, sic illud sit etiam infinitum necesse est: & quia naturaliter gignitur, simillimũ sit parentis sui: huc enim naturalissimę omnes actiones intendunt. Et quando Deũ nihil habere potestate docuimus, sed actum esse purum, fit ut otiari illum aliquando sit nefas: quocirca ab actione nunquam cessauit, & uerisimilius est ab actione naturali non cessare, quàm à libera: quemadmodum etiam ex nobisipsis licet cernere, in quibus interquiescit uoluntas aliquando, mens nunquã.

Deus an agat necessario.

Colligimus ergo deum aliquid produxisse naturaliter, infinitum, simillimum sibi, æternum: quod quia ex parte mentis uenire magis intelligimus, quàm uoluntatis, quoniam illuc se applicat natura, huc libertas, sapientiam nuncupari, fas ius q; est: hoc philosophus quo nomine sanè uoluerit, insigniat: Christiana sapientia, filiũ patris appellat: uerum hęc persequi exactius altioris est contemplationis. Habes Aristoteles deum actum purũ, nec unquam cessantem, & aliquid naturaliter producentem: non tamen insultamus tibi, tanquam aliquid nos eruerimus, quod te latuerit: nec ista nos adeo plenè asse queremur, nisi ab eadem ipsa dei sapiẽtia edocti: cui agimus gratias de ineffabili suo dono, non ingenijs nostris, aut diligentiæ studiorum. Redeamus iam ad finitas uires, quæ indigent ad actiones suas tempore, quum infinita non indigeat. Nam si finita est potentia, aliquatenus licebit illi: sit hoc a b c: illud ergo consumetur in tẽpore itidem a b c: partes igitur in partibus, nempe a in a tempore, b in b, c in c: nec ulla pars uirium est insectilis, non ergo se explicat in tempore insectili. Præter hęc si actio omnis est transitus, nec trãsitus est absq; medio, non poterit fieri nisi in tempore ab ea quidem potẽtia, quæ simul nequit esse in ambobus terminis, nempe limitata. Et si in quacunq; actione inest conatus perueniędi ad calcem, certè aliquid distat initiũ ab exitu, in qua intercapedine conatus exercetur, alioqui non erit opus illo. In ijs quæ contra naturam aguntur patientis, semper est lucta initio, medio exitu: nunquam enim non pugnant agentis uiolentia, & patientis natura. In ijs uero quæ secundum naturam, nulla est motus initio contentio: nam is motus à natura excitatur, quæ est in uno quoq; quæ secum non pugnat, nisi fortè admistum habeat impediens, ut animum ad speculandum consurgere, deprimitur enim mole corporis. Sed quantumcunq; uis sit naturalis, ubi est actionem ingressa confligit in quod agit cum agente: propter ea quòd agens nẽpe mouens, nititur penetrare ad finem: mediam uero quantũ-

cunque molle penetrationi renititur: siquidem est penetratio omnis uelut diuisio, diuisio autem corruptionis initium, non aliter ac coniunctio conseruationis adminiculum. Et quo durius est medium, hoc habet partes constipatiores, & proinde auctiores uires: itaque ualidius reluctatur: ideo motus in aqua difficilior est quàm in aëre, & in luto, quàm in aqua liquida. Traducuntur hæc ad res spiritales, ut aciem dicamus ingenij, iudicij, sensum quasi penetret interius: tum dura sunt quæ difficilia, atque abstrusa, ceu multa contecta cortice, & densa, uel procul posita, ut per longiorem motum eò fit ueniendum, & per aliorum gradus atque adminicula. In hoc actionis medio materia componitur, & adornatur, inductioni eius speciei, quam agens instituit, siue artis, siue naturæ, essentialis, aut inhærentis. Extrema sunt, à quo ad quod res transit, medium est inter hæc. Transit uero res ab uno loco in diuersum, trã sit ab adiuncto ad adiunctum, transit materies ab effectione ad effectionẽ. A loco in locum res transmittitur, uel q̃d nouum habet locũ relicto priore, non mutata sua magnitudine, aut mutata, si prius motus est loci: sin mutata, uel dilatata, uel contracta: si dilatata creuit: sin cõtracta, diminuta est. Medium in motu locali est transitio, quæ fit uel ab ipso moto, qualis est in aãlibus ingredi, nare, uolare, serpere: uel extrinsecus expelli, attrahi, attolli, deprimi, uehi, uolui, seu conuerti. Medium in incremento est additio extensionis, in decremento est detractio. Ab inhærente ad inhærẽs uariatio est, seu ut uulgo loquũtur alteratio: quæ fit quum nouũ inhærẽs quæritur, siue prius amittatur nullũ, siue aliquod. Sed si orbationes, & quasi spoliationes accedentium in acceden tia reponamus, ut tenebræ, quies, silentium: erit ab accedente ad accedens, uel à toto accedente ad totum, qui est ceu motus quidam loci à termino ad terminum: uel à maiore ad minus, uel contrà: quæ sunt incrementũ & decrementum. Ex inhærentibus alia sensim subeunt: ut quę sunt in extensione, & in quibus sunt consuetudines, quemadmodum uirtus ac uitium: alia repente, ut paternitas, filiatio: tum quædã alia accedens habet contrariũ seu

Inhærentiũ motꝰ.

seu aduersum: contraria enim sunt inhærentia, quæ rationem actionum, & effectum significant sub eodem genere diuersissimorum, ita ut magis diuersa aut remota non sint alia, eiusdem quidem generis: ut quorum colorum hic maxime cogit obtutum, ille dissipat: hic plurimum exhilarat oculos, ille contristat: ex saporibus qui gratissimus est palato, & qui ingratissimus: ex principibus qualitatibus, quæ uehementissime agit, & quæ remississime, q̃ sursum attollit, & quæ deorsum deprimit: nec inconuenit sub una generis latitudine multa esse extrema, multa aduersa: ut quum genus est amplum, sicut in tactili: aut quum uarie pugnarum naturæ spectantur. Sunt quæ aduersum habent nullum, sed absentiæ illorũ nomen inditum, quæ est orbitas quædam, ut dixi, seu nuditas, seu priuatio, ut si absit uisus animanti, in eo est cæcitas: quo in loco non est lux, sunt tenebræ: ubi non est sonus, ibi silentium: ubi non est motus, ibi quies: quæ orbationes in uariꝭ linguis uarie exprimuntur: sunt quæ pauciores habent, sunt quæ plures, prout sunt linguæ copiosæ. Atq; hę certis nonnunquam, & impositis nomini bus assignantur: non raro tamen ea notãtur nominum compositione, qua expers significatur, aut sine. Apud Græcos est ἀ ἄλφα: quod illis est promptissimũ, ideo plurimarum habẽt aptiora nomina, quã Latini: apud quos est in, & quandoq; ex: tametsi ex his nonnulla contraria magis sunt, quàm orbantia: ut iustus, iniustus. Iam quę uidentur, pro ijs consueuimus ducere, quæ sunt: ita oliuam dicimus & hominem exossem, quòd in eis parũ sit ossis, & ideo nihil uideatur: lignum insecabile, quia difficile secatur: materiam immortalem, quia post longum tempus perit. Sed quæ uera sunt priuantia essentiã habent nullam, cõtraria habent. Non enim sola absentia caloris est frigor, nec frigoris calor: neq; sanitatis morbꝰ, aut morbi sanitas. Nam est, quę facit sanitatẽ harmonia illa humorum, est qui facit morbũ humor aliquis excrescens: nisi fortè nõ ex illo humore redũdanti morbus nascitur, sed ex perturbatiõe concẽtus. At uero quũ nõ sola alterius absentia facit alterũ, sed causę sunt utriq; certæ, non dicuntur priuantia: & si hoc facilius dictu est in gene-

Cõtraria.

Priuatio.

genere, quàm explicare in singulis, quia pleræq; causæ sunt incognitæ, præsertim inter quæ non inuenitur medium. Quippe sunt quæ in substantia idonea si alterutrum non insit, necesse sit inesse alterum: ut in quocunque homine stato quodam tempore naturę dentatum esse, aut edentatum: uidens aut cæcum: neq; enim uidens est lapis, aut cæcus, nec caniculus ante certam diem. Aegrum & sanum medium non habere Aristoteles affirmat: in quo est illi controuersia cum medicis. In ijs quæ sensim fiunt, motus est per adiectum uel detractum adhærentis usq; ad terminum maioris aut minoris, uel certè usq; ad aliud: ut quum ex albo fit candidum, aut fuscum, uel ex albo ceruleum: ex cæco uidens, ex uidente cęcum. In priuationibus fiunt omnia, per ea quę aliquid adferunt, quæ sunt positiones, siue habitus, Græce ἕξεις: ab illis plerunq; orbationes nomina sua accipiunt, diffinitiones autem semper: atque adeo hæc est priuationis præcipua nota, quòd per positionem suam tanquam absentem declaratur, nec aliter potest. Neq; uero quisquã sit admiratus me à cæco ad uidens reuertisse, quãdoquidem non uideo ubi locum habeat, quod dicitur, à priuatione in habitum nõ posse regressum fieri: etenim à filentio, à quiete, à tenebris fit: à cæcitate quotidie experimur, à morte ipsa etiam gentiles produnt. In ijs accedẽtibus quæ subito existunt, non est in ea ipsa actio, sed in illa, per quæ existunt: ut in paternitate gigni filium, in consulatu declarari consulem: in quibus tamen motibus necdum uel paternitas est uel cõsulatus. Ab effectione in effectionem, migrat materies per expulsionem & tanquam reuulsionem prioris, nam radicata est omnis effectio in materia: & quo radicatior, hoc illam euellere operosius. Quanto agens est potentius, tãto celerius, & facilius, & aptius quamcunq; sumit materiam, ei operi, quod destinauit, parat, ac proinde promptius opus absoluit, deo obsequentissima est quæcunq; materia, nobis multæ reluctantur. Aliæ pertrahi non possunt, quò uolumus: ut ex aëre simulachrum à nobis fieri, quod angelus facerer. Quare ista omnia uires, repugnantia, & eiusmodi relatione dicuntur, non per se, ac simpliciter: ut magnum, paruum, robustum, imbecillum. Et quia in actione omni resistentia est ex eo, quod patitur, agens ad eam uincẽdam colligit uires: tum minores, quum minus uidet obsistere, & lentius, ac remissius agit: tum maiores, quùm ualidius putat patiens obniti, ac repugnare. Idem uicissim patiens facit aduersum agens: quæ collectio uirium conatus appellatur, etiam si nihil sit opus, satis est tamen agens iudicare esse opus: unde est dictum illud, magno conatu magnas nugas agere, in eos, qui uel ingenij uigorem, uel eloquentiam in rebus nullius pretij consumunt. Ex conatu oritur labor, tanq; actio & passio ex potentia: nam magni conatus executio est labor, nempe actio in id, quod existimatur multum reluctari: uel passio in id, q̃d existimatur ualide agere: quo potentior creditur contentio maior est labor. Ideo uiri magis uidentur sibi laborare, quàm pueri: quoniam magis expendunt actiones: pueri autem, ut qui sine consideratione ac reputatione se exercent, tametsi plus agant, tamen non uidentur sibi perinde laborare. Laborem sequitur defatigatio, quæ est debilitatio potentiæ, ut reddatur infirmior. Quocirca ij qui laborem respiciunt, ac facile metiuntur, quum se magis laborasse credant, remittunt uires: & defatigatos se esse sibijpsi persuadent, multo prius quàm ad metam uirium sit peruentum: qui laborem non respiciunt, nec perpendunt, ut quæ naturaliter operantur sine expensione actionis, cuiusmodi sunt beluæ, & pueri, non prius defatigationem sentiunt, quàm exhaustæ omnino sint uires. Quapropter tunc demum assuefaciendus est labori homo, quum laborem non sentit.

A priuatiõe in habitum regressus.

Conatus.

Labor.

Defatigatio.

LIBRI SECVNDI FINIS.

DE PRIMA PHILOSOPHIA, SEV DE INTIMO naturæ opificio Liber Tertius.

Actio naturalis.

VBI PERVENTVM est ad finem actionis naturalis, nulla est amplius resistentia, sed opus est perfectum, & conquieſcit agens: uidelicet si etiam num supereſſet contentio in illo opere ac reluctatio, agēs non quieſceret, quo ad eam sustulisset: quippe perfectum nondum esset opus, quod agens cupit. Nam quod defessum otiatur, antequam opus perficiat, non cōsummat nec operis nec sui finis actionē, sed suarum uirium. Itaque parata materia, sequitur ex natura ipsa parationis effectio, uel forma adiuncti citra omnem penitus laborem, nō secus atq; in operatione naturali: tanquam ornata domo inducitur dominus, uel quæsitis instrumentis artifex. Neque ars nostra ulterius progreditur, quàm quoad materies sit apta & concinna: ut pingēdo aut struendo. Sed nos quemadmodum perficiatur opus artis perspicimus, quoniam ars nostra: quemadmodum opus naturæ nō perspicimus, quoniam illa est deinos cōiunctione, & commistione, & detractione utimur extrorsus, natura in intimis uersatur: idcirco naturales ortus, auctus, cursus, diminutiones tacita sunt, & occulta omnia: nec prius intelliguntur, quàm sunt progressa: ut in cœlorum agitatione, in mutationibus temporum, ætatum, incrementis & damnis animātium, quæ fieri nemo potest deprehendere, facta intelligimus. Tum inter naturam & artem, hoc est discrimen quod natura perfecta actione, effectiōes indit, quas habet munere dei ac lege quam quum orbem cōderet, sanxit: ars eis caret, quas si haberet, tam naturalia essent artis opera, nec minus suis

suis partibus expleta, quàm naturæ: nunc uero inchoatio nostri operis se prodit, quod illi deest effectio, id est, postrema illa absolutio & tāquam colophon: quod per spici potest in theriace, quam nos compositione inchoamus, natura uero perficit operatione uirium suarum, quas uires commistis rebus indidit. Sed paratio materiæ non una est, & simplex: ut quum triticum in terra occatum putrescit, hinc germinat, adolescit, inodatur geniculis, profert spicam: qui in mediis aptatiōibus uersantur, non dicūtur principes opifices, sed qui in postrema, quum ultima manus additur, & opus relinquitur perfectum: nam qui in officina pictoris colores terunt, & tabellas leuigant, & carbone imaginem delineāt monogrammam, non dicuntur pictores, sed qui colores inducunt, qui adumbrant, & quendam uelut motum, uigorem q; ac spiritum addunt picturæ, quæ est ceu effectionis similitudo quædā & imago. Est actio quæ relinquit post se effectum aliquid, ut cuius finis nō est eadem ipsa actio, sicut in extructura ædium: est alia quæ suimet est finis, ut cantus in cicada: nam in homine delectatio uidetur peti, & in delectatione refectio uirium corporis uel animi. Effecta sunt nonnulla causis similia, ut homo hominis, calor caloris, quæ paria uel similia nominantur, uel etiam germana, & cognomina, & conformia: alia dissimilia, ut ex igne compresso in luto, collatio in cera, quæ uocentur disparia, dissona, absimilia, difformia. Alia effecta simul nascuntur cum suis causis, ut lux cum sole, calor cum igne: alia post, ut homo post hominem. Alia nō diutius existunt quàm causa est præsens, ut lux solis, imago in speculo: de quorum numero sunt res omnes cōditæ, quas deus salutari sua præsentia à casu in nihilum defendit. Sunt quæ remanēt quidem, sed amota causa cōtinuo flacceſcūt: sicut calor quem ignis reliquit, & motus rotæ digresso uertēte: alii ex causa nō pēdent, ut animantia, ab animantibus genita. Sed iā de operib⁹ naturæ concretis loquamur, nempe quæ ex materie illa rudi, & effectione intelliguntur conflari. Est inter hæc quod ubi conditum est sistit, ut lapides, gēmæ: quæ sunt sanè rara. Nam crescunt pleraq; omnia, quippe quæ ex paruis

Materiæ paratio.

Effectus actionis.

paruis admodum initijs uidemus adolescere: quocirca elementa prona sunt ad mutuam migrationem, labuntur, transeunt, permutantur facile, quo supperat rebus omnibus alimentorum copia: & quod relictum est ab uno, in alterius ius ac naturam concedat: quoniam noua materies mundo non accedit, ex uetere omnia pinsuntur: non tamen pari aluntur modo, alia quãdiu sunt aluntur, crescunt, decrescunt: quædam non semper: priora sunt plantæ, & animalia: posteriora sunt metalla, saxa, alumen, sulphur, lignum uel ab arbore decisum, uel à terra euulsum, aut os animali demptum. Quę aluntur, uel additione ad prius totum dilatantur, ut metalla, & calculi: uel subitu atq; insinuatione materiæ occulta, ut animantes, & stirpes. Quocirca hæc conuenit meatus tũ plures habere, tum ampliores etiam, per quos nutrimẽtum commeet: sed nec ita apertos tamen ac directos, ut quod inditum sit, continuo transcurrat. Alendi uis ac facultas paulatim demutat escam in similitudinem corporis naturę suæ, quo ex gradu breuis est ad corpus ipsum transitus, nempe inter conformia: ideo dicitur uiuentia ex eisdem fieri & ali: nisi enim ita conuertatur cibus, nõ aletur uiuens, ut in quibus affecta est uis illa & debilitata. Hinc adolescunt uiuentia usq; ad certam quandã metam: postquam recurrunt, & diminuuntur. Sed alimenta quantum efficere possunt per uim nutricem, farciunt, ac reparant, quod detrimenti est acceptum. Semper quidem uiuenti corpori detrahitur aliquid à calore naturaliter insito, sed minus tamen, usq; ad illum crescendi limitem, quàm sit additum, si modo non desit pastus conueniens. At uero quemadmodũ rite cõpositio ac librato horologio automato, uis illi & potestas est ab artifice instructa certo aliquo temporis spatio horas pulsandi, aut signandi: quæ uis statis dimensisq; interuallis se explicans profert, atq; ostendit: haud aliter unaquæq; res uictura in prima constitutione originis suæ facultatem à natura accipit ad certos uirium, uigoris, incremẽti numeros, quos ratis temporibus per gradus suos explicat: uelut quum porrigit membra, quum amplificat robur: ut in minutissimo corpore magnũ illud quod deinceps intue-

Alimẽta.

Adolescere.

intuemur, latuisse credas: uelut fruges, poma, ingẽtes arbores, homines, elephantos, in tam exiguis seminibus præcessisse. quæ omnia non temere sunt iacta & casui ad indefinitum atq; incertum aliquid quasi commendata, sed eorũ omnium dimensus in semine atq; ipsa origine à natura sunt præscripti: ut quibus curæ fuit hæc animaduertere inspecto semine aut animante recens orto, facile prædicãt, quos deinceps auctus, quas uires, quam ualetudinem habiturum sit. Hoc tamen artifex & natura distant, quod ille horologium instructum relinquit, natura opus suum nũquam deserit, semper comitatur, seu uerius ducit: tantum initio fundamenta iacit operis deinceps futuri, & quasi in exiguo spatio delineat cuiusmodi uelit illud euadere. Res omnes ad statum naturæ suæ fastigium progressæ insistunt aliquãtisper, prius q̃ retro abeant. Mora enim inter duos contrarios motus intercedit à nihilo ad certum aliquid. & ab hoc retro in nihilum: in quo interstitio pugnat natura cũ uiolentia, seu potius duæ naturæ inter se euectrix ad aliquid, & deductrix ad nihilum: prior enim quæ ascensum promouit, laborat conseruare, in quo statuit loco: at quæ descẽsum molitus, laborat reducere ad locum unde res est desumpta: sed hæc uincit, nempe naturalior, quoniam ex origine profecta consistentia eo est diuturnior, quo contentio est maior: uincente autem natura nihili res deorsum reuoluuntur, partim æquis gradibus, quibus ascenderant, partim lentioribus, partim plenioribus, prout ualida est natura alicuius. Sed quum nõ procul uentum est ab exitu, uehementer fracto atq; extenuato fulcimento prioris naturæ, inualescit natura nihili, quæ est originis cuiusq; rei: & citatissime rapit effectionẽ ad idem nihilum, unde erat desumpta. Nec singulæ modo rerũ, sed species quoq; crescẽdi ac minuendi habent terminos ratos definitosq; à natura. Neq; enim in mole ac incremento eorũ quæ dilatantur in infinitũ est abire, nec cohiberi ad minimũ, sub quo nihil sit amplius: ergo meta est aliqua posita, & à certo ac prouido opifice certa ac definita. Siquidem equi effectio nec tam ingentem ualet occupare molem, quàm sunt Pyrenæi aut alpes: nec tam

Status.

Termini crescẽdi ac minuẽdi.

parua coerceri, ac cõstringi, quàm pulex. Nam in oĩ coniunctione effectionis cũ materia adhiberi solẽt quædam inhærentia, quibus ceu instrumẽtis effectio ad exercendas suas uires utatur: ab effectione est astrictio, ab inhærentibus dilatatio. Potest enim & asini & equi effectio in leuissima poni minutie: potest & anima rationalis in puncto insectili: sed inhærentia per quæ uitæ functiones obit, materiam exigunt extensam: contrà uero inhærẽtia prorogari ac diffundi latissime possunt, nempe adiunctione similium: effectio uero quæ potentiæ est terminatæ dilatare se tantopere, ac uires suas per tantũ spatium porrigere non potest. Ex quibus licet deprehendere, quàm diuersæ res sint effectio opifex, & effectioni instrumẽta adiuncta. Nec solum magnitudinem aliquam materiæ inhærentium exercitatio postulat, sed densitatem quoq;, & constipationem certam, in qua tantum ualeat cogi uirium, quod ad agendum aut patiendum sufficiat. Itaq; non in quantumcunq; rara materie fungetur suis muneribus equi uel leõis anima, nec quãtumcunq; pressa & densa: quippe inextenuata parum erit uirium ad agendum, in densa ad patiendum: quę duo necessaria sunt ijs, quæ aluntur, & augentur. Quanto uires, & facultates corporales subtiliores sunt, & magis quasi spiritales, minus indigent materie ad sui exercitationem, & efficiendũ aliquid: cuius est generis uis ignis, & eorum omnium quæ respiunt illius naturam, atque ingenium, ut uenena calida, & gemmæ: non quin in maiori materia & spissiore potẽtiores sint, sed quod in exigua & prætenui id uigoris obtineant, ut facile se ostendant, & cognoscatur illa inesse: cæterum in tam minuta ramenta gemmam contrueris, aut uenenum tenuaris, uel in tam rara materia ignem accenderis, ut insensibile uestigiũ relinquatur efficaciæ. Nam uires illæ sicut insectiles non sunt, ita detrahendo, uel tenuiter extendendo ad eam imbecillitatem possunt redigi, ut consopiantur penitus tanquam emortuæ: quod uidemus aquæ cõtingere, cuius humectatio nõ percipitur uel in gutta minutissima, uel in euaporatione ualde rarefacta. Non sunt ijdem formarum omnium limites, nec eiusdem ultro &

tro & citro certi, nobis utiq;: nec fortassis à natura in in diuiduo quodam puncto collocati, sed latitudinem habent. Et sicut substantiæ crescunt, ita etiam adiuncta illarum: in quibus uel extensio cõsideratur, uel intentio, & quædam altitudo, ac quasi infectionis facuritas: in extensionem metam non habent sursum, deorsum habent: in profundo uero utrinque: quoniam in extensione augescunt applicando, quod est infinitum: in intensione uiribus, quæ sunt finitæ. etenim adiungendæ materiæ nullus est modus, detrahendæ est aliquis, ut illud possit hærere: profundum uero per incrementum fit uirium, quibus aliquid esse extremum est necesse: ita uidemus candorem aliquem quo nihil fieri posset candidius, dulcorem, quo nihil dulcius. in altero uero extremo si uehementer diluatur color, aut quodcunq; aliud inhærens flaccescat, perdit formæ illius nomẽ: citius quidem censuræ nostræ, quàm naturæ rerum, sed & ipsi quoque aliquando. Eæ res, quibus nihil est alieni admistum, puræ nominantur: quę etiam simplices, & interdum merę, ut medicina simplex, aurum purum, odor musci merus. Alienum est quod naturæ cuiusq; compositionis nõ est necessarium, nec refert, etiam si semper inueniatur coniunctum: satis est non esse de ratione illius temperamenti ac essentiæ: rationem eam dico, quam natura in specie constituit: qua mente dicere cõsueuimus nusquam inueniri aquam, uel terram puram aut quid simile: & medici tertianã febrem aut quartanam puram aliã uocant, quãdam non puram. Transit hic loquendi mos ad artes hominum, ut pura sint, quibus nihil est additum, quod artis ratio addi nõ iubeat: sicut thériacam purã aut nõ puram, cui absynthiũ sit admistum, uel menta: hoc eñ adhĩ ars nõ præcipit. Mistum nõ uno modo dicitur, nam est & quod de multis conflatur, ut homo, ut pharmacũ, & cui purũ est cõtrariũ, de quo loquebar modo: sic mythridaticum aliàs purũ ac simplex nominatur, aliàs mistũ. Quod si adiunctum sit peius, reddit ens corruptum, siue deprauatum. Quum uero in procreatione similium, quod genitũ est gignente apparet peius, degeneratio nominatur: quod in adhærente potissimum, sed in essentia

Purum.

Alienum.

Mistum.

Corruptũ

Degeneratio.

quoq; non raro accidit: uelut in frugibus, in seminio animantium, in hominibus: idq; fit uel ex eodem ipso generante prius deprauato, ut quum ex ualente cane imbecillus nascitur in morbo parentum progenitus: quum ex ouo aquilæ accipiter, ex ouo accipitris coccyx aut miluus: phasellum si in hoc solo seueris, uicias colliges. uel ex praua qualitate accedente, dum fingitur & nascitur: uelut quum optimum frumentum ab immodicis humoribus in auenam mutatur. uel post natum à qualitate soli, cœli, uictus, à moribus & consuefactione: ut capræ illę interioris Asiæ, ex quibus fit caprinum sericum undis pictum, si in citeriorem Asiam, aut in Aegades insulas transportentur, bonitatem pili perdunt: earum autem soboles alijs indigenis omnino est similis. canes si assuescant domi iacere, & de aulicocijs uel mensæ analectis pasci, licet parentibus uenatoribus nati ingeniũ mutant: quod in illis duobus canibus Lycurgus Spartanis monstrauit. Res uniuersæ desumptæ sunt è nihilo, & pleræq; illarum execrationi subditę propter noxam hominis earum domini, ita non solum uergunt ad nihilũ, sed etiam quia deprauatæ, celerius eò feruntur, impellente deteriore illo admisto. Quare si nulla adhibeatur cura & diligentia, hoc est, si quiescant, & torpeant, occasionem præbent, ut petius illud ad corruptionem inualescat. Ita aquæ immotæ cœnum contrahunt, terræ squalorem ac situm, aurum obducitur scoria, frumenta acerres infestant, & his nocentior gurgulio: humanum corpus uexatur morbis, & animo nostro multum sese bestiæ, ac bruti insinuat, nempe ingenio torpenti ignorantia inertia, stupor: rationi & iudicio imprudentia ac impetus: quod fit quum in otio iacuit ratio diu languẽs ac dissoluta, affectibus uero impulsoribꝰ gesta sunt omnia: quo quid aliud est esse belluam? Artes etiam deprauantur desidia. Exercitijs purgantur omnia, & uirescunt: ignis, aqua, terrę, frumẽta, libri, uestes, ædes. Idcirco Anneus Seneca prouidentiam ait, & dispositorem mundi deum aëra dedisse uẽtis agitandum, illosq; ab omni parte iussisse spirare, ne quid remaneret situ squalidum & torpẽs. Euentilatio uegetat stirpes, euannatio mũdat, conser-

conseruatq; fruges. Exercitatio purgat aurum, argentum, ferrum. Exercitatio corroborat animantium corpora. Exercitatio animos nostros ad humanitatem, omnemq; sapientiam excolit: & inhumanæ sunt nationes illæ, quæ sub cœli cardinibus torpentes socordiam ipsę suam desidendo augent. Sapienter in Theæteto Plato, motus inquit facit uideri gigni rem, & esse: quies autem non esse, atq; interire. Agitatio enim & confrictio foris quidem noxia, & damnosa, quæ se extrinsecus continenter rei applicant, excutit, nec finit affigi, intus uero quæ illuc sese insinuarant, concutit, ac reuellit: calorẽ autem salutarem tum detersis sordibus & tanquam exteriore quodam frigore purgat, ac proinde acuit, tum abditum elicit, & consopitum exuscitat: qui inuadens in inimica absumit illa, & tanto facilius, quòd ea iam ex cõcussu luxata minus adhærebant rei. quies uero per cessationem caloris finit frigus inualescere: quod non repugnans contrarijs præbet multis corrumpentibus occasionem & locum, unde res perimitur: magno & mirabili documento uiuificari per calorem corpora, mẽtes uero per charitatem: frigore autem contabescere, ac interire. Quæcunq; natura hoc agit fine, ut effectionem, seu formam importet, obiter priorem tollit, cum qua manere nequit, quam uult inducere. Quocirca agẽtia naturalia non directe corrumpunt, tanquam is sit eorum finis, sed obliquè, & aliter non queunt quod destinarũt perficere: effectioni quidẽ nihil est pugnãs, sed ijs qualitatibus, formisq; quæ materiam ut effectioni apta fiat temperant, & quasi pinsunt, & sine quibus durare nequit effectio in materie, sicut homo in domicilio supellectili denudato. Nam quæ sunt in natura inimicitiæ hostiles, ut uulpi & cygno, tum amicitiæ, ut palumbi & perdici, quas historici naturæ persequuntur, etsi inter effectiones uidentur exerceri in cũcta specie, reuera inter illas sunt solum cõtemperationes materiæ, haud secus quã inter homines ignotos primo occursu, & inter uenenum, & animal: scilicet qualitates petit uenenum, nẽpe calorem frigus, humorẽ ariditas, & has uitiat, unde sequitur uiuẽtis mors: nã necesse est effectionem instrumentis & cuncto ornatu

Exercitatio.

Calor oĩa uiuificat.

tu destitutã loco cedere. Non abnuo quin interdum agens uoluntarium malitia sua tantummodo spectet interitum rei: sed nos de naturalibus loquimur. Omnis actio contra rem uel incumbit extrinsecus, ut opprimẽs, ac comburens: uel extrinsecus quidem adoritur, insinuat se tamen ad penitiora, ut cibus, & uenenum, & caries, deniq; sua in quaque re uitia: aut intus est suborta, quoniam compositio rei ex cõtrarijs miscetur, foris uenienti quod plus habet roboris non ad agendum, sed renitendum, magis obsistit, ac proinde diuturnius sese cõseruat: cuiusmodi sunt frigus, & ariditas. quod uero irrepit ac se insinuat, si pugnam intus reperit, alterutri se adiungit parti, nempe conformiori suo ingenio, atq; ita prægrauat alteram: unde temperatura illa damnum accipit. Temperatura enim ut harmonia, in rata quadam librationepartium est sita. Libratione disturbata, & temperaturam disturbari est necesse. Quapropter subueniẽdum semper est laboranti, quod uelimus conseruatum. Nam ut actioni ac passioni omni difficultas est adiũcta, & ea de causa labor, continuatione illa agendi aut patiẽdi deteruntur ac delassantur uires: quas uel augeri conuenit, uel conseruari, uel saltem reparari. Augentur iis rebus auctis & confirmatis, in quibus sedes est uirium: ut in animali neruis, qui torpescunt humore nimio, frigore contrahuntur, excitantur, & dilatãtur calore moderato: ideo exercitatio multũ cõfert ad uires, tum propter calorem, tum etiam propter assuefactionẽ, qua succus & spiritus uigoris eliciũtur ad neruos, tanquã alueo aperto, quo diximus omnia defluere, in animatis potissimum. Conseruantur uires si à contrario, & corrũpente uendicantur: Reparantur, atq; instauratur, si quantum amissum sit, resarcitur: quod fit uel foris uel medicinis, & unctionibus, & fomentis, & alimento iniecto: aut intus sublato obice, ut cruditate, si ea oberat, & sumministrato salutari succo, ut brachijs fossoris, cruribus cursoris, cerebro studiosi. Internum fomentum est quies post laborem, sicuti Poeta ille dicit:

Quies.

Quod caret alterna requie durabile non est,
Hæc reparat uires, fessaq; membra nouat.

Quam-

Quanquam hoc non præstat quies, qua est laboris cessatio: neq; priuatione sola fit refectio, quæ priuatio ex se nihil est, sed adiectu, & positu, nẽpe diffusione succi per concoctionem, & collectione eius in otio, in quo uires & circa inimicum pellendum non sunt occupatæ, uacare possunt accersendis undiq;, quibus coadunatiõe atq; auxilio stabiliantur: ratione hac stomachi uires studio debilitatæ recreantur, ac reficiuntur quiete: eadem in laborante ingenio, in agro, in arcu: in quo tenso neruus & lignum continenter laborant, dum uterq; in alterum tanquam uiolentum contrà nititur. Quod si crebro iacueris, atteruntur agitatione, & disgregantur partes: sin remittas, coguntur, & coadunantur. Verũ in rebus oẽmibus postquam ad metam illam, quo cursu & alacritate sua progredi uis naturæ potest, peruentum est, consumpto in unoquoq; uigore potentiæ, remanet nihilo secius inimicus, & pugna interitum minans: quo loco uires tãtopere defessæ & afflictæ, nunquam usq; possunt aliunde fulciri, atq; adiuuari, quin plus semper sit, quod perit, quàm quod restituitur. Nam hostis semper est recens, uires autem de contentione fatigatæ. Ita sensim ad casum nutant, magnam'q; corruptioni fenestram aperiunt. Hic firmitatis defectus, quum non subita ui aliqua & prærapida, sed sensim, & tanquam naturaliter post peractum uigoris iter irrepit, senium nominatur: quod iter alijs breuius datum est, alijs longius. quæ distinctio etiam ijs contingit, quæ sunt eiusdem formæ, ut hominibus, equis, prunis, cerasis, mentis, petroselinis: nonnulla etiam habent breuius, quàm ferebat ratio primarum uirium, ac ualentiæ à natura ingenitarum, quoniam aliquid illis accidit, quod eas affligeret, ac debilitaret, ut citeriore termino defatigatæ consistendum haberent: quod euenit morbis corporis, ægritudine animi, immodicis laboribus, usu Veneris: deniq; omnia quę ad ualetudinis rationem faciunt, ad senium quoq;. Quæ res pugnam in se elementorum maiorem habent, magis sunt & mutationibus & casui obnoxia: ut omnia uiuentia, & de uiuentibus animalia: in hisq; manifestius est semiũ, in quibus uarietates & permutationes uidemus crebriores

Arcus tensio.

Senium.

briores, magisq; ad admirationem notabiles. Et quando animi humani uisum, quæ phãtasia nominatur à corpore tam uariabili regitur, uisum autem iudicium mentis agitat, fit ut magnas subinde uarietates ac mutationes in hominum sententijs ac uoluntatibus animaduertamus, ac proinde in humanis operib⁹, quæ ab illis oriũtur. In quibus non tantus est conflictus aduersorum sicut in inanimis, uariatio quidẽ longe minor, ac rarior, sed ferè est aliqua: ubi autem pugnantium minor est tẽperatio, ibi firmitas ac stabilitas diuturnior: tãquam in saxis, auro, argento, ferro, gemmis. Quæ res fini est uicina uelut naturali quodam impulsu in præceps à natura datur, quæ tum hoc rapit ad nihilum, tum materiam cõcinnauit iam, atq; aptauit nouo enti, quod ilico existet. Cæterum cum naturali actione effectio expellitur, & iã iam abit, ad postremam luctam, & uelut dimicationem de summa rerum uires oẽs suas reliquas foras euocat, quæ antea in intimis erant recõditæ, & affixæ, unde corroborari appareat, & quasi reuiuiscere: quod in igne uidemus contingere, & morbis animantium, sed eo impetu à fortiore ui compresso, ac cohibito, statim effectio exarmata penitus excedit. Inhærentiũ alia sunt natiua, quę simul cum re nascuntur, ut in igne calor, partim uel ex facultate rei accedũt, ut in homine scire aliquid, prouidere, scribere, uel causa quapiã externa. Tum alia paulatim prodeunt, & augentur, sicuti prudentia, uitiũ, uirtus, & sensilia: nonnulla subito & tanquam tẽporis mẽto, sicut paternitas. Sunt quædam sempiterna, ut natiua, quæ uim non admittũt: frigus tolli potest ex aqua, ex niue non potest: quemadmodum neq; ex igne calor, & omnes effectionis uires. Singula adiuncta nulla sunt perpetua, ut hic calor, hoc frig⁹: in specie possunt esse talia, ut calor frigus in igne & niue: sunt multa non natiua perpetua, multa diuturna: in utroq; genere infecturæ, & consuetudines animi reponuntur, quædam breuis sunt tẽporis, ut calor aquæ igne amoto: quædã momentanea, ut rubor ex pudore, pallor ex terrore uano. Ad eundẽ modũ alia accidentia tolluntur subito, ut paternitas: alia paulatim recedunt, sicut uenerãt, siue cõtrarijs de causis, candor contractus frigore, calore eluitur: siue priuatione atq; absentia causæ, uelut calor præsentia ignis genitus, separatione paulatim restinguitur: sic animi assuefactiones desuetudine exolescunt primum, tandem abolentur quasi obstructione elicis, per quam humor solebat decurrere. Quędã sola mora euanescunt, ut plerique animorum motus: quędam diuersas habent causas, uelut proferendi, ac subducendi sui, quas persequi nemo posset. Perpetua nisi subiecto percunte non pereunt: subiecto enim ablato non solum perpetua, sed quæcunq; inhærentia extinguuntur. Diligenter tamen intuendum quod nam sit cuiusq; inhærentis uerum & germanum subiectum, in quo situm sit, ne fallamur.

Inhærentiũ ortus.

Inhærentium interitus.

Subiectũ inhærentis quod.

Quandoquidem alia in effectione sola sunt affixa: quomodo in homine intelligere, in gemmis, in herbis, ac stirpibus, in animantibus uires illæ multas ad res utiles: quæ licet non exercentur sine mole, non sunt illius tamen, sed effectionis: quæ sunt talia, ilico cum effectione penitus fugiunt. alia sunt in materie per effectionem, ut in igne calor: hæc sublata effectione restant aliquantisper, sensim tamẽ uanescunt, ut calor animantis: haud aliter quàm rota eo cessante, qui conuertit. Quòd si sequens effectio non respuit eius formæ adiuncta, conseruantur ea in materie, dum prior effectio aboletur, & effectionis nouæ aduentu cõfirmantur: cuiusmodi sunt omnia penè sensilia. Hærent nonnulla in copulatione materiæ ac effectionis seu formæ: quod genus sunt sensiones: quæ quum illa duo dissoluuntur, & ipsa intereunt: quędam materiæ sunt infixa, sed per quantitatem, ut omnia quæ ad figuram & formam pertinent: quæ pereunt uariata quãtitate, ut triangulus, quadrangulus, rectum, obliquum, sonus, quæ est uelut forma quædam aëri impressa, ita dissipato aëre uel conquiescit sonus, uel notam aliam recipit: cuius rei exemplo sunt uoces in uento. Sunt quæ in effectionem transeunt, sed per materiem, & à materie, ut uiolenta agitatio, hæc quàmuis effectio intereat, manent tamen, ut quum homo in fluctibus suffocatur. Quæ adiuncta originem habent foris, utpote quæ per collationem dicuntur, possunt extri se-

trinsecus perire, manẽte fundamento: ut paternitas filio mortuo. possunt quidem alijs multis de causis nasci & corrumpi adhærentia, sed nos de eorum modo cum suis
Finis. subiectis interitu uerba fecimus. Habet quicquid agit finem aliquẽ, quem sibi quasi scopum proposuit: ad eum ubi peruenit, opus est ei perfectũ: tum cessat, aut se alio conuertit, uidelicet ad aliud genus operis, aut in eodem ipso opere ad aliud genus actionis: ut postquam factus est homo, expletum est hoc opus naturæ in essentia: ad ornamenta eius & incrementa sese transfert, curat ut fiat maior, ut facultates quas ipsa est elargita, in usum aliquem proferat: huc enim à natura inducitur, & occulto stimulo instigatur. Quo res fini postremo propius accedit, hoc est perfectior, ut in pictura, in colore, in sapientia, in uirtute, in homine, quando corporatur in utero. Sed diuersarum rerum diuersi sunt fines: sunt nostri, sunt naturæ, id est causarum naturalium, & huiuscemodi per uniuersum extentæ diffusæq;. Sunt dei. Arbor deo, ac naturæ opus est absolutum, non statuario, uel nauiculatori. homo qui unimanus nascitur, uel sedigitus imperfectus est naturæ, sicuti eidem fœmina imperfectus est uir, quippe natura ad optimum in unaquaque specie intendit, idcirco & in humana ad uirum: nec
Perfectũ. fœminam nisi defecta uiribus gignit. Est quidem perfecta fœmina, non tamen perfectus homo. itaq; absolutũ & perfectum ad comparationem dicitur, ut perfectum enthymema, imperfectus syllogismus: absolutus uir politicus, inchoatus philosophus. Dei, ut est in sacris literis, perfecta sunt opera: huic omnia sunt consummata, & suis omnibus partibus expleta, atque hac ipsa de causa bona etiam: uidelicet bonum est cuiq; quod ipse uult aut tanquam finem, aut tanquam ad finem. Neque enim uoluntas & appetitus omnis alio fertur, quàm ad boni
Bona oĩa. rationem, ac speciem: itaque finis, & quæ ad finem spectant boni semper faciem ac formam obtinent. Idcirco in sacra historia dicitur, uidit deus cuncta quæ fecerat, & erant ualde bona: quod Plato in Timæo secutus dicit opificem naturæ, quum contemplatus esset opus absolutum, perfusum esse lætitia, illudq; approbasse: uidelicet rebus

rebus omnibus adhæsit aliquid ex ingenio causæ eius, qua mundus est procreatus, nempe bonitatis Dei, quæ illum ad nouam hanc molitionem adduxit. Nobis ut diuersi sunt fines, ita & diuersæ perfectiones ac bonitates, tum aliæ alio tempore. Hominem deus in hoc mundo collocauit, instruxitq;, quibus opus esset ad nanciscendam felicitatem immortalem. Ergo perfectus homo est deo, qui ad hunc modum est adornatus: perfectus uero sibi, qui iam æternitate perfruitur, & quo illi propior, hoc perfectior: perfectus est nemo quamdiu æuum hoc degit. Sed uir bonus qui in stadio sese exercet pietatis, magis indies perficitur, donec per fidem & agnitionem filij dei occurrat in uirum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: & uniatur imperfectum perfectioni uel quę cogitari potest, summæ. Perfectio non ra- Præstãtia.
ro pro excellentia, & præstantia usurpatur, de qua est nonnihil dicendum. In præstantijs oportet esse normam aliquã, qua censeantur: nam aliter quę quibus præstent, dici non poterit. Ac quemadmodum rectum mensura est & sui & obliqui, non econtrario obliquum recti aut sui, siquidem rectum unum est, simplex, & sui simile: obliquum uarium, dissimile, multiplex: Ita excellens minus excellentis erit mẽsura, non uersa uice. Quippe non aliter iudicatur imperfectum, quàm per distantiam à perfecto. Imperfectum ergo reflexim est interdum absoluti norma: ut præstans & sui, & uilioris norma est recte, ac simpliciter. Quumq; alia alijs præstent, necesse est aliquid esse omnium excelsissimũ, unde reliqua & excellentias suas mutuentur, & excellentiarum mensuram. At quando excellentię nihil sunt aliud, quàm bona quędam cuiusq; naturæ attributa munera, illic esse oportet excellentiarum fontem, unde in reliqua quicquid est boni, dimanat, nempe in optimo, qui alijs rebus omnibus largitur bona, non de alieno, sed de suo: qui est ipsa etiam bonitas, quam ex se possidet, non ex alio, aut per aliud. Adeo ut uel ipsius umbram & simulachrum quoddam assequi bonum efficiat. quòd si uel sola eius similitudo bona reddit entia, multisq; excellentijs cumulata, quantam existimari excellẽtiam illam par est? Infinita est ni-

Ephes. 4

est nimirum eiusmodi præstantia, multisq; rationibus ab ingeniis nostris enumerata, ut complures esse uideantur. Sed quæ cum rebus conditis communicatæ sunt, eę considerantur, quas habet ut conditor, nempe ut causa operis, uidelicet & quæ creauit, & propter quam est creatum. De tantis arcanis, & tam sanis mysteriis modice loquendum est, ac reuerenter, ne alicubi uel per praui tatem sensus, quod ille auertat, labamur, uel per imperitiam uerborum. Causa condendi mundi efficiens fuit eius bonitas, finis beatitas: nam quòd felicissimum se uidebat esse, & quòd bonus esset, uoluit alia etiã procreare, quibus beatitatem suam impartiretur. Est ille per se felicissimus, nec felicitatem suam aliunde accipit: nec uices ullas sentit felicitatis, ut uel loco aliquo, uel tempore quicquam felicitati accedat, aut decedat: una essentia, una beatitudo, simplex & sui semper similis, neque enim summa esset felicitas, quæ augeri posset: nec in ea summa lętitia, quę uices reciperet incremẽti ac decrementi. Nec certe est aliquid unde possit mutari, de quo in sanctis oraculis legitur: Ego Deus, & nõ mutor. Apostolus Iacobus docet apud Deum non esse uicissitudinis obumbrationem: & Plato æternam illam pulchritudinem nullas uices ait recipere: nec in illa purissima bonitate cupido est nocendi ulla: qui enim lædituꝛ, à seipso lædituꝛ, non à Deo. nam si ad illum accedit, iuuatur, nempe à uicino bono: sin ab eo recedit, lædituꝛ, nempe à uicino malo. Communicat uero se, quantum quicque pro modo suo posset capere: paratusq; est cuicunq; quãtum id uelit & possit: atq; ut declaret communicare se & uelit, & possit, si quis modo capiat, gignit similem sibi per omnia: & cum eo nexu utrique per omnia simili se coniungit: in quo magna præbetur nobis fiducia, cuiusmodi futuri sumus cum illo in immortalitate. Scilicet filij & patris connexio, exemplar est, quo cognoscamus cuiusmodi nostra futura sit: quod Christus ipse declarauit, quum à patre suo petit, ut sint unum quemadmodum nos sumus. nec bonus esset, nec felicitatem suam cognosceret, nisi uim haberet cognoscendi, & intelligendi: neq; aliter uellet se communicare, neu iucunda esset nobis

Perfectiones Dei.

nobis illius communicatio, si brutum esset, aut torpens. ad hęc sapientem esse necesse est, tum ad uiam communicationis inueniendam, tum quòd non esset absoluta beatitudo ex coniunctione insipientis. Nec ullum potest esse bonum in re mortua, nec solida felicitas cum mortuo uersari: uiuit ergo, & quidem nunquam senescens: quum nec intus habeat, unde possit affici, qui sit omnino Deus: nec exterius queat existere, quum extra illum nihil sit nisi ab eo conditum, & quod eius sola uoluntate perseueret. Immortalis igitur est, nec unquam beatitudo nostra deficiet: nec beatitudo esset timentibus illius casum: idcirco illi una terræ ac cœlorum uoce acclamatur, Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Est uis infinita, ut qui illo uno confidunt, quiq; illius sunt participes, certi sint, habituros se quicquid cupiant: nec aliquid posse interuenire, quod illorum gaudium perturbet: quum infinita uis eos tueatur. Merito Timæus, & Plato inducunt autorem diuorum pollicẽtem diuis immortales illos futuros, non quidem natura ipsorum, sed consilio suo: quod potentius sit, quacunq; fraude ac damno: & Dominus noster confirmat eos qui ad se uenerint, neminem erepturum de manu sua. Quippe uis illius uolũtati est par: imò uis & facultas nihil est aliud, quàm uoluntas: de quo scriptum est: Ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt. Et facultas hæc tanta nullo est otio alternata, sed actus est merus, nunquam interquiescens. Nam si esset magis, tum oporteret nos qui illi essemus coniuncti, interdum cessare: ita beatitudo nostra ut quæ uices reciperet, nõ esset perpetua. Agit etiam expedite omnia. nulla eum difficultas attingit, nullus labor: nihil enim aut laborans, aut impeditum, aut in difficultates coniectum, felix est: nec qui illius est particeps beatus, qualis esset nostra beatitudo delassata: sed nec unde defatigetur habet, quando omnia, quod ille uult, agunt naturaliter, ut ostendi. Quòd si actus est purus, nihil admiscetur ei potestatis, & tanquam materiæ: quo fit, ut quoniam sine potestate cognoscit, summe cognoscat: impedit nanque cognitionem potestas. Idcirco de illo scriptum est, omnia esse nuda & aperta

coram oculis illius. Quapropter uenire nobis in mentem non potest, quo minus summe sit sapiens: quippe cuius intelligentiã nihil uel retardat, uel interturbat: quo circa nulla res eum potest fallere. Postremo quod fundamẽtum est omnium, uere ac absolute est, à quo, & per quem reliqua sunt: ergo à capite omnia generatim colligentes excellentiæ in eo hæ connumerantur, bonitas, beatitudo, immutabilitas, cõmunicatio sui, generatio, cognitio, sapientia, uiuere, nec unquam senescere, immortalitas, uis, actus purus, actio expedita, essentia. Cui hæc adsunt tanta & tam admiranda bona, quibus nihil uel fingi potest maius, pulchrius, præstabilius, eum necesse est seipso esse contentum, suoque statu acquiescere, ac proinde infinite esse beatius, quàm nos explicare possumus, uel etiam cogitare: quin & nos etiam futuros beatissimos si in consortium admittamur uel tenuissimæ particulæ tantæ beatitudinis. Sed non sentiendum est præstantias has uel re, uel specie ac ratione aliqua, distingui in deo: una est modo quæ capit omnes, & ea est unaquæque illarum. Scilicet bonitas est omnes, & immutabilitas est omnes, & generatio est omnes, & actus purus omnes, atque ad eundem in modum de reliquis: non per confusionem aut permistionem, sed per simplicitatem, & unitatem sanctæ illius essentiæ: nos uero ad nostram intelligentiam, & loquendi commoditatem separamus. Quæ nos de diuino illo & omnipotenti numine cum omni ueneratione sentire fas iusque est, & ratio præscribit. Gradus inter has excellentias hoc modo est considerare, ut quando omnis excellentia in eo sita est, cum illa excellentia immensa coniungi, unde nascitur beatitudo immarcessibilis, id demum sit excellentissimum, quod cum eo nos deuincit, atque unum facit, quod est amor illius: nam amor rerum spiritalium est copula: ex amore nascitur fiducia in eo solo, ut eum amemus, & illi uni fidamus, quandoquidem uidemus nos & bonum & potentissimum amare: hæc appellatur bonitas, non illa, quæ à Deo generaliter per omnia, quæ condidit, est fusa, sed qua mens in similitudinem quãdam transformatur diuinæ

Excellẽtię in Deo.

Bonitas.

uinæ naturæ, quæ omnibus prodesse uult, nocere nemini. eiusmodi bonitas multas in partes distribuitur, de quo non est hic dicendi locus. Proxima est communicatio sui, si quid habet utile: nam hoc maxime est cum bonitate coniunctum, nemini inuidere, sua bona aliis impartiri. Hinc sapientia consequitur. Nam proximus gradus ad bene agere est bene sentire, ac sapere de rebus. Neq; ad sapientiam nisi per intelligentiam uenitur: nec ad intelligentiam nisi per cognitionem tum animi internam, tum exteriorem sensuum, in iis quidem certe, quæ sensus habent, sicut in unoquoque nostrum est uidere. Vita uero & uigor quidam initium est tanquam motus ad cognitionem. Generationis naturalis est cupiditas etiam sine sensu, quæ est æmulatio generationis diuinæ. Charitas uero fœtus altius spectat, nec est sine sensu, qua imitamur nodum illum amoris, quo pater & filius connectuntur. Tum immortalitas uel certe diuturnitas uitæ est adiunctum. Sicut perseuerantia eiusdem status ac modi & immutabilitas sine senio. Nam in his, quæ excellentiæ alias comprehendunt superiores sunt, ut quæ plures habeant præstantias: quæ sine aliis esse possunt, inferiores ducũtur, ut quę paciores cludant. Sequitur iam uis & actio quæ sine uita esse potest, quemadmodum & actio longa, expedita, minus delassabilis. Essentia infimum est omnium quæ sine aliis omnibus potest subsistere, sine ipsa reliquorum nihil. Communicantur hæc creaturis, quantum ipsæ capiunt, larga quidem manu, quod est in Deo, sed non amplius, quàm quod ualent recipere, & quo pacto ualent, quoniam excellentia Dei quum ad creaturam pertingit, ita fit in ea deprauata, & turbida, ut non ex fonte illo uideatur hausta, sed ex alio cœnoso: sicut aqua de liquidissimo fonte sumpta, quum uitio amphoræ perturbatur, ex limo uidetur deprompta, non ex puro. Quocirca perfectiones quæ sunt in Deo communicantur rebus conditis: & ex illis sunt perfectiones, sed imperfectæ, si cum eisdem conferantur in Deo existentibus. Et in una quaq; excellentia degeneratio facile ostenditur, uel ex collatione maioris in conditis rebus: ut cognitio bruti

Cõmunicatio sui.

Sapiẽtia.

Intelligentia.

Cognitio

Vita.

Generatio.

Immortalitas.

Vis.

Actio.

Essentia.

Degeneratio.

quàm

quàm degeneret indicabitur, si quis admoueat humanam cõditionem: illa enim ultra uisum, seu phantasiam non progreditur: hæc uero supra uisum se attollit, humanæ quoque uitium ex angelica erit intelligere: nam nostra uaga, incerta est, operæ, ac negotij plena. Angelicam etiam facile degenerantem deprehenderimus, si paululum nos sustulerimus ad contemplationem diuinæ. Deus lucem habet in se, & ex se, angelus à Deo mutuatur. Sed nos rem tantam figura aliqua ob oculos ponamus: imaginemur annulum aliquem, cuius signum imprimatur chartæ multiplici, expressiora sunt singula in prima charta, quàm in secunda, & in hac, quàm in tertia, & ad hunc modum in cæteris, quousque uentum sit ad postremas: in quibus imago quidem erit totius sigilli, sed confusa adeo, & perturbata, ut in genere potius dicas huius sigilli esse, quàm ut quicquam peculiare possis annotare, quin erit aliqua de postremis uel postrema ipsa, quæ potius habere imaginem sigilli alicuius dicetur, quàm huius aut illius, sed certe sigilli: nulla erit tamen, quæ non aliquid retineat impressum: nam quæ nihil prorsum retinet, non est huius numeri. simile est huic si quis consideret circulos, quos in aqua efficit lapis immissus. Tales sunt perfectiones à Deo in creaturis consignatæ & impressæ, quantum ad earum distantiam attinet: quarum quæ propinquiores sunt Deo, expressius illius sigillum referunt: propinquiores uoco non loco, sed similitudine naturæ. quocirca alteram similitudinem sumamus fortassis aptiorem, non iam ex loco sed natura: obijciamus soli multa corpora uarie perspicua, nempe aquam puram & pellucidam, uitrum chrystallum, laminam corneam, linteum, pannum lineum, ebur, lignum, saxum, ferrum. Hic licebit intueri, quàm uarie lumẽ transmittet: uidelicet per unumquodque, ut est eius perspicuitas: eodem modo lux illa diuinæ excellentiæ uniuscuiusque sese naturæ communicat, quomodo ea est capax, & in alijs transluceat radius, alia adumbrant: & umbra hæc densior est in minus perspicuis, & in solidissimis densissima: sicut quam lignum facit, uel saxum. Poterimus fingere ad figurã aliquam angu-

Norma ex cellẽtiarũ.

angulum acutum, cuius lineæ in infinitum abeant, hũc esse deum: creaturas in eo angulo aliquousq; progredi. ut exempli gratia sint lineæ a b, angulus c: infima sit in contactu, superiores latius se extẽdant, aliæ super alias, usq; ad d e. Quapropter excellentiarum mensura in nobis, ac norma gemina est, altera recta, altera reflexa: recta & uera cuiusque rei, ut perfectius metiatur id, quod est minus perfectum, hæc est in præsentia non proportio uel accessus ad diuinam excellentiam, citra quam infinito interuallo cuncta subsistunt: quo fieret ut paria essent omnia: quippe finita ab infinito intercapedine pari separata: Sed similitudo quædam, imitatio, effectio, imago excellentiæ diuinæ, quam utique mentes nostræ capiunt, in his rebus, quas diximus: ut quæ propius nobis referant & expressius diuinam imaginem, quam concepimus animo, sublimiora censeamus, hinc quæ obscurius pro humilioribus habeantur. In quo ordine primi erunt angeli, secundi sunt homines, hinc rationis expertia, in quibus uestigium citius dicas adhæsisse quàm imaginem. Ita ut si quis cogitatione sibi pingat deum condentem mundum per opus suum transisse, iacentia statuet omnia præter hominem & angelum, hos rectos, ut in his aliqua similitudo imaginis dei adhæserit, in illis solum uestigia. Est altera censura reflexa, qua nos sæpe numero propter imbecillitatem nostrorum iudiciorum commodius, quàm recta illa utimur: ita discessus à despicatissimo erit formula: ut quo quicq; discesserit ab infimo, hoc existimetur excellentius. Quæ attingunt altiores excellentias, excellentiora sunt: itidem quæ eadem, sed copiosius, & expressius ad exemplar. Quòd si in ignobilioribus excellentiæ sunt quædam, quæ non in superioribus, eæ perfectionem maiorem non arguunt: quia superiora sortita sunt plura, aut plus, aut meliora, & potiora: ut in animante generare, quod non est in angelo: in quo id esset creare, quoniam ex nihilo produceret: animans autem ex materia progignit, quæ nulla est in angelo. & lapis in essentia diuturna atq; immutabili præstat animans: & animalium cõplura homini in sentiendo præferũtur. In unaquaq; specie facultates excel-

Excellẽtia specici.

lentiæ sunt per singula rerum partes, non tamen actus: propterea quod facultas illa impeditur nonnunquam, ac retardatur, ut per totum genus hominum posse bonitatem assequi, etiam si bonus sit nullus: modo ne sit bonitatis facultas sublata, ut in dæmone: in quo scelus tanquam impactus aries uehementer retroegit præstantiã nobilissimæ naturæ etiam usque ad imum: quoniam lõgissime à fiducia, & amore in deum abest, quem nullum habet: ideo is solus in sacris libris malus dicitur. multarum quoque rerum præclaras facultates peccatum homini detraxit. Longe est aliud in comparatione singulorum, aut aliquàm multorum sicut populi, & nationis. Nationes nanque, & populi, & quidẽ unumquodlibet entium aliquod nactum creditur peculiare à deo munus: quę persequi ad nullam scientiam pertinet: non enim posset, quæ sunt infinita, & magis necessaria turbaret: ut si quis in medicina propriam cuiusq; herbæ, uel ægroti naturam insisteret perscrutari: generatim hæc, aut speciatim sunt ab artibus tractanda, non sigillatim. Sunt in actibus tamen qui ex facultatibus nascuntur, limites quidam in unaquaq; specie stati, quos nullum eius singulare transgreditur: nempe quod est summum in facultate formæ. Equi gestare non queunt pondus quod cunq;: nec in artibus abitur in immensum, quantũcunq; additio per alios fiat. Videlicet neq; additio proficit, quę sit in re, si in ingenio nostro redundat, atq; effluit. Describere formarum ordines, & tanquam in classes ad sensum uocare, hoc est, quæ species quibus præstant, & ordinare eas in speculatione nostra, quemadmodum ordinatæ sunt in natura, hoc uero solus ille potest, qui condidit. Nam nobis proprietates rerum, uires, excellentię ignorãtur: nisi forte in genere, ut angeli sint primi propter bonitatem & felicitatem, quàm copiosissime possident: hinc homines propter facultatem ad bona similia. Tum animantes integræ, quæ perfectæ nominantur, nẽpe sensu & cognitione præditæ: tum inchoatæ, quæ sensu carent aliquo: stirpes dehinc, quia uiuunt: & ex his frugiferi infrugiferis, quorum censura est ex generatione ac uiribus: gemmæ admirabiles facultates ad ordinem

Ordo rerum.

dinem suum adferunt. Sequuntur metalla, quæ non omnino sunt inertia, uel torpida: hinc lapides, & glarea: postrema in substantijs est materies, & proxima non enti: nam adiuncta uelut entia sunt picta, sicuti aliàs est expositum. Sed inter hæc prima sunt, quæ in mentibus sedem obtinent, hinc quæ in animis & sensibus. Tum ex corporalibus sunt illa elementorum quatuor propter uires agendi, ac patiendi: dehinc quæ ex ijs nascuntur, quæ ad tactum pertinent. Inde quæ ad reliquos sensus, post interiora, & quæ minus esse deprehenduntur: sequũtur hæc priuationes: ultima iam & sine censu ac classe sunt inania, excogitata, conficta. Scisciterur aliquis, unde nata sit rerum distinctio? quãdoquidem autor est unus, simplex, ubiq; sui similis: graues & reconditas quæstiones subinde attingimus: uerendum'q; est, ne nos multa temere ac inconsiderate iactemus: sed de hac timide, nec sine ueniæ præfatione paucis est dicendum: uidẽtur rerum differentiæ ex communicatione desumptæ excellentiæ diuinæ: ut ea si uarie in uarijs eluceret, facilius à mente rationabili posset intelligi, quæ uni communicata minus esset ad cognoscendum, æstimandum'q; prompta. Tũ uero ut maiores agnoscerent, quanto plus ipsis tribuit deus, quàm minoribus. Ornatus quoq; stupẽdus, & decor ineffabilis ex difformibus, ac dissentiẽtibus est quæsitus. Adde quòd ad usum potiorum rerum uiliores deus progenuit. Disposuit præterea ad similitudinẽ sui, ut alia faceret esse, alia uiuere, alia intelligere: & qui unus potest omnia, ita temperauit singula, ut ea imitatione quadam sui possent aliquid: quiq; unus quodam modo est omnia, uoluit ut singula essent aliquid: non aliter quàm doctus quispiam, q artes omes pernouit, alium librum de Grammatica scribit, alium de Dialectica, alium de Philosophia naturæ. Libri uero simulachrum quoddam sunt illius mentis: qui quemadmodum ea intus habita sit loquuntur. Postremo quòd infinitus protulerit finita, unus multa, testatũ esse uoluit, se ad hæc condenda uoluntate adductum, nõ necessitate ulla. Sed nos iam tenebris incipimus, offundi: itaq; referamus pedem. Si quis philosophari cupiat, quãtam hic deprehẽdet Phi

Vnde nata est rerũ distinctio.

losophiæ partem hominibus ignotam? de ordine excellentiarum inter species, de similitudine, aut uestigijs entium creatorum ad Deum, quum nihil sit in rebus conditis, quod non efformatum, atq; effictum sit ad expressionem alicuius perfectionis Dei: nam cui procrearet similia nisi exemplari, quod est intuitus, nempe sibijpsi? quē unum nosci t, & per se quæ sunt, quæq; non sunt omnia tanquam essent, & reuera sunt illi. Itaq; hominem habere binas manus, quinos digitos, & ungues in singulis, leonem pilosum esse, murenam glabram, uirum barbatum, fœminam imberbem, laurum semper uirere, cerasum rotundum, ac rubens, prunum oblongum, lupum uoracem, leporem timidum, uulpem astutam, ouem mansuetam, apiculam prouidam, omnia ad illius imaginem aliquam sunt effecta. Quis hic non cogatur exclamare: O altitudo diuitiarum sapientia & scientia Dei? Species inter se non sunt sicut numeri discretæ, sed sicut series in magnitudine, in qua alia alijs copulantur: necquicquam est proprius, quàm uelut annulos esse in torque, nihil ut remaneat inane, nec tamen ut momentis, & uelut punctis insectilibus distinguantur: conferta quidē sunt spatia, sed tamen interseri aliquid potest inter proximas cōmunicatione ambarum: uelut inter equū & asinum mulus: quod inuumeris contingere non posset: nihil em̄ interquatuor & quinque interieceris. Atqui nouas species ex commistione aliarum uidemus nasci. Ergo inferior excellentia aliquid attingit altioris, sed erigit se quantū ualet, ut multum se in illius præstantiam inserat, plurimúmque de illa communicet: quod si assequatur, alijs eiusdem notæ sit præstantior: ut lapis si uitam agat stirpis, stirps si aliquid de sensu animantis referat, mutū de intelligentia & sensu hominis, homo de sapientia angeli, angelus de bonitate & fœlicitate Dei. Nam similitudo harum excellentiarum excellentiæ dicuntur, si eum alijs conferantur, quæ uestigium earum nullum habent: ut in ape & formica illa uelut in futurum prouidētia, in cane sagacitas, in uulpe cautio. Quocirca superi? est semper norma & censura deiectoris. Deus omnium, angelus hominis, homo animalium, hæ stirpium, stirpes metallo-

Species q? modo distinguunt.

rum, metalla saxorū: dico in eo, in q? excellit: nam in sentiendo extrinsecus non est homo censura aliorum animantium. Itaq; elephas mutorum est præstantissimus, quia proximus intelligentiæ rationabili. Quod si hominis forma formarum est inter animantes pulcherrima, excellentior erit simiæ facies quàm equi: id nisi recipiatur, nulla erit regula præstantiarum, nec iudicium firmum. Sed in simia offendit nos dissimilitudo formosæ faciei, nempe color teter, pili, simitas, perpetua gesticulatio: quæ etiam in Aethiope homine essent odiosa. Vnumquodq; entium ea ratione agit, qua habet excellentiam, qua uero imperfectionem, & defectum à similitudine summi, patitur. Loquor de passione perpellente ad interitum, non de adornante ad aliquid consequendum melius. Hæc quidem est rerum præstantia, sed præstans sumitur nonnunquam pro bono, quo sensu ea sunt præstantiora nobis, quæ aptiora nostris destinatis: appetitus enim, uti demonstraui, de fine est, hic de bono: ita in rebus commoditates appellamus præstātias: ut præstat aurum argēto, caro ueruecis carni lupi aut piscis, & pilosmela graculo: quæ ad nos referuntur. Quod si omnia hæc à deo sunt parata homini, utiq; reuera, & simpliciter præstantiæ dici possunt: nam quo illi maiorē usum adferent, excellentiora dicentur. Perfectum est etiam quod undiq; absolutum, expletumq; per seipsum sufficiens sibi alienæ opis non indiget, quomodo nec homines, nec; angeli, nec cœli perfecti sunt: sed deus solꝰ omnipotens, infinitus, æternus. Naturalis cuiusq; rei cupiditas est, ut ad optimum illud, atq; excellentissimum speciei suæ pertingat, quantum cōsequi per facultatem nalet: hoc ubi est nacta, conquiescit, & studet se in eo conseruare. Homo uero quū semper ulterius appetat, & uiuat in futurum nixus, nec unquam in eo quod adest, uelit fixus persistere, semper autem alia ex alijs concupiscat, & quidem diuersi generis, colligitur profecto eum in quo hoc summum illud & perfectissimum nō habere, nec posse felicem hic fieri. Reliqui appetitus ex desiderio perfectionis oriuntur, nempe tuendi sui, & obsistendi inimico: nam nisi sit quicq;, non potest perfectum il-

Agere ex præstātia.

Perfectū.

lud assequi. Habet homo talem quoque naturalem appetitum conseruationis sui ipsius, uerum ut non naturæ informatione iudicat, sed sua persuasione in errores incidit turbulentos, ignarus quid sit ipse, quæ sui conseruatio. Itaq; alij se uocant suum corpus, alij suam potentiam, alij suas diuitias, alij existimationem sui: qua mente diuus Paulus homines illos dicit amantes sui. Ex conseruatione sui, statim nascitur contrario corrumpenti repugnare, & coadiuuari cum eo, à quo aliquid possit uirium accedere ad se defendendum, nempe cum suo simili: ea coniunctio, & quasi cõspiratio ἀντιπερίστασις dicitur uerbo Græco ab Aristotele, & Theophrasto: cohibitio à nobis uel coercio: quæ ijs potissimum contingit, quæ lubrica sunt, ac proinde facile ad se mutuo trãscurrunt: quod genus sunt liquida omnia aer, aqua, & quæ sunt naturæ horum oleum, uinum, fœuum, sanguis, ac eiuscemodi. Cuius rei plurima sunt in natura rerum, & quotidiana experimenta. In aridis non æque hæc deprehenduntur. Est in bestijs quoq; hæc ad mutuum auxilij conspiratio. Nec hominibus deest is qui syncretismus de uetere Cretensium more nominatur: de quo est illud, cõiungunt homines mala. Nihil est felicius, quàm fieri uoti compotem, nihil acerbius aut miserius, quàm frustrari. Quapropter orandus est pater cœlestis autor, & rex naturæ, ut & animum præbeat, quo uelimus, & uires augeat, quis possimus ad summam ueri ac naturalis boni perue-
nire.

Error hominis in se cognoscẽdo.

Syncretismus.

BRVGIS ANNO M. D. XXXI.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE EXPLANATIONE CUIUSQ; ESSENTIÆ.

EX HAC materie per uniuersum diffusa sumit semper natura uelut ex sylua, & addit suum artificium quasi massæ fermentum, uti aliâs dixi: quibus de eodem fermento indit, ea sunt eiusdem seu speciei, seu formæ: nam fermentum illud est pro effectione aut forma: sic utcunque sit hoc nobis, imagine hac declaratum: sed pergemus tamẽ etiam aliter explicare, ut res fiat dilucidior: nam non hæc quàm dicantur exacte quærimus, sed quàm apte ad intelligentiam. Quemadmodum pharmacopolæ & unguentarij dispositas domi habent capsulas, & narthecia, quorum alia piper cõtinent, alia myrobalanos, sunt quæ theriacam, sunt quę potiunculas, & cætera quæ ad eos artifices pertinent, & nomen superscribunt, quid in quoq; insit: ita natura omnia in suas uelut pixides distribuit, & cuique adscripsit nomen, illis quæ continerentur, commune homo, equus, adamas, pyrus, albor, nigror, uirtus, uitium. Rursus quemadmodum una est ciuitas, & in ea familiæ multæ Scipionum, Lentulorum, Ciceronum, Fabiorum, unaquęque ab uno aliquo pro autore sanguinis deducta: sic in mundo familiæ hæc hominum, illa equorum, pyrorum, auri, argenti. Itaq; non loco sunt distincta hæc, sed ut in ciuitate Scipiones alij habitant in Saburra, alij in exquilijs, alij in palatio, sunt tamẽ omnes eiusdem familiæ: non aliter in natura similitudo, & conformitas coniungit hæc non locus. Porrò similitudo hæc ad essentiam semper refertur, non ad hærentium rationem: quod est acute ac subtiliter attendendum: nam etiam inter inhærentia est communicatio hæc & conformitas, ut inter duo alba, inter duo nigra, sed ea tamen ad nigri & albi essentiam pertinent: est inter Aethiopem, & cor-

uum in nigricie, non tamen qua sunt hæc animalia, sed qua sunt colore hoc tincti: itaq; communio hæc similitudo est essentialis in multis: quod in schola uniuersale nominatur. Essentiam uero cuiusq; rei non per seipsam cognoscimus, sed per ea, quę de illa sensibus usurpamus, nempe actiones, & passiones cuiusq;: nihil enim agẽs, ut inquit Cicero, ne cogitari quidem potest quale sit: & in actionibus uel passionibus, non eas contemplamur, quæ ex constitutione sola materiæ nascuntur, quales sunt uiri & fœminę in animantibus, & quibusdam plantis: nec temporarias & additirias, sed quę maxime ex intimis ueniunt: ubi est effectio & essentiæ cuiusq; fons, quæ actiones, passionesue perpetuæ sunt: non quòd semper sint in actu, sed quòd semper sit ad agendum facultas parata: nanque has demum uidetur habere ex natura: atque hãc sequimur similitudinis uiam etiam in ijs rebus, quæ materiæ sunt expertes: cuiusmodi sunt omnia inhærentia, & angeli: ut ex intimis & perpetuis actionibus quæ similia sint dicamus, quæ dissimilia: neque enim uideo quid causæ sit, quo minus aliquot angeli in similitudine una ingenij ac naturæ congruant, ut animæ hominũ, & multa inhærentium. Nam materies non efficit unum indiuiduum, sed effectionem aut formam ad multa indifferentem astringit ad hoc unum: pergamus autem de ijs loqui, quæ sub sensus cadunt: uidelicet quę habent materiem hanc, quæ ipsa se oculis intuentium ostendunt, & formam sui exteriorem præbent cognoscendam sensibus: ex qua ferè de interiore habitu licet iudicare, & ex qua primum nomẽ formæ, & speciei est ortum. Quippe imago illa & forma, & facies, & species in omnibꝰ hominibus effecit, ut eiusdem dicerentur formæ atque speciei: in omnibus armatis sedentibus, nigris, albis. Cæterum ex actiõibus difficile est iudicium, propterea quòd unde nascantur, & quales sint non satis perspectum habere, atque exploratum possimus: sepe ex similibus siue affectionibus siue formis diuersę nascũtur actiones: nonnunquam contrà: sed uel ipsas ueras & germanas tenemus, quod est sanè quàm rarum: uel quantum possumus, finitimas, & proximas: ratio enim distinctiõis formarũ

Vniuersale.

marum ex his actionibus petitur: ideo hæ sunt, quæ & cuiq; speciei sunt propriæ, & aliq; ab alijs species per has separantur. Itaq; & propria dicantur suarum formarũ, & aliarum differentia: quarum differentiarum nos ingenti laborare penuria merito Aristoteles est conquestus. At uero sicut in ciuitate gens una in multas discedit familias, & harum unaquæque adhuc in alias: ut de Cornelijs sunt quidam Lentuli, quidam Scipiones, & Scipionũ partim sunt Africani, partim Nasicæ, partim Asiatici: sic in rerum natura sunt latiores quædam similitudines, quæ alias arctiores capiunt: sunt arctæ, quæ secari ac separari iam inter se ulterius non queunt: ut oĩa animalia similitudine quadam tenentur effectionis uiuentis & sentiẽtis: sed homines inter se non solũ effectionis uiuentis & sentiẽtis q̃q;, uerũ intelligẽtis q̃q; & ratiõe præditæ: colorata omnia hoc ipso sunt similia, quòd colorem habent superfusum: alba uero hoc eodem ipso, & quòd colorem disgregantem uisum. Iam ergo imponamus nomina, quo facilior sit deinceps rei intelligentia. Similitudo hæc uocetur natura, seu conditio, seu ratio, seu forma, seu nota: usitatius est in latioribus genus, in angustioribus species: ea capit multa in uno aliquo con formia, id est, de multis dicitur: quatenus in uno aliquo sunt similia, aut communicant, quod unum est de illorũ essentiæ ratione, id est, quatenus sunt hæc aut illa: sed ampliores similitudines collatæ ad suas arctiores dicuntur genera: quæ capiunt multas species, quatenus in uno aliquo essentiali communicãt: totum & partes nũcupantur: sed generis nomine pro ratione, & modo, & forma, & nota quadam abutimur, ut genus belli, cibi, dicendi: & pro natione aut gente, genus humanum, Troianum. Et generis uinculum ut speciei cum uniuscuiusque essentia est aptum, & cõnexum: & essentia pereat si tollatur. Ergo genus & plures species complectitur, & de unaquaque affirmatione dicitur: tum cuicunq; potest illa congruere, & genus: quin & omni dicitur tempore, nec potest non dici. Cæterum eædem ipsæ latæ si ad alias conferãtur latiores, fiunt species. Itaq; sunt latissime nõnullæ, quæ latiores supra se non habent: uelut ultra quas ni

Species.

Genus

hil est, sicut res: ista dicuntur genera generum, seu supre
ma, prima, antiquissima: ex quibus cæteræ species suspē
sæ sunt, ut inquit Seneca: infimas nominemus meras,
& arctissimas, & imas, sub quibus nihil est commune ali
quibus, sed rerum singula, ut homo equus. Nam Troia-
nus & Romanus si qua ratione sunt conformes in hu-
manitate considerentur, una est similitudo: sin patria, se
gregantur, quæ ad hominem non pertinet distinctio,
sed ad locum, uel nationem: neq; enim sub humanitate
comprehenditur ea difformitas, sicut rudere & hinnire
sub uita. Videlicet idem homo esset M. Cato, etiam si ali
bi natus, quàm Romæ: non idem animal Bucephalus si
non hinniret. Species omnia quæ sunt naturæ ac essen-
tiæ generis, continet: addit insuper ex se aliquid, quod
est suæ essentiæ, non inhærentis, aut materiæ: ut homo
ei quod est animalis, nempe uitæ & sensui, rationem ad-
iungit: & album colorato sparsionem intuitus. Troia-
nus nihil essentiale adfert homini: ac ne uir quidem, aut
fœmina: materie nanque est sexus non effectionis. Ideo
mutasse quosdam sexum minus est mirādum, quoniam
non migrabant ab effectione essentiali in diuersam. Ita-
que multo est aliud superius in Dialectica, & species
uel genus in hac speculatione: siquidem illud nuncupa-
tionem modo capaciorem spectat, hoc essentiam latio-
rem: utrobique nomina sunt nobis proposita, sed il-
lic nomina affirmanter dicta: hic res nominibus com-
prehensæ, & consignatæ: quandoquidem genus hoc
aut species non modo in nominibus uel nostris intel-
ligentijs est situm, sed in natura rerum est ea similitu-
do, ac communio, etiam extra nomina atq; intelligen-
tias nostras: est enim in ipsis rebus, seu potius res ipsæ si
miles conformesq;, tum in facultate naturæ mundi lege
ad productionem similium, ut in ea sit ui quadam, in re-
bus autem expressione: nos tamen similitudines conferi
mus, & nomina alia à singularibus imponimus, quum
res non sit alia. Sunt quædam similitudines mediæ, quæ
subalternæ uicissitudinariæ dicantur: ut nec latissimæ
sint, nec arctissimæ, quibus aliquid est antiquius: hæ &
genera, & species dicuntur: mediæ, siue interiectę. Quod

uni-

unicum est in se contractum, & à similitudine capitur,
nec ipsum capit alia, Graci ἄτομον uocant, à nobis dici
potest singulare: uel rerum singula, unum, unicum, ex
Græco uertentibus insectile, uel indiuiduum: & quia e- Indiuiduū
tiam ὑπόστασις Græce, suppositum à nōnullis appellatur.
Seneca speciales homines uocat Ciceronem, & Catonē,
generalem uero, qui sub oculos non uenit, unaquęq; res
mundi tam substantiarum, quàm accedētium una est, &
singularis imagine autoris sui: neq; est ulla tanta inter
res duas similitudo, quæ unū ex duobus possit reddere,
nisi quum figura aliqua & loquendi ratione tale quiddā
dicimus: ut ex duobus animis amoris uinculo unum fie
ri, & duo candida eodem colore esse infecta, quia simili:
quomodo singulare nominamus, quod par aut simile
nō habet: ut singularis Christi erga nos charitas. Verū
in se contracta est unaquæq; res, ut non solum sui absi-
milis, sed nec ea sit, quæ sibi est simillima: & quemadmo-
dum in substantijs insectile est unum, ac singulare, quod
per se totum subsistit: ita in adiunctis, quod in uno in-
hæret singulare est: prouidendum tamen ne nos fallant
res in nominibus: nam sunt quædam res, quæ solæ qui-
dem & singulares sunt, nomina tamen indiuidui nō ha-
bent: ut sol, luna: in quo ratio significationis nominum
est attendenda: uideamus, quomodo uel sit impositum,
uel à nobis usurpetur: utrum ut hoc unum solum signi
ficet, nec aliud quicquam, ut Socrates: an ut hoc, & quic
quid huic fiat essentia simile: si hoc, species est, sin illud,
indiuiduū: ergo sol species est, Saturnus, aut Venus indi
uiduum. Illeuero gradus quo à genere in speciem descē-
dit, uidelicet illa actionis facultas uel passionis propria
unicuiq; speciei, & qua abundat species supra genus, spe
ciei suæ propriū est, aliorum differentia. Propriū cuiq; Propriū.
est, & quod est diuturnū, ac perpetuum: ut diuorū pro-
priæ sunt uoluptates, ait ille in comœdia: & proprium
ēd cum alio non est cōmune, ut proprius Pauli mos: ita
quod quisq; habet solus, est illi proprium. Sic differētia Differētia
est, qua inter se res differunt, uelut Plato & Socrates no
bilitate, forma, ætate: in quo differētia tria distinctorū
genera complectit, diuersa, uaria, separata: ut diuersitas

ad essen

ad essentiam referatur, uarietas ad inhærentia, separatio ad compagem, aut coniunctionem: ut duæ partes cãdidæ huius chartæ integræ diuersæ sint: si altera nigro imbuatur, sint uariæ, si discindatur, separatæ. Sed in proposito nos essentiæ rationem spectamus, ut ea facultas & uis quæ cuiq; formæ est attributa Dei munere per naturam constituto, nec ulli alĩ, proprium sit illius, differentia aliorum: si assequimur, bene habet, sin minus, cõsectamur quantum possumus, proxima. Quę arte & usu sunt quæsita, non dicuntur naturæ, neque illa quæ alium de extrinsecus accesserunt: ut medicamine aliquo, aut à soli uel cœli proprietate peculiari: quippe quę non sunt muneris à natura constituti, & assignati illi formæ simpliciter, sed ex addito: ut Persico occidere in Persia, non hic. Proprium ergo est, quo restringitur genª ad aliquã speciem: differentia qua ab alĩs formis siue sui, siue alieni generis segregatur, sed proprior est & germana magis, quum sui. Cicero consulit filio, ut si proprium non inueniat, communium frequentia utatur loco propriĩ: nec ullius rei maiore laboramus inopia, quàm differentiarum: quocirca perdifficile est assignare genera & species, siue descendendum sit à superioribus ad inferiora coarctando, siue laxando. ascendendum: tum ut rerum intelligentia, ita etiam nominibus deficimur, quæ non ex rebus nobis nascuntur, sed ex captu ingenĩ nostri aptantur rebus: & quia toties inhærentis meminimus, dicamus & de illo nonnihil. Inhærens est, quicquid essentiæ accedit, id est quod non est de essentiæ ratione ac ingenio: ut albor in homine, & in olore. Sunt inter hærentia alia momentanea, quæ ex subito aliquo affectu nascuntur: ut rubor, in eo qui uerecundatur: hæc etiam subito transeunt: alia diuturniora, uelut candor in charta: alia sunt perpetua, sed quæ mutari possent, ut nigricies corui: nam possunt corui nasci medicatis ouis: alia quæ mutare nulla ui aut arte queunt, ut calor in igne: his utique naturę legibus. Similitudo accidentalis est, quum in eo res congruunt, quod non est de eorum essentia: ut Aethiops & coruus, germanus & olor: si quis tamẽ duo nigra dicat similitudo est essentialis: nigricies enim de essen-

Inhærens.

Similitudo accidẽtalis.

essentia est nigri, nempe forma eius. Itaque Socrates & Plato sedentes similitudinem habẽt adiuncti: si quis autem dicat duo sedentes, quatenus sunt sedentes similitudinem habent essentię: & sedens species est illorum singularium: ita accedens uniuersale non est, quoniam nõ in essentia superius. Nominum alia sumuntur ab essentia, siue effectione, aut facultate illius naturali: ut homo, uel rationabile: hęc dicuntur essentialia: itẽ albor, nigricies: nam adhærentia essentiam quandam habent suo modo: quod uero de inhærẽtibus significatione trahit, id est accidẽtale: tanquã album, nigrum: in quibus sunt, & quę materiam notant corpulentus: & quæ partẽ succosus: & quæ inhærens dicunt, uel exterioris sensus: ut albor, ridere: uel interioris, ut intelligens, ridere aptus, bonus: in quo sunt uires rerum, ut herbarum, lapidũ: uel q̃ ex collatione, pater, filiª: uel q̃ applicita, ut herbidus, coronatus, uestitus, armatª: quæq; in loco & tempore, aut contrà, id est quæ capiunt, aut capiuntur: ut uinum doliare, & dolium uinarium: & quæ res admistas signant, & magis interiores, limosus, lapidosa uia, piscosus lacus: & quæ seperata sunt, ut omnia quæ possidentur, uel possident, ut diues, uxorius, paulinus: uel ab ea uel in eam procedens, ut actio, & passio: quibus & si exempli gratia à nobis positis omnem tamen rerum distinctionem fermè conclusimus, quàmuis res naturæ in certas uelut sedes tribuere fortasse impossibile non fuerit: uerba autem quis poterit, tam sparsa, tam diffusa, transiata, impropria, in tanta licentia sermonis, & tanta uarietate linguarum? Ex ijs cõformitatibus nascitur idem, & diuersum: seu aliud. Nam quę uehementer sunt cõformia, idem solemus nominare: aliud uel diuersum pro dissimili usurpamus: similitudo enim facit tanquã idem, quemadmodum de amico dicitur, quòd sit alter ipse, propter conformitatem animorum: tum sensuum & phantasiæ iudiciũ sequimur, cui multitudo plurimũ in apellandis rebus tribuit: at hoc ex similibus unum apud se efficit. Sed ex eisdẽ alia eadem sunt, siue idem specie quasi similia specie, seu sub eadem specici congregatione, & uelut familia, ut duo homines: alia idem sunt

Nominũ distinctio

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

Idem.

Aliud uel diuersum.

sunt genere, ut hic homo, & ille equus, id est sub eadem gente animalis: aliqua idē sunt indiuiduo, hoc est unum sunt ἄτομον, una res singularis: quum dicimus hæc duo, aut tria idem sunt indiuiduo, uel duo nomina ostendimus, ut Socrates & Sophronisci filius: uel rem eiusdem nominis diuersis temporibus aut locis, ut Socratem heri & hodie, Tyberim Romę & propter Hostiā: aut quasi diuersæ res ostenduntur, ut Aristoteles sedens, & deambulans, siue eodem tēpore & loco, siue diuersis. Res eędē aut idem sunt indiuiduo uarijs locis, aut tēporibus, quę mutatæ non sunt: quæ uero mutatę sunt, diuersæ indiuiduo dicūtur. At mutatio hæc uel spectatur ex ipsa re & natura, uel ex nostris iudicijs. Ex ipsa re solꝰ deus est immutabilis: quippe quæ idem omni loco, omni tempore: Socrates alius est hodie quàm heri, multa in eo uariantur. Sed mutatio uel ad ea pertinet ex quibus cōstat rei essentia, ut materiam & formā, siue effectionem. Et hæc mutata faciunt aliud ens: nempe si quid sit materię adēptum, si quid additum. Quocirca anima cuiusq; nostrū, unusquisque angelus, saxum in mari non est aliud ens, quàm fuit superiore anno: homo est aliud hodie, quàm heri: in uiuentibus enim fluit semper materies propter alimenta: inhærentia uero faciunt aliud tale: hoc modo angeli & animæ mutantur: & idem sunt Barcherus candidus, & fuscus. Sed iudicijs nostris nō est certa, nec perpetua regula, ut quisq; considerat, ita & sentit, & eloquitur: alia aliꝰ animaduertit: quæ cuiq; mutata non uidētur, eadem illi dicuntur, ut fluuij perennis aqua heri & hodie: quæ autem uidentur mutata in similem tamen locum & ordinem successerunt apud pleroſq; non amittunt eiusdē appellationem: ut eadem sit nauis totos decem annos sæpius resarta, quemadmodum de naui Thesei Athenienses cauillabantur. In ijs quæ crescunt, quæque minuuntur pleriq; uocant idem. ut in homine puero & uiro, in albore, in iustitia, in prudentia. Sunt, qui aliud: illi ita uocant unum, tanquam explicuerit se, id erat contractum in auctu: uel cōtraxerit, quod erat expansum in damno. Hi uero tāquam aliquid sit detractū, aut de nouo accesserit. Non desunt, qui etiam de mutatione

Mutatio.

tione accidentium aliud ens uocent: ut alium hominem, alium equum, alium Socratem: in quo hi spectant faciē, illi mores, ingenium, fortunam, actiones. Adeo ut aliū etiam deum quidam inconsiderate dicant, ex diuersitate actionum diuersum facientes agens. Ex descensu à genere ad speciem diuisio & diffinitio nascitur, duæ res omnibus artibus maxime necessariæ. Diuisio nihil est aliud quàm separatio coniunctorum. Diffinitio est cuiusque rei limitatio: coniuncta sunt partes in mole continua, & partes in numero, quæ congregatæ sunt, quum partes continui secantur, partitio est: quum partes numeri, distributio, segregatio, separatio, & alijs nominibus hunc in modum: sed sunt quædam partes congregatæ in cumulo uno conformitatis ac similitudinis, ut indiuidua in specie, species in genere, ideo & genus totū dicitur, & species partes: nam ita genus ex suis formis cōstat, ut corpus ex suis omnibus partibus: nisi quòd in alijs totis partes nomen sui totius non obtinent, species habent: unusquisq; enim hominum est animal, nō quæuis hominis pars homo. At unaquæque pars aquæ est aqua, sed non ea aqua, cuius est pars: unusquisque uero homo est animal, non aliud animal, quod ipse est, aliud cuius est pars: nam conformitatis illius ratio fusa est æquabiliter per omnia, quæ eiusmodi conformitate, & quasi cognatione tenentur: ut in familia & gente unusquisq; est Scipio, & Cornelius. Itaq; eadem etiam similitudo efficit ut unaquæque pars sanguinis pars quidem molis sit sanguis, non is sanguis, cuius est pars, nec quatenus est sanguinis pars, sed quatenus illa ratione & natura est similis. Quę uero ambiguitate nominis claudunt tur, ea non separantur, sed declarantur: ut taurus mōs, & animal: nam si aliqua similitudine colligantur, eatenus nomē similitudinis genus est illorum. ut si canis sit animal hac forma & figura, marinus, & terrestris sunt sub eo: & si Socrates significet, quicquid sic uocatur. species est ad omnes ita nūcupatos. Si in nulla tenentur similitudine, non est genus, sed ambiguū nominaſ: ut taurus mons, & animal, aquila auis, & sydus: quæ translationibus dicūtur, ad hanc de qua loquimur, similitudinē non perti-

Diuisio.
Diffinitio

pertinent: ut ignis, qui ardet & amor: item quæ per imaginem nomen recipiunt, ut homo pictus, & uerus: nam pictus non simpliciter homo dicitur, sed abusione quadam uulgaris sermõis, qui à sensibus regitur: ut ipsum uulgus sermonis dominus. Separatio ergo partium quæ sub toto genere clauduntur, diuisio à philosophis nominatur. Sed quatenus incommodum est in diuidẽdo multa persequi, ideo in locum formarum succedunt differẽtiæ, quæ in pauciores possunt cõtrahi, quàm species: ut si quis singulas ciuitates ad rationem administrationis persequi instituerit, longum nimis fiet: ita comprehendet breuiter, Esse ciuitates alias quæ ab uno regantur, quæ est monarchia: alias à paucis regi, quæ oligarchia: alias à multitudine, quæ democratia. Videndum ut quæ diuidunt, exhauriant totum diuisum: ideo non est proba di- Leges diuisionis.
uisio, animalium hoc bipes, illud quadrupes: nam sunt apoda. tũ ne plura comprehẽdant partes, quàm totum: ideo neq; hæc est proba, de animalibus hæc quidem uiuere, illa esse extincta: quippe mortua non sunt animalia. tertio ne unum membrum de alio possit affirmatiue dici: quare neq; sic recte distribueris, animalium quoddã quadrupes, quoddam bipes, quoddam repens: quando sunt etiam quadrupeda, quæ repunt. Quapropter danda opera, ut membra quo inter se non congruant, sint uel opposita uel disposita, quæ dicuntur disparata: ex uirtutibus hæc quidem est pietas in deum, illa uero iustitia erga homines: in metallis aurum, argentum, es, stannum, plumbum, cuprum, argentum uiuum. In oppositis sunt contraria seu aduersa, ut quæ sub eodem genere remotissimas habent uires: album, nigrum: dulce, amarum: calidum, frigidum: motus sursum, & motus deorsum: hæc habent certa à natura & definita fundamenta: neq; enim lapis bonus est, aut malis moribus, nec æger aut sanus: & in fundamentis tempus à natura constitutum: nec infans bonus est nec malus: & alĩs aduersis medium interponitur, qualia sunt propè omnia, album ac nigrũ ambiunt ceruleum & uiride. Sunt quæ carent medio, ut sanum & ægrum, ex Aristotelis sententia. Sunt alia opposita, quæ dicuntur priuantia, quorum unum nihil aliud

liud uidetur quàm priuatio ac denudatio alterius: tam quam lux & tenebræ, uidens cæcum. Quædam sunt contradicentia: etiam, non: hoc, non hoc: relatiua nonnulla, de quibus alibi est à nobis dictum: ex his omnibus sit bona distributio: uidelicet aduersis inter quæ nõ est medium, animalium partim sunt sana, partim ægra: si habeant medium minus commode. Sed uidendum ne quid omittatur, nisi fortè exẽpli gratia fiat diuisio magis ad intelligentiam alterius rei, quàm ad eius ipsius accuratam expositionẽ: ut sapores sunt dulce, amarum, austerum, acidum, & eiusmodi: quod sæpenumero solet fieri præcipue in assignandis artium exemplis, ut nos interim fecimus: per priuantia hoc modo: Iocorum alij lucidi, alij obscuri: hominum alij uidentes, alij cæci. per contradictoria fit quum uel differentiæ nomen ignoratur, uel adeo multa sunt & uaria, ut non commode queant comprehendi: pars uolucrum est rapax, pars non est rapax. Relatiua locum habent præcipuum in rebus politicis: ciues oẽs aut priuati sunt, aut magistratus. Hęc ratio diuidendi spectat & ad diffinitiones assignandas: nã superiore posito, & mẽbro uno sectiõis illi applicato, recteq; ab alĩs oĩbus seiuncto, existit diffinitio. Nam ut rerũ natura in certas formarũ similitudines cũcta disposuit, ita singula ab alĩs omnibus seclusit, quę illa similitudine nõ tenerentur. Quare diuisio conducibilis est ad explicationem eorum, quæ sub illa conformitate cõprehendũtur: diffinitio uero ad segregationem à difformibus atq; absimilibus: ut ea similitudo tota intra se cogatur, nec aliud admittat, quod non sit eiusdem ingenij, ac naturæ: idcirco finitio, seu diffinitio nominatur, à Græcis ὅρῳ, quasi terminus, & designatio limitũ: ne uel res ipsa ad alienos egrediatur, uel alienum aliquid intra illos se insinuet: alioqui magna sequeretur & in loquendo, & sentiendo perturbatio: qualem uidemus accidere, quũ de rebus agitur, quarũ ignoratur diffinitio. Idcirco sapienter Plato præcepit, ut disputatio omnis & dissertio à diffinitiõe sumat exordium. Ergo finitio sit nobis intellecta breuis explanatio similitudinis & dissimilitudinis, cõmunionis & proprietatis,, illud in genere, hoc Finitio.

in proprio. Hæc quidem germana est diffinitio, quæ essentialis nominatur: sed quatenus rerum essentiæ per se sunt nobis ignotæ, quæsita sunt per quæ illæ nobis innotescerent, nempe adiuncta: quippe ut intelligentiæ nostræ ex sensionibus nascũtur, ita essentiarum cognitio, quæ est mentis, ex adhærentium cognitione, quæ est sensus: nec solum in essentia substantiarum hoc usu uenit, sed in essentia quoq; inhærentium. Cæterum explanationes istæ per adiuncta magis declarationes, aut expositiones, aut explicationes dici debent, aut ut uocant nõ nulli, descriptiones, quàm finitiones: quia uero non solum per illas essentiæ quædam monstratur ratio, sed etiam quadamtenus terminatur, ac intra certos fines redigitur, diffinitio uidetur posse nominari: modo quę sit inter eas discretio sciamus, uidelicet ut illa diffiniat, hęc declaret: & quo penitius rei essentiã diffinitio attingit, hoc sit uerior quidem, sed tamen obscurior: quo fit ut essentię diffinitiões parum nos doceant, minimeq; sint nobis utiles, ac ea de causa, ut puto, raræ. At uero essentiæ finitione sola diffinitur species, qua est species: quæ & genus habet ad communionem, & ad segregationẽ propriam differentiam. Genus uero genere nõ capitur, nisi qua ratione est species. Sed neq; singulare habet propriã sibi distinctionem essentiæ, accidentib⁹ figuratur: ut qui sit M. Cato, qui Bucephalus, quæ Portia, aut Lucretia. Dicamus ergo diffinitionẽ breuiter ac proprie comprehensam rei naturã, per ea quæ sunt illi intima: declarationem autẽ expositionem cognobilium inhærentiũ illi proprie congruentem, quod declarat: utroq; autem modo diffinitio est breuis atq; apta rei limitatio, seu circũscriptio. Sed multis modis explicat, declaratúrue quęq; res. Aut enim ignorantia uocis clauditur: ut tuburcinari, id est, celeriter comedere: antigerio, id est, ualde: ἄνθρωπος, id est, homo: quod fit ab una lingua in aliam, uel in eadem: nihil ad hunc locum, interpretatio est hæc, nõ definitio. Proxima est huic etymologia, ut fides quasi fiat, quod dicitur, quæ ex se non habet satis uirium ad hoc quod quærimus, & uariatur apud uarias gentes, & robur, atq; autoritatẽ sumit ab ijs, qui uel sic appellant, uel

Definitio quid.
Declaratio quid.
Interpretatio.
Etymologia.

uel sic exponunt originem. Sunt tamen quædam etyma, quæ ex natura rei acute ac subtiliter deducta, diffinitionis habere locum possunt: qualia sunt uera nomina: & quæ ob eam causam naturaliter significare dixit Plato in Cratylo: sicut uipera, quòd uiuum pariat: in omni enim lingua sic diffiniretur: hæ sunt explanationes uocum, magis quàm rerum, sicut in diuisionibus. Philosophi alij de inuentoribus sumunt appellationem, alij de schola, sunt qui de placitis sectæ, quidam de uita. Tertia expositio fit per metaphoram: uer anni est pueritia: homo paruus mĩdus: coitus breuis morbus comitialis. Lusus sunt hæc, etsi declarant interdum rem, ac circunscribunt: ut affectus est ignis animi, cuius ardor cælari ęgre potest. Huc pertinet similitudo omnis, seu proportio, quæ Græce ἀναλογία dicitur: mẽs est in homine, quod in mundo deus: Quarta est remouendis ijs, quæ cognoscimus, ut sciamus, quod non cognoscimus, nihil esse illorum: animus est, quod solum ex homine non apparet, ædit tamen hæc opera tam admiranda. Interdum sublatis ijs figillatim, quæ nouimus, subiũgitur aliquid aliud. Angeli sunt non deus, non homines, sed medij quidam spiritus inter illos. Sunt nonnulla, quæ aliqua rei nota insigniuntur, ut cognoscantur, tãquam oues signatæ aut merces. Paulus est, quem persequentem ecclesiam Christus ad se conuertit. Cæstius est, qui dicebat Ciceronem nescire literas: licet interdum haud scias statuere, utrum potius alterius sit nota, Cæstius sui dicti, an dictum illud Cæstij. Sed non est iustus & tanquam legitimus terminus, nisi res quadranter sit comprehẽsa, ut ea concludatur sola, & quicquid ipsa amplectitur: aliæ res omnes quæ eiusdem non sunt rationis ac naturæ, sint excluſæ. Quapropter ad recte diffiniendum, sumendum est de principio non tam genus, quàm superius quiddã accommodatum exprimẽdæ rei, siue id essentiæ sit, siue adhærentis, siue etiam metaphoræ: tum concinnandũ, & coarctãdum adiunctione inferiorum, dum illud totum quadret, ac fiat proprium: quod ex diuidendi ratione, cõmode posse fieri Boërhus Seuerinus docet: ut diuidatur quicquid additur, & examinetur, num membrum uni

Metaphora.
Proportio.

rei propositæ congruat, alterum non, an utrumq; si alterum non competit, astringendum adhuc pressius: sin uero utrunq;, proprium est, sistendum ibi, quoniam expleta est suis omnibus partibus diffinitio. Itaq; hic non perinde propria & differentiæ sunt essentiæ diligendæ, quàm declarationis. Superius uero de quo dixi, id etiã debet esse, quoad eius fieri poterit, declarans, & remanẽte oculos subijciens: hoc ferè est proximi loci superius. Nam quod recedit longius propter amplitudinem minus est aptum. Exemplum inquirendæ diffinitionis est apud Platonem de Sophista, licet non satis ad docẽdum idoneum, magis erit, quod Rodolphus habet de iure, cuius hæc sunt uerba: Sumamus inquit, exemplo nobis ius diffiniendum: inueniemus primum ius uim quandam in se habere cogendi, & iussum, unde nomen uidetur traxisse: itaq; erit ius nobis uel placitum, uel decretũ quoddam. ueruntamen non omne decretum ius erit: nam & domini seruis, & patres filijs, & philosophi discipulis decreta ædunt, quæ tamẽ ius non uocamus, cogitemus aliquid, quo ista excludamus: uidemus potestatem quandam esse istis, sed minorem, quàm ut iura facere possint: addamus ergo esse placitum maioris potestatis, hoc est uel populi, uel in quem populus potestatem suam transtulit, ut senatus, ut principis: quid ergo? quicquid iusserit princeps, si seruis ut lectum insternant, ius erit? non uidetur: sed quod ciuitati iussum est, id'q; quod ad statũ eius tuendum pertinet, sed neque id quidem ius erit, si uel partem aliquam ciuitatis grauius premat, uel finitimos contra fas naturæ, gentiumue lædat: æquum ergo esse oportebit. Circumferamus diligenter oculos, uideamus'q;, ecquid intra complexum diffinitionis possit uenire, quod nomine diffiniti non contineatur? sed & contrà quoque, contineatur ne aliquid diffinito, quod diffinitio non admittat: quæ si non uidebuntur, colligamus iam à capite omnia, dicamusque: Ius est decretum maioris potestatis ad tuendum ciuitatis statum ex æquo & bono institutum. Hæc Rodolphus. Verumenimuero ei, qui recte diffiniturus, aut diuisurus est rem esse perspectam penit9, & cognitã oportet, intus, foris, ut in numerato

Distributio rerum in locos.

rato atq; ad manum ea habeat oĩa, quæ ad illam pertinent: quæ nos ad artem tantæ utilitatis adiuuandã hũc in modum tribuamus, ut alia de ipsa sint rei essentia, uelut genus, forma, differentiæ, singularia, pars, totũ: oĩa hæc inter se in directa serie siue ascendendo siue descendendo ad essentiam mutuã spectant, cuiusmodi sunt animal, homo, ratiõe præditus, Aristoteles, corpus, caput. Alia essentiæ sunt applicita, & hærentia: ut quæ sensu cõprehenduntur, quæ'q; cogitatione ac mente, usq; adeo affixa rei, ut manere iam amplius sine illa non queant: Hinc sunt actio & passio: Tum causæ nẽpe efficiens, & finis, media etiã, & effecta. Postea quæ rẽ capiunt arma, indumenta, locus, tempus: in quibus ordo, & in ordine prius ac posterius: contrà etiã quæ res ipsa cõplectitur, ut quæ in loco, quæ in tempore, quæ in corpore, quæ in uestitu, deniq; quacunq; ratiõe existentiæ in alio. Iã quę referuntur ad rẽ, in quibus sunt quatuor oppositionum genera: pugnãtia, orbantia, cõtradicẽtia, relata. est quũ ad dissita & separata egredimur, ea sunt duæ res diuersę, aut plures nullo cõparationis uinculo inter se collatæ: cõparationem uoco quatuor illas oppositionũ formas. Sunt etiam addita qũocunq; & applicita: ut cruor in ueste, lutũ in facie, geometria addita rhetorice in eodem animo. Sunt à nobis attributa, ut conficta in uita, possessiones, & ij qui possident, facultates, opes, honor, dignitas, nobilitas, magistratus. His subiunguntur, quæ sunt ante rẽ, quæ illam qũocunq; censentur antecessisse, maiores, prædictiones, oracula, somnia. Postremo quæ illi quocunq; pacto succedunt: ut fama, posteri, exemplum. Hæc ferè in libris primæ philosophiæ explanauim9 subtiliter: & quum de probabilitate disseremus, persequemur fusius. Ex his omnibus diffinitiones ac diuisiões depromuntur, quod uidere est in scriptoribus cuiusq; notæ, & cuncto uitæ usu. Speusippi circunfertur de Platonis diffinitionibus Libellus, in quo multo eorũ, quę diximus licet exẽpla animaduertere. Sed nos sigillatim de unoquoq; genere subiungemus, eodẽ quo posuimus ordine. A genere in formã sic partimur: Ciuitatis regimẽ aut democratia est, aut oligarchia, aut monarchia. Si-

A genere.

mię sunt simij, Cercopytheci, Cynocephali, Cæpi, Sphinges, Callitriches, Satyri, Cynopsopi, Manticoræ, Crocutæ: ad differentes, ex animalibus hoc ratione præditũ, illud orbum: ad singulas res, Christiani orbis Reges Carolus, Fernandus, Franciscus, Henricus, Ioannes, Iacobus. A toto ad partes diuisio est huiusmodi: literę aliæ pinguntur atramẽto, aliæ minio, aliæ creta, aliæ carbone: hæ sunt enim literarum partes, nempe materies. Ex adhærentibus, partim hominum sunt naso simo, quidã extante, quidam aquilo, nonnulli repando, aliqui retorto, multi recto: quæ aliorsum pertinent, nempe ad adiũcta: contrà uero à partibus in totum, à minoribus ad capaciora non est diuidere. finitiones inferiorum per superiora fiunt, sicut est declaratum: nonnunquam retrorsum uenitur, ut per inferiora finiatur superius, & maius, quum eo loci positum est superius, ut ultra se nihil admittat, quo explicetur, aut certe nõ possit apte: ita magis tum arctioribus tãquam exemplo quodam ostenditur, quã diffinitur: ut ens est q̃d est substantia, quódue substantiæ accedẽs: in quo qñ ascendere non datur, descẽdimus. Huius notæ sunt diffinitiões illæ, qualitas est per quã quales esse dicimur, ut Aristote. inquit: inherẽs est: per quod res habet aliud nomẽ, quã pro essentiæ suæ ratione. Assignatur etiam diffinitio à partibus totius, ut apud Ciceronẽ: ius ciuile est quod in legib⁹, senatusconsultis, rebus iudicatis, iuris peritorum autoritate, edictis magistratuũ, more, æquitate, cõsistit: & Papinianus, ius ciuile est quod ex legibus, plebiscitis, senatuscõsultis, decretis principũ uenit: homo est q̃d constat anima rationabili & corpore ita formato: corpus cõponitur ex capite & trunco. Domus ex fundamento, parietibus, tecto: ciuitas ex senatu, equestri ordine, ac plebe: quę utiq; diffinitio tũ demũ assignatur, quum notiores sunt partes quã totum. contrà ex toto fit partis diffinitio: materies est ex qua constãt quę generantur quæq; corrumpuntur omnia: quod genus diffinitionis difficile est aptum & simplex reddere, nisi aliquid sit admistũ ex alio desumptũ loco: uelut caput est in omni animante primum, ad ordinem refertur: facies est, ex qua homo cognoscitur, ac

A toto.

Ex adhærentibus.

A partib⁹.

censetur, ad actionẽ, nam pars de se nõ satis potest totũ explicare. Sequuntur inhærentia, quæ campum diuidentibus & diffinientibus aperiunt latissimũ: oculi sunt quidam nigri, quidam glauci, partim uirides, partim cerulei: animalium sunt alia simplicia, alia cauta, alia stolida: diffinitio hinc accipitur, homo est animal rectum, lato pectore, expansum in brachia, diductis manibus in digitos, leui cute, ad prudentiam & bonitatem appositũ, & factum, pietatis capax: bouis descriptio est apud Varronem, Equi apud Virgilium. sed quid persequor singula? Animantes omnes, stirpes, lapides, metalla, gemmæ hoc ferè modo declarantur, utpote sensibus cõgruentissima. In actione diuisio est: animalia uel ingredi, uel serpere, uel natare, uel uolare: diffinitio, Delphinus est piscis celerrime omniũ natans, & solus inter eos saliens: amor est condimentum, quo res omnes etiã amarissimæ dulcorantur. Ex passione: eorum qui bene uiuunt, ij multa sentiunt incommoda in uita, nempe qui agunt inter malos, illi honore afficiuntur, qui inter bonos. Iracundus diffinitur, qui ad iram leuissimis de causis celerrime rapitur. Accedunt his causæ: calor omnis aut est à sole ac cœlis, aut ab igne. diffinitio, dies est lux per hemisphęrium nostrum à sole diffusa. Homo est animal peculiari dei opere conditum. In numerũ causarum ueniũt instrumenta: eruditio paratur usu, paratur studio, paratur doctrina: persuasio omnis fit rebus, aut uerbis: triticum aliud molitur mola aquaria, aliud uẽtaria, pars asinaria, pars trusatili: oleũ est liquor ex oliua trapetibus expressus. Altera causa ẽ finis: eruditio ab alijs ad usum corporis quęritur, ab alijs ad usum animi, à quibusdam uero ad uanitatẽ ostentatiõis. diffinitur hoc loco homo, animal à Deo ad æternã beatitudinem genitum. Ius ciuile est æquitas constituta ijs qui eiusdem ciuitatis sunt ad res suas obtinendas. Media sub instrumentorũ rationem ferè concluduntur. Sunt causæ sine quibus effectus nõ sequitur: fames cõtigit aliâs sterilitate agrorũ, aliâs uastatiõe: bellũ Troianum est quod Græci cum Troianis gesserũt propter raptam Helenam. Est in causis ignotis fortuna: ut alijs hominibus cessantibus perueniunt

Ab inhærentibus.

Ab actione.

A passione.

A causis.

omnia, alijs nihil nec uigilantibus, ac strennue laborantibus, alijs tenuiter, ac maligne. diffinitio, honor popularis est locus dignitatis, quo cęca sors sine delectu euehit. quos ipsa non uidet. Casus est in ijs, quæ accidunt præter destinationem: duo hi foderunt, hic thesaurum reperit, ille laqueum. Thesauros partim bestię prodiderunt, partim homines terram uertendo, pars ruina extitit ędificiorum uel montium. diffinitio, orichalcum est æs auro simile, quod Orius metallarius produxit, dum studet ex ære aurum facere: bombarda est tormentum bellicum, quod metallario aliud agenti inopinato extitit. Abeffectis

E causis nascuntur effecta. Est ira quę alijs cogit manus afferre, est quę sibimet ipsi. Diffinitio: Vipera ē quę sola ex serpentibus uiuum parit. Quæ rē capiunt uarij sunt generis, sicut in prima philosophia patefecimus: ex omnibus & diuisiones eliciuntur, & diffinitiones: quorū exempla ferè sic habēt. In eo quod capit: homines hi uestiuntur panno, hi linteis, illi byssinis, aut sericis, sunt q contextis frondib⁹, aut plumis: uinum aliud seria, aliud dolio, aliud utre seruatur. Ex loco animaliū alia in terra uiuunt, alia in aqua, partim in aëre, quædā sunt amphibia: herbę sunt agrestes nonnullę, sunt alię hortēses. Crocodilus piscis est serpentinus in Nilo uiuens. Balsamum liquor est odoratissimus in sola Iudęa proueniēs. Valētia urbs est in Hispania ulteriore miliari uno à mari reducta. Cōcio est oratio, quę in loco publico ad multitudinem habetur. Triarij sunt milites fortissimi in postrema acie collocati. In tempore: Flores nascuntur quidam primo uere, quidam adulto, quidam senescente, alij ęstate ipsa, atque etiam autumno. Amigdalus est arbor, quę prima omnium floret. Pyrus syluestris, quę tardissime. Vegetatio est uis animę, quę prima se in homine profert: ratio quę postrema. Cupiditas glorię est quę ultima prestantibus uiris exuitur. Quę sunt uelut inhęrentia in substantia: intelligendi uis in hominibus est sita, uel in angelis, uel dęmonibus. Angina est morbus faucibus affixa, & podagra articulis pedum. Partes in toto: Digiti & manui & pedi sunt communes: folia tum arbores, tum frutices, tum herbę habēt. Intercalaris est dies, quem Quæ rem capiunt.

quem solus habet quartus quisque annus. Quæ in alijs sunt potestate: fruges aliæ sunt in herba, aliæ in semine: picturæ sunt quædam delineatæ iam, aliæ adhuc in animo pictoris. Quæ in alijs ui, & potentia: Regnum uel in uno est, uel in multis, uel in paucis, in optimatibus, aut plebe. Diffinitiones, quæ aliquid declarent non facile est in his generibus inuenire: propterea quòd quæ in alio sunt potestate uel potentia, ita latent, ut ea sint potius per alia explicanda, quàm ut alia explicent. Sed de his satis: nam singulorum adferre exempla, quæ in prima philosophia persecuti sumus, quum esset longum tum uero minime necessarium: & uerendum esset ne subtilis illa rerum minutarum concisio fastidium lectori adferret. Quæ ab alijs capiuntur eadem propè sunt in his, quę modo sunt dicta. In utre aut mel seruatur, aut aqua, aut oleum, aut uinum. In bulga mulieris uel puer nascitur, uel mola, uel bestia. Semina sunt quæ continent in se arborem, sunt quæ fruticem, sunt quæ herbam. Regum hi habent in se regnum in uniuersum, hi bonā partem, alij exiguam. Diffinitiones sunt: Humana mens est sedes intelligentiæ, rationis consilij: ciuitas sine iustitia est receptaculum latronum. Maiestas reipublicæ est in qua continet dignitas & amplitudo ciuitatis. Annus est in quo duodecim menses cōprehenduntur: pes est extrema atque infima hominis pars: aurora principiū diei: bonus princeps est, qui non in cogitatione suorum commodorum, sed publicorum est cunctus. Iam quæ referunt, per se quidem inhærentia sunt, sed inter se comparata ad hunc locum pertinent, in quem diuisio non cadit: nam hæc si per superius patiuntur aliorsum spectant: ut colorum hic niger, hic albus: quæ sunt generis & formarū. hominum hi uident, illi cæci sunt, alij patres, alij autem filij: in adiunctis reponuntur. Sin unum in aliud tentes diuidere nihil proficies. Diffinitiones in his sunt, Quę ab alijs capiuntur. Relata ad aliud.

Virtus est uitium fugere, & sapientia prima
Stultitia caruisse.

Sed propius & exactius, albū est color, cui ex contrario maxime repugnat nigrum: cæcitas est uisus orbitas: quę etiam est essentialis. Nam priuationis essentia est posi-

tionis absentia: ut tenebræ luminis. Hæ essentiales sunt. quoq; pater est, qui habet filium: dominus, qui seruum: seruus, qui dominum. Idcirco minus quàm aliis ex locis notæ. Contradictoria & separata per omnia diuidendi genera sunt fusa: de eq; earum diffinitiõe iam est dictum.

Addita. In additis diuisio est: dicendi ars in quibusdam est sola, in aliis est cum philosophiæ cognitione coniuncta. diffinitio: Parasitus est comes indiuiduus stultorum ac profusorum diuitum: magister equitum est dux, quem sibi

Attributa adiungit dictator. Attributa: Inter homines inuenias diuites & pauperes: inuenias nobiles ac ignobiles: tum honestos, ac uiles. Pauper est cuius census non ualet quinquaginta numis aureis. Eques est ciuis Romanus, cuius census est quingenta millia. Contrà sic: possessiones aliæ sunt pauperum, aliæ locupletũ, aliæ nobilium, aliæ plebeiorum. Nobilitas est dignitas, quæ antiquitate diui-

Ante rẽ. tiarum censetur. Ante rem: Qui nascuntur, alĩ patre uiuo: alĩ mortuo: ex iis qui uiuunt, alĩ sunt patrimi, alĩ matrimi, alĩ utrunq;, alĩ neutrum. Posthumus est qui nascitur patre mortuo. Opiter, qui patrem quum non habeat, habet auum. Paris est Priami filius, de quo pa-

Post rem. rentes somniarunt futurum eum Troiæ facem. Post rẽ: alĩ obscuri moriuntur, alĩ claritatem post se relinquũt: felix mors boni ciuis est, quæ contingit in limine clamitatis patriæ. Miscené ex diuersis locis diffinitiones, quas

Diffinitiones misiq. uel nominemus mistas, uel de loco cõseantur præcipuo, uel certe ab eo, quẽ quisq; potissimum spectarit: quod ut in diffiniendo non est uitium, ita in diuidendo esset turpe: in quo est cauendum, ne rationes diuidendi in eadem diuisione confundamus: ut animalium alia terrestria, alia aquatila, quædam aërea, nonnulla rapacia: herbæ sunt aruenses, hortẽses, salubres, multifoliæ, paucifoliq;: incurrunt enim in se membra, quod uitandum esse superius admonuimus. Verum si ad uarias diuisiones pertinent, non miscẽtur: homines colore sunt cãdido, fusco, atro: naso aquilo, simo, repando: oculis nigris, glaucis, ceruleis: auium aliæ gregales sunt, aliæ solitariæ, aliæ feræ, quædam mansuetæ: aliis pastus est carnes, aliis fruges, nonnullis utrunque. Difficile dictu, unde diffinitio elici-

elicitur, nisi ei, qui prius uniuersam rei essentiam ratio nemq; intertus ac exterius pernorit: quin & illi etiam, qui exploratum hoc habet, non perinde promptum statuere, unde petitur diffinitio, quàm diffinire. Leges diffinitionis sunt, ut diffinitio sit æqualis diffinito, nõ minor neu maior. Tum ut rem explicet: idcirco parum apta est, quum in ea diffinitũ ponitur, nisi in relatis, quæ sunt πρόσι. quod aliter nequit fieri. Mihi uero continere superuacaneum uel redundans, id est quod abscindi citra iacturam totius possit, non uideo necessarium existimari: neq; enim ingeniis omnibus breues sufficiunt. sed nec longas esse conuenit, quæ expeditæ intelligentiæ rei parantur. Et quando explanare ad ingenia audientium refertur, prospiciendum diligenter, qui audiant. ut quãtum res patiatur, diffinitio eorum captui applicetur. Quocirca Cicero & Quintilianus ita diffiniendum censent, ut maxime præsenti negotio cõgruat: aliterq; gloriam finit Cicero agens Cæsari gratias pro Marcello restituto, nempe ad populum populariter, quàm in Tusculanis quæstionibus Philosophice disserens apud paucos Et Aristoteles de iucundo loquens in Rhetoricis ad Theodectem, oportere ait existimari diffinitiones eas esse sufficientes, quæ neq; exactæ sint, neq; tamen obscuræ: quod dictum ad res morum ac uitæ pertinet. At uero hæc quæ à nobis posita sunt omnia percipere ac tenere, quum sit diuisuro & diffinituro necessarium, appa ret profecto quàm sit diffiniendi hoc munus magni uiri & excellentis: quicq; nõ uniuersam modo eiusce rei, quam diffinituris est naturam explorarit, sed alia plurima non ignoret: neque enim aliter poterit eam rem, quam limitandam susceperit, & in maiore includere, & in minora diducere, & à uicinis circumfusisq; secernere, ac separare. Neq; ulla nota alia æque doctum ab indocto. acrem à tardo distinxeris, ut peritia diffiniendi: Nã quibus multa sunt per ruditatem aut torpedinem cõfusa, ii discernere ea nesciũt: ita rebus finitimis & similib⁹ fallũtur, ut fraus omnis ex cõformitate nascitur. Error autem quamlibet in diffiniendo exiguus, breui fit ingens. quippe procedente scrutatione ac dissertatione rei

Legesdiffinitionis.

Diffinire quanti sit uiri.

am-

amplificatur. Quod si rite sit ab exordio diffinitum, & omnia certiora existunt, & multa facillima.

DE EXPLANATIONE CVIVSQVE ESSENTIAE FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE CENsura ueri Liber Prior.

INSTRVMENTVM examinandæ ueritatis singulis disciplinarum atque artium idem accommodatur. Nec ullam habet certã materiam rerum, in qua uersetur: sicut nec illud alterum de quærendæ probabilitate: adhibetur enim à quoq; artifice, dum in materia sua inquirit, quàm apte enuntiatum sit ad ueritatem expromendam: aut quàm recte ueritatem per probabilia inuestigarit. Itaq; duo hic examinantur, simplicia effata, quæ nondum in argumentationem coguntur, & argumentationum complexio. De quibus priusquam dicimus, aliquid est de eorum partibus loquendum. Quarum partium aliæ sunt minimæ ac simplicissimæ, aliæ compositæ: minutissimæ ac tenuissimæ, sunt in grammatica literæ, in censura hac uoces integræ, quæ ad aliquid significandum sunt institutæ. Est autem significare signum facere, indicare aliquid alicui. Sic homo homini aliquid significat literis, nutu, manu, gesticulatione: ipsa quoq; eadem signa nonnihil significant per quæ aliquid declaratur, aut ostenditur, uelut manus mota, index, nutatio, in uijs regijs mercurioli, & quæ tenduntur ante cauponas, & tabernas, & officinas omnis generis, quibus admonetur populus, aduentores recipi

Significare.

recipi, aut hoc uel illud cudi, aut uendi. Ex hoc genere sunt uoces prolatæ, & scriptæ: utrasq; aliàs uoces, aliàs uerba nominabo. Ergo significat animo id omne, q̃ animus quomodocũq; admonitus intelligit. Sed in hac intelligentia duo sunt, cognitio signi, & significati: ut uocis huius homo, & hominum: prior illa cognitio est imperfecta, atq; inchoata, posterior plena & absoluta, illi⁹ quidem signi. Significare uero non simpliciter sumendum est, aut uniuersaliter, sed semper respectu & ratione alicuius, sunt enim uoces quę equis aliquid significãt, uelut clogmi, & poppysmi: sunt quæ canibus, ut iubilatus, aliæ Græcis hominibus, aliæ Latinis, aliæ Hispanis. Celebris illa apud Sophistas uox bux Latinis auribus nihil est, Catalano flatũ designat: ut hæc Aegyptio uox erat incognita, Phrygi panem præcipuum edulium denotabat. Sunt uoces peculiariter paucis quibusdam notæ ipsorum uel conuentu uel tacito consensu, ut inter cę eos in Hispania lingua est quædam propria, quam uulgus non capit, etiam inter lenones: sic in negotijs principum ne deprehensæ literæ prodãt arcana, & inter priuatos, ut Ciceronem & Atticum, unde fit, ut minus illæ epistolæ possint intelligi. Quocirca uoces quæ nihil significant in ea lingua qua loquimur, etiã si in alijs sexcentis significent, nihil significare eas dicemus. Præter interiectiões reliquæ omnes uoces significant, ut Aristoteles dicit κατὰ συνθήκην hoc est ex compacto, ex conuentione, & quadam loquentium conspiratione ac consensu, nullæ naturaliter significant, nisi interiectiones, nec eæ omnes: nam quædam Romani aut Græci sunt magis sermonis, quàm affectus: sicut euax, euge. Nisi quòd fortasse is motus corporis, & ea adhibebatur pronuntiatio, ut illinc potius, quemadmodum affectus esset animus, posset intelligi, quàm ex uerbo ipso. Neque uero perturbat nos, quòd Quintilianus naturalem significationem à translatione distinguit: ut uolare natura sua sit auium, translatione animorum: alia mente ille est locutus ac nos, ut in libris de dicendi ratione ostendemus. Sic ergo diffiniamus uocem significantem, ut sit cõmunis nota, qua inter se aliqui alijs notiones suas explicant,

Vox signi ficans.

explicant, id est quæ mente concipiunt. Itaque usus est dominus significatuum. Bouinari, & Iesum, & Latina illa nomina, quæ, ut inquit Ennius, fauni uatésque canebant, aliquid illo prisco seculo significabant, ætate Ciceronis nihil. Quid opus est crassis argutijs in ijs, quæ pueri prope adferunt ex ludo illo suo? Quocirca uocum significatio, hoc est notatio animum spectat, non res. Nam Hector, Chimæra, bellum punicum, & cætera, quorum res nusquam sunt, aliquid tamen significant, id est animo sunt alicuius rei nota: quæ res etsi ex natura sit sublata, animo tamen supereſt etiamnum, & tanquam uiuit, dum intelligentia comprehenditur. Quare alia dicentur significare aliquid, quod in solo sit animo: alia aliquid, quod in natura rerum. Quanquam ex ijs, quæ significant, sunt quæ animo significant aliquid, uel aliqua, ut homo, capra, herba, albus, niger, Hector, Chimæra: denique omnes partes declinabiles, præter pauca quædam, per quæ animus concipit uel rei alicuius imaginem, uel aliam eius generis ac modi, cuius sunt res: ut per Hectorem hominem quendam, sicut per me, aut te: per Chimæram animal quoddam uarium, sed certe animal, uel animalium partes. Alia non insigniuntur, atque imprimuntur animo tanquam rei quædam imago, sed tanquam modus rebus inuisus: ut omnis, aliquis, quidam: & omnes partes orationis, quæ non inflectuntur: licet inter aduerbia sint quædam, quæ aliquid significant, ut mane, quèadmodũ quum dicit Persius: Iam clarum mane fenestras intrat: & multo mane. reliqua omnia per se nihil sunt, nisi alijs applicentur: quæ tamen modum quendam & rationem illis adferunt, non aliter quàm inhærentia non subsistunt sine subiectis, faciem autem quandam, rationemq; illis addunt. Priora illa significatiua, hæc posteriora consignificatiua nominantur, ab Hammonio σημαντικὰ καὶ συνσημαντικὰ λόγια, ab alijs categorematica hoc est prædicatiua, & syncategorematica, id est comprædicatiua, quo etymo mox declarabitur: illa primigenia possunt nuncupari, hæc posteriora seu secundaria. nam nec essentiam ullam habent sine illis, sicut de inhærentibus dixi-

Significare aliquid & aliquo modo.

Significatiua.

Consignificatiua.

mus: nec inueniri nisi illis inuentis potuerunt: ut prior fuit substantia quàm inhærens. mirumq; est potuisse illa consignificatiua declarari: nam de significatiuis etsi magnum fuit, non tamẽ adeo admirabile. Itaq; uereres illi & rudes linguæ, ut sermo puerilis, minus illis syncategorematis abundant, quàm recentiores excultæ iam usu atq; expolitæ: & quo quisq; est in qua q; lingua facũdissimus, ita usum horum exactissime callet: contrà rudes aut tardi facilius rerum nomina assequentur, quàm hæc secũdaria. Ex uocibus aliæ binæ aut ternæ aut quocunq; alio numero idem inter se comparatæ significant, aliæ diuersum. Idem quæ significant non uno modo: Quippe aliæ idem sunt penitus, ut Socrates Socrates, equus equus: aliæ significatione incomplexa idem notant, ut ualde, multum: bellum, duellum: aliẽ explicatione, ut Socrates Sophronisci filius. Scipio domitor Africæ. Homo animal ratione præditum. Illæ primæ eædem nominentur, postremæ pares, siue æquales. mediæ synonymæ. Reliquæ sunt diuersæ aut uariæ quæ non omnino idem significant. Quærat aliquis an uoces in diuersis linguis idem significantes, ut homo & ἄνθρωπος, synonymæ sint dicendæ? Non uidetur, nam non idem utriq; genti significant: nisi forte apud quam in usum sunt receptæ ambæ, sicut Zephyrus & fauonius: phlegma & pituita: Pallas & Minerua. Diximus enim significare non simpliciter dici, sed secundum respectum. Ex ijs uocibus, quæ diuersum significant, id est quarum aliquis unius ambitu significatus clauditur, quod non alterius, aliæ superiores sunt alijs, quæ & illas, & aliquid ultra includunt: inferiores sunt inclusæ animal homo, coloratum album, homo hic homo, album hoc album, homo Troianus, fœmina Troiana. Aliẽ nihil inter se habẽt commune, ut homo asinus, album nigrum: quæ dicantur diuersæ, seu distinctæ: inter quas aliẽ sunt aduersæ, aliẽ negantes, aliæ priuantes, aliæ collatæ, aliẽ auersæ ac segregatẽ. Aduersæ sunt quæ sub gñe uno aliquo adiunctorum extrema obtinent, ut album & nigrũ sub colore, frigidum calidum sub tactili. Negantes sunt duæ eędem, quarum alteri negatio additur, bonum non bonum

Significare idem & diuersum.

Superiores.

Diuersæ.

Aduersæ.

Negãtes.

bonum: hæc propemodum in appositis contingunt, sicut priora, aut in ijs, quæ uim & naturam habent taliũ.

Priuãtes. Priuantes sunt, quarum altera priuationem tantum dicit alterius in subiecto iam apto positionem recipere, ut uidens, & cæcum. Collatæ sunt, quæ relationem ad aliquid habent, sine quo non intelliguntur, ut pater filius, duplum dimidium: neq; enim essentiæ suæ ratione per se tuentur: ab Aristotele dicuntur πρός τι, à Cicerone ea, quæ cum aliquo conferuntur, uulgo relatiua, nõ eo modo, quo quædam pronominum à grammatico uocãtur relatiua. cętera omnia nominãtur auersa, & segregata, seu ut usus obtinuit disparata. Ex categorematicis aliæ rem simplicem & unam significant sine adiecto, ut quæ cuiusq; essentiam denotant, homo, capra, lapis, aurum, cuiusmodi sunt pleraq; nomina substantiua unius generis: quæ Quintilianus uocat rerũ nomina, philosophorum usus absoluta. Alia cum adiecto significant, ut quę dicuntur adiectiua, quæ idem Quintilianus appositа nũcupat: item nomina communia, & unius generis nõnulla, quæ aliquid affingunt substantiæ, uelut magister, dominus, pater, diues, pauper, consul, index, appellationes nominantur. Subſtantia uniuscuiusque eorum uocatur concretum, uelut in patre homo, in albo res ipsa, cui albor est affixus, quod non est ex se tale: neq; enim homo est ex se cõsul, id est, ex hominis essentia: nec charta ex chartæ essentiæ candida. Abstractum est, unde fit tale, ut consul ex illo magistratu, candidus ex candore. Idcirco negant candorem dici candidum. & uirorem uiridem: quod sanè ita est, nisi cum magnitudo qualitatis significatur: ut uiridissimus est in smaragdo uiror, & hic uiror uiridior, aut minus uiridis, quàm ille. Ex uocibus siue significatiuæ sint, siue consignificatiuæ, aliæ res significant, aliæ rerum sunt uocabula: hoc est alię sunt rerum nomina, aliæ nominum nomina. Nihil quidem est quod non sit res, sed hic ego rem à uocibus distinguo, sicut apud Horatium.

Absoluta.

Cõcretum

Abstractũ

Verbaq; prouisam rem non inuita sequentur.

Nec solum quæ aliquid uel aliquas res designant, sed quæ modum dicunt rebus innitentem, rem significare dico

dico in præsentia, quemadmodum inhærens uoco rem. Vocum nomina sunt quæ nihil aliud quàm uoces significant, non quatenus sunt uoces tantum aut scripturæ, sed quatenus illæ aliquid significant: huius sunt generis ea, quæ in tribus de sermone artibus tractantur, nomen, uerbũ, inflexio, longa syllaba, breuis syllaba, Tropus, Schema, metaphora, enuntiatio, syllogismus, enthymema. Illa quæ rem notant, appellantur primæ rationis, siue intentionis, siue ut Capella & Boethus loquuntur, impositionis, uel positionis: hæc altera secũdæ. Sunt uoces quę unum tantum significant, uel plura ut unum: unum significat Socrates, hic filius Sophronisci: plura significat populus: plura quidem homo, animal, sed ut unum: quod fit dupliciter, ut illa omnia unum efficiant tanquam corpus coniunctione, aut congregatione, ut in aceruo & ciuitate: uel unum, ut una sit impositio, unus intellectus, & ratio omnium in illa congruentia, & quasi similitudine. Sic homo Socratem, & Platonem eadem hominis ratiõe, quoniam uterq; est animal rationabile: animal bouem & equum, quæ unum sunt in una ratione animalis, nempe in substantia sentiente: hæc uocant uniuoca, siue certa, siue definita. Aliæ significãt plura diuersis rationibus, causis, impositionibus, quæ dicũtur æquiuoca, siue pluriuoca, & ambigua: ut taurus bouem, marem, & montem diuersissima ratione. Asina fœmina asini, & illum ex gente Cornelia. Sunt qui ambigua hæc à casu dicant appellari, quòd ea uelut casus quidam traduxit ad illam alteram significationem, nõ primam & naturalis nominis impositio, atq; attributio significationis: ut taurus Romæ bouem significabat primũ, postea montem illum Asiæ: fortasse postquam L. Scipio Romana arma illuc tulit. Asina prius significabat asinũ fœminam, Cornelium uero illum, non priusquam is asinam duxit in forum ære onustam pro dote filiæ. Quæ nota aliqua distinguuntur, æquiuoca non sunt, ut prolatione, scriptione, genere, numero. Sunt quæ gradu alio quo transeunt ad res etiam alias signandas, ideo metaphora nominatur, siue translatio: in qua semper inesse oportet aliquid ceu transitum præbens, nempe rerum

Primæ intentionis.

Secundæ intẽtiõis.

Vniuoca.

Aequiuoca.

Metapho-ra.

Analogũ. quandam inter se conformitatem, aut proportionem, quæ Græce analogia uocatur: ideo & hoc analogum appellemus, quasi proportionale: ut, ferreꝰ de eo dicitur, quod ferro constat, sed propter duriciam de quibusdã animis. caro & os de animali: at illa similitudo quędam ad oliuam, & prunum, & cerasum traduxit. Quòd si marinus canis propterea sic uocatur, quòd similitudinem habeat huius nostri, analogum erit, non pluriuocum: nihilo secius utrunq; est ambiguum. Tenenda est hæc regula, quod in proposito non est ambiguum, non est habendum pro ambiguo. ut si quis quærat, ex quibus elementis constat mundus, aut quomodo periturus sit? nihil attinet adferre aliquid de mundo muliebri, aut de Duce illo Iustiniani Augusti: uel de elementis literarũ.

Ambiguũ Regula.

Simplex. Voces simplices sunt octo orationis partes, aut quæ pro una aliqua sumuntur, ut paterfamiliâs οἰκοδεσπότης, magister populi, dictator, linguæ inopia, non solum in nostra, sed in Græca etiam, quibus magis & diutius licuit fingere. Compositæ siue complexæ uoces sunt duæ, aut tres, aut plures orationis partes, uel uinculo colligatæ, ut Valdaura & Maluẽda: Ego cum Ioannio: affectus est tẽpestas: uel congruentia adiunctæ & applicatæ, ut substantiuum & appositum, uel duo substantiua in eodem casu appositiue, uel diuersis, ratione quadam grammaticæ structuræ, uelut possessionis, aut eiusmodi: nomen & uerbum, aduerbium, & nomen uel uerbum, uel participium, interiectio: & id quo affectus tendit, ut ὁ factũ bene. Nam ista, Socrates per & cum, nihil sunt, nec simplices uoces, nec compositæ. Hæc crassius sint à nobis proposita, magis ut intelligantur tanquam fundamenta rudium, quàm ut subtiliter examinentur: sed nec sunt accurate exigenda, quæ ferè sunt primæ institutionis, & quorum dominus est usus populi.

Cõposita.

DE

DE ENVNTIATIONE.

EX COMpositis uocibus alię imperfectum reddunt sensum & quasi suspensum, in quo desideretur aliquid: ut homo in campo, Socrates & Ioannes, hominem amare. Aliæ perfectũ, & acquiescit qui audit: ut Petre lege: quæ orationes nominantur, & si non omnes orationes expletum habent sensum: ut si ueneris: an tu disputas? Ex perfectis atque absolutis quæ sunt de indicatiuo modo, id est quæ significant aliquid esse, fuisse, fore, ad hoc nostrum institutum pertinent: in eis enim est hoc, quod quærimus, uerũ uel falsum: ideo indicatiuus modus, & demonstratiuus, & narratiuus nũcupat, à Græcis uero ὁριστικὸς, quasi definitiuus, & à Quintiliano fatendi modus, quod aliquid dicat, ac demonstrat, quemadmodum sit, erit, aut fuit: hę orationes multis nominibus signantur: ab Aristotele ἀποφάνσεις, id est, pronuntiationes, siue pronuntiata, siue proloquia, ab ἀπαγγέλλω, quasi enuntiatiões: est enim ἐπαγγέλλειν declarare, enuntiare, aperire: ab Stoicis ἀξιώματα, quod Cicero effata uertit. Sunt nonnullæ enũtiationes in quibus etiam si sit alius modus quàm indicatiuus, tamen is intelligitur, ut uellem prădere, hoc est uolo: & modum subiunctiuum pro indicatiuo poni, & tempora illius pro temporibus huius, id uero ludi est grammatici. Impediuntur interdum hæ pronuntiationes, quæ sunt indicatiui, aliqua adiectione, quæ sententiam suspendit: quemadmodum de orationibus diximus: ut quũ tu hæc dices? & interrogationes ferè quàmuis sunt in eis quædam, quę perfectum sensum obtinent, ut apud oratores, quum non tam rogandi causa fiunt quàm urgẽdi: an est aliquis seditioso sceleratiore? quis est homo qui uult uitam, diligit uidere dies bonos? Sunt enuntiationũ quædam genera implicita, & clausa, quæ ex priorum sensu patefiunt: ut superbia inuidiam parit, & contrà: ego semel huc ueni, atq; iterum: de quibus non aliter censendum, quàm si essent explicatæ. Quæ unum uerbum habent

Enuntiationes.

Categoricæ.

bent indicatiui nominantur categoricæ, quasi prædicatiuæ: nam κατηγορεῖν dicunt Græci, aliquid de aliquo enuntiari seu dici, à nobis enuntiatiuæ nominentur, seu simplices: q̃ uero duo uel plura habent uerba uel indicatiui, uel subiunctiui aliquo uinculo connexa, uocentur compositæ, seu coniunctæ. In categorica duo sunt termini, quæ Aristoteles ἄκρα uocat, hoc est extrema: id q̃d de aliquo dicitur, seu enunciatur, & id de quo enuntiatur: hoc nuncupatur subiectum, illud prædicatum: prædicatum dicitur quoniam ficuti modo admonui, prædicare appellant Græci κατηγορεῖν: subiectum uero est, quod alteri subiacet, cui alterum superponitur. nam id est subiectum in enuntiatione, cui ratio significatus prędicati innititur, aut attribuitur per affirmationem uel negationem: ut iudex sedet, non sedet: diligitur, non diligitur. Ita subiectum ceu materia est, & fundamentum prædicati uelut accedentis. Quicquid reliquum fit in enuntiatione dempto subiecto, prædicatum esse magnis artis huius autoribus placuit: ut Socrates disputat bene mane in Academia deambulans, præter Socratem reliquum totum esse prædicatum. Sed sunt effata quædã, in quibus idem semper est subiectum, quomodocunque uertantur, ut uoluptas est pernicioſa: aliæ, in quibus uariari potest situ, ut titillatio est uitium: non omnis homo est animal, non omne animal est homo. Simplicius fuerit, & huic proposito aptius subiectum diffinire cui aliquid tribui aut tolli significatur, quod à nobis obiectum nominetur: prædicatum uero, quod alicui applicatur, aut tollitur. quod sit sane dictum. Neque enim minus non esse animal dicitur de lapide, quàm esse animal de homine. At interdum idem dicitur de eodem: Socrates est Socrates, gladius est ensis: nõnunquam par de pari, ut homo est animal rationabile: aliâs superius de inferiore, ut homo est uiuens: aliâs contrà, ut animal aliquod est homo, non omne animal est homo: uel inhærens de subiecto, Socrates est fuscus, parsimonia est utilissima: uel diuersum de diuerso, Socrates est Plato, hõ est equus. Omnis uox quæ uergit ad dictum, pars est dicti, quæ ad obiectum obiecti: ut Iusus & magistratꝰ sunt

Prędicatũ Subiectũ.

Obiectum Dictum.

coticulæ: sunt uoces, quæ aliꝭ adhærent, non coniunctione aut nodo, sed quadratione & congruentia, sicut obliquus recto, appositum substantiuo, aduerbium aliꝭ parti: quę determinationes nominantur, siue affectiones, quasi limitationes quædam, & moderatiões eorum, quibus adiunguntur: quæ uires suas uarie exercent. Nã aliæ astringũt, ut liber Platõis, aliquis equus hic equus. Aliæ laxant, omnis homo semper disputat, possibile, & eiusmodi. Aliæ auertunt à perfectione naturæ ad diuersum, hic homo uiuit uitam stirpis: partim ferè mutant, militaris clementia: sunt quæ explicant nomẽ, canis cœlestis: sunt quæ rem, hoc est rei essentiam, rationabilis homo, mortalis homo: quædam inhærentia declarant, male suada fames, & turpis egestas. Nonnulla tollunt penitus, uelut homo depictus in tabula: quæ affectio dicitur distrahens, uita saxi, ferè omnis, non enim est oĩs. In partem dicti accedit uerbum, in quo sunt duo, cõiungendi uis, & tempus: in priore sunt affirmatio & negatio, quæ ad modum & connexionem uerbi pertinent, & sunt uelut nexio & dissolutio: quæ adesse aliquid significat, affirmat: quæ aufert, negat: hæc appellatur enuntiatio negatiua, illa affirmatiua. Boëthus affirmationem & negationem nuncupat. Cicero enuntiationem aientem, & negantem, affirmantiam & negantiam. Capella dedicatiuam & abdicatiuam: nec est necesse negationẽ exprimi, satis est clusam intelligi: ut arrogans est alius sapiente bonoq; rixosus distat à philosopho. sunt mistæ qualitatis, ut Socrates aliter disputat quàm Plato: Socrates omnibus præterquã abundabat: tantum habeo Titum mecum, careo pecunia: quibꝰ aliquid significatur esse, aliquid nõ esse ad tempus pertinẽt aduerbia tẽporis, aut nomina, per quæ tẽpus designatur, ut iam, nunc, cras, nunquam, longo tempore, hoc die, necessario, possibile, impossibile. Nã illa prætor nunc, cras erit consul: uictor iam postea uincetur, uerbum habent in se latens: qui nunc est prætor, qui nunc est uictor: etiã si dicas iste uictor aliquando fuit uictus, & sedentem possibile est ambulare: in quo geminus esse potest sensus, aut totius, ut quòd hęc sit possibilis, sedens ambulat,

In uerbo quæ.

Affirmatio.

Negatio.

Cõpoſita. Diuiſa.

tunc unum eſt tempus: aut partium, in quo duo ſunt tẽpora, nempe quod poteſt ſedere, poteſt etiam ambulare: prius Ariſtoteles dicit componere, poſterius diuidere. Sunt tempora quæ habitum ſignificant, uel quæ loquendi conſuetudine aliorſum referenda ſunt, quàm ad ipſum tempus uerbi. Iſte pingit, actus eſt: iſte bene pingit, moris & conſuetudinis: ut iſte ius dicit in hoc populo, iſte pingit hanc tabulam, roſa eſt flos, intelliguntur quum roſa eſt, & quum tabula pingitur: in quo facile eſt cauillari, ſed per luſum & argutias: qui loquitur, & qui audit, multo ſecus intelligit: ut ſi quis dormientem roget, tu dormis? is ait ſe dormire: & qui dixit, bona eſt uoluptas, & addit, ego mentior, de alio ſentit tempore: ſicut in quibuſdam uerbis quæ uoce eiuſdem ſunt temporis, re non ſunt. Socrates ubi libenter uixit, ibi eſt mortuus: in quo loco hic prandet, in eodem cœnat: idem ſolum & frumenta profert, & legumina: eadẽ manus morbum & medicinam dabit, de uarijs temporibus dicuntur: quemadmodum non eſt unum tempus, ſi dixero, nudiuſtertius emi ædes meas, non enim erant meæ, quum emerem, ſed quæ nunc ſunt meæ. Itaque ad communem intelligentiam ſunt hæc referenda. Nam de ſermone omni non poſſunt in uniuerſum perpetuæ tradi formulæ, ut q non ea quæ naturalia ſunt ſequitur, ſed quæ uoluntaria, & uarij ac ſubinde mutabilis iudicij. Quicquid in pronuntiatione ponitur aut ſumitur pro uno certo tantum, ut pro alio non poſſit: aut pro multis tanquã uno, ut quæ ſunt propria ex ſe, uel quæ nota aliqua proprietatis ſignantur: Socrates hic homo, hi homines, iſti homines, nunc, hic: ea reddunt effatum ſingulare ſeu certum. Sunt alia, quæ ita pro uno ſumuntur, ut pro alio ſumi poſſint: aut quæ pro multis ſumuntur diſiunctione, ut aliquis homo, nẽpe hic uel ille uel alius: aut pro unoquoq; ſui ſignificatus, illa particularem enuntiationem efficiunt, ſiue ſpecialem, hæc uniuerſalem: in plurali ad eundem modum, aliqui homines, omnes homines: in illa pro aliquibus capitur ut diſtinctis diſiunctiõe, iſti, uel illi: in hac pro omnibus & iſti, & illi. miſtæ ſunt quæ ſimul iſtorũ habent aliqua. Quæ uero ſint uniuerſalitatis, ſin-

Enũtiatio ſingularis

Particularis.

Vniuerſalis.

Miſtæ.

tis, ſingularitatis, particularitatis notæ, non eſt dialecti ci definire, ſicut nec quæ negationis, ſed uſus, & eius artis, quæ in hoc uſum obſeruat: ea ſi qua eſt, ſit grãmatica. Exempla horũ oĩm ſunt, quo res fiat notior, ut ſingulares dicãtur hæ, Socrates diſputat, hic homo docet: uniuerſales hæ, oĩs hõ docet, nemo docet, nemo nõ docet, qs nõ docet? Nam quũ dico nemo docet hõ pro omnibus hominibus accipiẽ: non minus quàm in hac, quiſq; docet. Sunt quædam enuntiationes, quæ quum faciem habeant uniuerſalitatis, ad aliud potius genus ex ſenſu referuntur: ut cuncti ſimul ore fremebant: quæ collectiua dicitur, & nõ aliter eſt ſingularis, quàm ſi quis enũtiet, iſti oĩes ſimul. Eſt & aliud uniuerſalitatis genus, quod appellari conuenientiæ poteſt, id eſt eius, quod cõuenit, expedit, par eſt, neceſſarium eſt, & huiuſmodi: exempla huius ſunt multa, ut apud M. Tullium, omnia tua cauſa uolo: omnia profecta ſunt abs te in me: & in Exodo dicit dominus Moſi, oſtendam tibi oĩe bonum: tum in Euangelio, Spiritus ſanctus docebit uos omnem ueritatem. Eſt etiam alia uniuerſalitas reflexa, ut Ariſtoteles omnia diligẽter ſcripſit, nempe quæ ſcripſit. Vergilius:

Ipſaq; tellus ,,
Omnia liberius nullo poſcente ferebat. ,,

Scilicet quæ ferebat omnia: eſt & quædã imperfecta quũ pro pluribus aut pleriſq; abutimur. Cicero pro Sextio: lætitiam paucorum luctum omnium. Particulares ſunt aliquis homo diſputat, non diſputat. Nam quidam homo diſputat, ſi quis uelit in ſingularibus reponere, cum hoc non admodum contendam. Infinitæ ſunt quæ ex ſe nulla nota attributæ ſunt alicui generi, homo diſputat, Athenienſes pugnant, Romani hanc urbẽ condiderunt: quæ ex ſenſu tranſire uel ad uniuerſales poſſunt, uirtus eſt bonũ: uel ad ſingulares, homo adeſt, de aliquo prius locutus: uel ad particulares, Achiui hic occultant, hoĩes habitant ſub æquinoctiali, dolus latet ſub hoc uerbo. In quib⁹ uero uniuerſalitas & ſingularitas inſunt, uel qua alia, miſtæ nominãtur, utiq; ex ſe, nã alijs ſic ſpectãtibus uniuerſales fiũt: alijs ſecus ſingulares, aut ſpeciales: ut ſi quis dicat, Socrates ſemper deambulat in Academia: a-

Singulares.

Vniuerſales.

Collectiuæ.

Vniuerſalitatum genera.

Particulares.

Infinitæ.

lius Socratem modo considerabit, huic fiet certa, & dicet cur singulariter ais hoc de Socrate? & non item de Glauco, uel Hippia? alius illud semper, & respondebit uniuersaliter, istuc quidem ne dixeris, an nunquam sedet? ad eundem modum in his: hic homo possidet asinũ, Socrates habet aliquot discipulos. Composita enuntiatio est plures simplices uel aliquo uinculo, uel per seipsas apte connexę: ut fortuna & dominos facit insolentes, & seruos meticulosos. Interdum ratio coniunctionis in proprietate linguæ postulat alium modum à narratiuo, nec tamen non continuo est coniuncta, siue composita. Nam in his sola spectatur connexionis ratio: ut si equus haberet alas, uolaret: tu es adeo eruditus, ut Aristotelem superes: nam indocti dicunt quòd Aristotelem superas: idem tamen quod nos, intelligunt & nos, quod illi: sed hoc nostrum est secundum linguę proprietatem. Multa etiam per indicatiuum Græci efferũt, quæ nos per subiunctiuum, & illi per infinitiuum, quæ nos per subiunctiuum, aut imperatiuum. Omnia cõiunctionum genera, quę à Grammaticis ἀνάμεσα earum nominantur, his sunt apta: coniunctiuæ, disiunctiuæ, illatiuæ, aduersatiuæ, approbatiuæ, & causales: quæ ex ludo sunt literario. Tum quædam aduerbiorum formę, ut temporis, quum, quando. Loci ubi. Similitudinis ita, adeo, sicut. Comparationis hoc, quo, quanto, tanto, tam, quàm, & in ablatiuis absolutis, quæ ferè tempus significant: stulto regnante sapientes affliguntur: & per quã, ut magis currit quàm deambulat. Adde his relatiuum quis: sine copula sunt apte applicita, bona ingenia pudor debilitat, mala confirmat audacia: optare quæ libeat, potes, consequi quæ libeat, non potes: pauperi desunt multa, auaro omnia: quibus uetustatis gratia uinculum demitur. In his non aliter quàm in simplicibus, negatio in nodum incumbit, id est in copulam, non in partes: non &, non uel, non si, uel certè significatur incũbere. Cicero post nodum transtulit primo de diuinatione, si non significant, nullas dant uias: pro non significant, nullas dant uias. Omittitur interdum consequens per figuram Græcam, & potissimum Atticam: ut apud Thucy

Cõposita enũtiatio.

Thucydidem & alios: quod nostri quoq; sunt imitati, ut Cicero in tertio de Oratore. Negatio & affirmatio pugnãt inter se, sed ex ratiõe quantitatis, ut uniuersalitas cum uniuersalitate, omnis homo legit, nullus homo legit: uel uniuersalitas cum particularitate aut singularitate, omnis homo legit, aliquis non legit, Socrates non legit: & singulares, Socrates disputat, non disputat. Et inter se mistæ, Socrates semper disputat, nunquam disputat, aliquando non disputat, nunc non disputat. Quum singulares sunt, aut quicquid in una erat uniuersalitas, fit in altera particularitas, uel singularitas: aut econtrario, uocatur contradictio: & si has quoque contrarias appellat Cicero in libello de Fato: sed nos aptius ad artem distinximus. Quum uero uniuersalitas in utraq; remanet, contrarietas, seu aduersitas. In compositis pronuntiatis affirmatio & negatio ad deuinctionem spectat, non ad uerba, unde censetur eis oppositio. Coniunctiuæ uniuersalitatem quandam uidentur præ se ferre, disiunctiuæ particularitatem: iustitia est uirtus, & fraus est scelus: non est uirtus iustitia, uel nulla fraus est scelus contradictoriæ: si remanet coniunctio &, fiunt aduersæ, ut iustitia est uirtus, & fraus scelus: non est uirtus iustitia, neq; ulla fraus est scelus, quę cunq; ad rationem coniunctiuarum se applicant uniuersalitatem participant, quæ disiunctiuarum particularitatem. Regula est generalis in Latina lingua contradictiones in omni genere enuntiationum proprias ac germanas fieri præpositione negationis: aut si fuerit præposita, subtractione, modo hærere possit commode. In Græca & aliis tametsi ex proprietate sua repugnet lingua, sensu tamen idem sit.

Pugnæ enuntiationum.

Contradictio.

Contrarietas.

Regula.

DE CENSVRA VERI ET FALSI.

CENSERE quæ enuntiatio uera sit, quę falsa, id nullius est artis certæ, sed uniuscuiusque in sua materia, & in ijs quæ sunt uitæ communis, uiri prudentis multum in negotijs & usu rerum uersati, quiq; communem sensum atq; intelligẽtiam acute animaduertit. Instrumentum tamen hic trademus, quo quisq; in sua arte, rebus tamen præcognitis, uerũ & falsum in pronuntiatis inquirat. Vera pronũtiatio est, quę enuntiat id, quod re ipsa ita est. Falsa quæ id, quod non ita est. Vera est, deus est omnipotẽs, Adam fuit, Christꝰ iudicabit homines, non est quidem Adam, sed uerũ est fuisse: & hæc, Adam fuit ita significat sicut est, nempe illum fuisse. Ad uerũ & falsum multa consequuntur, alia ex re, alia ex nobis In re sunt immutabilia, in qbus necessaria, & impossibilia, sicut in prioribus cõtingẽtia, solita, rara, crebra: possibilia fusa sunt per oĩa, magis tamen uergunt ad mutabilia: quãuis necessarium nõ est simplex, ut nec possibile. Necessarium quod oportet fieri, ut necesse est esurientem comedere, & parêre legibus, uel quod fieri aliter nequit, siue immutabili rei essentia, siue ineuitabili aliqua ui, ut homini moriẽdum esse: Possibile est, quod legibus licet, quod est commodum, quod concessum, permissum: potest etiam fieri, quicquid naturæ rei non repugnat. Ex uerbis autem alia sunt certa, alia incerta, absurda, incredibilia, scita, ignorata, dubitata, & eiusmodi. Proposita enuntiatione uidendum est nũ quid sit ambigui, siue in uerbo pluriuoco, ut canis est animal: siue in connexione uocũ, ut aio te Aeacida Romanos uincere posse: hoc statim distinguendũ. quod nullius est artis, quemadmodũ de uero & falso dixi, sed cuiusq; in suis, uel prudentis in cõmunione uitæ. Explicanda etiã ea, quæ diximus implicita, ut iterũ, cõtrà & eiusmodi: curris? nõ. Tum uerũ falsumq; inquirendũ ex quãtitate, ex qualitate, ex copula, & affectionibus. Prima formula. Omnia quæ sub uniuersalitate cõprehenduntur, uerã eam reddunt, si ei, quod enuntiatur, qũo enuntiatẽ congruant:

Enuntiatio uera.

Necessariũ

Possibile.

Regulæ de uero.

Prima.

congruant: unum aliquid, si non congruat, fit falsa. Si quis ab uniuersalitate ad singularia rem deducat, descẽdere dicitur: sin à singularibus ad uniuersalitatẽ ascendere: hoc ad astruendam uniuersalitatem ualet, illud ad infirmandã. Videndum, ut singularia uere sint illius uniuersalis, contẽplandum tempus, & moderationes. & cõiunctæ sumantur coniunctiue. In ascensu & descẽsu uniuersalitatis omnia cõprehendi est necesse ad uerũ astruẽdum, aut putari aliqua generali clausula cõprehẽsa: utpote sic in cæteris, nec est reperire quidnam obstet, in cõtrarium non est obseruatum, aut quid simile: in descẽsu unum sufficit ad dissoluẽdum, tanto scilicet facilius destruere, q̃ construere, lædere, quàm iuuare: ut nõ sit magni uiri posse officere, sed prodesse. Est quũ uno aut altero inducto, uniuersalitatẽ subĳcimus, rati illa pro oĩbus sufficere, quod exẽplis agitur more Socratico: eaq; dicitur ἐπαγωγή: ad nauem regendam non adhibetur nisi peritissimus, ad scholam, ad equum, ergo nec ad rempublicam administrandam ascisc endus est nisi peritissimus. Id genus inductionis latentem habet uniuersalitatem, hoc modo: ad æquum, ad nauẽ, ad scholam, nec est inuenire in contrarium aliquid, ergo ad oĩa, si ad oĩa & ad rempublicam. Absurdum enim sit negare, quod ad hoc solum, quũ ad alia omnia conueniat, præsertim q̃d de eo ipso est controuersia, ut tantummodo uideatur negasse temporis causa, non ueritatis. Quod si cui parum placet, sit sane inductio non uniuersalitatis, sed similitudinis, & exemplorum. Secunda formula. Particularitatem una singularitas pro ea confirmat, oẽs contra eam infirmant: & sicut in uniuersalitate usi sumus coniunctiua, quæ naturam obtinet uniuersalitatis, sic in particulari utemur disiunctiua consimilis ingenij. Sed est animaduertendũ inueniri in pticularitate acceptiões duas, hanc certam, illam incertã: certa est, quũ sub nulla delitescit, nec ad aliã refertur, ut alicui uni certo possit congruere, q̃d est effatum: ut orator aliquis hæc scripsit. Incerta est, quũ sub alio delitescit, nec de uno aliq; est sensus, nẽpe quum sub uniuersalitate significabatur claudi: ut ad singula illius uniuersalitatis referatur, nõ ad totã.

ἐπαγωγή.

Secũda.

hæc

Suppositio cõfusa

hæc iunioribus suppositio confusa nuncupatur, quæ sic est Ciceroni expositа in libro quinto de finibus bonorũ ac malorum: Quum dicimus omnibus animalibus extremum esse secundum naturam uiuere, non ita accipiendum est, quasi dicamus, unum esse omnium extremum: sed ut omnium artium recte dici potest cõmune esse, ut in aliqua scientia uersentur, scientiam autem suã cuiusq; artis esse: sic animalium commune secundum naturam uiuere, sed naturas esse diuersas, ut aliud equo sit natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis. Sic ille. Fit etiam incerta, ut hic pane est opus ad edendum: neq; enim hoc aut illo, si modo opus esse id dicitur, sine quo nequit fieri. Sol⁹ homo nouit religionem, non solus hic aut ille: sed hæc perinde est, ac si dicas, quicquid nouit religionẽ est homo, sicut in illa quisquis edit panem edit. Tum Romæ ac Spartæ consilium publicum est senatus: & in peruulgato exemplo, Parisijs & Romæ uenditur piper: quia ✳ & uniuersalitas quædam est, sicut ✳ utrobiq;. Hæc uero siue incerta, siue confusa, attingenda non est, quoad collatio illa uniuersalitatis in singularitatem, aut particularitatem sit resoluta. Tertia formula. Singulare unũ probat suũ commune particulare, non contrà: particulare inferius probat suum superius itẽ particulare, sed retrorsus non idem ualet. Vniuersale superius probat singulare, & inferius tam particulare quàm uniuersale. Quãtum ad copulam in pronuntiato simplici attinet. Tria sunt tempora, præsens, præteritum, futurum, quæ sunt naturæ tempora & in hæc reducuntur artis tempora, siue Latinæ linguæ seu Græcæ. præteritum imperfectum significat non fuisse aliquid absolutum, quum aliud fieret, aut esset factum: præteritum plusquamperfectum significat fuisse absolutum. Sunt & duo futura perfectum, atq; imperfectum, legam, legero. Sunt quædam tempora uel cõsuetudinis ac frequentiæ, uel conditionis, ut aliàs admonui: iste pingit, iste docet pueros huius urbis, iste ius dicit, Rosa est flos suauis odoris. Alia non ad tempus ꝺd præ se ostendunt referuntur, sed ad quod intelligũtur: ut si quis dicat, Cicero est infans, uerum ego mentior: quæq;

Tertia.

Tria tempora.

quæq; eiusdem temporis in uoce, diuersi in re esse docuimus: tum etiam Historici quum narrant, Scipio uincit Annibalem, Pompeius nascitur, Brugæ conduntur, intelligendum hoc tempore de quo scribo. Istis quoque addũtur limitationes, quę idem efficiũt, ut hic bene pulsat fides, Iste semper garrit: in quo est uel frequentia, uel continuatio longi temporis. Possibile quatenus pro non repugnãti sumitur amplius est tribus temporibus, ut quicquid sit, erit, fuit, sit possibile: & quod nunquam erit, modo ne repugnet naturæ rei. Cogitabile, intelligibile, opinabile, & alia de quibus potest humanus animus comminisci, etiam latiora sunt, quàm quæ fieri possunt: nam animus noster humanæ naturæ terminos excedit, unde apparet longinquiorem esse eius originem. Tempus præsens non eandem habet apud omnes latitudinem. Deo tota æternitas est præsens, & quo quis est propinquior illi naturæ, hoc eius animus capacior est temporis. Aliæ res fluunt, aliæ manent: quæ fluunt non aliter sunt, quàm quum fiunt: quæ uero manent, & fiũt paulatim, quum fiunt, nondum sunt, illæ autem in quacunq; sui parte sunt: hæ non nisi quum partes omnes habent absolutas, & coniunctas. Enuntiationes de futuro & de præterito interdum significant simpliciter aliquid fuisse in præterito tempore, aut futurum in uenturo: nonnunquam etiam ex loquendi ratione denotant iam non esse, aut nondum esse: ut fuimus Troes, fuit Ilium, & ingẽs gloria Dardanidum: & campos ubi Troia fuit. Et quod Cicero de occisis coniuratis dixit, fuerunt. In prioribus datur formula, de futuro uera est enuntiatio, si aliquando uerum erit in præsenti, sin aliter falsa. In posterioribus non solum idem requiritur, sed negatio etiam huius præsentis: tales solent esse de rebus fluxis, ut hæc hora fuit, ille annus erit: de quibus si sint, solemus respondere, fuit uero? imò est: erit uero? imò est. quæ sunt de præteritoplusquamperfecto, & imperfecto ad præsens reducuntur, cum collatione alterius temporis explicato & signato, quo ad existentiam reducto, reducitur posterius: quum ego ueni, tu legebas: in a tempore ueni, in a tẽpore legebas: nam in a uera erat tu legis.

Regula.

quum

quum ueniebam tu legebas: in a ueniebam, in a legebas: quum ueniebam, tu legeras, in a ueniebam, & ante a legisti. In narrationibus utimur crebro præteritis imperfectis, propterea quòd omnia uelut in cursu quodã ostendimus, & tanquam fierent nondum consummata: quippe ad illud tempus referuntur, de quo uerba facimus. Futurum perfectum reducitur ad præteritum eius temporis, quod signatur, quum uenies, iam cœnauero, in a uenies: in eo iam hæc erit uera, ego sum cœnatus: de possibili, ut si ponatur inesse, nihil sequatur repugnans ei, cui est possibile, nempe deo, naturæ, homini, & eiusmodi: de intelligibili, humanam mentem sic concipere. Sed prouidendum, ne in explicando tempore fallamur, ut quod confusum est tempus, ante uniuersalitatem dissolutam explicetur. Omnes Cæsares fuerunt Romæ: non enim sic ad præsens reducetur, Omnes Cæsares sunt Romæ: sicut in hac, Augustus & Vespasianus fuerunt boni principes: nam coniunctionem &, uniuersalitatem quãdam diximus comprehendere. eodem modo pluratiua quæ ∴ & includunt: Catones fuerũt uiri sapientes. Sunt in quibus uaria sicut dixi includuntur tempora, quod est animaduertendum: nam quum sic effamur, heri emi ædes meas, heri scribebam hoc opus, hic uictor aliquando erit uictus, duo sunt tẽpora, præsens in eo hic uictor, aut certè anterius: futurum aut posterius in illo erit: ita ergo redigetur, qui aliquando uicit nunc est uictus, ut quum futurum illud posterius sit præsens, iam præterierit illud prius. Eundem in modum quando enũtiamus, album possibile est esse nigrum, duo sunt tempora: & iste dux est sapientior Pyrrho, quàm Pyrrhus fuit: ex qua pendent hæc atq; huius notæ, Scipio fuit omnium, quos unquam Roma genuit, continentissimus imperator. Sic in aliis: de quibus communis sensus nos docebit. Sunt quæ facilius censentur sine reductione, quàm reductæ: ut illæ de præterito imperfecto, & plusquamperfecto, & futuro absoluto: tum etiam quum quid additur, iste aliquando studebat, bene pingebat, olim erit doctus, statim uenier, diu fuit in magistratu: sed tamen ut reducantur spectandum tempus, quo quicque refertur: considerandum hoc ex iudicio cuiusque, ut statim ueniet. Sumamus dimidium horæ intra quod hæc sit uera, uenit, diu fuit consul: in toto hoc tempore est consul. Affectio necesse est apte hæreat affecto: nec est iam affectum expendendum simpliciter, sed sic habens: omnis minister tyranni est crudelis: ferè omnes sic uiuũt. Connotatum connotatiuo adiunctum abstracta coniungit, uel ipsa uel quæ ad ea pertinent, non cõnotatiua: bonus pictor, non bonus homo designatur, sed bonitas pingẽdi, si modo hærere possint, aut ex usu soleant: nam alioqui dissiliunt & aliò transeunt, ut sutor cocles. Sunt schemata, quæ efficiunt ut interim ad utrunq; res pertineat, mœstus poeta, & qui mœstus est, & qui mœsta canit: orator inflatus, orator bene pastus, talis oratiõe, aut corpore, cecidi prætorem, uel hunc hominem, uel præturæ dignitatem atque autoritatem: pictor uxorius, uel homo uxori deditus, aut qui semper uxorem pingit, aut qui omnes mulieres similes uxori suæ, qualem nouimus quẽdam. In uerbis cognoscendi idem euenire, autor est Aristoteles, ut cognosco uenientem, cognosco consulem, uideo pontificem: est, quum cohærent, est quum non. Cæterum nos usum obseruamus, non facimus: nouit ne ille nostrum consulem fieri potest, ut non cõiungantur cognitio & consulatus, sicut uidisti pontificem. In compositis enuntiationibus intuendum in coniunctionem, in quam tota ueritas enuntiati compositi incumbit, aut contrà falsum: nam de simplicibus iam est dictum. Ad ueritatem cõiunctionis & disiunctionis eadem sunt, quæ ad uniuersalitatem & particularitatem necessaria: coniunctionis ueritas omnes partes exigit ueras, falso satis est unam esse falsam: quale est illud, quod apud Quintilianum mater inquit: manifestũ est de duobus nõ dixisse uerum, quos de altero constat esse mẽtitos. disiunctioni sufficit uera una, ad corroborandum, ad debilitandũ uero omnes oportet esse falsas. Disiunctiua sensus communis sic ferè utitur, ut non putet se utrunq; confirmare, quemadmodum ponit, sed alterum tantum ex dubitatione amborum: quem uideo aut frater meus est, aut præceptor: nemo sic loqueret, si alterũ sciret uerũ eẽ, aut utrunq;

Appellatio

De compositis.

Disiuncti ua.

utrunq; nisi fortè per iocum. Ideo Stoici, quos secutus est Cicero in Topicis, Ciceronem Latinorum cõsensus, aiunt in disiunctione plus uno uerum esse non posse: dicentis quidem ea est mens, nam quum medici sic præcipiunt, ad febrim proficere hãc herbam, aut illam, aut fomentum, aut pillulas, aut ecligma, aut potionem hanc, prosunt quidem omnia, sed non sentiunt adhibenda esse omnia, nec simul aliqua: uerum ut dicentis ignorantia potest partes disiunctionis omnes falsas efficere, propterea quòd non omnia ita complectitur, ut nihil sit reliqui, sub quo uerum excludatur: sic etiam potest ueras partes facere, quod non ita distinguit, quin inter se in ueritate cõgruant, uel ex sua imperitia, uel quod interdũ quoq; omnia uult confirmare, sed separatim, & disiunctim. ita Stoici non ex re ipsa de ueritate disiunctionis statuerunt, sed ex quorundam loquentium sensu. Vergilius in secundo Aeneidos:

Aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui,
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, uenturaq; desuper urbi,
Aut aliquis latet error:

Omnia in re erant: ut quum dicimus, hic lepus aut sibi timet, aut soboli: milites semper sunt aut de suis, aut de hostium periculis soliciti. Proculus iurisconsultus duo facit disiunctiuarum genera, nempe disiunctiuarum & subdisiunctiuarum: atque has rursus in species duas partitur, primum genus ponit quum necesse est unum uerum esse, alterum falsum: ut dies est, aut nox: secũdum, quum potest esse utrunq; falsum, non utrunque uerum: ut homo sedet, uel deambulat: tertium, quum utrunque uerum, non utrunque falsum: ut omne animal agit, aut patitur: quæ sunt in libro quinquagesimo pandectarum iuris Romani. Ad conditionalem exigitur, ut posita conditione ponatur id, quod ex conditione sequitur. Nam in hac, si uis uerum dicere, hoc uinum est generosum, perinde est, ac si quis enuntiet, si uis uerum dicere, fateberis hoc uinum esse generosum, aut aliquid eiusmodi. Ad rationalem, ut quod sequitur, tanquam ex ratiõe uideatur inferri à proposito. Causalis nõ est unius generis

Conditionalis.

Rationalis.

generis & simplex: siquidem & omnia genera causarum continet, & effectus, & signa, denicq; susa est per omnia genera argumentorum. Temporales ad tempus, Locales ad locum explicatum referuntur. Relatiua sunt duplicia astricta, & simplicia, siue in genere: astricta sunt quę referunt antecedẽs cum eo, quod de illo est dictum: ut aliquis homo est mutus, qui nouit literas, nempe ille idem, qui est mutus. Relatiua in genere seu simpliciter, ad antecedens pertinent solutum non astrictum limitationibus. Romanus uincit, qui se solum putat gubernãdi peritissimum: non ille idem qui uincit, sed Romani. Sunt quædam obiecta & dicta, quæ naturam resipiunt complexorum: fames & mora bilem ciunt: ceruisia uel uinum inebriat: habes pecuniam & famem, pecuniã, uel famem. Sumuntur hæc uel complexe, uel separate: aut sic, cunctim & sigillatim: sigillatim, ut unumquodq; seorsum & per se: crapula & meridiatio nocet ualetudini, hæc nocet, & illa nocet: quòd si numerus sit pluralis, qui ad illos refertur in singularitatem cum illis dissoluitur: mare & meretrix sunt magnæ uoragines: est magna uorago, & est magna uorago. Si complexim, nõ resoluuntur, sed pro uno conuenit termino accipi, atque ita explorantur, an recte cõgruat obiectum cum dicto. Anima rationabilis, & caro unꝰ est homo. Lac & pisces sunt uenenum. Examinatur ueritas æquipollentia pronuntiatorum: omnis uniuersalitas par est uniuersalitati: omis particularitas particularitati, certa certæ, incerta incertæ, quantumcunq; conuertantur pronuntiata, modo idem maneant termini, eadem significatio, & qualitas: itaq; hæc recurrunt, nullum concretum ex elemẽtis est immortale, nullum immortale est concretum ex elementis: aliqua uirtus est sempiterna, aliquod sempiternũ est uirtus. Sunt aliæ æquiualentiæ peculiares linguis, ut in Latina plerunq; duæ negationes affirmant, nunquam non, id est semper: nonnunquam, aliquando: quantum est hominum, pro omnibus. Sicut in rogando nónne pro etiam? num pro non: sed hæc linguę sunt propria. Oppositione etiam exploratur ueritas, ut contrarium contrario, album nigro. Lex est, contradictorias

Causalis.

Relatiua.

Aequiualentia.

Lex.

nec ueras esse posse, nec falsas. nam si omne a est b, fieri non poterit ut aliquod a non sit b: & si fiat ut aliquod a non sit b, iam fieri non poterit ut omne a sit b: quum hoc a non sit b, eodem modo necesse est Socratē esse uel non esse: & aliter esse usq; eo est impossibile, ut nec humanus animus capacissimus capiat, & in fingendo satis liber possit fingere. Idcirco hæc lex est præcipua, & notissima in omnibus artibus, in disciplinis, & in tota uita. Estq; fundamentum, & regula omnium. Altera lex aduersas, seu contrarias falsas esse posse, nunquam ueras: nemo enim esse potest ubique, & nusquam: potest tamen nec ubiq; esse, nec nusquā.

Lex altera.

PRIORIS, QVI EST DE CENSVRA VERI ET FALSI LIBRI FINIS.

MENTATIONE LIBER POSTERIOR.

ARGVMENTATIO est connexio enuntiationum, ut prius ex posteriori sequi & quodam modo nasci uideatur, & cum eo quasi necessario cohærere: homo aliquis disputat, ergo rationem exercet. Prius uocatur antecedens, ratio, argumentum, propositum: posterius, sequens, consequens, intentio, illatio, totū uero Ciceroni est, conclusio, uulgo consequentiam dicūt. Prius & posterius uoco non positione, sed sensu: id quod alterum inferre intelligitur, prius est: id quod infertur, posterius: sicut quum dico esse connexionem, ut prius ex posteriore sequatur, ad nos refero, non ad rem: neq; ēm minus erit argumentatio etiāsi non cōsequatur, ut dies est, ergo aurora splendet: sed tamen connexio est, ut cōsequi existimetur, id est quum ita connectimus, ut uideamus uelle gigni, ac inferri. In hoc cōfectionis genere ea est conditio, ut argumenti ueritas necessario intentionē reddat ueram, adhibebitur illa certissima regula de contradictorijs, ut contradictorium sequētis repugnet præcedenti: aut existant duo contradicentia simul uera uel falsa. Sed connexio hæc recte fit uel ex significatione uocum, uel ex structura pronuntiationum: illa si bona est, priuatim in se bona est, non perpetuo in simili: hæc uero altera, quæ ex cōstructione nascitur, uniuersalis est, ubiq; idem ualet, dummodo similis constructio siue cōpositio seruetur, id est similis sit nodus, & ratio colligādi: quod fit, ut sicut in una se habent inter se primum, secundum, & tertium, sic in altera. Si quis ita coniungat omne c possidetur ab a, b est c, ergo & b possidet ab a: similes sunt hæ, b est de numero c, b est unum ex c, ergo a

Similis forma.

possidet c & a habet c: non tamen si quis inferat, ergo c conculcatur ab a: nihil enim habent commune possidere & conculcare. Cuiusmodi illud est apud Ciceronem: ij qui in morbo sunt, sani non sunt. omnium insipientiū animi in morbo sunt, omnes insipientes igitur insaniūt: proba est conclusio, & generalis: quando nō aliud sunt insipientium animi, quàm insipientes: nec insanire, quã sanos non esse. itaq; non recte occurreret, qui sic cauilla retur: qui in morbo sunt, sani non sunt: omnium sapientum mancipia in morbo sunt, omnes sapientes igitur insaniūt. Vniuersales argumētationes tribus constant terminis, ut mox dicē, inter se apte collatis. Priuatæ autē seu peculiares duobus, aut tribus, aut pluribus pronuntiatis, sed non ita apte cōnexis. Et in particularibus sunt quædam temporariæ, aliæ perpetuæ. Temporariæ, quod sic usu uenit illo tempore: ut puerum doceo, nam filium tuum doceo: hic suscepit inimicitias cum Cæsare Octauiano, ergo morietur: ante constitutam monarchiam ita erat, postea non item. Sunt aliæ perpetuæ uel conditione, uel causa, uel rationali copula coniunctæ. Conditionalium aliæ sunt, in quibus ex conditione sequitur aliud pro statu præsenti rerum, non pro natura perpetua: ut si ueneris, colloquemur: si uis adferre pecuniam potes, inuenies me domi: si filius uenisset, salutasset patrem. Ex natura sunt, quum quod inferri significatur naturaliter ad alterum denotatur sequi, ac uelut nasci: in quibus pro si, posset poni ergo: ut si homo currit, animal currit: homo currit, ergo animal currit. istæ sunt complexiones de quibus hic loquimur. Interdum rogatione ad urgendum, quod est oratorum, & poëtarum: ut apud Silium: Cur uni patriã si affligere fas est, uni sit seruare nefas? Complexio hæc uel de rebus sumit uires, uel de nostra intelligendi ratione, quæ nihilominus fundata est in rebus. Inter res sunt, quæ alias uelut pariunt, ut causæ ex quibus aliæ simul sunt cum effectis rebus, ueluti sol & splendor: aliæ præcedunt, ut pater filium. Tum effecta sine causis esse quædam non possunt, alia possunt: de quib⁹ in prima philosophia disseruimus. aliæ sunt res quæ alias statim subsequuntur, aut præcedunt

Particularesargumentationes.

dunt: ut prognostica, quæ etiam nascuntur ex causis, & ordo rerum à natura statutus. nonnulla nō queunt, aut non debent, aut non solent esse sine alijs, unde oriuntur coniecturæ prudentum, quorum est ex ijs quæ antecesserunt, de uenturis dicere: in quibus sunt exempla, & cō parationes. In his omnibus bonæ conclusiones compo nuntur seruata utriusq; rei natura, ac ratione: ut ignis ardet, ergo fumus est: cœlũ rubet uespere, eras ergo erit serenum: aurora est, ante horam erit dies. Sol lucet, dies est igitur. est homo, ergo habet caput, & cor, & uiuit. Catilina uir factiosus & nobilis propter egestatem sum psit arma contra rempublicam, ergo & hic egenus nobilis, inquieti animi sumet. Nasica priuatus occidit Gracchum seditiosum, decet ergo Ciceronem consulem occidere Catilinam coniuratorem. In ijs quæ mens nostra è rebus accipit, sunt signa rerum, nempe uoces, quæ inter se collatæ aut pares sunt, aut impares, aut oppositæ: in quibus aduersæ, priuantes, negantes, collatæ, auersæ in istis hoc modo inferimus par, & astruit par astructum, & tollit sublatum: est iustum, ergo æquum: non est iustũ, nec æquum. Superius distributum asserit inferius assertum, & destruit destructum: nulla uirtus, ergo nec iustitia: omnis uirtus, omnis ergo iustitia. Inferius assertum ponit superius non distributum, sublatum tollit etiam non distributum. homo ergo animal: nullus homo, ergo aliquod animal non. Quid si nullus sit homo? dicet aliquis, iam non est animal supra hominem qui nullus est: sicut homo superius non dicetur Troianis, quũ nullus est Troianus: nec⁊ enim hic omnia conficimus in intelligentiam, sicuti quum de significando ageremus, sed ad res maxima ex parte. Hinc accipiunt uires conclusiones illæ, quæ à restricto exeunt ad laxius, ut à uoce affecta ad simplicem: est homo albus, ergo homo: est canis Socratis, ergo canis, nam moderatum angustius est soluto, nisi sit affectio ex earũ ordine, quæ auertunt, aut tollunt: ut uita saxi, ergo uita: homo pictus, ergo homo: ferè omnia, ergo omnia. Sic à uerbo substãtiuo cui aliqd additur, ad idem simplex uenitur: ut est miser, ergo est: quin etiam ab omni alio uerbo: nam est, omnia capit, præter ea,

Vocum collatio.

ter ea, quæ non tam in rerum natura esse intelliguntur, quàm in potestate, aut in animo & cogitatione nostra: ut significat, denotat: quod genus est illud Aristotelis, Homerus uiuit ut poëta: & Aristoteles dissentit à Platone. Philo platonizat, & Plato Philonizat. Aliud est Chimæra, quàm Antichristus: ad mentem enim spectant hæc, non ad existentiam rerum. Relata uox in eo, quo refertur, & sublata tollit relatam, & posita ponit: pater est, ergo filius est: non est pater, ergo nec filius. non tamen sic. uideo patrem & filium igitur: in essentia enim relata sunt, non in uidendo. Sic uero recte, si lædo hunc confœderatum, lædo & illum alterum: nam in hoc sunt confœderati. Aduersa, & auersa, & priuantia magis se tollunt posita, quàm uel ponunt posita, uel tollunt sublata: est album, est uidens, est homo, non ergo nigrum, nec cæcum, nec equus. Non tamen si non est album, est nigrum: multa enim sunt media. non est cæcus, uidens igitur: nam catulus ante nonum diem non est cæcus: sed nec uidens. Lapis itidem neutrum est. Si tamen sint pugnantia absq; medio, ut sanum, ægrum, quod dicit Aristoteles, & in suppositio iam apto, & congruente, alterum confirmatum interimit pugnans, ac uice uersa: nõ est hic homo cæcus, uidens ergo: non æger, sanus igitur. Ex istis complexionibus priores illæ quę de rebus omnino sumuntur, nullius sunt artis certę, sed cuiusq; in sua: uidelicet de hac iudicabit medicus, accessio est febris, cor ergo palpitat plus iusto: de hac nautæ, ludunt in sicco fulicæ, ergo instat tẽpestas. Istæ posteriores magis sunt dialectici, sed ita, ut id instrumentum unusquisq; usurpet in sua arte, neq; enim dialecticus de hac cognoscet, triangulus omnis habet duos angulos rectis pares, ergo Isoscheles, nisi illam quoq; cognoscat, & Isoscheles est triangulus, quod docet geometria. Distinctæ sunt hæ cõnexiones, & uaria acceperunt nomina, enthymemata, epicheremata, ascensus, descensus, comparationes, exempla, epagogas, gradationem, soritas, dilemmata, Antistrephontes. Enthymema quid sit, non satis conuenit: sed inter plures constat esse imperfectum syllogismum, id est oĩa argumentationum genera quæ proposuimus.

Enthymema.

Nam

Nam Rhetores quidam argumẽtationem ex contrariis uocauerunt, propterea q̃ quæ ex illis fieret esset acutissima: ita nomen cõmune cessit in ius unius tanq̃ propriũ: quẽadmodum Poëtã Græci Homerũ uocant, Latini Virgi. ἐπιχείρημα aggressionem sonat: non est genus argumentationis, ut uidetur, sed ad ordinem pertinet, ut in acie primani: est enim intentio, qua aggredimur propositum thema. Ascensus est à singularibus ad uniuersale, descensus contrà: sed in priore coniunctiue ascendit ad uniuersale distributũ, disiunctiue ad non distributũ: sic etiã descendit: de quo antea memini. Exemplũ ẽ, quo aliquid persimile probatur. Scipio maluit exulare, q̃ libertatem patriæ imminuere: ergo idem est cuiuis bono faciendum. Nam illa quæ per negationem enuntiãtur, similitudinis sunt, ille non fecit, tu facies: quasi tibi nõ est faciendum. Comparatio in quã frequens exemplũ incurrit, fit in tertio. Marcellus nõ ademit uictis libertatẽ in bello, tu adimes in pace? aut à maiore, aut à minore, aut à pari: non feretis uos exiguas contumelias propter Christum, cuius gratia Martyres profuderũt sanguinẽ, & uitã? multi sola prudẽtia fulti affectiones suas habuerunt in sua potestate, non habebit uir sapientiæ assectator? Socrates philosophus injurias dissimulauit, idem te decet facere philosophũ. Epagoge siue inductio & ascensum, & exempla capit. Socrates est in ea multus, tũ artes oẽs sunt fic inuentæ, ex singularibus experimentis, quæ sensus ostenderũt, collecta artis regula mẽtis artificio: & si non raro etiã singularia illa ad solum animũ pertinent. Socrates ad aliquid probandũ multa similia cõferebat, ut quũ in illis esset datũ, puderet nõ dare in eo, de q̃ agebatur, quũ uersaretur illud in controuersia. Rodolphus Agricola ascensum enumerationẽ, ἐπαγωγὴν inductionem uocat: quia ex aliquot inducit auditor ad credẽdum. Itaq; Epagoge est similiũ enumeratio partiũ, quæ per collationem eò peruenit, quò intẽdit. Gradatio quũ multa sic sumuntur, ut ex primo inferatur secundũ, ex secundo tertiũ, atq; ita quocunq; alio numero: q̃d Diophantus uult, mater uult, q̃d mater, Themistocles, populus Athenienſis, ergo quod puer Diophantus, & popu-

Epicheremma.

Ascensus.

Descensus

Exẽplum.

Cõparatio.

Inductio.

Gradatio.

Athenienſis. Cicero 1. de legibus: quibus ratio à natura data eſt, eiſdem & recta ratio data eſt: ergo lex, quæ eſt recta ratio in iubendo, & uetando: ſi lex, ius quoque: at omnibus ratio, ius igitur datum eſt omnibus: cuius norma ex Ariſtotele deducitur in categoriis. Quando alterum de altero prædicatur, ut de ſubiecto, quæcũq; de eo quod prædicatur dicuntur, omnia etiam de ſubiecto dicuntur: ut homo de homine hoc aut illo prædicatur, animal uero de homine, ergo & de hoc homine: is enim & homo eſt, & animal eſt. Itaq; ſi duco genus à Cæſare, & ab Aenea: ſi ab hoc, & ab Anchiſa: quoniã Cæſar ab Aenea Anchiſæ filio. Item quicquid ſequitur ad illationem bonæ concluſionis, ſequitur etiam ad propoſitum eiuſdem. Coaceruatio eſt, quum addendo uel detrahẽdo cumulo nuſquam ſiſto, ſed probo nec confici unquam, nec deſtrui: ut de cauda equi apud Horatium, & de populo, & de aceruo tritici: quem ſi unum granum non efficit, quid duo? ſi nec duo: nec tria, nec in quantocunq; numero. Græci ſoron uel ſoritas nominant. Dilemma eſt argumentum cornutum, in quo duobus propoſitis quodcunq; eligas, capiere: ſi ducis formoſam habebis cõmunem: ſin deformem, moleſtiam: ſi diues erit, ferenda: ſi pauper, alenda. eiuſmodi colligendi ratione uidetur ſignificare Cicero Hortenſium permultum uti conſueuiſſe: nam in diuinatiõe aduerſus Verrem ſic inquit: Te uero Cæcili quemadmodum ſit eluſurus, quàm omni ratiõe iactaturus, uidere iam uideor: quoties ille tibi potestatem, optionemq; facturus ſit, ut eligas utrum uelis, factum eſſe, nec ne: uerum eſſe, an falſum: utrũ dixeris, id cõtra te futurum. Antiſtrephon quod à Cicerone nominatur cõuerſio, diſſolutio eſt dilemmatis: ſi ducis formoſam, habebis uoluptatem: at ſi deformem, non communem: ſi diuitem, alet te: ſin pauperem, nihil exprobrabit.

Coaceruatio.

Dilẽma.

Antiſtrephon.

DE SYLLOGISMO.

Equitur uera, & germana, & perfecta argumentatio, quæ à Græcis ſyllogiſmus dicitur, id eſt collectio, à Cicerõe ratiocinatio, nos de nomine non erimus ſoliciti, ueteribus utemur uocabulis: ea non ſolum in iis uerbis, & ea ſignificatiõe efficax eſt, ſed ſepoſita omni ſignificatione, & in aliis eadem facie ac forma, id eſt nodi ratione, & congruentia partium inter ſe: quemadmodum docuimus: ideo proprie ad dialecticum pertinet, & huius unius eſt artis. Diffiniatur autẽ nobis ſic: ratiocinatio eſt collectio trium enuntiationũ, in quibus tertia quæ inferri ſignificatur, ex duarum connexione naturaliter elicitur: naturaliter dico, ut aliud nihil ſit extrinſecus neceſſarium, ſed natura ſua ex eis naſcatur ſine ſupplemento intelligentiæ: nam qui eo indiget, perfectus ſyllogiſmus non eſt. uel ſic: Syllogiſmus eſt comparatio duorum ad tertium, ex qua naſcitur illorũ duorum habitus inter ſe, ut uel nectantur, uel diſſoluantur. Huius hæc eſt in natura ratio: quoniam quæcunq; uni tertio congruunt, inter ſe cõgruunt: & quæ inter ſe cõgruunt, eodem modo congruunt tertio: ut ſi Iſoſcheles ſit par duobus angulis rectis, & ſchaleron ſit item par duobus angulis rectis, Iſoſcheles & Schalerõ pares ſunt. Et contrà: non tamen conſequitur, ut ſi tertio alicui nõ ſunt apta, nec inter ſe ſint: neq; enim Iſoſcheles & ſchaleron congruunt circulo. Ideo ex mere negatiuis nihil infertur. Et quæ una in parte congruunt illius tertij, nõ neceſſe eſt congruere inter ſe: ut Iſoſcheles & quadratum congruunt cum ſchaleronte, hoc in angulo recto, illud in acuto, nec tamen ullo modo cogruunt inter ſe: ac ne ſi totum quidem, ut angulus acutus totus conuenit cum parte Iſoſcheli, & rectus cum parte quadrati, illa tamen inter ſe ſunt omnino diuerſa: ideo nec aliquid efficitur, quum medium eſt in utraque particulare: de ſingularibus aliâs dicemus. Videndum etiam ne quod in parte dictũ eſt prius, in toto concludatur: quocirca haud rite ex non diſtributo diſtributum colligitur. Sed

Ratio ſyllogiſmorum.

quatenus quum unum cõgruit, alterum non congruit, illa duo non necesse est omnino uel congruere: uel non cõgruere, ideo ex negatiua & affirmatiua negatiua elicitur: ex uniuersalitate & particularitate particularitas. semper enim minus est ac deteri⁹ quod exprimitur. Tota uis syllogismorum in eo est sita, ut ex uniuersalitate inferatur uniuersalitas, uel particularitas, ex negatione negatio, ex affirmationibus affirmatio. Videndũ ut integre sumatur medium, & quicquid in prẽmissis nõ est medium, nec pars medĩ, conferatur in intentionem nihil addendo, aut detrahendo, quod quidem sensum uariet, & seruata eadem significatione uerborum, ne fiat æquiuocatio uel amphibologia. Ergo sumuntur hæc omnino congruere, & partim congruere: nam ex non cõgruere per se nihil efficitur. Quocirca sint in medio pro omnino congruere, omne: pro partim, aliquod: in utroque decem fiunt collationes seu connexiones quas conbinationes nostri nominant: medium sit a, extrema b c. Medium ut mensura est duorum, ideo postquam perfunctum est metiendi munere, foris remanet: ratio & habitus quidam illorum duorum consideratur, hoc ẽm quærebatur per mensuram: quare in id quod efficere & comparare uolumus, medium nõ intrat. Terminus quĩ in prima sumitur cum medio dicitur maior terminus, qui in secunda minor: pronuntiationes ipsæ prima nominatur uulgo maior, minor altera: præmissæ ambæ. Capella primam assumptionem, alteram propositionẽ, tertiam illationem: in quo sicut arbitror, commutatæ sunt uoces. Nam Cicero quem ille sequitur, contrà, item Quintilianus qui maiorem enuntiationem uocant propositionem, minorem assumptionem: alĩ maius & minus assumptum, siue sumptiones. Tum directe concludere, ut maius extremum dicatur de minore: indirecte cõtrà. Capella directum inferre, ac reflexim. Explanemus hæc per exempla apte ad usum. Comparationes sunt istæ: Si aliqua pars a capit totum b, & aliqua pars b capit totum c, c totum capietur ab a: ut si tres trianguli pingantur, quorum unus b sit maximus, & capiet alterum a, tertius sit minimus intra a, qui sit c: ita dicimus

Directe cõcludere & indirecte.

mus si omne b est a, & omne c est b, omne c est a. Adhibeatur regula, quã diximus esse canonem artium oĩm, & uitæ totius: si manente proposito, illatum infirmetur, duo contradicentia concedentur, uidelicet aliquod c non est a, & idem est a: nam si non omne c est a, fit sanè illud c, d: tum si omne c est b, etiam d erit b: & si omne b est a, etiam d erit a: alioqui non omne b erit a, nempe d: ita hoc d erit a: atqui idem ipsum non erit a. In ĩjs quæ concludũt directe ex cõtradictorio consequentis cum minore, infertur contradictorium assumptionis: hæc est uia ad facilius inueniendam rationem examinãdæ bonæ connexionis. Verum capiamus, quo res fiat distinctior, & explanatior, non literas iam, sed uoces significantes: omnis uirtus est bonum, iustitia omnis est uirtus, omnis igitur iustitia est bonum: non quin sine significatione res sit ex sola structura ualida, sed minus perturbatur ingenium in significantibus, quàm in literis propter minutiam earum. Quòd si concluditur omnem iustitiam esse bonum, inferetur etiam aliquam iustitiam esse bonam: scilicet ad oẽ sequitur aliquot: etsi aliquam iustitiam esse bonam, etiam aliquod bonum est iustitiam: nam hic tantum transponuntur uerba, sensus restat idem. Quocirca de ĩjs quæ adæquantur, aut subsequuntur, rarius loquar: putabo enim dictum de alteris, ubi de alteris præcepero. Itaq; prima hæc forma uocetur à nobis, ut uulgo Barbara: ne in eo, quod nihil refert, affectate uideamur discedere à trita & uulgari uia: in quo satis liquet ex uniuersalitate confici uniuersalitatem, ex particularitate non nisi particularitatem: qm̃ b quod erat particulare in ratione, tale est in iudicio illationis. Licebit omnes formulas regulare per normã illam, quã posuimus de congruentia duorum ad tertiũ. Sed ut apertius & compendiosius præcipiamus, omittetur deinceps: satis fuerit de principio attigisse, unusquisque per se examinet: nam hæc seorsum melius intelligũtur, quàm in tumultu. Secunda cõiunctio: Si omnis uirtus est bonum, & aliqua iustitia est uirtus, utiq; iustitia aliqua est bona: nam detur oppositum, nulla iustitia est bona: ergo neq; hæc iustitia, quæ est uirtus per assum-

Barbara.

ptum

Darij. ptum ergo aliqua uirtus non est bona, & tamen omnis uirtus est bona: hæc dicitur Darij: ex particularitatib⁹ collecta est particularitas, id est quæ in præcedentibus fuerant particularitates, manent in consequente. Tertia, si nulla uirtus est bonum, & omnis iustitia est uirtus, nulla uirtus est bonum: detur diuersum, aliqua iustitia est bona, & eadem est uirtus, aliqua ergo uirtus est

Celarent. bona: sit Celarēt. Quarta, si nulla uirtus est bona, & aliqua iustitia est uirtus, aliqua iustitia non est bona: sumatur oppositum, omnis iustitia est bonum: ergo hæc iustitia est bona, indico illam, quæ per secundam est uirtus: ergo hæc uirtus est bona, & tamen nulla uirtus est

Ferio. bona: sit Ferio. Quinta, si omnis uirtus est bonū, & aliqua iustitia non est uirtus, nihil efficitur: collatio est ut uocant inutilis: quippe proceditur à non distributo ad distributum: bonum sit maius uirtute, & iustitia æqualis, aut minor bono: omnis homo est animal, aliqua substantia sensibilis non est animal: nisi quis sic colligat, ergo aliqua substantia sensibilis, aliquod animal non est: ut animal nō distribuatur. Sed nemo sic loquitur. Ideo Petrus Mantuanus, & alij sophistæ has uocant de incōsueto modo loquendi. Sexta, omnis uirtus est bonum, nulla iustitia est uirtus, non potest hæc nasci, nulla iustitia est uirtus, nec aliqua iustitia non est uirtus: nam bonum quod non erat prius uniuersalitas, nunc fit. Instatur, si bonum superius esset ad iustitiā: animal, lapis, homo. Sed sic indirecte, aliquod bonū non est iustitia, tunc omnia remanent, ut oportet. cedo repugnans, omne bonum est iustitia: hoc igitur bonum, quod etiā est uirtus, secūdum priorem assumptionem: quare hæc iustitia est

Fapesmo. uirtus, quod est contrarium Secūdæ: Fapesmo uocatur. Iam ueniamus ad sextam, si omnis uirtus est bonum, & omnis uirtus est iustitia, aliqua iustitia est bona: detur aliud nulla iustitia est bonū, ergo neq; hæc iustitia: ostēsa illa, quæ sit uirtus per minorem: itaq; hæc uirtus non est bona, & tamen omnis uirtus est bona: uniuersalis nō potest inferri, omnis iustitia est bonum, sumamus uirtutem minorem bono, & iustitiam maiorem bono: Sic oīs homo est animal, omnis homo est corpus: nec contrā-

nam

nam irem contra sumam. Sit hæc Darapti. Septima, oīs Daraptī. uirtus est bonū, aliqua uirtus est iustitia, aliqua iustitia est bona: repugnans enim est, nulla iustitia est bonum, ergo nec illa iustitia quæ est uirtus, iuxta secundā: quare nonnulla uirtus non est bona: & tamē omnis uirtus

Datisi. est bona. Sit Datisi. Octaua, omnis uirtus est bonū, nulla uirtus est iustitia, ergo aliquod bonum non est iustitia: reducitur ad Fapesmo conuersione minoris, Nulla iustitia est uirtus: & tūc facile probatur ad regulam, ut factum est. ideo huic nomen ne imponamus, quandoquidem omnino pendet ex alio: si quis tamen nomen requirit, uocet sane Fapello. Nona, omnis uirtus est bonum, Fapello. aliqua uirtus non est iustitia, non producunt hanc, aliqua iustitia non est bona, si iustitia sit minor bono: oīs homo est animal, aliquis homo non est Hispanus, ergo Hispanus non est animal: à non distributo ad distributum concluditur. sed uel illa nascetur de inconsueto loquendi more, aliqua iustitia bona non est: uel hæc indirecte, bonum non est iustitia. nam si quis nō acquiescit, trāseat ad aduersum, omne bonum est iustitia, atqui uirtus omnis est bonum, quare omnis uirtus est iustitia: quod est contradictorium assumpti. sed accipit uires à Barbara, ideo etiam relinquatur: sit tamen, si quis uelit, Barboco. Decima, nulla uirtus est bonum, omnis uirtus Barboco. est iustitia, non potest inferri uniuersaliter, nulla iustitia est bonū, si iustitia sit superior bono: nullus lapis est homo, omnis lapis est substantia, ergo nulla substantia est homo: sed sic, aliqua iustitia non est bonum: detur oppositum, omnis iustitia est bonum, ergo & illa iustitia, quæ est uirtus: itaq; aliqua uirtus est bonum, & nulla uirtus est bonum. Felapton dicitur. Vndecima, nulla Felapton. uirtus est bonum, aliqua uirtus est iustitia, aliqua iustitia non est bona: detur diuersum, omnis iustitia est bonum, ergo & hæc, ostensa illa quæ est uirtus: & tamen Ferison. nulla uirtus est bonum: dicitur Ferison. Duodecima, aliqua uirtus est bona, omnis uirtus est iustiria, ergo aliqua iustitia est bona: cedo oppositum, nulla iustitia est bona, ergo nec illa, quæ est uirtus: quocirca aliqua uirtus non est bona, & tamen omnis uirtus est bona: dici-

tur

Disamis. tur Disamis. Tertiadecima, aliqua uirtus est bona, nulla uirtus est iustitia, non infert, aliqua iustitia non est bona: nam ascenditur à non distributo ad distributum: fit apertum, si uirtus sit amplior quàm iustitia: aliquis lapis est substantia, nullus lapis est animal: sed sic indirecte concluditur, aliquod bonum non est iustitia: detur aliud, omne bonum est iustitia, ergo & illud bonum ꝺd est uirtus: itaq; uirtus est iustitia, & tamen nulla uirtus est iustitia: uocetur Ferisco, nã ad Ferio pertinet, si quis

Ferisco. assumptionem cõuertat, & de maiore fiat minor. Quartadecima, Aliqua uirtus est non bona, omnis uirtus est iustitia, ergo aliqua iustitia nõ est bona: concedatur oppositum, omnis iustitia est bonum, & omnis uirtus est iustitia, ergo omnis iustitia est bonum: quod contradictorium propositionis ex Barbara sumit uires: sed forma

Bocardo. per se solet poni, Bocardo dicta. Quintadecima, omne bonum est uirtus, omnis iustitia est uirtus, nihil efficitur ob mediꝫ particularitatem in utraq;. Decimasexta, omne bonum est uirtus, nulla iustitia uirtus, nulla iustitia bonum: nam ponatur, aliqua iustitia est bonum, ergo aliquod bonum est iustitia: ostẽdo illud bonũ, quod est uirtus, per priorem, ergo aliquod bonum est uirtus, quod est oppositũ secundi assumpti: uocatur Camestres.

Camestres. Sextadecima, omne bonum est uirtus, aliqua iustitia nõ est uirtus, aliqua iustitia non est bona: nam si omnis iustitia est bonũ, ergo & ista iustitia, illam indico quę non est uirtus: itaq; & hæc iustitia ẽ bona, quę nõ est uirtus, aliquod igitur bonum non est uirtus, quod est contradictorium maioris: dicitur Baroco. Decimaseptima, Nullũ

Baroco. bonũ est uirtus, omnis iustitia est uirtus, ergo nulla iustitia est bonum: nam si non acquieseis, fit ergo aliqua iustitia bona, & omnis iustitia est uirtus: sumo hanc iustitiam, quæ est bonum, eadem est uirtus, ergo aliqua uirtus est bona, quod est contradictorium propositio-

Celare. nis: uocatur Celare. Decimaoctaua, nullum bonum est uirtus, aliqua iustitia est uirtus, aliqua iustitia non est bona: repugnat intentioni, omnis iustitia est bonũ: indico ergo illam iustitiam, quæ est uirtus, aliqua ergo uirtus est bona, quod est contradictorium assumpti prio-

ris: Festino dicitur. Sunt aliæ collationes, quæ tantum ab iis quæ modo positæ sunt, transmutatione sumptionum distant: ut quum dicimus omnis uirtus est bonum, & omnis iustitia est uirtus, si dicatur, omnis iustitia est uirtus, & oĩs iustitia est bonũ. In istis eodem mõ conclu detur, quo in aliis, sed indirecte: ut apud illum, omne peccatum est actio, omnis actio uoluntaria, ergo omne peccatum uoluntarium: & apud Ciceronem, quod est bonum omne, laudabile est: quod laudabile est omne, honestum est, bonum igitur quod est, honestum est. Si quis tamen uelit directe concludere, hoc tantum deuitet, ne à particularitate ad uniuersalitatem transeat: omnis iustitia est uirtus, omnis uirtus est bonum, ergo aliquod bonum est iustitia. Quapropter collectiones sunt septemdecim: quas licebit in tres ordines distribuere: ut quum medium in altera est obiectum, in altera dictum existat primus ordo: quum in utraque dictum, secundus: quum in utraque obiectum, tertius. In primo ordine sunt hæ formæ, ac uelut gradus, Barbara, Darij, Celarent, Ferio, Fapesmo. In secundo, Camestres, Baroco, Cesare, Festino. In tertio, Darapti, Datisi, Barboco, Felapton, Ferison, Disamis, Ferisco, Bocardo. Neque hic spectauimus quæ effata possent inferri, sed quæ sunt comparationes, quæ aliquid inferant. Reliquæ omnes siue collationes, siue combinationes aut sunt ex particularitatibus, aut ex negantibus, aut uniuersale ex parti culari concludunt, aut detortam aliquam intentionem ad inconsuetum loquendi morem. Nec comparationes attigi, quæ non sunt in communi usu: omnis uirtus est omne bonum, iustitia est omnis uirtus: nihil sunt hæc, nisi ad hoc reducantur, omnis uirtus est iustitia: ut fiat secundi ordinis. & illa, omnis uirtus est omne bonum, par est huic, unaquæque uirtus est quodcunque bonum: nec à singulari differt, neque aliter potest esse uera: nam si duæ sint uirtutes, & duo bona, non potest ullo pacto uera esse. Cæterum formæ illæ primi ordinis efficacissimæ sunt, propterea quòd paratam ostendũt refutationem, si quis non assentiatur, & maxime cõgruunt naturæ; uidemus enim rudes atque imperitos homines pluri

Festino.

mum illis uti, & acquiescere: idcirco alios etiam ordines ad illum uolunt reduci posse, hoc est illos per hunc examinari, probariq́; : quod fit uel sumptis pronuntiatis paribus, seruatis eisdem terminis, uel minoribus, quę à maioribus deducuntur cõuersis uel commutatis propositis rationis, uel sumpto contradictorio illationis per aliquem illorum modorum, cum altera assumptionum inferre contradicentem enuntiationẽ alterius. Et unaquę que forma reducitur ad formam cum qua communem habet literam principalem sic, ut quam uocalem sequitur s, effati eius sumatur æquiualens: ubi p, sumatur quæ astrictior elicitur: ubi m, commutentur sumpta: ubi c, ad cõtradictorium deducitur: uelut Cæsare, nullum animal est lapis, omne saxum est lapis, ergo nullum saxũ animal: primæ æquipollens, quæ idem retrorsum ualet, est hæc, nullus lapis est animal: fit in Celarent, nullus lapis est animal, omne saxum est lapis, ergo nullum saxũ animal. In Baroco sic, omnis homo est animal, aliquod candidum non est animal, ergo aliquod candidum non est homo. Sic, omnis homo est animal, omne candidum est homo, ergo omne candidum est animal, in Barbara. Ratio horum oẽium est, quod ad paria idem sequitur: ut quod ad bonum & iustitiam, idem ad iustitiam & bonum: & quod ex minori exprimit, multo facilius è maiori: tum à contradictorio illati recurritur ad contradictorium propositi tanquã coticula probæ collectionis. Et quod diximus de illis subiectis & dictis distributis, idem dicendum & sentiendum in omni particularitate, & uniuersalitate: ut, cuiusq; docti libri sunt accurate prescripti, Budæus est unus è doctis, illius ergo libri bene & diligẽter sunt perscripti: nullus superbus placet Deo, nonnulli hominum animi grati sunt D E O, aliqui ergo illorum non sunt superbi. Nullum æquum iudicem uideo, Morus est equus iudex, illum igitur nõ uideo: ad eundẽ modum in cæteris. Si quis sumat semper, nunquã, aliquando etiam, aliquando non, omnia illa genera syllogismorũ effinget, quæ prius: obseruabuntur, quæ modo diximus, ut oẽia sint paria. Claymondus semper aliquid meditatur de literis, heri conuenisti Claymondũ, ergo

Reductio

Reductionũ ratio.

ergo heri conueniſti aliquid meditantem de literis. Eodem modo ubi uniuersalitas intelligitur: uirtus est bonum, iustitia est uirtus, ergo bona. Senec. Ebrio nemo committit secretum sermonem, atqui bono uiro cõmittit, ergo bonus uir non est ebrius: in Felapton, nam & ebrius uniuersaliter capitur, & bonus uir. Quod de affectis quæriť possibile, impossibile, necessarium, per regulas est censendum. Possibile particulare est, particularius quàm quodlibet tempus uerbi: impossibile uniuersale est negans: necessario uniuersale aiens: meminerimus, quid superius de uniuersalitate & particularitate admonuimus. Sunt quędã uerba, quæ inuoluta ratio nẽ syllogismi perturbãt, euoluta aũt sunt facillima. Tota uoluptas est in sensu, totꝰ sensus in parte animæ brutali, tota ergo uoluptas in brutali aiæ portione: nã illud totum significat quicquid est eius. Similiter nullum animal præter hominẽ est capax religionis, elephas nõ est homo, quum sit animal, ergo non est religionis capax: sic enim explicatur, nullum animal, quod non est homo, habet religionem, nullus elephas habet religionem: nam solus uniuersalitatem ad alterum extremum iacit: ut sit, omnes habentes religionem sunt homines, elephas nõ habet & cætera. Sunt qui ualent in certis uocibus, in alijs non: ut pauci homines sunt in hoc campo, exercitus non est pauci homines, ergo non est in hoc cãpo: nihil cõcludes, si dicas, albi homines sunt in hoc cãpo, Aethiopes non sunt albi, ergo non sunt in hoc campo, in quo sint ipsi & Germani. Singularitas perinde ẽ, ac si esset quædam uniuersalitas: ideoq; in ea probos syllogismos contexueris, & quidẽ in tribus ordinibus. In primo ex aientibus: Ioãnius legit, Gasparis filius est Ioannius, ergo Gasparis filius legit. Si maior sit negans: Socrates non disputat, Sophronisci filius est Socrates, ergo non disputat: non ualet in minore, Socrates est philosophus, Plato non est Socrates, ergo non est philosophus: nam arguitur à non distributo ad distributũ: nisi dicatur, ut antea, aliquis philosophus nõ est. In secunda ex affirmantibus: Orator est Cicero, philosophus est Cicero, orator ergo aliquis philosophꝰ est: ex negatiua,

Syllogismi in singularibꝰ.

aliquis Theologus nõ est Vergara, aliquis Theologus est Vergara, non conficitur Theologum non esse Theologum, sed Theologum aliquem nonnullum Theologum non esse. Et ex minore negatiua ad eundem modum. In tertio: Aristoteles est doctus, & idem est maritus, aliquis igitur maritus doctus: & ex negatiuis: Socrates non fuit auri cupidus, Socrates fuit Philosophus, aliquis ergo philosophus auri cupiditate caruit: at minore negatiua, Socrates est homo, & non est Troianus, nõ sequitur aliquem Troianum non esse hominem: sed sicut dictum est, aliquem Troianum aliquem hominem non esse. Sunt quidam syllogismi multiplices, qualis erat ille Socraticus: amicorum oñia sunt communia, dñ & homines boni sunt amici, deorum sunt omnia, ergo & bonorum hominum: gradationem quidam uocant: ego ut sic non appellem, facit, quòd non semper posterius sequitur ex priore. sed est geminus syllogismus, ad hunc modum: quorumcunq; amicorum omnia sunt cõmunia, dñ & boni homines sunt amici, ergo eorum oña communia: rursum, quæcunq; sunt deorum, sunt bonorum hominum, omnia quæ sunt, deorum sunt, igitur & bonorum hominum: si quis uelit gradationem nominare, nihil impedio. Syllogismi qui fiunt in comparatiuis & superlatiuis habent peculiarem quandam rationem: ut quisquis animum excolit, melior est eo, qui negligit, studioso sapientiæ nihil est melius, & est, animum ergo excolit: quod optimum est, deesse beato non potest, sapientia & uirtute nihil melius, his igitur uir beatus non caret: & apud Ciceronem. 2. de legibus: Quum omnia, quæ rationem habent, præstent iis, quæ sunt rationis expertia, nefasq; sit dicere ullam rem præstare naturæ omnium rerum, rationem inesse in ea confitendum est. In relatiuis quæ referunt exacte, sumendum est antecedẽs cum relatiuo, aliter nihil proficit conclusio: omnis homo qui se summittit, extolletur, uir sapiẽs est homo qui se summittit, ergo extolletur: non tamẽ sic, uir sapiens est homo, ergo uir sapiens qui se summittit extolletur: nam in simili obñcitur, uir stultus ac deploratus est homo, ergo uir eiusmodi, qui se summittit, extolletur: quũ nullus

Syllogismi multiplices.

nullus fictalis. In iis quæ referunt genus, satis est sumere antecedens: ut omnis sophista est rixosus, qui & cauillatur, Lucianꝰ est Sophista, ergo rixosus, qui & cauillatur. Similiter omnis iustitia & fortitudo, Cato uel Cicero pro simplicibus sunt: coniunctio naturæ est uniuersalitatis, ac proinde utrunq; necesse est esse uerum: quocirca ab illa ad utranq; eius partem rite colligimus, nõ autem retroagimus. Obediendum est & deo & homini in potestate, ergo homini in potestate. A negatione partis contradictorium totius concluditur: nulla est in dissidio respu. ergo non & in dissidio est respublica, & magistratus auari recte administrant: quę est disiunctio, à qua ad nullam partem ualet cõplexio, sed à parte ad illam. Similiter à disiunctiua, si quis tollat unam partem, ponet alteram: Theologus uel curat animum suum, uel alienum, non curat suum, ergo alienum: non reflectitur, nam potest utrunq; facere. Sed qui disiunctionis alteram partem ueram uolunt, alteram falsam, bene putant argui à positione unius partis ad sublationem alterius: uel sedet, uel edit, sedet, non ergo edit. Sic Cicero pro Cluentio: Vnum quidem certe nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudiciũ, aut ab Habito, aut ab Opianico esse corruptum. Si doceo non ab Habito, uinco ab Opianico. Si ostendo ab Opianico, purgo Habitum: nõ uidetur in genere bene colligi, nam potuit corrumpi ab utroq;: etsi non in illis, certe in alĳs: quemadmodum supra demonstraui, posse partes omnes disiunctionis ueras esse. Iam à conditionali. Qui ponit conditionem, ponit sequens, qui tollit sequens, & conditionem, non uice uersa. Si est uirtus, est bonum: est uirtus, ergo bonum: non est bonum, ergo nec uirtus. si est uirtus, non est bonum: est uirtus, ergo non bonum: est bonum, ergo nõ uirtus. si nõ est uirtus, est bonum: non est uirtus, ergo bonum: nõ est bonum, ergo uirtus. si nõ est uirtus, nec bonum: non est uirtus, ergo nec bonum: est bonum, ergo uirtus. Hi quidem syllogismi, quæ est mensura & regula, qua alias argumẽtationes censemus. Nam enthymema fiet uniuersaliter bonum, si ad eũ reducatur. Sed enthyme-

Reductio enthymematis.

ma est bisarium, aliud quod ex significationibus uerborũ ualet, ut homo currit, ergo animal mouetur: aliud quod quadantenus ex uerbis, ut quod habet aliquid in utroq; pronuntiato idem, obiectum uidelicet aut dictũ: sicut Socrates uere philosophat, Socrates ergo contẽnit opes & gloriam, Socrates nihil habet arrogantiæ, ergo philosophus aliquis nihil habet arrogantiæ: & hoc solũ reducitur ad unum syllogismum: illud prius ad multa.

Inuentio medij.

quod fiet primum medij inuentione, proposito Themate quod uelis probare, aut improbare: ut homo est alb⁹, non est homo albus. Videndum primum quid superius, quid inferius, quid oppositum, aut alienum ab iis terminis, qui in argumẽtatione sunt positi: ut quum sumo homo & album, homini superius est animal, corpus, substãtia: inferius Troian⁹, Romanus: nihil est aduersum: auersa aut separata sunt ea omnia, quę non sunt homo, puta leo, lapis, odor, sapor: albor, coloratum superius, hoc album inferius: candidum par, nigrũ contrarium: separatum, uiride, lætitia, odor, sapor. Ad concludendum affirmãter aliquid, oportet id pro medio sumere, quod utriq; terminorum competat. Ad concludendum negãter, non quod ab utroq; discrepet, neq; enim ex negantibus quicquam conficitur, sed quod uni conueniat, alteri non. Ad uniuersalem affirmatiuam medium oportet esse maius, aut par eo, quod distribuitur: minus eo quod non distribuitur: si utriq; sit æquale, omnia erunt in cõfecto æqualia: ut omne risibile est corpus: medium erit homo, uel animal, ad hũc modum: omne animal est corpus, omne risibile animal, itaq; & corpus: colligitur solum in primo ordine, ideo in altera oportet distribui, tunc erit minus aut par. Ad particularem annuentem nihil impedit medium minus esse utroq;: omnis homo est animal, omnis homo est substãtia, aliqua substantia est animal: hæc inferẽ in primo & tertio ordine: in primo sic, omnis homo est substãtia, aliquod animal est homo, ergo & substantia. Ad uniuersalem abnuẽtem medium uni nullo modo congruat, atq; in hoc incumbat negatio: altero erit maius, aut par, & hoc affirmabitur: iustitia, uoluptas, bonum, istud erit medium: nullum bonum est uoluptas, omnis iustitia est bonum, nulla ergo uoluptas bona: hæc infertur in primo & secũdo ordine: ideo in uniersali non distribuitur affirmatiua, tũc erit maius aut par: nam ea est assumptio. Ad particularem negantiæ ut medium ab eo, in quod incumbit negatio, tollatur, uel totum à toto, uel totũ à parte, alteri cõgruat quomodocunq;: fit in tribus ordinibus: si totum omnino à toto tollitur, fit in Ferio, Festino, Felaptõ, Ferisco, Fapello: in quibus prior est uniuersalis abnuens: si à parte fit in Baroco, & Bocardo, & Barboco, in quibus altera est particularis negantia. Proprius iam de enthymemate. In omni enthymemate, aut est maior cum illatione, aut minor cum illatione: hic deest maior, illic minor. Sermo communis, & oratores, qui sermoni communi se accommodant, enthymematis ad persuadendum magis utuntur, quã expressis ac perfectis syllogismis: & omittunt eam potissimum partem argumentationis, quæ adeo ẽ facilis ex se, & cuiuis expolita, ut forderet si explicaretur, ac generaret fastidium, tanquam diffideret auditori, qui dicit: eodẽ mõ in epagogis duo aut tria exempla pro omnibus putãt sufficere. Solent reduci enthymemata ad primũ aut tertium ordinem: ad secundum uero perraro. quum obiectum est idem, non potest reduci ad tertium ordinem: nam medium ingrederetur cõfectionem, reducitur ad primum. si dictum est idem, potest ad utranque: nam si eius quod illi additur pro supplemento, obiectum congruit obiecto, existit in tertio: si obiectum dicto, in primo: quando dictum dicto, in secundo. Quando uero desit propositio, quãdo assumptio, hoc est eius cognoscere, qui uiderit, quid desideret ad perfectã probationẽ. Reliqua enthymemata, quæ nihil habẽt cõmune, ad plures syllogismos reducuntur: hõ currit, ergo animal mouetur: infertur hæc sic, homo currit, omnis homo est animal, ergo animal currit: tum sic, animal currit, quicquid currit mouetur, ergo animal mouetur. Ad explorationem siue syllogismi, siue cuiuscunque cõsecutionis nulla est certior coticula, quàm, ut sæpe admonuimus, contradictorium intentionis repugnare uel toti rationi, uel cum una parte eius repugnare alteri, &

rem deduci ad concessionem duarum contradictoriarum: qua examinatione nulla est euidentior in natura. Hinc sequitur hoc dogma: Consequens semper melioris est conditionis quàm antecedens, aut certè pari. Nam si quid boni habet ratio, intentioni communicat, non contrà. Si quid uero habet incõmodi consequens, in argumentum refundit: semper liquidius est, & purius, quod exprimitur. Si propositum uerum, & intentio: si propositum necessarium, & intentio: alioqui poterit dari uerũ antecedens illati falsi: si possibile est antecedens, & quod conficitur: si quid congruit cum sumptione, & cum intentione, non econtrario: quippe antecedens potest esse falsum, consequente uero: ut studia sunt bona, ergo ab omnibus expetuntur. Si quid sequitur ad illationem, sequitur ad præcedẽs: nam quod ad posterius, & ad prius, unde posterius: quum semper prius sit potentius, quippe ex his omnis homo est albus, & omne rationabile est homo, sequitur hæc, aliquod rationabile est album: ad quam non sequitur omne rationabile est album, quod tamen ex prioribus nascitur. Si quid repugnat sequenti, & præcedenti: non uero inuicem: quandoquidem cum antecedente illo priori pugnat hæc, aliquod rationabile non est album: non tamen cum intentione consequenti. Similiter in nobis ex rebus, si argumentum est scitum, est intellectum, est concedẽdum, & illatio: quũ hæc neganda aut dubitanda, & ratio. Nam in hac collectione, omnem binarium scis esse parem, ergo & hunc, quem tego uestẽ: deest minor, & hic est binarius. Quòd si quis de consequente probæ conclusionis incipiat ambigere, ea dubitatio ad antecedens se porrigit, de quo fortasse nihil prius ambigebat: ut quæ duo sunt in tertio paria, sunt ipsa inter se paria: a & b sunt paria c, ergo & ipsa inter se, quum c in deprehensibili discrimine excedit a, & exceditur à b: b uero perceptibili ipsum a. propositionem putat se scire, assumptionem credit se oculis cernere, in cõfecto intelligit se captum: refert pedem, & recurrit ad priora, ut fraudẽ inuestiget. Restant captiones pseudomenorum, quæ à recentioribus reflexa nominantur, propterea quod de se loquantur, & in

De reflexis & insolubilibus.

seipsas reflectant ueritatem aut mendacium, sed hoc crebrius: ideo à Græcis dicta sunt ψευδόμενα: ut hæc enuntiatio est falsa, demonstrata ipsa eadem: omnis uniuersalis significat aliter esse quàm est, Epimenides dicit oẽs Cretenses esse mendaces, & ipse est Cretensis, ergo & ipse mendax, si mendax, ergo non ei credendum: & dicit Cretenses esse mendaces, ergo non credendum: sunt igitur ueraces, & illis credendum: at hic Cretensis, ergo ei credendum. quale est quod Psalmista inquit: Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax. Apud Lactãtium quidam admonitus est per quietem, ne haberet fidem somnijs: quæro habebit ne illi fidem, an non? si credit illi, credit somnijs: si non credit somnijs, credit illi. Et crocodilinæ: utrum reddam tibi filium an non reddam? dic uerum, alioqui non recipies: si dicis redditurũ, retinebo, quia es mentitus: si non redditurum, retinebo, ut sit uerum: nam si redderem, esset falsum, & ita essem nihilo minus retenturus. De Protagora Sophista Abderitano, & Euathlo eius discipulo, notum est illud de pacta mercede, quod Aulus Gellius refert. Idem Protagoras dicebat, omnes omnium opiniones esse ueras, Socrates Platonicus refellit eum sic., at multi opinantur hoc esse falsum, ergo ita est: falsum ergo opiniones omnes esse ueras. Idem Socrates dicebat se nihil scire, & hoc erat aliquid, non ergo nihil sciebat. Pseudomenorum meminit Marcus Cicero quarto Academicarum quæstionum, & in libello de Fato: à quibus dicit uehemẽter fuisse Stoicos perturbatos, quia inexplicabilia nominarunt, aculeos & tortuosum genus disputandi: quæ colligauit magis Chrysippus, quàm dissoluit: ita ut hæc à regula illa exceperint, omne effatum uerum esse aut falsum: idcirco etiã & à nostris hoïbus insolubilia nominantur. Sed harũ omnium quæstionum una est profligatio: quoniam uerba, sicut instrumenta alijs rebus accommodãt, non sibi: neq; eñ cultellus sibi scindẽdo est repertus, aut malleus sibi tũdendo, sed alijs rebus: sic in uerbis semper alia sunt censenda. per id quod dicitur, nõ idem ipsum. nisi fortè in quibusdã iocosis & puerilib⁹: ut hæc scripta sunt minio: nã serio quum loquimur hæc scripsi

tibi ad Calendas Octobres de superioribus significatur, aut sequentibus, non de eo ipso: ut sæpe Cicero ad Attī cum, & alibi: Hæc habui de amicitia, quæ dicerem.

Hæc tibi dictabam templum post putre Vacunæ.

Similiter quum dicimus, omnis homo mendax, alīs oēs, & ego, sed non in hoc. Iam minime credendum somnīs, alīs utiq; omnes Cretenses mendaces præter illum, & ille. sed non in eo ipso, quod dicit. Quum uicero primam litem reddam tibi mercedem, sed non de hac ista re. Crocodilinæ interrogationi nihil potest responderi: proponat alia, quæ in se nōn retorqueantur: nam ad illam nihil potest aliter uerius dicere, aut aptius, quàm se nescire: aut aliquid argutum ridiculum. Tum omnes omnium opinionum esse ueras alīs de rebus. Quidam dixerunt se nihil scire, ne hoc quidem metu argumenti illius. Atqui nec Socrates ignorabat se esse, & hanc Xantippem esse uxorem suam, & hunc esse Platonem discipulum suum: cæterum ad perfectam quandam scientiam dictum illius pertinebat. Quidam minime necessariam exceptionem addiderunt: Socrates nihil sciebat præter id unum: ut Varro in Academicis quæstionibus Ciceronis.

(*)

POSTERIORIS, QVI EST DE CENSVRA VERI ET FALSI LIBRI FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE INSTRVMENTO probabilitatis Liber.

MENS humana, quæ est facultas ueri cognoscendi, naturalem quandā habet cognationem atque amicitiam cū ueris illis primis, & tanquam seminibus, unde reliqua uera nascuntur, quæ anticipationes atq; informationes nominantur, à Græcis κατάληψεις: Hinc Platonis est orta opinio recordari nos, non addiscere: & animas hominum magnarum multarumq; rerum habuisse cognitionem, priusquam in corpus mergerentur: sed profecto non magis, quàm habent oculī notitias colorum, priusquam ex matris utero in hanc lucē prodeant: potestas ea est ad ista, non actus. Ex principibus illis ueris, paulatim alia uera colligit, sicut ex seminibus stirpes crescunt. Sed nouitas omnis admirationem parit, quæ postquam aliquandiu in ea substitit mentis acies, stimulat ad quærendum, atq; inuestigandum. Ea prouincia iudicio mandatur: unde assensio sequitur eius, quod iudicatum est uerum, & quasi accessio: dissentio autem & auersatio ab eo quod falsum est. medium quiddam, quum neutrum horum agit: quod contigit uel ambiguitate distracto iudicio argumentorum momentis in uarias partes, qui est motus & nutatio iudicij: uel quiescente iudicio, quum à quo impellatur, nō habet: & assensio unius, est oppositi dissensio, ac uice uersa. Assentitur simpliciter, hoc est, hoc nō est: assentitur, sed pedetentim, & caute, nonnihil addubitans, arbitror, opinor, credo: quum animus, quō argumentum impulit, ita adhæresit, ut tamen securus non sit, & fieri aliter posse putet: infirmius etiamnum adhæret, quum illa excunt, suspicor, coniecto, ni fallor, uidetur: & per ne-

Assensus differētię.

gationem, non credo, non arbitror, non suspicor, nõ me mini. Assentitur firme, & secure & omni semoto dubio, quum dicit, scio, compertum, exploratum habeo. Aut per negationem, nempe assensum firmum contrarij: res est impossibilis, incredibilis, fabula, commentum: quis credat? tu id credis? quæ interdum habent dubitationẽ, & admirationem magis quàm assensum contrarij confirmatum. Ironia pro dissensione est, sanctus & diligẽs prætor Verres: homo infans & stultus Cicero. Ex admiratione nascitur quærẽdi cupiditas: in qua primus aggressus uocatur quæstio, qua uolumus scrutari de essentia aut inhærente alicuius rei, siue foras exeat ad aliũ, siue intra seipsum subsistat, qui quærit. Quæstionum aliæ simplex quoddam responsum postulant affirmatiõis aut negationis sine argumento: ut, Dic mihi Dameta cuium pecus? quæ interrogationes nominantur: aliæ rationem & argumentum requirunt, aut certè fusiorẽ explicationẽ, quæ propriæ quæstiones. Græci ἐρώτημα interrogationem, ζῆτημα quæstionem dicunt: quàmuis hæc interdum in linguis confunduntur. Rogat quisq; uel de re, quid sit, aut cuiusmodi, quemadmodum affecta, quæ sunt infinita: nisi quis fortè redigere ad ea loca argumẽtorum uelit, de quibus statim loquemur: ut totidem ex rebus quæstio existat, ex quot argumenta, per quæ satisfit quæstioni. Rogat item de assensu aliorum: quid tu sentis? quid populus? quid senatus? quid Aristoteles aut Cicero? Interdum seipsum. ego ne id credam? mane: expendamus acrius. Tum uenit ad inquisitionem eorum, per quę uel probando uel improbando acquiescat: cuius hæc est uia: Mens nostra in extrema rerum facie sensuũ cognitionem, atq; arbitrium uelut ducem sequitur, sed quem ipsa interdum deflexum de uia iudicio suo reuocat: tum ex ijs, quæ à sensibus didicit, attollit se altius ac penitius se condit in rerum intima: alia q; assequitur, & eruit occulta atq; abstrusa: sic tamen ut aditus ad incognita, sint prius cognita: ad incerta uero sint certa: credibilia quoq; ac ueri similia ad ea de quibus ambigit. Necesse est enim ut in assensu gradus attollat gradũ, & sequentium adminiculum sint, quæ præcessere. Neq; fieri potest ut in

Quæstio.

at in cursu ad metam perueniat, qui medium prius non attigit: nec in tenebris spectari quid põt, nisi lucem admoueris: ita neq; dubia & tenebris obscurata cerni unq; poterunt, si non lux aliqua affulgeat ex ijs, quæ nos uelut spectata iam habemus ac certa. Eundem ad modum in mensuris, in põderibus res ipsa nos docet, ut quę sunt iam nobis comperta & explorata, quæ probabilia & uerisimilia reddant ea, quibus pro censura admouerentur talia, siue quòd cõsentanea sibi sint, siue quod dissideãt. Incredibile memoratu est, quot, & quàm uarias ad ueri inuestigationem rationes humanum ingenium ineat, ac tentet, haud aliter quàm qui rem magnopere abditã in tenebris inquirunt. Confirmant dubia ita esse aut nõ esse duorum modorum altero, aut quia aliquid sit, aut quia non fit: ut, an charus quis deo? charus, quia pacis & concordiæ amicus, & quia fluxas res nõ amat: non charus, nam concordiam habet inuisam, & amat immodice suum corpus. Ergo est argumentum id, quod iam creditum ad fidem rei nondum creditæ sumitur. Ordo uero eorum, quæ creduntur hic est: Primam fidem arbitramur esse sensuum, hanc uulgus certissimam esse ducit, nec falli se ab illa posse: unde sunt illa, & uocem his auribus hausi: ego hisce oculis uidi. Et dominus in Euãgelio, quæ uidimus, inquit, testamur: apud Plautum quidã pluris facit oculatum testem unum, quàm auritos decẽ. sed falli nonnunquam oculorum obtutum & aliorũ sensuum aciem res est quotidiana, uitio suo, aut medij, aut obiecti, aut cõmunis sensus, qui nisi aduertat, nihil percipietur recte. Ideo in antiquis Romæ testimonijs illud semper etiã rebus manifestissimis addebatur, ut credo. Verũ hæc causa non erat, cur Academia in totum abrogaret fidẽ sensibus: quasi nihil recte possit deinceps agere, qui semel egerit praue. Sed q̃d uno tẽpore erratũ est à sensibus, alio corrigitur: q̃d ab uno homine, sarcitur ab alio. Sunt paucula quædam in quibus necessario sensus labuntur, non culpa sua, sed rerũ: his subuenit mens, cuius est certius iudiciũ atq; exactius, quæq; deprehenso semel sensuũ errore, certius deinceps iudicat. Secũdus fidei locus est, q̃d suus cuiq; affectus suasit: qui quandiu domi-

Argumentum.

Ordo credibilium.

dominatur animo, omnia sui iuris facit, & quamlibet falsa exploratissima creduntur: nam acumen ingenij & acrimoniam iudicij nebula quadam obducit, ne quid ualeat inspicere nisi per eam ipsam. Interdum quoque tanta est cæcitas, ut qui perturbationibus tenentur, uidere se uel audire negent, quæ uident, atq; audiunt: quãdoque reuera alienato mentis iudicio sensibus defungi non queunt: aliâs obstinatione quadam non ferunt affectioni quicquam obsistere: Hinc amanti pulchra oĩa, etiam deformissima, & in odio atq; inuidentia nihil satis bene. Quanquam sunt in affectu proni quidam ad desperationem, ij nihil credunt, quod quidem optent euenisse: alij spem habent cum uoto ad credulitatẽ propensiores, ad hos etiam quæ uana esse non ignorãtur, tñ si affectum moueant, nonnihil impetrãt fidei, ut fabulæ quæ delectationem afferunt: ita enim iudicij uim uoluptas occupat, ut nihil sinat agere, nec expendere, cuiusmodi sint, quæ dicantur uacet: quippe antecessit affectio censuram, & exclusit. Dehinc sunt argumẽtorum, & rationis uires. Tum autoritas dicentis: sed in ijs non oẽs ad eundem sese modum habent: sunt qui omnia argumentis tribuant, non tam necessarijs, quàm uerisimilibus: alij necessaria requirunt, hi sunt, qui plurimum ingenio suo fidunt. Nam apud eos qui nõ tam sibi placẽt, maluntq; alienum dictum sequi, quàm suum ipsorum, maximi põderis est autoritas: sed autoritates tamen nõ omnes æqui sunt momẽti, de quibus erit peculiaris dicẽ-

Probabile di locus. At si quid est alicui persuadendum, id cui ille assentitur, ex probabilium est numero: & uti Quintilianus ait, si quid inter utranq; partem conuenit, & cuicunque non contradicit aduersarius. Hoc in opere omissis alijs fidei generibus ac formis, de argumentis atq; autoritate disserendum est nobis. Nam sensus à natura sunt, qui non docentur: eos homines & cæteræ animantes cõmuniter possident ex beneficio naturæ. Affectus rapiuntur impetu, antequam rationem audiant: quibus de causis excitentur, aut residant, non est instituti huius dicere, sed de anima. Ergo quicunq; obscuras atque incertas res ex certioribus & clarioribus inuestigant, eisdem argumen-

gumentorum instrumentis, ac uelut armis in diuersissimo materiarum genere utuntur. Quippe & iurisconsultus, & medicus, & geometres, & rhetor aliquid in sua peritia atq; arte quæsiturus, essentiam scrutatur, inhærentia, causas, effecta: ut eodẽ penicillo & in tabula pictor Cæsarem pingit, & in crusta Alexandrum, & in linteo bouem, & in charta piscem. Hæc omnia magnis quidem atq; exercitatis usu & prudentia ingenijs in promptu sunt: artis uice est illis acumen & celeritas mentis: uerũ tardioribus fuit consulendum. ipsis quoq; felicissimis subeunt sæpenumero obliuiones, aut difficultates in rebus maxime necessarijs, ut sunt humana omnia infirma: optimum factu est uisum eã ipsam inquirendi rationẽ, & colligendi probabilia, quam omnes cõmuniter usurparent, obseruare, annotare, in præcepta redigere, & artem conficere, quã de inueniendo nominarunt. Ne quoties aliquid esset uestigandum, peregrinandum haberet ingenium humanum mole corporis uelut tricis retardatum per tantam immensitatem naturæ: & obtuso illi res essent densæ penetrandæ, & obscuræ perscrutandæ in tenebris. Ergo digesta sunt singula, & tanquam in domunculas & sedes redacta quos locos dixerunt opposito nomine, quodq; Aristoteli placuit inuentori, si Ciceroni credimus, facultatis huius. Est enim locus nomen instrumenti, quo rationem probabilem rimamur: sunt horum nomina tanquam lemmata nartheciorum apud pharmacopolas & unguentarios, quîs illi admonentur, quid in quoq; insit narthecio aut capsula: ne om̃ia euoluere sit necesse, quum uno aliquo est opus. Verum illud initio statim ignorari non oportet confusum hoc tempore & permistam quandam instrumentorum syluam à nobis tradi: quorum examinatio & iudicium, quid unumquodq; operi conducat, & quantum, alterius sit cõtemplationis: ut sciat quisq;, quantum in præsentia à nobis expectaturus sit: ne fortè maiora aut plura animo præsumens, quàm quod dabitur satisfactum sibi non esse indignetur sua magis culpa quã nostra. Quæcunq; ergo res in dubitationẽ uenerit, eã oportet penitus inspici interne, externe, sursum, deorsum, ante, retro, cogitatione

Loci.

tione & mente omnia perlustrare: ut uerum istud, ad iu-
dicium utiq; nostrum tam multis coopertum & occul-
tatum inuolucris, detegatur, atq; in apertum se profe-
rat: nam quum obiecto dictum additur, nisi quæ utrobi
que latent, expromantur ac conferantur mutuo, nō fa-
cile utiq; scietur, quemadmodum illa inter se congruāt.
Quocirca multum ars hæc à prima philosophia adiu-
uatur. Spectanda sunt illa etiam quæ de diffiniendo &
diuidendo disseruimus: ea enim hunc in modum habēt:
pro loco est rei essentia, hinc inhærētia, tū actiones, pas
siones, causæ ipsius, & ea quorum illa ipsa est causa, quę
rem illam capiūt, siue in quibus est & ea quæ res ipsa ca
pit, quæ ad ipsam referunt, quæ ante eam sunt, quæ post
addita, attributa, quæ humanis ingeniis excogitata, &
Locus ab essentia. in argumentum sunt assumpta. Essentiam rei patefa-
ciunt, & explicant diffinitiones: in quibus hæc insunt
omnia, genera, species, differentiæ, seu propria. Tum ea
A genere. quibus quæq; res constituitur, & coagmentatur. Supe-
rius illud quod est generis uice essentiam inferioris ut-
cunq; demonstrat, in quo non tam est sumendū exactū
illud genus, quàm superius quiddam, ut de diffinitione
diximus, esse superius est ad omia, eoq; Cicero primo
Tusculanarum Quæstionum probat mortuos non esse
miseros, quia non sint. Athenienses iuuenes gymnasiis
se exercent: nam id est Græcis omnibus commune. Sic
ostendit Cicero, si acta Cæsaris confirmentur, potissi-
mum leges Cæsaris debere defendi ac confirmari: quo-
niam nihil est magis in actis, quàm leges. quære inquit,
acta Gracchi, leges Sempronię proferentur: quære Syl-
læ, Corneliæ: ita enim leges sunt inter acta, ut homines
inter animalia: & recurritur ab inferiore ad superius,
hoc est ab indiuiduo ad formam, ab hac ad genus. Qui
potes malum negare, quem mēdacem uides? & quem tu
bonum uocas, non uideo quem locū probitatis teneat.
A pro- prio. Ex proprietate & differentia. Nihil magis est hominis q̄
iudicium, moderatio, consilium, ingenium, peritia, disci
plina, quū sit animal rationabile, & disciplinæ capax:
quid minus est eius, quàm furor, præcipitatio consilii, af
fectu rapi, rationi non obtemperare, præcipitem ruere
in quod-

in quodcunq; animo fuerit collibitum? Mitio Terentij
arguit se patrem esse, Demeam non esse, q̄ hoc patrium
sit potius consuefacere filium sua sponte recte facere, q̄
alieno metu: Hoc pater, inquit, & dominus interest: hoc
qui nequit, fateatur se nescire imperare liberis. At res ex Totum.
partibus suis constant: nec aliud est pars, quàm ex quo Pars.
cum alio uel aliis quicquam construitur: quarum aliæ
sunt essentiales & simplices, ut materies & effectio: Alię
compositæ, ut quæ ad quantitatem uidentur referri. Ex
materie deprehenderunt physici animantes omnes mor
tales esse: propterea quòd hæc instabilis esset & fluxa,
facileq; mutatiōibus præberet locum. & Iuppiter apud
Ouidium ex materia domus fatorum concludit ea esse
immutabilia:

Tu sola insuperabile fatum
Nata mouere putas? Intres licet ipsa sororum
Tecta trium,

Et quæ sequuntur. Cicero uilitatem funeris Clodij ar-
guit, quòd tam multæ deessent partes, imagines, lauda-
tio, & eiusmodi. Ex hominis effectione intelligitur ho-
minem non posse terrenis & caducis expleri, cuius ani-
mus cœlestis immortalisq; sit. L. Crassus orator non es-
se mirandum dixit si Domitius uocaretur Aenobarbus,
cui esset os ferreum, & cor plumbeum. Aristoteles colli
git pisces respirare, quia habeant pulmonem, & apes nō
respirare, quia non habeant: nec suscipere disciplinam,
quòd inauditæ sint. Ad partem dixerim pertinere sexū,
marem, fœminam. Coniuncta sunt cum essentia ea, quę Coniu-
solo casu & uocis mutatiōe distant. quæ à Cicerone cō gata.
iugata nominantur: ut sapiens, sapienter, sapere, sapien
tia: homo, humanus, humaniter. Terētius: Homo sum,
humani nihil à me alienum puto. in quibus duæ sunt cō
cludendi formulæ: nam uel ad idem pertinent, uel ad
duo: singula ad singula: prius est, si eloquens est admira
bilis, eloquentia est admiranda: alterū, diuitiæ sunt bea-
titudo, diuites ergo sunt beati. Si coniugata coniugatis
referātur sine adiectiōe ulla, ualida existunt plerunque
argumēta: ut sapere est recte uiuere, ergo sapiētia recta
uita, sapiēs recte uiuens. Sin qd addatur, pinguia & per

quàm

quàm infirma. nec illa ipsa superiora satis in toto gene re constant: homo est pulcher, ergo humanitas pulchri tudo. Philosophi sunt mali, ergo philosophia est mala: hæc est bona, ergo illi boni. Sed hic inuentionem tradi-
A diffini- tione. mus non iudicium. Diffinitio postrema est huius loci. Persequitur C. Cassius Dolabellam: qua lege? Cicero dif finitione legis ostẽdit optima & maxima lege. Sic enim inquit in Antonia. undecima: Quid C. Cassius pari magnitudine & animi, & consilij præditus, nónne eo ex Ita lia consilio profectus est, ut prohiberet Syria Dolabel lam? qua lege? quo iure? eo, quod Iuppiter ipse sanxit: ut omnia quæ reipublicæ salutaria essent, legitima & iu sta haberẽtur. Est enim lex nihil aliud, nisi recta & à nu mine deorum tracta ratio imperãs honesta, prohibens contraria: huic igitur legi paruit Cassius. Nec refert dif finitio ne sit essentialis, an quæ descriptiones nominan tur: nam plerunq; rei essentia non aliter, quàm ex adiun ctis cognoscitur. Hinc sumuntur plurimæ controuer siæ quid hoc, quid illud nominetur: quid sit sacrilegiũ, quid telum, quid postliminium. Alter locus capit inhæ-
Ab inhæ- rẽtibus. rentia amplissimo argumentorum receptu. Primum ex ijs, quæ sensibus sunt obuia, & ei sensui, qui cõmunis no minatur, hinc occulta deprehenduntur. Terræ ac stir pium uires ex colore, sapore, tactu, odore: ut apud Ver gilium de iudicio soli:

„ Et sapor indicium faciet manifestus & ora
„ Tristia tentatum sensu torquebit amaror.

Animãtum naturæ ex facie, quod est physiognomorũ, medicorum quoq; ut qui morbos etiam ex uoce depre hendunt: architecti locorum & ædificiorum rationem & commoditatem ex resonantia: & musici chordarum ex sono. Dicunt fuisse, qui de facie iudicium ferret ex uoce, credo de buccis & naso, nam ea sunt uocis organa. Tum ex odore anhelitus de ualetudine medici pronun tiant: ex oculorum & uultus habitu cognoscitur, quem admodum quisq; sit affectus. Alius est enim facici habi tus iratis, quàm placidis, lætis quàm tristibus, metuen tibus quàm spei & fiduciæ plenis. Seneca in ludo negat Claudium debere deum fieri, quòd non esset corpore di uinæ

uinæ maiestatis capaci. Et barbari formosissimos quos que homines principes faciebant, quòd existimarent in eiusmodi corporibus habitare animos non dissimiles. Hinc illa: pulchros pulchra decent: non bene olet, qui be ne semper olet. Et dominus apud Prophetã exprobrat Iudææ genti impudentiam: Frons inquit, mulieris me retricis tibi facta est: facies enim pudoris est sedes, & po tissimum oculi, qui iudices sunt, quemadmodum animo affecti simus. Pythagoras ex magnitudine pedis Hercu lis, ut Plutarchus refert, assecutus est, quantus ille esset, quantumq; homines reliquos amplitudine corporis an tecederet. Hinc prouerbium, ex unguibus leonem: quæ habent etiam nonnihil comparationis. Ideo ad ea quo que pertinent, quæ sunt ad rem. Ouidius hominem o stendit esse animalium præstantissimũ, quòd prona quæ spectent animalia cætera terram, & cætera. Non ueniũt in hunc locum, quæ quis dixit, sed uocis sonus: nec illa ego uidi, ego audiui, autoritatis enim sunt hæc. Præte rea externa inhærentia externorum sunt signa: ut ignis celeritas calorem arguit, & aspectus glaciei rigentem es se aquam testatur. Sunt alia adiuncta, quæ capiuntur animo, huc uenitur per externa: sed alia tamen fiunt ue risimilia per illa: uelut à leone magis quã à cane discer ptum hominem, quòd ea est ferę sæuitia: toxico potius aliquem subito extinctum, quàm bubula. Medici ex re rum uiribus, ac naturis quas ædit quis, si in morbum in cidat, censent quid maxime ualetudini obfuerit. Huius nationis sunt illa, furenti gladium non tradendum: pue ro, aut impotenti, ac uiolento animo publicam functio nem non credendum. utiq; nec ouem lupo. Actio sequi- Ab actiõe tur, quæ ut ex interiore quadam ui & ingenio cuiusque rei proficiscitur, ita eam ipsam uim hominibus ostẽdit. & declarat, ut naturam fontis uel putei, quam inde hau seris aquam: eodem quasi contubernio passionem collo eo: ꝙ complicatæ ita sunt, ut actio esse non possit, ubi nõ & passio, & contrà: tũ multa actionis credũtur esse, quæ ad passionem alij referunt: ut sensus oẽs Aristoteles au dire, uidere, olfacere, tangere, gustare. Hinc promuntur quæcunq; quis fecit, dixit, uoluit, cogitauit: nec solũ in

transacto iam tempore, sed in præsenti, & uenturo. Sedes signorum confertissima: conscius sceleris, nam expalluit, fugit, titubauit, odit. nam torsit os, minatus est, indignatus est, torue aspexit. Cicero arguit Clodiũ insidias Miloni fecisse, quòd dixisset triduo illũ moriturũ: qualis uir, inquit uetus uerbũ, talis oratio: & dominus in Euangelio, à fructibus eorum cognoscetis eos. Ex ijs quæ quis egit, qualia aget: uidelicet sumpto naturæ illius rei uelut gustu quodam: unde collecta sunt experimenta naturæ rerum, & efficacie eorum, quæ utilia nobis essent, quæ noxia. Ex actibus non solũ interiora inhærentia, uires, potentię, imbecillitas, generositas, degeneratio: perfectus adamas, nam ferro nõ cessit: ignauus canis, qui lupum metuit: bonus magnes, calybẽ traxit: Sed exteriora eliciuntur quoq; dulce hoc uinum, quod calfecit: & inter hæc numeranẽ, quæ quis non fecit, tanquam in quiete sit ratio aliqua actionis: conscius, tacuit enim: robur animi in Tito Annio Milone, & in iudicio capitali non perturbetur animo, non illachrymetur, nõ deprecetur iudices. Eadem sunt sed φιλοσοφικώτερα in Publio Rutilio, & Socrate Platõis: adde etiam, ut puto ueriora & accommodatiora ad formulam exactæ uirtutis, quæ ille persequitur in apologia eius, item Xenophon. Solemus itẽ dicere, ne diruas, quæ ipse non extruxisti: non uis prodesse, saltem ne obsis: quasi qui illa nõ facit, par sit eum, nec altera facere. in quo est ceu uis quædam autoritatis debiti officij, de quo mox uerba faciemus. Agamemnon apud Homerũ uetat Achillem animi & corporis uiribus efferri: dij inquit, huic illa dedêre: ceu dicat, ne superbias ijs rebus, quas ipse non parasti tibi, sed habes alieno beneficio. expl catius apud Paulũ Apostolum, & pie magis: Quid habes q̃d non accepisti: sin autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Actio quoq; actionẽ excludit: ne occidat, quãdoquidem expoliauit. Modus actionis hic expenditur, quomodo quicq; sit actum. Tum pro passione est qui patitur, nempe persona, aut rei patiẽtis qualitas: ut læsum hominẽ, & amicum læsum, ac bene merentem magistratum, patrem: sicut in Propheta, uirga percutient maxillam iudicis

dicis Israel. & Demosthenes inuidiam conflat Midiæ, & in facie ab eo cæsus esset, & quidam coronatus. Coniunctissimæ sunt causæ actioni: nam causa est in proposito à qua fit aliquid, aut propter quam fit: illa efficiens nominatur, hæc finis poterat efficiens causa ad ea uideri, quæ ante rem sunt spectare: ut finis atq; effectum post rem. Sed consultius fuit hæc separare, & nonnullæ causæ sunt simul cum effectis rebus, tum percipientur facilius hęc: nec est quicquam periculi, uti postea ostendam, si eadem pluribus interdum sint locis cõprehensa. Causarum alia naturalis est, cuius actiõis principium actuis est in ipsius effectionis natura: ut igni calfacere, aquæ frigefacere: aliæ quibus fit uis, ut aquæ ab igne feruefactæ calfacere: lapidi excusso ascendere: sed hæc non diuturna sunt, remoto eo quod uim affert, unumquodq; ad naturam suam actutum recurrit: unde est illud, uiolenta non diuturna. Dionysius quum matri suæ uetulæ dissuaderet coniugium, quod ipsa uehementer expetebat, lèges inquit humanas cogere possumus, naturæ nõ possumus: nam sunt quædam naturalia, quibus non fit uis, ut in cursu uitæ. Naturali causæ alia quadam ratione opposita est fortuita causa: in quam & casus & inconstãtia incurrit. Hic malus uersus non est Homeri, nã ille est optimus uates: ita est. sed aliqñ poetæ doctissimi uersus ædunt non doctissimos: quãdoq; bonus dormitat Homerus, ut inquit Horat. Est & causa quædam propinquior, alia remotior, in quo multa sunt interualla & tanquã gradus, uidelicet ut quæq; propius ad effectum accedit, aut longius. In homine primi sunt parentes, hinc aui, proaui, & patria in quo est natus proprior, quã patria parentum, aut illa, in quam est receptus & ascitus. Nam duplicem facit patriã Cicero, ciuitatis & naturæ: ut ipsi ciuitatis patria sit Roma, naturæ Arpinum: est etiam patria antiqua quæ parentes uel auos ædidit, ut Regillum antiqua patria Claudiorum apud Liuium. Patria quidẽ quatenus genuit, atq; educauit, in his reponitur: nam si locus sit tantum, in ijs est, quæ rem capiunt: ex omnibus trahuntur argumenta: bonum ex bonis prognatum, malum ex malis: unde originem habuit nobilitas. Do-

Causæ

minus in Euangelio: Si filij Abraæ estis, opera Abraæ facite: uidelicet non decet filium boni uiri malum esse. Apud Liuium Publius Sempronius Tribunus plebis connumeratis Appiæ gentis fœdis facinoribus, ostendit, nihil mirandum, si talis sit Appius ille, qui contra leges cẽsuram retinebat. Et Cicero secũda Antoniana docet nihil fuisse opus Brutis & Cassio cohortatione sua ad occidendum Cæsarem, quum illis essent maioribus progeniti. In patria pœnum perfidum, auarum Romanum: & comparationem habent causæ: non tam similis nepos auo, quàm patri filius. Non ita mores induimus ciuitatis qua donati sumus, ut in qua nati, & alti: at patriæ nostræ magis quàm parentum uel auorum, non tamẽ eius in qua educati, ut in qua nati solum. Neq; genitores aut patria in solis excutiuntur hominibus, sed multo magis in cæteris animantibus, atq; inanimis rebus, quia in illis plus ualet natura, quæ uoluntate & electione non ducuntur. Leo Europæ animosior quàm Africæ, hic autem ferocior. Adamas in Arabia repertus præstantior Cyprio. Vua melior Saguntina quàm Parisiensis: melior hæc quàm Louaniensis: canes, oues, boues ex hoc aut illo seminio optimi, aut pessimi. Et quemadmodum in hominibus, ita in cęteris rebus autor conciliat pretiũ operi, uel detrahit: uersus pessimus, quia Chærili, aut Meuij. Oratio optima, nempe Ciceronis: acutum inuentum, quia Aristotelis: ut sint qui damnare metuant, quę non probant uenerationē tantum autoris: ut quidã uersus Vergilij aut Homeri, phrasim in Cicerone, argumẽta Aristotelis, picturam Apellis: hæc enim qui non admiraretur, rudis haberetur spectator. Hinc illud, malo cũ Platone errare, quàm cum alijs bene dicere. In remotioribus causis, & in quibus est transitus, error solet sæpe interuenire in gradibus, per quos rem deducimus: ut rixa causa cædis, nam ex rixa iurgia, ex his odium, hinc pugna, ex hac uulnera, unde cædes: nec semper hæc sese ut posita sunt, consequuntur. Ideo etiam causæ incertæ nominantur: nam aliæ certæ sunt, ex quis semper illud efficitur, quod sub eis subiectum est: aliæ incertæ, quæ uarietatem recipiunt, ut:

Causarũ differẽtię.

Non

Non semper feriet, quodcunq; minabitur arcus.

Non omnes moriuntur, quibus mors est denuntiata: ex quibus hæ raro, illæ sæpe, aliæ plerunq; officiũt. Est causa inuoluntaria, quæ ui naturæ sine uoluntate & delectu agit: uelut ignis ardere & calfacere: primi impetus affectuum sine ratione aliquo rapi: idcirco diminuitur illis culpa. ficuti neq; animãtes criminamur, si quid egerint ad quod instinctu naturæ suæ uidentur impulsæ. & minus culpamus stultos, quàm sapientes, quia minus eligunt: & leges multum ignoscunt primis animi concitationibus. Aliæ sunt uoluntariæ, in quibus uolũtas & electio habet regnum: ut in homine, in coniecturis quũ factum ne sit, aut fiet, quæritur, prima solet uoluntas considerari, an uoluerit, an uolet. Causæ adiungitur facultas, quasi dynamis, & potẽtia rei faciũdiæ. Ergo res pro facta habetur, si uoluntas & facultas eidem adsint: q̃ si alterutrum desit, nihil fiet. Cicero de Cæsare: Nihil habet fortuna tua maius, q̃ ut possis, nec natura tua meli⁹, quã ut uelis cõseruare quàmplurimos. Plinius Tito Vespasiano: Nec quicquam mutauit in te fortunæ amplitudo in his, nisi ut tantundem prodesse posses, ut uelles: Thiestes in Tragœdia, omnia se ait timere, q̃ Atreus frater tantum, inquit, potest, quantũ odit. Contradicimus, quod est apud Ciceronem: non proderit, quia nolet: nec oberit, quia nõ poterit, aut nesciet: & de populo Romano eiusdem ad Atticum, quum uideas uoluntatem ciuitatis solutam, uirtutem alligatam. In facultate sunt ars, peritia, exercitatio, usus. Idcirco ex anteacta uita coniecturã oratores faciunt de præsenti, aut uẽtura: ut Quintilianus de milite Mariano, Cicero de Marco Cælio, & Lucio Antonio, qui locus ẽ apud eos frequẽtissimus. Et Plato non se quempiam ait reprehendere, quòd luderet, sed quòd assuefactionem sibi generaret, quæ postea uel inuitum eodem protruderet. Est etiam in facultate instrumẽtum: uerisimilius Remum uomere occisum, quã gladio: quippe rusticis illis uomer magis ad manũ: & fœminam ueneno intercepisse hominem, gladiatorẽ ferro. Est causa quæ sine qua non dicitur, ut apud Quintilianũ in apib⁹ pauperis: In summa iudices quis dubitat, quin

Instrumẽtum.

A fine. ei sit damnum imputandum sine quo non accidisset. Hæc quidem de autore siue efficiente causa, nunc de fine: etenim quicquid agit, finem aliquē spectat, cuius gratia aliqua parata, & quæsita sunt, quæ media dici solent: ex fine de mediis censentur, & de eo ipso ex mediis, quod & finem sibi illum statuit, & media propter finem sumpsit. Ergo de uoluntate & facto quum dubitatur, ex fine promuntur argumenta, unde est illud Cassii prætoris, qui quum fecisset ne quis, an non fecisset, inquireret, rogare illum solitū ferunt, cui bono fuit? quid emolumenti relaturus erat, si fecisset? quid incommodi, si non fecisset? existimabat enim homo acutus neminem gratis esse bonum, aut malum. Voluit Clodius Milonem occidere: quo sublato uersaturum se rempublicam pro libito sperabat: & alia quæ sibi præstituisse, ac concepisse animo explicat in ea oratiõe Cicero. Non est credibile Ligarium bello uoluisse se implicare, qui domum spectaret, qui redire ad suos cuperet: hæc uero per bellum consequi non poterat. Credibile est Cæsarem ultro uenisse ad bellum ciuile, qui sibi spem regni à puero fecisset, & cupiditatem tot uictoriis auxisset. Et qualitas rei arguitur ex destinatis, non modo essentia. Sanctum lucrum, quod in eleemosynis consumetur: pia patientia, quæ pro cœlestibus ac immortali felicitate suscipitur. etiam de qualitate eius, qui finem sibi proposuerat: uir bonus, nā hæc omnia pauperibus recipiendis extruxerat. Causæ & effecta mutuam sibi confirmationem præbēt. Nam ut causæ effectas res arguunt, ita contra effectæ res causas: bona causa, bonum effectum, & econtrario: eadem causa, similia effecta, & hæc eandem causam: ignis calorem, & calor ignem. quæ quum causis respondeant, ad eundem possunt modū distribui, quo de causis est dictum. Sunt

Effecta. effecta naturalia, ut calor ignis: Sunt uiolenta, quibus adhibetur uis: ut apud Virgilium de opere, diligentia, labore assiduo, qui obeūdus est, ut terra aliquid fundat. Sic in multis hominum ingeniis ut aliquid discant, aut recte faciant.

Vidi lecta diu, inquit ille, & multo spectata labore:

Dege-

Degenerare tamen: ni uis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret.

& illud Terentii, redis ad ingenium, quasi tu non malis multo narrare hoc mihi, quàm ego audire. Fortuitum effectum in quo est casus, ex inconstantia deprehēditur, quod semper sic nō euenit. Cicero de Antonio: Quis dubitet hunc casu benefecisse, natura scelus esse. hic sunt euentus: melior dux Scipio Annibale, quia illum uicit: in quibus uariat sors: nam sæpe meliorem uincit peior, ut Menandrum Philemon in certamine Comediæ. Sic apud Ciceronem: adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martémque communem, qui sæpe spoliantem iam & exulantem euertit, & perculit ab abiecto. Non est uerisimile tantum uniuersi, & tam constantem ordinem casu uel factum esse, uel regi: quis credat tā elegātem tabulā casu pictam nō arte? Est effectum proximum & remotum: ut uxorem nolle Pamphilum, quia Dauus timet, ne detur. Quoniamquidem maximus eorum amor præstat eis idem nolle, & idem uelle. Hinc timere Dauum planum facit, timere etiam Pamphilum. Si timet, non uult, est certus. Hercules probatur uera Iouis proles ex facinoribus. Dominus noster in Euangelio Ioannis ex operibus colligit cuius sint filii Iudæi, nempe diaboli, & non Dei, uel Abraæ. Cicero Antoniana dementia tertia. Hæc si cogitas M. Lepide, M. Lepidi Pontificis maximi fueris pronepos. Sic Germani olim liberos suos nascentes Rheno explorabant: & Aquila pullum ad solis radium. Cicero in Sallustium: Prætereo patrem tuum, qui si nunquam in uita sua peccauit, tamen maiorem iniuriam Reipublicæ facere non potuit, quā quòd te talem filium genuit. Incertum effectum: ut hunc occisum ab illo, cum quo simultates exercebat, aut ex prandio largiore: punitur, ergo peccauit. Est uoluntarium, & inuoluntarium. Tantum & tam diuturnū flagitium meditatum est, & à malitia profectum, nō ab effectu rapido. Facit etiam opus fidem facultatis: oportet, qui hæc pinxit, optimū esse pictorem: & qui sic orat, hominē indisertum. Tu nisi fingeres, non sic ageres, inquit Cicero. Instrumentum quoq; iudicatur ex re facta:

Euentus.

ut pro Milone, uulnus in latere, quod acu punctum uideretur, pro ictu gladiatoris putari. Et quemadmodum ab effectis ad causas reuertimur, ita ab alijs quæ sunt propter finem, aut ab eo qui destinauit, ad finē ipsum. Tanta materia naualis non est collecta nisi ad bellum, quæ fuit tertij belli Punici causa: & tanta uis telorum in domo Corn. Cethegi suspicionem auxit ciuilis belli & coniurationis. Iam ab eo, qui destinat. Magna cæditur materia naualis, sed non ad bellum Romanū. Nam Massinissæ cæditur nobis amicissimo. Non lucratur auarus homo, ut distribuat, sed ut custodiat. Sequitur id in quo est res, seu quod rem capit. Primum coniunctissima sunt inhærens & subiectum: quorum illud est in hoc. & quemadmodum per sensus ab inhærente ad subiectum progredimur, ita indagine quadam mentis ab hoc in illud: ut non posse niuem esse calidam, quòd eliquabili sit materia, quæ calori admota in aquam resoluitur: nō posse animum affectibus obnoxium sapiētem esse, quòd affectus iudicium omne, ac sapientiam perturbant. Cice. 5. Tuscula. ex subiecto colligit felicitatem esse in mente. Etenim inquit, quæ pars optatissima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quæris optimum. Capit etiam rem, quod est uelut indumentum, & uestitus quidam: ut in metallis scoria, in truncis cortex, in fructibus putamen, & lanugo: quis sæpe probitas, improbitas, seminium, uires, patria iudicatur: in auibus pluma, in animantibus uilli, setæ, uellera, & robur leonis atq; urfi ex setis, item apri. In homine cutis & pili. Iuuenalis:

Ab eo in quo est.

Et duræ per brachia setæ
Promittunt atrocem animum:

nisi quis hæc partem malit dicere. Sed homo est in uestitu, armatura, & quicquid corpori circundatur: ex quo Turnus Virgilianus conuitiū ignauiæ Phrygum fecit,

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

& Lentulus apud Lucanum de Parthis: illic & laxas uestes, & fluxa uirorum Velamenta uides. Cæsar ex cinctu iudicabatur mollis & effœminatus: hinc iocus Ciceronis interrogati quomodo errasset in electione partium,

tium, præcinctura me decepit, & dissolutū Quintij animum declarat idem Cicero ex amictu, & illa usq; ad talos demissa purpura, pro Habito: & apud Ouidium frigus Scytharum:

Pellibus, & laxis arcent mala frigora braccis,
Oraq; de toto corpore sola uides.

Continētur etiam omnia loco & tempore. De loco: hoc uinum fuit in utre, ergo sapiet picē. Versatus est hic uir Carthagini, ergo didicit fallere: Athenis, loqui: Lutetiæ, altercari. à septentrione spirat uentus, ergo frigidus. Cicero pro Scauro ex templis circa forum Romanum suppeditari sibi ait, quod pro Scauro dicat. Tempus: hic infans potest iam ridere, nam plures quadragintа dies natus. Adiecta & loco & tempori partim naturalia sunt, partim ex humanis rebus atq; operibus sumpta. Locus latus, angustus, mōtosus, planus, maritimus, ad septentrionem, sub hoc cœlo, iuxta aquam, prope syluam: non pugnandum cum equite hoc loco, quia est planus. Dicitur enim equum in planiciem uocare, contrahendus in angustias, de quo est illud, caue ne canterium in fossam. Tum sordidus, nitidus, splendidus: non est uerisimile regem hic diuersatum in tam humili & sordido tuguriolo. Aristoteles deo attribuit cœlum pro sede, ob loci excellentiā, in libro de mundo uel quisquis est eius autor. Indignitatem mortis Herculeæ ostendunt illi in tragœdia, q̄d non solus esset futurus in Charontis cymba. Lucanus cupidinem dominandi Cæsaris & Pompeij non potest manifestiorem facere, quàm quòd tātum imperium duobus esset angustum. Idem Scythæ Alexandro apud Curtium exprobrant. Iam locus publicus, priuatus, sacer, prophanus, noster, alienus, frequens, desertus: tum quibus frequens, amicis, inimicis, armatis, inermibus, in castris, ruri, in urbe, in agro, in uia publica. quæq; sunt in loco omnia, coniecturas hinc natas suggerunt: ut in oratione Camilli de templis Romanis, & sacris apud Liuium: alia alios locos decēt. Non in templo rixandum, non philosophandum in ganea. Aiax Ouidianus indignum factu ait esse, quòd quum causa agatur ante rates, conferatur secum Vlysses: quippe Vlysses per

Locus.

Tempus.

sequentibus Troianis naues deseruerat, ipse seruarat. Cicero timere se dicit, quàmuis dicat pro fortissimo uiro, quòd insolita fori facies dispositis ubique armatis à Pompeio animos terreret: & in eadem oratione, inuidia cædis Clodianæ, quòd occisus esset in uia Appia monimento suorum maiorum: & in Antonium, quid faceres domi tuæ, quum alinæ tam sis insolens. Hinc illud Laconis ad Milesium delicate nimis sese gerentem, domi non hic Milesia. Seneca in ludo ridet Claudium quòd quum Romæ fuisset audacissimus, in cœlo non auderet hiscere: Gallum inquit, in suo sterquilinio plurimum posse. Tempus naturale est primum modi, seu quantitatis: ut prudens quia diu uixit: quid potuit uno die fieri? unde sunt excusationes illæ scribentium, quòd exiguum sit tẽpus ad componẽdum relictum: & tempus numeri quod re ipsa à modo non distat, sed tantum nostro uel loquendi, uel cogitandi more. Iudæi domino nostro obiiciunt, quum nondum esset quinquaginta annos natus, qui potuerit Abraam uidere, iam olim uita functum? hic est ætas: hæc ætas aliam uitam, alios mores postulat: faciat, quia non est facturus diu: ut apud Ioannẽ in reuelatione: Tempus breue est, qui sordet, sordeat adhuc: & in comœdia, prope est pater quum alieno arbitrio uiuendum est mihi. Dicitur etiam contrà: quid iuuat congere, quæ sis breui relicturus: ut Paulus, de cætero fratres tempus breue est. Itaq; qui habent uxores sint tanquam non habentes. Apud eundem multa sunt ex tempore deducta argumenta: ut hortamur uos, ne incassum gratiam dei recipiatis. Ait enim tempore accepto exaudiui te, & in die salutis audiui te. Et alibi, scientes, quia tempus est iam nos de somno surgere: tametsi hoc illud pertinet, ut quãdo tempus est breue, illis nos paremus rebus, quæ post hoc tempus sequentur. Sed à tempore ductum est argumentum. Cicero secundo de officijs libro L. Crassum ait magnam laudem ex accusatione Carbonis esse adeptum, quòd ea ætate ostendit id se in foro optime iã premeditatum facere, quod etiam tum poterat domi cũ laude meditari: & disciplina atq; industria militaris Pompeij demonstratur, quòd tantum bellum, tam diuturnum,

num, tam longe lateq; dispersum, quo bello omnes nationes gentesq; premebantur, extrema hyeme apparuit, incunte uere suscepit, media æstate cõfecit: hoc enim nõ ex qualitate temporis, sed ex mensura pendet: qualitates enim sunt naturales, æstas, hyems, uer, autumnus, rigor, tepor, meridies, uesper. Alia aliis temporibus decent & conueniunt: mane consilium, ut decebat Socrates, uesperi conuiuium. Hinc illa execratio Solomonis: Væ tibi terræ, cuius rex puer est, & cuius principes mane comedunt, hoc est tum epulantur, quum de consilio erat cogitandum, non de uoluptate. Et Horatius de rebus intempestiuis:

Penula solstitio, campestre niualibus auris.

Tum ex nobis: sementis, messis, uindemiæ. Non uexant nunc agricolæ, quia uindemiæ, quia messis. Nundinæ, mercatus, festum, profestum, tempus pacis, tempus belli, tyrannidis, libertatis. Nam status rerum tempora solent appellari: ut difficilia, periculosa, facilia tempora. Sunt quædam quæ occultius uel tempus significant, uel locum: gaudendum, quia uenit maritus, quia bellum finitum, tempus est: quoniam amicus adest, locus. Iam quæ sunt in alio, uel fuerunt, argumentum de eo adferunt: mirandum non non est uinum in hoc dolio acescere, in quo fuit acetum: & omnes esse Oratores, ubi Cicero uixerit. Ab aliis quoque rationibus ac modis, quibus esse in aliquo res dicitur, argumenta deducuntur: ut quod dominus Philippo respondit, roganti de patre, qui uidet me, uidet & patrem meum: nam ego in patre, & pater in me est. Tum simile est in simili: uelut quum prætori, aut senatui aliquid interdixisse eum uel statuisse dicimus, quod præcessores fecerint: & honorẽ Hephestioni habitũ pro suo Alexãder duxit: nã & hic est inquit, Alexãder. Qui corrupit semina, corrupit anni alimẽta, quę sunt in seminibus. Oratio hæc est acerba, & rabiosa, apparet ergo animũ, unde est profecta, non fuisse tũ æquũ, & liquidum. Regnum praue, ac perturbate regi, indicio est, Regem aut consiliarios uel imprudentes esse, uel malos. Rex hoc concessit, non ergo regnum refragabitur: nã in quo alio est regnum? Seges hæc uitiata, & degenerans

Ad rem. rans prodit, semen ergo fuit corruptum. Ad rem dico in præsentia differri separata: non solũ ea, q̃ sunt ad aliqd, inter quæ sunt æqualia, ut amici, inimici, sodales, socij, uicini. Cicero ostendit Catilinam esse sentinam urbis, q̃ nemo tota Italia fuerit nefarius hõ, & sceleros⁹, quin se cum Catilina familiarissime uixisse fateretur: oportet te esse malum uirum, qui sis optimo uiro inimicus. Cicero pro Cælio: negat uelle sibi esse inimicitias cum Clodia, quam omnes amicam potius omnium, quàm cuiusquam inimicam putauerunt: ex susceptis inimicitijs cũ magno, arguitur uel magnitudo animi, uel temeritas: quanta sit furia Alecto declarat Virgilius, quòd nec Pluto, nec sorores sint illi amicæ:

Odit & ipse pater Pluton, odere sorores Tartareæ.

& urbanus ille improbitatem atq; importunitatem Tyberij Cæsaris explicuit: breuiter uis omnia dicam dispeream si te mater amare potest. Sodales: Cum sancto sanctus eris: quales socij, talis ipse. Demosthenes qualis Philippus esset ostendit, ex ijs, quibus cum uiuat, & quibus delectetur. Est em̃ uel conformitas in hoc uel contagies. Vicini: ut Cyrenaici sunt superstitiõibus dediti, uidelicet Aegyptijs cõfines. Sunt ad aliqd Maiora, ut deus, patria, quæ & locus est & causa, atq; origo, quædam etiam relatio, ut parentes ad causas pertinent, & ad hunc rerum, diuersa tamen ratione: illic ut genitores, hic ut maiores, & quibus subditos esse liberos par est. Dominus, Princeps, magistratus, maritus, tutor, patruus, magister. Itaq; illa omnia dei perfecta sunt opera, nempe tanti artificis: & nihil temere fieri à tali præside, sed omnia iustissime: & quod est apud Ciceronem de Demetrio Phaleræo, ut Theophrasti discipulum possis agnoscere, & in comœdia, Philosophos habet domi: & mali cor ui malum ouum. Causæ sunt, non secus ac si quis dicat, calidus, quia ad ignem accessit: illa uero sunt nationis huius: Non decet sic uiuere, cui deus præest, & adest, Nunc Brutus amaret uiuere sub regno tali, succumberet aulæ Fabricius, cuperent ipsi seruire Catones. Minora, quæ ad maiora referuntur, ciuis, subditus, priuatus, seruus, filius, uxor, discipulus: ex familiarium moribus,

bus, quales sint ipsi domini conijcimus: ex populo bene aut secus morato atq; instituto, quales ij qui reipublicæ præsunt, & ad quos pertinet morum cura. Terẽtius: apparet seruum hunc esse domini pauperis, miserq; quãquam hæc ad exemplar possunt pertinere, quod in cautis numeratur. Sed illud Crassi ad Philippum proprium magis est loci huius: non es meus Consul, cui ego non sum Senator. Alia sunt relata natura, ut similia, pater ac filius: alia uoluntate, amicus, inimicus: alia fortuna seu sorte, magistratus priuatus, dominus seruus: non uideo cur docere sit turpe, quum discere sit pulcherrimũ. Inter hæc sunt temporis lociq; differentiæ, seu positus, prius, posterius, ante, retro, sursum, deorsum: nõ decet te loqui primum, quum sis postremus: loquere maior natu, decet enim te: non conuenit te hoc agere, qui sis princeps: nam hic ordo est loci. In quibus uidendum ne fallatur quis. Nam posterius concludit prius, si unicum sit prius posteriori illi, sin secus, non concludit. Euntibus hinc in Hispaniam prior est Lutetia, quàm Aurelia, possum tamen aliã peruenisse Aureliam. In tempore nõ itares habet, in quo est uelut unica, simplex linea: ut necesse est autumnum æstati succedere, annum tricesimum, uigesimo: unde iocus ille Ciceroĩs fieri nõ potest, ut quum declamaret, natus non esset. Hic liber non est Cypriani, in quo fit Pipini mentio, neq; hic Augustini, qui de Regibus Francorum loquitur, qui tanto post fuerunt. At uero prius non euincit fuisse posterius, uel fore, uel esse: ut in procinctu stabant duæ acies, & priusquam concurrerent, facta est pax: non sequitur, concurrisse: ut in Euangelio de diua uirgine dicitur, antequam conuenirent, repertam gerere uterum: hoc uero non significat conuenisse. Attributa quoq; ad fidem accersuntur, quæ ab externis sumuntur rebus: ut diues à pecunia, uel agris: gloriosus à prædicatione aliorum de uirtute: nobilis à progenitoribus: honestus ab bonore, quem ei alij exhibent: & ijs contraria pauper, ignominiosus, ignobilis: maritus ab uxore: discipulus à magistro, quum non effectum aliquid aut efficientia illius coniunctionis significatur, sed aliud quiddam: nam si dicitur efficiẽtia

Temporis & loci differentiæ,

Attributa.

causa

causa est. Seruus à domino, quum inter se non conferuntur, sed ad alia: ut non potest docere, quia est pater: non debet militare, quia nouus maritus, perinde est, ac si dicatur, est quod agat domi: non hoc intelligitur attributiue, sed relatiue. Huius uelut domicilij sunt fortunæ, ac possessiones, & quæ habent, & habentur ciuili more & cõsuetudine: tum omnia adiecta extrinsecus: præclarum bellum, uilis triumphus, magnum argumentum multitudini ad res quàmplurimas.

Exulibus ne datur ducenda Lauinia coniunx?
O genitor, nec te miseret, nataq; tuiq;.

Comparata. Comparata habẽt & comparationem, quæ est duorum uel plurium collatio in uno, similitudinem duorum in duobus, aut plurium in totidem. Exemplum coniũctum est cum superioribus, & species illorum, nisi quòd hoc tantum est factum uel dictum cuiusquam ad imitationẽ pertinens, ut decet nos superioribus parêre, sicut Christus patri suo: & rudiorum atq; infirmiorum imbecillitati se accommodare, quod Christus fecit in discipulis. Nulla debent esse ad nos exẽpla efficaciora, quàm Christi. Exempla ad exhortandum proficiunt plurimum, ut quia se ille ita gessit, par est te idem facere: non tam probant esse quid, aut non esse, quàm suadent faciẽdum, uel contrà: itaq; argumenta sunt æqui, honesti, utilis, decori & aliorum: quæ sunt in deliberatione posita. Parabolæ seu similitudines aliæ ad declarandam rem assumuntur, quæ sunt ex ratione dicendi, non huius tractationis: aliæ ad fidem faciendã, ita esse quid, aut non esse, qm̃ nihil est in natura, quod non cum aliquo alio similitudinis nodo uinciatur. porrò quæ similia sunt, eandẽ habent ea ex parte naturam: alioqui non essent similia, at quibus eadem est natura, eadem illis conueniunt, quatenus quidem natura est illis una. Itaq; similitudo est partio, cur dictum hoc tam congruat huic obiecto, quàm illud illi. Petunt exempla ex ijs quæ cõtigerunt, ut historijs: aut cõtingerunt, ut rebus naturæ: uel quæ uideri uolumus contingere, aut contigisse, q̃d genus sunt fabulæ, & apologi. Similitudo est, ut quemadmodum sol unus omnibus sufficit, ita uox una præceptoris cunctis discipulis. Comparata sunt à maiori ad minus, ab hoc in illud: & à pari ad par: ut nono Aeneid.

An non uiderunt mœnia Troiæ
Neptuni fabricata manu confidere in ignes? Luca.
Vis tu magni fulcire ruinam,

Sub qua Roma iacet? & quod Iphicrates Aristophonti dixit: Tu id non fecisses, ego facerem? A minori ad maius: An tenor habet sedes, Aeneas Iouis proles non habebit? Si Christi fimbria tam efficax, quãto magis mater? si fæmur Abraæ sanctum propter Christũ, sanctior mater Christi. Cæsar apud Luc.

An ne fugam magni tanta cum classe sequentur
Hesperiæ gentes,

& alia. Vtrunq; permiscetur: ut in 1. Aenei.

Pallas ne exurere classem
Argiuũm.

minor est Pallas quàm Iuno: & plus exurere quàm auertere. Comparatio alios quoq; inter se locos commiscet: mirandum non est iuuenem imperitum à sene ueterano ac ueteratore circunscriptum. Demosthenes in Olinthia. mirari non oportet nos cunctabundos, & rem suffragijs decernẽtes superatos à Philippo esse belligerãte, præsente oibus, nec occasionẽ ullam è manibus dimittente. In diuersis sunt contraria, contradicentia, priuantia, distantia: adde huc τὰ πρός τι. Hæc enim ex ijs sunt etiam quæ referuntur ad rem. Nam nisi collata nihil hic agũt: nigrum uel album per se inter inhærentia numerantur, mutuo uero commissa huc pertinent. Non faciet quia est seruus illius: non relatiuum, sed attributum. Est nigrum, non ergo album: aliquis potest esse sanus, ergo & æger: inimicus te fecit ægrum, amicus faciet sanum: iniustitia malum, ergo iustitia bonum. Si oportet addiscentem credere, oportet eum minime repugnare. & à negantibus apud Liuium: simul quod non oportet puduerit, quod oportet non pudebit: quàm multa bona nascantur ex pace, ostendunt mala, quæ nascuntur ex bello: cæcus, non ergo uidet: nunquam profuisti, neque nũc proderis. In relatiuis uidendum ut negantia eodem quo affirmantia pertineat: est pater, ergo non filius, intelligen

Exemplũ.

Diuersa.

telligendum eiusdem: est duplum, non igitur eiusdem simplum. Cauendum ne in quibusdam fallamur quum relatiuum reddimus: ut in ijs quæ eodem nomine reflectuntur. Simile similis simile: quod est ad hunc intelligendum modum: est simile, non ergo suum simile: nisi quid sit sui simile, ut dici uulgo solet. quod magis ad tropum pertinet, quàm ad exactam normam philosophiæ: sicut magister sui ipsius, & discipulus: quod de se Augustinus dicit, & Gulielmus Budæus: quanquam in his sunt uelut duo, ut alter officio præceptoris fungatur, alter discentis. Sunt probationes quædã per contrarij propositionem: si non esset nox, studeremus: sed est nox, non igitur studendum. cui argumento alio argumento est opus, nam per se imbecillum est, & ornat magis q̃ probat: quàmuis interdum quibusdam sufficit, ἀντίθετον ab Hermogene uocatur: sed propositio alio est argumẽto fulcienda: uidelicet nocet oculis locubratio ad candelam, nocet capiti humor nocturnus, & eiusmodi. In adiectis incertiores sunt probationes, sed uel negatiuis utimur, uel contrarijs rebus. Si quem delectat magistratus, hic dolet, quum in ordinẽ redigitur. Atqui eidẽ pater & filius sunt grati: & albus & niger color: sed habent magnã ueri similitudinẽ in plerisq; Lux dulcis, cæcitas ergo acerba: æstas amœna, tristis igit hyems. Quintilianus in geminis languentibus: Quantum facinus sit filium occidere, nemo magis fatetur, quàm qui uult uideri se illud fecisse pro filio: hoc enim ualet, seruare filiũ tantum est bonum, ut atrox sit pro eo facinus committendum, quantum ergo malum est filium occidere? Dicimus utroq; modo: hoc equi & bruta animantia faciunt, non ergo decet hominem: tum contrario quanto magis homo faciet: prius est huius naturæ, alterum comparatorũ. Ante rem sunt, quæ illam quoquo modo præcesserunt, & ad eius argumẽtum quoddam propter aliquam similitudinem atque affinitatem inducuntur. Causæ uiderentur posse hoc loco comprehendi, uerum eis sedem, ac domicilium aliud assignauimus, quòd eæ latissime paterent. Sed si quis per causas argumentum aliquod non eruit, quod obscurius sit esse illam eiusce rei

Ante rem

rei causam, sanè ex hoc loco eruat, nihil erit periculi, ut postea docebo. Nec ipse dubitabo exempla aliqua hic ponere, eorum quæ causæ uideri possunt, sed abdite. Signa quæ uocantur plurima sunt in hoc loco & proximo, ut occidit, quia rixatus, minatus, trepidauit: nisi quis ad actiones potius referat, in quo non repugno. Quippe signa sparsa sunt per multa locorũ genera: est hic illud M. Fabij, quis dubitet mathematicum uera de futuris dixisse, quum de præteritis appareat eum non esse mentitũ? Sunt hoc loco signa temporum, prænuntiationes & prædictiones. Serenum postridie, quia uesper rubet: appetere uernum tempus, quia

Candida uenit auis longis inuisa colubris.

Inter quæ sunt, quæ haberi pro causis possent, sed latentibus: ut,

Ventus erit, uento semper rubet aurea phœbe.

Sunt quæ necessario alia antecedunt, tanquam aurora diem, uesper noctem. Sunt quæ ex conditione, si res procedat, iuuentus senectutem. Alia solent semper, sed non necessario: ut feriæ D. Sthephani post natalem CHRisti: in bellis Romanorum triarij post principes: in ædibus atrium post uestibulum. Sunt quæ plerunque, ut æstus post Maium, tepor post aduentum hyrundinum. Alia nonnũquam ex coniecturis: ut principem ciuitatis futurum Periclem, quòd Pisistratus ad eundem modum oraret Dionysium fore malum, quandoquidẽ oẽs qui arcẽ Syracusis occuparũt mali fuerint. Si quid antea factum uel dictum ad imitationem producitur, exempli est: sin ad argumentum aliud, huius est ordinis. Ergo rationũ uires perinde erunt, ac illa fuerint, quæ ãtecedunt. Post rem sunt, quæ quoquo modo illam sequuntur: nec interest post rem fint omnino, an post tempus præsens: id q̃d uelim quoq; in ijs, quæ sunt ante rem intelligi. Hic sunt posteri, fama, iudicia hominum, exempla, quæ quum ex alijs sumuntur, loci sunt exemplorũ: quum ipsa ad alia applicantur, & argumentum præbent in futurum, huius sunt notæ: non arripiendum à Sylla dictaturam, ne posteri idem sibi putent licere: & Pallas Telemacho apud Homerum, sis strenuus, ut bene de te posterorum quispiam

Post rem.

piam loquatur: & apud eundem Nestor dissuadet Agamemnoni & Achilli dissensionem propter sermones, qui erunt de ipsis in Græcia: & quod genera antecedentium posuimus, totidem in consequentibus existimari conuenit. In argumentum sumitur alicuius sententia eam ad rem, qua de agitur pertinens: hæc autoritas & testimonium à Cicerone nuncupatur. Itaq; non solum dicta comprehenduntur hoc loco, sed nutus, sed facta, nō facta, denicq; ea omnia, quis sententia declaratur: ut legatos esse inuiolatos gentium iure, quia nemo eis noceat: & Seneca Troadibus: Quis iste mos est, quando inferias homo est impensus homini? Quocirca & exempla autoritate etiam censentur, ut mox aperiam: huius generis sunt symbola, & apophthegmata, & responsa. In autoritatis uim, rationemq; illa ueniunt, Rumor popularis, fama autore incerto, præiudicia, quod antea de simili causa uel in eadem, aut rebus ad eandem pertinentibus ante legitimum atq; ultimum iudicium pronuntiatum est. Testes, tabulæ, tormenta, qui communes loci à rhetoribus nominantur, quòd in utranque partem magnam ueri similitudinē habeant. Autoritas fide æstimatur. Non omnis persona eiusdem est autoritatis. Nam eadem, sicut Euripides inquit à diuersis dicta non idem ualent: fides paratur, si is, qui quid dicit, credatur id scire: tum non mentiri scire eos putamus, qui ualent uel natura, quemadmodum ingeniosos homines, & animo ac cogitatione celeres acresq;: uel peritia, ut artifices expertos, eos qui rei usum habent, atq; experientiā: Tum diligentes, studiosos. Non creditur fallere, qui nescit, aut non uult: non uult fallere, cui hoc non est futurum utile, cui non est fallendi causa: nemo enim gratis est malus. unde illa uehemens interrogatio, cur ego fallerem? & illud Græcorum, τί πλέον ἔξω ἄπατῶν, Tum uir bonus aut amicus, qui optime cupit non decipiet: nescit fallere puer, demens, uinolentus, quorum motus ceu naturales uidentur esse. Ergo autoritas prima est dei, & earum rerum, quas non dubitamus à deo profectas. Nam hunc & nosse omnia, & nolle quenquam in fraudem conijcere, omnes scimus. Neq; enim est causa quam-

Quod pro argumēto sumitur.

Autoritas quō censetur.

quamobrem id uelit: huius uoluntas ac sententia potissimum declarata est nobis ab unigenito eius filio, qui semper est in eius sinu: hinc responsis, quæ patres acceperunt & ante Christum natum, & post: ex quibus mystici libri sunt compositi. his accedunt somnia, & signa ea, quæ pro certo habemus à deo mitti: uaticinia hominum diuino numine instinctorum. Habebant gentiles sua prodigia, ostenta, auguria, exta, omina: hinc uidetur posse colligi eum non habere fidem Euangelio, quis quis non ex eius præceptis uitam instituit. Secundo loco est consensus generis humani: in quo sunt naturales quædam animorum informationes, atq; inde existunt æquitas, & debita humanitatis officia omnium pectoribus ingenita. Ex genere humano præcipui, & grauissimi ad fidem ponderis sunt sapientes, ac probissimi homines: uelut philosophi, quicq; humanum genus paterna quadam charitate complectuntur: tales interpretamur esse rectores patriæ, legum latores, & eos à quibus populi, atq; ciuitates formantur ad uirtutem & recti custodiam. Nam hos quum prudentes esse, tum procul à fallendi cupiditate abesse ducimus, quòd beneuoli sint erga eos, quibus bene consultum esse cupiant. Amicis enim multum tribuimus, dummodo bene de eorum ingenio ac peritia sentiamus, à quibus nunquam falli nos suspicamur. Sic magnopere fidimus iis, quæ parentes dixerūt, quæ nutrices, nutricq;, consanguinei, præceptores. In eundem locum cadunt, quæ magni & sapientes uiri iis præceperunt, quos charissimos habebant: ut Cato & Cicero filijs: & in uniuersum posteris, quib⁹ nemo ferè male uult, nisi sit uir pessimus: ut qui dixit, me mortuo ardeat terra: uel qui aliquid ad utilitatem suam uelit eis persuasum, ut qui captarunt diuinitatis opinionem. Postremo uinolentis, & pueris, & mente captis multa credimus: facere fraudem nesciunt: tantum obstat, ut scire eos, quæ dicant, suspicemur: testantur hoc prouerbia, in uino inesse uerū, & puerū ac fatuum uere fateri. Quocirca populus plurimū tribuit dictis hominum diuitū: q̄d eos sapientissimos esse cēset, qui rē quoquo modo auxerunt: eam esse unicam sapientiam opes parare. Suffra-

gia quoq; numerat, non appendit: quod plures censent, id pro uirissimo accipit: unde est morum, consuetudinum, officiorum ciuilium, siue priuatim seu publice custodia: prouerbiorum & dictorum, quæ uulgo feruntur, fides: existimat enim plures minus posse decipi, quã paucos: & minus esse cur tam multi uno consensu uelint aliis imponere. Sed ex iis sententiis, quæ sunt receptæ aliæ prudentissime sunt animaduersæ, aliæ ab stultitia populari manarunt. Et apud alias nationes, atque adeo alios homines alij habentur pro sapientibus, & bonis: ubi est exemplorum efficacia. Græci barbarorum sensibus nihil tribuunt. Romani Græcorum exempla rident, ut Scipio apud Titum Liuium. Solos maiores suos graues homines, magno ingenio, iudicio, uirtute, probitate esse arbitrantur. Nos Christianos non debent gentilium exempla ad æmulãdum adducere: nec quorumuis Christianorum, sed eorum, qui pure ac germane Christum exprimunt, potissimum Christi ipsius, qui ad hoc nos inuitat, exemplum do uobis, ut quemadmodum ego facio, uos faciatis: ideo Paulus ait, imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Si quid uero est inter gentiles probe, mite, pie, sancte actum, tanto nos excellentius præstare conuenit, quanto excelsior est nostra cõditio, qui baptizati sumus, lustratiq; sanguine illius, quem pater dedit instauratorem prisce perfectiõis, qua non longe ab angelis discedimus. Eleuatur autoritas primum, quòd qui dicit, nesciat, atque ignoret de quibus loquitur: uel natura, ut sunt mente capti, pueri, tardi homines: uel imperitia, ut qui nullum huiusce rei habent usum, etsi artem teneant: hanc scilicet parum profice citra assuefactionem: aut qui hanc quidem sunt nacti, non posse tamen absque arte bene censere: quòd ars in uniuersum fit de omnibus, experimenta de singularibus. Contradicere sibi quempiam fortissimum est argumentum eum id nescire, quod affirmet: & detrahit alijs ipsius dictis fidem: tum ostensum esse aliquid eum asseruisse falsum, graue præiudicium est posse decipi, & esse hominem, & nonnũquam asserere, quæ non habeat comperta. Aut studium & diligentia defuit, ut qui non ani-

Autoritas quomodo eleuatur.

animaduerterunt, qui leuiter attigerunt, aliud agentes, homines uani, qui quicquid in buccam. Sic solemus dicere, doctus, sed non in hoc. Iudex quidem sanctus, & incorruptus, sed male edoctus de causa: ꝺ̃d in præiudicijs affertur: ad quam defensionis rationẽ mea quidem sententia potuisset Cicero deducere præiudicium censorum pro Cluentio, conseruata illorum gratia & maiestatis autoritate: ut diceret solere eos uti testimonijs inimicorum, quos ignorẽt esse tales: simul propter multitudinem rerum, quas uno eos eodémque tempore obire necesse est, non perinde omnia examinare, ac expendere, ut iudices decet facere, qui ad eam unam rem uacant: adde his in ciuitate, in qua tot sunt inimicitiæ: ita ut culpa ab eis in rem & mores hominum deriuetur. Nã ut ipse defendit, cẽsores de leuitate suggillat. In scriptoribus si quid culpatur, sic excusare consueuimus, exempli gratia posuit, non quòd expenderit, an ita esset: aut quòd sic sentiret: dixit aliena fide: & contra rumorem, quòd est credula multitudo, nec examinat, quæ confirmat. Loca, tempora, personæ, exacuunt diligentiam, & circunspectionem, aut remittunt: in quo non tam autoritas consideratur dicentis, quàm dicti: dixit inter pocula, in cubiculo, uni amicorum, inter nugãdum, discinctus ad focum: contrà uero in senatu, apud populum, die parasceues, quum esset consul. Spectatur modus: ioce dixit, ridens, dormitans, detorto nutu, moto capite, motis manibus, serio, iuratus: quæ omnia solent esse signa, quemadmodum quis sentiat. Negligentiam Erucij inuasit Cicero ad ostendendum falsam illius accusationem in Roscium Amerinum. Præter hæc autoritati detrahitur pondus, si existimatur uoluisse fallere. Ad id homines nunquam gratis inducuntur, nisi sint praua quædam ingenia, quæ iam usum mentiendi in naturam penè uerterint, ut ubi nihil interest sic eos, aut contrà affirmare, ad mendacium deflectant. Idcirco quem aliquoties in mendacio deprehendimus, huic fidem neutiquam habemus, etiam quum uera dicit: quod Aristoteles festiue, & sapienter respondit, esse lucrum mendatiũ. Sed ferè utilitatem aliquam suam sectatur qui menti-

tur, hoc est, ꝺd sibi putat conducere. Quo fit ut his distinctis & separatis prudentia & probitate, plus habeat uirium ad fidem probitas, quàm scientia: peritos enim & malos non sapientes nominamus, sed callidos, astutos, uersutos, uafros: nec quisquã se illis credit, nisi sint amici: sed si amici sint, iam boni uiri esse existimantur. Neq; enim hic quæritur qualis sit quisq;, sed qualis credatur. Nec frustra illud dicitur, uita maxime persuadet. Quæritur à mentiente utilitas pecuniæ. Hanc solam imperitum uulgus utilitatem nominat: ideo magnopere fidem abrogat tenui ac pauperi homini, arrogat diuiti: quòd huic putat esse satis, eoq; non facile adduci ad mentiendum spe lucri: pauperem nihil non dicturum & facturum exigui quæstus gratia, quum contrà maior sit ferè habendi sitis in his, qui plus hauserunt, & pauperes sæpe præsentibus & qualibuscunq; acquiescant. Si quis diuitem aut potentem laudet, suspecta est laudatio, quòd numo uideatur tributa, non ueritati. Captatur etiam honor: multa & assentari, & mentiri coguntur, quos exagitat gloriæ cupido: cuius posse sio non minus est, quã diuitiarum molesta & laboriosa. Præterea in corpore est utilitas: mentietur quis, ut præsentibus doloribus eximatur, aut ne grauiores perferat, uel neci detur: ꝺd in tormentis contingit: pro quibus nescio quid possit dici, quum uel præsens dolor in imbecillis, uel sequentis pœnæ metus in robustis ueritatis uocem penitus intercludat: unde natum est illud, tormenta & qui perferre, & qui non perferre poterit mentiet. uoluptates itẽ: plurima cogunt mentiri puellæ adamatæ, lenę administris: quo in genere mentiẽtium continentur parasiti. Ex his omnibus declaratur maxima autoritas dictorum Christi, & eorum qui illum sunt secuti, quòd non solum commoda uel pecuniæ, uel honorum, uel corporis nulla spectabant: Sed cum ingenti omnium harum rerum incommodo ueritati parebant cœlitus patefactæ & ostensæ. Iam affectus ad mentiendum impellunt, uel sui cuique, uel alicui, si inseruire illis stet sententia. Sunt qui ueritate parum se oblectaturos aliorum animos rentur, mendacia admiscent: ut Homerus, & ferè Poetæ: Alij gaudẽt grãdia, atrocia, tragica narrare, ut alios uel terreant, uel defigant stupore: & se fore admirabiles arbitrant, si sua dicta admirabilia sint: itaq; his narrandis delectantur. In utilitatum nostrarum numerum recipiuntur, quæ commoda sunt, quibus bene uolumus, quę incommoda, quibus male, amanti non credendum: amicus pro amico mentietur, ut mater pro filio, uxor pro marito, & in illum quoq;, quum est irata, ut inimicus cõtra inimicum: hinc amici cõtra amicum, & inimici pro inimico inuincibile testimonium. Animo irato, inquit Mimus, nihil oportet credere. Dicta quum in controuersiam uocãtur, iam autoritati eius quẽ dixisse non ignoramus, nõ est locus. Sed sępe autoritate salua, negamus hoc eum sensisse, quod aduersarius ait: aut cõfirmamus sensisse, quod ipsi uolumus, de quo prius est dictum: tum hoc non pertinere ad nostram rem, aut pertinere. Locus & tempus mutant uim dicti uel facti: uere dixit, recte fecit, sed illo loco & tempore. hoc uero uel post illa, non ita est, non expedit: notæ sunt hæ quæstiones. Nec uero existimo quenquam ad monendum si Cicero referat Aristotelem dicere mundum esse æternum, autoritatem huius sententiæ Aristotelis esse, Ciceronis uero Aristotelem hoc dicere. Rei appellationem in hunc locum reiecit, quòd magna ex parte autoritatis sit: ut consilium publicum non debere ex iuuenibus constare, sed senibus, quod senatus nuncupetur: quæritur à quibus senatus nominetur? à Romanis: de eorum autoritate agitur: à Lacedæmoniis: quanta illis fides debeatur? Omnia etiam etyma, quas Cicero notationes uocauit, & aduerbum ueriloquia, tanquam testimonia sunt eorum, qui ea utuntur lingua: uocabula enim alia in aliis linguis habent etyma. Ita Cicero melius dicit & commodius à Latinis conuiuium dici, quàm quemadmodum à Græcis συμπόσιον, id est compotationem: uel σύνδειπνον, id est concenationem: & in paradoxis requirere se ait maiorum suorum prudentiam, qui hæc fluxa & contẽptibilia fortunæ munera bona appellarint. In hunc ordinẽ uenit oĩs appellatio siue nominis, siue prænominis, siue cognominis, siue tituli, & quod Græce ἐπίθετον dicitur, inseri

A rei appellatiõe.

ptionis, lemmatis. Aristoteles libro de Mundo ex nomine ipso τὸ κόσμος docet nihil eo esse pulchrius, aut ordinatius. Nam κοσμίους dicuntur cætera, quæ fiunt pulchre, atque ordine: non iniuria appellatum Draconem, qui tale uirus effarit legum. Non decere eum affectibus perturbari, & concuti, qui uocetur serenissimus: eum qui beatissimus non debere belli miseriis implicari: non fœda & nefaria facinora designare, qui sit sanctissimus. Demosthenes in Midiam, eum qui Thesmothetã læserit, ciuitatem læsisse contendit: quòd θεσμοθέτης non alicuius hominis nomen sit, sed ciuitatis ipsius. Transitur ab una lingua in aliam. Cicero Philippi. Lysidicus ipse in uerbo Græco: & Plautus, nolo des mihi damnum in Epidamno. Sumitur argumentum ex æquiuoco: ut ni propius huic picturæ assederis, nam est leo, uel scorpius. & amphibologia, ut:

Quis neget Aeneæ magni de stirpe Neronem.
Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.

Quod est sophistis aptum & dicacibus. Transfertur ad tropum, & in eo manemus, in quo inest sæpenumero festiuus ludus. Noli in æstate incendi: homo frigidus ne huc accedas in bruma: qui potest Maurus esse pectoris candidi? quomodo hæc percurres æger pedibus? domus opulenta & benefica, multos enim alit, de referta muribus. In nominibus quæ destinato & consulto imponuntur, examinatur quantum momenti habet illorum autoritas, qui indiderunt: prudentem hominem esse Marcum Portium, quòd Cato cognominetur: quæritur uero à quibus? quantum illis tribuendum? ex iis quæ de autoritate diximus repetenda hæc sunt: in quo sæpenumero est multitudo à philosophis reprehensa, quum in alio omni genere scientiæ atque intelligentiæ, tum potissimum in iis, quæ ad mores uirtutésque dicuntur pertinere. In quibus uero appellationibus nõ est consilium, sed recepta consuetudo nominandi, & uelut casus quidam, ludere licet: argumenta colligere non licet, nisi diluta admodum: & hactenus, ut ex euẽtu ostendamus cõsilij potius fuisse nuncupationem, quàm casus. Primus ille Iunius qui dictus est Brutus, primus qui Bestia, qui Asina

Asina, & similia, reliquerunt has cognominationes posteris suis: in illis primis causa cur sic dicerentur fuit alia qua, in posterioribus nulla præter morem familiæ, quo Romæ cognomines sunt filij parentibus, non item Athenis & in Asia. Hæc est immensa illa, atq; adeo infinita argumentorum sylua, quæ uariam & latissimam rerum naturam includit, non solum ad dicẽdum utilis, sed ad usum uitæ, & sentiendum, & uiuendum. Puto me locum nullum præterisse, species non sum omnes persecutus, sed neq; poteram. Sufficit genera consignasse: citius periculum sit, ne eadem diuersis locis uideantur repetita, ut argumẽtum idem ex uarijs locis credatur depromi posse. Equidem non adeo confudi locos, ut fortassis illis uideri posset, qui harum rerum cognitionem distinctionemq; non satis accuratam & exactam perceperunt. Sed longe præstat desumi ex multis locis idẽ argumentum posse, quàm ex nullo, aut ægre ex aliquo. Non interest, quibus nominibus instrumenta nominentur, modo sint apta usui: & commodissimum est artifici multa esse instrumenta, quorum unoquoq; si libeat, idẽ opus absoluat. Est qui parũ dextre aliquibus utitur instrumentis: huic si ad idem perficiendum opus, alijs instrumentis succurratur, ingens procul dubio adferetur utilitas. Ita quæri ac elici idem argumẽtum è uarijs argumentorum sedibus posse, fuerit ad inueniendum longe conducibilius, quàm singula singulis tantum claudi: quippe quod quærenti hac uia non occurret, alia præstò erit. Deinde nec in ferramentis contemplatur quis, quã sint expolita aut elegantia, sed quam ad utendum idonea. Verum ut exempla omnium magis sint in prõptu, ducamus hominem per locos argumentorum: tũ quia uariũ animal, & materia uberrima ad dicendum, tũ quia de illo cognitio maxime necessaria est, nempe quotidianæ tractationis. In substantia hominis est animal, & rationabile, unde conflatur eius diffinitio: hinc humanus, & humane cõiugata: Tum partes essentię, materia sumpta de medio communis cum materia eorum omnium, quæ fiunt, & corrumpuntur: animus autem generosissima res omnium, quæ sub cœlo sunt: partes item molis

Homo per loca argumentorũ.

externæ caput, os, pectus brachia, dorsum, crura, pedes: & internæ lingua, guttur, pulmones, cor, nerui, uenæ, caro, sanguis, os, spiritus: tum cutis, pili, barba, næuus, uerruca. Inhærentia sunt in corpore color, forma, figura, filum corporis, macula aliqua, cicatrix, rectum, curuum, proportio membrorum, celsum caput, brachia expansa, manus diducta, corde ad sinistram, incessus, uox, uires, robur, imbecillitas, firmitudo, infirmitas, sanitas, morbus: in animo affectus: in mente acumen, hebetudo, memoria, obliuiositas, eruditio, tot artes, & experimenta, prudentia, fatuitas, calliditas, uafricies, atq; usus rerum, uirtutes, & uitia. Actionum sunt quę dixit, fecit, uoluit, tentauit, innuit, pertulit, passus est: causæ eius sunt efficientes quidem deus, & parentes, & quodammodo solum natale: finis naturalis. quem deus ei destinauit, æterna felicitas: ipse sibi ignorantia, & obedientia affectuum multos alios præstituit uanos, & noxios sibi, opes, honores, nomen, uoluptates: effecta eius sunt magna profecto & admirabilia, cultura agrorum, ciuitates, leges, literæ, tot disciplinæ, atq; artes, quarum aliæ corpore, aliæ ingenio exercentur, partim utroque: instrumentis utitur ingenio, memoria, artibus, sermone, manibus, pedibus, & quæ extrinsecus sibi parat, ut sunt pennæ, calami, atramentum, penicillus, pecunia, culter, hasta, & alia quorum iniri numerus non potest. Ipse idem homo est finis cæterorum animantium, & omnium quæ sub luna sunt condita. Est in tempore, in hyeme, mense Ianuario, pridie Calend. Februa. Principe Carolo V. sereno, salubri tempore, in libertate, in re publica, Brugis, in cubiculo, in armario, uestitus, armatus splendide, sordide. Ad hominem referuntur deus, princeps, & rector eius pater, mater, tutor, patruus, magistratus, Rex, patria, leges, dominus, maritus, filius, pupillus, filius fratris, filius sororis, priuatus, subditus, seruus, uxor, amicus, inimicus, sodalis, socius, commilito, uicinus, ciuis. Tum diuitiæ, possessiones, honores, fama, gloria, fauor, gratia, nobilitas: & his contraria paupertas, ignominia, obscuritas, inuidia, odium, ignobilitas. Conferuntur inter se pater, filius, seruus, dominus.

Denię

Denię ea quæ superiora, inferiora, paria diximus: homini nihil est contrarium: contradictio est homo, nõ est homo. Dissitũ est quicquid non est homo, equus, lupus, color, magnitudo, liber. Pro argumẽtis adducantur maiores, exempla priorum, historiæ, fabulæ, prouerbia. Si quid prædictum de illo, aut præmõstratum, quid dixit, aut significauit quis: nomen, cognomen, appellatio. Ex his apparet non solum ad arguendum ualere hanc copiam, sed ad dicendum de quacunq; re uelis: ut non absurde uideatur Agricola Rodolphus existimare Gorgiam, Hippiam, Protagoram, Prodichum, & alios Græcos sophistas qui in conuentu hominum paratos se esse profitebantur ad dicendũ, de quacunq; re quis uellet audire, ex his fontibus ubertatem illam & redundantiam eorum, quæ dicturi essent, haurire, ut nunquam dicendi materia deficerentur. Duo restant cõsideranda, quomodo in aliis loci deprehendantur, hinc nobis quemadmodum iis utẽdum. Prius quidem, ut nos utamur, sicut magni autores sunt usi: Tum ut cognita ratione argumenti, quod aduersarius attulerit intelligamus, quantas habeat uires, fitq; facilius infirmari, ac dissolui, si sit opus. Est uero locos argumentorum ex aliis operosius eruere, quàm nobisipsis inuenire. Nam non habet quotidianus usus rectum illum connectendæ argumentationis ductum, in quo promptum est cognoscere, quid petat, quid uelit efficere, & quo modo: ad hanc autem obliquitatem & infuscationem communis sermonis oratores, & omne scriptorum genus addunt alias tenebras oratiõis, partim ne ars appareat, & manifestę fiant insidiæ, partim ꝙ maius robur accedit probationi: sicut pũctim ferire, uel ex transuerso grauius interdũ est, & letalius. Ita ad inuolucra, quæ res sua sponte ac natura habent, alia ipsi superiecerunt artis, & ingenii sui, ergo interdũ uno uerbo cluditur tota argumentatio: ut consulatum petebat scurra. Nonnunq; totidem sunt argumẽta, quot uerba. Cicero in Anton. Tu istis faucibus, ista gladiatoria totius corporis firmitate: quod in amplificationẽ cadit. Iam multis uerbis unica est argumentatio: uidelicet quũ unum uerbum, in quo uis inest aliqua, uarie tractatur,

Quo alij utuntur locis.

tur, atq; explicatur: an non erat resistendum insidiatori? Scilicet prębendum erat iugulum ei, qui uitam petebat? patiendum, quod latro cupiebat? Est quum pro tota argumentatione una pars attingitur: non occidet, nã quæ mater occidit filium? deest enim, & hæc est mater. Inuertunt sæpe argumentationis ordinem: ut Quintilianus libro tertio: Partes suadendi quidam putauerũt honestum, utile, necessarium: ego non inuenio huic tertiæ locũ: quãtalibet enim uis ingruat, aliquid fortasse pati necesse erit, nihil facere. De faciendo autem deliberatur: quæ sic reducitur, omnis deliberatio est de faciendo, nulla ergo deliberatio de necessitate: & paulo post, Itaq; mihi ne consilium quidem uidetur, ubi necessitas est: non magis quàm ubi constat quid fieri non possit. Omnis enim deliberatio de dubijs est: hæc sic, omnis deliberatio de dubijs, nulla necessitas de dubijs, ergo nulla deliberatio de necessitate: hic assumptionem ubique posuit propositionis loco. Nonnunquam transiliunt relictis medijs. Brutos ego impellerem? ait Cicero, quorũ uterq; L. Bruti imaginem quotidie uideret, alter etiam Halæ. Hic omissa sunt illa de genere, de facinoribus generis, expulsione regum, & Sp. Melio occiso. Sic etiam à loco ad locum: Homo sapiens quia magno corde: fortis, quia amplo pectore: partem sumpserant, sed ad partis accidens transierunt. Quandoque solum, quod ab aduersario dici posset, præoccupatione quadam notant leuiter: non occidet hæc filium nam hoc sola fecit Medæa. occultant etiam figuris, & schematis, ut interrogatione enuntient, quod narratiue poterant. Sed feriunt fortius. Et uno ut uerbo finiam, ipsi idem maximi autores rationem sui argumenti, unde prompserint, quemadmodum concinnarint, aptarint, torserint, interrogati nesciant sæpe explanare. Videndum tamen quid efficere statuerint, quorsum spectet argumentum, quid intendant. Ad id necessarium est cognoscere, in quo uersetur controuersia, aut quæ sit quæstio, non solum illa generalis totius causæ, uel operis: sed particularis, ad quam argumentum illud pertinet: eam ubi erimus nacti, uidẽdum multa ne sint, quæ probent, an unum tantũ. Si multa,

ta, utrum sit aliud alius argumentum, an ad diuersa tendant per se singula. Sumendum unumquodq; illorum, eiq; aptandum, quod probatur: quoniam ex habitu & congruentia eorum probabilitas nascitur, ac proinde instrumentum probabilitatis, & eius appellatio. Sunt in quis facile iudices, cui parti conueniat, quod pro argumento accipitur: nam quæ constant uno uerbo, exposita sunt cognitioni, ut quiuis dicat, cũ qua parte quadrẽt pronuntiati, de quo est controuersia: quæ uero integra enutiatione simplici aut composita, obscuriora sunt. uno uerbo constant, quum uis probationis uno in uerbo est sita: pronuntiatio autem, quum per illud totum diffusa: ut Socrates non ducet uxorẽ, quia philosophus. Socrati hoc competit: uidendum quæ sit eius proportionis ratio inter Socratem, & philosophum, quod nomẽ: non ducet, quia est animal morosum & querulum mulier uxori. Quæro an homo sit equus, si colligo non esse, quia homo est rationabilis, ad hominem hoc pertinet. Sin uero quia equus non est rationabilis, ad equum. Sin utrunque coniungo, duo sunt loci: ut in hoc, omnis homo est rationabilis, nullus equus est rationabilis, nullus ergo homo, à proprietate & à dissitis rationem duxi. Quum in argumento duo aut plura sunt uerba, & unumquodq; suam habet proportionem & locum, consideranda sunt singula separata. Plato non ducet uxorem, quia philosophus, Socratis discipulus, ut neq; Thales duxit: in philosopho est inhærens, in altero causa, in tertio exemplum: non mouebit affectus in iudice, quia uir bonus, & Athenienses, & perinde faceret, ut si normam, qua mensurus quid esset, prius inflecteret: primũ est ex inhærente, secundum ex attributis, in tertio uis est similitudinis, quam habet canonis inflexio ad motũ animi. Sunt abstrusiores loci alij, ad quos exercendo penetrabimus, ab his quæ diximus uelut manu ducti, tametsi non perinde laborandum est eruere ex alijs locos, quã nobisipsis ad rẽ nostram inuestigare. Est enim res hæc quæ usu potissimum constat: ut nihil omnino ars tota sine diligenti & sedula tractatione profutura sit: hæc uero etiam citra artem multas habet uires & ualidas:

Vnde nascitur nomen loci.

das: quippe maximi fuerunt oratores & disputatores acutissimi, antequam ars ulla esset inuenta, & ex quorũ usu ac operibus ars est obseruata. Omnia illa quæ supra sunt à nobis posita tenenda in promptu, ut literarũ elementa, non eodem utiq; ordine inueniendum, sicut nec eodem scribendum ordine, quo literas didicimus: tametsi præstabit initio eo ordine exerceri, ad excudenda è locis argumenta. Nec omnia omnibus congruunt, sicut nec literas omnes in unumquodq; uerbum infarcimus. Ac ut quæ literę quibus uerbis necessariæ sint, nõ queũt tradi regulæ, communis usus docet: ita in hac obseruatione contingit, ut qui quibus causis loci congruant prę scribi non possit: uidendum tamen quid uelimus efficere. Cognoscenda exactissime causa, & omnia quæ uersantur in quæstione animo & cogitatione complectenda: quocirca oportet cum, qui inuenturus est, uersatum esse diligenter in prę senti quæstione, & tenere saltem generalia in ea arte, de qua sumitur materia dicendi. Si nõ sit ex arte ulla, certè sensum communem uitæ, quid probabile sit ijs, apud quos est dicturus, quid absonum: ad quæ prudentia adiuuamur. Ergo proposita quæstione, uestigãdum per sedes has, quid sub utroq; termino claudatur, deinde conferenda singula cum singulis, & cum omnibus: assuefactio præstabit, ut uno quasi intuitu perideamus necessaria, sicut in coniungendis literis. An Clodius iure sit cæsus, ex Clodio, ab inhærentibus, quia seditiosus: an oĩs seditiosus iure occidi possit: si non omnis, an talis? hoc tempore? hoc loco? à tali uiro? Tum quia insidiatorem: an omnem insidiatorem fas sit occidere? an hunc? hoc tempore? Nec aliter atq; in syllabis & dictionibus in infinitum ferè tenditur, sic in locis. Sunt loci locorum: ut an Milo dignus exilio? nõ, quia uir fortis: an fortis dignus exilio? per omnia quæ sunt fortis & exilij, quum Roma semper gerat bella, ij qui nullum reformidant periculum honestatis gratia retinendi. Iam an Romæ retinendi tales: & id quidem ascendendo ad generaliora: nam in singularibus est status. An homini conueniat studium? etiam, quia est animal ratione præditum: an ratione præditis conueniat studium? Iam loci quæ

ci quærendi in rationabili. An philosopho cõueniat bel ligerari? non: quia est homo deditus literis, amicus hominũ: per locos hominis, per locos eruditi deniq; eorũ omnium, quæ ponuntur in probatione: si sint in quæsito plura, loci inter se omnes committendi, & comparandi. An oĩ generi scriptorum commode possit historia admisceri, ex ratione scriptorum. Nam Theologiæ potest, & Philosophiæ, & Medicinæ. Iam ab ijs quæ ex re, omni illi sermoni qui quid docet: tum ex historia, omni generi scriptorum admiscetur cognitio rerum præteritarum: iam commode: nam uenuste, nam delectabiliter, nam ad probabilitatem, atq; intelligentiam appositè.

(*)

DE INSTRVMENTO PROBABILITATIS FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE DISPVTATIONE.

VERITATEM non plene aut aperte acies mētis noſtræ intuetur, multa & dēſa obſcuritate corporis oppreſſa, atque hebetata. Sed nos obſcuritatē hanc à nobis in reſ ipſas traducimus, ut eas altiſſimis ac cæcis admodū tenebris dicamus obrui, & inextricabilib⁹ inuolucris occultari. Quo ſenſu pronuntiauit Democritus ueritatē in altiſſimo puteo demerſam latere. Ad purgandos autem hoſce cortices, ut nucleus prodeat purus: ingenium humanum examinandæ ueritatis facultatem à deo accepit: cuius functio diſputatio nominatur. Nam quemadmodum uires, nuces, ferrum, aurum putantur, reiectis inutilibus: ita in examine illo & inquiſitione ueritatis remotis uel falſis, uel ambiguis ac incertis ad ea ueniatur, quæ dubio procul ſint uera. Lux hæc eſt, quæ ingenio noſtro infertur, ut per ea, quæ in confeſſo recipiuntur pro ueris, illa de quibus dubitatur, explanentur, aut ea refutētur, quæ nobis ſub ſpecie ſe inſinuabant ueri. Sit ergo nobis diffinita diſputatio, argumentorum ad aliquid probandum aut improbandum comparatio. Nam ubi pro alterutra parte nullum eſt argumentum, nec diſputatio poteſt ulla exiſtere. Duces animi noſtri ſunt uires illi à deo ad cognoſcendum, & de cognitis iudicandum attributæ. Ioannes Philoponus ex republica Platonis quinque nos habere animi functiones ſcribit, Mentem, Dianœam, Opinionem, Phantaſiam, Senſum: horum iſtæ ſunt uires & opera. Senſus lentior eſt, quàm ut ſyllogiſmo diſcurrat, & aliquid colligat. Mens celerior, quàm ut ſyllogiſmum expectet. Opinio aſſus eſt. Phantaſia ſeu uiſum apprehenſio. Dianœa, quam ſanè cogitationem dicamus, eſt motus: itaq; hæc ratiocinatur, & ſyllogiſmo utitur. Hęc quidem contemplationis ſunt de anima: ſed de his non plura in præſentia dicam, nec accuratius, quàm quod inſtituto noſtro erit ſatis. Ratiocinatur ergo cogitatio uel ex iis, quæ mens illi ſuggerit, uel quæ opinio, uel quæ uiſum. Nam ſenſus uiſo ſeruiunt: ideo ſub ὑπαθοίας à Platone comprehenduntur. Mens ad cogitationē, quantum aſſequi poteſt, ueriſſima & perfectiſſima adfert, uelut axiomata, naturales informationes, & in omnium animis impreſſas inſculptaſq; notiones, ex quibus aptiſſimæ ac firmiſſimæ rationis nectuntur ſyllogiſmi: in quibus eſt ſcientia, ſi alibi uſquam. Opinio ſuppeditat credibilia aliàs uera, aliàs falſa: unde exiſtunt ſyllogiſmi uerifimiles, qui ſecum nonnullam dubitationem important. Viſum ſumminiſtrat uanas imagines, ſomnia, hallucinationes, impoſturas: ducitur enim phātaſia ſimilitudine, quam ex ignorantia, atq; incogitantia coniungit temere, & commiſcet, ut unum ex duobus aut ex multis confundat: unde error naſcitur ambiguitate uel uocis, uel ſentētiæ: ut quū uox plura ſignificat, quæ commiſcentur, & redduntur tanquam unum, nempe uerbi ancipitis, uel orationis amphibolæ: tum ex ſcripto quod non diſtinguitur accentu, aſpiratione, ſcriptione recta. in ſenſu autem quum ab una ſignificatus ratione ad aliam latenter ſubitur: nempe ab eſſentia li ad inhærens, uel cōtrà: uelut quum ſic coniungimus, homo eſt animal, animal autem eſt genus: mel eſt dulce, dulce uerò aliud alio magis. adde huc, quum praua concluſio pro uera recipitur, quòd aliquam illius præſe imaginem oſtentet: de quibus uitiis ſuperius admonuimus. Nam phantaſia, ut leuiter ab uno in aliud mutatur, ita etiam leuiter aſſentitur: ut in quodcunq; inciderit, ob ſegnitiem ulterius ſcrutandi ſubſiſtat ilico, & acquieſcat: itaq; uehementer fallitur, quoniam neq; ambigua diſtinguit, nec partes inter ſe confert, ut quemadmodum compoſitæ ſint, & colligatæ animaduertat. Iudicium animi inter hæc tam diuerſa uelut diſceptator quidam ſedens incipit eorum omnium uires, & uelut cauſam expendere, quæ reprobat, omnino reſpuit, &

Diſputatio quid.

Animæ quinq; functionū.

Iudicia.

damnat: quæ approbat, alia ſecurè admittit, alia incertus. Sunt inter quæ anceps & animi dubius pēdet, quòd ſimilitudo aliqua & ueri apparet, & falſi. Hi iudicij motus è tribus argumentorum generibus excitantur. In quibus & res debent ſpectari, & connexio: Argumenta omnia uel ex certis exploratis, neceſſarijs depromuntur rebus, uel ex probabilibus, & quæ de coniecturis pēdent: non ſunt hæc rerum ipſarum nomina, ſed quæ cuique uidentur: alijs enim alia ſunt certa, & indubitata: eadem etiam non omnibus talia. Quæ eliciuntur ex certis, nexuq; iunguntur euidenti ac perſpicuo cum ijs, quę confirmant, iudicium ad ſe pelliciunt ſecurum: argumētatio huiuſmodi nominatur certa atq; euidens. quæ uero uel probabilia ſunt, uel non manifeſta complexione cum eo cohærent, cui probando adhibentur, iudiciū ad ſe inuitant nutans, & ſuſpectū: nec planè ſibi fidens ipſi: hæc argumentatio probabilis nuncupetur, ſiue credibilis: ab Ariſtotele dialectica. Ambiguum eſt iudicium, & quaſi ſeipſum ſuſtinet, quum pares ſunt argumētorum uires pro utraq; parte in re controuerſa, ac uelut paria in lancibus pondera. Quæ argumentatio iudicium fallit, ea uel de materia decipit, ex qua conflatur, uel de artificio, nempe forma, & colligatione partium: cognitio materiæ ad ſingulas artium pertinet: ut quū dicitur, oīs unius principatus optimus, Tyrannus eſt principatus unius, ergo optimus, forma uero & compoſitio huius ſunt loci: omnis uirtus ſuauis, & uoluptas ſuauis, uirtus igitur: hic proprie paralogiſmus appellatur: nam prior ille tāetſi ex falſis, tū bonus eſſe ſyllogiſmus pōt, qualis eſt ille idē. Materiæ argumentorū generatim qui-
Materia argumentorū quomodo tractatur.
dem ſic itur obuiam: Certa & neceſſaria oſtendūtur nō eſſe eiuſmodi, ſi declaretur aliud ſimillimum neceſſariū non eſſe: interdum quoq; ex eodem illo argumento contrarium concludi. Si opponatur autoritas: fuiſſe, quibus non ſit uiſum tale, quorum ingenium & iudicium alijs
Probabile
in rebus pro ualido ſit habitum. Probabile eſt, quod cuique uidetur ita eſſe, non certa & euidenti ratione, ſed uerisimiliore, q̄ ſit contraria: ſumitur aliq̄ probabile pro cōperto & explorato, ſed de illo priore nunc loquimur.

Proba

Probabilia uel infirmantur, uel tolluntur penitus: infirmantur, ſi planum fiat minus eſſe in eis robur, q̄ putabatur. ſolere contrariū plerunq; euenire. Tolluntur obiectione eorum quæ illi ſint uel neceſſaria uel magis credibilia: & patefactione circunſtantiarū, cur in hoc loco, in hoc tēpore, in his rebus illud non procedat. Probabilio-
Probabiliora.
ra ſunt quæ efficaciora pro ſe habent argumēta quæue pariter efficacia, ſed plura tū ſunt, quibus quiſq; fidē habet, quo maiorem hoc ſunt magis efficacia. In coniecturis non ſatis labefactat, qui nō neceſſarias oſtendit, aut non fortes, ſed qui non bonas: quod fit exponēdo in pleriſq; uſu uenire contrarium non ſimilibus tantum, ſed in hoc eodem loco, tempore, hominibus, rebus: ut erubeſcere hunc, & trepidare, & titubare, & perturbari pro ſigno conſcientiæ accipitur: atqui ſic ſolet in omni cōgreſſu, etiam apud amiciſſimos, tutis & ſecuris rebus, ut Ci-
Argumentatiōis tractatio.
cero de quacunq; cauſa dicturus. Iam uero argumentationē aptā & cōfectam uel repellimus, uel diſſoluimus, uel eludimus, uel retundimus. Repellitur, quum negatur bene colligi: diſſoluitur, quum profertur captio, quę quia ferè fit ex ambiguo & ſimili, idcirco uocatur diſtinguere: in q̄ tanquam re duas aut plures in partes diſciſa, membrum unum ipſi nobis ſumimus, alterū uel reliqua aduerſario concedimus: eluditur, quum adfertur abſurdum, quod ſequeretur, ſi ita eſſet. Retunditur, & quaſi opprimitur, quum fortius contra id argumentum opponitur. Qui uero negat aliquid in argumento ita habere, nihil ad argumentationem dicit, ſed ad examen partiū illius: de quo iam ſumus locuti. Eluſio à retuſione non multū diſtat: utraq; ab Ariſtotele appellatur ἔνστασις, Latinè ad uerbum inſtantia, ſed appoſitum rei uocabulum eſt obiectio, uel obex: qui uelut currenti argumento obijcitur, ut fit in fluminibus: quod eſt non connexionē argumenti diſſoluere, aut diſcindere, ſed uenienti occurre re, & quaſi curſum impedire. Idq; cogitationi noſtrę nō raro accidit. Nam quum ex intentione argumētationis res ſequitur per abſurda, tum animus uelut iniecta manu ſiſtit primū, hinc quū ſe non bene progreſſum fuiſſe deprehēdit, unde cœperat reuertitur: & quāuis neſciat

dicere, quo nam sit falsus loco, ubi sit erroris causa, errorem tamen inesse non dubitat. Opponitur obex argumentationi ex eodem, ex simili, ex contrario, ex autoritate. Ex eodem: si quis dicat amor bonum quia dulce: occurritur, imò malum, quia indigentia. Ex contrario: bonus uir amicis nocebit, quòd ab eis læsus, à quibus minime oportebat: nequaquam, quòd nec malus amicis noceat, etiam ab eis læsus. Ex simili: hic homo maleficio est semel affectus, semper igitur oderit: quî hoc? quum beneficio affecti non semper amẽt. Ex autoritate: ignoscẽdum his, quia sunt pueri: obiicitur: imò Solomon iubet, ut uirga ne discedat à puero. In quo sunt exempla dictorum, & factorũ. Parcendum huic, quia filius. Atqui Torquatus, & Brutus etiam occiderunt suos: & maluerunt orbi uitam agere, quàm habere improbos. In quibus nõ dissoluitur uinculum prioris cum posteriore, sed fluxũ atq; inualidum ostenditur. Quanquam in multis elici potest, quod dissoluat, sed longiore ambage: ut quũ dicimus, bonum uirum non læsurum amicos læsum ab eis, q̃ malus non referat amicis maleficij gratiã: sic soluitur prior probabilitas ex secũda, q̃ læsio non debet esse causa ultionis in bono, quandoquidem non est in malo: q̃d est argumentũ à comparatione minoris. Tum maleficio semel affectus semper oderit, ex obiectione efficiẽ, amorem non esse perpetuum, itaq; nec esse naturæ affectuũ, ut sint perpetui: quare quum odium sit affectus, mutabitur tempore. Dicendum iam est de singulis argumentationum generibus. Et syllogismi quidem quæ sit ratio, quæ deuinctio propositi cum intentione, alibi demonstrauimus. Exempli uis est in similitudine: nã similibus causis similes attribuit natura effectus, similibus principijs similes progressus atq; exitus: similibus qualitatibus, atq; affectionibus similes facultates, & eiusmodi. Idcirco ad persuadendum non repugnanti, atq; ei, qui ultro sequitur, aptissima est hæc probandi uia: ut quę docet & ostendit magis quàm cogit: confirmatur similitudine, dissimilitudine infirmatur: quam difficile nõ est in omni simili inuenire. Neq; enim sunt ulla tam conformia, quæ non aliqua in re discrepent: quin etiam si repugnans

De instantia.

Exemplũ.

gnans eam differentiam non inueniat, haud in re culpã esse suspicatur, sed in se, qui uel non bene inquẽrierit, uel non facile inueniat: examinandum est tamen an difformitas sit in eo, quo de agitur: ut Cato se occidit, ne Cæsari seruiret, ergo tu occide te, ne seruias tyranno: respõdebitur non esse simile: nam Catoni summum erat malorum seruire, & illis profanis: at initiatis Christiana pietate non item: adijcitur, imò summum malorum est seruire eum quem Christus liberũ fecit. Ita est, non quidem homini seruire, sed peccato & diabolo. Demosthenes tantus euasit Orator studio, cur non & tu quoque? Quia in illo studiũ ardentius, ingenium uiuidius, iudicium acrius, sermo patrius haustus cum lacte. In libello Ciceronis de Senectute, quum Cato exemplo sui docuisset non debere ætatem grauem esse senibus, excipit Lælius: fortasse dixerit quispiam, tibi propter opus, & copias, & dignitatẽ tuam tolerabiliorem senectutẽ uideri: id autem non posse multis contingere. subijcit Cato: nõ dignitatibus, aut diuitijs fieri ætatem leuem, aut molestam, sed sapiẽtia uel stultitia: nec solum triumphalibus uiris iucũdam esse senectutem, sed ijs etiam, qui pure ac eleganter ætatem transegerunt. Si dissimilitudo non sit præsto, consilium erit sequendum M. Fabij, ut dubia liceat dicere fabulosa: quales sunt apologi, poëticæ narrationes, Milesiæ fabulæ, res multæ Chaldæorum, Persarum, Aegyptiorum: sin uera & certa esse constet, tentandum, an obtineri poterit, ne illa quidem recte esse facta. Tum autoritas eius excutitur qui quid dixit, non dixit, fecit, non fecit, quanti oporteat esse momenti apud nos: confirmatur autoritas ad corroborandum argumentum, eleuatur ad debilitandum: de quo in inquisitione ueritatis diximus. Enumeratione deprehensæ sunt artes omnes, nempe ex multis experimentis collecta formula. Si hæc herba nocuit huic homini, profuit illi asino, & huic & illi, ergo omni homini nocet, omni asino prodest: si in aliquo instatur, ruit totum. Sed omnes singulares percensere impossibile. Aliquas pro omnibus sumimus, ad postremũ uero adijcimus, quod sit pro alijs: ut sic in cæteris, uel non uideat aliquid esse in cõtrarium.

Enumeratio.

uel non est in contrarium obseruatum. Infirmantem da re aliquid ad oppositum est necesse: tunc uel destruit, uel concutit. Scrupulum etiam iniicit addubitatione: fortasse nõ sic esse in omnibus, rem esse nouam, necdum satis exploratam: ut de ligno hebeno, & multis rebus, quæ hac primum ætate in notitiam uenerunt: uel quod paucis est id deprehensum. licebit tum ex ijs adferre aliqua, quæ quum crederentur esse certissima, tempus docuit non esse talia: quæ exempla non rara sunt & in natura rerum, & in uita hominũ. Alter uero uel ostendet, quid sit uitij in eo, quod ille obiecit, cur ab aliorum natura degeneret: ut si radix arboris sit medicata uel saltem impetret in plerisq; : pro re noua multa sunt experimẽta: pro uetere multos quæsisse, neminem inuenisse in contrarium. Saltem uerisimile esse, quandoquidem aduersum nemo comperit toties uestigatum. Inductio. Inductio Socratica argumentatio est conformis naturæ: quum in alijs ita sit, quæ sunt similia, ita debere esse in hoc. Qui depellit, reddat causam differentiæ, quemadmodum in exemplo. Sed maiorem hic esse ac fortiorem conuenit, ubi tot sunt exempla allata pro uno aliquo: uelut cui credas nauem in periculo, eligis non amiciorem, sed peritiorem: cui rempublicam, cui equum domandum, ergo cui pecuniam: ex aduerso occurritur, non est ita: nam in illis opus est arte, hic fide. Tum faciendum est planum & illic esse opus fide, & hic arte: quoniamquidem si inimicus sit, prodet consulto: & hic si imprudẽs, perdet nescíens: nam eandem illam adferre pro instantia de qua est controuersia, perabsurdum est. Vtebatur etiam Epagogis Socrates, quòd aptissimæ sunt ad capiendum: quum enim singularum rerum interrogatiunculæ proponuntur, minus apparet fraus: quæ profert se uelut acie explicata: minusq; circunspicit is, qui respondet, quid sequatur ad posita sibi, ac concessa, quid repugnet. Comparatio. In comparatione uis late est sparsa: nec ad certam formulam potest redigi, quæ ad inuentionem argumentorum magis pertinet. Paria aut maius, & minus inter se in aliquo uel aliquibus conferuntur. Intuendum an in eo ipso sint paria, uel maius & minus: priuatus ho-

tus homo gignit tot liberos, non gignet rex? non sunt in hoc maius & minus. priuatus concionabaris, ergo & consul: non sunt maius & minus in concionando: quæ sæpenumero præbent urbanitatis materiam. Quin ego uno uerbo cedam, cui cedunt in omnibus triginta legiones? inquit Phauorinus. In eo quod fit, quid maius sit aut minus dicere est eius, qui uires rerum nouit: ut hoc efficit illa herba, ergo & illa alia: in eo autem quod decet, prudentis. A minori aptum est argumentum confirmationi. A maiori informationi. A pari utrisq;. Similiter de relatiuis dicit Aristoteles, quòd posito uno, ponitur & alterum: sublato, tollitur. Sed hoc recte est intelligendum: si aliquis est pater, aliquis est filius: si nullus est pater, nec filius: & hoc quidem certè in essentia. nam in alijs non sunt relatiua: nullum patrem uideo, ergo nec filium: nullus filius docet, ergo nec pater. Videndum ut rite assigneẽ relatiuum: est seruus, ergo serui seruus, nõ bene, sed heri seruus: nam ut alibi est declaratum, sunt quædam paria: amicus inimicus, simile dissimile. Alia impar ia: pater filius, herus seruus. neque uero proba est hæc collectio: est seruus, ergo comitatur herum: sed sic, ergo est sub hero: sicut est herus, ergo possidet seruum: quando in hoc est seruus, ut sit sub heri potestate: & herus, ut possideat seruum. Iste non est pater, ergo nec filius, inualida est: non enim dictum est tollere mutuo in singulis, quod dictum est in uniuersali: in singulis autem imparibus contrà ualent: ut respectu eiusdem posito uno, tollatur alterum: hic est discipulus huius, ergo nõ magister huius: nec solum comparatione eiusdem relatiui, sed eiusdem rei, in qua cõmittuntur: nã potest esse simul & discipulus, & magister in diuersis rebus. In aduersis, & priuãtibus, & difficilibus ad infirmandũ: cernamus prius, an illa habeat mediũ, an sit tẽpus & subiectum à natura definitũ. istuc uero aliunde petetur. Obseruandũ etiam in quo sint talia: do cœnã hominibus, nõ ergo equis: nõ sunt in hoc dissita. hic hõ habet seruos albatos, non igit atratos: haud sunt utrisq; in hoc aduersa. si quem delectat uisus, huic est cæcitas inimica: in hoc priuantia: quippe quam delectationem potest afferre uisus, hanc cæcitate Relatiua.

Gradatio. necesse est amitti. In gradatiõe uis est, ut quod sequitur ad minus, nempe ad illatum, sequatur ad maius, nempe ad rationem. Cauenda est hic, ut in omni genere argumentationis, ambiguitas: studiosi amant otium, qui amant otium, sunt desides: aliud est otium studiosorum, aliud desidũ. Quod hic puer uult, mater uult: quod mater, uult pater: quod pater, populus: puer uult pila ludere, ergo & populus. aliud est, quod puer uult matrem uelle, aliud quod mater patrem, aliud quod pater populum. Transitus est obseruandus, in quo sæpe dolus delitescit: qui bene potat, bene dormit, qui bene dormit, nihil facit: transitur ad aliud tempus: nam non in eodem tempore potatur & dormitur. Qui nouit Laurentium Vallam, nouit & Theodorum Gazam, qui hunc, & Politianum, qui Politianum, Erasmum, ergo qui Vallam, Erasmum quoque. Sed in hoc uniuersalitas tuetur com

Soritæ. plexionem: neq; enim uerum est illorum aliquod in uniuersali. In Soritis multi erãt Stoici & Academici noui illi ab Archesila & Carneade in deprehendẽdo quę sunt multa, pauca, magna, parua, lõga, breuia, lata, angusta: omnia deniq;, quæ dimensu quodam animi sunt per partes constituta, de quibus Cicero quarto Academicarum quæstionum meminit. Res ualde est spinosa, & inuoluta, propterea quòd terminos, qui consistunt in diuisibili, ipsi in insectili puncto collocari postulant: nec acer uus consummatur singulis granorũ, nec destruitur: ut nec pilis cauda equi, aut numatim est diuitias definire, sed multis simul: ita adiiciẽdo per indiuidua mirum nõ est, nunquam attingi, quod quęritur. Adde quòd nec per diuisibilia & quidem lata, qualia sunt quæ mens nostra in illis capit: itaq; per modios tritici est agendum, per

Dilemma. crines centenos, per sestertia, & huiusmodi. Dilemma aptum est ad perturbandum, quum animus uelut indagine undiq; circumseptus, nõ statim prospicit exitum: aperitur effugium, si quid sit medium, ut si duxeris diuitem, erit ferendum: si inopem, alendum: medium est aliquid, uel reflectitur antistrephonte: Si diuitem, lautius uiuam: sin pauperem, quietius. Sed hoc non tam est refellere dictum, quàm regerere. Sunt aliæ probationes conclusio-

clusionis, quæ reflexæ nominantur, quum negata illatione sumitur eius oppositum, ex quo solo, uel eo cum una parte propositi res ad id quod est maximũ, & grauissimum deducitur, duo contradictoria ostendi simul uera: illi priores ductus sunt recti ad docendum & dicendum apti, iste ad refellendum: quemadmodum syllogismi, qui affirmatiue concludunt, ualent ad probandum, qui negatiue, ad improbandum. at uero in probationibus & quasi putatiõe hac tam diu progrediendũ, quoad ueniatur uel ad eam, quæ necessaria sit, & omnibus cognita: uel ad probabilem, cui sine absurditate magna refragari non liceat: probabile dicetur, quod cuiq; est receptum. Huc usq; postquã perueneris, si pergas ulterius, periculum erit nimirum ne sicut est in prouerbio, nimiũ scalpendo sanguinem elicias: & uiuum rescindas, dum superuacanea immodice cõsectaris putando. Illud in primis animaduerti conuenit, non omnia rerum genera, quæ posita sunt in dubitatione paribus constabiliri argumentis posse. Quę res sub sensuum notitiam cadũt, aptiora argumenta admittunt, & sensui magis exposita: cuius notæ sunt effecta naturalium causarum. quæ uero mente, ea informationibus, quas hominũ mentibus natura insculpsit, fulciuntur: ut multa in mathematicis, & prima philosophia. porrò quæ mentis indagine quasi eruuntur abdita & abstrusa, credibilibus sunt quibusdam contenta, uel sensibus uel menti magis accommodatis. At quæ prudentia, & usu uitæ, ea exposcunt, ad quæ plura sequuntur publice aut priuatim commoda, uel certe potiora, & ampliora, uel pauciora & leuiora damna siue in futurum, siue in præsens. Multum ualet in his auctoritas illorum, qui sapientia & probitate præstantes esse homines existimantur: de quo numero sunt studiosi sapientiæ, senes, negotiorum callidi, legumlatores, magistratꝰ, senatores, populi, ac ciuitates, quas accepimus bene institutas. In ijs quæ docentur cœlitus, quæq; sensum omnem captumq; humani animi exuperãt, & à solo deo cognosci possunt & tradi, potissimas partes ferũt dei ipsius autoritas, tum eorum, quos à deo illustratos & edoctos esse euidentia nobis signa ostendunt: ut argu-

Reflexa probatio.

Quæ sit argumentorũ ratio.

menta quibus dicta sua confirmant, dictis ipsis sint similia, nempe diuina, & naturam excedentia. At quemadmodum probabalia sunt ad probationē ambigui admota, ita absurda ingerūtur ad reuincendum contradictorium eius, quod nos intendimus: ut pietas est summū bonorum: nam ni esset, cedo quid aliquid in eius locum reponeres? id ne quod situ esset in animo? an quod in corpore? quæ in corpore, communia sunt nobis cum belluis: quæ in animo, cum dæmonibus, dempta pietate: summi ergo hominum boni uel belluæ participes erunt, uel dæmones, quod est nefas. Absurda eodem prope modo cēsentur, quo probabilia. Hactenus de tacita & uera cuiusque secum disputatione. Nam in commissa illa & cōparata quæ est duorum, non perinde potest uerum cerni, ac excudi, ut in illa interiore. Conflictu em externo mētis acies turbatur, uel affectionibus suscitatis, uel attentione ad ea, quę sunt foris. Adde q quemadmodum prudenter inquit Aristoteles, duorum dissertio, & sermocinatio per orationem fit: in qua multæ occultantur fraudes, & latenter irrepunt: quæ uero disputatio est unius secum, fit per res, quæ omnia liquidius ante oculos statuunt, ac apertius. Itaq; etiam in ea, quæ unius est disputatio, si per orationem exerceatur, multas se infinuare in animū fraudes est necessum. Quippe fraus omnis ex similitudine orit uel ueri uel boni, at similitudo anceps maior promptiorq; est in intelligentia dictionum, q̄ rerum. Sed de hac nobis aliquorū siue disceptatiōe siue altercatione paucula quædam uideo dicenda: ne hæc schola exercitatio desiderari tanq̄ prætermissa à nobis possit: tametsi de ea multa & in libris topicis, & in elēchis Aristoteles præcepta tradidit. Nos uero breuiter more nostro ac dilucide summas contrahemus earū rerū, quæ nobis ad hoc institutū uidebuntur facere. Caput est in altercatione omni ut sciatur, quid positum sit in controuersia, & de quo disputantes contendunt: alioqui em temere ac ridicule multa ultro citroq; iactabunt: q̄d passim uidemus in disceptatiōibus cōtingere, ut alter aiat cœlum agitari, alter conetur euincere terram in mundi medio quiescere. proximum est ut respondens perspectam

Disputatio exterior.

ctam illorū omnium habeat naturam, de quibus agitur: ut ea non solum à diuersis atq; absimilibus cogitatione ac animi iudicio seiungat, sed à cōformibus etiā, quæq; ex similitudine fucum possent facere ad fraudem: ex hac separatione nascetur, ut & distinguere ambigua, & diuidere, & diffinire recte ualeat. quorum trium ignorātia magnos in disputādo & turbulentos errores affert, clamoresq; absonos, plenos contentionis, quū uelut andabatæ, qui pedē contulerunt, oculis clausis dimicent. & plerunq; usu uenit, ut quę quis ignorat, tueatur pertinacius, siue oppugnet, seu propugnet, ratus uera sese asseuerare: quū contrà qui à falso se stare non nescit, lentius agit, ac remissius ex conscientia uidelicet, nō ignarus captare se tm. Quapropter ut hęc uterq; clarius peruideat, conseruandum est iudicium integrū, minime perturbatum tempestate aliqua affectionum: quæ omnes incitatæ & accensæ uelut fumum quendam rationi & facultati iudicandi offundunt, quo ueri perspicientia impeditur. utilissimū est altercando nō cōmoueri animo. Idcirco bilioſi, feruidi, iritabiles, captatores inanis gloriolæ non sunt idonei altercationi, præsertim aduersus sophistā uafrum. Incenduntur enim facile, & censuræ tanquam deficiuntur de gradu eorū, quæ dicuntur, ut quid uel antisophista obiiciat, uel ipsi respondeant, non attendant. Tum studiosus gloriæ adeo est obseruandis oīmuultibus, gestibus, nutibus occupatus, ut ea quæ dicuntur, non possit animaduertere. Confine intelligentiæ rerum earum, quæ in contentione uersantur illud est, ut aduersarij uerba probe intelligat, quo sensu ab illo soleant dici, quo ab auditoribꝰ accipi. Sophista est, qui nō ueritatē sequitur rei, sed opinionem auditorū uenatur de se: in qua finem sibi statuit uel quæstum, uel gloriam, uel irrisionē aduersarij, aut aliquid affectus praui. Quare argumētis laborat efficere, ut quę antisophista cōfirmarit, labefacta ab se alij credāt, & ostendisse falsa esse, illum pro ueris cōplexatum: falsum id esse duorū modorū altero conuincit, uel quum idem ipse qui affirmarat, uictus ratione & argumētis cōfitetur se falsum sensisse, quæ est repugnātia: uel quū id, quo argumentorum uiribus

Sophista.

ribus protruditur, contrarium est opinioni eorum, quibus fides iure debeatur, nempe sensui omnium, uel opinioni ac sententiæ eorum, qui adsunt, uel receptis uulgo opinionibus, uel eorum, qui pro sapientibus habentur cẽsuræ ac iudicio: quæ pro falsis manifesto exibilantur, aut pro absurdis atq; absonis reprobantur, aut nõ admittũtur tanquam paradoxa. Sed maxime omnium cupit sophista ab ipso eodem aduersario confessionẽ cõtrariã extorquere. Non enim perinde & gloriosum sibi ducit, & diuersam tuenti partem turpe, si ille falsum aliquod ultro admittat, quàm si quid paradoxum ac dubiũ pugnans cum eo, quod posuerat, altercando cogatur recipere, molem & uim rationum non sustinens. Sed nos tamen momentaneam illam gloriam tãtopere affectanti concedamus facile: modo ipsi ueritatis fructum teneamus: ut si aberrasse sentiamus nos, reuertamur in uiam siue ultro, siue ab alio admoniti. quippe sati⁹ & fructuosius est recta ingredi, quò intendimus, quàm aduersario non cõcedere de uictoria, & pertinaciter tueri falsum: inuicti quidem persisteremus, sed contra uerum: à quo uinci longe præstat, quàm omnino contra illud tendere. uinci ab homine contra disputante leue est ac breuissimum dedecus: falli autem & decipi malum ac miserũ: nec raro uinci te ab altercante perpusillum honorem illi parit, tibi uero emolumentum grande: discedit ille inflatus uictoria, tu liberatus ignorantia tanto ac tam fœdo malo. Vitanda sunt tamen in sophista tria potissimũ captionum genera. Ambiguitas omnis seu uerbi unius, seu multorum, propositio falsorum dogmatum pro ueris, nempe uniuersaliter dictorum, quæ tantum in parte ualent, & colligandæ argumentationis nexus fraudulentus. Nec eius inter disputandum doli nos lateant. Nã ille in quibus situs est negotij totius cardo, agere se contemptim simulat quo id negligentius à respõdente expendatur. Tum quæ perperam sunt admissa, uel concessa, uel negata, blandis uerbis approbat, ac extollit, ut in eo confirmetur respondens, quod cum assensu & laude uidet accipi. Itaq; suspectus sit nobis siue negligentiam præ se ferens, siue approbationem. Proponit etiam quæstiones

stiones uarias: ut ex responsionibus in eam demum inuadat, quam se ex animi sui sententia tractaturum confidat. Quocirca unam aliquam iubebimus eum deligere, quam uelit uentilari. Quòd si cœperit ex nostro cãpo digredi, sensim q; & dolose aliorsum pellicere, cogendus erit, ut de statu quæstionis disputet, deq; eo in quo uersabitur controuersia, idq; impense urgendum: ne imprudentes eò delabamur, de quo diceremus imparati. Quapropter si disceptatio certa sit ac finita, expediet in respõdendo paulo pluribus explicare rem: ne ambiguitate obscurescat, & ignorantia claudatur, unde breuissimo gradu dolus inuadat tanquam ex insidijs: ad quem patefaciendum si post longam altercationem reuertamur, credat aliquis non sponte nostra huc nos uenisse, sed deuolutos sophistæ impulsibus: sin autem disputatio incerta sit atq; infinita, de eo, quodcunq; poterit ex uerbis nostris sophista arripere, consultissimum fuerit breuissima responsa interrogationibus reddere, & maxime ad rem. Sed sophista interim sinit sese rogari, ut ostendat, quã facile nos eludet, ac frustrabitur: itaq; responsiones ædit ancipites, ut semper sibi caueat effugiũ: operæpretium fuerit exigere ut apertius loquatur, & rem diffinitione ac diuisione planiorem faciat, ut omnia circunstantibus reddãtur apertiora, ne & nos illi uideamur cauillãdo similes. Itaq; dabimus nos operam ne ludere atq; argutari in uerbis existimemur, sed ijs utemur naturaliter eo ipso sensu, quo ab spectantibus consueuerunt sumi. Sunt interrogationes nonnullę multiplices, quarum simplex & categorica responsio ambiguitatẽ ex quæsito trahit: feciſti sacrilegium? non feci: dubium est, quorsum ea responsio pertineat: utrum quòd nihil omnino surripuerit, an quòd non sacrum, uel non de sacro: hoc si sophista recusat exponere, ut captantem deludat, nos ipsi simplicius quærendo explicabimus: surripuisti hoc, an non? si negat, id est euincendum. Sin fatetur, at hoc sacrum, itidem si abnuit, probandum: sin annuit, an de sacro. Idem accidit in quouis argumẽto multicipite, ut si quis persuadere uelit imperium unius esse optimum, quòd Romani in maximis quibusq; reipublicæ pe-

Sophistæ responsiones.

cæ periculis ad creandum dictatorem soliti essent confugere. Sophista hic inueniet, quo & Romanos perstringar, non fuisse illam bene constitutam ciuitatem: & de dictatoribus cauilletur, uertisse illos ciuilem & legitimam potentiam in tyrannidem, ut Syllam, & Cæsarem: & quod non semper id sit factum: ut in cæde Clodiana, & aliàs nonnũquam: itaq; adhærebit, cui erit commodissimum, uel ex uno in aliud transiliet: nos uerò in eo ut sistat, postulabimus, in quo sit caput controuersiæ. Sed ille tamen, quum de re non habet iam amplius quod dicat, ad auertendam ab argumentis audientium intentionem, uel dicit de aduersario, uel ad res alias egreditur: quæ iam ad disputationem non pertinent, & ueri inquisitionem, sed ad rixam, aut inanem quandam uelitationem: in quibusdam uero interim ad præsentem necessitatem elabendi.

DE DISPVTATIONE FINIS.

TOMI TERTII, QVI CONTINET LIBROS DE ARTIBVS, FINIS.
BRVGIS M. D. XXXI.